

SÆCULUM III

ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ

ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

—

CLEMENTIS

ALEXANDRINI

OPERA QUÆ EXSTANT OMNIA

JUXTA EDIT. OXON. AN. 1715.

ACCEDUNT

D. NICOLAI LE NOURRY

COMMENTARIA IN OMNES CLEMENTIS ALEXANDRINI LIBROS.

ACCURANTE ET RECOGNOSCENTE J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSEÆ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIÆ GRAECÆ TOMUS 8

TURNHOLTI (BELGIUM)
TYPOGRAPHI BREPOLS EDITORES PONTIFICII

σωζόμενος πλούσιος, ἐπιγράφεται, καὶ ἀρχεται οὕτως: Οἱ μὲν τοὺς ἐγκωμιαστικούς λόγους, καὶ τὰ ἐξῆς. Ἐν τισι δὲ Στρωματέως ἕβδοσος, ὡσπερ καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ ἑπτὰ, ἐπιγράφεται καὶ ἀπάρχεται Ἄλλ' οὐδὲ οἱ παλαιῶτατοι τῶν φιλοσόφων, καὶ τὰ ἐξῆς. Αὕτη δὲ ἡ τῶν Στρωματέων βίβλος ἐνιαχοῦ οὐκ ὀγιῶς διαλαμβάνει, οὐ μέντοι γε ὡσπερ αἱ Ὑποτυπώσεις, ἀλλὰ καὶ πρὸς πολλὰ τῶν ἐκεῖ διαμάχεται. Ἐπαγγέλλεται δὲ καὶ ἄλλα πεποιηθῆσαι αὐτῷ συγγράμματα οὐκ ὀλίγα καὶ γε καὶ ὑφ' ἐτέρων πεποιηθῆναι μεμαρτύρηται, Περὶ τε τοῦ Πάσχα, καὶ Περὶ νηστείας, καὶ Περὶ κακολογίας, Περὶ κανόνων ἐκκλησιαστικῶν, Κατὰ τῶν ἀκολουθούντων τῆ τῶν Ἰουδαίων πλάνη, ἢν Ἀλεξάνδρῳ Ἱεροσολύμων ἐπισκόπῳ προσειπεῖν ἔδοξεν. Ἦκμασε δὲ Σεβήρου καὶ Ἀντωνίνου υἱοῦ αὐτοῦ, Ῥώμης βασιλευόντων.

Idem, cod. 252.

Ὅτι Ἰππόλυτος καὶ Εἰρηναῖος τὴν πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολὴν Παύλου οὐκ ἐκείνου εἶναι φασί. Κλήμης μὲντοι καὶ Εὐσέβιος, καὶ πολλοὺς ἄλλοι τῶν Θεοφόρων Πατέρων ὁμιλοῦντες, ταῖς ἄλλαις συναριθμοῦσι ταύτην Ἐπιστολαῖς.

Georg. Syncellus, Chronographiæ pag. 355.

Κλήμης ὁ Στρωματέως, πρεσβύτερος Ἀλεξανδρείας, ἀριστος διδάσκαλος, ἐν τῇ κατὰ Χριστὸν φιλοσοφίᾳ συντάττων διέλαμπεν.

A principium est: Qui laudatorias orationes, et reliqua. In aliis vero Stromateus octavus, ut et reliqui septem libri, inscribitur et incipit: Sed neque philosophi antiquissimi, quæque sequuntur. Stromateon autem liber hic alicubi non sana tradit, non tamen ut Hypotyposes; nam multa etiam quæ ibi dicta fuerunt, oppugnat. Declarat autem a se alia non pauca conscripta esse; et vero etiam alii composuisse testantur De Paschate, De jejuniis, De obtrectatione, De canonibus ecclesiasticis, et Adversus eos qui Judæorum errorem sequuntur, quem Alexandro Hierosolymorum episcopo nuncupasse videtur. Claruit vero Severo et Antonino ejus filio Romæ imperantibus.

Idem, cod. 252.

B Hippolytus et Irenæus Epistolam Pauli ad Hebræos dicunt non esse illius. Clemens quidem et Eusebius, aliorumque Patrum consensus hanc etiam aliis epistolis adnumerant.

Clemens Stromatum auctor, Alexandrinæ Ecclesiæ presbyter, doctor eximius, Christianæ philosophiæ scriptis clarebat.

ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ

ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ

ΛΟΓΟΣ ΠΡΟΤΡΕΠΤΙΚΟΣ (35)

ΠΡΟΣ ΕΛΛΗΝΑΣ.

CLEMENTIS ALEXANDRINI COHORTATIO AD GENTES.

CAPUT I.

Ab orgiis et impiis idolorum mysteriis homines avocans, ad veram jubilationem Dei Verbi nomine provocat, et ad laudes Dei Patris ob revelatam veritatem celebrandas hortatur.

Ἀμφίων ὁ Θεβαῖος καὶ Ἀρίων ὁ Μεθυμναῖος ἄμφω μὲν ἦσθησαν ὄδικοι, μῦθος δὲ ἄμφω (καὶ τὸ ἄσμα εἰσέτι τοῦτο Ἑλλήνων ἄδεται χορῶ) τέχνη τῆ μου-

I Amphion Thebanus, et Arion Methymnæus, uterque periti cantus, uterque fabula fuere (et in Græcorum choris id carmen adhuc decantari solet): quod

(35) Λόγος Προτρεπτικός. Protreptici titulum agnoscit et probat Auctor ipse, Strom. vii, his verbis: Καὶ περὶ μὲν τῆς δεισιδαιμονίας ἱκανῶς, οἶμαι, ἐν τῷ Προτρεπτικῷ ἐπιγραφόμενῳ παρεστήσαμεν, κατακόρως τῇ κατεπειγούσῃ συγκαταχρώμενοι ἱστορίᾳ, H. SYLBURG. — Hoc est nobile illud scriptum, in

quo, teste Photio, τὴν Ἑλλήνων διελέγχει ἀθεότητα, quæ de ordine recepto in Clementis libris esse nos securos jubet. Postquam enim primo loco de Pædagogico egit, huic tamen primum deberi confitetur: Ἐχει δὲ τοῦτων καὶ προηγούμενον καὶ συνταττόμενον λόγον ἕτερον, ἐν ᾧ τῶν Ἑλλήνων διελέγχει ἀθεό-

✠ *musicæ viribus*, hic quidem piscem inescaverit, ille vero Thebas muris cinxerit. Alius quidam e Thracia artifex (fertur enim hæc inter gentes fabula) solo cantu feras mulsit, fagos etiam arbores e propriis sedibus in alienas transtulit. Possem tibi aliam quoque fabulam commemorare, et alium cantorem illis similem, Eunomum Locrensem et cicadam Pythicam. Nam in celebritate totius Græciæ, quæ propter mortuum draconem Pythone convenerat, Eunomus epitaphium serpenti cecinit, quod hymnus fuerit an lamentatio serpentis, haud satis dixerim: verum constituto illic certamine, Eunomus æstivo tempore cithara ludebat, dum cicadæ calore solis animatæ sub foliis canerent per montes, haud illam quidem draconi mortuo, sed sapientissimo Deo, solutam legibus cantilenam, Eunomi modis præ-

✠ P. 2 ED. POTTER, 2 ED. PARIS.

τηρα. Tertio deinde loco ponit τὸς Στρωματεῖς, τοὺς ἐν ὀκτὼ λόγοις καθ' Ἑλλήνων καὶ αἰρέσεων τῶν ἀγῶνα εἰσηρηναγμένους. Sed et recte scriptum hoc ἐλεγχτικὸν vocat; potissima enim pars est ἀποτρεπτικῆ· in qua de inventionæ et origine, de materia, templis et imaginibus gentilium deorum, et iudicio de iis saniorum inter gentiles agitur. Quare non minus Ἀποτρεπτικός inscribi poterat, quemadmodum Theodoretus Θεραπευτικός, sive τῶν Ἑλληνικῶν παθημάτων θεραπευτικῆ. Heinsius. — Quamvis, ut observat P. Victorius *Var. Lect.* lib. iv, c. 18, veteribus λόγοι προτρεπτικοὶ dictæ sunt orationes, quæ rem aliquam laudando ad eam capessendam *adhortantur*; unde Aristoteles a Græcis interpretibus traditur προτρεπτικὸν confecisse, quo adolescentes *impelleret* ad studia philosophiæ. Ipse autem aliquando mecum cogitavi, an Cicero verbis his ex Hortensio quæ citat Nonius, huiusmodi orationem significarit: *Nam quod vereris, ne non conveniat nostris ætatibus ista oratio, quæ spectat ad hortandum.* Hæc ille. Pollux libro sexto citat Antisthenem ἐν τῷ Προτρεπτικῷ, et Galeni est Προτρεπτικός ἐπὶ τὰς τέχνας. COLLECT. — Nihilominus haud immerito προτρεπτικοὶ sermones vocantur, qui in refutatione falsarum opinionum præcipue versantur. Nemo enim melius ad amplectendam veritatem *hortatur*, quam qui adversos ipsi errores detegit. Unde Justinus martyr orationem illam, qua gentilium superstitiones redarguit, λόγον παρανοητικὸν πρὸς Ἑλλήνας appellavit. Quam, ut videtur, alio titulo τοῦ ἐλέγχου insignivit. Nam de hoc libro vix dubitaverim loqui Eusebium *Eccles. Hist.* lib. iv, cap. 18, ubi de S. Justinus scriptis agit: Καὶ αὐτὸς ἕτερον πρὸς Ἑλλήνας εἰς ἡμᾶς ἐλήλυθεν αὐτοῦ σύγγραμμα, ὃ καὶ ἐπέγραψεν Ἐλεγχον. Cæterum observat Heinsius, Photium nos docere, συντετάχθαι ταῦτα, quod *conjuncta jam olim fuerunt hæc Clementis scripta.* De duobus enim primis postquam egit, Stromateων libros statim subiungit. Itaque quemadmodum in multis, etiam in ordine, Πυθαγόρειος καὶ μυστηριώδης est Clemens. Primus enim est ἀποκάλυψις, secundus μύσις τε καὶ κατήχησις, tertius ἐποπτικός sive ἐποπτεία. Nam in primo, qui futuri Christiani sunt, *purgantur*; in secundo, facti jam *initiantur*; in tertio, ad sacra maxima, supremam Dei admittuntur notionem, et æternam contemplationem. Quod a studioso Clementis observari velle se dicit Heinsius. His porro adficiendum, quod cum auctori propositum esset, ut gentes in perfectos Christianos formaret, primo illis persuadere aggreditur, ut relicto simulacrorum, falsorumque deorum cultu, sese ad veram religionem convertant. Quod quidem hoc sermone exsequitur, quem vocat λόγον προτρεπτικόν, sua-

A σικῆ ὁ μὲν ἰχθὺν δελεάσας (36), ὁ δὲ Θήβας τειχίσας (37). Θράκιος δὲ ἄλλος σοφιστῆς (38) (ἄλλος οὗτος μῦθος Ἑλληνικός) ἐπιθάσσευε τὰ θηρία γυμνῆ τῇ ὁδῇ· καὶ δὴ τὰ δένδρα, τὰς φηγούς, μεταφύτευε τῇ μουσικῇ. "Ἐχοιμ' ἄν σοι καὶ ἄλλον τούτοις ἀδελφὸν διηγῆσασθαι μῦθον καὶ ὁδόν, Εὐνομον τὸν Λοκρὸν (39), καὶ τέττιγα τὸν Πυθικόν. Πανήγυρις Ἑλληνικῆ ἐπὶ νεκρῷ δράκοντι συνεκροταίτο Πυθοῖ, ἐπιτάφιον ἔρπετοῦ, (40) ἄδοντος Εὐνόμου· ὕμνος ἢ θρηνησὸς ὄφειος ἦν ἢ ὁδῆ, οὐκ ἔχω λέγειν. Ἀγῶν δὲ ἦν, καὶ ἐκλιθάριζεν ὄρα καύματος Εὐνόμου, ὁπρνεῖα σὺ τέττιγες ὑπὸ τοῖς πετάλοις ἦδον ἀνὰ τὰ ἕρη, θερμμενοὶ ἡλίῳ· ἦδον δὲ ἄρα οὐ τῷ δράκοντι τῷ νεκρῷ (41), ἀλλὰ τῷ θεῷ τῷ πανσόφῳ, αὐτόνομον ὁδῆν, τῶν Εὐνόμου βελτίονα νόμων· ῥήγνυται χορδῇ τῷ Λοκρῷ· B ἐφίπταται ὁ τέττιξ τῷ ζυγῷ· ἐτερέτιζεν ὡς ἐπὶ κλά-

soriam orationem, uno vocabulo *Cohortationem* dicere placuit. Hanc proxime sequitur aliud opus, quo bene et secundum Evangelii rectæque rationis normam vivendi præcepta tradit. Quod, quia *pueris*, hoc est Christianis νεοφύτοις, necessariam doctrinam contineat Παιδαγωγῶς titulo ornat. Tandem Στρωματέων libris, quibus id nominis indidit propter multiplicem, qua *conterti* sunt, materiæ varietatem, sublimiora religionis dogmata explicat, et diversa sentientes refellit. Atque hæc est præcipuorum Clementis operum, quæ quidem hodiernam exstant, ἀκολουθία, quam ipse tradit *Pædag.* lib. i, cap. 1.

Cæterum *Cohortatio ad Gentes* duodecimi capitulis constat, quorum summaria, ut etiam eorum, quæ singulis *Stromatum* libris continentur, et non paucas, tam in hos, quam in *Pædagogum*, *observationes* et *emendationes*, suis locis inserendas, perhumaniter mecum communicavit vir non vulgariter eruditus W. Lowthius, Ecclesiæ cathedralis Winthon. præbendarius.

(36) Ὁ μὲν ἰχθὺν δελεάσας. De Arione, præter auctores ab Herveto citatos, conf. *Ælianus Hist. animal.*, lib. ii, cap. 6; lib. vi, cap. 15; lib. xii, cap. 45. Gregor. Nazianz., *Carmine Nicobuli ad Filium*. Apud Latinos, Plinius, *Nat. Hist.* lib. viii, c. 9; Solinus, cap. 12, H. et R.; Plutarchus *Symposio septem Sapientium*. SYLBERG.

(37) Ὁ δὲ Θήβας τειχίσας. De Amphione vid. Pausanias *Bæoticis*, Horatius *Artis Poeticæ*, v. 594; Eiusdem lib. iii, Od. 41; Solinus, cap. 15; Plutarchus, *De musica*; Propertius, l. iii, eleg. 2; Plato, lib. iii *De legibus*.

(38) Θράκιος σοφιστῆς. Orpheus, cuius tota fabula exstat apud Ovidium in *Metamorphosi*. Vid. etiam Pausanias *Bæot.* Item Gregorius Nazianz., *Carm. ad Vitalium*, et *ad Nemesium*. Item tamen Gregor. etiam allegorice hanc de Orpheo et Amphione fabulam transfert ad eloquentiam, *Carmine Nicobuli ad filium*, his verbis.

Ὁρφεὶ κηθάρι μῦθος πέλεν, ὡσπερ εἶσκω,
Πάντας ἄγων μελέεσσιν ἑμῶς ἀγαθοὺς τε κακοὺς
[τε,
Ὡς δ' Ἀμφιονίη λύρη καὶ λύαις ἐπειθε,
Ψυχὰς ἀντιτύπους πετρώδεας.

SYLBERG.

(39) Εὐνομον τὸν Λοκρὸν. De Eunomo et cicada narrat Antigonus *Παραδόξων συναγωγῆ*, initio. SYLBERG. — De cicadis Locrensibus *Ælianus De animalibus*, lib. v, cap. 9. Vide proverbium *Acanthia cicada*. COLLECT. Conf. etiam Cononis *Διήγησις* quinta.

(40) Ἐπιτάφιον ἔρπ. Ἐπιτάφιον ἔρπετοῦ· ἄδοντος Εὐν. ms. Nov.

(41) Δράκοντι τῷ νεκρῷ. Τῷ Πυθικῷ addit ms. Nov., interpretamenti, ut videtur, loco.

δῶ, τῷ ὄργάνῳ· καὶ τοῦ τέττιγος τῷ ἄσματι ἄρμω-
 σάμενος (42) ὁ ὠδὸς, τὴν λείπουσαν ἀνεπλήρωσε
 χορδῆν. Οὐκοῦν ὠδὴ τῆ Εὐνόμου ἀγεται ὁ τέττιξ, ὡς
 ὁ μῦθος βούλεται, χαλκοῦν (43) ἀναστήσας Πυθοῖ τὸν
 Εὐνομον, αὐτῇ τῇ κιθάρα, καὶ τὸν συναγωνιστὴν τοῦ
 Λοκροῦ· ὁ δὲ ἐκὼν ἐφίπταται, καὶ ἄδει ἐκὼν· Ἕλλησι
 δὲ ἐδόκει ὑποκριτῆς γεγονέναι μουσικῆς. Πῆ δὴ οὖν
 μύθοις κανοῖς πεπιστεύκατε, θέλγεσθαι μουσικῇ τὰ
 ζῶα ὑπολαμβάνοντες· ἀληθείας δὲ ὑμῖν τὸ πρόσωπον τὸ
 φαιδρὸν μόνον, ὡς εἶοικεν, ἐπιπλαστον εἶναι δοκεῖ,
 καὶ τοῖς ἀπιστίας (44) ὑποπέπτωκεν (45) ὀφθαλμοῖς;
 Κιθαιρῶν δὲ ἄρα, καὶ Ἑλικῶν, καὶ τὰ Ὀδρυσῶν ὄρη,
 καὶ Θρακῶν τελεστήρια, τῆς πλάνης τὰ μυστήρια, τε-
 θείαται καὶ καθύμνηται. Ἐγὼ μὲν, εἰ καὶ μῦ-
 θὸς εἶσι, δυσαναχετῶ τσαύταις ἐκτραγωδομέναις
 συμφοραῖς· ὑμῖν δὲ, καὶ τῶν κακῶν ἀναγραφὰ γε-
 γόνασι δράματα (46). Ἀλλὰ γὰρ τὰ μὲν δράματα,
 καὶ τοὺς ληναῖζοντας ποιητὰς, τέλεον ἤδη παροινου-
 ντας, κιττῶ (47) που ἀναδήσαντες, ἀφραίνοντας ἐκτό-
 πως τελετῇ βακχικῇ, αὐτοῖς σατύροις, καὶ θυάσῳ
 μαινάλῃ (48) σὺν καὶ τῷ ἄλλῳ δαιμόνων χορῶ, Ἑλικῶνι
 καὶ Κιθαιρῶνι κατακλείσωμεν γεγηρακόσιν. Κατά-
 γομεν (49) δὲ ἀνωθεν ἐξ οὐρανῶν ἀλήθειαν, ἅμα φανω-
 τάτῃ φρονήσει, εἰς ὄρος ἅγιον Θεοῦ καὶ χορδὸν τὸν ἅγιον
 τὸν προφητικόν. Ἡ δὲ ὡς ὅτι μάλιστα τηλαυγὲς ἀπο-
 στίλβουσα φῶς, καταυγαζέτω πάντῃ τοὺς ἐν σκότει κυ-
 λινδομένους, καὶ τῆς πλάνης τοὺς ἀνθρώπους ἀπαλ-
 λατέτω, τὴν ὑπερτάτην (50) ὀρέγουσα (51) δεξιάν,
 τὴν οὐρανὸν, εἰς σωτηρίαν. Οἱ δὲ ἀνανεύσαντες (52)
 καὶ ἀνακύψαντες, Ἑλικῶνα μὲν καὶ Κιθαιρῶνα κα-
 ταλειπόντων, οἰκούντων δὲ Σιών· Ἐκ γὰρ Σιών ἐξε-
 λήσεται νόμος, καὶ λόγος Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλήμ·
 Λόγος οὐράνιος, ὁ γνήσιος ἀγωνιστῆς (53) ἐπὶ τῷ
 παντὸς κόσμου θεάτρῳ στεφανούμενος. Ἄδει δὲ γε
 ὁ Εὐνομος ὁ ἐμὸς οὐ τὸν Τερπάνδρου νόμον, οὐδὲ

A stantiorem : tum rupta Locrensi chorda, in citharæ
 jugum advolat cicada, et instrumento musico tan-
 quam ramo personat : citharædus autem cicadæ
 cantui suum attemperans, deficientem chordam
 supplevit. Cicada ergo Eunomi cantu ducitur, ut in
 fabulis est, quæ æreum Eunomum, cum ipsa cithara,
 unaque sociam certaminis Pythone statuerunt : hæc
 autem sponte advolat, sponte etiam canit; et a gen-
 tibus musicam imitata fuisse credita est. Quare
 ergo vanissimis fabulis eam tribuistis fidem, ut be-
 stias musica demulceri posse credatis : cum inter-
 ea clarissima veritatis facies, sola vobis fuce esse
 obducta videatur, sola infidelibus oculis subjecta
 sit? Proinde Citharon, et Helicon, et Odrysii mon-
 tes, et Thracum telesteria, illa deceptionis myste-
 ria, divinum in cultum relata sunt hymnisque ce-
 lebrantur : quibus ego calamitatibus, quæ tragice
 decantantur, quamvis fabulas esse noverim, haud
 leviter perturbor, utcumque inter vos humanæ mise-
 riæ in scenis representari soleant. Sed has quidem
 fabularum actiones, una cum poetis, qui tanquam
 Bacchanalia agentes penitus insaniant, et ultra mo-
 dum delirant, hedera redimitis more Bacchico, Sa-
 tyris quoque ipsis, et furente turba Bacchantium,
 reliquoque deorum choro, in Heliconem et Cithæ-
 ronem, qui jam consenuerunt, includamus. Horum
 loco veritatem, cum sapientia late splendente, in
 sanctum Dei montem, sanctumque prophetarum
 chorum e cælo deducamus. Hæc autem clarissima
 sua luce omnes homines, qui in tenebris volotan-
 tur, undique illustret; et intelligentia, tanquam
 opitulatrice dextra, porrecta, ex erroribus in salu-
 tem vindicet. Tum illi, sublatis oculis, e tenebris
 emicantes, Helicone ac Cithærone desertis. Sion ha-
 bitent : Nam ex Sion egredietur lex, et verbum Do-

✠ P. 3 ED. POTTER.

(42) Τῷ ἄσματι ἄρμωσάμενος. Vult citharædum
 cicadæ cantui suum instrumentum sic attempe-
 rasse, ut illa chordæ deficientis locum suppleret.
 Sic pag. 4 : Τὸν ἀνθρώπον ἀγίῳ Πνεύματι ἄρμωσά-
 μενος. Et *Pædag.* lib. 1 sub linem cap. 12 : Ἡμεῖς
 ἄρμωσάμενους χερῆ σφᾶς αὐτοῦς πρὸς τὴν παιδαγω-
 γόν... τῷ ὄντι ζῆν.

(43) Ὄδῃ τῆ Εὐνόμου ἀγεται ὁ τέττιξ, ὡς ὁ μῦ-
 θος βούλεται, χαλκοῦν. Hæc omittit ms. Nov.
 scriptoris haud dubio negligentia, qui sententiam
 inter voces ὁμοιοτελεύτους, scilicet οὐκοῦν εἰ χαλ-
 κοῦν, positam oculo male festinanti præterit.

(44) Τοῖς ἀπιστίας. Τοῖς τῆς ἀπιστίας, ms. Nov.

(45) Ὑποπέπτωκεν. Ὑποπτῶν, suspectum, legere
 mavnit Lowthius. Sed ὑποπίπτειν eodem aut simili
 sensu adhibent, cum alii scriptores, tum etiam ipse
 Clemens.

(46) Δράματα. Hæc addit ms. Nov. : καὶ τῶν δρα-
 μάτων οἱ ὑποκριτᾶι θυμηδίας θεάματα, et *fabularum*
actores jucunda spectacula. Quæ propter δράματα et
 θεάματα, voces ὁμοιοτελεύτους, excidisse verisimil-
 est.

(47) Κιττῶ. Scilicet more ebriorum et bacchan-
 tium, quibus hedera sese coronare, sacra Baccho
 arbore, solempne olim erat.

(48) Μαινάλῃ. Μαινόλη ms. Nov. Legendum porro
 μαινόλη. Nam μαινόλης est apud Hesychium et
 Suidam, et Clemens Bacchum postea vocat Διόνυσον
 μαινόλην p. 9, idemque in epigrammate μαινόλης

Βάχχος dicitur.

(49) Κατάγομεν. Partes hujus sententiæ totidem
 precedentis partibus sunt ἀντίστοιχοι· scilicet ἀλή-
 θεια et φρονήσις Christianorum, τῇ πλάνῃ et ἀφρα-
 δία gentium : Mons Dei, poeticis montibus, Heliconi
 et Cithæroni : prophetarum denique chorus demo-
 num et Bacchantium choro respondet.

(50) Ὑπερτάτην. Id est, ἰσχυροτάτην. Quemad-
 modum apud Sophoclem, ἐξ ὑπερτέρας χειρὸς ἐκ-
 πlicari solet ἰσχυροτέρας, seu μετὰ δυνάμεως μείζονος.

(51) Ὀρέγουσα. Ὀρέγουσαν ms. Nov. manifesto
 errore.

(52) Οἱ δὲ ἀνανεύσαντες. Simile est, quod post-
 ea dicit hujus libri pag. 66 : Ἀνανεύσατε τῆς γῆς
 εἰς αἰθέρα, ἀναθλέψατε εἰς οὐρανόν : a terra in æthe-
 rem oculos attollite, in cælum suspicite. Nam ἀνα-
 νέειν hoc loco non est ἀναγίφειν, ad se reverti, ut
 Hervetus, et post eum alii putarunt; sed idem fere
 quod ἀνακύψαι, sursum oculos attollere.

(53) Γνήσιος ἀγων. Per metaphoram a Grecis
 certaminibus sumptam, in quibus coronæ victoribus
 dari solebant, dicit Christum, quem οὐράνιον Logon
 vocat, universas totius mundi gentes tandem devic-
 tisse. Similis locus occurrit hujusce libri, pag. 68,
 69. Γνήσιος γὰρ ἦν ἀγωνιστῆς, καὶ τοῦ πλάσματος
 συναγωνιστῆς· τάχιστα δὲ εἰς πάντας ἀνθρώπους
 διαδοθεὶς, ἔκτιστον ἡλίου ἐξ αὐτῆς ἀνατείλας τῆς πο-
 τρικῆς βουλήσεως ῥᾶστα ἡμῖν ἐπέλαμψε τὸν Θεόν.
 Conf. Strom. vii, pag. 710.

mini de Hierusalem¹: cœleste, inquam, Verbum, ob legitimi certaminis victoriam in theatro totius mundi coronatum. Et meus quidem Eunomus, non Terpandri modum, non Capitonis, non Phrygium, non Lydium, non Doricum canit; sed æternum canticum², Leviticum,

Leniens dolorem, iramque, et malorum oblivionem
[*inducens omnium.*]

Etenim dulce quoddam, et in animis hominum potens pharmacum, cum hoc cantico commistum est. Mihi autem videntur Thracius ille Orpheus, et Thebanus alter, tertiusque Methymnæus, viri quidam, non viri, ✕ impostores fuisse, qui prætextu musicæ labefactarunt humanam vitam, utque mores ingeniosis suis præstigiis corrumpere, dæmoniaco quodam furore stimulati, probra et dolores hominum in religionem, deorumque cæremonias trahendo, eos ad simulacrorum cultum primi converterunt. Quinetiam lapidibus et lignis, hoc est statuis et simulacris, tanquam fundamentis constituendæ inter gentes impuritatis usi, illam vere pulchram libertatem hominum sub cœlo agentium, carminibus suis et incantationibus extremæ servituti illigarunt; non est autem ejusmodi meus cantor, qui, ut servitium 2 dæmonum crudeliter dominantium brevi dissolveret, advenit; nos autem ad mite et facile jugum pietatis traducit, humique

Α τὸν Καπίτωνος, οὐδὲ μὴν Φρύγιον, ἢ Λύδιον, ἢ Δωριον, ἀλλὰ τῆς καινῆς ἀρμονίας τὸν αἰῶνον νόμον, τὸν φερώνυμον τοῦ Θεοῦ, τὸ ἄσμα τὸ καινόν (54), τὸ Λευτικόν,

novæ harmoniæ modum, Dei cognominem, novum

Νηπενθέος (55) τ' ἀχολόν τε, κακῶν ἐπιλήθεος
[*ἀπάντων.*]

Γλυκύ τε καὶ ἀληθινὸν φάρμακον παιθοῦς ἐγκέκραται τῷ ἄσματι. Ἐμοὶ μὲν οὖν δοκοῦσιν ὁ Θράκιος ἐκείνος Ὀρφεὺς καὶ ὁ Θηβαῖος, καὶ ὁ Μηθυμναῖος, ἄνδρες τινές, οὐκ ἄνδρες (56), ἀπατηλοὶ γεγονέναι, προσχῆματι μουσικῆς (57) λυμηνάμενοι τὸν βίον, ἐντέχνῳ τινὶ γοητείᾳ δαιμονῶντες εἰς διαφθορὰς, ὕβρεις ὀργιάζοντες, πένθη ἐκθειάζοντες, τοὺς ἀνθρώπους ἐπὶ τὰ εἰδῶλα χειραγωγῆσαι πρῶτοι· καὶ μὴν λίθοις καὶ ξύλοις, τουτέστιν ἀγάλμασι καὶ σκιαγραφίαις ἀνοικοδομῆσαι τὴν σκαιότητα τοῦ ἔθνους (58)· τὴν καλὴν ὄντως ἐκείνην ἐλευθερίαν τῶν ὑπὲρ οὐρανὸν πεπολιτευμένων ψυχῶν καὶ ἐποψαῖς ἐσχάτῃ δουλείᾳ καταξεύξαντες (59)· ἀλλ' οὐ τοιόσδε ὁ ὧδὸς ὁ ἐμὸς, οὐδ' εἰς μακρὰν καταλύσων (60) ἀφίκεται τὴν δουλείαν τὴν πικρὰν τῶν τυραννούντων δαιμόνων· ὡς δὲ τὸν πρῶτον καὶ φιλόνηρον τῆς θεοσεθείας μετὰ τῶν ἡμᾶς ζυγόν, αὐθις εἰς οὐρανοὺς ἀνακαλεῖται· τοὺς εἰς γῆν ἐρῶμενους. Μόνος γοῦν τῶν πρόποτε τὰ ἀργαλεώτατα θηρία (61), τοὺς ἀνθρώπους, ἐπιθάσσειεν

✕ P. 4 ED. POTTER, 5 ED. PARIS. ¹ Isa. II, 5.

² Psal. xcvi, 1; xcvi, 1.

(54) Τὸ ἄσμα τὸ καινόν. Quia hoc velit, paulo post satis plene explicat p. 5.

(55) Νηπενθέος τ'. ...τ' omittit ms. Nov. Respicit autem Clemens Odys. Δ, v. 220, quo loco de Circe hæc scribit Homerus:

Αὐτίκ' ἄρ' εἰς οἶνον βάλει φάρμακον, ἐνθεν ἔπεινον,
Νηπενθέος τ', ἀχολόν τε, κακῶν ἐπιλήθεος ἀπάντων.

Statim autem in vinum injecit medicamentum, inter
[*bibendum,*]
Quod luctum sedat, iramque, et malorum omnium
[*oblivionem inducit.*]

Conf. etiam Gregorii Nazianz. Carm. Nicobuli ad filium, v. 202.

(56) Ἄνδρες τινές, οὐκ ἄνδρες. Gatakerus, in Advers. cap. 8, ait: Lege οὐκ αἰδοῦρες. Non inscitus, non imperitos, sed callidos, gnaros, astutos, i. e. ἀπατηλοῦς, uti continuo sequitur, appellat: utpote qui artificii musici lenocinio, tanquam carmine quodam magico delinitos in fraudem ac perniciem, morumque labem, et simulacrorum cultum, ac dæmonum malignorum servitium, mortales miseros illexerint. Hæc ille. Verumtamen veterem lectionem retinere visum est: quippe cum velit auctor, eos, qui humano generi tantam perniciem intulerunt, non tam viros esse, quam dæmones, habendos. Quemadmodum alias homines vitiiis deditos dicit θηρία μᾶλλον ἢ ἀνθρώπους, *feras potius bestias, quam homines*, esse, Strom. iv, p. 479, homines ἀπελεῖς, *simplices*, ὡς ἄρνας, οὐκ ἄνδρας, *tanquam agnos habendos esse, non viros*, Pædag. lib. I, cap. 5, p. 86. Denique viros molles et effeminatos, οὐκ ἄνδρας, βατάλους δὲ, καὶ γόνιδας, *non esse vocandos viros, sed batulos et semi-viros*. Simile est, quod de falso dictis philosophis protulit Tatianus pag. 15 ed. Oxon.: Μὴ παρασυρέτωσαν ὑμᾶς αἱ τῶν φιλοσόφων καὶ οἱ φιλοσόφου πανηγύρεις. *Ne vos traducant philosophorum istorum*

C non philosophorum cætus. Illud item Euripidis Ores. v. 1555.

Διτσοῖν λέοντων· οὐ γὰρ ἄνδρ' αὐτὸ καλῶ.
Duorum leonum: non enim viros eos voco.

Et quod dixit Constit. apost. auctor, lib. II, cap. 21: Πραδόσεις λύκοις εἰς κατάδρωμα, τουτέστι δαίμοσι καὶ πονηροῖς ἀνθρώποις, μᾶλλον δὲ οὐκ ἀνθρώποις, ἀλλὰ θηρίοις ἀνθρωποειδέσιν, ἔθνησι, καὶ Ἰουδαίοις καὶ αἰρεσιώταις ἁθέοις. *Devorandum trades lupis, hoc est dæmonibus et pravis hominibus: imo vero non hominibus, sed feris humana forma præditis, ethnicis nempe, judaizantibus et impiis hæreticis.*

(57) Προσχῆματι μουσ. Προσχῆματι μουσικῆς· λυμηνάμενοι τὸν βίον ἐντέχνῳ τινὶ γοητείᾳ δαιμονῶντες εἰς διαφθορὰς ὕβρεις ὀργιάζ. Ms. Nov. Similia his habet Minutius Octavio: Considera denique sacra ipsa et ipsa mysteria, invenies exitus tristes, fata et funera, et luctus atque plangens. Atheganoras Legatione, Τὰ πάθη αὐτῶν, inquit, δεικνύουσι μυστήρια. *Deorum passiones et libidines vocant mysteria.*

(58) Σκαιότητα τοῦ ἔθνους. Scribe ἔθους consuetudinis, auctoritate ms. Nov. Similiter apud Philonem Judæum, lib. I De vita Moysis, pag. 645, pro ἔθων ἰδιότητι, scribendum ex codice ms. G. Wheleri, ἔθων ἰδιότητα.

(59) Καταξεύξαντες. In exemplari scriptum ambiguo errore καταξεύσαντες. H. legit καταξεύσαντες, ut sit, *ceu visco involventes*. Nostrum et H. καταξεύξαντες confirmat continuata ζυγοῦ metaphora, et repetita inferius ejusdem verbi usurpatio: τῶν ἀνθρώπων τὴν συνωρίδα καταξεύξας εἰς τὸν θεόν. SYLVBAG.

(60) Καταλύσων. Paria sunt quæ dixit Tatianus, cap. 47, p. 103: ὅτι λύει τὴν ἐν κόσμῳ δουλείαν, καὶ ἀρχόντων μὲν πολλῶν καὶ μυρίων ἡμᾶς ἀποσπᾷ. *A servitute mundi solvunt (sacra sc. Scripturæ) et a multis dominis et innumeris tyrannis liberant.*

(61) Θηρία. His similia habes Strom. iv, p. 479.

πηνά μὲν, τοὺς κούφους αὐτῶν ἔρπετά δὲ, τοὺς ἀπατεῶνας· καὶ λέοντας μὲν, τοὺς θυμικούς· σύας δὲ, τοὺς ἡδονικούς· λύκους δὲ, τοὺς ἀρπακτικούς. Λίθοι δὲ καὶ ξύλα οἱ ἄφρονες· πρὸς δὲ καὶ λίθων ἀναισθητότερος ἄνθρωπος ἀνοία βεβαπτισμένος. Μάρτυς ἡμῶν προφητικῆ παρίτω φωνῆ, συνωδῆς ἀληθείας, τοὺς ἐν ἀγνοίᾳ καὶ ἀνοίᾳ κατατατριμμένους οἰκτείρουσα· Δυνατὸς γὰρ (62) ὁ Θεὸς ἐκ τῶν λίθων τούτων ἐγεῖραι τέκνα τῷ Ἀβραάμ ὅς, κατελεήσας τὴν ἀμαθίαν τὴν πολλὴν καὶ τὴν σκληροκαρδίαν τῶν εἰς τὴν ἀληθείαν λελιθωμένων, ἤγειρεν θεοσεβείας σπέρμα, ἀρετῆς αἰσθόμενον, ἐκ λίθων ἐκείνων, τῶν λίθοις πεπιστευκότων ἐθνῶν. Αὐθις οὖν ἰοδόλους εἰνὰς καὶ παλιμβόλους ὑποκριτὰς ἐφοδεύοντας δικαιοσύνη γεννήματα ἐχιδνῶν κέκληκέ που· ἀλλὰ καὶ τούτων εἴ τις τῶν ὄψεων μετανοήσαι ἐκὼν, ἐπόμενος δὴ τῷ Λόγῳ, ἄνθρωπος γίνεται Θεοῦ. Λύκους δὲ ἄλλους ἀλληγορεῖ προβάτων κωδίοις ἡμφιεσμένους, τοὺς ἐν ἀνθρώπων μορφαῖς ἀρπακτικούς αἰνιττόμενας. Καὶ πάντα ἄρα ταῦτα τὰ ἀγριώτατα (65) θηρία, καὶ τοὺς τοιοῦτους λίθους, ἢ οὐράνιος ὠδὴ μετεμόρφωσεν εἰς ἀνθρώπους ἡμέρους. Ἡμεν γὰρ, ἡμῶν ποτε καὶ ἡμεῖς ἀνόητοι, ἀπειθεῖς, πλανώμενοι, δουλεύοντες ἡδοναῖς καὶ ἐπιθυμίαις ποικίλαις, ἐν κακίᾳ καὶ φθόνῳ διάγοντες, στυγητοὶ, μισούντες ἀλλήλους, ἢ φησιν ἡ ἀποστολικὴ γραφή· Ὅτε δὲ ἡ χρηστότης, καὶ ἡ φιλανθρωπίᾳ ἐπεζάνη τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Θεοῦ, οὐκ ἐξ ἔργων τῶν ἐν δικαιοσύνῃ, ὧν ἐποιήσαμεν ἡμεῖς, ἀλλὰ κατὰ τὸ αὐτοῦ ἔλεος ἔσωσεν ἡμῖς. Ὅρα τὸ ἄσμα τὸ καινὸν ὅσον ἔσχυσεν· ἀνθρώπους ἐκ λίθων, καὶ ἀνθρώπους ἐκ θηρίων πεποίηκεν· οἱ δὲ τῆν ἄλλως ὡς νεκροὶ (64), οἱ τῆς ὄντως οὐσης ἀμέτοχοι ζωῆς, ἀκραταὶ μόνον γενόμενοι τοῦ ἄσματος, ἀνεβίωσαν. Τοῦτό τοι καὶ τὸ πᾶν ἐκόσμησεν ἐμμελῶς, καὶ τῶν στοιχείων τὴν διαφωνίαν εἰς τάξιν ἐνέτεινεν ἐμφωνίας (65), ἵνα δὴ ὅλος ὁ κόσμος αὐτῷ ἀρμονία γένηται· καὶ θάλισσαν μὲν ἀνῆκε λελυμένην, γῆς δὲ ἐπιθαίνειν κεκώλυκεν (66) αὐτήν. Γῆν δ' ἐμπαλιν ἐστερέωσε, φερομένην, καὶ ὄρον αὐτῇ ἐπηξε θάλασσαν. Καὶ μὴν καὶ πυρὸς (67) ὄρμην ἐμάλαξεν ἀέρι, οἷον εἰ Δώριον ἀρμονίαν κράσας Αὐδίῳ· καὶ τὴν ἀέρος ἀπηνῆ ψυχρότητα τῇ παραπλοκῇ τοῦ πυρὸς ἐπιθάσσευσε, τοὺς νεάτους τῶν ὄλων φθόγγους τούτους κερνάς ἐμμελῶς. Καὶ δὴ τὸ ἄσμα τὸ ἀκέραιον, ἔρεισμα τῶν ὄλων, καὶ ἀρμονία τῶν πάντων, ἀπὸ τῶν μέσων ἐπὶ τὰ πέρατα, καὶ ἀπὸ τῶν ἄκρων ἐπὶ τὰ μέσα διαταθῆν, ἡρμόσατο τότε τὸ πᾶν, οὗ κατὰ τὴν Θράκιον μουσικὴν, τὴν παραπλήσιον Τουβάλ (68), κατὰ δὲ τὴν πάτριον τοῦ

✠ P. 5 ED. POTIER, 4 ED. PARIS. ³ Matth. iii, 9; Luc. iii, 8. ⁴ Matth. iii, 7; Luc. iii, 7. ⁵ 1 Tim. iii, 17. ⁶ Matth. vii, 15. ⁷ Tit. iii, 3. ⁸ 1 Tim. iii, 4, 5.

(62) Δυνατὸς γὰρ. Hanc interpretationem ex Irenæo forte sumpsit Clemens. Is enim lib. iv, cap. 16, hæc ait: *Potens est enim Deus, etc. Hoc autem fecit Jesus a lapidum religione extrahens nos, et a nostris caris et infructuosis cogitationibus transferens nos, et similem Abraham fidem in nobis constituens.*

(65) Τὰ ἀγρ. Τὰ omittit ms. Nov.

(64) Ὡς νεκρ. Ὡς omittit ms. Nov.

(65) Ἐνέτεινεν ἐμφωνίας. Scribe ex ms. Nov. ἐνέτεινε συμφωνίας. Etenim συμφωνία præcedenti

A abjectos ad cœlum revocat. Solus igitur ille inter omnes, quos adhuc novimus, feras sævissimas, homines, mansuefecit; volucres quidem, qui leves ex illis sunt; reptiles, qui deceptores; leones, qui iracundi; sues, qui voluptatibus dediti; lupos denique, qui rapaces. Lapidibus autem et lignis sunt insipientes, nisi quod qui ignorantia imbuitur; ipsis quoque lapidibus stupidior esse comperiat. Testem advoceo vocem illam prophetica veritati consonam, qua deploratur eorum miseria, qui ignorantia et amentia conteruntur: *Potens enim est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abraham* ³. Qui maximam eorum inscitiam et duricordiam miseratus, qui ad veritatem plane lapides facti sunt, ex his lapidibus, nempe gentibus, quæ in lapides crediderunt, pietatis semen sensu virtutis præditum suscitavit. Rursum illos veneficos et versipelles hypocritas, qui justitiæ clam insidiabantur, quodam loco progeniem viperarum appellavit ⁴: sed tamen horum etiam serpentum si quis voluntaria ductus pœnitentia Verbum sequatur, is homo Dei efficitur ⁵. Alios item vocat lupos pellibus ovium indutos ⁶, rapaces homines innuens. Has igitur omnes immanissimas feras, et hujusmodi lapides, cœlestis ille cantus in mansuetos homines transformavit. *Eramus enim, eramus aliquando et nos insipientes, increduli, errantes, servientes voluptatibus et desideriis variis, in malitia et invidia agentes, odibiles, et odientes invicem* ⁷, ut ait scriptura apostolica. ✠ *Cum autem benignitas et humanitas apparuit Salvatoris nostri Dei, non ex operibus justitiæ, quæ fecimus nos, sed secundum suam misericordiam salvos nos fecit* ⁸. En! quantam habet vim illud novum canticum, quod homines ex lapidibus, homines ex feris formavit; quin et ii, qui alioquin veluti mortui fuerunt, utpote illa, quæ sola vera est vita, privati, audito hoc cantico, statim revixerunt. Hoc et universitatem rerum apteque numero-seque concinnavit, et elementa dissonantia sic docuit servare concentum, ut totus hic mundus harmonia quadam constaret. Mari quidem humidam et instabilem naturam dedit, et tamen terram incursare prohibuit. Terram vero, quæ prius huc illuc fluitabat, immobilem fecit, eique mare pro termino constituit. Quin etiam circumfuso aere vim ignis molivit, quodammodo Doricos modos Lydiis moderans: et immite frigus aeris ignis complexu lenivit, hujus universi partibus, tanquam extremis sonis, æqualiter temperatis: proinde hoc immortale can-

διαφωνία melius respondet quam ἐμφωνία. Quod Syllurgius etiam vidit.

(66) Κεκώλ. Κεκώλυκεν αὐτήν δὴ γῆν ἐμπαλιν, ἐστερέωσε φέρ. Ms. Nov. Idem mox pro ἐπιθάσσευσε habet ἐπιθάσσευεν.

(67) Πυρὸς. Scilicet ignis elementaris, quem supra aerem sub concavo lunæ cum Aristotele ponere videtur.

(68) Τουβάλ. Ille, cum e Caini familia esset, musicam invenit: quam proinde Clemens, ut profa-

ticum, totius firmamentum, omniumque partium harmonia, a mediis ad extremos fines, et rursus a finibus ad media pertingens, hoc universum apte disposuit, non quidem secundum Thraciam musicam, quæ similis est ei, quam invenit Tubal; sed secundum eam, quam æmulatus est David, Dei Creatoris voluntatem. Verbum autem Dei, quod ex David natum, ante eum fuit, lyra et cithara, quæ inanima sunt instrumenta, contemptis, mundum hunc, et hominem, qui parvus quidam mundus est, ejusque animam et corpus divino Spiritui attemperans, multarum vocum instrumento Deum celebrat, et huic instrumento, nempe homini, accinit: *Tu enim es cithara, et tibia, et templum meum.* Cithara quidem, propter harmoniam; tibia, propter Spiritum; templum autem, propter Verbum: ut illa resonet, ista inspiret, hoc vero contineat Dominum. Porro David, rex ille citharædus, paulo ante memoratus, ✠ hortabatur ad veritatem, a dæmonibus abducebat, tantumque ab eorum laudibus celebrandis absuit, ut eos vera musica expelleret, et Saul malo spiritu vexatum solo cantu sanaret. Nec solum hominem pulchrum et spirans instrumentum Dominus ad sui imaginem effecit; sed ipse, supramundana sapientia, cælestique Verbum, est instrumentum Dei numeris omnibus instructum, concinnum, et sanctum. Quid ergo instrumentum hoc, Dominus noster Dei Verbum, quid illud novum canticum volunt? Cæcis visum restituere, surdis aures aperire, et claudos atque errantes in viam justitiæ deducere, Deum insipientibus monstrare, corruptionem tollere, mortem vincere, filios denique immorigeros patri reconciliare. Nam Dei instrumentum amat humanum genus: Dominus miseretur, castigat, hortatur, admonet, conservat, custodit, et doctrinæ

✠ P. 6 ED. POTTER, 5 ED. PARIS.

nam, opponit musicæ τοῦ θεοπνεύστου David.

(69) *Κόσμον δέ.* *Physici*, inquit Macrobius, I. II, in *Somnium Scipionis*, cap. 12, *mundum, magnum hominem; et hominem brevem mundum esse dixerunt.* Quod sic expressit Philo Judæus libro *Quis rerum divinarum hæres*, pag. 502: Ἐναλλάττοντες, βραχὺν μὲν κόσμον τὸν ἀνθρώπον, μέγαν δὲ ἀνθρώπον ἔφασαν τὸν κόσμον εἶναι. De homine *microcosmo*, κόσμῳ συντόμῳ, ubique legas. Mox τὸν omittit ms. Nov. ante *σμικρὸν*.

(70) *Τούτῳ τῷ ὄργάνῳ.* Τούτῳ omittit ms. Nov. His similia habet Clemens *Pædag.*, lib. II, cap. 4, pag. 164, et *Strom.*, VI, pag. 658, 659. Plerique veterum Patrum homines θεοπνεύστους *organis* musicis assimilant. Justinus M., *Parænes.*, pag. 61. ed. Oxon.: Αὐτὸ τὸ θεῖον ἐξ οὐρανοῦ κατιὸν πλῆκτρον, ὡς περ ὄργάνῳ κιθάρα τινὸς ἢ λύρας τοῖς ἀνδράσι δικαίοις χρώμενον, τὴν τῶν θεῶν ἡμῖν καὶ οὐρανίων ἀποκαλύψῃ γνώσιν. *Ipsium divinum plectrum cælitus descendens, quasi instrumento quoriam citharæ alienius vel lyra viris justis utens, divinarum nobis et cælestium rerum cognitionem revelaret.* Athenagoras *Legat.* p. 59 ed. Oxon. de prophetis ait: Συγχρησαμένον τοῦ Πνεύματος, ὡσεὶ καὶ αὐλητῆς, αὐτὸν ἐμπνεῦσαι, cum Spiritus eodem modo per illos operaretur, quò tibicen inflat fistulam. Et pag. 56, de isto mundo: Εἰ τοίνυν ἐμμελὲς ὁ κόσμος ὄργανον καὶ κινούμενον ἐν ῥυθμῷ, τὸν ἀρμολογούμενον καὶ πλάσσοντα τοὺς φθόγγους, καὶ τὸ σύμφωνον ἐπάδοντα μέλος, οὗ τὸ ὄργανον, προσκυνῶ. Si ergo mundus in-

A Θεοῦ βούλησιν, ἣν ἐξήλωσε Δαβὶδ. Ὁ δὲ ἐκ Δαβὶδ, καὶ πρὸ αὐτοῦ, ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, λύραν μὲν καὶ κιθάραν, τὰ ἄψυχα ὄργανα, ὑπεριδὼν, κόσμον δὲ (69) τόνδε, καὶ δὴ καὶ τὸν σμικρὸν κόσμον τὸν ἀνθρώπον, ψυχὴν τε καὶ σῶμα αὐτοῦ, ἀγίῳ Πνεύματι ἀρμολογούμενος, ψάλλει τῷ Θεῷ, διὰ τοῦ πολυφώνου ὄργάνου, καὶ προσάδει τούτῳ τῷ ὄργάνῳ (70), τῷ ἀνθρώπῳ· Σὺ γὰρ εἶ (71) *κιθάρα, καὶ αὐλὸς, καὶ ναὸς ἐμός· κιθάρα διὰ τὴν ἀρμονίαν· αὐλὸς διὰ τὸ Πνεῦμα· ναὸς διὰ τὸν Λόγον* (72)· Ἴν' ἡ μὲν κρέκη, τὸ δὲ ἐμπνέη, ὁ δὲ χωρήσῃ τὸν Κύριον. Καὶ μὴν ὁ Δαβὶδ, ὁ βασιλεὺς, ὁ καθαριστὴς, οὗ μικρῷ πρόσθεν ἐμνήσθημεν, ὃς προὔτρεπεν (73) ὡς τὴν ἀλήθειαν, ἀπέτρεπε δὲ εἰδῶλων· πολλοῦ γε ἔδει ὑμνεῖν αὐτὸν τοὺς δαίμονας, ἀληθεῖ πρὸς αὐτοῦ διωκομένους μουσικῇ, ἣ τῷ Σαουλ ἐνεργουμένῳ (74) ἐκαῖνος ἄδων μόνον, αὐτὸν ἰάσατο. Καλὸν ὁ Κύριος ὄργανον ἐμπνουν τὸν ἀνθρώπον ἐξεργάσατο κατ' εἰκόνα τὴν ἑαυτοῦ· ἀμέλει καὶ αὐτὸς ὄργανόν ἐστι τοῦ Θεοῦ (75) παναρμόνιον, ἐμμελὲς καὶ ἅγιον, σοφία ὑπερκόσμιος, οὐράνιος Λόγος. Τί δὴ οὖν τὸ ὄργανον, ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ὁ Κύριος, καὶ τὸ ἄσμα τὸ καινὸν, βούλεται; Ὁφθαλμοὺς (76) ἀναπετάσαι τυφλῶν, καὶ ὠτα ἀνοῖξαι κωφῶν, καὶ σκάζοντας τὸ πῶδε ἢ πλανωμένους εἰς δικαιοσύνην χειραγωγῆσαι· θεὸν ἀνθρώποις ἀφραίνουσιν ἐπιδοεῖξαι, παῦσαι φοβρὰν, νικῆσαι θάνατον, υἱοὺς ἀπειθεῖς διαλλάξαι πατρί. Φιλάνθρωπον (77) τὸ ὄργανον τοῦ Θεοῦ· ὁ Κύριος ἔλεει, παιδεύει, προτρέπει, νοουθετεῖ, σώζει, φυλάττει, καὶ μισθὸν ἡμῖν τῆς μαθήσεως ἐκ... ριουσίας βασιλείαν οὐρανῶν ἐπαγγέλλεται· τοῦτο μόνον ἀπολαύων ἡμῶν, ὃ σωζόμεθα. Κακία μὲν γὰρ τὴν ἀνθρώπων ἐπιβόσκειται φησὶν· ἡ δὲ ἀλήθεια, ὡς περ ἡ μέλιττα, λυμαينوμένη τῶν ὄντων οὐδὲν, ἐπὶ μόνης (78) τῆς ἀνθρώπων ἀγάλλεται σωτηρίας. Ἐχεις οὖν τὴν ἐπαγγελίαν· ἔχεις τὴν φιλανθρωπίαν· τῆς (79) χά-

strumentum canorum est, quod movetur ad numerum, ego eum, qui concentum temperat, et sonos evibrat, et congruum succinit carmen, non instrumentum, adoro. Quæ sunt his, quæ dicit Clemens, persimilia.

(71) Σὺ γὰρ εἶ. Christi verba, ut videtur, e sacro aliquo hymno citata. Cæterum pro ἐμός Nov. habet ἐμοί.

(72) *Διὰ τὸν Λόγον.* Scilicet ἐνοικοῦντα, propter Dei Verbum in animalibus justorum habitantem. Ἀνθρώπου δικαίου ψυχὴ ἐν ἣ διὰ τῆς τῶν παραγγελμάτων ὑπακοῆς τεμενίζεται καὶ ἐνδιδρύεται ὁ πάντων ἡγεμὸν... Λόγος αἰώνιος. *Hominiis justii anima, in qua per præceptorum obedientiam ut in templo collocatur omnium dux, æternum Verbum.* *Strom.* VII, pag. 708.

(73) Ὅς πρ. Nov. omittit ὃς.

(74) Ἡ τῷ Σαουλ ἐνεργουμένη. Ἦτω ἔναυλος ὁ ἐνεργοῦμενος, Nov. ἐνεργουμένη edit. Flor.; ἐνεργουμένη Sylburg, mendose omnia.

(75) Τοῦ Θεοῦ. Τοῦ abest a Nov.

(76) Ὁφθαλμοὺς. Respicit Matth. XI, 5; Luc. VII, 22.

(77) Φιλάνθρωπον. Conf. *Pædag.*, lib. I, principio c. 9, et fine c. 7.

(78) Ἐπὶ μόνης. *Strom.* VII, pag. 707, dicit nec sacrificia, nec aliud quidquam nunc a nobis expectari, nisi ut nosmet Deo dedicemus, Μόνη γὰρ τῇ ἡμετέρᾳ σωτηρίᾳ ὁ Θεὸς ἔδεται. *Sola enim nostra salute delectatur Deus.*

(79) Φιλανθρωπίαν· τῆς. Φιλανθρωπίαν τῆς χάριτος μεταλάμβανε Nov.

ριτος μεταλάμβανε. Καί μου τὸ ἄσμα τὸ σωτήριον ἂν
 μὴ καινὸν οὕτως ὑπολάβῃς, ὡς σκευὸς ἢ ὡς οἰκίαν·
 Πρὸ ἑωσφόρου (80) γὰρ ἦν, καὶ Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λό-
 γος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν
 ὁ Λόγος. Παλαιὰ δὲ ἡ πλάνη, καινὸν δὲ ἡ ἀλήθεια φαί-
 νεται. Εἴτε οὖν ἀρχαίους τοὺς Φρύγας διδάσκουσιν
 αἶγες μυθικαί· εἴτε αὖ τοὺς Ἀρχαδας (81) οἱ προ-
 σελήνους ἀναγράφοντες ποιηταί· εἴτε μὴν αὖ τοὺς
 Αἰγυπτίους, οἱ καὶ πρώτην ταύτην ἀναφῶναι (82) τὴν
 γῆν Θεοῦ τε καὶ ἀνθρώπων ὀνειρώσσοντες· ἀλλ' οὐ
 πρό γε τοῦ κόσμου τοῦδε τούτων οὐδὲ εἰς. Πρὸ δὲ τῆς
 τοῦ κόσμου καταβολῆς ἡμεῖς, οἱ τῷ δεῖν ἔσεσθαι ἐν
 αὐτῷ πρότερον γεγεννημένοι τῷ Θεῷ· τοῦ Θεοῦ Λόγου
 τὰ λογικὰ πλάσματα ἡμεῖς· δι' ὃν ἀρχαίσομεν, ὅτι ἐν
 ἀρχῇ ὁ Λόγος ἦν. Ἀλλ' ὅτι μὲν ἦν ὁ Λόγος ἀνωθεν,
 ἀρχὴ θεῶν πάντων ἦν τε καὶ ἔστιν· ὅτι δὲ νῦν ὄνομα
 ἔλαβεν τὸ πάλαι καθωσιωμένον, δυνάμειος ἄξιον, ὁ Χρι-
 στὸς, καινὸν ἄσμα μοι κέκληται. Οὗτος γοῦν ὁ Λόγος
 ὁ Χριστὸς, καὶ τοῦ εἶναι πάλαι ἡμᾶς (ἦν γὰρ ἐν
 Θεῷ [83])· καὶ τοῦ εἶναι, νῦν δὲ ἐπεφάνη ἀνθρώ-
 ποις αὐτοσούτος ὁ Λόγος, ὁ μόνος ἄμφω, Θεὸς τε καὶ
 ἄνθρωπος, ἀπάντων ἡμῖν αἴτιος ἀγαθῶν· παρ' οὗ τὸ εἶ
 ζῆν ἐκδιδασκόμενοι, εἰς αἰδίων ζωῆν παραπεμπόμεθα.
 Κατὰ γὰρ τὸν θεσπέσιον ἐκεῖνον τοῦ Κυρίου Ἀπό-
 στολον· Ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἡ σωτήριος πῦσιν ἄν-
 θρώποις ἐπεφάνη, παιδεύουσα ἡμᾶς, ἵνα, ἀρη-
 σάμενοι τὴν ἀσέβειαν καὶ τὰς κοσμικὰς ἐπιθυ-
 μίας, σωφρόνως, καὶ δικαίως, καὶ εὐσεβῶς ζήσω-
 μεν ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, προσδεχόμενοι τὴν μακαρίαν
 ἐλπίδα, καὶ ἐπιφάνειαν τῆς δόξης τοῦ μεγάλου
 Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Τοῦτό
 ἐστὶ τὸ ἄσμα τὸ καινὸν, ἡ ἐπιφάνεια ἡ νῦν ἐκλάμ-
 ψασα (84) ἐν ἡμῖν τοῦ ἐν ἀρχῇ ὄντος καὶ προόντος
 Λόγου· ἐπεφάνη δὲ ἑναγχος ὁ προὖν Σωτήρ· ἐπεφάνη
 ὁ ἐν τῷ ὄντι ὢν, ὅτι ὁ Λόγος, ὃς ἦν πρὸς τὸν Θεόν,
 Διδάσκαλος ἐπεφάνη, ᾧ τὰ πάντα θεομητορεύονται·
 Λόγος, ὁ καὶ τὸ ζῆν ἐν ἀρχῇ μετὰ τοῦ πλάσαι πα-
 ρατῶν, ὡς θεομητορῶν, τὸ εἶ ζῆν (85) ἐδίδαξεν, ἐπι-
 φανείς ὡς διδάσκαλος, ἵνα τὸ ἀεὶ ζῆν ὑστερον ὡς
 Θεὸς χορηγήσῃ· Ὁ δὲ, οὐ νῦν γε πρῶτον ὤφτειρον
 ἡμᾶς τῆς πλάνης, ἀλλ' ἀνωθεν ἀρχήθεν· νῦν δὲ, ἤδη
 ἀπολλυμένους, ἐπιφανείς περισέσωκε· τὸ γὰρ πονη-
 ρὸν καὶ ἐρπυστικὸν θηρίον, γοητεῦον, καταδουλοῦται,
 καὶ αἰκίζεται εἰσέτι νῦν τοὺς ἀνθρώπους· ἐμοὶ δοκαῖν,
 βαρβαρικῶς τιμωρούμενον, οἱ νεκροὶς τοὺς αἰχμαλώ-
 τους συνδεῖν (86) λέγονται σώμασιν, ἔστ' ἂν αὐτοῖς

A mercedem, tanquam ex redundantī, regnum caelo-
 rum pollicetur, non alium ex nobis fructum perci-
 piens, quam quod salvi sumus. Vitium enim homi-
 num interitu pascitur: veritas autem, quæ veluti
 apis innoxia rebus insidet, non nisi eorundem sa-
 lute letatur. Habes, quid pollicetur; habes, quanto
 affectu humanum genus amat. Tu igitur accede, et
 participa hanc gratiam. Meum porro canticum ne
 perinde novum existimes, ac vas aliquod sive do-
 mum; nam ante *Luciferum erat* ⁹, et in principio
 erat *Verbum*, et *Verbum erat apud Deum*, et *Deus*
 erat *Verbum* ¹⁰. Sed error, inquis, vetus est; veri-
 tas autem recens. Proinde seu capræ Phrygas ve-
 tustissimos esse doceant; seu Arcadas poetæ, qui
 ante lunam eis fuisse prodiderunt; seu, denique, **3**
 B Ægyptios, qui horum terram deorumque hominum-
 que matrem esse somniant: tamen eorum nemo se
 ante mundum fuisse jactat. At nos ante mundi con-
 stitutionem fuimus, ratione futuræ nostræ produc-
 tionis in ipso Deo quodammodo tum præexistentes.
 Divini igitur Verbi, sive rationis, nos creaturæ ra-
 tionales sumus: et per eum primi esse dicimur,
 quoniam in principio erat *Verbum*. Quod quidem,
 quatenus olim ante jacta mundi fundamenta existe-
 bat, divinum rerum omnium principium fuit, etiam-
 que nunc est; quatenus vero novissimis temporibus
 venerando illo et olim sancto Christi nomine ap-
 pellari voluit, novum a me Canticum vocatur. Hoc
 ✠ igitur Verbum Christus, non solum ut olim esse-
 mus causa fuit (nam ille tum erat in Deo), sed idem
 etiam bene esse nobis dedit, et jam nuper homini-
 bus apparuit, qui solus uterque, Deus et homo, est,
 ut omnimodam nobis felicitatem daret. Etenim ab
 eo recte vivere edocti, ad æternam vitam transmit-
 timur. Nam ut ait ille divinus Domini Apostolus:
Apparuit gratia Dei salutaris omnibus hominibus,
erudiens nos, ut abnegantes impietatem, et sæcularia
desideria, sobrie, et juste, et pie vivamus in hoc sæ-
culo, expectantes beatam spem et adventum gloriæ
magni Dei et Salvatoris nostri, Jesu Christi ¹¹. No-
 vum ergo canticum est Verbi, quod in principio et
 ante principium fuit, exortus, qui modo nobis efful-
 sit; modo enim apparuit, qui olim erat, Servator;
 apparuit, qui ens est in ente; Verbum nempe, quod
 D apud Deum erat, et a quo facta sunt omnia, *Præ-*
ceptoris habitu apparuit: et qui tanquam opifex

✠ P. 7 ED. POTTER, 6 ED. PARIS. ⁹ Psal. cix, 5. ¹⁰ Joan. i, 1. ¹¹ Tit. ii, 11-15.

(80) Πρὸ ἑωσφ. Respicit psalm. cix, 5: Ἐκ γασ-
 τρῆς πρὸ ἑωσφόρου ἐγέννησά σε.

(81) Τοὺς Ἀρχάδας. De προσελήνοις Arcadibus
 vide Plutarchi *Problemata Romana*. II. SYLBERG.
 Confer etiam Lycophronis *Cassandram* v. 482, idē-
 que Tzetze, et Meursii *Commentarios*.

(82) Ἀναφῶναι. A. ἀναφῆναι. SYLB. Utriusque
 lectionis exempla infra *Pædag.*, lib. iii, cap. 1, et
Sitom. lib. i. Ἀναφῶναι tamen neutraliter plerum-
 que accipitur, ut ἀναφῶσαι active.

(83) Οὗτος γοῦν ὁ Λόγος ὁ Χριστὸς, καὶ τοῦ
 εἶναι πάλαι ἡμᾶς· ἦν γὰρ ἐν Θεῷ καὶ τοῦ εἶναι
 εἶναι. Scribe καὶ τοῦ εἶναι πάλαι ἡμᾶς (ἦν γὰρ ἐν
 Θεῷ)· καὶ τοῦ εἶναι αἴτιος. Quod representat ipsa

quoque interpretatio. HEINS.

(84) Ἐπιφάνεια... ἐκλάμψασα. Locutio Sopho-
 cleæ illi similis *Œdip. Tyr.*, p. 172, edit. Steph.

Ἐλαμψε γὰρ τοῦ νιζόεργτος

Ἀστῶς φανεῖσα

Φάσμα Πυρρασσού.

(85) Ἐν ἀρχῇ... τὸ εἶ ζῆν. Hæc omittit Nov.
 Ea scilicet scriptor, a priori ζῆν in posterius oca-
 lum conjiciens, præterit. Cæterum his similia qua-
 dam occurrunt sub finem *Pædag.* lib. i.

(86) Οἱ νεκροὶς τοὺς αἰχμαλώτους συνδεῖν. Me-
 zentius idem facit *Æn.* viii.

Mertua quin etiam jungebat corpora vivis.

mundi vitam nobis in prima creatione dedit, præceptoris habitu sumpto bene vivendi rationem nos docuit, ut postea tanquam Deus æternam vitam largiatur. Is vero non est nunc primum erroris nostri miseratus, sed olim a principio mundi; nunc vero tandem apparens, perituros ex faucibus exitii liberavit. Nam in hunc usque diem malignus ille serpens humanum genus præstigiis suis in contumeliosam et miseram servitutem abducit; sevitque in eos, ut ita dicam, barbarorum ritu, qui captivos suos mortuorum cadaveribus, donec una putrescant, alligare feruntur. Dum enim quoscumque a sui ortus principio ad proprias trahere partes valet, crudelis ille tyrannus et serpens ad lapides, ligna, statuas, reliquaque idola misero superstitionis vinculo constringit, non incommode dicitur, vivos communi tumulto inferre, donec una cum illis intereant. Quamobrem Evam olim (unus etenim idemque seductor est) et alios nunc homines in mortem ducit. Unus itidem nobis adiutor et vindex est Dominus, qui salutem a principio propheticæ prænuñtiavit, et nunc ad eam consequendam aperte ac palam invitat. Fugiamus igitur, Apostoli præcepto obsequentes, *principem potestatis aeris hujus, spiritus qui nunc operatur in filios diffidentia*¹²; et ad Dominum Salvatorem confugiamus, qui per prodigia et signa cum in Ægypto, tum etiam in deserto, et per rubum, et nubem, ✠ quæ divina gratia Hebræos, velut ancilla quædam, sequebatur, ad salutem invitat. Cæterum contumaces quidem et duri cordis homines metu impellit; alios vero, qui auribus præditi sunt, per Moysen illum sapientiæ omnis magistrum, per Isaiam veritatis cultorem, et per totum propheticum chorum magis rationali methodo ad rationem seu Verbum convertit. Aliquando convitiis utitur; est ubi et minis; hos idem desolet, illos cantu demulcet: veluti sapiens medicus alios quidem ægros cataplasmatibus, alios purgationibus curat; alios lomentis emollit, alios ferro lancinat; sunt etiam quos adurit, et quibus resectionem adhibet, si qua ratione humani corporis alicui parti vel membro sanitas restitui possit; varias enim Salvator noster voces adhibet, et varias experitur vias, ut homines ad salutem perducatur. Dum minatur, admonet; dum convitiatur, emendat; dum luget, miseretur; dum cantat, hortatur; in rubo etiam loquitur, quod illi signis et prodigiis indigerent. Idem eos igne perterrefacit, flammam e columna suspensam, terroris simul et gratiæ signum, exhibens; morigeris quidem lucem, sed immorigeris ignem. Postea quod corpus humanum columna et rubo nobilius esset, prophetis usus est; ipse Dominus in Isaiâ loquitur, ipse in Elia, ipse in ore propheta-

A καὶ συσταπῶσιν. Ὁ γοῦν πονηρὸς οὕτως τύραννος καὶ δράκων, οὓς ἂν οἷός τε εἴη ἐκ γενετῆς σφετερίσασθαι, λίθοις, καὶ ξύλοις, καὶ ἀγάλμασι, καὶ τοιούτοις τισὶν εἰδώλοις προσφίξας τῷ δεισιδαιμονίας ἀθλίῳ δεσμῷ, τοῦτο δὴ τὸ λεγόμενον, ζῶντας ἐπιφέρων συνέθαψεν αὐτοῖς (87), ἔστ' ἂν καὶ συμφθαρώσιν οὗ δὴ χάριν (88) (εἰς γὰρ ὁ ἀπατεῶν) ἄνωθεν μὲν τὴν Εὐάν, νῦν δὲ ἤδη καὶ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους εἰς θάνατον ὑποφέρων εἰς καὶ αὐτὸς ἐπίκουρος καὶ βοηθὸς ἡμῖν ὁ Κύριος, προσμηγύων (89) ἀρχήθεν προφητικῶς, νῦν δὲ ἤδη καὶ ἐναργῶς εἰς σωτηρίαν παρακαλῶν. Φύγωμεν οὖν, ἀποστολικῆ πειθόμενοι παραγγελίᾳ, *Τὸν ἄρχοντα τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀέρος, τοῦ πνεύματος τοῦ νῦν ἐνεργούντος ἐν τοῖς υἱοῖς τῆς ἀπειθείας*· καὶ τῷ Σωτῆρι τῷ Κυρίῳ προσδράμωμεν, ὅς καὶ νῦν καὶ ἀεὶ προὔτρεπεν εἰς σωτηρίαν, διὰ τεράτων καὶ σημείων ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ἐν ἐρήμῳ· διὰ τε τῆς βάτου, καὶ τῆς ἀκολουθοῦσης χάριτι φιλάνθρωπίας, θεραπεινῆς δίκην Ἑβραίοις νεφέλης. Τοῦτω μὲν δὴ τῷ φόβῳ τοὺς σκληροκαρδίους προὔτρεπεν· ἤδη δὲ καὶ διὰ Μωϋσέως τοῦ πανσόφου, καὶ τοῦ φιλαλήθους Ἠσαΐου, καὶ παντὸς τοῦ προφητικοῦ χοροῦ, λογικώτερον ἐπὶ τὸν Λόγον ἐπιστρέφει τοὺς τὰ ὦτα κεκτημένους· καὶ ἔστ' ὅπη μὲν λοιδορεῖται· ἔστιν ὃ οὗ καὶ ἀπειλεῖ· τοὺς δὲ καὶ θρηνεῖ τῶν ἀνθρώπων· ἄδει δὲ ἄλλοις, καθάπερ ἰατρὸς ἀγαθὸς, τῶν νοσούντων σωμάτων τὰ μὲν καταπλάττων, τὰ δὲ κατακαίνων, τὰ δὲ κατακτείνων· τὰ δὲ καὶ σιδήρῳ διακτείνων, ἐπικαίων δὲ ἄλλα, ἔστι ὃ οὗ καὶ ἀποπρίων. πῶς οἶόν τε καὶ παρὰ μέρος ἢ μέλος τὸν ἀνθρώπον ὑγιᾶναι. Πολύφωνός γε ὁ Σωτὴρ καὶ πολύτροπος εἰς ἀνθρώπων σωτηρίαν· ἀπειλῶν νοουθετεῖ· λοιδορούμενος ἐπιστρέφει· θρηνῶν ἐλκεῖ· ψάλλον παρακαλεῖ· διὰ βάτου λαλεῖ· ὅτι σημείων ἐκεῖνοι καὶ τεράτων ἔχρηζον. Καὶ τῷ πυρὶ δεδότηται τοὺς ἀνθρώπους, ἀνάπτων ἐκ κίονος τὴν φλόγα, δείγμα ὁμοῦ χάριτος καὶ φόβου· ἐὰν ὑπακούσῃς, τὸ φῶς· ἐὰν παρακούσῃς, τὸ πῦρ. Ἐπειδὴ δὲ καὶ κίονος καὶ βάτου ἡ σάρξ τιμιωτέρα, προφήται μετ' ἐκεῖνα φθέγγονται. Αὐτὸς ἐν Ἠσαΐᾳ ὁ Κύριος λαλῶν· αὐτὸς ἐν Ἠλίᾳ· ἐν στόματι προφητῶν αὐτός. Σὺ δὲ ἀλλ' εἰ προφήταις μὴ πιστεύεις, μῦθον δὲ ὑπολαμβάνεις, καὶ τοὺς ἀνδρας, καὶ τὸ πῦρ αὐτός σοι λαλήσει ὁ Κύριος, ὅς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων οὐχ ἄρπαγμὲν ἠγήσατο τὸ εἶναι Ἰσαθεῶ· ἐκέκρωσε δὲ ἑαυτὸν ὁ φιλοκτίρμων Θεός, σῶσαι τὸν ἀνθρώπον γλιχόμενος. Καὶ αὐτὸς ἤδη σοι ἐναργῶς ὁ Λόγος λαλεῖ, δυσωπῶν τὴν ἀπιστίαν· ναὶ, φημί, ὁ Λόγος ὁ τοῦ Θεοῦ, ἀνθρώπος γενόμενος· ἵνα δὴ καὶ σὺ παρὰ ἀνθρώπου μάθῃς, πῆ ποτε ἄρα ἀνθρώπος γένηται Θεός. Εἴτ' οὐκ ἄτοπον, ὦ φίλοι, τὴν μὲν Θεὸν ἀεὶ προτρέπειν ἡμᾶς ἐπ' ἀρετῆν, ἡμᾶς δὲ ἀναδύεσθαι τὴν ὑφέλειαν, καὶ ἀναβάλλεσθαι τὴν σωτηρίαν. Ἡ γὰρ οὐχὶ καὶ Ἰωάννης ἐπὶ σωτηρίαν πα-

✠ P. 8 ED. POTTER, 7 ED. PARIS. ¹² Ephes. 11, 2.

Qua de re et Livius lib. 1, et Petrus Victorius, *Var. lect.*, lib. IV, cap. 18. SYLBURG.

(87) Αὐτοῖς. Αὐσός Nov.

(88) Οὗ δὴ χάριν. Hæc sic distingue: οὗ δὴ χάριν

(εἰς γὰρ ὁ ἀπατεῶν) ἄνωθεν, etc., quod in Latina versione expressimus.

(89) Προσμηγύων. Προμηγύων Nov.

ρακαλεί, καὶ τὸ πᾶν γίνεται φωνή (90) προτρεπτική; Α
 Πυθόμεθα τοίνυν αὐτοῦ, *Τίς πόθεν εἰς ἀνδρῶν* (91);
 Ἡλίας μὲν οὐκ ἔραϊ, Χριστὸς δὲ εἶναι ἀρνήσεται·
 φωνή δὲ ὁμολογήσει (92) ἐν ἐρήμῳ βοῶσα. Τίς οὖν
 ἐστὶν Ἰωάννης; ὡς τύπῳ λαβεῖν, ἐξέστω εἰπεῖν,
 φωνή τοῦ Λόγου προτρεπτική, ἐν ἐρήμῳ βοῶσα.
 Τί βοῶς, ὦ φωνή; Εἰπέ καὶ ἡμῖν. *Εὐθείας ποιεῖτε*
τὰς ὁδοὺς Κυρίου. Πρόδρομος Ἰωάννης, καὶ ἡ φωνή
 πρόδρομος τοῦ Λόγου, φωνή παρακλητική, προετοι-
 μάζουσα εἰς σωτηρίαν, φωνή προτρέπουσα εἰς κλη-
 ρονομίαν οὐρανῶν δι' ἣν ἡ στείρα καὶ ἔρημος, ἄγονος
 οὐκέτι. Ταύτην μοι τὴν κωφορίαν προσθέσπισεν
 ἀγγέλου φωνή· πρόδρομος ἦν κάκιστη τοῦ Κυρίου,
 στείραν εὐαγγελιζομένη γυναῖκα, ὡς Ἰωάννης τὴν ἔρη-
 μον. Διὰ ταύτην τοίνυν τοῦ Λόγου τὴν φωνὴν ἡ στείρα
 εὐτεκνεῖ, καὶ ἡ ἔρημος καρποφορεῖ. Αἱ πρόδρομοι B
 τοῦ Κυρίου φωναὶ δύο, ἀγγέλου καὶ Ἰωάννου, αἰνίτ-
 τονται μοι τὴν ἀναποκαμιμένην σωτηρίαν, ὡς, ἐπιφα-
 νέντος τοῦ Λόγου τοῦδε, εὐτεκνίας ἡμᾶς καρπὸν ἀπε-
 νέγκασθαι, ζῶν ἀίδιον. Ἄμφω γοῦν ἐς ταῦτόν ἀγα-
 γούσα τὰ φωνὰ ἡ Γραφή, σαφηνίζει τὸ πᾶν· Ἄκου-
 σάτω ἢ οὐ τίχτουςα· *ῥηξάτω φωνὴν ἢ οὐκ ὠδί-*
νουςα· ὅτι πλείονα τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου μᾶλλον
ἢ τῆς ἐχούσης τὸν ἄνδρα. Ἄνδρα ἡμῖν εὐεγγελλίζετο
 ἀγγελος· ἡμᾶς προὔτρεπεν Ἰωάννης νοῆσαι τὸν γε-
 ωργόν, ζητῆσαι τὸν ἄνδρα. Εἷς γὰρ καὶ ὁ αὐτὸς οὗτος
 ὁ τῆς στείρας (93) ἄνθρωπος, ὁ τῆς ἐρήμου γεωργός, ὁ τῆς
 θείας ἐμπλήσεως δυνάμειος καὶ τὴν στείραν, καὶ τὴν
 ἔρημον. Ἐπεὶ γὰρ πολλὰ τὰ τέκνα τῆς εὐγενούς,
 ἅπαις δὲ ἦν δι' ἀπειθειαν, ἢ πολὺπαις ἀνάκαθεν C
 Ἑβραία γυνή· ἡ στείρα τὸν ἄνδρα λαμβάνει, καὶ
 ἡ ἔρημος τὸν γεωργόν· εἶτα ἡ μὲν καρπῶν, ἡ δὲ πι-
 στῶν· ἄμφω δὲ μητέρες, διὰ τὸν Λόγον. Ἀπίστοις
 δὲ εἰσέτι νῦν καὶ στείρα καὶ ἔρημος περιλείπεται.
 Ὁ μὲν Ἰωάννης, ὁ κήρυξ τοῦ Λόγου, ταύτην πη πα-
 ρεκαλεί, ἐτοιμούς (94) γίνεσθαι εἰς Θεοῦ τοῦ Χρι-
 στοῦ παρουσίαν· καὶ τοῦτο ἦν, ὃ ἠνίττετο ἡ Ζαχαρίου
 σιωπή, ἀναμένουσα τὸν πρόδρομον τοῦ Χριστοῦ
 καρπῶν, ἵνα τῆς ἀληθείας τὸ φῶς, ὁ Λόγος τῶν προ-
 φητικῶν αἰνεγμάτων τὴν μυστικὴν ἀπολύσεται σιω-
 πὴν, εὐαγγέλιον γενόμενος. Σὺ δὲ εἰ ποθεῖς ἰδεῖν ὡς
 ἀληθῶς τὸν Θεόν, καθαρσίῳν μεταλάμβανε θεοπρο-
 πῶν· οὐ δάφνης πετάλων (95), καὶ ταινιῶν τινῶν,
 ἐρίῳ καὶ πορφύρᾳ πεποικιλμένων (96)· δικαιοσύνην

rum. Quod si nullam prophetis fidem deberi putas,
 sed viros, haud secus ac ignem, in numero fabula-
 rum habes; ipse Dominus tibi loquetur, qui cum in
 forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se
 æqualem Deo; sed semetipsum exinanivit¹³ miseri-
 cors Deus, ut humanum genus servaret. Ipsum
 adeo Dei Verbum palam tibi loquitur, ut infidelitati
 pudorem incutiat. Verbum, inquam, Dei homo fa-
 ctum, ut tu quoque ab homine discas, qua arte
 homo fieri Deus possit. Quam autem absurdum
 istud fuerit, amici, ut, cum Deus ad virtutem hor-
 tari nunquam desinit, nos spreto ejus beneficio,
 omissam salutem respuamus? Annon Joannes ho-
 mines ad salutem impellit, et totus vox hortatrix
 fit? Ipsum ergo rogemus, Quisnam, unde gentium
 es? Eliam se non dicet, Christum esse pernegabit;
 sed vocem se fatebitur in deserto clamantem¹⁴. Quis
 est ergo Joannes? summatim dicere liceat, Vox
 Verbi hortatrix in deserto clamans. Quid clamas, o
 vox? Dic etiam nobis. Rectas facite semitas Domini¹⁵. 4
 Præcursor est Joannes: et vox ea Verbum præcurrit,
 vox adhortativa, quæ ad salutem præparat; vox, quæ ad
 cælorum hæreditatem invitat; qua sterilis et deserta
 fecundatur; quam quidem fertilitatem prædixit
 angeli vox, quæ, tanquam alius Domini præcur-
 sor, sterili mulieri evangelium prædicavit, non se-
 cus ac Joannes regioni desertæ. Hac igitur Domini
 voce sterilis fit mater, et deserta fructum fert. Cæ-
 terum duæ illæ Angeli et Joannis voces, quæ Do-
 minum præcurrebant, innuere mihi videntur salu-
 tem nobis repositam, qui, cum apparuerit hoc
 Verbum, fertilitatis nostræ fructum percepturi su-
 mus, æternam vitam. Utramque igitur vocem eo-
 dem ducens, rem totam explicat Scriptura: Au-
 diat, quæ non parit, erumpat vocem, quæ non par-
 turit; quia multi filii desertæ, magis quam ejus, quæ
 habet virum¹⁶. Virum nobis annuntiat Angelus; ut
 deprehendamus agricolam, ut quæramus virum,
 hortatur nos Joannes. Unus enim et idem est, ille
 sterilis vir, et desertæ agricola, qui cum sterilem,
 tum etiam desertam divina virtute implevit. Quia
 enim ingenuæ multi erant liberi, illa autem incre-
 dulitate sua meruit, ut filiis orba esset, quæ multos
 olim filios habuerat, uxor Hebræa; sterilis virum,

✠ P. 9 ED POTTER, 8 ED. PARIS. ¹³ Philip. II, 6, 7. ¹⁴ Joan. I, 23. ¹⁵ Isai. XL, 5. ¹⁶ Isai. LIV, 1.

(90) *Τὸ πᾶν γίνεται φωνή.* Joannis dictum respi-
 cit, qui interrogatus quis esset, nil aliud respondit,
 quam se esse φωνὴν βοῶντος ἐν ἐρήμῳ. Joan. I, 23.

(91) *Τίς πόθεν εἰς ἀνδρῶν.* Interpungendum
 quemadmodum apud Homerum, cujus ex Odys. T,
 v. 103, Clemens hoc hemistichium sumpsit:

Τίς; πόθεν εἰς ἀνδρῶν; πόθι τοι πόλις ἠδὲ
[τοκῆς,

Quis? undenam es virorum? ubi tibi civitas, et
[parentes?

(92) *Ὁμολογήσει.* Ὁμολογήσει Nov. Mox τί οὖν,
 pro τίς οὖν.

(93) *Τῆς στείρας.* Locus ille de sterili et deserta
 tractatur infra Strom. lib. II, pag. 372. Et a Justino
 M., Apol. I, pag. 101, 102, edit. Oxon.

(94) *Ἐτοιμούς.* Respicit Joannis præconium,
 Ἐτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου, Matthæi III, 5.

(95) *Δάφνης πετάλων.* Mos erat sacra facturos,

D antequam in templa deorum ingrederentur, lauri
 ramo sacra aqua intincto aspergere; qui erat lu-
 strandi ritus. Juvenalis, Sat. II, v. 157:

... Cuperent lustrari, si qua darentur
 Sulphura cum lædis, et si foret humida laurus.

Sozomenus, Eccles. hist., lib. VI, cap. 6, de Valen-
 tiniano Julianum sequente agens, Ἐπεὶ δὲ ἐμελλον,
 inquit, ὑπεραμεῖβειν τοῦ ναοῦ τὸν οὐδὸν, θαλλοὺς τι-
 νας διαβρόχους κατέχων ὁ ἱερεὺς νόμῳ Ἑλληνικῷ,
 περιέρροαινε τοὺς εἰσιόντας. Cumque limen templi
 transgressurus esset, sacerdos ramos quosdam aqua
 tinctos manu gestans Græcorum more, ingredienti-
 bus conspersit.

(96) *Ταινιῶν τινῶν, ἐρίῳ καὶ πορφύρᾳ πεπ.*
 Qui diis supplicabant, vittas gestabant. Virgil.
 Æneid. VII, 257:

Præferimus manibus vittas, et verba precantibus

deserta agricolam accipit. Inde hæc quidem fructuum, illa fidelium, utraque Verbi virtute mater facta est: iis vero, qui in sua infidelitate permanent, sterilis et deserta etiamnum relinquitur. Joannes, Verbi præco, hac utique ratione hortabatur, ut ad Dei Christi adventum parati fierent, et hoc erat, quod innuebat Zachariæ silentium, exspectans fructum Christi præcursorem; ut Verbum veritatis lux, mysticum prophetorum ænigmatum silentium solveret, Evangelium factum. Quamobrem, si vere Deum videre cupis, piaculorum, quæ Deo convenient, particeps fias; non foliorum lauri aut sertorum, quæ ex lana et purpura concinnari solent; sed justitia redimitus, et temperantiæ foliis cinctus, toto animo enitere, ut Christum invenias. Nam *ego sum ostium* ¹⁷, inquit quodam in loco; quod quidem discendum iis est, qui ad Dei notitiam pervenire cupiunt, ut simul universas cælorum portas nobis aperiat. Sunt enim rationales Rationis seu Verbi portæ, et ✠ fidei clave panduntur. *Deum nemo novit nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare* ¹⁸. Nec mihi dubium est, quin is, qui portam antehac clausam aperuit, posthac ea, quæ intus latent, revelabit, eaque nobis ostendet, quæ a nemine unquam cognosci potuerunt, nisi qui per Christum ingressus fuerit, per quem solum Deus cernitur.

CAPUT II.

Absurditatem simul ac impietatem mysteriorum ethnicorum et fabularum de deorum suorum ortu et interitu ostendit.

Nolite igitur scelerata impiaque adyta curiosius explorare, nec profundorum antrorum hiatus, præstigiis monstrisque plenos, aut Thesprotæum lebetem, aut tripodem Cirrhæum, aut æneum Do-

A δὲ ἀναδησάμενος, καὶ τῆς ἐγκρατείας τὰ πέταλα περιθέμενος, πολυπραγμονεῖ Χριστόν. Ἐγὼ γὰρ εἶμι ἢ θύρα, φησί, που τὴν ἐκμαθεῖν δεῖ νοῦσαι θελήμασι (97) τὸν Θεόν, ὅπως ἡμεῖς ἀθρόας τῶν οὐρανῶν ἀναπετάσῃ πύλας· λογικὰ γὰρ αἱ τοῦ Λόγου πύλαι πίστεως ἀνοιγνύμεναι κλειδί. Θεὸν οὐδεὶς ἔγνω, εἰ μὴ ὁ Υἱός, καὶ ὃ ἂν ὁ Υἱὸς ἀποκαλύψῃ. Θύραν δὲ εἰ οἶδ' ὅτι τὴν ἀποκαλεισμένην τέως ὁ ἀνοιγνύς, ὕστερον ἀποκαλύπτει τάνδον, καὶ δείκνυσιν ἃ μῆτε γνῶναι οἶδ' ὅτι τὴν πρότερον, εἰ μὴ διὰ Χριστοῦ πεπορευμένοις, δι' οὗ μόνου Θεοῦ ἐποπτεύεται.

sertorum, quæ ex lana et purpura concinnari solent, toto animo enitere, ut Christum invenias. Nam *ego sum ostium* ¹⁷, inquit quodam in loco; quod quidem discendum iis est, qui ad Dei notitiam pervenire cupiunt, ut simul universas cælorum portas nobis aperiat. Sunt enim rationales Rationis seu Verbi portæ, et ✠ fidei clave panduntur. *Deum nemo novit nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare* ¹⁸. Nec mihi dubium est, quin is, qui portam antehac clausam aperuit, posthac ea, quæ a nemine unquam cognosci potuerunt, nisi qui per Christum ingressus fuerit, per quem solum Deus cernitur.

✠ P. 10. ED. POTTER, 9 ED. PARIS. ¹⁷ Joan. x, 9. ¹⁸ Matth. xi, 27.

Homerus *Iliad.* A, v. 14:

Στέμματ' ἔχων ἐν χερσίν ἐκητόλου Ἀπόλλωνος.
Vittas habens in manibus eminus ferientis Apollinis.

Erat autem στέμμα lana plerumque obvolutum. Sophoclis scholiastes *Oedip. Tyr.* v. 5: Στέμμα δὲ ἐστὶν τι προσειλημένον ἔριον τῷ θαλλῷ. Est autem στέμμα, lana quædam viridi ramo circumvoluta. Addebant nonnunquam purpuram. Tertullianus *Apol.* c. 15: *Sub iisdem vittis, et apicibus, et purpuris.* Similem Judeis morem fuisse testatur Scriptor ad Hebræos ix, 19: *Λαθῶν τὸ αἶμα τῶν μύσχων καὶ τράγων μετὰ ὕδατος, καὶ ἐρίου κοκκίνου, καὶ ὕσσώπου, αὐτὸ τε τὸ βιβλίον, καὶ πάντα τὸν λαὸν ἐβρόντισε.* Conf. *Archæologia* nostra Græc., l. II, c. 4 et 5.

(97) Θελήμασι. Θελήσασσι C; ut A, θελήσουσι. In qua lectione si quem offendit δεῖ cum dativo personæ, sciat ille infra quoque in *Strom.* i similiter legi Οὐδὲ ἀντιμισθίας ἐπίσθαι χρὴ τῷ εἰς ἀνδρας ἐγγραφομένῳ. A., SYLBERG. Θελήσασσι habet Nov. quod a Clemente positum fuisse, est proinde verisimile.

(98) Ἄδυστα τοίνυν. Locus hic de non consulendis oraculis recitatur ab Eusebio *De præp. evang.* lib. II, p. 61, ed. Par., ubi hæc ei prælatio est præmissa: *Ταῦτα δὲ Κλήμης ὁ θαυμασιὸς ἐν τῷ πρὸς Ἕλληνας Προτρεπτικῷ διαβρόχῳ ἐκκαλύπτει, πάντων μὲν διὰ πείρας ἐλθῶν ἀνθρ., θάπτόν γε μὴν τῆς πλάνης ἀνανεύσας, ὡς ἂν πρὸς τοῦ σωτηρίου λόγου, καὶ διὰ τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας τῶν κακῶν λελυτρωμένος. Atque horum turpitudinem admirabilis ille Clemens, ea, quam ad Græcos dirigit, Cohortatione, nudam omniumque spectandam oculis proponit: quippe qui cum omnes illorum cæremonias sua ipsius experientia cognoverit, tum celerrime ab infami errore caput extulerit, verbi salutaris et evangelicæ doctrinæ vi ex tot tantorumque malorum contagione liberatus. Dein Clementis verbis, quasi tituli loco, præponit ea quæ sequuntur:*

Ἐπιτομὴ τῶν ἀπορόρητων τελετῶν, καὶ κρυφίων μυστηρίων τῆς πολυθέου πλάνης.

(99) Οὐδέ. Μηδέ Nov. Euseb. et ms. Eusebii codex in Collegio D. Joannis Baptistæ Oxon. asservatus.

B Ἄδυστα τοίνυν (98) ἄθεα μὴ πολυπραγμονεῖτε, οὐδὲ (99) βαράθρων στόματα (1), τερατείας ἐμπλῆα, ἢ λέβητα Θεσπρωταίων (2), ἢ τρίποδα Κιρραίων (3), ἢ Δωδωναίων χαλκείον· γεράνδρουον (4) δὲ ψάμμοις

(1) *Βαράθρων στόματα.* Sic vocat oracula quæ ex antris et speluncis proferebantur. De specu oraculi Delphici vid. *Archæologia* nostræ lib. II, quæ de cæteris etiam oraculis et vaticinandi artibus paulo infra memoratis a Clemente consulti potest.

(2) *Λέβητα Θεσπρωταίων.* Θεσπρωτίων Euseb., Joan. ubi tamen Mont. leg. Θεσπρότιον quod etiam in Nov. occurrit. Quæ omnia probari posse observavit Vigerus, qui notas in illum Eusebii librum scripsit.

(3) *Τρίποδα Κιρραίων.* Modo a Græcis Κύρραν scriptum reperias, modo Κιρράν. Cirrham sæpius Latini dixerunt. Plinius lib. IV, cap. 5: *Utra, inquit, Cirrhæi Phocidis campi, oppidum Cirrha.* VIGERUS.

(4) *Γεράνδρουον.* Præterea autem apud Eusebium legitur γεράνδρουον. Nos reposuimus γεράνδρουον ex Clemente. Nec dubium videtur, quin Libyæcum illud, ac Dodonæ prope Ammonis oraculum intelligat. Sed mirum est, apud scriptores omnes de quæren illa, vel alia quavis arbore pervetusta, quod γεράνδρουον hic nominat, silentium. Arrianus quidem, et Curtius lib. IV, qui omnium uberime oraculi situmque, solumque describunt, oracissimum ei nemus circumfundunt, nullam tamen alias inter arborem signant, aut vetustate aut cultu eminentiam. Plinius autem lib. XII, cap. XLIX, 25, ubi de Hammoniaci sive Ammoniaci lacryma loquitur, ita scribit: *Æthiopiæ subjecta Africa, inquit, Hammoniaci lacrymam stillat in arenis suis (unde nomen etiam Hammonis oraculo, juxta quod gignitur arbor; quam Metopion vocant), resinæ modo, aut gummi.* Verum, opinor, genus arboris inquit, non singularem aliquam indicat, nec ullam aut vetustatis aut cultus notam adjungit. Theodoretus lib. X *De Græc. affect.* qui totus de oraculis est, inter cætera, καὶ τὴν ἰερὰν δρῶν commemorat, continuoque subdit, καὶ τὸ Δωδωναίων χαλκείον. An ἰερὰ δρῶς nostrum hoc γεράνδρουον est? VIGER. Ita esse inde probabile videtur, quia Clemens paulo post simul memorat Ammonis et Dodonæ Jovis oracula. Verum integrum hunc Theodoretici locum, quia Clementi lucem aliquam allaturus videtur, et ex eo forte

D

ἐρήμαις τετιμημένον, καὶ τὸ αὐτόθι μαντεῖον, αὐτῆ δρυὶ μεμαρασμένον, μύθοις γεγηρακόσι καταλείψατε. Σεισθήσεται γοῦν ἡ Κασταλίας πηγὴ, καὶ ἡ (ῥ) Κολοφῶνος ἄλλη πηγὴ, καὶ τὰ ἄλλα ὁμοίως τέθνηκενάματα μαντικά (6)· καὶ δὴ τοῦ τύφου κενὰ ἄψὲ μὲν, ὁμῶς δ' οὖν διελέγεται τοῖς ἰδίῳις συνεκρεύσαντα μύθοις. Διήγησαι ἡμῖν καὶ τῆς ἄλλης μαντικῆς, μᾶλλον δὲ μανικῆς, τὰ ἄχρηστα χρηστήρια (7)· τὸν Κλάριον, τὸν Πύθιον, τὸν Διδυμέα (8), τὸν Ἀμφιάρεω (9), τὸν Ἀπόλλω (10), τὸν Ἀμφιλόχον· εἰ δὲ βούλει, καὶ τερατοσκοπούς (11), καὶ οἰωνοσκοπούς, καὶ τοὺς ἐνέριων κριτὰς ἀνιέρου (12) σὺν αὐτοῖς· στήσον δὲ ὁμοῦ παρὰ τὸν Πύθιον τοὺς ἀλευρομάντεις ἄγων καὶ κριθομάντεις, καὶ τοὺς εἰσέτι παρὰ τοῖς πολλοῖς τετιμημένους ἐγγαστριμύθους· καὶ μὴν ἄδυτα Αἰγυπτίων, καὶ Τυρρόηνων νεκυμαντεῖαι (13) σκότω παραδιδόσθων (14). Μανικά ταῦτα, ὡς ἀληθῶς, ἀνθρώπων ἀπίστων σοφιστήρια (15)· συνέμποροι τῆσδε τῆς γοητείας αἴγες, αἱ (16) ἐπὶ μαντικὴν ἠσκημένοι, καὶ κόρακες, ἀνθρώποις χρᾶν ὑπὸ ἀνθρώπων διδασκόμενοι. Τί δ' εἰ σοὶ καταλέγοιμι τὰ μυστήρια; οὐκ ἐξορχήσομαι (17) μὲν, ὡς περ Ἀλκιβιάδην λέγουσιν, ἀπογυμνώσω δὲ εἴ μάλα ἀνὰ τὸν τῆς ἀληθείας λόγον, τὴν γοητείαν τὴν ἐγκεκρυμμένην αὐτοῖς, καὶ αὐ-

✠ P. 11 ED POTTER.

desumptus est, solet enim Theodoretus Clementem compilare, apposuisse haud abs re fuerit ex operum ejus vol. 4, pag. 623 : Διὰ τοι τοῦτο πανταχοῦ τῆς γῆς τὰ τῆς ἀπάτης κατασκεύασαν ἐργαστήρια, καὶ τὰς μαντικὰς ἐπενόησαν μαγανείας, τοὺς ἀλευρομάντεις, καὶ στερονομάντεις, καὶ νεκυμάντεις, καὶ τὴν Κασταλίας πηγὴν, καὶ τὸ Κολοφώνιον βεῖθρον, καὶ τὴν ἱερὴν δρυὴν, καὶ τὸ Δωδωναῖον χαλκείον, καὶ τὸν Κιβραῖον τρίποδα, καὶ τὸν Θεσπρωτικὸν λέβητα· καὶ ἐν Λιβύῃ μὲν τὸ μαντεῖον Ἀμμωνος, ἐν δὲ γὰρ Δωδώνῃ τὸ τοῦ Διὸς· ἐν δὲ Βραγχίδαϊς, καὶ Δῆλῳ, καὶ Δελφοῖς, καὶ Κολοφῶνι, τοῦ Κλαρίου, καὶ Πυθίου, καὶ Δελφίου, καὶ Διδυμαίου· καὶ ἐν Λεβαδίᾳ μὲν Τροφωνίου, ἐν Ἑρωπῶ δὲ Ἀμφιάρεως, ἐν δὲ τῇ Τυρρόηνων καὶ Χαλδαίων τῆς νεκυμαντείας τὰ ζοφώτατα ἄντρα· καὶ ἀλλαγῶ δὲ Ἀμφιλόχου, ἀλλαγῶ δὲ Γλαύκου, καὶ ἐτέρωθι Μοῦσου, καὶ ἄλλων τινῶν οὐσωνόμων ἀνθρώπων.

(ῥ) Καὶ ἡ Κ. EUSEB., JOAN.

(6) Νάμ. μαντικά. Τὰ μαντ.νάματα, EUS., JOAN.

(7) Χρηστήρια. Μυστήρια, JOAN. Porro cum ea Clemens enumerasset oracula, quæ per res inanimas, velut instrumenta, sc. tripodem, lebetem, fontem, etc. futura prædicabant; jam pergat ad ἄλλην, ut vocat, μαντικὴν, qua demones ipsis hominibus futurorum scientiam allatu suo indebant; mox ad tertiam μαντικῆς speciem transiturus, qua ipsi homines ex avium volatu, prodigiis, aliisque rebus futura conjectabant.

(8) Διδυμέα. Fed. Morello, professori regio, doctissimo viro legendum videtur Δωδωνέα, ex Cicero lib. 1 *De divinat.*, Arnob., lib. vi et aliis. COLLECT. Verum nulla est causa, ob quam recepta lectio mutari debeat. Non enim de oraculo Dodoneo loquitur, quod supra memoravit; sed de Apollinis oraculis. Is autem non solum dicitur Διδυμαῖος, ut in Theodoreti verbis ante citatis, sed etiam Διδυμέος. Vid. Stephanus *De urb.*

(9) Ἀμφιάρεω. Ἀμφιάρειων. EUSEB.

(10) Τὸν Ἀπόλλω. Forte glossema est. Quorsum enim post Clarium, Pythium, Didymea, quæ omnia sunt Apollinis cognomenta, ejusdem Apollinis nominatim meminisse? VIGER.

(11) Καὶ τερατοσκοπούς. Καὶ omittit Joan., τερατοσκοπούς Nov.

domæ tintinnabulum; Gerandryon autem illud desertis olim in arenis cultum, quodque ibidem celebrabatur oraculum, jam vero cum ipsa quereu prorsus emarcuit, rancidis ac vetustate contritis fabulis relinquit. Enimvero siluit utique fons ille Castalius, siluit Colophonius alter, ac reliquæ simul omnes fatidicæ undæ aruerunt, quas ventoso fastu, sero licet, palam tamen aliquando spoliatas viderunt, posteaquam illæ suis cum fabellis omnino diffluxissent. Decanta tu nobis, per me licet, reliqua vaticinationis aut furiosæ potius vanitatis oracula, Clarium, Pythium, Didymea, Amphiraum, Apollinem, Amphilochem; adde, si lubet, prodigiorum interpretes, adde augures, et somniorum conjectores. Quin age sis, ac simul eos coram Pythio statue, qui divinationes ✠ suas farina hordeove perficiunt, quique a plurimis etiamnum observantur ventriloquos. Jam vero et Ægyptiorum penetralia, et manium apud Hebræos vaticinationes in tenebris jaceant. Vesane profecto illæ sunt infidelium hominum fallendi artes; ejusdemque fascinationis veluti negotiationis sociæ habeantur capræ ad divinandum informatæ: necnon corvi illi, quos ad responsa ho-

(12) Κριτὰς ἀνιέρου. Κριτὰς τοὺς ἀνιέρους legunt Euseb., Joan. Verum recepta Clementis lectio significantior et gravior est. VIGER.

(13) Τυρρόηνων νεκυμαντεῖαι. Hæc in *Odyssea* late describuntur, quo loco Ulysses ad inferos descendit. Vid. *Archæologia* nostræ lib. II.

(14) Σκότω παραδιδόσθων. Σκότει παραδεδόσθων Euseb., Joan.

(15) Σοφιστήρια. Subjungitur in ms. Nov. Euseb. et Joan. hæc sententiola, καὶ πλάγης ἀκράτου κυβευτήρια, et comparatæ ad puram putamque fraudem quasi aleæ officinæ. Quæ quidem, ut Viger non immerito videtur, plane est Clementis ex genio, et fortasse propter ὁμοιοτέλεστον exciit. Quamvis nec impressæ Clementis editiones, nec Eusebii Montac. codex agnoscant.

(16) Αἱ. Omittunt Euseb., Joan.

(17) Ἐξορχήσομαι. Ea voce Clemens alias usus est; ut *Paday.* lib. III, cap. 5, pag. 225: Τῆς φύσεως τὰ ἀπόρρητα εἰς τὸ συμφανὲς ἀπογυμνοῦντας, ἐξορχομένους, naturæ arcana palam denudantes prodeunt; et *Strom.* I, pag. 279: Μέγας ὁ κίνδυνος τὸν ἀπόρρητον ὡς ἀληθῶς τῆς ὄντως φιλοσοφίας λόγον ἐξορχήσασθαι. *Magnum est periculum vere arcana u veræ philosophiæ rationem propalare.* Tatianus, perinde ac Clemens, ait quemdam ἐξορχήσασθαι μυστήρια, *mysteria propalasse*, pag. 95, ed. Oxon. Est itaque ἐξορχήσασθαι, temere, quæ tacenda fuerant, enuntiare, atque sic ea ridenda proponere; sumpta ab illis metaphora, qui extra templi vestibulum sacras choreas celebrabant. Hesychius, Ἐξορχήσομαι, χλευάζω, ὑβρίζω: ubi scribendum, mutato tempore, χλευάσω, ὑβρίσω. Suidas, Ἐξορχησάμην: Πρὸς ὃν ἐξορχησάμην τὰ τέως ἀνέκπυστα, ἐξεφαύλισα, κατέπαιξα. Καὶ αὐθις: Ὁ δὲ μεθυσθεὶς ἐν τῇ οἰκίᾳ Πουλτίωνος τοῦ παρασίτου τὰ μυστήρια ἐξορχήσατο· ἀντὶ τοῦ ἐξεμυκτήρισεν, ἐκπυστα ἐποίησεν. Ad quem locum adnotavit Kusterus, fragmentum id intelligendum esse de Alcibiade, qui in domo Pultionis, vel potius Polytionis, mysteria Cereris enuntiasse et derisisse legitur. Vide *Andociden De mysteriis*, pag. 2, et *Plutarchum in Alcibiade*, pag. 200. Mox pro ἀνὰ τὸν τῆς ἀληθείας λόγον, Lowthius legere maluit μὰ τὸν, etc.

minibus reddenda homines erudiere. Quid si ipsa quoque mysteria tibi enucleem? Non ea quidem temere vulgabo, ut Alcibiadem fecisse tradunt; sed tamen belle admodum quidquid sub iis præstigiis latet, nudabo per verbum veritatis, quosque deos nuncupatis, atque mysticis ritibus colitis, illos sic tanquam in aliqua hujus vitæ scena inclusos veritatis spectatorum oculis objiciam. Ac primum ecce tibi homines furoris æstro perciti Bacchum Mænolien solemnibus Orgiis celebrant, erudarumque carniū bellinatione sacram insaniam peragentes, casarum victimarum partes dividunt, serpentibus coronati, Evamque vastis ululatibus inclamantes, Evam scilicet illam, per quam janua est errori primum patefacta. Et tunc cum orgiorum Bacchicorum sit quasi quoddam insigne serpens arcano ritu consecratus, tum vero si accurate vo-

(18) Ἐγκυκλήσω. Ἐγκυκλήσω. Euseb., Joan. Scribendum videtur ἐγκυκλήσω, id est *evolam, explicabo*. Qua voce Clemens usus est Strom. vii, p. 752: Οὐ γὰρ ἐγκυκλιεῖν γρη τὸ μυστήριον, non enim *evolendum est mysterium*. Solet etiam apud alios auctores ἐγκυκλιεῖν pro ἐκκυκλιεῖν poni, scriptorum, ut videtur, negligentia. Hesychius et Suidas ἐκκυκλιεῖν expl. ἐκκυκλιεῖν. Est autem vox scenica, significans *in medium proferre*, translatione ducta a machina theatri, cujus versatione res oculis spectatorum exhibebantur. Inde ἐκκυκλήμα, vel ἐγκυκλήμα, ut a nonnullis scribitur, μηχανήμα ξύλων τροχῶν ἔχον, ὅπερ περιστρεφόμενον τὰ ὀρθοῦντα ἔνδον ὡς οἰκία πράττεσθαι, καὶ τοῖς θεαταῖς ἐδείκνυσεν *machina lignea rotas habens, quæ conversa ea, quæ intus ut in aedibus geri videbantur, spectatoribus ostendebat*; ut ait Scholiastes in Aristophanis Acharn. p. 592, et ex eo Suidas v. Ἐγκυκλήθηται. Quo loco καὶ delendum post πράττεσθαι. Conf. etiam Pollux lib. iv, et Casaubonus in Athenæi lib. viii, cap. 15.

(19) Μαινόμεν. Μαινόμεν Nov. mendose. Mox Βάκχοις pro Βάκχοι. Euseb., Joan.

(20) Ὠμοφαγία. In festis Bacchi insanientium more crudas carnes devorabant. Hinc Bacchus Ὠμοφάγος et Ὠμηστής, de quibus nominibus vid. *Archæologia nostra* lib. ii, ubi de Bacchi festis agitur. Julius Firmicus de Bacchi festis agens: *Cretenses, inquit, ut furentis tyranni sævitiam mitigarent, festos funeris (sc. Bacchi a Titanibus discerpti) dies stantunt, et annum sacrum trieterica consecratione componunt, omnia per ordinem facientes, quæ puer (Bacchus) moriens aut fecit, aut passus est: vivum laniant dentibus taurum, crudeles epulas annis commemorationibus excitantes, etc.*

(21) Ἄγοντες. Ἄγοντων scripsit aliquis in margine Joan. Mox κρεανομίας, pro κρεωνομίας, habent Euseb., Joan.

(22) Τῶν φόνων. Τῶν φόνων Eusebius. At Clementis lectionem sequitur codex Montac., φωνῶν etiam habet Joan. Arnobius tamen lib. v, legisse visus est τῶν ἐρίφων hædos enim reddidit: quod etiam, ait Vigerus, magis placet; nam et illud: κρεανομία φόνων, admodum insotens; et hædis optime cum illis Bacchi sacris convenit.

(23) Ἀνεστεμμένοι τοῖς ὄφουσιν. Arnobius lib. v: *Bacchanalia etiam prætermittimus inania, quibus nomen Omiphagis Græcum est, in quibus furore mentito, et sequesrata pectoris sanitate, circumplectatis vos anguibus, atque ut vos plenos Dei numine ac majestate doceatis, caprorum reclamantium viscera cruentis oribus dissipatis*. Sic apud Nonnium citatur e Lycurgo Nævii versus hic, qui forte huc pertinet: *Alte jugatos unguis in se gerunt*. Plutarchus in *Alexandro* de Olympiade verba faciens, quæ

τούς γε τοὺς καλουμένους ὄμων θεούς, Ἵν αἱ τελευταῖα μυστικά, οἷον ἐπὶ σκηνῆς τοῦ βίου τοῖς τῆς ἀθηθείας ἐγκυκλήσω (18) θεαταῖς. Διόνυσον μαινόμεν (19) ὀργιάζουσι Βάκχοι, Ὠμοφαγία (20) τὴν ἱερομανίαν ἄγοντες (21) καὶ τελίσκουσι τὰς κρεωνομίας τῶν φόνων (22) ἀνεστεμμένοι τοῖς ὄφουσιν (23), ἐπολολύζοντες Εὐάν (24) ἐκείκην, δι' ἣν ἡ πλάνη παρηκολούθησε (25). Καὶ σημεῖον ὀργίων βακχικῶν ὄφεις ἐστὶ τετελεσμένως. Αὐτίκα γοῦν κατὰ τὴν ἀκριβῆ τῶν Ἑβραίων φωνῆν, τὸ ὄνομα τὸ Εὐία δασυνόμενον (26), ἐρμηνεύεται ὄφεις ἢ θήλεια. Δράμα δὲ καὶ Κόρη, δράμα ἤδη (27) ἐγενέσθην μυστικόν· καὶ τὴν πλάνην, καὶ τὴν ἀρπαγὴν, καὶ τὸ πένθος αὐταῖν Ἑλευσίς ἀδούχει. Καὶ μοι δοκεῖ τὰ ὄργια καὶ τὰ μυστήρια δεῖν ἐτυμολογεῖν, τὰ μὲν ἀπὸ τῆς ὀργῆς τῆς Διούς, τῆς πρὸς Δία γεγενημένης, τὰ δὲ ἀπὸ τοῦ μύστους (28) τοῦ συμβεβηκότος περὶ τὴν Διόνυσον· εἰ δὲ καὶ ἀπὸ

Bacchi sacris addicta erat, et Mænadium more dracones alebat: Οἱ πολλοὶ περιελιττόμενοι θύρσις τῶν γυναικῶν καὶ τοῖς στεφάνοις, ἐξέπληττον τοὺς ἀνδράς. COLLECT.

(24) Ἐπολολύζοντες Εὐάν. Ἐπολολύζοντες Εὐάν· Εὐάν· ἐκείκην δὲ ἦν, etc. Nov. Non mate.

(25) Παρηκολούθησε. Addit Eusebius, καὶ ὁ θάνατος ἐπακολούθησε· *ei mors insecta est*; quod propriè ὀμοιοτέλεστον excidisse videtur ex Clemente: unde factum etiam est, ut posterius etiam Εὐάν ex Eusebii coicibus eliminaretur. Utrouque loco ms. Joan. cum impressis Eusebii eod. consentit.

(26) Τὸ Εὐία δασυνόμενον. Gen. iii, .1, serpens Hebraice dicitur ὄφις, at in Chaldaica paraphrasi נחש. Item Exod. ix, 5, ut quisquam vult A. Mazius a verbo נחש, nuntiauit, iudicavit: q. d. Nuntiauit; quod nuntiauit ipse נחש, Chava, Eva, fructum vitium. Unde Bar-Cepha Syrus eam dictam putat ab *indicatione*, Hebraei a *vita*. Est ergo Syro-Chaldaica vox *Chevia*; sed et alibi sæpe Hebraea lingua dicitur Syriaca, ut in Actis apost. Epiphanius in *Epitome librorum contra hæreses*: Καὶ τὴν κρεωνομίαν μυστικῶς τοῖς ὄφουσιν ἀνεστεμμένοι, εὐάζοντες τὸ Οὐά, Οὐά, ἐκείκην τὴν Εὐάν ἐτι, τὴν διὰ τοῦ ὄφους ἀπατηθεῖσαν, ἐπικαλούμενοι, ἢ διὰ τῆς δασείας φωνῆς τὸν ὄφιν ἀπὸ τῆς Ἑβραϊδος εἰς ἑαυτῶν πλάνην κικλήσκοντες. Εὐά γὰρ κατὰ τὴν ψῆφον ἀπόδοσιν τὴν γυναικα, κατὰ δὲ τὴν δασείαν Εὐία τὸν ὄφιν παῖδες Ἑβραίων ὀνομάζουσι. Hoc Epiphanius atque Eusebius a Clemente acceperunt. Cæterum quod Eva nomen scribi dicitur cum spiritu leni, non, opinor, vitis doctis probabitur; multo minus J. Druis opinio, qui *Evanies* inde putat appellatas, et Græcæ vocis etymologiam quaerit in Syria, lib. i *Animadvers.*, cap. 55. COLLECT. Theophilus Antiochenus, lib. ii *ad Autolyceum*, pag. 104: Ταύτην τὴν Εὐάν, διὰ τὸ ἀρχῆθεν πλανηθῆναι: ὑπὸ τοῦ ὄφους, καὶ ἀρχῆθεν ἀμαρτίας γεγονέναι, ὁ κακοποιὸς δαίμων, ὁ καὶ Σαταν καλούμενος, ὁ τότε διὰ τοῦ ὄφους λαλήσας αὐτῆ, ἕως γὰρ τοῦ δεῦρο ἐνεργῶν ἐν τοῖς ἐνθουσιαζομένοις ὑπὲρ αὐτοῦ ἀνθρώποις, Εὐάν ἐκκαλεῖται. *Hanc Evam principem et caput peccati (quia seducta est a serpente, per quem maleficus Dæmon locutus est, qui diabolus et Satan vocatur, et usque adhuc operatur in iis, qui ipsius spiritu aguntur) diabolus non cessat vocare*. At Hesychius Εὐάν, inquit, ὁ κισσὸς ὑπὸ Ἰνδῶν. Quo facit, quod Bacchus in expeditione Indica hedera coronatus fuerit, ut in fabulis est.

(27) Δράμα ἤδη. Δράμα ἤδη ἐγενέσθην μυστικὴν καὶ τὴν, etc. Joan.

(28) Μύστους. Μίσους Nov. Mox pro Μυσούτος Eusebius habet Μυσούτος. Item κωνηγίω, pro κωνηγίω Nov.

Ἰνσοῦντός τινος Ἀπτικοῦ, ὃν ἐν κωνηγίᾳ διαφθορήναι: Ἀπολλόδορος λέγει, οὐ φθόνος (29) ὑμῶν δεδοξάσθαι τὰ μυστήρια ἐπιτυμβίῳ τιμῇ. Πάρεστι δὲ καὶ ἄλλως μυστήρια (30) σοι νοεῖν, ἀντιστοιχοῦντων τῶν γραμμάτων, τὰ μυστήρια: θηρεύουσι γὰρ, εἰ καὶ ἄλλοι τινές, ἀτὰρ δὴ (31) καὶ οἱ μῦθοι οἱ τοιοῦδε, θρακῶν τοὺς βαρβαρικωτάτους, Φρυγῶν τοὺς ἀνοητοτάτους, Ἑλλήνων τοὺς δεισιδαίμονας (32). Ὅλοιτο οὖν (33) ὁ τῆσδε ἀρχῆς τῆς ἀπάτης (34) ἀνθρώποις! εἴτε ὁ Δάρδανος, ὁ μητρὸς (35) θεῶν καταδείξας τὰ μυστήρια: εἴτε Ἡσιῶν, ὁ τὰ Σαμοθρακῶν ὄργια καὶ τελετὰς ὑποστησάμενος: εἴτε ὁ Φρύξ ἐκεῖνος ὁ Μίδας, ὁ παρὰ τοῦ Ὀδρύσου μαθὼν, ἔπειτα διαδοὺς τοῖς ὑποσταγμένοις ἐντεχνον ἀπάτην. Οὐ γὰρ με ὁ Κύπριος ὁ νησιώτης Κινύρας (36) παραπείσαι ποτ' ἂν, τὰ περὶ τὴν Ἀφροδίτην μαγλῶντα ὄργια, ἐκ νυκτὸς ἡμέραν παραδοῦναι τολμήσας, φιλοτιμούμενος θείασαι πόρνην πολυτιμὰ. Μελάμποδα (37) δὲ τὴν Ἀμυθῶνος ἄλλοι φασὶν ἐξ Αἰγύπτου μετακομίσει: τῇ Ἑλλάδι τὰς Δηοῦς ἑορτὰς, πένθος ὑμνούμεγον. Τούτους ἐγὼγ' (38) ἂν ἀρχεκάκους φῆσαιμι μύθων ἀθέων καὶ δεισιδαιμονίας ὀλεθρίου πατέρα, σπέρμα κακίας καὶ φθορᾶς ἐγκαταφυτεύσαντας τῷ βίῳ τὰ μυστήρια. Ἦδη δὲ, καὶ γὰρ καιρὸς, αὐτὰ ὑμῶν τὰ ὄργια (39) ἐξελέγξω, ἀπάτης καὶ τερατείας ἔμπλεα: καὶ εἰ μεμύησθε, ἐπιγέλασεσθε μᾶλλον τοῖς μύθοις ὑμῶν τούτοις, τοῖς τιμωμένοις (40). Ἀγορεύω δὲ ἀναφανδὸν τὰ κεκρυμμένα, οὐκ αἰδοῦμενος λέγειν, ἃ προσκυνεῖν οὐκ αἰσχύνεσθε. Ἡ μὲν οὖν ἀφρογενῆς τε (41), καὶ κυπρογενῆς, ἡ Κινύρα φίλη, τὴν Ἀφροδίτην λέγω, τὴν φιλομηδέα, ὅτι μηδέων ἐξεφαάνθη, μηδέων ἐκεῖνων τῶν ἀποκοκομένων Οὐρανοῦ, τῶν λάγων, τῶν μετὰ τὴν

ξ P. 12 ED. POTTER, 10 ED. PARIS.

(29) Λέγει, οὐ φθ. Λέγει, οὐ φθόνος: ὑμῶν δεδοξάσθαι τὰ μ. Nov. Mox ἐπιτυμβίῳ φωνῇ καὶ τιμῇ. Joan., Euseb. Non male.

(30) *Μυστήρια*. Gulielmus Canterus, lib. viii, cap. 18, Nov. lect. hæc habet, quæ huc pertinent: Hic, inquit, locus male a scriptoribus habitus pristinae restituatur integritati, si pro μυστήρια reponatur μαστήρια, quasi a venatione velit dicta *Mysteria*. Nam hoc eum velle, satis quæ mox sequuntur indicant: θηρεύουσι γὰρ, εἰ καὶ ἄλλοι τινές, ἀτὰρ δὴ καὶ οἱ μῦθοι οἱ τοιοῦδε θρακῶν τοὺς βαρβαρικωτάτους. COLLECT. Verum μυστήρια ficta vox est, ἀπὸ τοῦ μυσεῖν καὶ θηρεύειν: quasi etiam *institiando venentur*. Nihil ergo est, quamobrem μαστήρια reponatur; præsertim cum subiungat, θηρεύουσι γὰρ. Dicendum enim potius fuisset, μαστεύουσι γὰρ. Nunc τὸ μυστήρια cum τῷ θηρεύουσιν optime convenit. VIGER., SYLBURG. — Cæterum ne quis, ut nonnulli existimaverunt, veram etymologiam mysteriorum hic tradi putet, advertendum est non tam grammaticum veriloquium, quam rhetoricam regulam a conjugatis argumentandi, aut a notatione nominis, ridendis his vocibus observari; in qua plerumque joco, aut non ita exacta statera res proferuntur; non enim magis hæc sunt certa, quam illa apud Athenæum lib. iii Dionysiam quemdam nomine nova finxisse: ut columinam, μενεκράτη, quod *valida perduret*; jaculum, ξαλλάντων, quod *jaciatur in adversum*: murium latebras, μυστήρια, quia μῦς τηροῦσι, *mures servant*. COLLECT.

(31) Δῆ. Δέ, Euseb. Neutrum habet Joan.

(32) Ἑλλήνων τοὺς δεισιδαίμονας. G. Canterus, loco jam modo citato, putat aptius esse, τοὺς δεισιδαιμονιστάτους: eo nempe comparationis gradu, quo

cum Hebraicam interpretari velis, Heva cum aspiratione graviore serpentem & femininam significat. Deinde Ceres et Proserpina in mysticum etiam fabula genus transiere, quarum errores, et raptum, et luctum nocturnis facibus Eleusis illustrat. Ac mihi quidem tanti est propriam orgiorum et mysteriorum notationem excutere. Orgia sane ἀπὸ τῆς ὀργῆς, hoc est *ab iracundia*, nomen accepere, quia Ceres adversus Jovem exarserat; mysteria vero ἀπὸ τοῦ μύσους, hoc est *ab exsecrando scelere*, quod circa Bacchum ipsum contigerat. Quod si vocem istam a Myunte quodam Attico derivare placeat, quem Apollodorus in venatione periisse testatur, equidem nihil hoc vobis invidiam, ut mysteria vestra sepulchrali honore decorentur. Quinimo liceat tibi mysteria quasi μυστήρια, hoc est *fabulas venaticas*, mutua duorum clementorum permutatione, accipere; venantur enim, si quæ alie, hujusmodi fabulæ quotquot sive apud Thracas immanitate, sive apud Phrygas & insania, sive apud Græcos superstitione principes memorantur. At male pereat, quisquis tantæ recordiæ hominum generi auctor fuit, seu Dardanus, qui Matris deum mysteria docuit; seu Eetion, qui Thracum orgia, cum eorum mysteriis, protulit; seu Phryx ille Midas, qui cum ab Odryso callidam et plenam artificii fraudem accepisset, eam postmodum in subditos suæ ditioni sparsit universos. Nec enim mihi Cinyras ille Cyprius insularis unquam imposuerit, qui cum famosam insule suæ meretricem deam efficere vehementer optaret, flagitiosa Veneris orgia ex tenebris in lucem ausus est diemque produ-

præedit ἀνοητοτάτους: idemque sentiunt A. et H. SYLBURG. E contra pro ἀνοητοτάτους, aliquis adnotavit ἀνοήτους in margine Joan.

(33) Ὅλοιτο οὖν. Ὅλοιτ' οὖν. JOAN.

(34) Ἀπάτης. Τῆς ἀπάτης. Nov. Recte. Nam τῆς sequi solet τῆσδε ut paulo ante, τῆσδε τῆς γορτείας. Τῆς ἀτοπίης ἀνὴρ ἀνθρώποις habent Euseb., Joan.

(35) Μητρὸς. Μῦθους. Nov., Euseb., Joan. Dein καταδείξας, pro καταδείξας, JOAN. Sed in margine καταδείξας positum est.

(36) Κινύρας. Κινύρας, Joan. Conf. Julius Firmicus *De errore prof. relig.*, pag. 22, edit. Lugd. Bat.; Arnobius, lib. v; Lucianus, *De dea Syria*. Mox, pro παραπείσαι, παραποιεῖσαι, et in margine παραπείσαι habet Joan.

(37) Μελάμποδα. Diodorus Sic., lib. i, p. 87: Μελάμποδά φασιν ἐξ Αἰγύπτου μετανεγκεῖν τὰ Διονύσια νομιζόμενα τελεῖσθαι παρὰ τοῖς Ἑλλήσι, καὶ τὰ περὶ Κρόνου μυθολογούμενα, καὶ τὰ περὶ Τιτανομαχίας, καὶ τὸ σύνολον τὴν περὶ τὰ πάθη τῶν θεῶν ἱστορίαν. Melampoda porro sancta Baccho sacra apud Græcos, et fabulosam de Saturno et Titanum pugna narrationem, adeoque totam de affectibus deorum historiam ex Ægypto traduxisse, perhibent. Mox, Ἀμυθῶνος pro Ἀμυθῶνος, Euseb., Joan.

(38) Τούτους ἐγὼγ' ἂν. Ἐγὼγ' τούτους ἂν, Joan.

(39) ὄργια. ὄργια in marg. Joan.

(40) Τοῖς τιμ. Τοῖς omittunt Nov., Euseb., Joan. Mox ἀγορεύω, pro ἀγορεύω, Euseb., Joan.

(41) Ἀφρογενῆς τε. Te omittunt Euseb., Joan. Conf. Homeri *Iliad.* Γ, ibique vetus Scholiastes, et Hesiodi *Theogonia* a v. 188 ad v. 201. Mox καὶ Κινύρα, pro ἡ Κινύρα, Euseb., Joan.

cere. Jam alii Melampodem Amythaonis filium, Cereris festa, luctum, inquam, illum carminibus hyannisque decantari solitum, in Græciam ex Ægypto traduxisse volunt. Istos equidem profanarum fabularum ac pestiferæ superstitionis parentes, malorum principes fuisse omnium merito dixerim, cum illa mysteria scelerum ac mortis semina in hominum vitam intulerunt. At enim jam tempus est, ut orgia vestra fraudis ac præstigiarum plena esse demonstremus, vos, si modo initiati estis, risu ac sibilis vestras illas fabulas, quibus tantum venerationis tribuitur, præ cæteris excipietis. Ego vero abdita penitusque recondita palam in omnium luce collocabo, nec me pudor ab iis proferendis revocabit, quæ vos divinis honoribus colere non pudeat. Vestra igitur illa spumæ marinæ proles, Cypriique fetus, ac Cinyre delictum, Venerem intelligo, quam *φαιλαρχιδέξ*, hoc est *veretri amantem*, nominatis, quippe *membris ex genitalibus ortam*; utique abscissis illis Cæli genitalibus, usque adeo salacibus, ut secta quoque undam ipsam constuprarint; quare fetus effusus in libidinem corporis partibus longe dignissimus Venus ista procreatur. Itaque in arcanis voluptatis hujus marinæ sacris, tanquam seturæ symbolum, grumus salis, effigiesque veretri, iis tradi solet, qui flagitiosi concubitus artibus initiantur; hi vero nummum ipsi, tanquam amice amatores, offerunt. Jam mysteria Cereris aliud nihil sunt, quam incestuosi Jovis cum Cerere matre congressus; ejusdem, matrisne ultra

✠ P. 15 ED. POTTER.

(42) *Ὡς ἀσελγ.* Ὡς omittunt Euseb. et Joan., sed id in margine aliquis posuit. Mox λέγεται προ γινεται, Joan.; sed γίνεται in margine scriptum est. Dein καρπὸς ἐν ταῖς τελεταῖς ταύτης, Nov.; quia etiam τελεταῖς et ταύτης conjungunt Euseb., Joan. Recte, unde id in versione expressum est.

(43) *Νέμισμα.* Julius Firmicus loco superius citato: *Scituisse etiam, ut quicumque initiari vellet, secreto Veneris sibi tradito, assem in manum mercedis nomine deæ daret.* Arnobius, lib. v: *Necnon et Cypriæ Veneris abstrusa illa mysteria prætereamus: quorum conditor indicatur Cinyras rex fuisse: in quibus sumentes ea, certus stipes inferunt ut meretrici, et referunt phallos propitii numinis signa donatos.*

(44) *Ἐταίρα.* Ἐταίρας Nov., ἐτέρα Joan., mendose. Solent enim αἱ et é ob similitudinem pronuntiationis confundi.

(45) *Δηοῦς.* Arnobius hoc argumentum copiose tractat lib. v, qui, cum Clemente collatus, lucem dabit accipietque invicem. Conf. etiam Lycophronis *Cassandra* v. 698 et 1176; et ibi Tzetzaescholia.

(46) *Κυβέλη.* Κυβέλλη, Euseb., Joan.

(47) *Κἄν μὴ γελᾶσαι ἐπεισιν ὑμῖν.* Sic legunt Clementis codices, pleniore et illustriore sensu quam Eusebius; καὶ μὴ γελαστέουσιν ὑμῖν, Viger.; κἄν μὴ γελαστέουσιν, Nov.

(48) *Ἐκ τυμπάνου ἔφαγον.* Sequentem mysteriorum formulam Jul. Firmicus, in lib. *De errore profan. relig.*, cap. 10, paulo aliter citat: *Libet nunc explanare, quibus se signis vel quibus symbolis miseranda hominum turba cognoscat. Habent enim propria signa, propria responsa, quæ illis in ipsis sacrilegiorum cœnibus diaboli tradidit disciplina. In quodam templo ut in interiores partes homo moriturus possit admitti, dicit: « De tympano manducavi, de*

Α τρυφῆν τὸ κῶμα βεβιασμένων· ὡς ἀσελγῶν (42) ὑμῖν μορίων ἀξίως Ἀφροδίτῃ γίνεται καρπὸς ἐν ταῖς τελεταῖς· ταύτης τῆς πελαγίας ἡδονῆς, τεκμήριον τῆς γονῆς, ἀλίων γόνδρος, καὶ φαλλὸς τοῖς μουμένοις τὴν τέχνην τὴν μοιχικὴν ἐπιδίδοται. Νόμισμα (43) δὲ εἰσφέρουσιν αὐτῇ οἱ μουμένοι, ὡς ἑταίρα (44) ἑρασταί. Δηοῦς (45) δὲ μυστήρια, καὶ Διὸς πρὸς μητέρα Διμήτραν ἀφροδίται συμπλοκαί, καὶ μήνις, οὐκ οἶδ' ὅτι φῶ λοιπὸν, μητρὸς ἢ γυναικὸς, τῆς Δηοῦς· ἧς δὲ χάριν Βριμῶ προσαγορευθῆναι λέγεται· ἰκατηρία Διὸς, καὶ πόμα γλῆς, καὶ καρδισουλκίαι, καὶ ἀρόρηπουρίαι· ταῦτα οἱ φρόγες τελίσκουσιν Ἄττιδι, καὶ Κυβέλλῃ (46), καὶ Κυβύθασιν. Τεθρουλλήχασιν δὲ, ὡς ἄρα ἀποσπάσας ὁ Ζεὺς τοῦ κριτοῦ τοὺς διδύμους, φέρων ἐν μέσοις ἐρήψα ταῖς κόλποις τῆς Δηοῦς, τιμωρίαν ψευδῆ τῆς βιαίας συμπλοκῆς ἐκτιννύων, ὡς ἑαυτὸν δῆθεν ἐκτεμόν. Τὰ σύμβολα τῆς μύσεως ταύτης, ἐκ περιουσίας παρατεθέντα, οἶδ' ὅτι κινήσει γέλωτα, κἄν μὴ γελᾶσαι ἐπεισιν ὑμῖν (47), διὰ τοὺς ἐλέγχους· Ἐκ τυμπάνου ἔφαγον (48), ἐκ κυμβάλου ἔπιον· ἐκερνοφόρησα (49)· ἐπὶ τὸν παστὸν ὑπέδνον (50). Ταῦτα οὐχ ὕβρις τὰ σύμβολα; οὐ γλαυῆ τὰ μυστήρια; Τί δ' εἰ (51) καὶ τὰ ἐπιλοιπα προσθεῖν; Κύβει μὲν ἡ Διμήτρα, ἀνατρέφεται δὲ ἡ Κόρη· μίγνυται δ' αἰθίς ὁ γεννήσας οὗτος (52) Ζεὺς τῇ Φερροφάτῃ, τῇ ἰδίᾳ θυγατρὶ, μετὰ τὴν μητέρα τὴν Δηῶ (53), ἐκλαθόμενος τοῦ προτέρου μύσου· πατὴρ καὶ φθορεὺς Κόρης ὁ Ζεὺς· καὶ μίγνυται δράκων γενόμενος· ὅς ἦν, ἐλεγχθεῖς. Σαβαζίων (54) γοῦν μυστηρίων σύμβολον ταῖς μουμένοις ὁ διὰ κόλπου

cymbalo bibi, et religionis secreta perdidici. » Quod Græco sermone dicitur, ἐκ τυμπάνου βέβρωκα, ἐκ κυμβάλου πέποικα, γέγονα μυστικός. COLLECT., SYLB.

(49) *Ἐκερνοφόρησα.* Olim scriptum fuit ἐκερνοφόρησα, tam apud Clementem, quam Eusebium. Nostram lectionem debemus P. Leopardo, lib. iv, c. 2, *Emendat.* Athenæus, lib. xi: *Τὸ κέρνος, ἀγροῦν κεραμοῦν, ἔχον ἐν αὐτῷ κοτυλίσκους· cernos, vas fictile, cui aggregata sunt exiguæ cotylæ multæ, in quibus alba sunt papavera, triticum, furra, mel, oleum. His vescitur, qui fert cernos, ut et qui cistam gestaverit.* Pollux, lib. iv: *Τὸ γὰρ κερνοφόρον ὄρχημα οἶδα ὅτι κέρνα ἢ ἐσχαρίδας ἔφερον (ms. φέροντες), κέρνα δὲ ταῦτα ἐκαλεῖτε.* Hesychius, κερνοφόρος, ὁ τὰς θυσίας ἄγων. Est itaque ἐκερνοφόρησα, cernos tuli, vel craticulas illas mysteriorum gestari, aut quæcunque illa fictilia fuerint vasa. COLLECT.

D (50) *Ἐπέδνον.* Ἐπέδον, Euseb., Joan.

(51) *Τί δ' εἰ.* Τί δὲ, Euseb. Mox πεπροσθεῖν pro προσθεῖν, Joan.

(52) *Οὗτος.* Οὗτωσι, Euseb. Similiter posuit Athenagoras *Legat.* pag. 71, edit. Oxon., postquam Jovis cum Rheæ vel Cerere concubitum memorasset, addit: *Εἶθ' ὅτι Περροφάτῃ τῇ θυγατρὶ ἐμίγῃ, βιασάμενος καὶ ταύτην δράκοντος σχήματι, ἐξ ἧς παῖς Διόνυσος αὐτῷ.* Deinde, quo modo per vim etiam in forma draconis cum filia Proserpina concubuerit, ex qua filius ei Dionysius natus est. Conf. etiam Tatianus, pag. 55.

(53) *Τὴν Δηῶ.* Τὴν omittit Euseb. Mox, πατὴρ καὶ φθορεὺς Κόρης ὁ Ζεὺς e Joan. et Euseb. excidit.

(54) *Σαβαζίων γοῦν μυστηρίων.* Arnobius, l. v: *Auctorem aliquis desiderabit rei, tum illum citabimus tritum notumque senarium, quem antiquitas canit, dicens:*

Taurus draconem genuit, et taurum draco.

θεός (55)· δράκων δέ ἐστι οὗτος, διελκόμενος τοῦ ἀ dicam, an uxoris? iracundia, quæ causa fuit, cur κήλου τῶν πελουμένων· ἔλεγχος ἀκρασίας Διός. Brimo, quasi fremens et indignabunda, vocaretur; Κύει καὶ ἡ Φερεφάττα παῖδα, ταυρόμορφον ἀμέλει, itemque Jovis supplicationes, fellis haustus, cordis φησί τις ποιητῆς εἰδωλικός (56); convulsiones, ac cætera id genus infandæ cæremo- niæ. Ac Phryges quidem ejusmodi sacra in Attidis, Cybeles, et Corybantum honorem memoriamque faciunt. Passim autem fama vulgatum est, Jovem avulsos geminos arietis testiculos in medium Cereris sinum conjecisse, cum a seipso exactam abscissionis quasi voluntariæ pœnam ob stuprum vi oblatum, hac fraude simularet. Cujus initiationis egregia symbola soluto otiosoque animo producta, risum vobis utique moveant, tametsi opinor vobis ridere non libet, quod sic religionum vestrarum indignitas omnium in oculis defigatur: *Ex tympano comedi, bibi ex cymbalo, cernum gestavi, me in thalamum clam insinuavi.* Non hæc symbola probrum et infamiam sapiunt? non sannis, ludibrioque digna mysteria sunt? Quid porro, si attexam reliqua? Ceres quidem fetum editur, Core vero educatur: rursus ecce tibi Jupiter cum Pherephatta, quam ipse genuerat, post Cererem matrem, congregitur, exsecrandi flagitii prioris oblitus; pater et corruptor est Cores Jupiter; et congregitur draconis forma tectus; sic tamen ut qui sub ea lateat, manifesto postmodum teneatur. Enimvero, Sabaziorum utique mysteriorum, iis, qui sacris in- iuntur, symbolum est, deus sinum pervadens: deus autem iste draco est, qui per medium eorum, quos solemni ritu iniant, sinum trahitur, certum plane impotentis Jovis libidinis argumentum. Parit etiam Pherephatta, sed filium taurina specie; nimirum, ut idolorum cultor poeta cecinit:

... Ταῦρος

Πατήρ δράκοντος, καὶ πατήρ ταύρου δράκων·
Ἐν ὄρει τὸ κρύφιον βουκόλος τὸ κέντρον·

Taurus draconem genuit, et taurum draco,
In monte occultum bubalceus stimulum:

Βουκολικόν, οἶμαι, τὸ κέντρον, τὸν νάρθηκα ἐπι- τελῶν (57), ὃν δὴ κάλον (58) ἀναστρέφουσιν οἱ βάρ- χοι. Βούλει καὶ τὰ Φερεφάττης ἀνθολόγια διηγῆσο- μαί (59) σοι, καὶ τὸν κάλαθον, καὶ τὴν ἀρπαγὴν τὴν ὑπὸ Αἰδωνέως, καὶ τὸ σχίσμα τῆς γῆς, καὶ τὰς ὕς τὰς Εὐβουλέως, τὰς συγκαταποθείσας ταῖν θεαῖν; δι' ἣν αἰτίαν ἐν τοῖς Θεσμοφορίσις μεγαρίζοντες, χεῖρους ἐκβάλλουσιν (60). Ταύτην τὴν μυθολογίαν αἱ γυναῖκες ποικίλως κατὰ πόλιν ἐορτάζουσιν, Θεσμοφόρια, Σκι- ροφόρια (61), πολυτρόπως τὴν Φερεφάττης ἐκτραγω- δοῦσαι ἀρπαγὴν. Τὰ γὰρ Διονύσου μυστήρια τέλειον ἀπάνθρωπα, ὃν εἰσέτι παῖδα ὄντα, ἐνόπλιον κινήσει περικορεύοντων Κουρήτων, δόλω δὲ ὑποδύντων Τι- τάνων (62), ἀπατήσαντες παιδαριώδεσιν ἀθύρμασιν, οὗτοι δὲ οἱ Τιτᾶνες διέσπασαν, ἔτι νηπίαχον ὄντα, C

B *Bubulci*, opinor, *stimulum*, scuticam nominans, quam lignis quibusdam homines Bacchico furore correpti circumagunt. Vin' tu hic etiam lectos a Proserpina flores tibi commemorem, ejusdemque calathum, et raptum a Plutone patratum, et hiatum terræ, et Eubulei sues, quæ cum utraque Dea simul haustæ dicuntur? quod quidem in causa est, cur in Thesmophoriis Megarica lingua porcos eji- ciant. Totam hanc tabellam variæ mulieres sin- gulis in urbibus solemni festo celebrant, Thesmo- phoria, Scirrhophoria; atque ita diversis plane tragicisque modis raptum Proserpinæ recolunt. Jam Bacchi mysteria omni diritate teterrima sunt; quippe quem, dum adhuc puerulus esset, ac circum ipsum Curetes armata saltatione agerentur, sub-

✱ P. 14, 15 ED. POTTER, 11, 12 ED. PARIS.

Ipsa novissime sacra, et ritus initiationis ipsius, quibus Sebadiis nomen est, testimonio esse poterunt veritati, in quibus aureus coluber in sinum dimittitur consecratis, et eximitur rursus ab inferioribus parti- bus. Firmicus, cap. 27: *Sequitur aliud symbolum:*

Ταῦρος δράκοντος, καὶ δράκων ταύρου πατήρ.

Idem cap. 2: *Sebasium colentes Jovem, anguem, cum iniantur, per sinum ducunt: adhuc primi erroris vitia grassantur, et quidquid hominem perdidit, colitur, et funesti anguis callida crudelitas adoratur.* COLLECT.

(55) Θεός. Supra hanc vocem aliquis θεῶν scripsit in Nov. Mox, pro ἐστίν, Joan. habet καί. Eusebius neutrum agnoscit. Dein, διελκόμενος pro διελ- κόμενος, Euseb., Joan.

(56) Ποιητῆς εἰδ. Ποιητῆς, εἰδωλικός ταῦρος πα- τήρ, etc. Nov.

(57) Ἐπιτελῶν. Sic quidem veteres Clementis editiones e cod. Florentino; nuperiores ἐπιτελῶν habent, quam lectionem firmant Nov., Euseb., Joan. Unde nec dubitari potest, quin ita scripserit au- ctor.

(58) Ὁν δὴ κάλον. Lego κάλον, ut sit κάλον pro κάλως, inquit Hervetus; κάλων Eusebius, Joan. Montacutius conjicit κάλει, ut conveniat cum Βάρ- χοι. Forte leg. δὲ κάλων nisi ea vox præcedenti

ἐπιτελῶν proseminata est, inquit Vigerus. Et qui- dem non est absimile vero, aliquem juxta vocem ἐπιτελῶν in libri sui margine adnotasse, ut verio- rem lectionem. — κάλων, idque postea ab imperito scriptore in textum, loco tamen non suo, receptum fuisse.

(59) Διηγῆσομαι. Διηγῆσωμαι, Euseb., recte. Mox τὴν ὑπ' Αἰδωνέως ἀρπαγὴν, idem. Dein, τὸ χάσμα τῆς γῆς, idem et Joan. Postea τοῦ Εὐβουλέως, Euseb., sed τὰς retinet Joan.

(60) Χεῖρους ἐκβάλλουσιν. Χεῖρους ἐμβάλλουσιν, Joan. Mox, ποικίλως κατὰ πόλεις ἐορτάζουσιν αἱ γυναῖκες. Euseb., Joan. Dein ἐκτραγωδοῦσιν, Euseb. pro ἐκτραγωδοῦσαι.

(61) Σκιροφόρια. Σκιρροφόρια, Euseb., Joan. Utrumque dici solet. Cæterum post Σκιροφόρια se- quitur apud Nov. impressum, Euseb. et Joan., Ἀρρητο- φορία, quod excidisse videtur propter ὁμοιοτέλευ- τον. Nec quidem, ait Vigerus, rejici debet; licet grammatici Ἀρρητοφορία potius, quam Ἀρρητοφορία, vel Ἀρρητοφορία scripserint. Hoc porro festum Mi- nervæ alii, alii vero Cereris et Proserpinæ faciunt.

(62) Ὑποδύντων Τιτάνων. Brevius et clarius legeretur, ὑποδύντες Τιτᾶνες, καὶ ἀπατήσαντες παι- δαριώδεσιν ἀθύρμασι, διέσπασαν, ὡς ὁ τῆς, etc. Nam si prius εἰσέτι παῖδα ὄντα, quorsum deinde ἔτι νηπίαχον ὄν, Quid? quod sententia post ὑπε-

euntes dolo Titanes puerilibus crepundiis ludicris-
que deceptum membraim discerpserant, quemadmodum Thracius Orpheus hujus sacri vates eccinit :

Turbo, trochus, tum queis in flexus membra cientur
Ludicra, et auricomi blandarum ex arbore fetus
Hesperidum.

Neque vero inutile fuerit, arcani sacri symbola,
inutilia licet, hoc loco subijcere, ut omnium iudicio
sensibusque damnentur. Sunt hæc : talus, pila,
trochus, poma, turbo, speculum, vellus. Ac Mi-
nerva quidem, quæ ejusdem Bacchi cor furtim sus-
tulisset, Pallas ἐκ τοῦ πάλλειν τὴν καρδίαν, hoc est
a cordis vibratione seu palpitatione, nuncupata
fuit. Titanes vero, quorum manibus laniatus erat,
ipsius membra in lebetem supposito tripodis insi-
dentem coniecerunt, eaque prius elixa veribus
postmodum infigentes, *Vulcano imposta tenebant.*
At Jupiter, eo repente delapsus (quippe enim, cum
deus esset, eum, opinor, assarum carniū nidor
afflaverat, quem dii vestri sic tanquam honorarium
quoddam munus accipere se confitentur), fulmine
Titanas conficit, et Bacchi membra Apollini filio
suo sepelienda commendat. Ille autem, nec enim
parere Jovi renuit, 6 discerptum lacerumque ca-
daver in Parnasso monte deponit. Sin placeat Co-
rybantium quoque orgia contemplari, ex illis duo
8 tertium fratrem cum occidissent], caput demor-
tai purpura contectum et corona cinctum ad Olympi

✱ P. 16 ED. POTTER.

δύντων Τιτάνων, omnino pendet. Et illa, οὔτοι δὲ
οἱ Τιτᾶνες, superflua sunt. Sed eruditioni potius
hic auctor servit, quam nitore. VIGER.

(65) *Kōnos*. Arnobius *contra Gentes*, lib. v : *Cuius rei testimonium argumentumque fortunæ suis prodidit in carminibus Thracius : Talos, speculum, turbines, volubiles rotulas, et teretes pilas, et virginibus aurea sumpta ab Hesperidibus mala, erat nobis consilium proterire.* Hesy chius, *Καμπεσίγρια, κάμπτοντα τὰ μέλη.* Scaliger, in *Catullum : Tympanum, tubam, Cybelle, tua, Mater, initia : non hic sacra, sed plene crepundia.* Apuleius, in *Apologético : Etiamne eniquam mirum videri potest, cui sit ulla memoria religionis, hominem tot mysteriis deum consciam, quedam sacrorum crepundia domi asservare? Nam tuba et tympanum sunt crepundia Cybeles, eum adhuc in evais esset, ut Bacchi :*

Κῶνος, καὶ ῥόμβος, καὶ παίγνια καμπεσίγρια.

Παίγνια, crepundia, initia. Pindarus, in *Hyporchemasin*, vocat *καταρχάς*. Adde Glossarium : *Crepan- dia, γνωρίσματα, ἀρχαί.* Item in hunc locum Var-
ronis lib. viii *De lingua Latina : Ac si quis puerorum per delicias pedes male ponere, atque imitari vacias cœperit, hoc corrigi oportere, ei concedant : contra si quis in consuetudine ambulandi jam factus sit vacia, aut compernis, si eum corrigi non concedant, non sequitur, ut stulte faciant, qui pueris in geniculis obligent serperastra, ut eorum depravata corrigant crura.* Καμπεσίγρια, serperastra. Orpheus enumerans crepundia Bacchi, in infantum supelle- ctile recenset illa, ut citat Clemens. COLLECT. Sed vereor, ut Scaliger persuadeat, κάμπεσίγρια esse serperastra. Hic enim Orpheus crepundia enumerat, quibus infantes oblectari solent : at serperastra puerorum geniculis illigabantur, quibus crura pravitate corrigerent. Lusus ergo fuere τὰ καμπεσίγρια, serperastra medicinæ. VIGER. Conf. Hyginus Fab. 167; Julius Firmicus, pag. 13, 14, 15.

(64) *Στρόβιλος*. *Στρόβιλος* in marg. Joan. Mox

ὡς ὁ τῆς τελετῆς ποιητῆς Ὀρφεύς φησιν ὁ Θράκιος :

A *Κῶνος (65), καὶ ῥόμβος, καὶ παίγνια καμπεσίγρια, Μῆλά τε χρύσεια καλὰ παρ' Ἑσπερίδων λιγυ-
ρφάνων.*

Καὶ τῆσδε ὑμῖν τῆς τελετῆς τὰ ἀχρεῖα σύμβολα οὐκ ἀχρεῖον εἰς κατάγνωσιν παραθέσθαι : ἀστράγα- λος, σφαῖρα, στρόβιλος (64), μῆλα, ῥόμβος, ἔσ- σπτρον, πόκος. Ἀθηνᾶ μὲν οὖν τὴν καρδίαν τοῦ Δι- ονύσου ὑφαλομένη, Παλλὰς ἐκ τοῦ πάλλειν τὴν καρ- δίαν προσηγορεύθη : οἱ δὲ Τιτᾶνες, οἱ καὶ διασπά- σαντες αὐτὸν, λέβητά τινα τρίποδι ἐπιθέοντες, καὶ τοῦ Διονύσου ἐμβάλλοντες (65) τὰ μέλη, καθήψουν πρότερον : ἔπειτα ὀβελίσκοις (66) περιπέραντες, ὑπέιρεχον Ἡφαίστειο. Ζεὺς δὲ ὑστερον ἐπιφανείς, εἰ θεὸς ἦν, τάχα πού τῆς κνίσσης τῶν ὀπτιομένων κρεῶν μεταλαβὼν, ἧς δὴ τὸ γέρας (67) λαχεῖν ὁμο- λογοῦσιν ὑμῶν οἱ θεοὶ, κεραυνῷ τοὺς Τιτᾶνας αἰκί- ζεται, καὶ τὰ μέλη τοῦ Διονύσου Ἀπόλλωνι τῷ παιδὶ παρακατατίθεται (68) καταθάψαι. Ὁ δὲ, οὐ γὰρ ἠπειθήσασεν Διὶ, εἰς τὸν Παρνασσὸν φέρων, κατα- τίθεται διεσπασμένον τὸν νεκρὸν. Εἰ θέλεις δ' ἐπο- πτεῦσαι καὶ τὰ Κορυβάντων ἔργα, τὸν τρίτον ἀδελφὸν (69) ἀποκτείναντες (70) οὔτοι, τὴν κεφα- λὴν τοῦ νεκροῦ φοινικίδι ἐπεκαλυψάτην : καὶ κατα- στρέψαντες ἐθαψάτην, φέροντες ἐπὶ γαλκῆς ἀσπίδος, ὑπὸ τῆς ὑπορείας τοῦ Ὀλύμπου. Καὶ ταῦτ' ἐστὶ τὰ

οὖν omittit.

C (65) *Ἐμβάλλοντες*. *Ἐμβάλλοντες*. Euseb., Joan. Mox καθήψων. IDEM.]

(66) *Ὀβελίσκοις*. Respicit Homeri *Iliad.* B, v. 426 :

*Σπλάγγρα δ' ἄρ' ἀμπεύσαντες, ὑπέιρεχον Ἡφαί-
[στοιο·*

*Ἀντάρ ἐπεὶ κατὰ μῆρ' ἐκάη, καὶ σπλάγγρ' ἐπάσαντο,
Μίστυλλέν τ' ἄρα τᾶλλα, καὶ ἀμφ' ὀβελίσκοισιν
[ἐπειραν.*

(67) *Τὸ γέρας*. Respicit Homeri *Iliad.* Δ', v. 49 :
Λοιθῆς τε, κνίσσης τε· τὸ γὰρ λάχομεν γέρας ἡμεῖς
Mox, ὁμολογοῦσιν ὑμῶν οἱ θεοὶ λαχεῖν, Euseb., Joan., nisi quod hic ὑμῖν habeat.

(68) *Παρακατατίθεται*. Quæ hanc vocem sequun-
tur usque ad κατατίθεται excidisse videntur e Nov.
propter τὸ ὁμοιοτέλευτον harum vocum. Cæterum
hic θέψαι pro καταθάψαι, habent Euseb., Joan.
Et οὐ γὰρ pro οὐδὲ γάρ, Joan. Dein, τοῦτον τὸν
νεκρὸν, uterque. Item, ἐθέλεις pro εἰ θέλεις, Eu-
seb. recte, ut videtur, hanc sententiam interrogative
proferens.

(69) *Τρίτον ἀδελφόν*. Herveus hic frustra τρί-
τον mutavit in εαυτῶν. Tres enim fratres erant Co-
rybantes. Strabo, lib. x : *Τοὺς Κορυβάντας οἱ μὲν
τοῦ Διὸς καὶ Καλλιόπης φασί, τοὺς αὐτοὺς τοῖς Κα-
βαίροις ὄντας.* Paulo post ex Pherecyde tradit, Vul-
canum ex Cabeira Protei filia, tres Cabeiros, toti-
demque nymphas Caberidas ortas. Arnobius, lib. v :
*Oblivioni etiam Corybantia sacra donentur, in
quibus sanctum illud mysterium traditur : Frater
trucidatur a fratribus, interempti ex sanguine apium
natum, prohibitum mensis olus illud apponi, ne a
manibus mortui inexpiabilis contraheretur offensio.*
Jul. Firmicus *De errore profan. relig.*, cap. 12 : *In
sacris Corybantium parricidium colitur. Nam unus*

*[frater
(70) Ἀποκτείναντες. Ἀπεκτονόντες, Joan. Mox,
καταστέψαντες*

μυστήρια, συνελόντι φάναι, φόνου καὶ τάφου· οἱ δὲ ἱερεῖς οἱ τῶνδε, οὓς Ἀνακτοτελέστας (71), οἷς μέλων καλεῖν, καλοῦσι, προσεπιτεραπεύονται τῇ συμφορᾷ, ἀλόφριζον ἀπαγορεύοντες σέλινον ἐπὶ τραπέζης (72) τιθεῖναι· οἶνται γὰρ δὴ, ἐκ τοῦ αἵματος τοῦ ἀπορρέοντος τοῦ Κορυβαντικοῦ τὸ σέλινον ἐκπεφυκέναι· ὡς περὶ ἀμέλει καὶ αἱ Θεσμοφοριάζουσαι τῆς βροχίας τοὺς κόκκους παραφυλάττουσιν ἐσθίειν· τοὺς ἀποπεπωκότας χαμαὶ ἐκ τῶν τοῦ Διονύσου αἵματος σταγόνων βεβλαστηκέναι νομίζουσι τὰς βροχίας. Καθεύρουσ δὲ τοὺς Κορυβαντας καλοῦντες, καὶ τελευταίην (75) Καθειρικὴν καταγγέλλουσιν. Αὐτὴ γὰρ δὴ τούτῳ τῷ ἀδελφοκτόνῳ, τὴν κίστην ἀνελομένῳ, ἐν ἣ τὸ τοῦ Διονύσου αἰδοῖον ἀπέκειτο, εἰς Τυρρήνιαν κατήγαγον, εὐκλεοῦς ἔμποροι φορτίου· κἀνταῦθα διετριβέτην (74), φυγάδες ὄντες, τὴν πολυτίμητον εὐσεβείας διδασκαλίαν, αἰδοῖα καὶ κίστην, ὀρησθεύειν παραθεμένῳ Τυρρήνοισι. Δι' ἣν αἰτίαν οὐκ ἀπεικότως τὸν Διόνυσόν τινες Ἄττιν (75) προσαγορεύεσθαι θέλουσιν, αἰδοῖων ἐστερημένον. Καὶ τί θαυμαστὸν εἰ Τυρρήνοισι οἱ βάρβαροι αἰσχροῖς οὕτω τελίσκονται (76) παθήμασιν, ἔπουγε (77) Ἀθηναίοις καὶ τῇ ἄλλῃ Ἑλλάδι, αἰδοῦμαι καὶ λέγειν, αἰσχύνης ἔμπλεως ἢ περὶ τὴν Διῶ μυθολογία; Ἄλωμένῃ γὰρ ἡ Διῶ κατὰ ζήτησιν τῆς θυγατρὸς τῆς Κόρης, περὶ τὴν Ἐλευσίνα (τῆς Ἀττικῆς δὲ ἐστὶ τοῦτο τὸ χωρίον [78]) ἀποκάνει, καὶ φρέατι (79) ἐπικαθίξει λυπούμενη. Τοῦτο τοῖς μυσουμένοις ἀπαγορεύεται εἰσεῖν νῦν, ἵνα μὴ δοκοῖεν (80), οἱ τετελεσμένοι μιμεῖσθαι τὴν ἔδυρομένην. Ὄκουν δὲ τριγυρῶσα τὴν Ἐλευσίνα οἱ γηγενεῖς ὀνόματα αὐτοῖς, Βαυθῶ (81), καὶ Δυσαύλης, καὶ Τριπτόλεμος· ἐτι δὲ Εὐμολπός τε, καὶ Εὐθουλεύς. Βουκό-

frater a duobus interemptus est, et ne quod indicium necem fraternæ mortis aperiret, sub radicibus Olympi montis a parricidis fratribus consecratur. Hic est Cabirus, cui Thessalonicenses quondam cruentis manibus supplicabant. COLLECT.

καταστέφαντες θαψάτην. Idem. Sed melius, καταστέφαντε θαψάτην, Nov., Euseb. Paulo post, ἐπὶ τὰς ὑπερωχίας, Joan. Dein, οἱ ἱερεῖς, omisso ἐε. Idem.

(71) Ἀνακτοτελέστας. Al. Ἀνακτοτελέτας, quod usitatius est. Hesychius, Ἀνακτοτελέται, inquit, οἱ τὰς τελετὰς ἐπιτελοῦντες τῶν ἱερῶν. Itaque *Reges sacrorum*, verti. Huc referri potest locus ille Pausaniæ, τῶν Φοινίκων extremo: Ἄγουσι τελετὴν Ἀμφισσεῖς Ἀνάκτων καλουμένην παίδων· οἵτινες δὲ θεῶν εἰσὶν οἱ Ἀνακτες πῖδος, οὐ κατὰ ταῦτά ἐστιν εἰρημένον· οἱ μὲν Διοσκούρους, οἱ δὲ Κούρητας, οἱ δὲ πλέον τι ἐπίστασθαι νομίζοντες, Καθεύρους λέγουσι. VIGER. — Mox, καλεῖν omittunt Euseb., Joan.

(72) Τραπέζης. Τραπέζην. Euseb., Joan. Dein ἀπορέντος, pro ἀπορρέοντος, Nov. — Paulo post, τοὺς τῆς βροχίας κόκκους, Euseb., Joan. Mox, τοὺς γὰρ ἀπεπωκότας, idem; sed supra id in Joan. aliquis scripsit ἀποπεπωκότας. Mibi videntur hæc verba ad præcedentia spectare, idque proinde in versione expressi. Dein, malim νομίζουσαι, quam νομίζουσι.

(75) Τελευταίην. Τελετήν, *ceremoniam, sacra*, Euseb., Joan., recte. Et hanc quidem emendationem fieri debere iampridem observavit Meursius. *Græciæ Feriatae* lib. iv, v. Καθεύρια. Mox, καταλέγουσιν, pro καταγγέλλουσιν, Joan. Dein, αὐτῷ γὰρ δὴ τούτῳ τῷ ἀδελφοκτόνῳ, τὴν κίστην ἀνελομένῳ, Euseb. singulari numero. Mox, τοῦ Διονύσου τὸ αἰδοῖον ἀπέκειτο, Euseb., Joan.; sed, in hujus margine aliquis scripsit ἐναπέκειτο.

montis radices, quo illud æreo scuto impositum detulerant, sepeliere. Hæc illa sunt præclara mysteria, verbo, cædes, ac sepulcra; quorum sacerdotes, Ἀνακτοτελέσται, quasi *reges sacrorum*, ab iis, quorum ejusmodi appellatio interest, nuncupati, novis insuper monstris cædem istam exaggerant, apium cum tota radice ad mensam apponi omnino prohibentes, quod ex Corybantico illo sanguine, qui in terram effluxerat, apium geminasse arbitrentur: nempe quemadmodum illæ Thesmophoriorum antistitæ a comedendis mali Punici granis, si quæ in terram ceciderint, diligenter abstinent, quod ex iis cruoris Bacchici guttis mala Punica exstitisse opinentur. Cæterum, cum illi Corybantas istos Cabiros nomenclat, tum vero

Cabiricum hujusmodi factum memorant. Quippe, duo enim isti fratricidæ, cistam illam secum auferentes, in qua Bacchi pudendum inclusum erat, in Tusciam detulere, mercis egregiæ mercatores, ubi cum exsules agerent, luculenta admodum pietatis doctrina Hetruscorum animos informarunt, dum cistam iis ac veretrum nova religione colenda tradiderunt. Atque hanc nonnulli causam esse volunt, quæ sane verisimilitudine non caret, quamobrem Bacchum ipsum, Aitin, quasi exsectum, nuncuparint. Quanquam, quid mirum Hetruscos, homines barbaros, his flagitiorum probris initiari, cum ipsi quoque Athenienses, ac reliqui Græciæ populi, quod me vel referre pudet, illam de Cerere fabulam, usque adeo turpem indignamque retineant? Enimvero cum in vestiganda Proserpina filia, huc atque illuc errabunda Ceres vagaretur, circa Eleusinem

(74) Διετριβέτην. Διατριβείτην, Euseb.; διατριβέτην, Joan. Mox, πολυτίμητον, pro πολυτίμητον. Idem. Paulo post, παραθεμένῳ ὀρησθεύειν. Item, τινὲς τὸν Διόνυσον, inverso verborum ordine, Idem.

(75) Ἄττιν. Arcerius convenientius scribi posse Ἄττιν suspicatur; nempe παρὰ τὴν ἄττιν, τὴν βλάβην· utpote muletatum virilibus. Sed Ἄττιν habet etiam Eusebius. SYLBURG. — Et quidem recte quis Aitin vocaverit, hominem castratum: erat enim Aitys, Cybeles sacerdos, exsecius.

(76) Τελίσκονται. Aliquis in marg. Joan. τελίσκουσι scripsit.

(77) Ὄπου γε. Conf. Arnobius, lib. v.

(78) Ἀττικῆς δὲ ἐστὶ τοῦτο τὸ χωρίον. Ἀττικῆς ἐστὶ τοῦτο χωρίον, JOAN.

(79) Φρέατι. Puteum hunc Pausanias indicat in *Atticis*, p. 56, dum scribit: Ἐλευσινίοις ἐστὶ μὲν Τριπτόλεμος ναός, etc., φρέαρ τε καλούμενον Καλλίχορον, ἐνθα πρῶτον Ἐλευσινίων αἱ γυναῖκες χορὸν ἔστησαν, καὶ ἤσαν ἐς τὴν θεόν. Nempe quod Ceres eo in puteo consedisset. Unde Callimachus, hymno de Cerere (qui versus in Henrici Stephani editione omissus est):

Τρεῖς δ' ἐπὶ Καλλιχόρῳ χάμαδις ἐκαθίσσασο φρητὶ
Cererem ipsam alloquitur. Et Nicander, in *Theriacis*:

. . . Τὸν μὲν τ' ἐρέει φάτις, οὐνεκ' Ἀγαθὴ
Δημήτηρ ἐβλάψεν, ἔθ' ἄψα σίνατο παίδος,
Καλλίχορον περὶ φρεῖαρ. . . . VIGER.

(80) Δοκοῖεν. Δοκίεν, Joan. Paulo post pro ὄκουν, aliquis in marg. Joan. ὄκουν posuit. Dein, pro Ἐλευσίνα, idem habet Ἐλευσίν, sed Ἐλευσίνα in ejus margine scriptum est.

(81) Βαυθῶ. Horum etiam omnium, si Raubonem

(Atticæ locus est) labore debilitata, constitit, ac puteo cuiusdam insedit, ingenti mœrore confecta. Sed enim, iis, qui initiantur, graviter ne quid simile agant, in hodiernum usque diem prohibetur: utique ne sacris initiati lugentem Cererem imitari videantur. Cæterum ✕ Eleusinem per id tempus indigenæ quidam incolebant, quorum hæc fuere nomina: Baubo, Dysaulis, Triptolemus, Eumolpus, et Eubuleus. Ac Triptolemus quidem bubuleus erat, Eumolpus pastor, Eubuleus vero subuleus, ex quibus Eumolpidarum, necnon illud præconum genus sacrorum ac religionum interpretis, Athenis effloruit. Baubo igitur (nec enim ab hujus etiam rei commemoratione revocari me patiar) cum hospitio Cererem excepisset, hauriendum ei cinnum

propinat, qua propter vim doloris poculum potumque respiciente, illa repulsam moleste ferens, quod se despectam spretamque fuisse putaret scilicet, reductis vestibibus occultas corporis partes divæ oculis objicit; quo spectaculo delectata, oblatam sibi potionem, ægre licet, tandem tamen ebibit. Hæc Atheniensium recondita mysteria sunt, quæ scriptis Orpheus etiam ipse mandavit. Hujus ego tibi versus quoque subjiciam, ut quem tu mystagogum habes, eundem habeas flagitiosæ ac turpis infamiæ testem:

Mixerat, obscenum Cereri tum veste reducta

✕ *Corporis ostentat speciem, puer astut Iacchus,
Quæ in latuita macra medias Baubonis in ulnas*

*Conjicit: hinc olli arridens, luctuque soluta,
Multiplicis commista hausit Dea pocula cinni.*

✕ P. 17, 18 ED. POTTER, 15 ED. PARIS.

unam excipias, meminit idem Pausanias, partim in *Attic.* p. 15 et 56, partim in *Corinth.* p. 57. VIGER.

(82) Ἀφ' ὧν τὸ. Ἀφ' ὧν δὴ τὸ, Euseb., Joan.

(83) Κηρύκων. Recte: fuerunt enim Eumolpidarum et Præconum familiæ Athenis conjunctissimæ. Pausanias, in *Attic.* p. 56: Τελευτήσαντος δὲ Εὐμόλπου, κήρυξ νεώτερος λαίπεται τῶν παίδων, ὃν αὐτοὶ κήρυκες, θυγατρὸς Κέκροπος Ἀγλαύρου καὶ Ἑρμοῦ παῖδα εἶναι λέγουσιν, ἀλλ' οὐκ Εὐμόλπου. Præcipua utrique familiæ mysteriorum cura. Plutarchus, in *Alcibiade*, accusatum eum scribit, quod mysteria domi simulasset, ὀνομάζων αὐτὸν μὲν ἱεροφάντην, Πλούτωνά δὲ διαδοῦχον, κήρυκα δὲ Θεόδωρον, τοὺς δὲ ἄλλους ἑταίρους μύστας καὶ ἐπόπτας, ἰδίῃ παρὰ τὰ νόμιμα καὶ τὰ καθεστηκότα ὑπὸ τῶν Εὐμόλπιδων, καὶ Κηρύκων, καὶ τῶν ἱερέων τῶν ἐξ Ἐλευσίνος. VIGER.

(84) Ἱεροφαντικὸν δὴ τ. Ἱεροφαντικὸν τοῦτο γένος ἦνθησε, καί, etc., Euseb., Joan., ἦνθησεν habet etiam Nov. Mox, Καὶ γὰρ, οὐδὲ γὰρ ἀνήσω μὴ οὐχί εἶπ. Joan.

(85) Ἐπιδεικνύει. Ὑποδεικνύει, Euseb., Joan.

(86) Ἴν' ἔχης μ. Ἴν' ἔχῃς μάρτυρα ἀναισχυντίας, Euseb. Cæterum Orpheum μυσταγωγὸν vocat: quia τὰς θεῶν τελετάς, *deorum ceremonias*, instituisse fertur, referente in *Bœoticis* Pausania. Tatianus, pag. 5: Ποίησιν μὲν γὰρ ἀσκεῖν καὶ ἄδειν Ὀρφεὺς ὑμᾶς ἐδίδαξεν· ὁ δ' αὐτὸς καὶ μυσθεῖται. *Poeticæ studium et canendi decuit vos Orpheus, sicut etiam initiatorios ritus.* Idem refert Justinus M. *Cohort. ad Græc.* pag. 76, 77, aliisque locis; Athenagoras *Legat.*, p. 64, alios ut mittam.

(87) Ὡς εἰποῦσα. Paulus Leopardus, lib. vi, cap. 25, *Emendationum*, hæc Orphei carmina, ut apud Arnobium, lib. v, et Clementem hic, itaque apud interpretem Eusebii habentur lib. ii *De præparat. evang.* cap. 5, emendanda esse ait, et notandum in tertio carmine Arnobium videri aliter legisse, quam Græca habeant exemplaria, tam Clementis quam

Ἀλως ὁ Τριπτόλεμος ἦν, ποιμὴν δὲ ὁ Εὐμόλπος· συβώτης δὲ ὁ Εὐθουλεύς· ἀφ' ὧν τὸ (82) Εὐμόλπιδων, καὶ τὸ Κηρύκων (83) τὸ ἱεροφαντικὸν δὴ τοῦτο (84) Ἀθήνησι γένος ἦνθησεν. Καὶ δὴ (οὐ γὰρ ἀνήσω μὴ οὐχί εἰπεῖν) ξενίσασα ἡ Βαυβὼ τὴν Δηῶν, ὀρέγει κυκεῶνα αὐτῇ· τῆς δὲ ἀναινομένης λαθεῖν, καὶ πειεῖν οὐκ ἐθελοῦστος (πενθήρης γὰρ ἦν) περιαλγῆς ἡ Βαυβὼ γενομένη, ὡς ὑπεροραθεῖσα δῆθεν, ἀναστέλλεται τὰ αἰδοῖα, καὶ ἐπιδεικνύει (85) τῇ θεῷ. Ἡ δὲ τέρπεται τῇ ἕψει ἡ Δηῶν· καὶ μόλις ποτὲ δέχεται τὸ ποτόν, ἤσθεῖσα τῷ θεάματι. Ταῦτ' ἐστὶ τὰ κρύφια τῶν Ἀθηναίων μυστήρια· ταῦτά τοι καὶ Ὀρφεὺς ἀναγράφει. Παραθήσομαι δέ σοι αὐτὰ τοῦ Ὀρφέως τὰ ἔπη, ἴν' ἔχῃς μάρτυρα (86) τῆς ἀναισχυντίας τὸν μυσταγωγόν.

respiciente, illa repulsam moleste ferens, quod se despectam spretamque fuisse putaret scilicet, reductis vestibibus occultas corporis partes divæ oculis objicit; quo spectaculo delectata, oblatam sibi potionem, ægre licet, tandem tamen ebibit. Hæc Atheniensium recondita mysteria sunt, quæ scriptis Orpheus etiam ipse mandavit. Hujus ego tibi versus quoque subjiciam, ut quem tu mystagogum habes, eundem habeas flagitiosæ ac turpis infamiæ testem:

Ὡς εἰποῦσα (87), πέπλους ἀνεσύρετο, δεῖξε δὲ

[πάντα
Σώματος οὐδὲ πέπλοντα τύπον· παῖς δ' ἦεν Ἴακχος·
Κεῖνί τ' ἐμὴν βίπτασσε γελῶν Βαυβοῖς ὑπὸ κάλ-

[ποις.
Ἡ δ' ἐπέκ' οὖν μείδησε θεὰ, μείδησ' ἐνὶ θυμῷ,
δέξατο δ' αἰόλον ἄγγελος, ἐν ᾧ κυκεῶν ἐνέκειτο.

Eusebii. Nam ab illis nulla fit mentio Iacchi; quare non παῖς δ' ἦεν Ἴακχος suspicatur eum legisse, sed παῖς νηπίαχος δ' ἦν, aut aliquid simile. Ut semel dicam quod sentio, inquit, sunt hæc involuta et μυστηριώδη, et forte mendosa. Cæterum fortasse legendum est apud utrumque ut legit Arnobius, qui in hujus impuræ fabulæ narratione hunc versum videtur expressisse illis verbis: *Facit sumere habitum, etc.* In Eusebio impresso quod ad reliquum attinet, legitur ὑποδεικνύει, ut suspicatur legendum Hervetus. Cætera leguntur ut apud Clementem, nisi quod δεῖξε δὲ πάντα corrigendum est pro δεῖξαι, *cyceon*, cinnus Nonio, potio ex multis liquoribus confecta. Athenæus, lib. ii: Κυκεῶν γὰρ ἐν αὐτῷ γίνεται, τοῦτ' ἐστὶ πόσις ἐν τῷ κράματι τερῶν ἔχουσα καὶ ἄλφιτον. Hesychius: Κυκεῶν, πόμα ἐκ πολλῶν βοτανῶν συγκείμενον, aliis οἰνόμαλι, ut et interpretationum hujus nominis *cinnus* fieri possit; sed Budæus ejus varia fuisse genera admonet. Vide Turnebum lib. xii, cap. 8, *Advers.* Arnobius etiam et Cicero *cinnum* vertunt. COLLECT.—Nullus est criticus, peritus imperitus, e plebe aut e patribus, qui non in hoc loco sudaverit. Et in primis summus vir Paulus Leopardus, cum se diu in omnem partem vertisset, ut est homo minime ambitiosus, tandem ait, mystica videri sibi, et non minus quam hæc ipsa sacra, quæ hic vates prodidit Threicius, obscura ac involuta. Nam cur nemo, ac ne ipse quidem Arnobius, qui versus hos Latine fecit, aut ex aliquo, ut ego arbitror, poeta, qui Latine Orphica converterat, deprompsit, meminit Iacchi? meminit ætatis ejus: meminit flagitii ejus, quod Bauboni ipse Arnobius ascribit? Nam ecce tibi versus:

*Sic effata, simul vestem contraxit ab imo,
Objecitque oculis formatus inguinibus res.
Quas cava concutiens Baubo manu, nam puerilis
Ollis vultus erat, plaudit, contrectat amice.
Tum dea deficiens angusti luminis orbis,
Tristitius animi pectus molita reponit:*

Κᾶστι: (88) τὸ σύνθημα Ἐλευσινίων (89) μυστηρίων. A Jam, Eleusiniorum mysteriorum communis quædam

*Inde manu poculum sumit, risuque sequenti
Perducit totum cyceonis læta liquorem.*

At vero Græcus :

Ὡς εἰπούσα, ἀέπλους ἀνεσύρετο, δεῖξε δὲ πάντα
Σώματος οὐδὲ πρέποντα τύπον· παῖς δ' ἦεν Ἰακ-
[χος·

Χεῖρ' ἰδέει μιν ῥίπτασκε γελῶν Βαυβούς ὑπὲρ κόλπαις.
Ἡ δ' ἐπεὶ οὖν μεῖδῃσε θεᾷ, μεῖδῃσ' ἐνὶ θυμῷ,
Δέξατο δ' αἰόλον ἄγγος, ἐν ᾧ κικεῶν ἐρέκειτο.

Dedit paraphrasin potius quam strictam interpreta-
tionem Arnobius. Et tamen ecce de Iaccho nihil.
Totum illud drama μυστηριώδες, fœdum, καὶ κατὰ-
πυστον, a Baubone et Cerere peragitur. Nusquam
vel levissima Iacchi mentio. Quid de versibus lo-
quor? Item Arnobius, verbis paulo ante suis mi-
nima maxima sigillatim persequitur, et Orphica
non tam exponit quam dilatat: *Relit ad deam tri-
stem*, inquit, *et inter illa communia, quibus moris
est frangere ac temperare mœrores, retegit seipsam:
atque omnia illa pudoris loca revelatis mon-
strat in-
guinibus. Atque pubi affigit oculos diva, et inauditi
specie solaminis pascitur. Tum diffusior facta per-
risum, aspernatam sumit atque ebibit potionem: et
quod diu nequivit verecundia Baubonis exprimere,
propudiosi facinoris extorsit obscenitas. Sed quid
Arnobium loquor? Totam fabulam interpretatur
ipse Clemens, et quasi stricta oratione, Orphica di-
ducit. An ergo ipse Clemens meminit Iacchi? Nihil
minus. Ἐνίστασα ἡ Βαυβὼ τὴν Δηῶ, inquit, ὀρέγει
κικεῶνα αὐτῇ. Τῆς δὲ ἀναινομένης λαβεῖν, καὶ πιεῖν
οὐκ ἐθέλουσῆς (πενθήρης γὰρ ἦν), περιάλγησῆς ἡ Βαυ-
βὼ γενομένη, ὡς ὑπεροραθείσα δῆθεν, ἀναστρέλλεται
τὰ αἰδοῖα, καὶ ἐπιδεικνύει τῇ θεῷ. Ἡ δὲ τέρπεται τῇ
δύει ἡ Δηῶ καὶ μόλις ποτὲ δέχεται τὸ ποτόν, ἡσθεῖσα
τῷ θεάρατι. Nusquam hic est Iacchus, nusquam
puer dicitur, nusquam manum proterve movet. C
Plane corruerunt hunc versum homines religiosi,
et, uti reor, pudebat verborum; quæ fuerunt tamen
verecunda, si quis cum Arnobianis contempdat. Imo
cum præfatione honoris, proferantur a vatē, pu-
dendis, et, ut ille loquitur, propudiosis sacris præ-
fecto. Neque ulla fœditas in verbis, sed in sacro et
in facto Baubus, summa καὶ ἐσχάτη ἀσχηροσύνη est,
quam nisi vellent intelligi homines sanctissimi,
nunquam tot verbis totum facinus et fœditatem rei
exposuisset Arnobius. Scripserat hoc modo sine
ullo dubio poeta Græcus, et sic legit Arnobius:*

Ὡς εἰπούσα, ἀέπλους ἀνεσύρετο, δεῖξε δὲ πάντα
Σώματος οὐδὲ πρέποντα τύπον, παιδιῶν ἄνθος.
Χεῖρ' ἰδέει μιν ῥίπτασκεν ἢ Βαυβὼ ὑπὲρ κόλπαις.
Ἡπῆ οὖν μεῖδῃσε θεᾷ, μεῖδῃσ' ἐνὶ θυμῷ,
Δέξατο δ' αἰόλον ἄγγος, ἐν ᾧ κικεῶν ἐρέκειτο.

Primo versu Eusebium secuti sumus, apud quem
sic legitur, quod nec Sylburgius omisit. Nam ἀν-
σύρασθαι, etiam cum absolute ponitur, semper fœ-
dum est feminis. In secundo versu, eleganti pariter
ac verecunda usus est ellipsi. Nam cum aliquid
efferrent cum præfatione honoris, utebantur istis
verbis: Οὐδὲ πρέπον λέγεσθαι ita Halicarnasseus
Dionysius, reliquias humanas, τὴν οὐ λέγεσθαι πρέ-
πουσαν ἀκαθαρσίαν vocavit. Ita Orpheus plane ele-
ganter pariter et verecunde, τύπον σώματος οὐδὲ
πρέποντα λέγεσθαι (nam hoc est intelligendum) vo-
cavit, non obscenam illam partem, per quam, ut
sine ulla reprehensione cum Arnobio loquar, *secus
femineum et sobolem prodere, et nomen solet acquirere
generi*; verum inverecundam illam formam quam
ad exprimendum risum Baubo excogitaverat. Arno-
bius, σώματος οὐδὲ πρέποντα τύπον, vocat *formatas
inquinibus res*. Uterque intelligit παρατεταμένην.
Non quemadmodum solebant mœciani παρατίλλε-
σθαι, quam pœnam apud comicos, et alios Latinos

etiam, tam sæpe habes, neque quemadmodum otiosi
homines dicuntur παρατίλλεσθαι, cum nihil habent
quod agant, et irati suo otio, pilos e naribus aut
avillis vellunt. De quibus locus suavissimus est
Acharnensibus :

Ἐγὼ δ' αἰὲν πρότιςτος εἰς ἐκκλησίαν
Νοστῶν κάθημαι κατ' ἐπειδάρ ὦ μόνος,
Στένω, κέχηνα, σκορδινῶμαι, πέρδομαι,
Ἄπορῶ, γράζω, παρατίλλομαι, λογίζομαι.

Nam hoc est eorum, qui nihil agendo cruciantur,
τῶν διὰ τὴν ἀπραξίαν ἀλόντων, καὶ τὸν χρόνον εἰς
ἀπραξίαν δαπανόντων. Cujus verum ibi caracte-
rem dedit Comicus. Sed hic παρατίλλος, quem in-
telligit, est meretricularum Athenis usitatissimus,
de quibus hic agit poeta. Unde subdit Arnobius :
Quid Erechtheo sati, quid cives Minervii dicitis? Auet
animus scire, quibus sitis eloquiis tam periculosa
negotia defensuri. Et Suidas notat, in deliciis fuisse
id Atheniensibus antiquis; ceterum inverecundæ
mulieris esse notam. Sane mulieres apud Comicum
(Lysistrate) hoc remedium excogitant, ut viros in
partes pertrahant suas. Baubo autem erat γηγενής,
hoc est Atheniensium progenitrix. Si quis plura
petit a nobis, injuriam pudori nostro facit. Quan-
quam poteram Arnobianis verbis hoc negotio de-
fungi, qui hoc multis admodum describit, et lavi-
gationem vocat. Nunquam autem nefas arbitratus
sum, cum iis loqui, ad quorum mores, non oratio
et verba modo, sed et vita componenda est. Sequi-
tur παιδιῶν ἄνθος. Verecunde ostendit Orpheus,
qualis est τύπος οὐδὲ πρέπων λέγεσθαι fuerit: ἀν-
θος, inquit, παιδιῶν. Hoc interpretatur Arnobius,
puerilis ollis vultus erat. Uterque honeste de re
parum honesta. Sicut Latini pubem dicunt. Et ita
hoc ipsum de quo agimus Arnobius vocat, *Atque
pubi affigit oculos diva, διὰ τὸν παρατίλλον*. Nam
hoc in anu turpe ac inverecundum erat. Puerum
autem intelligit Arnobius, cui prima circa genas
aut alibi emergit pubes. Et Orpheo παῖς est βού-
παις. Cujus λάχνην ad excutiendum risum, Baubo
scilicet expresserat. Eam promiscue Græci ἔθην,
id est pubem, et ἄνθος, hoc est florem, dicunt. Ho-
merus vocem utramque, et qua utitur Arnobius,
pariter conjunxit: Καὶ δ' ἔχει ἔθης ἄνθος, ὃ τε σθέ-
νος ἐστὶ μέγιστον. Hinc ἀνθερέων, in viris, pars illa
dicitur, in qua nascitur τὸ ἄνθος. Atque idcirco
Euphorion a criticis notatur, qui feminæ ἀνθε-
ρέωνα tribuerat:

Τέκνον, μὴ σύγῃ μητρὸς ἀπ' ἀνθερέωνας ἀμύσης.

Erant enim verba Clytemnestræ ἐν τοῖς ἀτάκτοις ad
Orestem. Παιδῆιον autem dicitur, ut ab eodem alibi
μαντήιον, quod pueri non nesciunt. Quem Arno-
bius hic vultum vocat puerilem, supra vocat, pue-
riliorem habitum, in re eadem. Pro quo nunc legi-
tur: *Facit sumere habitum puriorem, et in speciem
lavigari nondum duri atque striculi pusionis*. Nam
quæcumque versu dicit, eadem omnia ante soluta
dixerat oratione. Et sane, puer nondum striculus,
si Latine intelligimus, est investis puer, quem pue-
riliorem habitum vocat doctissimus scriptor. In Ar-
nobii tertio, scribe :

Quas cava succutiens Baubus manu: nam, etc.

Petit enim τὸ κακέμαστον, quod alias auctores vi-
tant, in postremis vocibus, quia ultima liquescit,
more

(88) Κᾶστι τὸ σύνθημα. Sic omnino legendum
ex

(89) Τὸ σύνθημα Ἐλευσινίων. Arnobius hæc
ita vertisse videtur: *Ipsa denique symbola, quæ
rogati*

quasi tessera, hæc est : *Jejunavi, cimum ebibi; A* *accepit e cista; operatus, in calathum reposui, ac rursus in cistam ex calatho.* Egregia vero spectacula, quæque deam in primis deceant : imo, digna sane tenebris ignique mysteria, digna ingentibus, aut potius vanitate plenis Erechthidarum, cæterorumque Græcorum animis, quos quidem ea post obitum manent, a quibus spe et cogitatione longissime absunt. Et vero, his tandem Heraclitus ille Ephesius vaticinatur : *Tenebrionibus* ✕ *profecto, magis, bacchis, lenis, mystis.* Hi sunt, quibus pœnas mortem secuturas comminatur, ignemque denuntiat. Nam quæ hominum ex sensu mysteria statuuntur, ea profanos habent initiandi ritus. Itaque, et statæ illæ sacrorum leges, et communis hominum opinio, et universa ista draconis mysteria, aliud nihil sunt, quam error quidam initia, quæ nihil plane initiorum habeant, superstitione colens, impiosque ritus adulterina pietatis specie venerans. Quæ porro et ejusmodi sunt mysticæ illæ cistæ ?

✕ P. 19 ED. POTTER, 44 ED. PARIS.

more antiquorum. Et ostendit, Orphei μὲν eo referendum esse quæ quas, ad πρῶτον nimirum ἄνθος. Porro διπλάσιον dixit Orpheus, quod Arnobius, *succutere, plaudere, contrectare.* Et legendum est Βαυθῶ. In quarto non est dubium quin fuerit, ἢ ἐπὶ οὖν, quod est ἐπί, οὖν. Arnobius suavissime mollita exponit : ἐπίως enim est πρῶτος, teste Hesychio. Atqui ἢ πρῶτος ira opponitur, et παρὲς ἔργῃν μεσότης *Nicomachiorum* secundo dicitur. Talis autem erat Ceres, irata nempe propter injuriam illatam, non modo tristis ob calamitatem. Hæc in gratiam doctorum aliquot virorum libuit apponere, qui sententiam de his duobus locis sæpe quesiverunt nostram. HEINSIUS. — Totum hunc locum Daniel Heinsius, in suis ad Clementem Adnotationibus, cum Arnobii versione componens, et emendat probabiliter, et copiose pertractat. Ego tamen vulgatam lectionem retineri posse crediderim, si γέλωι mutetur in γέλω, et post prius μείδησε, virgula inseratur, ut prior ille risus Bauboni, posterior Cereri tribuatur. VICER. — Salmasius, *Exercit. Plinian.*, p. 759, cum in principio quarti versus posuerat : Τοῦτ' ἐπὶ οὖν ἐσίδησε θεῶ, addit : « Sic legendi illi versus, quos perperam sollicitant docti, dum eos ex Arnobio corrigere satagunt, qui mentem eorum non percepit. » Cæterum in versu primo, pro ἀνεσώρατο, Eusebius habet ἀνεσώρατο. Item versu tertio, διπλάσιον pro διπλάσιον, Joan.

ex Eusebio, ut observarunt Paulus Leopardus, *Emend.*, lib. iv, cap. 5, et Viger., non ut olim legabatur, κίστα, τὸ σύνθημα, quamvis hanc lectionem, ut existimavit Sylburgius, iuventur quæ sequuntur, ἔλαθον ἐκ κίστης· ἐκ καλάθου εἰς κίστην· αἱ κίσται αἱ μυστικαί. Sed Eusebii lectionem firmant mss. Nov. et Joan.

rogati sacrorum in acceptionibus responderis: Jejunavi, atque ebibi cimum, exta sumpsi et in calathum misi; accepi rursus, in cistula transtuli. COLLECT. — Ubi pro *exta sumpsi*, legendum auctoritate Clementis, *ex cista sumpsi*. Scilicet, hæc initiati respondebant, Cererem se imitatos fuisse, quæ primò νῆστις, præ dolore jejuna, filiam quesivit : dein, a Baubone recreata, τὸν κικεῶνα, *cimum*, ebibit. Pleniorum harum cæceremoniarum descriptionem qui videre cupit, consulat Joannis Meursii *Idæsin.*, cap. 40.

(90) *Ἐκ κίστης· ἐργασάμενος ἄπ.* Ἐκ κίστης ἐργασάμενος, ἐπί, Nov. — Ceterum Reinesio, Var.

Ἐνήστευσα· ἐπιον τὸν κικεῶνα· ἔλαθον ἐκ κίστης· ἐργασάμενος ἀπεθήμεν (90) εἰς καλάθον, καὶ ἐκ καλάθου εἰς κίστην. Καλὰ γὰρ τὰ θεάματα, καὶ θεῶν πρόποντα· ἀξία μὲν οὖν νυκτὸς τὰ τελέσματα, καὶ πύρως, καὶ τοῦ μεγαλῆτορος, μᾶλλον δὲ ματαιόφρονος Ἐρεχθιδῶν δήμου· πύρως δὲ καὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων, οὐστίνως μένει τελευτήσαντας, ἄσσα οὐδὲ ἔλπονται. Τοῖσι (91) δὴ μαντεύεται Ἡράκλειτος ὁ Ἐφέσιος, *νυκτιπέλοις, μάγοις, βάχχοις, ἀθηναῖς, μύσταις·* τούτοις ἀπειλεῖ τὰ μετὰ θάνατον· τούτοις μαντεύεται τὸ πῦρ. Τὰ γὰρ νομιζόμενα κατ' ἀνθρώπους μυστήρια ἀνιέρως μυσθύνται (92). Νόμος οὖν καὶ ὑπόληψις κενή· καὶ τοῦ δράκοντος τὰ μυστήρια ἀπάτη τίς ἐστι, θρησκουμένη τὰς ἀμυήτους (93) ὄντως μύησις, καὶ τὰς ἀνοργιάστους τελετὰς εὐσεβεῖα νόθῳ προστραπομένη (94). Οἷα δὲ καὶ αἱ κίσται αἱ μυστικαί; δεῖ γὰρ ἀπογομῶσαι τὰ ἅγια αὐτῶν καὶ τὰ ἄρρήτα ἐξεπεῖν. Οὐ σησαμαῖ (95) ταῦτα, καὶ πυραμίδες, καὶ τολύπαι (96), καὶ πόπανα πολυόμοφα, χόνδροι τε ἄλλων (97), καὶ δράκων, ὄργιον

lect. lib. i, cap. 25, vox ἐργασάμενος suspecta est, quia non respondeat ei quidquam in sacro illo, quod fecissent initiandi. Mavult igitur ille θεασάμενος, id est *postquam inspexi* sacrum illum ῥῶπρον, et secretam mercedem. *Cyclothem* autem e cista accepisse, ut annotat Meursius, nec hujus, nec illius conditio tulisset. Eum exemplo Cereris a Baubone hospitio acceptæ liberunt οἱ μυσταγωγούμενοι.

(91) *Τοῖσι.* Τίσι. Nov., Euseb. cum interrogat., recte. Ibidem pro Ἡράκλειτος, Eusebius habet Ἡράκλειτος, utique ex Clemente corrigendus. Nam Heracliti locum respicit, quem recitat *Strom.* iv, p. 572 : *Συνῆδαιν τούτω καὶ ὁ Ἡράκλειτος φαίνεται δι' ὧν φησι περὶ τῶν ἀνθρώπων διαλεγόμενος· Ἀνθρώπους μένει ἀποθανόντας ἄσσα οὐκ ἔλπονται, οὐδὲ δοκίμοισιν.* Theodoretus etiam *serm.* 8, quo de martyribus agit, hoc dictum memorat, p. 600 : *Heracliti vero dictum illud valde admiror : Manere morientes homines ea quæ neque sperant, neque expectant.*

(92) *Ἀνιέρως μυσθύνται.* Ἀνιερῶσι μυσθύνται· νόμος οὖν καὶ ὑπόληψις, Nov., Euseb. Mox, *κοινή* pro κενή, Euseb., Joan. Recte utrumque.

(93) *Ἀμυήτους,* etc. Augustinus, lib. *De hæresibus*, cap. 46, de Manichæorum sacro ait : *Hoc non sacramentum, sed exsacramentum.*

(94) *Προστραπομένη.* Rectius videtur quam quod apud Eusebium exstat *προστραπομένων*. Sed hic meo judicio *colendi et reverendi* significatio commodior sit quam *adhortandi* quæ potius τῷ *προστρέπειν* convenit quam τῷ *προστραπεῖν*. Quid, quod præpositione quadam opus esset, ut ἐπί, πρός, aut simili? VICER. — *Προστραπομένων*, Nov.

(95) *Σησαμαῖ.* Supra hanc vocem aliquis posuit *σησαμεναῖ* in Joan.

(96) *Τολύπαι.* Josephus Scaliger in Varronem, *Pannius*, τολύπη, *glomus*. Unde quædam placentæ, quæ ad eum modum confectæ essent, τολύπαι dicebantur. Meminit Athenæus, lib. iii; Clemens Alex., *Protreptico*, καὶ *πυραμίδες καὶ τολύπαι*. Glomus vocabatur Latine, quod τολύπη Græce. Festus, *Glomus*, in *sueris crustulum*. COLLECT.

(97) *Χόνδροι τε ἄλλων.* Est qui legere maluit, *χόνδροι τε ἄλλως*, sed receptam lectionem tuetur ipse Clemens paulo ante, *ἄλλων χόνδρος, καὶ φαλλός*. Et *Strom.* vii, pag. 715 : *Ἐρῖα πυρῶν, καὶ ἄλλων χόνδρους, καὶ δάδα... δεδίασι.* Mox Βασάρου cum similibi s habent Euseb., Joan.

Διονύσου Βασσάρου; Οὐχὶ δὲ βροαὶ πρὸς τοῖσδε, καὶ καρδίαι (98), νάρθηκές τε, καὶ κισσοί; πρὸς δὲ, καὶ φθοῖς (99), καὶ μήκωνες; ταῦτ' ἐστὶν αὐτῶν τὰ ἅγια. Καὶ προσέτι τῆς Θέμιδος τὰ ἀπόρρητα (1) σύμβολα, ὀρίγανον, λύχνος, ξίφος, κτεῖς γυναικεῖος· ὅ ἐστιν, εὐφήμεως καὶ μυστικῶς εἰπεῖν, μόριον γυναικεῖον. Ὡ τῆς ἐμφανοῦς ἀναισχυντίας! πάλαι μὲν ἀνθρώποις σωφρονουσίην ἐπιβάλλουσα ἤδον ἦν σιωπομένη (2), νυνὶ δὲ τοῖς μωσομένοις, ἢ ἰερὰ τῆς ἀκρασίας νύξ ἐστὶ λαλουμένη; καὶ τὸ πῦρ ἐλέγχει τὰ πάθη δαδουχούμενον (3). Ἀπόσθεσον, ὦ ἱεροφάντα, τὸ πῦρ αἰδέσθητι, δαδούχε, τὰς λαμπάδας· ἐλέγχει τῇ νυκτὶ τὰ μυστήρια· καὶ σκότειε τετιμῆσθω τὰ σοῦ τὸν Ἰακχὸν τὸ φῶς· ἐπίτροψον ἀκοκρύψαι (4) ὄργια· τὸ πῦρ (5) οὐχ ὑποκρίνεται· ἐλέγχειν καὶ κολάζειν ἢ καλεῖται. Ταῦτα τῶν ἀθέων τὰ μυστήρια. Ἀθέους δὲ εἰκότως ἀποκαλεῖ τοῦτους, οἳ μὲν ὄντως ὄντα θεῶν ἠγνοῦσιν, παιδίον δὲ ὑπὸ Τιτάνων διασπόμενον, καὶ γύναιον πονθοῦν, καὶ μόρια ἀρρήτα ὡς ἀληθῶς ὑπ' αἰσχύνῃς, ἀναισχύντως σέβουσιν διειρημένον (6) τῇ ἀθεότητι· προτέρῃ μὲν, καθ' ἣν ἀγνωστοὶ τὸν θεῶν, τὸν ὄντως ὄντα μὴ γνωρίζοντες θεῶν ἑτέρῃ καὶ δευτέρῃ ταύτῃ πλάνῃ, τοὺς οὐκ ὄντας, ὡς ὄντας, νομίζοντες, καὶ θεοὺς τοῦτους ὀνομάζοντες τοὺς οὐκ ὄντως ὄντας· μᾶλλον δὲ οὐδὲ ὄντας, μόνου (7) δὲ τοῦ ὀνόματος τετραχρημάτας. Διὰ τοῦτό ται καὶ ὁ Ἀπόστολος διελέγχει ἡμᾶς· Καὶ ἦτε ζένοι, λέγων, διαθηκῶν τῆς ἐπαγγελίας, ἐλπίδι μὴ ἔχοντες, καὶ ἄθεοι ἐν τῷ κόσμῳ. Πολλὰ κάγαθὰ (8) γένοιτο τῶ ὄντων Σκυθῶν βασιλεῖ, ὅστις ποτὲ ἦν Ἀνάχαρσις! οὐτος τὸν πολίτην τὸν ἑαυτοῦ, τὴν παρὰ Κυζικηνῶς μητρὸς τῶν θεῶν τελεστὴν ἀπομιμούμενον παρὰ Σκυθαις, σύμπανθ' τε ἐπικτυπούντα, καὶ κύμβαλον ἐπηρῶντα, οἷα τοῦ τραχήλου τινὰ μηχανήσασθαι ἐξηρημένον (9), κατεπέχευσεν ὡς ἀνάνδρον αὐτὸν τε

✠ P. 20 ED. POTTER.

(98) Καὶ καρδίαι. Fed. Morellas P. legendum suspicatur καὶ κράδα, ut de ramis ficulneis intelligatur, quia Clemens paulo post χλαδῶν συγκῆς inter Dionysiaca refert. COLLECT. — Hanc emendationem fecit etiam Reinesius, *Variar. lect.*, lib. 1, cap. 25.

(99) φθοῖς. *Phthois* non incommode reddi potest. Sic apud Athenæum, ὁ δὲ φθοῖς οὕτω γίνεται· sic porro conficitur *phthois*. Enumeratur et apud Pollucem, lib. vi, cap. 11, inter placentarum genera: sic enim legendum ex ms. φθοῖς καὶ φθοῖδια, ἐπίχυτος θρυμματώδες, nam diversum genus ἐπίχυτος apud Athen. lib. xiv. Interpres vertit *phthoides, libatoria*.

(1) Ἀπόρρητα. Ἀρρήτα, Euseb., Joan. Mox, ὀρίγανον, Joan. Dein, κτεῖς γυναικεῖος, ὅς ἐστιν εὐφήμεως καὶ μυστικῶν, μόριον γυναικεῖον, Euseb., Joan. *Smidæ* κτεῖς est εὐφήμεως.

(2) Ἄνξ ἦν σιωπ. Ἦν omittit Euseb. Mox, pro ἢ ἰερὰ τῆς ἀκρασίας νύξ ἐστὶ λαλουμένη, legendum, particula ἢ transposita. ἰερὰ τῆς ἀκρασίας ἢ νύξ ἔ.λ., *sacra intemperantiæ nox loquitur*.

(3) Δαδουχούμενον. Δαδουχούμενα, Euseb., Joan.

(4) Ἀποκρύψαι. Ἐπικρύψαι, Nov. Mox, καὶ omittunt post μυστήρια, Nov., Euseb., Joan., recte.

(5) Τὸ πῦρ, etc. Τὸ πῦρ οὐχ ὑποκρίνεται· ἐλέγχειν καὶ κολάζειν καλεῖται, *ignis non dissimulat: arguere et punire jubetur*, Euseb., Joan.

(6) Διειρημένον. Δ. ἐνισχημένοι Nov., Euseb.; ἐνισχημένη, Joan., quod corruptum est ex ἐνισχημένοι. Porro simile est illud Jerem. ii, 15:

A nudandum enim quidquid apud eos sancti est, quidquid arcani, evulgandum. Nonne hæc omnia sesamæ, pyramides, glomi, placentæ variis signatæ umbilicis, grana salis, et draco Dionysii Bassari sacramentum? non mala punica? non medullæ arborum? non ferulæ cum hederis? non pastillii ex siligine caseoque confecti? non, denique, papavera? Hæc sunt, quæ sancta vocant. Quid? Themidis nonne recondita symbola ista sunt? origanum, lychnus, gladius, pecten muliebris, quod honestum ac mysticum est muliebris pudorii nomen. O gravam perfrictamque impudentiam! Hominum temperatiorum voluptas olim noctis silentio tegebatur; nunc vero nox est, quæ initiandis sacra libidinis enuntiat; adeoque ignis flagitia succensis facibus illustrata pandit. Exstingue sis hunc ignem, hierophanta: tuque, o qui lumen præfers, tuas ipse faces reverere; lumen istud lacchum translucit tuum; patere noctem mysteria tenebris occultare; orgiorum honori consulatur; ignis non simulat, arguit, punitque quæ jubetur. Hæc igitur illa sunt hominum atheorum mysteria. Jure enim atheos dixerim, qui a veri Numinis 7 cognitione prorsus alieni, pusionem a Titanibus discriptum, ejulantem mulierculam, partesque corporis, quas pudor nominare non sinit, impudentissime venerentur: ut duplici nomine impietatis ac negatæ divinitatis ✠ rei teceantur; altero, quod Deum ignorent, dum nequam eum, qui vere Deus est, agnoscunt; altero, quod eos superesse, qui non sunt, arbitrentur, illosque deos nuncupent, qui tantum a vera divinitate absunt, ut ne supersint quidem, nec præter nomen aliud quidquam sint consecuti. Propterea nos redarguit Apostolus: *Et eratis, inquit, hospites testamentorum promissionis, spem non ha-*

Δύο καὶ πονηρὰ ἐποίησεν ὁ λαὸς μου· ἐμὲ ἐγκατέλιπον πηγὴν ὕδατος ζωῆς, καὶ ὄρουσαν ἑαυτοῖς λάκκους συντετριμμένους. Mox, ὄντα ὄντως pro ὄντως ὄντα, Nov. Dein, ἑτέρῃ δὲ καὶ δευτέρῃ ταύτῃ δὴ πλάνῃ Euseb., Joan. et Nov., nisi quod in hoc particula δὴ ponatur ante ταύτῃ. Itaque ex his auctoris textus supplendus esse videtur.

(7) Μόνου. Μόνου, Joan. Et hactenus Eusebius.

(8) Πολλὰ κάγαθὰ. Historiam hanc memorat Herodotus, lib. iv, cap. 76, ubi regis nomen, quod omisit Clemens, Sanctum fuisse dicit. Meminerunt etiam Diogenes Laertius, in *Anacharside*, et Josephus, *Archæol. Jud.*, lib. ii, alios ut tacam. Consentunt porro universi Anacharsidem occisum, non vero occisorem fuisse. Quid igitur vult quod Clemens subjungit de rege Scytharum, ὅστις ποτὲ ἦν Ἀνάχαρσις; *quicumque fuerit Anacharsis*; plane ac si Anacharsis rex fuisset, et civem quemdam suum, qui alienos mores in Scythiam inducere vellet, occidisset? Casaubonus, in notis ad Laerti *Anacharsidem*, *Ego vero hanc litem*, inquit, *facile componam: non enim hæc unquam Clementis fuit mens, sed scriptoris, qui glossam in textum loco alieno recepit*. Legendum aio, τῶ τῶν Σκυθῶν βασιλεῖ, ὅστις ποτὲ ἦν, deleta voce Ἀνάχαρσις, quæ perperam huc intrusa est, cum prius adnotata esset, non ad illa, ὅστις ποτὲ ἦν, ut putavit librarius, sed ad illa, τὸν πολίτην τὸν ἑαυτοῦ.

(9) Οἷα τὸν τραχήλου τινὰ μηχανήσασθαι, ἐξηρη-

*entes, et sine Deo in mundo*¹⁰. Bene vertat illi Scytharum regi, quocumque fuerit nomine, qui civem quendam suum, cum sacra Matris decorum, quæ apud Cyzicenos fiebant, in Scythia imitaretur, tympanumque pulsaret, et cymbalo e collo pendenti, tanquam menagyrtes aliquis, insonaret, sagittis confodit; ut qui Græcorum mollitia corruptus, effeminatas artes in Scythiam inveheret. Mirari igitur subit (nec enim id tacere possum) quod Eumerum Agrigentinum, et Nicanorem Cyprium, et Diagoram, et Hipponem Melium, et his paulo juniorem Theodorum Cyrenæum, multosque alios, qui sobrie sapienterque vitam instituerunt, et ad pravas

¹⁰ Ephes. ii, 12.

τημέρον. Scribe, τοῦ τραχήλου, οἷα τινὰ μηναγύρτην, ἐξήρτημένον. Ita enim postulat, et sensus et Græcismus. Ut sic totus legatur locus: Τύμπανόν τε ἐπικτυπούντα, καὶ κόμβάλιον ἐπιχρόντα, τοῦ τραχήλου οἷα τινὰ μηναγύρτην, ἐξήρτημένον, quod illi de collo, tanquam *Rheæ sacerdoti*, pendebat. Quanquam sane de collo non pendebant cymbala, quæ manu gestabantur, manu impellebantur. Nam ansata erant, manibus apprehendebantur. Hinc Ovidius *æriferas* cymbalistrarum manus vocavit, cum de comitatu Bæchico loquitur:

Æriferæ comitum cum crepuere manus.

Et vir summus Isaacus Casaubonus, annis superioribus jaspidem edidit, in qua una cymbalistris, una item tibicina Bacchum oblectat. Quanquam ibi cymbala non satis sint expressa. Quæ res credo effecit, ut vir ille summus tympanistram esse putaret. Atqui tympana impellebantur aut virga, aut palmis; sicut etiam Clemens hic innuit. Ibi vero cymbala sat manifeste inter se colliduntur; hoc est *ære æs repellitur*, ut ait poeta. Quare vel posterius respondet priori; vel transposita paulo etiam amplius sunt verba pro illis: καὶ κόμβάλιον ἐπιχρόντα, καὶ τύμπανον ἐπικτυπούντα, τοῦ τραχήλου, οἷα τινὰ μηναγύρτην, ἐξήρτημένον. Nam quod viri eruditi, Victorius et alii, μηντραγύρτην substituunt, maximus etiam vir Adrianus Junius, in Eusebio, legendum sic docuit, frustra est. Et ex ipso Eusebii secundo, ubi prolixè περὶ τῶν μηντραγυρτοῦντων παρὰ Ῥωμαίοις agitur, aliud discere poterat. De Græcis quoque non est dubium. Suidas: Μηναγύρτης, ἀπὸ μηνός συνάγων καὶ μηναγύρτης, ὁ Ῥέας ἱερεὺς. Heinsius, Μηναγύρτην, *menagyrten*. Apuleius, lib. viii *Metamorph.*: *Per plateas et oppida cymbalis et crotalis personantes, deamque Syriam circumferentes mendicare compellant*. Minutius Octavio, *Mendicantes vicatim deos ducunt*; idem Tertull. *Apologet.* 15; Dionysius Halicar., lib. xi; Junius, cent. ix, proverb. 25, apud eundem Dionysium et Eusebium, ii *De præparat.*, legit μηναγυρτοῦντες et μηναγυρτῶν, quæ vox idem cum altera μηντραγυρτοῦντες et μηντραγυρτῶν, sonat; nisi quod ex etymi ratione menstruum circulatorum intelligamus μηναγύρτην nam quolibet mense cætus faciebant, stipemque corrogabant, ut ex Suida quoque discimus. COLLECT. — Verum his missis, legendum ex Nov. (καὶ pro οἷα substituto) κόμβάλιον ἐπιχρόντα, καὶ τοῦ τραχήλου τινὰ μηναγύρτην ἐξήρτημένον). *Cymbalum resonantem, et quædam collo appensa habentem menagyrtem*. Sed quid vult illud τινὰ, quædam? Scilicet, Cybeles ἀγάλματα, seu parva ejus simulacra, quæ menagyrta collo suo appendebant. Testis sit Herodotus loco superius citato. Ἐς ταύτην δὴ καταδὺς ὁ Ἀνάχαρσις, τὴν ὄρτην πᾶσαν ἐπιτέλει τῇ θεῷ, τύμπανόν τε ἔχων, καὶ ἀγάλματα ἐκδοσάμενις. In hanc (Hyllam) cum venisset Anacharsis, omnem festi caerimoniam deæ persolvit, tympanum tenens, et simulacra

παρὰ Ἑλλήσι γεγεννημένον, καὶ τῆς θεῆς τοῖς ἄλλοις (10) Σκυθῶν διδάσκαλον νόσου. Ὡν δὲ γάριν (11) (οὐ γὰρ οὐδαμῶς ἀποκρυπτόν) θαυμάζειν ἐπεισέ μοι, ὅτι πρὸς Εὐήμερον τὸν Ἀκραγαντῖνον, καὶ Νικάνορα (12) τὸν Κύπριον, καὶ Διαγόραν, καὶ Ἴππωνα τὸν Μήλιον, τὸν τε Κυρηναῖον ἐπὶ τούτοις ἐκείνον, ὁ Θεόδωρος ὄνομα αὐτῶ, καὶ τινὰς ἄλλους συγούς, σωφρόνως βεβιωκότας, καὶ καθεωρακότας ἀξύτερον πούτων λοιπῶν ἀνθρώπων τὴν ἀμφὶ τοὺς θεοὺς ταύτους πλάνην, ἀθέτους ἐπιχεκλήχασιν· εἰ καὶ τὴν ἀλήθειαν αὐτὴν μὴ νενοσκότας, ἀλλὰ τὴν πλάνην γε ὑποπτευκότας· ὅπερ οὐ σμικρὸν εἰς ἀληθείας φρονήσεως ζώπυρον (13) ἀναφύεται σπέρμα· ὧν ὁ μὲν τις (14) πα-

B appensa habens. Quo loco illud ἐκδοσάμενις, Vallæ exp. *exutis simulacris*, ac si legisset ἐκδοσάμενις, absurdo sensu, quem tamen alii hactenus secuti sunt.

(10) *Τοῖς ἄλλοις*. Τῆς ἄλλης, Nov.

(11) *Ὡν δὲ γάριν*. Muretus, lib. x, cap. 17, *Var. lect.* Diagoras et Hippo, Melii fuerunt; de iisque, et de Theodoro, quasi de hominibus impiis locuti sunt veteres, quod, etsi veri Dei cognitionem consecuti non erant, eos tamen qui colerentur a popularibus suis, deos non esse intelligebant. Ideo Aristophanes Socratem, *Melium* vocat, cui eandem notam iniurere calumniatores volebant. Idemque de Socrate testatur Justinus, in *Apol.* 2 *pro Christianis*, et de Heraclito, cum modeste ac frugaliter viveret, atheos habitos illos. Et certe Socrates nunquam docuit nullos deos esse, sed tantum supremum, æternum, multo superiorem his omnibus qui tum publice colerentur: Οἱ μετὰ λόγου βιώσαντες Χριστιανοὶ εἰσι, καὶ ἄθεοι ἐνομιέσθησαν, οἷον ἐν Ἑλλάσι μὲν Σωκράτης καὶ Ἡράκλειτος, καὶ οἱ ὄμοιοι αὐτοῖς. Hæc Muretus. Arnobius lib. iv: *Possumus hoc in loco omnes istos, votis quos inducitis atque appellatis deos, homines fuisse monstrare; vel Agrugantino Euhemero replicato, cujus libellos Ennius, clarum ut fieret cunctis, sermonem in Italiam transtulit; vel Nicagora Cyprio, vel Cyrenensi Theodoro, vel Hipponæ ac Diagora Melii, vel auctoribus aliis mille*. Lactantius, lib. i, cap. 11, meminit Euhemeri, sed Messenium dicit; Plutarchus apud Eusebium lib. xiv, cap. 6, Tegeaten, sic enim legendum est ex lib. *De placitis philos.* 1. Itemque Diagoras Melius, non Milesius, paulo post. Quod apud Epiphanium legitur Heraclitus Ægyptius, sine dubio mendosus est locus; licet et Græco sit Αἰγύπτιος φησί. COLLECT.

(12) *Νικάνορα*. Nicanorem forte intelligit, Epicuri discipulum, cujus meminit Diogenes Laert., lib. x, seg. 20. Itaque malim Arnobium ex Clemente corrigere, quam hunc ex Arnobio, qui loco superius laudato, *Nicagoram* hunc atheum vocat. Porro Sextus Empiricus, initio lib. i atheos enumerans, nominat Prodicum Ceum, Diagoram Melium, Euhemerum Critiam, Theodorum cognomine Atheum, Protagoram Abderitam, Epicurum. Quibus alii alios addunt.

(13) *Οὐ σμικρὸν εἰς ἀληθείας φρονήσεως ζώπυρον*. Sunt, qui malint εἰς ἀλήθειαν, vel εἰς ἀλήθους φρονήσεως ζώπυρον. SILBURG.

(14) *Ὡν ὁ μὲν τις*. Is, cujus hic nomen dissimulatur, Xenophanes est Plutarcho lib. *Περὶ δεισιδαιμονίας* extremo. Heraclito Ægyptio tribuit Epiphanium, p. 512, ubi Diagoræ quoque factum his verbis memorat idem Epiphanium: Τὸν ἴδιον Ἡρακλῆα, ξύλινον ὄντα, δι' ἀπορίαν ξύλιον, ὑποκαίοντος, καὶ σκωμματοικῶς ἐπιλέγοντος· Ἄγε δὲ, Ἡράκλειτος, τὸν τρισκαίδέκατον ἄθλον ἐκπέλων παρέλθε, τὸ ὄψον ἡμῶν

φεγγυᾶ τοῖς Αἰγυπτίοις· Εἰ θεοὺς νομίζετε, μὴ θρη-
νεῖτε αὐτοὺς, μηδὲ κόπτεσθε· εἰ δὲ πενθεῖτε αὐ-
τοὺς, μηκέτι τούτους ἠγεῖσθε εἶναι θεοὺς. Ὁ δ'
Ἡρακλῆα ἐκ ξύλου λαβὼν κατασκευασμένον· (ἔτυχε
δὲ ἔβλων τι οἴκοι, οἷα εἰκόες·) Εἶτα δὴ, ὦ Ἡράκλεις,
εἶπεν· νῦν σοὶ ἤδη καιρὸς, ὡσπερ Εὐρυσθεῖ,
ἀτάρ (15) δὴ καὶ ἡμῶν, ὑπουργῆσαι τὸν τρισκαι-
δέκατον τοῦτον ἄλλον, καὶ Διαγόρα τούτον παρα-
σκευάσαι κατ' αὐτὸν, εἰς τὸ πῦρ ἐνέθηκεν (16) ὡς
ξύλον. Ἀκρότητες ἄρα ἀμαθίας ἀθεότης καὶ δειτι-
δαίμονια· ὧν ἐκτὸς μένειν σπουδαστέον. Οὐχ ὁρᾷς
τὸν ἱεροφάντην τῆς ἀληθείας Μωϋσέα προστάττοντα,
θλαδίαν (17) καὶ ἀποκεκομμένον μὴ ἐκκλησιάζειν·
καὶ προσέτι τὸν ἐκ πόρνης; αἰνίττεται δὲ διὰ μὲν
τῶν προτέρων τὸν ἄθεον τρόπον, τὸν τῆς θείας καὶ
γονίμου δυνάμεως (18) ἐστερημένον· διὰ δὲ τοῦ λοι-
ποῦ τοῦ τρίτου τὸν πολλοὺς ἐπιγραφόμενον ψευδωνύ-
μους θεοὺς, ἀντὶ τοῦ μόνου ὄντος Θεοῦ, ὡσπερ ὁ ἐκ
τῆς πόρνης τοὺς πολλοὺς ἐπιγράφεται πατέρας ἀγνοία
τοῦ πρὸς ἀλήθειαν πατρός. Ἦν δὲ τις ἔμφυτος ἀρχαία
πρὸς οὐρανὸν ἀνθρώποις κοινωνία, ἀγνοία μὲν ἐσκο-
τισμένη, ἄφνω δὲ πού διεκθρώσκεισα τοῦ σκότους,
καὶ ἀναλάμπουσα· οἷον δὴ ἐκεῖνο λέλεκταί τινι, τό-

tiam, multos ascribit sibi patres. Erat autem antiqua
tas; quæ quidem, cum diu fuisset ignoratione
resplenduit, prout aliquis dixit:

Ὅρας τὸν ὑψοῦ (19), τίνδ' ἄπειρον αἰθέρα,
Καὶ γῆν πέριξ ἔχονθ' ὑγραῖς ἐν ἀγκάλαις;

Καὶ τό-

Ἦ γῆν ὄχημα (20), τὰπὶ γῆς ἔχονθ' ἔδραν,
Ὅστις ποτ' εἰ σὺ, δυστόπαστος εἰσιδεῖν (21).

καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα ποιητῶν ἄδουσι παῖδες. Ἐν-

✠ P. 21, 22 ED. POTTER, 15, 16 ED. PARIS.

ἐξήσων. SYLBURG. — Xenophanis dictum Julius Fir-
micius hoc modo expressit: Si dii sunt, quos colitis,
cur eos annis luctibus plangitis? Si lacrymis et lu-
ctu digni sunt, cur eos divino honore cumulatis? Et
Minutius: Nonne ridiculum est, inquit, vel lugere,
quod colas; vel colere, quod lugeas? Id etiam ex-
pressit Athenagoras Legat., pag. 52, et rursus pag.
114. Idem Diagoræ factum commemorat ejusdem
libri pag. 18, 19. Cui adde Scholiasten in Aristo-
phanis Nub. act. 5, sc. 1, p. 175.

(15) Ἀτάρ. Αὐτάρ, Nov.

(16) Παρασκευάσαι κατ' αὐτὸν, εἰς τὸ πῦρ ἐνέ-
θηκεν. Procul dubio, facta post παρασκευάσαι inter-
punctione, legendum, καὶ αὐτὸν εἰς τὸ πῦρ ἐνέθηκε.
SYLBURG. Vel potius, κατ' αὐτὸν, etc.

(17) Θλαδίαν. Θλασίαν, Nov.

(18) Τῆς θείας καὶ γονίμου δυνάμεως. Explica-
tionem hujusce commatis prolixè infra in Pædagogō
invenies, lib. II, c. 10. SYLBURG. — Theodoretus, τὸ
ἄγονον, inquit, τῆς ψυχῆς διὰ τούτων αἰνίττεται·
Animæ sterilitatem per hæc innuit. Cæterum Cle-
mens hanc interpretationem, ut alias solet, e Phi-
lone Judæo sumpsit: is enim lib. De nominum mu-
tati., p. 1076, hæc dicit: Τεθλασμένοι γὰρ τὰ γεννη-
τικά τῆς διανοίας, ἢ καὶ τελείως ἀποκοπέντες, οἱ τὸν
ἴδιον νοῦν καὶ αἴσθησιν ἀποσεμνύοντες, ὡς μόνα τῶν
κατ' ἀνθρώπους αἴτια πραγμάτων· ἢ οἱ πολυθείας
ἐρασταί, καὶ τὸν πολύθεον ἐκτετιμηκότες θίασον, οἱ
ἐκ πόρνης γεγονότες, τὸν ἕνα ἄνδρα καὶ πατέρα φιλα-
ρέτου ψυχῆς θεὸν οὐκ εἰδότες, ἄρ' οὐκ εἰκότως ἐλαύ-
νονταί τε καὶ φουγαδεύονται; Nam illi, quibus proli-

A de diis opiniones ✠ perspicaciores reliquis homi-
nibus fuere, atheos cognominarint. Quamvis nec hi
veritatem sunt assecuti, sed aliorum duntaxat erro-
res senserunt: quod quidem ipsum haud exiguum
est semen, e quo lux veritati sit exoritura. Quidam
ex his præcepit Aegyptiis: Si deos existimatis, nolite
eos lugere, neque plangere, sin vero lugetis, nolite
amplius deos esse putare. Alius vero, cum Hercu-
lem e ligno formatum cepisset in manus (aliquid
forte domi tum coquebat, ut verisimile est): Age,
inquit, Hercules, tempus jam est, ut, sicut olim Eu-
rystheo, nobis etiam in hoc decimo tertio certamine
inservias, et hoc Diagoræ pares in prandium; dein,
seu inutile lignum, in focum imposuit. Extrema
plane ignorantiae sunt impietas et superstitio; extra
quæ summopere laborandum est, ut consistamus.
Quo pertinet præceptum Moysis, sanctissimi verita-
tis interpretis, quo cum ille cui vel *contusa*, vel
exsecta sunt virilia; tum etiam *meretricis filius con-*
cionem ingredi ²⁰ prohibetur; nam per illos priores
significat affectum atheum, divinæ naturalisque
virtutis expertem; per hunc vero tertium innuitur,
qui loco unius veri Dei, multos sibi falsos ascribit;
quemadmodum spurius propter veri patris ignoran-

quædam et nativa homini cum Deo communi-
tas, repente tandem e tenebris exsiliit et

C Vides hunc sublimem, hunc immensum æthera,
Qui terram humidis complectitur brachiis.

Et iterum:

Qui terræ vehiculum, et supra terram sedem habes,
Quicumque demum sis, visu difficilis.

✠ Et quæcunque hujusmodi alia canunt poetarum si-
²⁰ Deut. xxiii, 1, 2.

ficæ partes mentis contusæ sunt, vel penitus abscissæ,
hoc est, qui proprium intellectum et sensum extollunt,
ut solas humanarum rerum causas; vel illi, qui mul-
titudinem deorum amplexi sunt, et deorum ritus ce-
lebrant, ex meretrice scilicet nati, quippe qui Deum
solum probæ animæ maritum et patrem, non agno-
scunt, nonne merito abiguntur et fugantur?

(19) Ὅρας τὸν ὑψοῦ. Duo priores ex his quatuor
versibus Euripidis sunt, ut monet Clemens ipse
lib. v. Athenagoras citat in Legat. pro Christianis,
et Cicero lib. II De natura deorum:

D Vides sublime susum immoderatum æthera,
Qui tenero terram circumjectu amplectitur,
Hunc summum habeto divum, hunc perhibeto Jovem.

Jo. Villiomarus in Titium VIII, 17, legit, Vides su-
blime sursum, non susum, id est ὑψοῦ· et immoderatum
ἄπειρον significare ait. Ennius item:

Aspice hoc sublime candens, quem invocant omnes
[Jovem.

Alii legunt, sublimem æthera, quem vocant Jovem.
COLLECT. — Hos versus ex Euripide recitat Clemens
infra Protrept., p. 46, St. v, p. 603; Stobæus Eclog.
Phys., lib. I, tit. 3; Heraclides Ponticus, lib. De
allegoriis Homericis.

(20) Ἦ γῆν ὄχ. Rectius.

Ἦ γῆς ὄχημα, κατὰ γῆς ἔχων ἔδραν.

(21) Εἰσιδεῖν. Legitur in vulg. editionibus δυστό-
παστος εἰδέναί. SYLBURG. — Superioris versiculi
emendationem firmat ms. Nov. in quo γῆς pro γῆς,
ἔχων pro ἔχονθ' occurrit.

lii. Sed pravæ quædam rectoque alienissimæ et manifeste perniciosæ sententiæ, hominem, cælesti stirpe prognatum, abduxerunt a cælesti vita, et persuaserunt in creaturas terrenas adherescere, sicque humi prostraverunt. Alii enim cælorum contemplatione decepti sunt, et, solos oculos in consilium assumentes, conspectis astrorum motibus statim admiratione capti, illa in numerum deorum retulerunt, et deos a cursu nominarunt: hinc Indi soli, Phryges lunæ divinos honores tribuerunt. Alii vero, quod felicibus terrestrium plantarum fructibus vitam sustentarent, frumentum quidem appellavere Cererem, ut Athenienses; vitem vero Bacchum, ut Thebani. Alii, scelerum suorum conscientia stimulati, pœnis et calamitatibus divinitatem tribuunt. Atque hinc scenici poætæ Furis et Eumenides, aliosque piaculares, ac malorum vindices et ultores deos commenti sunt. Nec defuerunt philosophi, qui poetarum exemplo vestrorum affectuum formas, veluti Timoris, Amoris, Gaudii et Spei, coluerint; quemadmodum prisca ille Epimenides Contumeliæ et Impudentiæ altaria Athenis constituit. Aliæ vero ex ipsis rebus nata, effinguntur specie corporea, et in deos referuntur: veluti illæ Atheniensium deæ, Justitia, et Clotho, et Lachesis, et Atropos, et Parca, et Auxo, et Thallo. His adjiciam sextam introducendi has fraudes, et deorum numerum augendi rationem, qua duodecim deos numerant; quo referendi sunt etiã de quorum ortu *Theogoniam* suam scripsit Hesiodus, et quæcumque Homerus de diis disserat. Superest adhuc postrema (sunt enim omnino septem) quæ a divinis erga homines beneficiis emanavit. Nam cum Deum, a quo bona ipsis tribuan-

(22) *Ὡς ἀληθῶς*. Priores editiones hæc verba connectunt cum præcedente *ὀλέθρια*; quæ refertur ad *φύτῶν οὐράνιον*, quod sequitur, suadent alia Clementis verba, hujus libri pag. 65: *Τὸν ἀνθρώπου, inquit, ἐπὶ τὴν οὐράνιου γενόμενον θέαν, φύτῶν οὐράνιον ὡς ἀληθῶς, ἐπὶ τὴν γῆν παρακαλοῦμεν τοῦ Θεοῦ. Hominem, qui ad cæli contemplationem natus est, et vere est planta cælestis, ad Dei cognitionem hortamur.*

(23) *Ἐξετάνουσαν ἐπὶ γῆς*. Phrasis Homericæ ex *Il. P. v. 58*:

Βόθρον τ' ἐξέστρεψε, καὶ ἐξετάνουσ' ἐπὶ γαίῃ.

(24) *Οἱ μὲν γάρ*. Deorum originem septem causis tribuit. 1 Cælestium corporum splendori, quem mirati homines, ea in deos retulerunt; 2 frugibus terræ inventis; 3 scelerum pœnis in maleficos irrogatis; 4 humanis affectibus in deos relatis; 5 humanæ vitæ casibus corporea specie descriptis; 6 poetarum fabulis; 7 beneficiis humano generi per divinam Providentiam collatis.

(25) *Θεὸς ἐκ τοῦ θεῖν*. Plato in *Cratylō* existimare se dicit sidera, quibus solis Barbari et Græci veteres divinos honores solvebant, primo θεοὺς dictos fuisse, tanquam αἰετὸν ὄντα ὁρόμεν καὶ θεόντα, quæ perpetuo cursu ferantur; dein id nominis ad alios deos venisse. Plutarchus, lib. *De Iside et Osir.*, pag. 575, dicit omnibus diis a duabus vocibus, θεοῦ, *spectabili*, et θεόντος, *currente*, θεοῦ nomen inditum fuisse. *Etymologicæ* auctor: θεός, παρὰ τὸ θέω, τὸ τρέγω, εἰς ὃν πάντες τρέγομεν. Παρὰ τὸ θεώ καὶ θεός, θεός, ὡς φωλεύω φωλεύς. Οἱ γὰρ ἀρχαῖοι ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐπὶ ἡλίου, καὶ σελήνης, καὶ ἀστέρων, ἀπατοῦσι γὰρ, ἐτίθεσαν τὸ ὄνομα, παρὰ τὸ αἰετὸν καὶ γενέσθαι. Καὶ ἐπὶ τοῦ χωρὶς τούτων λεγομένου

νοιαὶ δὲ ἡμαρτημένοι καὶ παρηγμένοι τῆς εὐθείας, ὀλέθρια ὡς ἀληθῶς (22), τὸ οὐράνιον φύτῶν τὸν ἀνθρώπου, οὐράνιου ἐξέστρεψαν διαίτης, καὶ ἐξετάνουσαν ἐπὶ γῆς (23), γῆνους προσανέγειν ἀναπέισσασαι πλάσμασιν. Οἱ μὲν γάρ (24), εὐθέως ἀμφὶ τὴν οὐρανοῦ θέαν ἀπατόμενοι, καὶ ἔψαι μόνη πεπιστευκότες, τῶν ἀστέρων τὰς κινήσεις ἐπιθεόμενοι, ἐθαύμασαν τε καὶ ἐξεθείσαν, θεοὺς ἐκ τοῦ θεῖν (25) ὀνομάσαντες τοὺς ἀστέρων· καὶ προσεκύνησαν ἥλιον, ὡς Ἴνδοι, καὶ σελήνην, ὡς Φρύγες. Οἱ δὲ, τῶν ἐκ γῆς φύστων τοὺς ἡμέρους δρεπόμενοι καρποὺς, ἀπὸ τῶν σίτον, ὡς Ἀθηναῖοι, καὶ Διόνυσον τὴν ἀμπέλον, ὡς Θηβαῖοι, προσηγόρευσαν. Ἄλλοι, τὰς ἀμοιβὰς τῆς κακίας ἐπισκοπήσαντες, θεοποιῶσι, τὰς ἀντιδόσεις (26) προσκυνοῦντες, καὶ τὰς συμφορὰς· ἐντεῦθεν τὰς Ἐρινύδας καὶ τὰς Εὐμενίδας, παλαμναίους τε καὶ προτροπαίους (27), ἔτι δὲ ἀλάστορας, ἀναπεπλάκασιν οἱ ἀμφὶ τὴν σκηνὴν ποιηταί. Φιλοσόφων δὲ ἦδη τινὲς, καὶ αὐτοὶ μετὰ τοὺς ποιητικοὺς, τῶν ἐν ὕμνῳ παύθων ἀναιδολοποιῶσι τύπους, τὸν Φέβον, καὶ τὸν Ἔρωτα, καὶ τὴν Χαρὴν, καὶ τὴν Ἐλπίδα· ὡς περ ἀμείλει καὶ Ἐπιμενίδης ὁ παλαιός, Ἰθέρως καὶ Ἀναιδείας (28) Ἀθηνησὶν ἀναστήτας βωμοὺς. Οἱ δὲ, ἐξ αὐτῶν ὁρμώμενοι τῶν πραγμάτων, ἐκθεοῦνται τοῖς ἀνθρώποις, καὶ σωματικῶς ἀναπλάττονται· Δίκη τις, καὶ Κλυθὸς, καὶ Λάχεσις, καὶ Ἄτροπος, καὶ Εἰμαρμένη, Αὐξὼ τε, καὶ Θαλλὼ, αἱ Ἀπτακαί. Ἐκτος ἐστὶν εἰσηγητικὸς τρόπος ἀπάτης, θεῶν περιποιητικὸς, καὶ ὡς ἀριθμοῦσι θεοὺς τοὺς δώδεκα· ὧν καὶ Θεογονίᾳ Ἡσιόδου ἄδει τὴν αὐτοῦ· καὶ ὅσα θεολογεῖ Ὀμηρος. Τελευταῖος δὲ ὑπολείπεται (ἑπτὰ γὰρ οἱ ἅπαντες οὗτοι τρόποι) ὁ ἀπὸ τῆς θείας εὐεργεσίας τῆς εἰς τοὺς ἀνθρώπους καταγενομένης ὁρμώμενος. Τὸν γὰρ εὐερ-

θεοῦ λέγουσι ἂν παρὰ τὸ πανταχοῦ εἶναι καὶ περιθεῖν. Clements, *Strom.* iv, pag. 555, vult θεῶν dici κατὰ τὴν ἀμετάστροφον τοῦ αἰετὸν θεῖν τὴ ἀγαθὰ ἔξιν· propter immutabilem cursum, quo bona semper fluunt. Conf. Theophilus Antiochenus non procul a principio lib. i ad Autolyicum.

(26) *θεοποιῶσι τὰς ἀντιδόσεις, προσκύν.* *Retributiones in deos referunt, calamitates etiã ipsas adorantes.* Non male.

(27) *Προτροπαίους*. Προτροπαίους, Nov., recte. Nam ἀείμονες προστρόπαιοι vel προτροπαῖοι idem sunt, qui παλαμναῖοι et ἀλάστορες, id est scelerum ultores. Suidas: Παλαμναῖος, φονεὺς, ἢ μικρὸς . . . καὶ Ζεὺς Παλαμναῖος, ὁ τοὺς τοιοῦτους τιμωρούμενος· καὶ Προτροπαῖος, ὁ προτρέπων τὸ ἀγὸς αὐτοῖς. Παλαμναῖος, homicida, vel piaculo obstrictus. Et Jupiter Παλαμναῖος, qui tales punit; et Προτροπαῖος, qui piaculum in eos convertit.

(28) *Ἰθέρως καὶ Ἀναιδ.* Fanum his deabus positum fuisse, non solum altare, memorat Cicero, *De leg.*, lib. ii: *Illud vitiosum Athenis, quod Cylo-nis scelere expiato, Epimenide Crete suadente, fecerunt Contumeliæ fanum et Impudentiæ.* At vero, referente Pausania, in *Atticis*, ἀργυροῦς λίθους, ἐφ' ὧν ἐστᾶσιν ὅσοι δίκας ὑπέχουσι, καὶ οἱ διώκοντες· τὸν μὲν Ἰθέρως, τὸν δὲ Ἀναιδείας, αὐτοὶ ὀνομάζουσι: *Ex argento lapides, quibus insistunt, cum qui rei in Areopagit. loco, tum qui actores, illum Contumeliæ, istum Impudentiæ vocant.* Quo loco, pro Ἀναιδείας, Ἀναϊτίας, innocentiae, perperam substitui, Cicero. ac Clement. verba manifestum faciunt.

γατοῦντα μὴ συνιέντες Θεόν, ἀνέπλασαν τινὰς σωτή-
 ρας Διοσκούρους, καὶ Ἡρακλέα ἀλεξίκακον, καὶ
 Ἀσκληπιὸν ἰατρόν. Αὗται μὲν αἱ ὀλισθηραὶ τε καὶ
 ἐπιπλαθεῖς παρεκβάσεις τῆς ἀληθείας, καθέλκουσαι
 οὐρανὸν τὴν ἀνθρωπίνην, καὶ εἰς βάραθρον περιτρέ-
 πουσιν. Ἐθέλω δὲ ὑμῖν ἐν χρόνῳ τοὺς θεοὺς αὐτοὺς
 ἐπιδείξαι, ὅποιοι καὶ τίνες εἰσίν, ἵν' ἤδη ποτὲ τῆς πλά-
 νης λήξετε, αὐθις δὲ παλινδρομήσητε εἰς οὐρανόν·
 Ἦμεν γάρ ποιν καὶ ἡμεῖς τέκνα ὀργῆς (29), ὡς καὶ
 οἱ λοιποὶ· ὁ δὲ Θεός, πλούσιος ὢν ἐν ἐλέει, διὰ
 τὴν πολλὴν ἀγάπην αὐτοῦ, ἣν ἠγάπησεν ἡμᾶς,
 ὄντας ἤδη νεκροὺς τοῖς παραπτώμασιν, συνεζω-
 σποίησεν τῷ Χριστῷ. Ζῶν γὰρ ὁ Λόγος, καὶ συντα-
 φεῖς Χριστῷ, συνψύχεται Θεῷ (30). Οἱ δὲ ἔτι ἀπίστοι
 τέκνα ὀργῆς ἐνομάζονται, τρεφόμενα ὀργῇ (31)· ἡμεῖς
 δὲ οὐκ ὀργῆς (32) θρέμματα ἔτι, οἱ τῆς πλάνης ἀπε-
 σπασμένοι, ἀίσσοντες δὲ ἐπὶ τὴν ἀλήθειαν. Ταύτη τοι
 ἡμεῖς οἱ τῆς ἀνομίας υἱοὶ ποτε, διὰ τὴν φιλανθρωπίαν
 τοῦ Λόγου νῦν υἱοὶ γεγονάμεν τοῦ Θεοῦ· ὑμῖν δὲ καὶ
 ὁ ὑμέτερος ὑποδύεται ποιητῆς ὁ Ἀκραγαντῖνος Ἐμ-
 πεδοκλῆς·

Τοιγάρ τοι χαλεπήσιν ἰλύοντες κακότησιν,
 Οὐ ποτε δειλαίων ἀχέων λωφίσετε θυμῶν.

Τὰ μὲν δὴ πλεῖστα μεμύθευται καὶ πέπλασται περὶ
 τῶν ὑμῖν· τὰ δὲ καὶ ὅσα γεγονῆσθαι ὑπεῖληπται,
 ταῦτα δὲ περὶ ἀνθρώπων αἰσχυρῶν καὶ ἀσελγῶς βε-
 βιωκότων ἀναγέγραπται·

Τόσῳ καὶ μανίῃ δὲ βαδίζετε, καὶ τρίβον ἐρῶν
 Εὐθείαν προλιπόντες, ἀπήλθετε τὴν εἰς ἀκαθάρτων
 Καὶ σκολόπων. Τί πλανῆσθε; βροτέων παύσα-
 σθε (33) μάταιαι,
 Καλλίπετε σκοτίνην νυκτός, φωτὸς δὲ λύεσθε.

⌘ P. 25 ED. POTTER, 17 ED. PARIS.

(29) *Τέκνα ὀργῆς*. In vulgatis edit. Pauli Ephes. u legitur *τέκνα φύσει ὀργῆς*. SYLBURG. — Sed φύσει omittit etiam versio Æthiopica.

(30) *Ζῶν γὰρ ὁ Λόγος, καὶ συνταφεῖς Χριστῷ, συνψύχεται Θεῷ*. Quæri potest, quomodo Λόγος, hoc est Deus Filius, *consepultus Christo, et cum Deo elevatus fuerit*? Quam difficultatem sic tolli posse admonuit vir quidam amicus doctusque, si Λογός scriberetur pro Λόγος. Illi porro *λογός* est *electio*, quam pro *electis* ac fidelibus Dei servis sumi posse arbitrabatur: hos autem in baptismo cum Christo sepeliri, et resurgere, sæpe affirmant post Paulum scriptores veteres recentesque. At vero hæc vox nec in ullo Clementis codice habetur, nec pro *electis*

usurpari solet: quos Graeci auctores ἐκλεκτοὺς vo-
 cant, raro aut nunquam *λογάδα*. Itaque hæc muta-
 tione non tam solvitur nodus, quam secatur. Sit
 igitur hoc loco, ut alias, Λόγος, divina Jesu persona: Logos autem *consepultus Christo* dicitur, quia se-
 cundum humanam naturam mortuus ac sepultus fuit; *cum Deo* vero *extollitur*, quia divinæ naturæ virtute resurrexit: quemadmodum a Petro dicitur *θανατωθεὶς μὲν σαρκί, ζωοποιηθεὶς δὲ τῷ πνεύματι*: *mortificatus quidem carne, vivificatus vero spiritu*, I Pet. iii, 18. Nam hoc loco, ut sæpe alias, πνεῦμα oppositum σαρκί, divinam Christi naturam signifi-
 cat. Nec vero insolens est, quod dicitur Λόγος sepul-
 tus fuisse; cum ei, propter unionem ad humanam naturam, humanos affectus tribuere soleant, cum alii, tum etiam Clemens: ut cum dicit: *Τὸν ὑπὸ πολλῶν ἐκχεόμενον, Logon pro multis effu-
 sum*, *Pæd.* lib. ii, c. 2, p. 158. Ubi Logon sumit pro Logi incarnati sanguine. Qua ratione Patres Ephe-

tur, ignorarent, commentis sunt quosdam servato-
 res Dioscurus, et Herculem malorum averruncum, et
 Ἄσκληπιον medicum. Atque hactenus de lubri-
 cis et exitiosis egressibus a veritate, quibus homines
 a cælo detrahi, et in barathrum impelli solent. Re-
 stat nunc ut interius vobis ostendam qui qualesque
 fuerint dii vestri: ut, ab his erroribus tandem ali-
 quando desistentes, in cælum revertamini: *Eramus*
enim et nos filii iræ, sicut et ceteri; Deus autem, qui
dives est in misericordia, propter nimiam charitatem
suam, qua dilexit nos, cum jam essemus mortui pec-
*catis, convivificavit nos Christo*³¹. Vivens enim Ver-
 bum, et consepultum Christo, una cum Deo extol-
 litur. Qui vero adhuc in sua infidelitate persistunt,
filii iræ vocantur, ut qui ad iram Dei subeundam
 nutriantur. Nos autem, qui, errore liberati, totis vi-
 ribus ad veritatem contendimus, nequaquam adhuc
 iræ filii sumus. Quocirca nos, qui quondam impro-
 bitatis filii fuimus, jam per Verbi clementiam Dei
 filii sumus facti; vos autem vester etiam poeta Em-
 pedocles Agrigentinus incessit:

Quamobrem importunis excruciatii vitiis,
 Nunquam acerbis animum doloribus levabitis

Et quæ de vestris diis traduntur, maxima qui-
 lem ex parte ficta sunt et commentitia: cætera autem
 quæcunque vere gesta fuisse putantur, ad alium ne-
 minem pertinuisse memorantur, quam homines libi-
 dine atque omnibus vitiis infames.

Cum fastu miseri erratis, verique relicto
 Tramite, per sentes fugitis, perque horrida spins
 Veria. Quorsum isthæc? studiis absistite vanis,
 Mortales, pulsaque diem comprehendite nocte.

³¹ Ephes. ii, 5, 4, 5.

sini B. Virgini non solum *Χριστοτόκου*, sed etiam
 Θεοτόκου, nomen jure deberi contra Nestorium sta-
 tuerunt. Posset etiam dici Λόγος Christo consepul-
 tus fuisse, quia humanam naturam ne mortuam
 quidem deseruit. Quod multi Patres clare affirmant.
 Gregorius Nyssenus, *orat. 1, De resur.*: *Τὴν μὲν*
ψυχὴν τοῦ σώματος ἡ θεότης ἐκουσίως διέξουξεν, ἐαυ-
τὴν δὲ ἐν ἀμφοτέροις μένουσαν ἐδείξεν· Animam qui-
dem deitas a corpore voluntarie separavit, se vero in
utroque manentem clare ostendit. Augustinus, *Tract.*
in Joan. 47, *negat* quidquam *ultra fecisse mortem*
Christi, nisi quod corpus ab anima separavit. Leo,
serm. 1, De resurr.: *Deitas, quæ ab utraque sus-*
cepti hominis substantia non recessit, quod potestate
divisit, potestate conjunxit. Fulgentius, *ad Trasi-*
mund. lib. iii, c. 54: *Non est Deus ab humanitate,*
quam susceperat, separatus; qui et in anima sua fuit,
ut solutis inferni doloribus ab inferno victrix rediret,
et in carne fuit, ut celeri resurrectione corrumpi non
posset.

(31) *Τρεφόμενοι ὀργῇ*. Similis phrasia occurrit
 hujusce libri pag. 70, *θανάτῳ τρεφόμενοι*, *ad mor-*
tem, hoc est, ut moriantur, nutriti: quod de avibus
 saginatis dicitur. Item, p. 69, *εἰς ὕλας τρεφομένη,*
nutrita ut *ignis materia* fiat. Iterum *Pædag.* lib. ii,
 cap. 1, pag. 144: *Βοσκημάτων δίκην παινόμενον,*
θανάτῳ τρέφεσθαι: *pecudum more saginatum, morti*
nutriri.

(32) *Ἦμεῖς δὲ οὐκ ὀργ*. Particulam δὲ non agno-
 scunt edit. Victorii et Sylburgii; nos tamen retinui-
 mus, quod occurrit in Nov.

(33) *Τί πλανῆσθε; βροτέων παύσασθε*. *Desistite*
ab humanis, studiis scilicet, aut simile quid. A et H

✠ Hæc nobis præcipit Sibylla, utriusque artis, propheticae atque poeticae, scientia insignis; præcipit etiam ipsa veritas, quæ deorum turbam exiit his terribilibus larvis, quæ stuporem imperitis incutiunt; et opiniones temere conceptas, detecta nominum similitudine, redarguit. Est enim a nonnullis memoriæ proditum, tres Joves fuisse; quorum unus ab Æthere in Arcadia; cæteri autem duo a Saturno, hic quidem in Creta, alter vero rursus in Arcadia, oriundi sunt. Sunt etiam, a quibus quinque Minervæ celebrantur: prima quidem Atheniensis Vulcani filia; secunda Ægyptia, Nili; tertia Saturni, cui bellicæ artis inventio tribuitur; quarta Jovis, quam Messenii de matris suæ nomine Coryphasiam appellaverunt; postrema, Pallantis et Titanidis Oceani filia, quæ cum patrem suum impie trucidasset, ejus pelle, tanquam ovino vellere, se ornavit. Quin etiam Aristoteles Apollinem primum, Vulcani et Minervæ (actum est igitur de virginitate Minervæ); secundum Creticum, Corybantis; tertium, Jovis; quartum Arcadem, Sileni (eum Arcades Nomium vocant); quintum denique, Libycum, Ammonis filium, recenset; quibus Didymus grammaticus subjungit sextum, Magnete genitum. Nunc vero quot habemus Apollines? multitudo nobis est propemodum infinita mortalium hominum; qui quod humanum genus adjuverint, eo nomine, pariter ac cæteri jam prædicti, gaudent. Quid vero, si Æsculapios vobis omnes, aut Mercurios, aut Vulcanos, qui in fabulis memorantur, recensere pergam? nonne nimis esse videbor, vestrasque aures ipsa nominum multitudine obruam? Transeundum igitur ad patrias, artes, vitas, et ipsa denique sepulcra vestrorum deorum; quæ singula satis convincunt eos fuisse homines. Mars autem, qui a poetis summo in honore habitus est:

Mars, Mars, hominum pestis, sanguinarie manio-
rum eversor:

✠ P. 24 ED. POTTER, 18 ED. PARIS.

παλὺν τί πλανᾶσθε, βροτοί; παύσασθε μάταιοι. SYLBERG. — Quam emendationem firmat Nov. At vero Theophilus Antiochenus sub finem lib. II Ad Autoi., nos versus sic descripsit:

Τύφῳ καὶ μανίῃ δὲ βαδίσετε, καὶ τρίβον ἐρθῆν
Ἐὐθεϊαν προλιπόντες, ἀπ᾿ ἄλλοις, καὶ εἰ ἀκαρῶν
καὶ σχολῶπων ἐπ. λανᾶσθε· βροτοὶ παύσασθε μά-
[ταιοὶ
ῤεμβόμενοι σκοτιῇ, καὶ ἀφεγγεῖ νυκτὶ μελαίνῃ·
καὶ ἀπαστε σκοτιῇ νυκτὸς, φωτὸς δὲ λάβεσθε.

Fastu et furore perciti incessistis, et callem
Rectum deserentes abiistis, ac per spinas
Et per vepres errastis: Mortales cessate vani
Errantes in tenebris, et in obscura nigraque nocte:
Relinquitte tenebras noctis, et lucem apprehendite.

(54) Οἱ πάντες Ἀθηναῖς. Locum de quinque Minervis latius ex Cicerone declarat Petrus Victorius, Var. lect., lib. II, cap. 15. SYLBERG. — Julius Firmicus, De errore prof. relig.: Quinque Minervas fuisse legentibus nobis tradit antiquitas. Una est, Vulcani filia, quæ Athenus condidit, quam ex agrestibus locis ad urbanam conversationis ordinem rustica turba comitata est. Fuit alia in Ægypto, Nili regis filia, textrinae artis magistra. Tertia vero, patre Saturno genita est. Sed hanc viruginem fuisse commemorant; nam nunquam se intra feminei sexus vere-

A Ταῦτα ἡμῖν ἡ προφητικὴ παρεγγυᾶ καὶ ποιητικὴ
Σίβυλλα· παρεγγυᾶ δὲ καὶ ἀλήθεια, γυμνοῦσα τῶν
καταπληκτικῶν τούτων· καὶ ἐκπληκτικῶν προσω-
πειῶν, τὸν ὄχλον τῶν θεῶν, συνωνυμίαις τισὶ τὰς δο-
ξοποιίας διελέγχουσα. Ἀτύχια γοῦν εἰσιν, οἱ τρεῖς
τοὺς Ζῆνας ἀναγράφουσιν· τὴν μὲν Αἰθήρος, ἐν Ἀρ-
καδίᾳ, τὴν δὲ λοιπὴν τοῦ Κρόνου παῖδα· τούτων τὸν
μὲν ἐν Κρήτῃ, θάτερον δὲ ἐν Ἀρκαδίᾳ πάλιν. Εἰσὶ
δὲ, οἱ πάντες Ἀθηναῖς (54) ὑποτίθενται· τὴν μὲν Ἡφαί-
στου τὴν Ἀθηναίαν, τὴν δὲ Νεῖλου τὴν Αἰγυπτίαν
τρίτην τοῦ Κρόνου, τὴν πολέμου εὐρέτιν· τετάρτην
τὴν Διὸς (55), ἣν Μεσσηνιοὶ Κορυφασίαν (56) ἀπὸ τῆς
μητρὸς ἐπικεκλήκασιν· ἐπὶ πάνσι, τὴν Πάλλαντος καὶ
Τιτανίδος τῆς Ὠκεανοῦ· ἣ, τὸν πατέρα αὐσεβῶς κα-
ταθύσασα, τῷ πατρίῳ κεκόσμηται δέρματι, ὡσπερ
B κωδίου. Καὶ μὴν Ἀπόλλωνα ὁ μὲν Ἀριστοτέλης πρῶ-
τον Ἡφαίστου καὶ Ἀθηναῖς, (ἐνταῦθα δὴ οὐκέτι παρ-
θένος ἢ Ἀθηναῖ·) δεύτερον ἐν Κρήτῃ, τὸν Κορύβαν-
τος (37)· τρίτον τὸν Διὸς· καὶ τέταρτον τὸν Ἀρκαδία,
τὸν Σιληναῦ· (Νόμιος οὗτος κέκληται παρ' Ἀρκαδίων·)
ἐπὶ τούτοις, τὸν Αἴθρον καταλέγει, τὸν Ἀρμωνος· ὁ
δὲ Δίδυμος ὁ γραμματικὸς τούτοις ἕκτον ἐπιφέρει, τὸν
Μάγνητος. Πόσοι δὲ καὶ νῦν Ἀπόλλωνες; ἀναρίθμη-
τοι (38), ὀνητοί, καὶ ἐπίκουροί τινες ἀνθρώποι εἰσιν,
οἱ παραπλησίως τοῖς προειρημένοις ἑκείοις κεκλη-
μένοι. Τί δ' εἴ σοι τοὺς πολλοὺς εἶποιμι Ἀσκληπιοῦς;
ἢ τοὺς Ἑρμαῖς τοὺς ἀριθμουμένους, ἢ τοὺς Ἡφαί-
στους τοὺς μυθολογουμένους; μὴ καὶ περιττὸς εἶναι
δόξω, τὰς ἀκοὰς ὑμῶν τοῖς πολλοῖς τούτοις ἐπικλύζων
ὀνόμασιν; Ἀλλ' αἴγε πατρίδες αὐτοῦς, καὶ αἱ τέχναι,
καὶ οἱ βίοι, πρὸς δὲ γὰ καὶ οἱ τάφοι, ἀνθρώπους γεγο-
νότας διελέγχουσιν. Ἄρης γοῦν, ὁ καὶ παρὰ τοῖς ποιη-
ταῖς, ὡς οἶόν τε, τιμημένος.

Ἄρης (59), Ἄρης, βροτολοιγὴ, μαιφόνε, τειχεσι-
[πλήττα.

cundiam tenuit, sed arma semper strepitumque pu-
gnarum, et cruenta secuta est studia bellorum. Quarta,
Jovis Cretici regis fuit filia, quæ occisum patri detulit
liberum. Quinta, Pallante, etc., quæ mox sequentur.

(55) Τὴν Διὸς. Τοῦ Δ., Nov.

(56) Κορυφασίαν. De Minerva Coryphasia vide P.
Victorium lib. II, cap. 15, qui locum Pausaniae ex
Messeniæ consentientis cum Clemente profert.
Quod vero Minerva quinta patris pelle se induerit
tanquam ægide, Julius Firmicus, cap. 17 De err.
prof. relig.: Quinta Minerva Pallante patre et Ti-
taniide matre orta est, quæ patris appellata nomine,
Pallas est ab hominibus nuncupata. Hæc parricidia-
lis amentia furoris, et vesanae temeritatis instinctu,
patrem Pallantem crudeli morte jugulavit. Nec sim-
plici patris morte contenta, ut diuinius malis suis
frueretur, et ut de morte patris crudelius triumpharet,
exuviis corporis ejus ornata est. Cicero, III De nat.:
Quinta Pallantis, quæ patrem dicitur interemisse,
virginitatem suam violare conantem, cui pinnarum
talaria affingunt. Isacius Tzetzes, in Lycophronem:
Πάλλαντα τὸν ἴδιον πατέρα περιστῶν ὑπάρχοντα, βιά-
ζοντα αὐτὴν, ἀνείκε, καὶ τὸ δέρμα αὐτοῦ ὡς αἰγίδα
περιεβάλετο, καὶ τὰ πτερὰ τούτου τοῖς ποσὶν αὐτῆς
προσῆρμωσεν. COLLECT.

(37) Κορύβαντος. Κόρβαντος, Nov.

(38) Ἀναρίθμητοι. Ἐναρίθμητοι, Nov.

(39) Ἄρης. Homeri II., E., vers. 51. Mox enim ve-

Ὁ ἀλλοπρόσαλλος οὗτος καὶ ἀνάρσιος, ὡς μὲν Ἐπι-
χαρμὸς φησι, Σπαρτιάτης ἦν· Σοφοκλῆς δὲ Θρακὰ
οἶδεν αὐτόν· ἄλλοι δὲ Ἀρκάδα. Τοῦτον δὲ Ὅμηρος
δεδέσθαι φησὶν ἐπὶ μῆνας τρισκαίδεκα·

Τλῆ μὲν (40) Ἄρης, ἔτε μὲν Ὀτος κρατερός τ'
| Ἐφιάλης,
Παῖδες Ἀλωῆς, δῆσαν κρατερῶ ἐνὶ δεσμῶν
Χαιλέω δ' ἐν κεδάμῳ δέδετο τρισκαίδεκα μῆνας.

Πολλὰ κάγαθὰ Κἄρες σχοῖεν, οἳ καταθύουσιν αὐτῶ
τοὺς κύνας! Σκύθαι (41) δὲ, τοὺς ὄνους ἱερεύοντες μὴ
παύσθων, ὡς Ἀπολλοδώρως φησι, καὶ Καλλίμαχος·

Φοῖβος (42) Ὑπερβορείσιν ὄνων ἐπιτέλλεται (43)
| ἱροῖς.

Ὁ αὐτὸς δὲ ἀλλαχού·

Τέρπουσιν λιπαρὰ Φοῖβον ὄνοσφαγίαι (44).

Ἦφαιστος δὲ, ὃν ἔρριψεν (45) ἐξ Ὀλύμπου Ζεὺς,
βηλοῦ ἀπὸ θεσπεσίοιο ἐν Λήμνῳ καταπεσών,
ἐχάλασε (46), πηρωθεὶς τῷ πόδε·

... ὑπὸ δὲ κνήμῃσι ῥώοντο ἀραιαί.

Ἔχεις καὶ ἱατρὸν, οὐχὶ χαλκῆα μόνον ἐν θεοῖς. Ὁ
δὲ ἱατρὸς φιλάργυρος ἦν, Ἀσκληπιὸς (47) ὄνομα αὐ-
τοῦ. Καὶ σοὶ τὸν σὸν παραθήσομαι ποιητῆν, τὸν
Βοιωτίου Πίνδαρον·

Ἐτραπεν κάκεινον (48) ἀγάνεμι μ-

✠ P. 25 ED. POTTER, 18 ED. PARIS.

καὶ ἀλλοπρόσαλλον, quæ vox Homérica est, ex II. E,
v. 850 :

... . μὴδ' ἄξειο θυῶρον Ἄρηα
Τεῦτεν μαιρέμενον, τυκτέν κακόν, ἀλλοπρόσ-
| αλλορ.
... . ne timias impetuosum Martem
Hunc furentem; natum malum, subinde partes mu-
| tantem.

Et ibidem, vers. 889 :

Μῆτι μοι, ἀλλοπρόσαλλε, παρεζόμενος μινύριζε·
Ne juxta me sedens, qui partes subinde mutas, la-
| menteris.

Ἀνάρσιος ἐστὶν ἐπισημῶς Homérica vox. Iliad. Ω, v. 565 :

... . . δυσμενέες καὶ ἀνάρσιοι ἐγγυὲς ἔασιν.
... . . infesti et hostiles prope sunt.

(40) Τλῆ μὲν. Ex Iliad. E, v. 585. In vers. 1.
Ἐφιάλης Homer.

(41) Σκύθαι. Hyperboreos in Scythia Apollini
asinos sacrificasse testatur Pindarus Pyth., Od. 10.
Ad quem locum Scholiastes Græcus posteriorem ex
his Callimachi versibus citavit. Conf. etiam Anto-
nii Liberalis Metamorph., cap. 20, quo commem-
orat, quomodo Apollo Cleinidem, ejusque fami-
liam punivit, eo quod Hyperboreorum ritu asinos ei
Babylone mactare vellent.

(42) Φοῖβος. Φέβος Nov., mendose.

(43) Ἐπιτέλλεται. Anna T. Fabri filia in suis ad
Fragmenta Callimachi notis ait : « Pater meus
amantissimus putabat legendum ἐπιτέρπεται. Vel
fortasse ἐπιτέλλεται significat adest propitius et fa-
vens. » Ricardus Benileius, ibid. : « Placet eorum
conjectura, qui pro ἐπιτέλλεται scribunt ἐπιτέρπεται.
Nisi sic potius interpreteris, sacra illa fieri solita
esse sub solis ortum. Ergo ἐπιτέλλεται, exoritur. »

(44) Ὀνοσφαγίαι. Arnobius, lib. iv De Marte :
Quis ei canes ab Caribus, quis ab Scythiis asinos im-
molarari? non principaliter cum cæteris Apollodorus?

COLLECT.

A ✠ Ille, inquam, qui nunc has, nunc illas partes
sequitur, et in hostes insurgit, tradente Epicharmo,
Spartanus erat; Sophocles autem Thracem, et alii
Arcadem fuisse produnt. Homerus eundem vincula
tredecim menses perpessum memorat :

Et Mars sustinuit, cum cum Otus, fortisque
| Ephialtes,
Filiis Aloeis, forti vinculo ligarunt :
Æneo autem in carcere ligabatur tredecim menses.

Bene vertat Caribus, quod canes ei sacrificant. Scy-
thæ asinos immolare ne desinant; ejus sacri me-
minit Apollodorus, itemque Callimachus :

Phæbus Hyperboreis asinorum immolationibus
| exoritur.

Idem vero alio in loco.

B Delectant Phæbum pingues asinorum mactationes.

Vulcanus autem, quem Jupiter ex Olympo deturba-
vit, a limine divino, cum in Lemnum cecidisset, æra-
riam exercuit, mutilatus pedibus,

... graciles autem illi tibiæ fluebant.

Nec solum æris fabrum, sed etiam medicum habes
inter deos. Is vero avarus erat, et nomen habuit
Æsculapii. Testis sit tuus poeta, Bæotius Pinda-
rus :

Pervertit enim et illum ingenti mer-

(45) Ὁν ἔρριψεν. Hunc locum sic interpunxit Nov.
ὃν ἔρριψεν ἐξ Ὀλύμπου Ζεὺς βηλοῦ ἀπὸ θεσπεσίοιο,
ἐν Λήμνῳ κατ. Quem deturbavit e limine cælesti
Jupiter, cum in Lemnum cecidisset, etc. Quem sen-
sum præbet Homerus, ejus Iliad. A, v. 590, Vul-
canus de Jove hæc dicit :

Ἦδη γάρ με καὶ ἄλλοτ' ἀλεξέμεναι μεμαῶτα
Ῥίψε, ποδὸς τεταγών, ἀπὸ βηλοῦ θεσπεσίοιο.
Ἦν δ' ἡμῶν φερόμην, ἄμῃ δ' ἠελίῳ καταδύοντι
Κάπεσον ἐν Λήμνῳ ἑλίγος δ' ἔτι θυμὸς ἐνῆεν.

(46) Ἐχάλασε. Homerus II. Σ, v. 410, de Vul-
cano ait :

... ἀπ' ἀκροθέτοιο πέλωρ αἰήτων ἀνέστη
Χωλευών, ὑπὸ δὲ κνήμῃσι ῥώοντο ἀραιαί.

(47) Ἀσκληπιός. Eo pertinent sequentes Pindari
versus, ut ostendatur Æsculapius fulmine ictus,
quod auro corruptus mortuum quemdam ad vitam
revocasset. Pindari Scholiastes ad loc. : Δέγεται δὲ
ὁ Ἀσκληπιὸς χουσῶ δελεασθεὶς, ἀναστῆσαι Ἰππόλυ-
τον τεθνηκότα· οἳ δὲ Τυνδάρεων· ἕτεροι Καπανέα·
οἳ δὲ Γλαύκων· οἳ δὲ Ὀρφικὸν Ὑμέναιον. Στησίχορος
δὲ ἐπὶ Καπανεὶ καὶ Λυκούργῳ· οἳ δὲ διὰ τὸ τὰς
Προϊτίδας ἰάσασθαι· οἳ δὲ διὰ τὸν Ὀρίωνα· Φίλαρχος,
ὅτι τοὺς Φοινείδας ἰάσατο· Φερεκύδης δὲ, ὅτι τοὺς ἐν
Δελφοῖς θηήσκοντας ἀναθίσιν ἐποίησε. Conf. Plato,
Polit. iii; Cicero, De nat. deor., l. iii; Plinius, Hist.
nat., l. xxxix, c. 1; Arnobius, Adv. Gent., l. iv.

(48) Ἐτραπε κάκεινον. Locus est ex ode 3 Py-
thiorum, antist. 5, quem disposuimus, ut in editio-
nibus vulgatis reperitur : sed illa non satis tuto
vertit Hervetus,

Ῥίψας δι' ἀμφοῖν ἀμπερὸς
Στέφρων,

manus per ambas. N. Sudorius, qui versu reddidit,
elegantè :

Phæbigenæ certe perstrinxit lumina fulvo
Nitore, et illum blanda merces impulit,

*cede auram in manibus apparens,
Virum e morte ut reduceret
Iam captum. Mani
bus igitur Saturnius fulmen
Jaculans per utrumque, respirationem
Pectorum abstulit
Celeriter, ardensque ful-
men inflixit mortem.*

✠ Et Euripides :

*Jupiter enim interfecto filio meo auctor fuit,
Æsculapio, pectoribus immisso fulmine.*

¶ Hic igitur ictus fulmine jacet in sinibus Cynosu-
ridis. Philochorus etiam tradit Neptunum medicum
in Teno colli; et Saturnum situm esse in Sicilia,
atque illic fuisse sepultum. Patrocles Thurinus, et
junior Sophocles tribus tragediis contexuit histo-
riam de Dioscuris. Hi autem Dioscuri fuisse mortales
homines, si Homerus dignus sit, cui fides ha-
beatur :

*... Hos autem jam tenebat terra mater animan-
[tium,
In Lacedæmone, quæ chara ipsis patria fuit.*

Accedat etiam, qui Cypriaca poemata scripsit :

*Castor quidem mortalis, et mors ipsi fato decreta
[est :
Immortalis autem Pollux, progenies Martis.*

Quod ille quidem poetico more fabulatus est; sed
Homerus fide dignior est, qui de utroque Dioscuro
loquitur, et ipsum præterea Herculem, idolum esse
ostendit :

Virum Herculem, magnorum scientem operum.

Hinc satis constat, Herculem ab ipso Homero
mortalem hominem habitum fuisse. Quin etiam

✠ P. 26 ED. POTTER, 19 ED. PARIS.

*Jupiter iratus redivivi pectora Glauci,
Et insolentis rupit Æsculapii
Fulmine, quod toto connixus corpore torsit ;
Illosque adustos liquit audax spiritus.*

Scholiastes Græcus, ὅτι ἐνσχῆσαι βέλος δι' ἀμφο-
τέρων τῶν μαστῶν, ἢ τῶν πλευρῶν, δι' αὐτοῦ τε τοῦ
Ἄσκληπιοῦ καὶ τοῦ ἰατρουθέντος. Utrumque ergo
occidit Jupiter, et Æsculapium, et eum qui ab eo
fuerat curatus, sive ille fuerit Glaucus, sive Hippo-
lytus, sive Tyndarus, ut varii tradunt. Athenagoras,
in *Legatione*, hunc etiam locum gentibus objicit.

COLLECT.

(49) Ἄνδρ' ἐκ θανάτου κομίσει ἤδη ἐαλωκῆτα.

Hæc verba in prioribus Clementis editionibus omissa,
tandem ex Pindaro supplevit Parisiensis. At vero,
cum Athenagoras pag. 116, 117, *Legat.*, et Cyrilli
contra Julian. lib. 1, pag. 101, quibus locis hos
versus laudant, eadem omittant, nec agnoscat
ms. Nov., verisimile est Clementem ea, seu memo-
ria lapsu, seu ut minus ad suum propositum ne-
cessaria, præterisse.

(50) Πίψας. Πίψας, Pindar. Mox, ἀμπροσύν, Pin-
dar., Athenag., Cyril. Dein, καθέλεν pro καθείλεν,
Pindar Paulo post, ἐπέσκηψε pro ἐνέσκηψε, Cyril.

(51) Εὐριπίδης. Hos versus disposuimus, ut ini-
tio *Alcestidis* Euripideæ se habent; cum in priori-
bus Clementis edit. scripti essent, nulla metri ra-
tione habita. Eos porro recitat etiam Cyrillus, loco
cit. statim post Pindari versus. In secundo versu
Nov. Ἄσκληπιός habet, pro Ἄσκληπιόν.

(52) Ἰατρόν. Hoc nomen Neptuno inditum est,
postquam serpentum multitudinem sustulisset. Quod

A σθῶ χροσὸς ἐν χειρὶ φανείς,
ἄνδρ' ἐκ θανάτου κομίσει
ἤδη ἐαλωκῆτα (49). Χερ-
σι δ' ἄρα Κρόνιον
ρίψας (50) δι' ἀμφοῖν, ἀμπροσὺς
στέρνων καθείλεν
ὡκέως αἰθῶν δὲ κεραυ-
νὸς ἐνέσκηψε μέρον.

Καὶ Εὐριπίδης (51).

Ζεὺς γὰρ, κατακτῆς παῖδα τὸν ἐμὸν, αἴτιος,
Ἄσκληπιόν, στέρνοισιν ἐμβυλῶν φλόγα.

Οὗτος μὲν οὖν καίται κεραυνωθεὶς ἐν τοῖς Κυνουσόρ-
δος ὄρεσι. Φιλόχορος δὲ, ἐν Τήνῳ Ποσειδῶνά φη-
σι τιμᾶσθαι ἰατρόν (52). Κρόνον δὲ ἐπικεῖσθαι Σικε-
λίᾳ (53), καὶ ἐνταῦθα αὐτὸν τετάφθαι. Πατροκλῆς τὸ
ὁ Θούριος, καὶ Σοφοκλῆς ὁ νεώτερος ἐν τρισὶ τραγῳ-
δίαις, ἱστορεῖται (54) τῷ Διοσκύρῳ περὶ ἀνθρώπι-
νὰ τούτω τῷ Διοσκύρῳ ἐπικήρῳ γενέσθην, εἰ τὸ
ἱκανὸς πιστώσασθαι Ὅμηρος (55) τὸ λελεγμένον.

... τοὺς δ' ἤδη κατέχευ φροσίβου αἶα,

Ἐν Λακεδαιμονίᾳ αὖθι, φίλη ἐνὶ πατρίδι γαίῃ.

Προσίτω δὲ καὶ τὰ Κυπριακὰ (56) ποιήματα γράψας.

Κάστῳ μὲν θνητὸς, θανάτου (57) δὲ εἰ αἴσ-
[πέπρωται.

Αὐτὰρ δ' ἄθανατος Πολυδεύκης, ἕξος Ἄρηος.

Τοῦτο μὲν ποιητικῶς ἐφύετατο Ὅμηρος δὲ, ἀξιο-
πιστότερος αὐτοῦ, εἰπὼν περὶ ἀμφοῖν τῶν Διοσκο-
ρων· πρὸς δὲ, καὶ τὸν Ἡρακλέα εἰδῶλον ἐλεγεῖας.

Φῶτα γὰρ (58) Ἡρακλέα, μεγάλων ἐπιήτορος
[ἔργων.

Ἡρακλέα οὖν καὶ αὐτὸς Ὅμηρος θνητὸν οἶδεν ἀνθρώ-
πον. Ἰερώνυμος δὲ ὁ φιλόσοφος καὶ τὴν σχέσιν αὐτοῦ

memorat Hesychius Milesius in *Originibus Byzantinis*

(55) Κρόνον δὲ ἐπικεῖσθαι Σικελίᾳ. Legendum
Κρόνον δὲ ἐπικεῖσθαι Σικελίαν, Saturno autem im-
positam esse Siciliam, ut habet Nov. Non enim Satu-
rnum Siciliæ, sed eam Saturno impositam fuisse
fabulantur. Verum in Eriphanii *Ancorato* Jupiter
dicitur παραρῶσαι τὸν ἴδιον αὐτοῦ πατέρα ἐν τῇ
Καυκασίῳ ὄρει, patrem suum, Saturnum, subjecisse
Caucaso monti. Item Clementin., homil. 5, cap. 25
Κρόνου γὰρ ἐν τοῖς Καυκασίῳ ὄρεσιν, οὐκ ἐν οὐ-
ρανῷ, ἀλλ' ἐν γῆ, τάφος τις δείκνυσται Saturni ἐν
in Caucasii montibus, non in caelo, sed in terra, se-
pulcrum ostenditur. Mox, τεθάφθαι, pro τετάφθαι
Nov.

(54) Ἱστορεῖται. A. rectius ἱστορεῖτον, præsen-
tempore. Ibidem A. mavalt genit. casu τῶν Διοσκο-
κύρων περὶ vel duali numero, τῶν Διοσκύρων
SYLBERG.

(55) Ὅμηρος. *Iliad.* Γ, vers. 245.

(56) Ὅτι Κυπριακὰ. Stobæus tit. 51, *De vere-
cundia*, citat Stasinum in *Cypriacis*, Athenæus
lib. viii et xv dubitat Cypriorum versuum aucto-
sitine Stasinus, an Hegesias. COLLECT.

(57) Θανάτου. A legendum θάνατον δὲ οἱ αἴσα πέ-
πρωται monuit SYLBERG.

(58) Φῶτα γὰρ. Hic versus reperitur initio lib. 1
Odysseæ, ubi narratur Iphiti mors ab Hercule
occisi. Cæterum quod Herveus substituit ἀνθρώπου
in locum τοῦ εἰδῶλον, Homerus, *Odysseæ* M, vocat
etiam βίην Ἡρακλείην, εἰδῶλον, cum occurrit Ulysses
apud inferos; qui locus ab Homeri reprehensoribus
carpitur, et Lucianus inde sumit occasionem irri-

ὄφραϊται τοῦ σώματος μικρὸν (59), *φιλέτρυχα*, A
ρωστιαὶ· Δικαίωρος δὲ *σχιζίαν* (60), *κουρώδη*,
μέλαρα, *γρυπὴν*, *ὄστρομαρπὸν*, *ταταρότρυχα*. Ὅστος
ὦν ὁ Πρακίτης, ὄστρο πρὸς αὐτὸς πενήκοντα ἔτη βεβιω-
κὸς κατέστρεψε τὸν βίον, διὰ τῆς ἐν Οἴτη πυρῆς
κακηδουμένης. Τὰς δὲ Μούσας, ὡς Ἀλεξανδρὸς Διδῶ
καὶ Ἀθημασίωτος γυναικοποιεῖ, καὶ οἱ λοιποὶ ποιηταὶ
καὶ συγγραφεῖς ἀθεοποιεῖσιν καὶ ἀπόθουσιν· ἔδρ δὲ
καὶ ὄσαι πόλεις μούσαι μὲν ἴχουσιν (61) αὐταῖς ἐθεο-
ποιεῖ· οὐσαὶ θεραπεινίδας ταύτας εἰδύνηται Μαγακίῳ,
ἢ θεράτῃσι Μάκαρος. Ἡ δὲ Μάκαρ Αἰσθίων μὲν ἐθα-
πέλευεν, διαφέροτο δὲ ἀεὶ πρὸς τὴν γυναικῆ· ἤγα-
νάκει δὲ ἡ Μαγακίῳ ὑπὲρ τῆς μητρὸς· τί δ' οὐκ
ἐμαίλας καὶ Μούσας (62) θεραπεινίδας ταύτας, ποσαύ-
τας τὸν ἀριθμὸν, ἀναίτου, καὶ καλεῖ αὐτάς κατὰ τὴν
διάλεκτον τὴν Αἰολέων (63). Ταύτας ἐθιδοῦζατο ἄδων, B
καὶ καθαρίζαιν πρὸς πράξεις τῆς παλαιᾶς ἀρμολογίας.
Αἱ δὲ, συνεχῶς καθαρίζονται, καὶ καλῶς καταπέδου-
σαι, τὸν Μάκαρα ἐθαλγον, καὶ κατέκτανον τῆς ὀργῆς.
Ὅδ' ἡ χάριν ἡ Μαγακίῳ, χαριστήριον αὐταῖς ὑπὲρ
τῆς μητρὸς, ἀνέθηκε στήλας (64) χαλκῆς, καὶ ἀπὸ
πάντα ἐκέλευσε παραδοῦναι τὰ ἱερὰ. Καὶ εἰ μὲν Μού-
σαι, ποικίλα· ἢ δὲ ἱστορία παρὰ Μυρσίλῳ τῷ Λεσβίῳ.
Ἀκούσατε δὲ τὸν τὸν παρ' ὄραν θεῶν τοὺς ἔρωτας, καὶ
τὰς παραδόξους τῆς ἀκρασίας μολογίας, καὶ τραύ-
ματα αὐτῶν, καὶ δεσμοὶ, καὶ γέλοιστος, καὶ μάχαι·
δουλείας τε ἔτι, καὶ συμπόσια· συμπλοκάς τ' αἶ, καὶ
δάκρυα, καὶ πάθη, καὶ μαχρότας ἡδονάς. Κάλαι
μοι (65) τὸν Ποσειδῶν, καὶ τὸν γοῦν τὸν διαφθαρμέ-
νον (66) ἐπ' αὐτοῦ, τὴν Ἀμφιτρίτην, τὴν Ἀρμυρόνην, C
τὴν Ἀλόπην, τὴν Μελαίππην, τὴν Ἀλευόνην, τὴν
Ἰπποθόην, τὴν Χιόνην, τὰς ἄλλας τὰς μυρίας· ἐν
αἷς δὲ, καὶ ποσαύτας οὐσας, ἐπὶ τοῦ Ποσειδῶνος
ὄμων ἐστενοχωρεῖται τὰ πάθη. Κάλαι μοι καὶ τὸν
Ἀπέλλῳ (67)· φοῖβός ἐστιν αὐτός, καὶ μάντις ἀγρός,
καὶ σύμβουλος ἀγαθός. Ἄλλ' οὐ ταῦτα ἡ Στερόπη λέ-
γει, οὐδὲ ἡ Αἴθουσα, οὐδὲ ἡ Ἀρσινόη, οὐδὲ ἡ Ζευ-
ξίππη, οὐδὲ ἡ Προθόη, οὐδὲ ἡ Μάρπισσα, οὐδὲ ἡ
Ἰψιπύη· Δάφνη γὰρ ἐξέφυγε μόνη καὶ τὸν μάντιν,
καὶ τὴν φθόραν. Αὐτὸς τε ὁ Ζεὺς ἐπὶ πάντων ἔχεται,

✱ P. 27 ED. POTTER, 20 ED. PARIS.

dendi deum hunc ex hominibus ascitum, in *Diolo-*
gis mortuorum; nam si ille quoque umbra est vel
simulacrum, habetque suos manes et ceteri νεκροί,
argumento est hominem fuisse. COLLECT.

(59) *Μικρὸν*. Pro μικρὸν, legendum esse μακρὸν,
procerum, ex A. Gellii lib. i, cap. i, recte monet Sylb.

(60) *Σχιζίαν*. Hervetus vertit *gracilem*, vel *longis*
fibris; quod σχιζία significet ligna fissa, quae solent,
inquit, esse *gracilia*. Vid. ejus Commentarium. Quin
etiam addit Sylburgius in Indice Graeco, suo *idio-*
mate sudes appellari, qui sunt corpore proceri et ma-
cro. Sed quid hoc ad Herculem, omnium hominem
robustissimum, quemque hoc loco Cleopans νεωρώδη
vocat? Melius itaque est, quod tradit Salmastius in
Tertulliani lib. *De pallio*, pag. 372: « Σχιζίας, in-

quit, est quadrati et compacti corporis. Nam σχιζία
est corpus ipsum, vel corporis truncus; κορμίας
eisdem appellarunt; κορμὸς idem quod σχιζία. »

(61) *Μούσαι μὲν ἴχουσιν*. Non male fortasse
legerimus μούσαις καμνίζουσαι αὐταῖς. Ibidem mox
A, inverso verborum ordine, mavult, ταύτας θερα-
πεινίδας οὐσας. SYLBURG.

(62) *Μούσας*. Μύσας, Nov.

PATROL. GR. VIII.

A Hieronymus philosophus, quo corporis habitu
fuerit enarrans, parum fuisse memorat, *horren-*
tibus capitis, firmis viribus. Dicæarchus vero
quadratum, nervosum, nigrum, naso aquilino, sub-
cavalis oculis, prominens capillis. Atque hic qui-
dem, postquam duos supra quinquaginta annos
vixisset, vitam finivit, et in ὄστρα πυρα fune-
ratus est. Jam vero Masas, quas Alexander dicit
esse ὄστis et Μαιμοσύνης filias, reliquique etiam
poetae et scriptores deorum honoribus afficiunt, et
totae civitates exstructis de nomine ipsarum Μούσαις
enanti, cum ancillis essent, mereata est Megacle
Μαιμοσῆς filia. Is autem Μαεῖν, cum rex esset Les-
βιωτων, cum uxore assiduas lites exercebat. Matris
vicem vehementer dolebat Megacle: quid non
lactura erat? Itaque has ancillas totidem numero
mercede, Ἀιολικῆ διαλεκτῷ *Mysas* vocat. Has docuit
vetera facta canere, et numerose ad citharam pro-
dulari. Illae vero, cum assidue cithara luderent et
dilectiter accinerent, Μαεῖρα permulcebant, ejusque
iram sedabant. Ejus in memoriam beneficii Με-
gacle, ut pro-matris gratias referret, illis statuas
ex aere consecravit, et per omnia templa honore
haberi jussit. Et sunt quidem Μούσαι hujusmodi.
Haec porro historiam tradit Myrsilus Lesbias. At-
tendite jam ad vestrorum deorum amores, ad in-
credibilem, quae in fabulis habetur, intemperantiam,
valera, et vinentia, et risus, et pugnas; servituta
praeterea, et convivia: denique aī complexus, et
lacrymas, et perturbationes, et impudicas volu-
ptates. Vocata huc Neptuniam, totumque chorum,
qui ab ipso corruptus est, Amphitriton, Amymonen,
Ἄλφην, Μελαίππην, Ἀλευόνην, Ἰπποθόην, Χιόν-
ην, cum aliis numeris: quibus tamen omnibus,
quomvis tua essent, nonduam exsaturata est libido
Neptuni vestri. Vocata huc quoque Apollinem: is est
Phœbus, et castus vates, et bonus consiliarius. At
non id Sterope dicit, non Ἄθουσα, non Ἀρσινόη,
non Ζευξίππη, non Προθόη, non Μάρπισσα, non
denique Ἰψιπύη. Effugit enim sola Daphne et

(59) *Τῆς Αἰολ. Τῶν Αἰολ., Nov.*

(61) *Μούσαις*. Οὐμὶ 1 Nov.

(62) *Μούσαι μὲν*. Haec seentus fuisse videtur Ju-
lius Firmicus *de errore prof. relig.* pag. 24: *Quis*
Αμυμονεν, quis Μελαίππην, quis Χιόνην Ἰππο-
θόηνque corrupit? Nunc deus vester haec fecisset
meum catur. Eius legendam Μελαίππην pro Μελαίπ-
πην. Eandem mutationem facienda apud Theophrastum
Αιολικῶν. Ad Αιολικῶν. lib. ii, pag. 25. Conf. Ju-
stianus M. Patav. ad Graecos, Arnobius, lib. ii, Cy-
rillos etc. Julianum lib. vi, pag. 196.

(63) *Τῶν διαφθαρμένων*. Τῶν διαφθαρμένων Nov.
Mox, τὴν Ἀλόπην, τὴν Μελαίππην, τὴν Ἀλευόνην,
omisit, ut videtur, propter voces ἐλαστοτελεῦτος re-
deantes, negligens ὀφθαλμῶν.

(67) *Ἀπέλλῳ*. Julius Firmicus, *loc. cit.*: *Ille, quem*
voimus veris oculis errantium hominum peccata cor-
rigere, Steropen amat. Ἄθουσαν rapit. Ζευξίππην
supra, gratia Προθόην, et Ἀρσινόην adultera cupi-
ditate blanditur. Sed ex isto corruptarum mulierum
grege una puella amatorem deum et vitavit et vicit.
Daphnen enim divinus et futura praedicens, nec in-
venire potuit, nec stuprare. Tatianus, Orat. ad Graec.,

valem, et vitium. Et post omnes veniat ipse Jupiter, vestra sententia *hominum pater atque deorum*, qui in venerem adeo fuit effusus, ut omnes quidem appeteret, et suam in omnes expleret libidinem. Explebatur igitur mulieribus, non minus quam hircus Thmuitarum capris. Atque tua quidem, Homere, admiror poemata ✕ :

*Dixit, et caruleis supercilis annuit Saturnius;
Ambrosiae autem comae concussae sunt regis
Capite ab immortalī, magnum autem tremefecit
[Olympum.*

Venerabilem, Homere, Jovem effingis, et reverendum illi nutum tribuis. At si cestum semel ostenderis, nā homo, arguitur Jupiter, et ejus coma dedecore afficitur. In quantam libidinem processit ille Jupiter, qui tot noctes cum Alcmena transegit in voluptate? Intemperanti enim ne novem quidem noctes sunt longae : sed potius tota vita breve spatium libidini esset, quo illum nobis malorum averuncatorem deum seminaret. Jovis autem filius erat Hercules, germanus certe Jovis filius, longa illa nocte procreatus : qui quidem duodecim illa certamina non nisi longo tempore absolvit, quinquaginta vero Thestii filias una nocte compressit, tot virginum adulter et sponsus eodem tempore factus : ut ipsum poetae *infelicem et nefarium* non injuria appellent. Longum esset et supervacaneum omnia ejus adulteria, et puerorum stupra recensere. Nam nec a pueris quidem dii vestri abstinere; quorum unus Hyllam, alius Hyacinthum, alius Pelopem, alius Chrysippum, alius Ganymeden

✕ P. 28 ED. POTTER, 21 ED. PARIS.

cap. 15 : *Laudo te nunc, o Daphne, quae Apollinis intemperantiam vicisti, et divinationem ejus redarguisti : siquidem eventuri tibi casus ignarus, nihil arte sua fructus percepit.* Conf. idem, c. 55; Cyrillus etiam, *loc. cit.*; Ovid., *Metam.* 1.

(68) *Πατήρ.* Homeri hemistichium, quod occurrit *Iliad.* A, vers. 544, et saepe alias.

(69) *Ὁ Θμουϊτῶν τράγος.* *Had.* Junias, cent. iii, 95. *Thmuitarum hircus* de mulieroso homine, in quem adhimunt quodammodo scorta, ad unius nutum parata. D. Clemens, *Protreptico*, loquens de Apolline, *ὁ Θμουϊτῶν τράγος.* Est autem, Thmuīs, oppidum Aegypti, Stephano teste. Eusebius et Nicephorus Phileae meminerunt Thmuitarum episcopi. D. Hieronymus, in *adversus Jovinianum*, urbes ait in Aegypto ex animalium vocabulis nuncupari, Leonto, Busiris, Thmuīs, quod interpretatur *hircus*. COLLECT. *Ὁθμουϊτῶν τράγος* Nov., mendose.

(70) *Ἦ, καί.* Ex *Iliad.* A, v. 527.

(71) *Ἐλέλιξαν.* A. ἐλέλιξεν, *torsit.* SYLBERG.

(72) *Τὸν κεστόν.* Intelligit cestum Junoni a Venere datum, quo sibi amorem Jovis conciliaret. Eum copiose describit Homerus, *Iliad.* E.

(75) *Νύκτες αἱ ἐννέα.* Plerique Jovem tres noctes cum Alcmena concubuisse referunt. unde Lycophron Herculem ex illa concubitu genitum, *τριέσπερον* vocat, *Cassandrae* v. 55, et Justinus in *Paravnesi*; *Ternoctem Herculeam* dixit Statius *Theb.* xii. Seneca, in *Agamemnone* duas noctes refert; quem numerum habet etiam Propertius lib. ii, Martianus Capella lib. ii, Hieronymus, *adv. Vigilantium*, etc. Arnobius novem noctes numerat, Clementem secutus, lib. iv : *Deus Hercules natus est, qui in rebus hujusmodi patris sui transiret exsuperaretque virtutes : ille noctibus vix novem unam prolem extundere, concubare, etc.* Item Cyrillus, *adv. Julian.* lib. vi,

A *ὁ πατήρ* (68) καθ' ὁμᾶς ἀνδρῶν τε θεῶν τε· ὅς τοσοῦτος περὶ τὰ ἀφροδίσια ἐξεχύθη, ὡς ἐπιθυμῶν μὲν πασῶν, ἐκπληροῦν δὲ εἰς πάσας τὴν ἐπιθυμίαν. Ἐν ἐπιμπλάτο γοῦν γυναικῶν, οὐχ ἕττον ἢ αἰγῶν ὁ θμουϊτῶν τράγος (69). Καὶ σοῦ, ὦ Ὅμηρε, τεθαύμακα τὰ ποιήματα·

Ἦ, καί (70) κτανέησεν ἐπ' ὀφρύσι νεῦσε Κρονίων· Ἀμβροσία δ' ἄρα γαῖται ἐπεφόσαντε ἀντακτος Κρατὸς ἀπ' ἀθανάτω, μέγαν δ' ἐλέλιξεν (71) [Ὀλυμπόν.

Σαμνὸν ἀνακλάτταις, Ὅμηρε, τὸν Δία, καὶ νεῦμα περιάπτταις αὐτῷ τετιμημένον. Ἀλλ' ἐὰν ἐπιδείξης μόνον, ἀνδρωπετὸν κεστόν (72), ἐξελέγχεται καὶ ὁ Ζεὺς, καὶ ἡ κόμη κατασχόνεται. Εἰς ὅσον διελέλικεν ἀσελγείας ὁ Ζεὺς ἐκεῖνος, ὁ μετ' Ἀλκμήνης τσσαύτας ἔδουπαθήσας νύκτας; Οὐδὲ γὰρ αἱ νύκτες αἱ ἐννέα (75) τῷ ἀκολάστῳ μακροί· ἅπας δὲ ἐμπαλιν ὁ βίος ἀκρασία βραχὺς ἦν, ἵνα δὴ ἡμῶν τὸν ἀλεξίλικκον σπείρη θεόν. Διὸς υἱὸς Ἡρακλῆς, Διὸς ὡς ἀληθῆς, ὁ ἐκ μακρῆς γεννώμενος (74) νυκτός· τοὺς μὲν ἄθλους τοὺς δώδεκα, πολλῷ ταλαιπωρησάμενος χρόνῳ· τὰς δὲ πεντήκοντα (75) Θεστίου θυγατέρας νυκτὶ διαφθείρας, μιᾶ, μοιχῆς ὁμοῦ καὶ νυμφῆς τσοσούτων γενόμενος παρθένων· οὐκ οὐν ἀπεικότως οἱ ποιηταὶ σθένιον (76) τούτον καὶ αἰσυλοεργὸν ἀποκαλοῦσιν. Μακρὸν δ' ἂν εἴη, μοιχείας αὐτοῦ παντοδαπῆς, καὶ παίδων διηγεῖσθαι φθοράς. Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ παίδων ἀπέσχοντο οἱ παρ' ὁμῶν θεοί· ὁ μὲν τις Ὑλλου (77), ὁ δὲ Ὑακίνθου, ὁ δὲ Πέλοπος (78), ὁ δὲ Χρυσίππου, ὁ δὲ Γανυμήδους ἐρώωντας. Τούτους ὁμῶν αἱ γυναῖκες προσκυνοῦντων

p. 196 : Γεγράφηθω δὲ καὶ Ἀλκμήνη, μεθ' ἧς τὰς ἐννέα διατετέλεκε νύκτας ὁ καὶ ἐν τοῖς ἄγαν αἰσχροῖς χρόνῳ οὐκ ἔχων. Πίγγεται ἐπιὰν Alcmena, cum qua novem exegit noctes, etiam in extrema turpitudine satietatem non expertus.

(74) *Γεννώμενος.* Legi potest etiam *γενόμενος, natus.* SYLBERG.

(75) *Πεντήκοντα.* Conf. Pausanias *Booticis* cap. 27; Athenaeus, lib. xiii; Arnobius, *loc. cit.*; Tatian., c. 56; Suidas, v. Θεστιάδες, etc.

(76) *Σθένιον.* Respicit *Iliad.* E, vers. 403, quo de Hercule dicit poeta :

Σθένιος, ἐβριμοεργός, ὅς οὐκ ἔθεε' αἰσυλα βέζων.

(77) Ὑλλου. Ὑλλα Nov. Item *Clementinorum* auctor homil. 5, cap. 15, quo de deorum amoribus agens; Ὁ Ζεὺς, ἰνῆι, Γανυμήδους ἐρᾷ· Ποσειδῶν, Πέλοπος, Ἀπόλλων Κενόρου, Ζακύνθου, Ὑακίνθου, Φόρβαντος, Ὑλα, Ἀδμήτου, etc. Jupiter Ganymedem amat, Neptunus Pelopem; Apollo, Cinyram, Zacynthum, Hyacinthum, Phorbantem, Hylam, Admetum. Pierique Hylam Herculis amasium faciunt.

(78) Ὁ δὲ Πέλοπος. Julius Firmicus : *Pelops in deliciis amatoris fuit, et diu prostituti pudoris damna sustinuit.* Tatianus, *contra Graec.* : Καὶ παρ' ὁμῶν δὲ ὁ Πέλοψ δεῖπνον τῶν θεῶν γίνεται καὶ Ποσειδῶνος ἐρώμενος. Pindarus, O. l. i *Olym.* : Πέλοπος, τοῦ μεγασθενῆς ἐράσσατο Ποσειδῶν. *Ælianus.* Var. hist. lib. xiii, c. 5, Chrysippum filium Pelopis rapuisse Laium tradit; et Athenaeus, lib. xiii : *Laius apud Pelopem diversatus, adamavit ejus filium Chrysippum et cum raptum imposuisset currui, aufugit.* Praxilla Sicyonia Chrysippum a Jove raptum fuisse inquit. COLLECT.—Arnobius, lib. iv. aperte Clementem compilavit : *Ille Pelopis desideris flagrat, hic in Chrysippum suspirat ardentius, etc.*

τοὺς θεοὺς· τοιαύτους δὲ εὐχέσθων εἶναι τοὺς ἄνδρας
τοὺς ἑαυτῶν, οὕτω σώφρονας, ἵνα ὦσιν ὅμοιοι τοῖς θεοῖς,
τὰ ἴσα ἐξήλωκότες. Τοιαύτους ἐπιζήτων (79) οἱ παῖ-
δες ὑμῶν σέβειν, ἵνα καὶ ἄνδρες γενήσωνται, εἰκόνα
πορνείας ἐναγῆ τοὺς θεοὺς παραλαμβάνοντες. Ἄλλ'
οἱ μὲν ἄβρονες αὐτοῖς τῶν θεῶν ἴσοις μόνον ἄττουσι
περὶ τὰ ἀφροδίσια·

Θηλύτεραι (80) δὲ θεαὶ μένον αἰδοῖ εἰκει ἐκάστη,
φρὴν Ὀμηρος, αἰδούμεναι αἱ θεαὶ διὰ σεμνότητα
Ἀφροδίτην ἰδεῖν μεμοιχευμένην. Αἱ δὲ ἀκολασταί-
νους ἐμπαθέστατον ἐν τῇ μοιχείᾳ δεδεμέναι· Ἦθις
ἐπὶ Τιθωνῷ, Σελήνῃ, ἐπὶ Ἐνδυμίονι (81), Νηρηΐς
ἐπὶ Αἰακῷ, καὶ ἐπὶ Πηλεΐ Θέτις· ἐπὶ δὲ Ἰάσωνι
Δημήτηρ, καὶ ἐπὶ Ἀδώνιδι (82) Φερσέφαττα. Ἀφρο-
δίτη δὲ, ἐπὶ Ἀραὶ κτηρηγυμένη, μετῆλθεν ἐπὶ Κινύ-
ραν, καὶ Ἀγγίπην ἔγχευεν· καὶ Φαέθοντα (83) ἐλόχα,
καὶ ἔρα Ἀδώνιδος· ἐπιλονεῖται δὲ τῇ βροῦπιδι, καὶ
ἀποδυσάμεναι διὰ μέλλον (84) αἱ θεαὶ, γυμναὶ προσεῖχον
τῷ ποιμένι, εἴ τις (85) αὐτῶν ὀβρεῖ καλή. Ἴθι δὲ (86)
καὶ τοὺς ἀγῶνας ἐν βραχεῖ περιδεύσωμεν, καὶ τὰς
ἐπιτυμβίους παντασὶ πανηγύρεις καταλύσωμεν, Ἴσθ-
μιά τε, καὶ Νέμεα, καὶ Πύθια, καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις
Ὀλύμπια. Πύθια μὲν οὖν ὁ δράκων ὁ Πύθιος θρη-
σκεύεται, καὶ τοῦ ἔρωτος ἡ πανηγυρίς καταγγέλλε-
ται (87) Πύθια· Ἴσθμοῖ δὲ σκύβαλον προσέπτυσεν
ἐλσεινὸν ἡ θάλασσα· καὶ Μελικέρτην ὀδύρεται τὰ
Ἴσθμια· Νεμεάσι δὲ ἄλλο (88) παιδίον (89) Ἀργέμο-

✠ P. 29 ED. POTTER.

(79) *Ἐπιζήτων*. Rectius, opinor, passiva forma
ἐπιζήσθων, *consuefiunt*. SYLBURG. — MOX, γένωνται
πρὸ γενήσωνται, NOV.

(80) *Θηλύτεραι*. *Odyss.* Θ, v. 524. Ceterum pro
μένον, quod apud Homerum occurrit, et NOV. primæ
Clementis edit. habent μόνον.

(81) *Ἐπὶ Ἐνδυμίονι*. Ἐπί abest a vulg. edit. et
NOV. inserendam esse, perspicuum est e sequentibus.
Hædem mox pro Ἰάσωνι scribendum Ἰασίων· ut apud
Diodorum Siculum 237, 7: Ἐκ Δημήτρος καὶ Ἰασίω-
νος γενέσθαι παῖδα Ηλιοῦτον, et Ovidium, *Metam.* IX:

— queritur canescere mitem
Iasiona Ceres. —

SYLBURG.

(82) *Ἀδώνιδι*. Pro Ἀδώνιδι reponendum esse
Ἀιδωνεῖ, cum aliunde liquet, tum ex p. 14, l. 23,
et Athenæi loco modo citato. SYLBURG. Perinde apud
Justinum M., cuius hæc sunt verba Apol. I, c. 25:
Περσεφόνην καὶ Ἀφροδίτην, τὰς διὰ τὸν Ἀδωνιν
οἰστρηθείσας· *Proserpinum et Venerem, propter Ado-
nidem in furorem actas*: SYLBURG. scribere iussit:
τὴν μὲν διὰ τὸν Ἀδωνιν, τὴν δὲ διὰ τὸν Ἀιδωνέα
οἰστρηθείσαν· *Hanc quidem propter Adonin, illam
vero propter Aidonea in furorem actam*: « Nam Ve-
nus quidem, inquit, Adonin deperit; Proserpina
vero ab Aidoneo, seu Platone, rapta fuit. » Id qui-
dem nimis audacter, Justinii et Clementis codici-
bus receptam lectionem unanimiter tuentibus. Quia
abhi etiam Adonin a Proserpina, idque apud inferos,
adamatam fuisse referunt. Theocritus, *Idyll.* 13, v. 86:

Ὁ τριφίλιτος Ἀδωνις, ὁ κὴν Ἀχέροντι φιλεῖται.
Ter amabilis Adonis, qui etiam apud inferos
[amatur.

Ubi scholiastes, τριφίλιτος, inquit, ὁ πολυφίλητος, ὡς
καὶ παρ' Ὀμηρῷ Ἀσπασίη τριφίλητος· ἢ ὅτι ὑπὸ
τριῶν ἐφιλήθη, Διὸς, Ἀφροδίτης, καὶ Περσεφόνης ἐν
ᾧ.

(83) *Φαέθοντα*. Theodorus Canterus lib. I, cap.

A amavit. Hos deos vestræ uxores adorent, tales sibi
maritos precentur, adeo temperantes, ut similes
sint diis, et similia consecrentur. Hos filii vestri
colere assuescant, ut execrabile scortandi exem-
plum a diis capientes, viri evadant. **IO** Sed ex diis
soli forte masculi in venerem feruntur:

Feminae autem deæ manebant pudore domi singulae,
ait Homerus, verecunde scilicet erubescences Vene-
rem videre in adulterio deprehensam. Verum hæc
libidinosius adhuc vivunt, seque dedunt adulteris:
Aurora quidem cum Tithono, Luna cum Endymione,
Nereis cum Æaco, Thetis cum Peleo, Ceres ✠ cum
Jasone, Proserpina cum Adonide. Venus propter
B Martem dedecus passa, transit ad Cinyram, et
rupsit Anchisæ, et insidias paravit Phactboni, et
Adonidem amavit. Eadem cum Junone contendit, et
cum pomi gratia deæ vestes exaissent, permiserunt
se pastori iudicature, quam esset ex eis pulchra.
Ape vero, certamina quoque vestra paucis obta-
mus, ac sepulcrales istos conventus, Isthmica, Ne-
mea, Pythia, Olympia denique, dissipemus. Pytho-
ne quidem, Pythium draconem venerantur, serpen-
tisque conventum nomine Pythiorum indicunt. Apud
Isthmum autem, mare eieciturum ac miserabile ca-
daver expuit, jamque Melicertem Isthmia lamen-
tantur. Nemæe similiter, cum alium pusionem Ar-

C 19, *Var. lect.*, in hunc locum Arnoldi lib. IV:
*Nonne vestris cautum est litteris, post Vulcanum,
Phaonem, Martem, in Anchisæ nuptias Æneadum
maivem arsisse?* Hoc loco suspicabar, pro Phaonem,
Phæonem scribendum esse; sed in eo non acquie-
vi; verum, ex salinis exemplar Romanum, longe
aliam lectionem inveni, nimirum hæc, *post Vulcanum
Phacthontem*; quæ lectio prima fronte alienis-
sima visa est; tandem consului Clementem, ubi
hæc respexi, καὶ Φαέθοντα ἐλόχα· quare hic locus
Arnoldi non emendationem, sed observationem re-
quirit. Hæc ille. Athenæus tamen lib. II sub linem:
Κρατήρος δὲ φρεσι, Φάωνος ἐραστεισαν τὴν Ἀφροδίτην,
ἐν καλαῖς θείακίνας αὐτὸν ἀπακρύψαι· Μαρούσος δὲ
ἐν χλόῃ κρήθων. *Ælianus* lib. XII, c. 13, *Var. hist.*:
*Phaonem omnibus hominibus elegantia formæ πρω-
ταντην Venus in lactucis abscondit.* Legendum ita-
que in utroque videtur Phaonem. COLLECT.

(84) *Μῆλλον*. Μῆλλον, NOV. meadose.

(85) *Εἴ τις*. Pro εἴ τις aptius forsitan ἔτις, qua-
D nam. SYLBURG.

(86) *Ἴθι δὲ*. Ἴθι δὲ, Joan. Etenim hunc locum
de sacrorum certaminum institutione recitat Euse-
bius, *Præp. evangel.*, lib. II, cap. 6. MOX, περιουδεύ-
σονται πρὸ περιουδεύσωνται, Joan.

(87) *Καταγγέλλεται*. Α. καταλέγεται· sed καταγ-
γέλλεται agnosca etiam Eusebius. SYLBURG.

(88) *Νεμεάσι δὲ ἄλλο*. Scholiastes Pindari in
præfatione *Nemæorum*: τὰ Νέμεα βασὶν ἀγεσθαι ἐπὶ
Ὀφέλῃ. Pausanias post, Ὅστις ἀπέθετο τὸν παῖδα· Ἀμ-
φιάρκος δὲ τούτοις μαντεύμενος, Ἀργέμορον αὐτὸν
ἐκάλεσεν, ὅτι ἀρχὴ μέρου ἐγένετο ὁ τοῦ παιδὸς θά-
νατος. Sed hunc Eupheli et Creusa, non Lycurgi et
Eurydice filium dei adverte. Ceterum necesse non
fuit iutare lectionem apud Clementem, Καὶ τοῦ
Πέλοπος τὰς χάς τὰ Ὀλύμπια ὁ Φειδίου σφετερίζε-
ται Ζεὺς. COLLECT.

(89) *Παιδίον*. Πεδίον, Joan. mendose. Nam αἱ εἰ
ε propter soni similitudinem εὐμετάβολοι sunt.

chemorum sepelissent, hujus sepulchrale certamen Nemea nuncuparunt. Pisa quoque apud vos, o Græcorum genus univrsam, aurigæ Phrygii tumulus est: atque Ο γαρρία, hoc est Pelopis inferias, Phidæus sibi Jupiter vindicat. Verisimile igitur est, mysteria vestra, sicut etiam oracula, fuisse certamina causa mortuorum instituta: et hæc quidem utraque publica facta sunt. Quæ porro Sagrae mysteria, et Alimunte Atticæ pago celebrantur, Athenis circumscripta sunt; ea vero certamina ac phalli, quæ Baccho consecrantur, pessum dederunt vitam, et sunt pene totius mundi dedecus ac probrum. Bacchus enim descendendi ad inferos desiderio flagrabat, sed viam ignorabat: hanc Prosymnus quidam promittit se monstraturum, veram $\times$ non sine mercede. Merces ea in se quidem parum erat honesta, attamen honesta satis Baccho. Erat autem gratia venerea, quam Bacchus postulabatur. Deo igitur non repugnantem petitio statim explicatur: isque jurejurando promittit, si redierit, se, quod vellet, facturum. Cum viam didicisset, abiit, rursusque rediit, nec offendit Prosymnum; erat enim mortuus. Tum vero amatorî ut debitum solveret, ad monumentum ejus se confert, et muliebria patienti desiderio flagrat. Cum ergo ficulneum excidisset ramum, instar virilis membri efformat, et ei insidens, promissum persolvit mortuo. Atque hæc tacemus mystico ritu commemorant, qui Baccho phallos sive per universas Græcicæ urbes erigunt. Nam nisi Baccho pom-pam ducerent, et carmina canerent in laudem pudendorum impudentissima, plane actum erat, ait Heraclitus. Hic est ille Pluto, et Bacchus, cujus gratia insaniant et bacchantur, non tam, ut opinor, præ ebrietate, quam ut turpes caeremonias, quæ in memoriam libidinis primitus fuerunt institutæ, de more peragant. Sunt ergo jure dii vestri tales, qui affectum suorum servi fuere. Quin etiam servile ju-

✕ P. 50 ED. POTTER, 22 ED. PARIS.

(90) Ο ἐπιτάφιος. Ο omittit Joan. Porro ἐπιτάφιον ἀγῶνα intelligit auctor, non funebrem orationem, ut putavit Hævetus. Itaque paulo post: Μυστήρια, inquit, ἦσαν ἄρα οἱ ἀγῶνες ἐπὶ νεκροῖς διαβλυόμενοι.

(91) Πίσα δὲ ὑμῖν τάφος ἐστίν. Πίσα ὅ ἐστιν ἐν ὑμῖν τάφος, Euseb., Joan.

(92) Τὰ μὲν ἐπὶ Σάγγρα μυστήρια. Meursius *Eleusm.* cap. 6, his verbis recitatis, ait: Læge, τὰ μὲν ἐπὶ Ἄγγρα μυστήρια. Nam τὰ μικρὰ μυστήρια Agris, ut majora Eleusine, habebantur Stephanus, Ἄγγρα καὶ Ἄγγραι χοροῖον, ἐνικῶς καὶ πληθυντικῶς: ἐστὶ δὲ καὶ τῆς Ἀττικῆς πρὸ τῆς πόλεως, ἐν ᾗ τὰ μικρὰ μυστήρια ἀποτελεῖται. Eustathius in *Iliad.* B: Ἐστὶ δὲ καὶ Ἄγροτέρα Ἄρτεμις, ὡς καὶ κομικῶς δηλοῖ, ἢ καὶ Ἄγοαία παρὰ Πλάτωνι κατὰ Πausanίαν, ἀπὸ χώρας πρὸς τῷ Ἰλισῶ, ἣ κλησις Ἄγγρα καὶ Ἄγγρα: οὗ τὰ μικρὰ ἦγετο, φησὶ, μυστήρια, ἀελέγετο τὰ ἐν Ἄγγραις.

(95) Πρόσυμνος τοῦνομα. P. Leopardus lib. iii, cap. 20. Omnia hæc habent Arnobius lib. v et Theodoretus in *Curatione Græc. affect.* Meminerunt etiam Hyginus, Lycophronis scholiastes, et Phavorinus in v. Ἐνδρόχης, sed in nomine variant: nam quem Clemens, Arnobius et Gregorius *Prosymnum*, eundem Theodoretus et Lycophronis interpretes Πολύσυμνον vocant, Varinus Πολύσυμνον, Hyginus men-

ros κακήδεται, καὶ τοῦ παιδίου ὁ ἐπιτάφιος (90) προσαγορεύεται Νέμεα. Πίσα δὲ ὑμῖν τάφος ἐστίν (91), ὃ πανέλληνας, ἠνιόχου Φρυγός: καὶ τοῦ Πέλοπος τὰς χοάς τὰ Ὀλύμπια, ὁ Φειδίου σφετερίζεται Ζεὺς. Μυστήρια ἦσαν ἄρα, ὡς εἰκεν, οἱ ἀγῶνες ἐπὶ νεκροῖς διαβλυόμενοι, ὡς περ καὶ τὰ λόγια, καὶ δεδήμευται ἄμφο. Ἄλλὰ τὰ μὲν ἐπὶ Σάγγρα μυστήρια (92), καὶ τὰ ἐν Ἄλιμουσι τῆς Ἀττικῆς, Ἀθήνησι περιώρισται: αἴσχος δὲ δὴ κοσμικὸν οἱ τε ἀγῶνες καὶ οἱ φαλλοὶ οἱ Διονύσιον ἐπιτελούμενοι, κακῶς ἐπινοεμημένοι τὸν βίον. Διόνυσος γὰρ κατελθεῖν εἰς ἄδου γλιγόμενος, ἠγνῶει τὴν ὁδόν: ὑπισχναῖται δ' αὐτῷ φράσειν, Πρόσυμνος τοῦνομα (95) οὐκ ἀμισθεῖ. Ὁ δὲ μιτθὸς οὐ καλὸς, ἀλλὰ Διονύσιον καλὸς: καὶ ἀφροδίσιος ἦν ἡ χάρις ὁ μισθός, ὃν ἠταῖτο Διόνυσος. Βουλομένῳ δὲ τῷ Θεῷ γέγονεν ἡ αἴτησις. Καὶ δὴ ὑπισχναῖται παρέξειν αὐτῷ, εἰ ἀναξεύξει, ὄρκιον πιστωσάμενος τὴν ὑπόσχεσιν. Μαθὼν, ἀπῆρεν, ἐπανῆλθεν αὐθις: οὐ καταλαμβάνει τὸν Πρόσυμνον: ἐτεθνήκει γὰρ. Ἀφοσιούμενος τῷ ἐραστῇ ὁ Διόνυσος, ἐπὶ τῷ μνημεῖον ὄρμηξ, καὶ πασχρητιᾶ. Κλάδον οὖν συκῆς, ὡς ἐτυχεν, ἐκτεμὼν, ἀνδρείου μορίου σκευάζεται τρόπον: ἐφέζεται τε τῷ κλάδῳ, τὴν ὑπόσχεσιν ἐκτελὼν τῷ νεκρῷ. Ὑπόμνημα τοῦ πάθους τούτου μυστικὸν φαλλοὶ κατὰ πόλεις ἀνίστανται Διονύσιον: Εἰ μὴ γὰρ Διονύσιον πομπὴν ἐποιεῖντε, καὶ ἤμνεον ἄσμα (94), αἰδοίοισιν ἀναιδέστατα εἴργασται, φησὶν Ἡράκλειτος. Οὗτος δὲ Ἄϊδης καὶ Διόνυσος (95), ὅταν μαινόνται καὶ λιγνίζουσι οὐ διὰ τὴν μέθην τοῦ σώματος, ὡς ἐγὼ οἶμαι, τσοῦτον, ὅσον διὰ τὴν ἐπονείδιστον τῆς ἀσελγείας ἱεροφαντίαν. Εἰκότως ἄρα οἱ τοιοῖδε ὑμῶν θεοὶ δούλοι παθῶν γεγονότες. Ἄλλὰ καὶ πρὸς τῶν εἰλωτῶν καλουμένων (96), τῶν παρὰ Λακεδαιμονίοις, δούλειον ὑπεισῆλθε ζυγόν, Ἀπόλλων Ἀδμήτῳ (97) ἐν Φεραῖς, Ἡρακλῆς ἐν Σάρδεσιν Ὀμφάλῃ Λασμέδοντι δ' ἐθήτευε Ποσειδῶν καὶ Ἀπόλλων, καθάπερ ἀχρεῖος οἰκέτης (98), μηδὲ ἐλευθερίας δῆπουθεν δυνηθεὶς τυχεῖν

dose *Hyrolirnum* vel *Hyrolimum*, Pausanias Πόλυμνον. COLLECT.— Πολύσυμνος est Tzetze in Lycophronis vers. 212, quo loco nos e eodd. mss. Πολύσυμνον posuimus. Wouwerius et Munckeras in Hygini *Poet. Astronom.* cap. 5, Πολύσυμνον scribendum existimant.

(94) Καὶ ἤμνεον ἄσμα. Scribe et distingue, καὶ ἤμνεον ἄσματα αἰδοίοισιν ἀναιδέστατα, εἴργαστο ἄν. Ne interpretatio quidem nobis satisfacit. Hippallica intelligit, quæ recte vocat ἄσματα ἀναιδέστατα. Nam nisi illa canerentur in laudem pudendorum, plane actum erat. Hoc volebat Heraclitus. HEINSIUS.

(95) Ἄϊδης καὶ Διόνυσος. Ἄϊδης dicitur Bacchus, quod apud inferos agens, inconspicius fuerit. Nam αἰδής expr. ἀφανής.

(96) Ἄλλὰ καὶ πρὸς τῶν εἰλωτῶν καλ. Scribe totum hunc locum, εἰ distingue hoc modo, ἀλλὰ καὶ πρὸς τῶν εἰλωτῶν τῶν παρὰ Λακεδαιμονίοις δούλικώτεροι. Deinde, δούλειον ὑπεισῆλθε ζυγόν Ἀπόλλων. HEINSIUS.

(97) Ἀπόλλων Ἀδμήτῳ. De Apollinis servitute proluxe Euripides *Alceste*, et Plutarchus *Erotico*. De Herculis servitute apud Omphalen Diodorus Siculus, p. 165. Plutarchus in lib. *An seni capienda resp.* et Terentius, *Eunuchi* act. v, sc. viii. H. SYLVESTER.

(98) Καθάπερ ἀχρεῖος οἰκέτης. Respicit veterem

παρὰ τοῦ προτέρου δεσπότου. Τότε καὶ τὰ Ἰλίου ταίχη ἀνωκοδομησάτην τῷ Φρυγί. Ὀμηρος δὲ τὴν Ἀθηνᾶν οὐκαὶ σχύνεται παραφαίνειν λέγων τῷ Ὀδυσσεῖ, χρύσειον λύχνην ἔχουσαν ἐν χειρῶν. Τὴν δὲ Ἀφροδίτην ἀνέγνωμεν, ὅσον ἀκόλαστον τι θεραπεινίδιον, παραβαίνειν φέρουσαν τῇ Ἑλένῃ τὸν δῖον τοῦ μοιχοῦ κατὰ πρόσωπον, ὅπως αὐτὸν εἰς συνουσίαν ὑπαγάγηται. Πανύασις γάρ, πρὸς τούτους, καὶ ἄλλους παρπύλλους ἀνθρώποις λατρεῦσαι θεοὺς ἱστορεῖ, ὧδὲ πως γράφων·
dicam aliquam ancillam, sellam Helenæ apposuisse ex adversum adultero, quo cum ad coitum pelliceret. Panyasis denique, præter hos, alios quoque plures deos refert hominibus servisse, sic scribens :

Τλῆ μὲν Δημήτηρ, τλῆ δὲ κλυτὸς Ἀμφιγυήεις,

Τλῆ δὲ Ποσειδάων, τλῆ δ' ἀργυρότεχος Ἀσπίλων

Ἄνδρ' ἑπὶ θητηῶ θητευσέμεν (99) εἰς ἐκταντῶν.

Τλῆ δὲ καὶ ὁ βριμόθυμος Ἄρης, ὑπὸ πατρὸς ἀνάγκης

καὶ τὰ ἐπὶ ταῦτοις (1). Τούτοις οὖν εἰκότως ἔπαται, τοὺς ἐρωτικούς ὑμῶν καὶ παθητικούς τοὺς θεοὺς ἀνθρωποπαθεῖς ἐκ παντὸς εἰσάγειν τράπου. Καὶ γὰρ ἔην κείνοις θητηὸς χρώς. Τεκμηριῶ δὲ Ὀμηρος (2) μάλα ἀκριβῶς, Ἀφροδίτην ἐπὶ τῷ τραύματι παρεισάγων ὅξιν καὶ μέγα ἔχουσαν· αὐτὸν τε τὸν πολυεμικότατον Ἄρη ὑπὸ τοῦ Διομήδους κατὰ τοῦ κορεῶνος οὐτασμένον διηγούμενος. Πολέμων δὲ, καὶ τὴν Ἀθηνᾶν ὑπὸ Ὀρνύτου τραυθῆναι λέγει· καὶ μὴν καὶ τὸν Αἰθιώνα ὑπὸ Ἡρακλείου τοξευθῆναι Ὀμηρος λέγει· καὶ τὸν Ἡλείον Αὐγέα (3) Πανύασις ἱστορεῖ· ἤδη δὲ καὶ τὴν Ἥραν τὴν ζυγίαν ἱστορεῖ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Ἡρακλείου ὁ αὐτὸς οὗτος Πανύασις ἐν Πύλω ἡμαθόντι· Σωσίθιος δὲ καὶ τὸν Ἡρακλέα πρὸς τῶν Ἰπποκαωντιδῶν κατὰ τῆς χειρὸς οὐτασθῆναι λέγει. Εἰ δὲ τραύματα, καὶ αἵματα· οἱ γὰρ ἰχώρες οἱ ποιητικοὶ εἰδεχθέστεροι καὶ τῶν αἱμάτων· σῆψις γὰρ αἵματος ἰχὼρ νοεῖται. Ἀνάγκη τοίνυν θεραπειᾶς καὶ τροφᾶς παρεισάγειν αὐτοῖς, ὧν εἰσιν ἐνδασεῖς. Διὸ τράπεζαι, καὶ μέθαι, καὶ γέλωτες, καὶ συνουσίαι, οὐκ ἂν ἀφροδισίοις χρωμένων ἀνθρώποις (4), οὐδὲ παιδαποιουμένων, οὐδὲ μὴν ὑπνωσόντων, εἰ ἀθάνατοι, καὶ ἀνευδασεῖς, καὶ ἀγῆρωις ὑπὲρ-χον. Μετέλαθε δὲ καὶ τραπέζης ἀνθρωπίνης παρὰ τῆς Αἰθιοπίας, ἀπαιθροῦ δὲ καὶ ἀθέσμου, αὐτὸς ὁ Ζεὺς, παρὰ Λυκάωνι (5) τῷ Ἀρκάδι ἐσπιώμενος. Ἀνθρωπείων γοῦν ἐνεφερεῖτο σαρκῶν, οὐχ ἐκὼν· ἤγνοιε γὰρ ὁ Θεὸς, ὡς ἄρα Λυκάων ὁ Ἀρκάς, ὁ ἐστιάτωρ αὐτοῦ, τὸν παῖδα κατασφάζας τὸν αὐτοῦ,

✠ P. 51 ED. POTTER, 25 ED. PARIS.

morem, quo fideles utilesque servi post aliquod tempus libertate donabantur. Conf. *Archæologia Græca* lib. 1, cap. 10.

(99) *Θητευσέμεν*. Accipiendum pro aoristo θητεῦσαι, aut præsentī tempore θητευόμεν. SYLBERG.

(1) *Καὶ τὰ ἐπὶ ταῦτοις*. Sic recte Nov. et posteriores Clementis editiones. Sed τὰ omittunt Florent. SYLBERG.

(2) *Ὀμηρος*. Conf. de Venere *Iliad.* E, vers. 545; de Plutone, v. 595; de Marte, v. 855.

(3) *Τὸν Ἡλείον Αὐγέα*. Τὸν Ἡλίου Αὐγέα, *Solis filium Augeum*, Nov. Utrumque tolerari potest: erat enim Augeas, Eleus, et Solis filius. Sed cur Augeam inter deos numeret, ratio non liquet. Legendum po-

A gum, perinde ac Helotæ Laedæmoniorum, subiit, Apollo quidem Pheris apud Admetum, Hercules autem Sardis apud Omphalen: Laomedonti Phrygi servivit Neptunus, itemque Apollo, inutilis scilicet servus, qui a priori domino libertatem consequi non potuit; quo tempore ab illis instaurata fuerunt Ilii mœnia. Homerus autem dicere non est veritus, Minervam Ulyssi prælaçisse, aureum lychnum in manibus tenentem. Venerem vero legimus, velut impudicam aliquam ancillam, sellam Helenæ apposuisse ex adversum adultero, quo cum ad coitum pelliceret. Tum enim humanis carnibus saturabatur, idque

Sustinuit quidem Ceres, sustinuit præclarus Mul-
[ciber,

Sustinuit Neptunus, sustinuit etiam argenteum
[arcum habens Apollo,

B *Mortali viro annum servire;*

Sustinuit etiam ferox Mars a patre coactus;

ei quæ deinceps sequuntur. Erat itaque consentaneum, ut jam vobis ostendam, hos vestros deos, qui amore languent, et animi ✠ perturbationibus vexantur, cæteris quoque omnibus quos homines pati solent, affectibus obnoxios esse: nam illis mortale corpus erat. Hoc autem manifeste indicat Homerus, cum Venerem præ vulneribus acute graviterque clamantem inducit; ipsumque Martem belli Deum, a Diomede fuisse ventre sauciatum narrat. Poëta autem refert, Minervam etiam ab Ornyte vulneratam fuisse. Quin etiam Plutonem ab Hercule sagitta ictam dicit Homerus: quod de Eleo quoque Augea tradit Panyasis: qui Junonem etiam promissam in *Pylo arenosa* ab eodem Hercule vulneratam fuisse memorat. Sosibius autem refert, ipsius etiam Herculis manum ab Hippocoontis filiis sauciata fuisse. Quod si sunt vulnera, est etiam sanguis. Sanies enim poetica, quam ἰχώρα vocant, est ipso sanguine turpior: nam putridus sanguis ἰχώρ dicitur. Et curationes ergo, et nutrimenta, quibus indigent, necesse est inducere. Quare et mensæ eorum memorantur, et comotationes, et risus, et coitus: cum ne homines quidem venere uterentur, aut liberis operam darent, aut somno indulgerent, si essent immortales, et nullius indigi, scilicet expertes. Jupiter vero ipse humanæ quidem mensæ particeps fuit apud Æthiopes, II inhumane autem et nefarie, cum a Lycaone Arcade exciperetur. Tum enim humanis carnibus saturabatur, idque

lius τὰς Ἡλίου ἀγᾶς, *Solis radios*. Herculem enim iratum ferunt sagittis suis Solem ipsum percussisse: *Apollodorus, Bibliothec.* lib. 11, cap. 10: *Θερμαινόμενος δὲ ὑπὸ Ἡλίου κατὰ τὴν πορείαν, τὸ τόξον ἐπὶ τὸν θεὸν ἐπέταυεν· Ὡβὶ vero in itinere Solis radiis calefieret, arcum in deum ipsum intendit.* Quod ignorans scriptor aliquis in poeticis fabulis minus versatus, τὸν Ἡλίου, vel Ἡλείον Αὐγέα substituisse videtur.

(4) *Ἀνθρώποις*. Rectius ἀνθρώπων. SYLBERG.— Idem deinde pro ὑπνωσόντων, legere mavult ὑπνωσόντων. Μοχ legendum ἀγῆρω. *Hesiod.* ἀθάνατοι καὶ ἀγῆρω.

(5) *Λυκάων*. Λυκάωνι, Nov. Μοχ, ἐνεφερεῖτο pro ἐνεφερεῖτο. Idem.

invitus: nesciebat scilicet deus, convivatorem suum Lycaonem filium suum interfectum (cui nomen erat Nyctimo) ipsi comedendum apposuisse. Ille est præclarus ille Jupiter, fatidicus, hospitalis, supplicum præses, clemens, panomphæus, scelerum ultor; inao potius injustus, exlex, flagitiosus, impius, inhumanus, raptor, stuprator, adulter, lascivus. Verum tunc erat forte, cum talis erat, cum homo erat. Nunc autem mihi ipsæ fabulæ vestræ consenuisse videntur: Jupiter non est amplius draco, non cygnus, non aquila, non homo lascivus; non volat deus, puerorum amore non tenetur, non dat oscula, non infert vim, etsi adhuc multe sint pulchræ mulieres, Leda formosiores, et Semele vegetiores; adolescentes etiam multi, qui eam formæ pulchritudine, tum elegantia morum Phrygio bubuleo præstant. Ubi vero nunc est aquila illa? ubi cygnus? ubi autem ipse ☿ Jupiter? Una cum pennis consenuit: nec enim legimus eum aut suorum amorum prænituisse, aut temperantiam didicisse. Sed fabula hæc tandem detegitur, mortua est Leda, moriurus cygnus, mortua aquila. Quære tuum Jovem: nec vero cælum, sed

A (Νύκτιμος ὄνομα αὐτοῦ) παραθείη δῶρον τῷ Διί. Καλός γε ὁ Ζεὺς, ὁ μαντικὸς, ὁ ξένιος, ὁ ἰκέσιος, ὁ μειλίχιος, ὁ πανομφαῖος, ὁ προτροπαῖος (6)· μᾶλλον δὲ ὁ ἄδικος (7), ὁ ἄθεσμος, ὁ ἄνομος, ὁ ἀνόσιος, ὁ ἀπάνθρωπος, ὁ βίαιος, ὁ φθορεὺς, ὁ μοιχὸς, ὁ ἐρωτικὸς. Ἀλλὰ τότε μὲν ἦν ὅτε τοιοῦτος ἦν, ὅτε (8) δὴ ἄνθρωπος ἦν· νῦν δὲ ἤδη (9) μοι δοκοῦσι καὶ οἱ μῦθοι ἡμῖν γεγηρακέναι· δράκων ὁ Ζεὺς οὐκέτι, οὐ κύκνος ἐστίν, οὐκ ἀετὸς, οὐκ ἄνθρωπος ἐρωτικὸς· οὐχ ἵπταται θεὸς, οὐ παιδεραστεῖ, οὐ φιλεῖ, οὐ βιάζεται, καίτοι πολλὰ καὶ καλά καὶ ἔτι (10) γυναῖκες, καὶ Λήδας εὐπρεπέστεραι, καὶ Σεμέλης ἀκραιότεραι· μαιράκια δὲ ὀραιότερα καὶ πολιτικώτερα τοῦ Φρυγίου βουκόλου. Ποῦ νῦν ἐκεῖνος ὁ ἀετὸς; ποῦ δαὶ (11) ὁ κύκνος; ποῦ δαὶ αὐτὸς ὁ Ζεὺς; Γεγήρακε μετὰ τοῦ πτεροῦ· οὐ γὰρ δῆπου μετανοεῖ τοῖς ἐρωτικοῖς, οὐδὲ παιδεύεται σωφρονεῖν. Γυμνοῦται δὲ ὑμῖν ὁ μῦθος, ἀπέθανεν ἡ Λήδα, ἀπέθανεν ὁ κύκνος, ἀπέθανεν ὁ ἀετὸς. Ζήτει σου τὸν Δία· μὴ τὸν οὐρανὸν, ἀλλὰ τὴν γῆν πολυπραγμόνει. Ὁ Κρῆς σοι διηγήσεται, παρ' ᾧ καὶ τέθραπται, Καλλιμάχος (12) ἐν Ἕγμνοις·

tus est, Cretensis in *Hymnis* Callimachus:

. . . . . etenim sepulcrum, o rex, tuum
Cretenses fabricarunt.

Mortuus enim est Jupiter, ne commovearis, ut Leda, ut cygnus, ut aquila, ut homo amoribus deditus, ut draco. Quin etiam ipsi, qui hæc prava sunt imbuti superstitione, videntur tandem suos de diis errores, quamvis inviti, et pene reluctantes, deprehendisse:

Non enim a quercu es antiqua, neque a petra,
Sed hominum ex genere es.

Statim vero invenientur iidem et quercus esse, et

☿ P. 52 ED. POTTER, 24 ED. PARIS.

(6) Προτροπαῖος. Ἀποτρόπαιος scribi vult Pervet.; προτροπαῖος, scelerum vindex. Nov. Recte.

(7) Ὁ ἄδικος. Articulum ὁ, qui abfuit ab exemplari, inserendum esse declarant commata sequentia. SYLBURG.

(8) Τοιοῦτος ἦν ὅτε. Hæc e Nov. propter ὅτε repetitum excidisse videntur.

(9) Νῦν δὲ ἤδη. Conf. Cyprianus, *De idololorum vanitate*; Tatianus, *Orat.*, cap. 57; Theophilus, principio lib. ii ad *Autolyce.*; Minucius Felix, pag. 217, Edit. Hackian.; Lactantius, lib. i, c. 16; Athenagoras. *Legat.*, cap. 26.

(10) Καὶ ἔτι. Scribe ex Nov. καὶ νῦν ἔτι.

(11) Δαί. Δε cum in hac, tum in sequenti pericope habet Nov.

(12) Καλλιμάχος. Callimachi versus hodieque exstat in hymno in Jovem. Chrysostomus tamen, commentario in Epistolam ad Titum, et proverbialem illum versum,

Κρητὲς αἰεὶ ψεύσται, κικλήθησιν, γαστέρες ἀργαί,

et hos Callimachi, Epimenidi Cretensi tribuit: sic enim ibi, Ἐπιμενίδης οὖν ἐστίν ὁ εἰρηκὸς, Κρῆς καὶ αὐτὸς ὢν. Ἐχει δὲ οὕτως· Οἱ Κρητὲς τάφον ἔχουσι τοῦ Διὸς, ἐπιγραφόντα τοῦτο· ἘΝΤΑΥΘΑ ΖΑΝ ΚΕΙΤΑΙ ὉΝ ΔΙΑ ΚΙΚΛΗΣΚΟΥΣΙ. Διὰ ταύτην οὖν τὴν ἐπιγραφὴν ὁ ποιητὴς ψεύστας τοῦς Κρητὰς κωμωδῶν, προῖων, πάλιν ἐπάγει, αὐξῶν μᾶλλον τὴν κωμωδίαν·

. . . καὶ γὰρ τάφον, ᾧ ἄρα, σεῖο
Κρητὲς ἐτεκλήναντο.

Τέθραπκε γὰρ ὁ Ζεὺς, μὴ δυσφύρει, ὡς Λήδα, ὡς κύκνος, ὡς ἀετὸς, ὡς ἄνθρωπος ἐρωτικὸς, ὡς δράκων. Ἦδη δὲ καὶ αὐτοὶ φαίνονται οἱ δεισιδαίμονες, ἀκόντες μὲν, ὁμῶς δ' οὖν συνιέντες τὴν πλάνην, τὴν περὶ τοὺς θεοὺς·

Ὁ γὰρ ἀπὸ δρυὸς (13) ἐσσι (14) παλαιφάτου,
[οὐδ' ἀπὸ πέτρης,
C Ἀλλ' ἀνδρῶν γένος ἐσσι.]

Μικρὸν δὲ ὕστερον καὶ δρυὸς ὄντες εὐρεθήσονται, καὶ

. . . καὶ γὰρ τάφον, ᾧ ἄρα, σεῖο. . .
Κρητὲς ἐτεκλήναντο· σὺ δ' οὐ θάρεις· ἐσσι γὰρ
[αἰετ].

Aut memoria igitur Chrysostomum fefellit, aut duo hi poetæ idem scripserunt; quod ab aliis quoque factum docet Clemens infra in *Strom.* vi haud procul ab initio. II. SYLBURG.

(13) Ὁ γὰρ ἀπὸ δρυὸς. Versus est *Odyss.* T, v. 465:

Ἀλλὰ καὶ ὡς μοι εἰπέ τειν γένος, ὀππόθεν ἐσσι.
Ὁ γὰρ ἀπὸ δρυὸς ἐσσι παλαιφάτου. . .

D Alia lectio παλαιφάτου. Verba sunt Penelopes ad Ulysses. Reperitur et similis sententia *Iliad.* X, estque proverbium, quod magnus ille Chiliasta, chil. i, c. 8, 17, inde ductum ait, quod antiquitus in cavis quercubus habitarent homines, atque inde nati fingebantur; ideo et creditum est a Deucalione projectis e saxis natum mortalium genus. Alio item loco sibi ipsi non constat, et pejorem rationem reddat, chil. iii, c. 7, 76. At Eustathius: Ὅτε νομάδα βίον εἴλκον οἱ ἄνθρωποι, καὶ ὀρεινόμενον, καὶ δρυῶν καὶ λίθων κοιλότησιν ἐπίστευον, τὰ νεογνὰ ἐκτιθέμενοι διὰ πενήαν τὰ φίλτατα. Ὅθεν καὶ φήμη διεσπάρη ἐκ τῶν εὐρισκόντων τὰ ἐκθετα βρέφη, ὡς ἄρα ἐκ δρυῶν καὶ λίθων γεννῶνται ἄνθρωποι. Usurpatur proverbium in eos, qui non carent genealogia, vel agresibus non sunt moribus, ut a Sexto Empirico sub finem operis contra Mathematicos, et 458. 40. Col.

(14) Ἐσσι. Eisi hic, et in sequenti v. habet Nov.

πέτραι. Ἀγαμέμνονα (15) γὰρ τινὰ Δία ἐν Σπάρτῃ
 πᾶσθαι Σπάρτιος ἱστορεῖ· Φανοκλῆς (16) δὲ ἐν
 Ἐρωσιν τοῖς Καλοῖς, Ἀγαμέμνονα τὸν Ἑλλήνων
 βασιλέα, Ἀργύννου (17) ναῖον Ἀφροδίτης ἵστασθαι,
 ἐπὶ Ἀργήνῳ τῷ ἐρωμένῳ. Ἄρτεμιν δὲ Ἀρχάδας,
 Ἀπαγγομένην καλούμενην, προτρέπονται (18), ὡς
 φησι Καλλίμαχος ἐν Λιτίσι· καὶ Κενδυλίτις ἐν Μη-
 θύμῃ ἑτέρα περὶ ἧται· Ἄρτεμις. Ἔστι δὲ καὶ Πο-
 δάγρας ἄλλης Ἀρτέμιδος ἐν τῇ Λακωνικῇ ἱερὸν, ὡς
 φησι Σωσίβιος. Πολέμων δὲ κατηγότος Ἀπόλλωνος
 οἶδεν ἀγάλμα· καὶ ὄψοράγου πάλιν Ἀπόλλωνος ἄλλο
 ἐν Ἠλίδι τιμώμενον. Ἐνταῦθα Ἀπομυῖο Διὸς θύου-
 σιν Ἠλείοι· Ρωμαῖοι δὲ, Ἀπομυῖο Ἡρακλεῖ (19),
 καὶ Ἡρατῆ δὲ καὶ Φέβῳ (20) θύουσιν· οἷς καὶ αὐ-
 τοὺς μετὰ τῶν ἀμφὶ τὸν Ἡρακλέα ἐγγράφουσιν. Ἐπὶ
 δὲ Ἀργείοις, εἰ Ἀφροδίτην τομβωρύχον θρησκέου-
 σιν· (Ἀργεῖοι καὶ Λάκωνες (21) καὶ Χελούτιδα δὲ
 Ἄρτεμιν Σπαρτιάται σέβουσιν· ἐπεὶ τῇ βήπτειν (22)
 χελούττειν καλοῦσιν. Οἷαι πόθεν παραγέγραπται
 σοι (23) ταῦτα; Κομίζεται τὰ ὑφ' ἡμῶν παρατιθέ-
 μενα· οὐδὲ τοὺς σοὺς γνωρίζειν ἔσικας συγγραφεῖς,
 οἷς ἐγὼ μάρτυρας ἐπὶ τὴν σὴν ἀπιστίαν καλῶ·
 ἀθέου χλευῆς (24), ὃ δαίλαιοι, τὸν πάντα ὑμῶν ἀβίω-
 τον ὄντως βίον ἐμπεπληκότας. Οὐχὶ μὲν τοι Ζεὺς
 φαλακρὸς ἐν Ἄργει, τιμωρὸς δὲ ἄλλος ἐν Κύπρῳ τε-

✠ P. 53 ED. POTTER, 25 ED. PARIS.

(15) Ἀγαμέμνονα. Agamemnonem Jovem a Spar-
 tanis coli refert Athenagoras principio *Legat.* Apud
 Lycophron., v. 1125, Cassandra de Agamemnone:

Ἐμὸς δὲ ἀκόιτης, ἐρωϊδὸς νύμφης ἀναξ,
 Ζεὺς Σπαρτιάταις αἰγυλοῖς κληθήσεται.

Meus autem maritus, captivæ dominus sponsæ,
 Jupiter a Spartanis fallacibus vocabitur.

Conf. ejusdem poematis vers. 555, et utroque loco
 adnotata. Porro Staphyli meminit Athenæus lib. ii;
 Pinius, *Nat. Hist.*, lib. v, cap. 51; Sextus Empiri-
 cus, *Adv. mathem.*, lib. i, cap. 2; Scholiastes in
Apollonii Argon., lib. i et iv; Harpocration, Homeri
 scholiastes, etc. Quæ adnotavi propter Hervetum,
 qui de Staphylio vel Agamemnone Jove se quidquam
 legisse negat.

(16) Φανοκλῆς. Hunc locum emendarunt P. Leo-
 parcius, lib. iv, cap. 4, et Giraldus ab Herveto ci-
 tatus; sed in eo differunt, quod ille legat ἐν Ἐρω-
 σιν, ἢ Καλοῖς, in *Cupidinibus vel Formosis*, et Ἀρ-
 γυννίδος ναῖον Ἀφροδίτης, templum Veneris Argynni-
 dis. Profert etiam locum Stephani de Urbibus, ex
 quo liquet hunc Argynnium filium fuisse Pisidiæ
 Leuconis filie, Athamantis neptis filii Sisyphi. ALA.
 pro Ἐρωσι; manu Ἡρωσι. SYLBERG., COLLECT —
 Φανοκλῆς δὲ ἐν Ἐρωσιν τοῖς καλοῖς Ἀγαμέμνονα, Nov.
 mendose; siquidem ipse Clemens veram lectionem
 indicat esse, Φανοκλῆς δὲ ἐν Ἐρωσιν ἢ Καλοῖς, *Sitom.*
 vi, p. 627, quo loco hunc Phanoelis librum iterum
 citavit.

(17) Ἀργύννου. Mox Ἀργήνῳ· sed ibi Ἀργύνη
 habet Nov. Sunt, qui utrobique malint Ἀργεννός per
 ε, quo nomine insula quedam legitur, et tria pro-
 montoria: significat autem Ἀργεννός, Æolica forma,
 idem quod ἀργεννός, albus, candidus. Hesychius, ἄρ-
 γεννήσι, λαμπραῖς, λευκαῖς. Ἀργύννον, Agamemno-
 nis amasium; et Ἀργυννίδα Ἀφροδίτην agnoscit
 etiam Stephanus: sed addit, eandem Ἀργεννίδα dici,
 ab Aristophane vero Ἀργεινίδα per diphthongum.

(18) Προτρέπονται. Scribe ex Nov. προτροπαίου-
 νται, ut his superius προτροπαίου pro προτρο-
 παίου. Hesychius, προτροπαίονοι, σέβοντες, τιμῶν-

A *petrae.* Jovem enim quemdam Agamemnonem Sparte
 coli refert Staphylus. Phanoeles autem in libro,
 quem *Amores, seu Pulchros*, inscripsit, memora-
 Agamemnonem Græcorum regem templum Argynna
 Veneris, in memoriam amasii sui Argynni, condi-
 disse. Callimachus in libro *Αἰτίων, seu Causarum*,
 dicit Areadas divinos honores tribuere Dianæ Ἀπαγ-
 γομένης, seu *quæ se strangularit*. Colitur etiam Me-
 thymnae alia Diana Condylitis. Est quoque Podagræ
 alterius Dianæ templum in Laconica, ut refert So-
 sibijs. Polemo autem *ἡμῶν* Apollinis unum, et
ρορινῶν cursus Apollinis alterum & quod in Elide
 colitur, simulacrum memorat: quin etiam iidem
 Elidi Jovi muscarum depulsori, quemadmodum Ro-
 ma i Herculi muscarum depulsori, itemque Febri
 et Pavori, quos ejus inter comites referunt, sacra
 faciunt. Mito autem Argivos, qui Venerem τομβω-
 ρύχου, seu *quæ sepulcra effodit*, colunt. Sicut etiam
 Spartani Dianam Chelytilla, quoniam tussire ab eis
 dicitur χελούττειν, venerantur. An tu vero, unde
 hæc citata fuerunt, intelligas? Ego certe quæ a vo-
 bismetipsis afferri in medium solent, apposui tibi;
 tu vero ne tuos quidem scriptores, quos ad ar-
 guendam tuam incredulitatem testes advoco, agno-
 scere videris. O miseri, qui totam vitam vestram,

τες, προσκονοῦντες. Eidem vero προτρέπεσθαι est
 παρακαλεῖν. Quorum illud prius huic loco convenit.

(19) Ἐν Ἠλίδι. . . Ἡρακλεῖ. Ἐν Ἠλίσι (sed
 Ἠλίδι supra id scriptum est) τιμώμενον· ἐνταῦθα
 C Ἀπομυῖο Ἡρακλεῖ, Nov. omissis scilicet intermediis
 vocibus a parum diligenti scriptore propter Ἀπο-
 μυῖο repetitum.

(20) Ἡρατῆ δὲ καὶ Φέβῳ. Ἡρατῆ, Nov. Sed ve-
 rissime est Clementem Ἡρατῆν scripsisse, quod
 Romanis *Febris* femina sit. Lactantius, lib. i, cap.
 20: *Pavorem, Palloremque Tullus Hostilius figura-
 vit, et coluit.* Paulo post: *Idola sua pro diis habent,
 ut Romani Rubiginem, ac Febrim.* Minutius Octavio,
*Pavorem Hostilius atque Pallorem. Mox a nescio
 quo Febris deditur.* Ælianus Ἡρατῆν appellat, Græ-
 corum idioma secutus, qui Ἡρατῆν dicere non so-
 lent: *Var. hist.*, lib. xii, cap. 11: *Ρωμαῖοι ὑπὸ τῷ
 λόγῳ τῷ Παλλαντίῳ, Ἡρατῆ καὶ ναῖον καὶ βωμὸν
 ἰδρύσαντες Romani sub Palatio colle Febris et tem-
 plum et aram edificaverunt.* Conf. Cicero, *De legib.*,
 lib. ii; Plautus, *Ain.* ii, 2, 2; Livius, lib. i, c. 27;
 Valerius Maximus, lib. ii, c. 5; Plinius, lib. ii, c.
 7; Augustinus, *De ciuit. Dei*, pluribus locis, etc.

D (21) Ἀργεῖοι καὶ Λάκωνες. Commotio hæc e
 margine in contextum irrepsisse videtur; eoque
 sublato melius constat et structura, et sententia.
 SYLBERG.

(22) Βήπτειν. Hesychius, Χελούειν, βήσσειν· καὶ
 χελούττειν ὁμοίως.

(23) Οἷαι πόθεν παραγέγραπται σοι, etc. Vetus
 lectio erat, Οἷαι πόθεν παραγέγραπται ταῦτά σοι κο-
 μίζεσθαι, τὰ ὑφ' ἡμῶν παρατιθέμενα. Quam sic cor-
 rexerit Heinsius: Ἦθῶν οἷαι παραγέγραπται ταῦτά
 σοι; κομίζεται τὰ ὑφ' ἡμῶν. Unde putas, inquit,
 hæc deprompta esse? Vestris, o miseri et cæci, armis
 pugnamus. Vestri scriptores ista suppeditarunt nobis.

(24) Καλῶ· ἀθέου χλ. Hunc locum sic distinxi.
 Antea scriptum erat, καλῶ· ἀθέου χλευῆς. Ὁ δαί-
 λαιοι, τὸν πάντα ὑμῶν ἀβίωτον ὄντως βίον ἐμπεπλη-
 κότας. Arcerius et Sylburgius, inverso verbarum
 ordine, sic scribunt, καλῶ· Ὁ δαίλαιοι, τὸν πάντα
 ὑμῶν ἀβίωτον βίον ἀθέου χλευῆς ἐμπεπ. Sed ea
 transpositione opus esse non videtur.

minime quidem vitalem, tam nefariis ludibriis implevistis! Nonne Argis Jupiter *calvus*, alter vero *ultoris* nomine in Cypro colitur? Nonne Veneri *Peribasæ* Argivi, *Mereirici* Athenienses, et *pulchris clunibus prædita* Syracusii, quam Nicander καλλιγλουτον alicubi vocavit, sacra faciunt? Taceo nunc Bacchum χοιροψάλην, seu qui *naturam muliebrem contractat*. Eum venerantur Sicyonii, præficiuntque mulierum pudendis; turpitudinis præsidem, et omnis pro:erviciæ patronam, summa religione colentes. Atque tales quidem sunt ipsis dii: tales autem sunt ipsi quoque, qui in divina religione ludunt, aut potius sibi illudunt, et gravissimas contumelias intorquent. Quanto melius *Ægyptii*, qui vicatim et per urbes bruta animalia coluerant, quam *Græci*, qui hujusemodi deos adorant! Sint enim illa *feræ*: at non sunt a luitorio, non illicitis libidinibus cedita; nec ex illis vel unam alias voluptates, quam quas natura indulsit, consecratur. Hi autem quales sint, quid opus est dicere, cum jam eos satis arguerimus? Porro autem *Ægyptii*, quorum nunc feci mentionem, distracti sunt in varios *æ* cultus et religiones. Ex his enim Syenitæ colunt pisces phagrum: qui Elephantinam habitant, alium pisces, nomine *μαωten*: Oxyrinchitæ similiter, *πισces*, qui ab eorum regione nomen habet. Hæc *ciopolitæ* præterea, *ichneumonem*; *Saitæ* autem, et *Thebani*, ovem; lupum, *Lycopolitani*; canem, *Cynopolitani*; Apin, *Memphitani*; hircum, *Mendesii*. Vos autem, qui estis *Ægyptiis* omnino melio-

✱ P. 51 ED. POTTER, 25 ED. PARIS.

(25) *Τετιμήσθον. Honorati sunt*, pro τετιμήσθον. Sic enim postulat grammatica regula: et ejusmodi anomalia notata etiam supra. *Sylburg.*

(26) *Θύγι δὲ Ἀφροδίτη περιθασίη.* P. Leopardus, lib. viii, cap. 25. Veneris περιθασίας meminere Clemens Alex. et Hesychius. Περιθασίη, Ἀφροδίτην. Scholia in Clementem ἀπχρηστικῶν interpretantur. Hæc illa.—Ipsam quoque verbum ἀφραδίνον referunt ad turpia vici docti, exponentes illud ἀφραδίζουσας uspiam: Περιθασίη autem decurtatum forte est ex Περιθασίη, ut Περσῶ ex Περσεφόνη, Συρακῶ ex Συρακούσα, Tarentino idiomate. Ceterum spurcam illud Dionysii epithetum, quod paulo post affert, παρὰ τὸ ψάλλειν, ἢ κίπτειν, ἢ σίλλειν, deducit Aeschylus Scholiastæ in *Persas* suo linem *Trag. lib. Collect.* — Περιθασίη forsam a promiscua obambulatione, ut ἢ πάληρος. Adiciat et Παρθασίη legi posset: ut quæ concubii leges sæpe transiliat. Hervetus *Ἐπι-*

θασίη cur maluerit, nescio. Quibusdam Περιθασίη dicitur παρὰ τὸ παρ. ἔργαι, a *avaricandis* curibus, hinc *divaricatrix*. *Suidæ*, Περιθασίη est ἀποχούμενος. (27) *Καλλιπύγῳ.* Scriptum erat καλλιπύργῳ, sed καλλιπύγῳ legendum declarat synonymum epitheton καλλιγλουτός. Item εὐπογίαν affectare dicuntur feminae in *Alexidis* quodam loco infra. Moverit ne eodem errore *Brodeus* quoque *Miscell.* lib. i, cap. 19, ex *Athenæi* lib. xii. *Sylburg.*

(28) *Ἀέγειν ἐστὶ.* Post ἐστὶ distingue, non ante. *Id.*

(29) *Συρηῖται.* Pro *Συρηῖται*, quod prius exstabat, *Græci* et *Canterus* *Συρηῖται* legendum esse docuerunt ex *Æliano* et *Plutarcho*. *Sylburg.* — Evenitas non facilius, opinor, reperias, quam *Osirian* *Ægyptii*: quamobrem hic fortean legendum non *Εὐρηῖται*, sed *Συρηῖται*, *Syenitæ*. Facilius enim mutatur *Σο* in *Ευ*. *Ælianus*, lib. x *De animalib.*, cap. 49: *Τὸς ἰχθύς τὸς φαγρῶς Συρηῖται μὲν Αἰγυπτίων*

Α *τίμησθον* (25); *Θύγι δὲ Ἀφροδίτη Περιθασίη* (26) μὲν Ἀργεῖοι, Ἐταῖρα δὲ Ἀθηναῖοι, καὶ Καλλιπύγῳ (27) ἑβούσιν Συρακούσιοι; ἦν Νίκανδρος ὁ ποιητῆς καλλιγλουτόν που κέκληκεν. Διόνυσον δὲ ἦθη σιωπῶ τὸν χοιροψάλην· Σικυόνιοι τοῦτον προσκυνοῦσιν, ἐπὶ τῶν γυναικείων τάξαντες τὸν Διόνυσον μαρῶν, ἔφερον αἰγρῶς, καὶ τῆς ὕδρευς σιδάζοντες ἀρχηγόν. Τοιοῦδε μὲν αὐταῖς οἱ θεοὶ· τοιοῦδε καὶ αὐτοὶ παίζοντες ἐν θεοῖς, μᾶλλον δὲ ἐμπαίζοντες καὶ ἐνοθρίζοντες σφισιν αὐτοῖς. Καὶ πόσῳ βελτίους Αἰγύπτιοι, κωμηδὸν καὶ κατὰ πόλεις τὰ ἄλογα τῶν ζώων ἐκτετιμηκότας, ἤπερ Ἕλληνας, τοιοῦτους προσκυνοῦντες θεοῦς! Τὰ μὲν γὰρ, εἰ καὶ θηρία, ἀλλ' οὐ μοιχικά, ἀλλ' οὐ μάχλα; παρὰ φύσιν δὲ θηραύει ἠδονὴν οὐδὲ ἐν. Οἱ δὲ ὁμοῖοι, οἱ καὶ χρῆ λέγειν ἐστὶ (28), ἀποχρόντως αὐτῶν διαληλεγμένον; Ἄλλ' οὖν γε Αἰγύπτιοι, ὅν νῦν δὲ ἐμνήσθην, κατὰ τὰς θρησκείας τὰς σφῶν ἐσκέδανται· σέβουσι δὲ αὐτῶν Συρηῖται (29), φάγρον τὸν ἰχθύν· μαῖώτην δὲ, ὡς ἄλλος (30) οὗτος ἰχθύς, οἱ τὴν Ἐλεφαντίνην οἰκοῦντες· Ὑξυριγγίται τὸν φασόλιον τῆς γῆρας αὐτῶν ὁμοίως ἰχθύν· ἐστὶ γὰρ μὲν Ἰερρακλιεπολίται ἰχθυόμενα· Σαῖται δὲ καὶ Θηβαῖοι πρόβατον· Λυκοπολίται δὲ λύκον· Κυνοπολίται δὲ κύα· τὸν Ἄπιν (31) διαμρῖται· Μενδῆσιοι τὸν τράγον· ὁμοῖς δὲ, οἱ πάντ' ἀρκίους Αἰγυπτίων, (ὁκνῶ δὲ εἰπεῖν χαίρους·) οἱ τὸς Αἰγυπτίους ὀσημέραι γαλῶντες (32), οὐ πάυεσθα, ὁποῖοί τινες καὶ περὶ τὰ ἄλογα ζῶα; Θεσσαλοὶ μὲν ὕμῶν τὸς πηλαργούς τετιμήκασι διὰ τὴν συνήθειαν· Θηβαῖοι δὲ (33) τὰς γαλάς, διὰ τὴν Ἰερρακλέους γένεσιν. Τί δὲ οὐ πά-

ιερός νομίζουσιν· οἱ δὲ οἰκοῦντες τὴν Ἐλεφαντίνην κλιουμένην τὸς μαῖώτας. Deinde causam addit, quod pisces isti accessum inundantis Nili suo adventu præventiant. Idem scribit *Plutarchus*, *De Iside et Osiride*, agens de *Oxyrinchitis*: *Σεβόμενοι γὰρ τὸν ὕξυριγγον ἰχθύν, δεδίασι μήποτε τὸ ἀγκιστρὸν καθαρὸν ἔσται ὕξυριγγου περιπεσόντος αὐτῷ, Συρηῖται δὲ φάγρον.* Hinc ipsam *Strabo* φαγρόριον appellat et φάγρον, unde *Γαργροῖοπολις*, lib. xvii, in *Arabia* situs recessa. Ibidem meministi et insulae *Elephantine* in *Nilo*; et *Plinius*, lib. xvi, c. 21, ut circa *Memphim* *Ægypti*, et in *Elephantine* *Thebaidis* nulli arbori decedant folia, ne vitibus quidem. *Athenæus*, lib. vii, muretas numerat inter *Nili* pisces. *COLLECT.*

(30) *Ὡς ἄλλος.* Ὡς redundat.

(31) *Τὸν Ἄπιν.* *Conf. Strom.* i, p. 522, 525; *Herodotus*, lib. ii, cap. 65 et seq.; *Diodorus Siculus*, lib. ii. *Auctor Constit. apost.*, lib. v, cap. 42: *Ὡς κατ' Αἰγυπτίους τὸν Ἄπιν, καὶ τὸν Μενδῆσιον τράγον· Ἐταπὰ Ἐgyptίους Ἄπιν, et hircum Mendesium. Recognit.* *Clementis*, lib. v, cap. 20, de *Ægyptiis* ait, *Ἄλι ἐορῶν βοῦν, qui Ἄπιν αἰκίται, colendum τρωιδερε, ἄλι hircum, ἄλι cattas; κομυλλί ἰβιν; quidam serpentem; pisces quoque, etc.* Eadem scire habes *Clementinorum* *homil.* 10, cap. 46. De hircu *Mendesiorum* *conf. Herodotus*, lib. ii, cap. 46.

(32) *Τὸς Αἰγυπτίους . . . γαλῶντες.* Simili ratione utitur *Petrus* in *Recogit.*, lib. v, cap. 21, et *Clementin.* *hom.* 10, cap. 17.

(33) *Θηβαῖοι δὲ.* *Ælianus*, lib. xii, cap. 5, *De animalibus*: *Καὶ Θηβαῖοι δὲ σέβουσιν Ἕλληνας ὄντας, ὡς ἀκόως, γαλῶν. Thebani, quanquam Græci, mustelam religiose venerantur; quia nimiram nutrix Herculis fuit, aut quod cum hircenem Alemena parturiret, et parere non posset, ea prætercurrens pueri vincula dissolvit. Ibidem etiam mures idem*

λιν (34) Θεσσαλοὶ μύρμηκας ἱστοροῦνται σέβειν, ἐπεὶ τὸν Δία μαμαθήκασιν ὁμοιωθέντα μύρμηκι, τῇ Κλήτορος θυγατρὶ (35) Εὐρυμεδούσῃ μιγῆναι, καὶ Μυρμηδόνα γεννηῆσαι; Πολέμων δὲ τοὺς ἀμφὶ τὴν Τρωάδα κατοικοῦντας ἱστορεῖ τοὺς ἐπιχωρίους μῦς, οὓς σμίνθους καλοῦσι (36), θρησκευεῖν, ὅτι τὰς νεύρας τῶν πολεμίων διέτρωνον τῶν τάξων· καὶ Σμίνθιον Ἀπόλλωνα ἀπὸ τῶν μῶν ἐκείνων ἐπεφύμισαν. Ἡρακλείδης δὲ ἐν *Κτίσεσιν ἱερῶν περὶ τὴν Ἀκαρνανίαν* φησὶν, ἔνθα τὸ Ἄκτιον ἐστὶν ἀκρωτήριον, καὶ τοῦ Ἀπόλλωνος τοῦ Ἀκτίου τὸ ἱερόν, ταῖς μυῖαις προθύεσθαι βροῦν. Οὐδὲ μὴν Σαμίων ἐκλήσομαι (37) πρόβατον, ὡς φησὶν Εὐφορίων, σέβουσι Σάμιοι· οὐδέ γε τῶν τὴν Φοινίκην (38) Σύρων κατοικοῦντων, ὧν οἱ μὲν τὰς περισσεύρας, οἱ δὲ τοὺς ἰχθῦς οὕτω σέβουσι περιττῶς, ὡς Ἡλείοι τὸν Δία. Εἶεν δὲ, ἐπαιδῆ οὐ θεοὶ, οὓς θρησκευεῖτε, ἀδῆις (39) ἐπισκέψασθαι μοι δοκιῆ, εἰ ὄντως εἶεν δαίμονες, δευτέρᾳ ταύτῃ, ὡς ὁμαῖς φασε, ἐγκαταλεγόμενοι τάξει. Εἰ γὰρ οὖν δαίμονες λίχνοι (40) τε καὶ μυροὶ, ἔστι μὲν ἐφευρεῖν καὶ ἀναφανδὸν οὕτω κατὰ πόλεις δαίμονας ἐπιχωρίους, τιμὴν ἐπιδρεπομένους· παρὰ Κυθνίοις μὲν Ἐδημον (41)· παρὰ Τηγίοις Καλλισταγόραν· παρὰ

✠ P. 53 ED. POTTER, 26 ED. PARIS.

adorari tradit ab iis, qui Troadis Hamaxitum incolunt, unde Apollinem *Smynthium* appellant; tum vero in eade *Smynthii* ciures ali mures, *σμίνθος* enim illis murem significat. Addit deinde fabulam de muribus ab Apolline expulsis, et alteram quam hic innuit Clemens: Cretenses ad coloniam domo missi rogarunt, ut quempiam ad habitandum aptum locum ostenderet. Respondet ille, ubi γηγενεῖς, id est *terra geniti*, bellum eis inferrent, ibi considerendum. Ita eos ad Hamaxitum profectos, castra posuisse: tum incredibilem murium multitudinem erupisse, et clypeorum lora derosisse, et arcuum nervos exedisse; ex quo conjecturam duxerunt, illos esse terrigenas; proinde hunc locum excoluisse, atque Apollini *Smynthio* templum excitasse. Eandem fabulam narrat Strabo, lib. xiii *De Eury-medusa*; Arnobius, lib. iv: *Nunquid a nobis aliquando conscriptus est, modo in aurum versus, modo in Saturnum ludicrum, in draconem, in alitem, et, quod omnia genera contumeliarum transiliat, in formiculam parvulam, ut Clitoris videlicet filiam Myrmidonis redderet apud Thessalos matrem?* COLLECT. Conf. Ovid., *Metamorph.*, lib. ix, fab. 10.

(34) *Τί δέ, οὐ π.* Hanc lectionem exhibuit primum Heinsius, et post eum reliquæ Clementis editiones. Vetus lectio erat, *Τί δαὲ πάλιν Θεσσαλοὶ μύρμηκας ἱστοροῦνται σέβειν*; quam quilibet exhibent Flor. et Sylburg. Nec opus erat ea verba mutare, modo sic distinguantur, ut sit apud Nov. *Τί δαὲ πάλιν οἱ Θεσσαλοὶ; μύρμηκας ἱστοροῦνται σέβειν, ἐπεὶ τὸν Δία, etc.* Quid autem rursus *Thessali?* formicas referuntur colere, quia Jovem, etc.

(35) *Τῇ Κλήτορος θυγ. Εὐρυμεδούσῃ.* Clitoris filiam dixit Arnobius. At *Recognit.*, lib. x, c. 22, refertur Jupiter corrupisse *Eurymedusam Achelvi*, mutatus in formicam; ex qua nascitur *Myrmidon*. *Achelvi* filiam dicunt *Clementina*.

(36) *Καλοῦσι.* Post καλοῦσι recte cum A inserimus σέβεσθαι, θρησκευεῖν, vel simile quid. SYLBURG.

(37) *Οὐδὲ μὴν Σαμίων ἐκλήσομαι.* Alianus, lib. xii, cap. 40: *Τιμῶσι δὲ ἄρα Δελφοὶ μὲν λύχον, Σάμιοι δὲ πρόβατον. Lupum Delphi colunt, Samii ovem venerantur.* Deinde causam addit, quod Samiis furto sublatum aurum ovis invenit. Ideo Mandrobulus Junoni ovem consecravat, ut Aristoteles tra-

dit. Idem, lib. xi, cap. 8: *In Leucade promontorium est excelsum et sacrum, in eo Apollinis Actii sanum; cuius honori dedicatum tempus festum cum instat, in quo saltando etiam certant, bovem muscis mactant: cuius illæ sanguine saturatæ recedunt, veluti munere ad id faciendum persuasæ.* Euphorionem citat etiam idem lib. xvii, cap. 28, et Athenæus multis in locis. COLLECT. — (38) *Οὐδὲ γε τῶν τὴν Φοινίαν.* P. Victorius, lib. xii, cap. 15. Tibullus in quadam elegia superstitionis Syrorum meminit, qui columbas consecrabant, timebantque violare, ita canens:

*Quid referam, ut volitet crebras intacta per urbes
Alba Palestino sancta columba Syro?*

Alii legunt *suo*. Id quoque memoriae prodidit Xenophon, in *Exped. Cyri*; narrat enim copias illas venisse ad fluvium Chalum, plenum magnorum piscium ac mansuetorum, quos Syri deos putarent, nec sinerent violari; quod etiam tribuebant columbis. Cicero, in *De nat. deorum*: *Pisces Syri venerantur.* Porphyrius, lib. iv *Περὶ ἀποχῆς*, Menandri comici versus ponit, quibus exponitur quo humilitatis descendant Syri, ut deum placent, si forte aliquando incontinentia ducti pisces comederint.

D COLLECT. — Conf. Diodorus Sic., lib. ii.

(39) *Αδῆις.* Omittit Nov.

(40) *Λίχνοι.* Recte posteriores Clementis edit. *λίχνοι* habent; quam lectionem firmat Nov., *λύχνοι*, Flor., Sylb. Tatianus *λίχρους καὶ ἀπόστους* vocat, p. 48.

(41) *Ἰαυὰ Κυθνίοις μὲν Ἐδημον.* A. C. παρὰ Κυθνίοις Μενέδημον. H. m. mox, pro παρὰ δ' Ἡλείοις Ἄλιον, legendum παρὰ Δελφίοις Ἄλιον. Anium certe Deli et regem fuisse, et sacerdotem, ex Dionysio Halicarnasseo et Virgilio clarum est; ex ipso etiam Clemente infra. SYLBURG. — Et quidem Μενέδημον habet Nov.; unde, quin Clemens ita scripserit, haud potest dubitari. Caterum de Anio, Eliensium deo, hæc dicit Vossius, *De orig. et progress. idol.*, lib. i, cap. 15: « Elienses Anium pro deo habuere, teste Clemente, *Admonitione ad gentes*. Sed cum conditores urbium soleant in deos referri, suspicio mihi oborta, *Alium* legi debere. Nam Eliorum urbs ab Elho, sive Alho, condita; unde et ipsi Dorice Plauto

sint vere daemones, quos secundum a diis ordinem tenere creditis, jam erit ulterius dispiciendum. Si igitur daemones sint gulae dediti et impari, ostendi facile possunt per singulas vestras urbes indigenae daemones, quibus divini honores persolvuntur. Apud Cithnios, Menedemus; apud Tenios, Callistagoras; apud Delios, Anius; apud Lacones, Astrabaecus. Calitur etiam Phaleri quidam heros in puppi navis: et Pythia jussit sacra facere Plataeensibus Androerati, et Demoerati, et Cyclaeo, et Leucoui, Medico bello fervente. Alios etiam permultos daemones reperiet, si quis paulum dispicere valeat:

*Ter enim decies mille sunt in terra multos pascente
Daemones immortales, custodes mortalium hominum.*

Quinam sunt hi custodes, o Bæoti, ne pigeat eloqui. Manifestum etenim est, hos esse, quos modo memoravi, et, qui sunt his honoratioris, magnos daemones, Apollinem, Dianam, Latonam, Cererem, Proserpinam, Plutonem, Herculem, ipsum Jovem. Ne vero aufugiamus, nos custodiunt, o Aseræ: aut forte ne peccemus, qui scilicet peccata non sunt experiti. Hic usurpare licet, quod proverbii loco dici solet,

Pater inemendabilis emendat filium.

Quod si nos custodiant, haudquaquam id benevolentia ducti faciunt, sed adulatorum instar, interea dum vestrum urgent exitium, fumo inescati, vitæ adhaerescunt. Ipsi certe daemones ingluviem fatentur suam, dum dicunt:

*Libaminis, nidorisque, hunc enim honorem nos sortiti
[sumus.]*

Quam autem vocem ederent, si vocem acciperent Ægyptiorum dii, mustelæ et feles, et id genus animalia, nisi hanc poeticam ab Hemero prolatam, qua nidorem et coquinariam sibi gratissimas esse profiteantur. Tales itaque sunt vestri daemones, et dii, et si qui *semidei*, tanquam *semiasini* vocantur; neque enim est vobis nominum penuria, quibus ad impias hujusmodi compositiones utamini

CAPUT III.

Sacrificiorum diis mactatorum crudelitatem ac feritatem perstringit.

Nunc autem superioribus illud adjungamus, quam
P. 56 ED. POTTER, 27 ED. PARIS.

*Captivis Alii, non Elii dicuntur. Et Alis ibidem pro
Elis constanter legas.*

(42) Ἀστράβακον. Ὀστράβακον, Nov. Sed Pausanias receptam lectionem firmat. Nam ille, in *Laconicis*, p. 491 edit. Hanov., dicit: Πλησίον δὲ Ἀστράβακον καλούμενον ἔστιν ἠρώρον· *Hic proximum est heroicum monumentum, quod Astrabaci esse dicitur.* Quis porro fuerit hic Astrabaecus, paulo post declarat.

(43) Τρεῖς γὰρ. Hesiodi *Oper. et Dies*, l. 1, v. 250. Caeterum pro τρεῖς Nov. habet τρεῖς. In secundo versu, Ἀθάνατοι Ζηνός, pro δαίμονες ἀθάνατοι, Hesiod.

(44) Αἰεθῆς. Homeri *Iliad.* Δ, v. 49. Clemens eodem allusit, p. 15. Solent autem veteres Ecclesiae Patres ethnicis e suis poetis exprobrare, quod eorum dii victimarum nidoribus inhiant; quin etiam eorum non pauci daemones, ut terrenos spiritus, ejusmodi rebus delectari crederant. Tatianus *Orat.*, cap. 20: Οἱ δαίμονες, οὗς ὑμεῖς οὕτω φατέ, σύμπληρον ἐξ ὕλης λαβόντες, κτησάμενοί τε πνεῦμα τὸ ὑπ' αὐτῆς, ἄσωτοι καὶ λίχνοι γεγονάσιν· *Daemones, qui a*

Δ δ' Ἠλείοις Ἀνίον· παρὰ Λάκωσιν Ἀστράβακον (42)· τιμᾶται δὲ τις καὶ Φαληροῖ κατὰ πρόμναν ἤροις· καὶ ἡ Πυθία συνέταξε θύειν Πλαταίωνσιν Ἀνδροκράτει, καὶ Δημοκράτει, καὶ Κυκλαίῳ, καὶ Λεύκωι, τῶν Μηδικῶν ἀκμαζόντων ἀγόνων. Ἔστι καὶ ἄλλου, παμπόλλους συνιδεῖν δαίμονας, τῶν καὶ σμικρὸν διαθρεῖν δουκμένων·

Τρεῖς γὰρ (43) μύριοι εἰσὶν ἐπὶ χθονὶ περὶλυθοτεῖρη δαίμονες ἀθάνατοι, ζέλικες μερόπων ἀνθρώπων.

Τίνες εἰσὶν οἱ φύλακες, ὧ Βουώτιε, μὴ φθονήσης λέγειν. Ἡ δὲ ὄλον ὡς οὗτοι, καὶ οἱ τούτων ἐπιτιμότεροι, οἱ μεγάλοι δαίμονες, ὁ Ἀπόλλων, ἡ Ἄρτεμις, ἡ Ἀθηνᾶ, ἡ Δημήτηρ, ἡ Κόρη, ὁ Πλούτων, ὁ Ἡρακλῆς, αὐτὸς ὁ Ζεὺς. Ἄλλ' οὐκ ἀποδρᾶναι ἡμᾶς φυλάττουσιν, Ἀσκραῖε· μὴ ἀμαρτάνειν δὲ ἴσως, οἱ ἀμαρτιῶν δῆτα οὐ πεπειραμένοι. Ἐνταῦθα δὲ τὸ παροιμιώδες ἐπιφθέγγασθαι ἀρμόττει·

Πατήρ ἀνευδέκτητος παῖδα νοουθετεῖ.

Εἰ δ' ἄρα καὶ εἰσὶ φύλακες οὗτοι, οὐκ εὐνοία τῇ πρὸς ἡμᾶς περιπαθεῖς, τῆς δὲ ὑμεδαπῆς ἀπωλείας ἐχόμενοι, κολάκων δίκην, ἐγγρίμπτουσι τῷ βίῳ, δαλεαζόμενοι καπνῷ. Αὐτοὶ που ἐξομολογοῦνται οἱ δαίμονες τὴν γαστριμαργίαν τὴν αὐτῶν·

Αἰεθῆς (44) τε, κνίσσης τε· τὸ γὰρ λέγομεν
[γὰρ... ἡμεῖς,

λέγοντες. Τίνα δ' ἂν φωνὴν ἄλλην, εἰ φωνὴν λάβοιεν Ἀιγυπτίων θεῶν, οἷα αἰλουροὶ καὶ γαλαὶ, προήσονται, ἢ τὴν Ὀμηρικὴν τε καὶ ποιητικὴν, τῆς κνίσσης τε καὶ ὄψαρτυτικῆς φωνῆς; τοιοῦθα μὲν τοι παρ' ὑμῖν οἷ τε δαίμονες καὶ οἱ θεοὶ, καὶ εἴ τινες ἡμίθεοι, ὡσπερ ἡμίονοι, κέκληνται· οὐδὲ γὰρ οὐδὲ ὀνομάτων ὑμῖν πένια πρὸς τὰς τῆς ἀσεβείας συνθέσεις.

Φέρε δὲ οὖν (45) καὶ τοῦτο προσθῶμεν, ὡς ἀπὸν-

vobis dicti sunt, ex materia concreti, et spiritu ex ea sumpto, luxuriosi et delicati evaserunt. Athenagoras, cap. 25: Οἱ περὶ τὴν ὕλην δαίμονες λίχνοι, περὶ τὰς κνίσσας καὶ τὸ τῶν ἱερῶν αἶμα ὄντες· *Daemones materiae dediti, nidorum et sanguinis victimarum avidi.* Origenes, in *Celsum*, lib. iii, pag. 155: Πάντες μὲν οἱ θεοὶ τῶν ἐθνῶν εἰσι δαίμονια λίχνα, καὶ περὶ τὰς θυσίας, καὶ τὰ αἶματά, καὶ τὰς ἀπὸ θυσιῶν ἀποφορὰς κακινούμενα. *Omnes dii gentium sunt daemonia, victimarum cruorisque avida, et circa nidores versantia.* Et lib. vii, pag. 554, dicit inde apparere terrenos esse daemones, quod τοῖς ἀπὸ τῶν θυσιῶν ἀναθυμιάμασι, καὶ ταῖς ἀπὸ τῶν αἱμάτων, καὶ ὀλοκαυτωμάτων ἀποφοραῖς τρεφόμενα αὐτῶν τὰ σώματα φιληθονούσων· *Sacrificiorum nidoribus, et sanguinis ac victimarum halitibus eorum corpora voluptati deditorum nutriantur.* Scilicet ex eorum sententia daemones tenuia corpora habebant. Qua de re alius forte dicendi locus erit.

(45) Φέρε δὲ οὖν. Φέρ' οὖν δὲ, Euseb. *Præp. ev.* lib. iv, cap. 16, quo hæc recitata invenies; sed φέρε δὲ οὖν Joan. Mox, ὑμῖν οἱ θεοί, Euseb., pro quo mendose,

ἄνθρωποι καὶ μισάνθρωποι δαίμονες εἶεν ὑμῶν οἱ θεοί, καὶ οὐχὶ μόνον ἐπιχαίροντες τῇ φρενοβλαθείᾳ τῶν ἀνθρώπων, πρὸς δὲ καὶ ἀνθρωποκτονίας ἀπολαύοντες· νυνὶ μὲν τὰς ἐν σταδίοις ἐνόπλους φιλονεικίας, νυνὶ δὲ τὰς ἐν πολέμοις ἀναρίθμους (46) φιλοτιμίας, ἀφορμὰς σφισιν ἡδονῆς πορίζομενοι, ὅπως ὅτι μάλιστα ἔχοιεν ἀνθρωπείων ἀνέδην (47) ἐμφορεῖσθαι φόνων· ἤδη δὲ κατὰ πόλεις καὶ ἔθνη, οἷον ἐλοιμοὶ ἐπισκήψαντες, σπονδὰς ἀπήτησαν ἀνημέρους. Ἀριστομένης γοῦν ὁ Μεσσηνίος τῷ Ἰθωμήτῃ Διὶ (48) τριακκοσίους ἀπέσφαξε, τοσαύτας ὁμοῦ καὶ τοιαύτας καλλιερεῖν οἰόμενος ἑκατόμβας· ἐν οἷς καὶ θεόπομπος ἦν ὁ Λακεδαιμονίων (49) βασιλεὺς, ἰσραεῖον εὐγενές. Ταῦροι δὲ τὸ ἔθνος, οἱ περὶ τὴν Ταυρικὴν χερσόνησον κατοικοῦντες, οὓς ἂν τῶν ξένων παρ' αὐτοῖς ἔλωσι, τούτων (50) δὴ τῶν κατὰ θάλασσαν ἐπταικόντων, αὐτίκα μάλᾳ τῇ Ταυρικῇ καταθύουσιν Ἀρτέμιδι· ταύτας σου τὰς θυσίας Εὐριπίδης (51) ἐπὶ σκηνῆς τραγωδεῖ. Μόνιμος (52) δ' ἱστορεῖ ἐν τῇ τῶν θαυμασίων Συναγωγῇ, ἐν Πέλλῃ τῆς Θεσσαλίας Ἀχαιὸν ἄνθρωπον Πηλεῖ καὶ Χείρωνι καταθύεσθαι· Λυκτίους (53) γάρ, Κρητῶν δὲ ἔθνος εἶσιν, οὕτως Ἀντικλείδης (54) ἐν Νόστοις ἀποφαίνεται ἀνθρώπους ἀποσφάττειν τῷ Διὶ· καὶ Λεσθίου Διονύσω τὴν ὁμοίαν προσάγειν θυσίαν, Δωσίδας λέγει. Φωκαεῖς (55) δὲ (οὐδὲ γὰρ αὐτοῖς (56) παραπέμφομαι τοιοῦτους)· Πυθοκλῆς ἐν τρίτῳ Περὶ ὁμοσιᾶς, τῇ Ταυροπόλῳ Ἀρτέμιδι ἄνθρωπον ὀλοκαεῖν (57) ἱστορεῖ. Ἐρεχθεὺς δὲ (58) ὁ Ἀττικὸς καὶ Μάριος ὁ Ῥωμαῖος, τὰς αὐτῶν ἐθυσάτην θυγατέρας· ὧν ὁ μὲν τῇ Φερσεφάτῃ, ὡς Δημάρατος ἐν πρώτῃ Τραγωδομένων (59)· ὁ δὲ τοῖς

✠ P. 57 ED. POTTER.

ἡμῖν οἱ θεοί, Joan. Ceterum Lactantius hoc argumentum fuisse persequitur lib. 1. cap. 21.

(46) Ἀναρίθμους. Ἐναρίθμους, Joan.

(47) Ἀνέδην. Ἀναίδην, Euseb., sed ἀνέδην Joan. Et quidem rectius. Nil porro est frequentius quam harum vocum confusio.

(48) Τῷ Ἰθωμήτῃ Διὶ. Eusebius habet Ἰθωμήτῃ, sed melius vel Ἰθωμάτῃ, vel Ἰθωμάτῃ, ut Stephanus, et alii; vel etiam, ut Pausanias, Ἰθωμάτῃ, aut Ἰθωμάτῃ, quod Doricum, et plane Messenicum est; ab Ithoma, Messeniae monte, ubi oppidum ejusdem nominis, situ opereque munitissimum. VIGER.

(49) Ὁ Λακ. Particulam ὁ inseruit Sylburgius, omissam in edit. Flor., ut etiam in ms. Nov.

(50) Τούτων. Τοσοῦτον Joan. Μοχ, θάλατταν, Euseb., Joan.

(51) Εὐριπίδης ἐπ. Ἐπὶ σκηνῆς τραγωδεῖ ὁ Εὐριπίδης. inverso verborum ordine. Euseb.

(52) Μόνιμος. De hoc scriptore, ejusque ἀνθρωποθυσίᾳ nihil legi. Forte in Achillis immaturo fato rapti memoriam Peleo ejus parenti, et Chironi nutritio scelus hoc institutum fuerit. VIGER.— Μοχ θαλαττίας, pro Θεσσαλίας, Joan. Mendose.

(53) Λυκτίους. Prius scriptum erat Λυκίους, quod habet etiam Nov. Verum P. Leopardus lib. iv, c. 3, 3. Emend. restituendum ex Eusebio Λυκτίους monet; et addendum Eusebio nomen libri Ἐν Νόστοις, in Reditibus, seu Reversionibus, ut constat ex codice Eusebii Græco, Lutetiae edito. Citatur hic auctor ab Athenæo lib. ix, et alibi, et Atheniensis dicitur. COLLECT.— Suidas, Ἀντικλείδης· οὗτος ἔγραψε περὶ νόστων. VIGER.— Spanhemius Observat. in Callimachi hymn. in Apoll., v. 53, contendit nec Λυκίους, nec Λυκτίους legi debere, sed Λυκτίους, quippe cum Græcæ urbs Λύκτος appellata fuerit.

A immanes dii vestri dæmones fuerint, quamque capitali hominum odio flagraverint, qui eorum non vercordia solum insaniaque delectarentur, sed etiam carnificina cædibusque fruerentur. Quippe modo enim armatas in stadio et ambitosas commissiones, modo infinitas belli contentiones honoris causa gloriaeque susceptas, voluptatis sibi materiem accersebant, ut sic affatim humano errore satiari possent. Jam vero per urbes passim ac populos tanquam terribissimæ pestes grassati, crudeles dirasque libationes expetebant. Sane Aristomenes ille Messenius Ithometæ Jovi trecentos jugulavit, ratus egregie sese tot tamque lectis hecatombis litasse, quorum e numero Theopompus erat, Lacedæmoniorum rex, illustris utique nobilisque victima. Tauri vero populi, qui circa Tauricam Chersonesum habitant, quotquot apud se peregrinos eo tum errore, tum vi tempestatis appulsos interciperent, e vestigio Tauricæ Dianæ immolabant: quibus sacrificiis tragica sæpius Euripidis theatra personarunt. Scribit etiam Monimus in suo *de rebus admirabilibus* Commentario, Pellæ, oppido Thessaliæ, hominem Achivum Peleo et Chironi mactari consuevisse. A Lyctiis vero, Cretæ insulæ populis, Jovi homines jugulari solitos, auctor est Anticlides, in eo, quem *Reditus* inseripsit, opere. Itemque Baccho similem a Lesbiiis oblatam esse victimam ex Dosida cognoscimus. Phocæenses quoque, ne præteriri a nobis videantur, hominem integrum Tauricæ Dianæ cremabant, ut ✠ testis est Pythocles libro *De concordia* tertio. Adde et his Erechtheum Atticum, et Romanum

(54) Κρητῶν δὲ ἔθνος εἶσιν, οὕτως Art. Leg. Κρητῶν δὲ ἔθνος εἶσιν οὗτοι, Ἀντικλ. ex Euseb., Joan.

(55) Φωκαεῖς. Φωκαεῖς, Joan., mendose. Intelligit auctor *Phocæenses*, non *Phocenses*. Nam Φωκαεῖς, Phocææ, urbis Ioniæ, cives: Φωκαεῖς, incolæ Phocidis, Phocenses. COLLECT.— Φώκαια, Phocææ, urbs Ioniæ; ejus cives Φωκαεῖς, interdum etiam Φωκαεῖς, ut Πλαταιεῖς, Phocæenses, aut Phocæi. Horatius, epod. 16: *Phocæorum velut profugit exsecrata civitas*. Φωκίς, Phocis, Achaïæ regio: incolæ Φωκαεῖς, Phocenses. Thucydidis Scholiastes, lib. 1: Φωκαεῖς, inquit, οἱ τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ Φωκίδος πόλεως· Φωκαεῖς, οἱ τῆς Ἰωνίας, ἀπὸ Φωκαίας πόλεως. Pomponius Mela Phocidem Ioniæ urbem nominat, librorum, opinor, vitio; cum Phocæam, ut Græci omnes, scribere debuisset.

(56) Οὐδὲ γὰρ αὐτ. Οὐδὲ γὰρ αὐτοῖς παραπέμφομαι, τοιοῦτους Πυθοκλ., Nov., Euseb., Joan., nisi quod hic ἀποπέμφομαι habeat.

(57) Ὀλοκαεῖν. Ὀλοκαυτεῖν, Euseb., ὀλοκαυτοῦν Joan., quæ magis in usu sunt, quam ὀλοκαεῖν.

(58) Ἐρεχθεὺς δέ. Plutarchus, in *Historiis parallelis Græcis et Romanis*, has duas narrat historias conjunctas, numero 20. Erechtheus cum Eumolpo bellum gerens, cum didicisset victorem futurum se, si filiam immolaret; re cum uxore Praxithea communicata, puellam mactavit: ejus rei Euripides in Erechtheo meminit. Marius cum Cimbris bellum gerens, cum inferior illis esset, in somnio præmonitus est, victoriam se consecuturum, si filiam prius victimam offerret, Calpurniam nomine. Patriæ igitur charitati natura postposita, eo facto victoriam reportavit. Dorotheus iv *Rer. Ital.* COLLECT.

(59) Δημάρατος ἐν π. τρ. Reinesius, *Var. lect.* lib. 1, pag. 5, ait: « Demaratus ἐν πρώτῃ Τραγω-

Marium, qui suas ambo filias immolarunt : Persephoneæ quidem Erechtheus, ut apud Demaratum primo *Rerum tragicarum* libro legimus; Averruncis autem Marius, ut ex quarto Dorothei *Rerum Italicarum* libro constat. Perhumani scilicet et misericordes exemplis istis exhibentur demones : quidni vero similem in modum religiosa sanctaque habeantur dæmonum mancipia? illi quidem dum servatorum nomine celebrantur; hæc vero dum salutem a salutis insidiatoribus deprecantur. Eumvero dum istis litare sese opinantur, homines ab sese jugulari non cogitant. Atqui non locus profecto hostiam ex parricidio facit: nec si Dianæ quis et Jovi potius in loco sacro, quam si aliis id genus demonibus, vel in aris, vel in triviis hominem, seu iracundia, seu pecuniæ cupiditate commotus jugularit, sacram victimam appellet licet. Parricidium omnino est tale sacrificium. Quid igitur causæ est, vos o homines animalium omnium sapientissimi, ob quam, cum feras adeo fugere, et sicubi in immania animalia, seu in ursum, seu in leonem inciderimus, illico declinare soleamus,

Ut quis, cæruleum si forte aspexerit anguem,

Continuo resilit, membrisque pavore solutis,

Aeris montis sese valle abdit in alta :

vos, qui exitiales ac pestiferos demones insidiari hominibus, eorumque succensos odio, nihil nisi ipsorum pestem interitumque moliri sentitis atque cognoscitis, non ✕ moveamini tamen, nec vestros ipsi hostes aversemini? Quomodo autem fieri potest, ut qui mali sunt, aut verum dicant, aut cui-

✕ P. 58 ED. POTTER, 28 ED. PARIS.

δουμένων, rerum atrocium, grandium, tristem, pugnarum, parricidiorum, conquestionum, horribilium et infelicium eventuum, et quæ alia in scenam Tragicam induci solent. ✕ Vossius existimat *Τραγωδουμένων* libros continuisse historiam μυθικῶν, sive ἑρωϊκῶν temporis : ut de bello Trojano, vel Thebano, et similibus unde, : inquit, tragœdiarum argumenta ab antiquis peti solent. Porro quod Clementis e primo *Τραγωδουμένων* libro, id e tertio recitat Stobæus serm. 57, quo loco Demarati verba de Erechtheo jussu Pythici oraculi filiam Proserpine sacrificante integra exstant.

(60) Ὁ Μάριος. Fallor, ni glossema est istud ὁ Μάριος. Nec vero ante dixit, ὁ μὲν φερσεφόνη ὁ Ἐρεχθεύς. Quid? quod barbara est hæc loquendi ratio. Quid? quod face opus non erat, ut posteriori hunc Marium esse videremus, qui Dorotheum in *Rerum Italicarum* libris citari audiremus. VIGER.

(61) Πῶς δὲ οὐχ ὄσσιοι ἀναλόγως. Eusebius habet ἀνόσιοι, sed omittit ἀναλόγως : sed alter ex mss. : Πῶς δὲ οὐχ ἀνόσιοι ἀλόγως. Forte, πῶς δὲ οὐχ ἂν ὄσιοι ἀναλόγως. Utraque interrogatio ironica est. Et bene ἀναλόγως, videtur etiam quedam ἀναλογία demones inter et δαισιδαίμονας intercedere; cui ut quoquo modo servirem, δαισιδαίμονας hoc loco dæmonum mancipia, quam superstitiosos, vertere malui. VIGER. — Ἀνόσιοι ἀλόγως, Joan. — Dein, σωτήρας, Euseb., Joan.

(62) Εὐφημούμενοι. Εὐφημούμενοι, Joan., sed aliquis εὐφημούμενοι in margine posuit. Mox, ἀνατούμενοι, pro αἰτούμενοι, idem.

(63) Ἡ ὄργη καὶ φιλαργυρία. Hervetus, *quam ira, et avaritia, et aliis similibus demonibus, etc.* Pessimi sane demones ira et pecuniæ sitis : sed aliam Clementis hoc loco mentem esse arbitror; alioqui scribendum fuit, καὶ ἄλλοις ὁμοί. Corruptus

ἀποτροπαίσις, ὁ Μάριος (60), ὡς Δωρόθεος ἐν τῇ τετάρτῃ *Ἰταλικῶν* ιστορεῖ. Φιλόανθρωποι γὰρ ἐκ τούτων καταφαίνονται οἱ δαίμονες : πῶς δὲ οὐχ ὄσιοι ἀναλόγως (61) οἱ δαισιδαίμονας; οἱ μὲν σωτήρας εὐφημούμενοι (62), οἱ δὲ σωτηρίαν αἰτούμενοι παρὰ τῶν ἐπιβούλων σωτηρίας : καλλιερεῖν γοῦν τοπάζοντες αὐτοῖς, σφῶς αὐτοῖς λαλήθασιν ἀποσφάττοντες ἀνθρώπους. Θὸ γὰρ οὐκ παρὰ τὸν τόπον ἱερῶν γίνεται ὁ φόνος : οὐδ' εἰ Ἀρτέμιδι τις καὶ Διὶ ἐν ἱερῷ δῆθεν χωρίῳ, μᾶλλον ἢ ὄργῃ καὶ φιλαργυρίᾳ (63), ἄλλοις ὁμοίοις δαίμοσιν, ἐπὶ βωμοῖς ἢ ἐν ὄδοις ἀποσφάττοι τὸν ἀνθρώπον, ἱερὸν ἱερῶν ἐπισημίσας : ἀλλὰ φόμος ἐστὶ καὶ ἀνδροκτασία ἢ τοιαύτη θυσία. Τί δὲ οὐκ, ὦ σοφώτατοι τῶν ἄλλων ζώων ἄνθρωποι, τὰ μὲν θηρία περιφεύγομεν (64), τὰ δὲ ἀνήμερα, κἂν που περιτύχωμεν, ἄρκτω (65) ἢ λέοντι, ἐκτρέπομεθα,

o homines animalium omnium sapientissimi, ob quam, cum feras adeo fugere, et sicubi in immania animalia, seu in ursum, seu in leonem inciderimus, illico declinare soleamus,

Ὡς δ' ὅτε τις (66) τε δράκοντα ἰδὼν παλίνοσσοσ
[ἀπέστη
Οὔρεος ἐν βήσσησιν (67), ὑπὸ τε τρέμοσ ἐλλὰ
[θε γοῖα,

Ἄψ τ' ἀρεχώρησεν :

δαίμονας δὲ, ἀλεθρίους καὶ ἀλιτηρίους, ἐπιβούλους τε καὶ μισανθρώπους, καὶ λυμεῖνας ὄντας προαισθόμενοι καὶ συνιέντες, οὐκ ἐκτρέπεσθε (68), οὐδὲ ἀποστρέψασθε; Τί δ' ἂν καὶ ἀληθεύσαιεν οἱ κακοί, ἢ τίνα ἂν ὠφελῆσαιεν; Αὐτίκα γοῦν ἔχω σοι βελτίονα τῶν ὀμεδαπῶν τούτων θεῶν, τῶν δαιμόνων, ἐπιπέσει τὸν

locus est, qui ut sanetur, primum ex Clemente apud Eusebium ὁμοίως pro ὁμοίως reponendum videtur : nam *similibus* quidem, non tamen *similiter*, in loco sacro pietatis causa, et in triviis impellente vel iracundia vel avaritia, homines jugularentur. Deinde, post ἀνθρώπον, distinguendum. Postremo legi possit, ἀποσφάττοι ἂν τὸν ἀνθρώπον, ἱερὸν ἂν ἱερῶν ἐπισημίσαι. Quorum verborum sententiam reddidi : tunc enim ἐπισημίσαι ἂν, erit proprie, *appellare jure possit*; vel sola metathesi τοῦ ἂν, sic, ἀποσφάττοι ἂν τὸν ἀνθρώπον, ἱερὸν ἱερῶν ἐπισημίσας : ut ἀπὸ κοινοῦ intelligatur, ἱερὸν γίνεται ὁ φόμος. VIGER. — Pro φιλαργυρίᾳ, Joan. habet φιλαρία. Mox, ὁμοίως pro ὁμοίως, inem. Dein, Lowthius legi vult, τὸν ἀνθρώπον, ἱερῶν ἐπισημίσας, ἱερὸν ἐστίν, ἀλλὰ φόμος καὶ ἀνδροκτ. Forte vox ἱερῶν ad marginem adnotata, in textum irrepsit. Nam eo sublato, nihil est, quod de sensu auctoris, aut ejus verborum constructione laboremus.

(64) Περιφεύγομεν. Rectius, opinor, quam quod Eusebius habet, πεφεύγαμεν, iametsi præteritum illud aoristorum more, pro præsentis usurpari possit, vel per verbum, *soleo*, explicari. VIGER. — Hunc porro locum sic scribit Eusebius, τὰ μὲν θηρία περιφεύγαμεν τὰ ἀνήμερα, κἂν που περιτύχῃ. Eandem lectionem habet Joan. Τὰ μὲν θηρία περιφεύγομεν τὰ ἀνήμερα, κἂν που περιτύχῃ., Nov. Quam lectionem caeteris prætulerim.

(65) Ἄρκτω. Ἡ ἄρκτω, Euseb.

(66) Ὡς δ' ὅτε τις. Homerus, *Iliad.* Γ, v. 53. Notum et illud *Aeneid.* II : *Improvisum aspris.* Sed malui Græcam sententiam fidelius reddere. VIGER.

(67) Βήσσησιν. Βήσσης, Euseb., expuncta paragoze Ionica. SYLBERG.

(68) Οὐκ ἐκτρέπεσθε. Melius, quam quod apud Eusebium est, οὐκ ἐντρέπεσθε : nam et præcessit

ἄνθρωπον· τοῦ Ἀπόλλωνος τοῦ μαντικῶ, τὸν Κύρον καὶ τὸν Σόλωνα. Φιλόδορος ὕμῶν ὁ Φοῖβος, ἀλλ' οὐ φιλόδοξος. Προῦδωκε τὸν Κραῖσον τὴν φίλον, καὶ τοῦ μισθοῦ ἐκλαθόμενος· οὕτω φιλόδοξος ἦν (69)· ἀνήγαγε τὸν Κραῖσον διὰ τοῦ Ἄλως ἐπὶ τὴν πυρᾶν. Οὕτω φιλοῦντες οἱ δαίμονες ὁδηγοῦσιν εἰς τὸ πῦρ (70). Ἄλλ' ὦ φιλοῦντες καὶ ἀληθέστεροι τοῦ Ἀπόλλωνος ἄνθρωπε, τὸν ἐπὶ τῆς πυρᾶς οἰκταίρον δεδεμένον. Καὶ σὺ μὲν, ὦ Σόλων, μάντευσαι τὴν ἀλήθειαν· σὺ δὲ, ὦ Κύρε, κείλευσον ἀποσβεσθῆναι τὴν πυρᾶν. Σωφρόνησον ὑστατον γούν, ὦ Κραῖσε, τῷ πάθει μεταμαθῶν· ἀχάριστός ἐστιν, ὃν προσκυνεῖς· λαμβάνει τὸν μισθόν, καὶ μετὰ τὸ χρυσίον ψεύδεται. ὦ Σόλων, ὄρα πάλιν τέλος (71)· ἄρα οὐχ ὁ δαίμων, ἀλλὰ ὁ ἄνθρωπός σοι λέγει. Οὐ λοξῶ μαντεύεται Σόλων, τοῦτον εὖ θήσεις. Ἀληθῆ μόνον (72), ὦ βάρβαρε, τὸν χρησμὸν τοῦτον ἐπὶ τῆς πυρᾶς δοκιμάσεις. Ὅθεν ἐπεισὶ μοι θαυμάζειν, τίσι ποτὲ φαντασίαις ἀπαχθέντες οἱ πρῶτοι πεπλανημένοι, δαισιδαίμονίαν ἀνθρώποις κατήγγειλαν, δαίμονας ἀλιτηρίους νομοθετοῦντας σέβειν· εἴτε Φορωνεύς (73) ἐκεῖνος ἦν, εἴτε Μέροψ (74), εἴτε ἄλλος τις, οἱ νεῶς καὶ βουμῶς ἀνέστησαν αὐτοῖς, πρὸς δὲ καὶ θυσίας παραστῆσαι πρῶτοι (75) μεμύθεινται. Καὶ γὰρ εἴ καὶ κατὰ χρόνους ὑστερον ἀνέπλαττον θεοὺς, οἷς προσκυνοῖεν· ἀμέλει τὸν Ἐρωτα τοῦτον, ἐν τοῖς πρεσβυτάτοις τῶν θεῶν εἶναι λεγόμενον, ἐσίμα πρότερον οὐδ' εἶς, πρὶν ἢ Χαρμόν (76) μειράκιόν τι εἶσιν, καὶ βουμῶν ἰδρύσασθαι ἐν Ἀκαδημία, χαριέστερον ἐπιπελοῦς γένομενης ἐπιθυμίας· καὶ τῆς νόσου τὴν ἀσέλγειαν Ἐρωτα κεκλήκασιν, θεοποιῶντες ἀκόλαστον ἐπιθυμίαν. Ἀθηναῖοι δὲ οὐδὲ τὸν Πάνα ἤδεσαν ὅστις ἦν, πρὶν ἢ Φιλιππίδην (77) εἰπεῖν αὐτοῖς. Εἰκότως (78) ἄρα ἀρχὴν ποθεν ἢ δαισιδαίμονία λαβοῦσα, κακίας ἀνοήτου γέγονε πηγὴ· εἴτα δὲ μὴ (79) ἀνακοπεῖσα, ἀλλ' εἰς ἐπίδοσιν ἐλθεῦσα,

τὸ ἐχτροπέμεθα, et sequitur, οὐδὲ ἀποστρέφεται. Quid, quod minus erga daemones convenit illa pudoris verecundiaeque significatio? VIGER.

(69) Οὕτω φιλόδοξος ἦν. Adeo gloriae cupidus erat, nam φιλοδοξία Clementi semper est gloriae cupiditas, pag. 217, 259, 240, 255, 262, 271, etc. Verum haec significatio hujus loci non est, nisi Clementes Apollinem ironice φιλόδοξον dixerit, quia fame suae tam male consuluit. Videtur tamen φιλόδοξος esse, qui se amicum simulat, cum non sit: quo sensu dicendum potius erat δοξόφιλος, vel δοκησίφιλος, quemadmodum a Clemente, aliisque dici solent δοξόσοφος, et δοκησίσοφοι, qui sapientiam praese ferunt, quam non habent; sed cum φίλου, et φιλοδώρου, et φιλοῦντος mentio praecesserat, simili forma φιλόδοξον dicere maluit. Porro historiam de Cræso memorant Herod. lib. 1, et Plut. in Solone.

(70) Εἰς τὸ πῦρ. Alludit ad πῦρ τῆς γέννησης.

(71) ὦ Σόλων, ὄρα πάλιν τέλος. Notum est, Solonem Cræso consuluisse, ut finem respiceret. Sed illa verba, ὦ Σόλων, redundare videntur: nec ea agnoscit Nov. Itaque verisimile est in textum irrepsisse, postquam aliquis juxta ἄνθρωπος, in seq. linea, Solonis nomen adnotasset.

(72) Τοῦτο εὖ θήσεις. Ἀληθῆ μόνον. Guil. Cant., in Emend. Syntagm., pag. 52, conjuncte legit, τοῦτον εὐρήσεις ἀληθῆ μόνον. SYLBERG.

(73) Φορωνεύς. Tatianus: Μετὰ δὲ Ἰναχον ὑπὸ Φιρωνεύς μόλις τοῦ θηριώδους βίου καὶ νομάδος περιγραφῆς γέγονε, καὶ μετεκοσμήθησαν οἱ ἄνθρωποι.

A quam prosin! Quin ego tibi facile hominem ostendam, qui diis, seu demonibus vestris multo sit melior. Is autem erit Cyrus, vel Solon, quos haud dubitaverim **13** fatidico Apollini anteferre. Munera diligit Phœbus vester, non homines. Cræsum enim amicum suum prodidit, et mercedis oblitus (adeo fuit existimationis fameque suae studiosus) cum per Halyn fluvium ad rogam deduxit. Ita daemones, quos amant, ad ignem deducunt. Tu vero, o homo, qui impensius cum humanum genus amas, tum etiam veritatem colis, quam Apollo, miserere hominis supra rogam vincti. Et tu quidem, Solon, veritatem interpretare. Tu vero, Cyre, jube rogam exstingui. Tu denique, Cræse, fac ut sapias, tuo ipsius malo admonitus. Ingratus est, quem colis; **B** accipit mercedem, et postquam auro tuo fuerit auctus, mentitur. O Solon, respice iterum finem. Hoc itaque non daemon, sed homo tibi consilii dedit. Nulla tibi Solon obliqua oracula edit. Hunc facile intelliges: et quod hujus solius responso insit veritas, cum rogo fueris impositus, experimento deprehendes. Unde mirari subit, quibusnam fuerint opinionibus ducti erroris hujus auctores, ut tam variis superstitionibus imbuerent hominum mentes et sceleratorum daemonum cultum legibus sancirent. Sive Phoroneus is fuerit, sive Merops, seu quis alius, qui templa illis et altaria constituisse, primique obtulisse victimas a scriptoribus fabularum referuntur; posteriorum enim temporum homines, deos sibi, quos colerent, finxisse satis constat. Hunc enim Amorem, qui dicitur esse inter deos antiquissimos, nemo ante Charmum coluit, qui postquam dilectum adolescentem obtinuisset, in memoriam expletæ libidinis in Academia altare ipsi statuit. Hinc turpis libido Amoris nomine appellari cœpit,

Post Inachum vix tandem sub Phoroneo, serina et pastoralis vita mitior et elegantior facta est. Eum Argivis leges tulisse refert Clemens hujus libri p. 67, et Eusebius, in Chronico. Conf. Arnobius, lib. vi, quo loco Clementem compulavit, ut ei mos erat.

(74) Μέροψ. Josephus Scaliger ait, manifesto legendum esse Κέροψ, in not. ad proœmum Chron. Eusebii, qui eo loco de Cecrope dicit: Hic primus omnium Jovem appellavit, simulacra reperit, aram statuit, victimas immolavit, nequaquam istiusmodi rebus in Græcia unquam visis. Interea receptam lectionem mutare non ausim, cum eam Arnobius tueatur lib. vi. Merops quidam erat Aristæ Priami uxoris, pater, vir superstitioni addictus; de quo Apollodor., Biblioth., lib. iii, cap. 5. Meropem Coi insule regem, a quo homines dicti Meropes, memorat Hyginus, Poet. astron., cap. 16.

(75) Πρῶτοι, Μόνοι, Nov.

(76) Χαρμόν. Χάρμον, Nov. Χαρίνον dicit Scaliger loco superius dicto.

(77) Φιλιππίδην. Sic eum vocat Pausanias, in Aticis et Arcadicis. Herodotus, alique Φειδιππίδην appellant. Conf. ejus lib. vi, cap. 105.

(78) Εἰκότως. Quae sequuntur usque ad Homeri versum, recitat Eusebius, Præp. evang., lib. ii, c. 6. Maximam eorum partem laudavit Cyrill. adv. Julian., lib. x, pag. 542. Eadem Arnobius pro more suo in libro vi Adv. gentes transcripsit. Idem porro argumentum tractat Athenagoras, Legat., p. 113 seq.

(79) Εἴτα δὲ μὴ. Ἐπειτα μὴ, Euseb., Joan.

et in deos relata est. Nec vero quis esset Pan cognoverunt Athenienses, & antequam eis diceret Philippides. Mirum profecto videri non debet, si nefandae superstitionis error, posteaquam aliquod semel initium accepisset, flagitiosae vesaniae fons exstiterit. Enimvero cum intercisus ille postea non fuisset, sed potius novis in dies incrementis auctus, magna vi tandem ac vehementi cursu ferri coepit. Mox itaque multiplicium demonum architectus efficitur, hecatombas sacrificat, solennes conventus instituit, erigit simulacra, templa aedificat, sed quae (nec enim id dissimulabo, sed potius manifeste coarguam) honesto quidem templorum nomine celebrantur, ceterum aliud nihil facere quam sepulcra, quibus deinceps hanc templorum appellationem indidere. Vos ergo nunc saltem superstitionem dediscite, vel hac tumulorum cultus indignitate revocati. Larissae, in Minervae templo, quod in summa arce visitur, Acrisii sepulcrum est; Athenis autem, in ipsa pariter Acropoli, Caeropis, ut Antiochus *Historiarum* nono scriptum reliquit. Quid porro Erichthonius? nonne in Poliadis templo sepultus est? Nonne Immarus, Eumolpi filius, et Dairas, in Eleusini septis, quod sub Arcem constructum est? nonne Celei filiae Eleusine sepulturae mandatae sunt? Nam quid Hyperboreas tibi mulieres

✕ P. 59 ED. POTTER, 29 ED. PARIS

(80) *Καὶ πολλὴ δὴ βουίσα*. Haec omittit Nov. propter vocum ἐλλοῦσα et βουίσα, ut videtur, τὸ ὁμοιοτέλευτον. Πολὺ δὲ βουίσα, Joan. Πολὺ δὲ βουίσα, Euseb. Legemium videtur, καὶ πολὺ δὲ βουίσα. Mox, ποιούσα pro θύουσα, Euseb., Joan. Dein, ἀνιστώσα pro ἀνιστάσα, iidem.

(81) *Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ τούτους*. Οὐδὲ γὰρ τούτο, Euseb., Joan. Οὐ γὰρ οὐδὲ τούτο, Cyrill. Et quidem verisimile est Clementem τούτο potius quam τούτους scripsisse. Mox, αὐτὸ ἐλέγξω, pro τούτους ἐξελέγξω, Euseb., Joan. Ἐλέγξωεν, habet Cyrill.

(82) *Ἡμεῖς*. Leg. ὑμεῖς, quod habent Euseb., Joan.

(85) *Νεῶ. Νεῶ*, Euseb., Joan., Cyrill., eandemque lectionem mox tuentur, ubi Clemens νεῶ repetit.

(84) *Ἐν τῇ ἀκρ.* Ἐν omittit Cyrill., quod ei ex Clemente restitui debet. Arnob.: *In templo rursus ejusdem (Minervae) quod in arce Larissae est, conditus scribitur atque indicatur Acrisius.*

(85) *Ἐν ἀκροπ.* Ἐν τῇ ἀκροπ., Euseb., Joan.

(86) *Τῶν Ἱστοριῶν*. Ἱστῶν Ἱστορίας, Joan. Mox, αἱ δὲ pro τί δαί, Nov., Euseb., Joan.

(87) *Ἰμμαρος δὲ ὁ Εὐμ.* Ἰσμαρος δὲ Εὐμ., Euseb. Ἰσμαρος etiam habet Joan. Ἰμμάραδος Cyrill., quam lectionem secutus est Arnob. *Dairas*, inquit, et *Immaradus* fratres. Pausanias eundem *Immaradum* vocat. Mox Cyrill. *Δαρίας* pro *Δαείρας* habet.

(88) *Οὐχὶ ἐν Ἐλευσίνι τετάραται*. Ἐν Ἐλευσίνι τετάραται, Euseb., Joan., Cyrill. Porro unde factum, ut τετάραται, quod tum omnes Clementis codices, tum alii, qui hunc locum recitant, tuentur, mutatum sit a Paris. editore in ἐθάραται, haud proclive dictum.

(89) *Τί σοι καταλέγω τὰς Ὑπερβορέων*. Τί σοι λέγω τὰς Ὑπ., Nov. Τί σοι καταλέγω τὰς ἐξ Ὑπερβορέων, Euseb., Joan. Τί σοι καταγγέλλω τὰς ἐξ Ὑπερβορέων, Cyrill.

(90) *Τὰς Ὑπερβορέων*, etc. Hervetus verbum κέκλησθον quasi superfluum delevit. Ita ergo vertendum: *Quid tibi ennumerem illas Hyperboreorum uxorēs (Hyperochē et Laodice nominabuntur) quae in Dianae delubro, quod in Apollinis templo situm est, sepultae sunt?* Has enim esse feminas ex Hyperboreorum finibus advectas, ait Arnobius paulo ante. *Immarus, filius*

Α καὶ πολλὴ δὲ βουίσα (80), δημιουργὸς πολλῶν καθίσταται δαιμόνων, ἐκατόμβας θύουσα, καὶ πανηγύρεις ἐπιτελοῦσα, καὶ ἀγάλματα ἀνιστάσα, καὶ νεὸς ἀνοικοδομοῦσα· οὗς δὲ (οὐδὲ γὰρ οὐδὲ τούτους (81) σιωπήσομαι, πρὸς δὲ καὶ αὐτούς ἐξελέγξω·) νεὸς μὲν εὐφρῆμως ὀνομαζομένους, τάφους δὲ γενομένους, τουτέστι τοὺς τάφους νεὸς ἐπικεκλημένους. Ἡμεῖς (82) δὲ ἀλλὰ καὶ νῦν δεισιδαιμονίας ἐκλάθεσθε τοὺς τάφους τιμῆν αἰσχυρόμενοι. Ἐν τῷ νεῶ (85) τῆς Ἀθηνῶν ἐν Ἀκρόποσιν ἐν τῇ ἀκροπόλει (84) τάφος ἐστὶν Ἀκρισίου· Ἀθῆνῃσι δὲ ἐν ἀκροπόλει (85) Κέκλησθον, ὡς φησὶν Ἀντίοχος ἐν τῷ ἐννάτῳ τῶν Ἱστοριῶν (86). Τί δαί Ἐριχθόνιος; οὐχὶ ἐν τῷ νεῶ τῆς Πολιάδος κεκλήδευται; Ἰμμαρος δὲ ὁ Εὐμολπίου (87) καὶ Δαείρας οὐχὶ ἐν τῷ περιθόλῳ τοῦ Ἐλευσίνιου, τοῦ ὑπὸ τῇ ἀκροπόλει; αἱ δὲ Κέλεος θυγατέρες οὐχὶ ἐν Ἐλευσίνι τετάραται (88); Τί σοι καταλέγω (89) τὰς Ὑπερβορέων (90) γυναῖκας; Ὑπερόχη καὶ Λαοδίχη κέκλησθον· ἐν τῷ Ἀρτεμισίῳ ἐν (91) Δελφῶν κεκλήδευσθον· τὸ δὲ ἐν τῷ Ἀπόλλωνος τοῦ Δελφίου ἐστὶν ἱερῶ. Λεάνδριος (92) δὲ Κλέαρχον ἐν Μιλήτῳ τεθάρθαι ἐν τῷ Διδυμαίῳ φησὶν. Ἐνταῦθα τῆς Λευκοφρόνης (93) τὸ μνημεῖον οὐκ ἔξιον παραλεῖν, ἐπομένους (94) Ζήνωνι τῷ Μυνδίῳ (95)· ἢ ἐν τῷ ἱερῶ τῆς Ἀρτεμιδος ἐν Μαγνησίᾳ κεκλήδευται· οὐδὲ μὴν τὸν ἐν (96) Τελμισσῶ (97) βωμὸν τοῦ Ἀπόλλωνος, ὃν μνημα

Eumolpi et Dairas, Graece est Ἰμμαρος δὲ ὁ Εὐμολπίου, καὶ Δαείρας· *Immarus, filius Eumolpi, Dairas*, nam Dairas frater ejus, non mater. Arnob. Similisque error in Trapezuntio, qui verit, *Eumolpi et Dianae filius*, apud Eusebium. In Arnobio item legendum videtur *Cleomachum*, non *Cleochum*, neque hic fortasse *Clearchum*; nam apud Eusebium *Κλεόμαχον* habetur. COLLECT.

(91) *Ἀρτεμισίῳ ἐν*. Ἀρτεμισίῳ δὲ ἐν, Cyrill.

(92) *Λεάνδριος*. Λεάνδριος, Cyrill. *Leandrus*, Arnob. *Κλέανδρος*, Joan. *Diogenes Laertius in Thalete*, *Λεάνδρον* vocat. Solet autem hic scriptor *Λεάνδρος* et *Λεάνδριος* promiscue dici. Clemens noster *Strom.* i, p. 300, *Λεάνδρον* vocat; *Strom.* vi, p. 629, iterum *Λεάνδριον*. Erat porro Milesius, et de Mileto ac Milesis commentarium reliquit. Mox, *Μιλήτῳ* pro *Μιλήτῳ*, Joan. *Mendose*. Dein, *τετάραται* pro *τεθάρθαι*, Joan., Cyrill. Recte.

(93) *Λευκοφρόνης*. *Λευκοφροσύνης*, Nov. Dein, *μνημα* pro *μνημεῖον*, Cyrill., Euseb., Joan.

(94) *Ἐπομένους Ζ.* *Ἐπομένη Ζήνωνι τῷ Μυνδίῳ* (μὲν δῖῳ Joan.) ἐν τῷ ἱερῶ, Euseb. Mox, particulam ἢ omittit Joan.

(95) *Ζήνωνι τῷ Μυνδίῳ*. Fuit is grammaticus ex Myndo, urbe Cariae pervetusta. Stephani *Mutilat.* in voce *Μύνδος*, ait, *Ἀπολλώνιος καὶ Ζήνων, Μύνδοι γραμματικοί*. VIGER.

(96) *Οὐδὲ μὴν τὸν ἐν*. Dubitationem Herveti tollit Th. Canterus, lib. ii, cap. 4, dum ita legit apud Arnob., lib. vi: *Sub Apollinis arula, quae Telmessi apud oppidum visitur, Telmessum esse conditum vatem, non scriptis constantibus indicatur? Agesarchi Ptolemæus de Philopatore quem edidit primo, Cinyram regem Paphi, etc.* Nullus igitur Ptolemæus Philopator, sed Ptolemæus filius Agesarchi scripsit historiam de Philopatore, quam saepe citat Athenæus, ut lib. v: *Ἡτολεμαῖος δὲ, ὁ τοῦ Ἀγρσάρχου, Μεγαλοπολίτης γένος, ἐν τῇ δευτέρᾳ τῶν περὶ τὸν Φιλοπάτορα Ἱστοριῶν*. COLLECT.

(97) *Ἐν Τελμισσῶ*. Ἐν Τελμησσῶ, Cyrill. Ἐν τῷ Τελμισσῶ, Euseb., Joan. Mox, τοῦ Ἀπόλλωνος βωμὸν, inverso verborum ordine, Euseb., Joan.

εἶναι (98) καὶ τοῦτον Τελμισσέως τοῦ μάντεως ἱστοροῦσι. Ἡτολεμαῖος δὲ ὁ τοῦ (99) Ἀγησάρχου ἐν τῷ πρώτῳ τῶν περὶ τὸν Φιλοπάτορα ἐν Πάφῳ λέγει ἐν τῷ τῆς Ἀφροδίτης ἱερῷ Κινύραν τε καὶ τοὺς Κινύρου ἀπογόνους κακηδεῦσθαι. Ἀλλὰ γὰρ ἐπιόντι μοι τοὺς προσκυνουμένους ὑμῖν τάρους, ἐμοὶ μὲν οὐδ' ὁ πᾶς ἀν' ἀρκέση (1) χρόνος· ὑμᾶς δὲ εἰ μὴ ὑπεισέρχεται τις αἰσχύνη τῶν τολμωμένων, νεκροὶ ἄρα τέλειον ὄντες, νεκροῖς ὄντως πεπιστευκότες, περιέρχεσθε.

aram, quod Telmissis cujusdam vatis monumentum Agesarchi filius, volumine ex iis primo, quæ de Philopatore scripsit, auctor est in insula Papho Cinyram ac Cinyræ posteros in Veneris templo conditos fuisse. At enim tempus me deficiat, si tumulos omnes, quibus divinos honores tribuitis, recensere vellem; vos autem, ni scelerum istorum pudor vos aliquis ceperit, ite porro, vereque mortui cum vestram in hominibus mortuis fiduciam collocetis, passim huc illucque vagamini.

Ἄ δειλοὶ (2), τί κακὸν τόδε πάσχετε; νυκτὶ μὲν
[ἐμῶν
Εἰλύεται κεφαλαί...

commemorem? Duæ sane, quarum altera Hyperoche, Laodice altera vocabatur, in Dianæ sacello, quod in insula Delo Apollinis Delii templo continetur, sepultæ sunt. Leandrius autem Clearchum Mileti, in Apollinis Didymæi templo conditum esse testatur. Neque vero æquum fuerit hoc loco præterire, aut Leucophrynes illius monumentum, quæ, si Zenonem Myndium sequamur, Magnesiæ in Dianæ templo sepulta est; aut Telmissi erectam Apollinis esse historice prodiderunt. Quin etiam Ptolemæus, auctor est in insula Papho Cinyram ac Cinyræ posteros in Veneris templo conditos fuisse. At enim tempus me deficiat, si tumulos omnes, quibus divinos honores tribuitis, recensere vellem; vos autem, ni scelerum istorum pudor vos aliquis ceperit, ite porro, vereque mortui cum vestram in hominibus mortuis fiduciam collocetis, passim huc illucque vagamini.

O! miseri, quid hoc mali est, quod patimini?
[caligine
Capita vestra cooperiuntur....

CAPUT IV.

Simulacra quam absurda et turpia sint, quibus deos suos colunt.

Εἰ δ' ἔτι πρὸς τούτοις φέρων ὑμῖν τὰ ἀγάλματα αὐτὰ ἐπισκοπεῖν παραθεῖν, ἐπιόντες ὡς ἀληθῶς κῆρον εὐρήσετε τὴν συνήθειαν, ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων ἀνάσθητα προτρεπόμενοι. Πάλαι μὲν οὖν οἱ Σκύθαι τὸν ἀκινάκην (3)· οἱ Ἀραβες τὸν λίθον, οἱ Πέρσαι (4) τὸν ποταμὸν προσεκύνουν· καὶ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, οἱ ἔτι παλαιότεροι, ξύλα (5) ἰδρύνοντο περιφανῆ, καὶ κίονας ἴστων ἐκ λίθων· ἃ δὴ καὶ ξόανα προσηγορεύετο, διὰ τὸ ἀπάξεσθαι τῆς ὕλης (6). Ἀμέλει ἐν Ἰκάρῳ (7) τῆς Ἀρτέμιδος τὸ ἀγαλμα ξύλον ἦν οὐκ εἰργασμένον· καὶ τῆς Κιθαίρωνίας Ἥρας ἐν Θεσπιά πρέμνον ἐκκεκομμένον· καὶ τὸ τῆς Σαμίας Ἥρας (8), ὡς φησὶν Ἀέθλιος, πρό-

✠ P. 40 ED. POTTER.

(98) Ὅν μνημα εἶναι. Ὅν omittunt Nov., Euseb., Joan., Cyrill., quorum auctoritate, sensu quoque exigente, delendum est. Porro μνημεῖα pro μνημα habet Nov. Dein, καὶ τοῦ Τελμισσέως, Joan. Τελμησσοῦ, Cyrill. Telmessum vatem dicit Arnobius.

(99) Ὁ τοῦ. Ὁ deest in Cyrill.

(1) Ἀρκέση. Ἀρκέσαι Euseb., Joan. Mox, τολμωμάτων pro τολμωμένων Euseb., Joan. Dein, νεκροὶ ἄρα τέλειον νεκροῖς πεπιστευκότες, Euseb., Joan.

(2) Ἄ δειλοὶ. Hanc exclamatiunculam H. cum sequentibus, quam cum antecedentibus, conjungere mavult. V. SYLB. Eusebius cum præcedentibus connectit. Est porro ex Homeri *Odyss.* γ, vers. 551. ὦ δειλοί, Euseb., Joan.

(3) Τὸν ἀκινάκην. Brodæus, *Miscell.*, lib. v, cap. 5. Tametsi ἀκινάκης vocabulum sit Persicum, ensem significans, ut tradit in *Polyhymnia* Herodotus, καὶ τὸ Περσικὸν ξίφος ἀκινάκην καλέουσι, Græci tamen etiam pro gladio Scythico usurpare solent, quem sicut deum quemdam gens illa observaret et coleret: Clemens, Σκυθῶν οἱ Σαυρομάται ἀκινάκην σέβουσιν. Ammianus Marcell. lib. xxxi: *Nec templum apud eos visitur, aut delubrum, ne tugurium quidem culmo tectum; sed gladius barbarico ritu humi figitur nudus, eumque ut Martem, regionum, quas circumveniunt, præsulē, verecundius colunt.* Lucian., in *Jove Tragædo*: Σκύθαι μὲν ἀκινάκην θύοντες, καὶ Θράκες Ζαμόλξιδι. COLLECT. — Paulo ante, leg. προτρεπόμενοι pro προτρεπόμενοι.

(4) Οἱ Πέρσαι. Herodotus, lib. i, cap. 138, de Persis dicit: Ἐς ποταμὸν δὲ οὔτε ἐνουρέουσι, οὔτε ἐμπύουσι, οὔτε χεῖρας ἐναπονίζονται, οὔδ' ἄλλο τι οὐδὲν ποιῶσι, ἀλλὰ σέβονται ποταμοῦς τῶν πάντων

Quod si insuper his ipsa simulacra oculis vestris subjecero, ea percurrentes optime perspicietis vos vanissima consuetudine inductos, hominum artificia, quæ sensu carent, divinis honoribus affecisse. Ac Scythæ quidem antiquitus adorabant acinacem; Arabes, lapidem; Persæ vero, fluvium. Et qui his omnibus antiquiores in aliis regionibus fuere, aut ligna excelsa et conspicua, aut lapideas columnas, quæ tum ξόανα vocabant, quod e materia limata essent, statuebant. Quemadmodum illud Dianæ simulacrum, quod in Icaro colabatur, lignum erat ilaboratum; alterum vero Junonis Cithæreniæ apud Thespienses, truncus excisus. Et Samiæ

μόλιστα. In flumen nec immeiunt, nec inspuunt, nec manus abluunt, nec denique simile quidpiam faciunt, sed flumina inter omnia religiosissime colunt.

(5) Ξύλα. Latius hoc refert ac probat Clemens, *Strom.* i, p. 348, 349. Tertullian. *Ad Nation.* lib. i, cap. 12: *Pallas Attica, et Ceres Pharia, quæ sine forma, rudi palo et solo staculo ligni informis representatur.* Eadem dicit *Apolog.*, cap. 16.

(6) Ἀπάξεσθαι τῆς ὕλης. Pro corrupto ἀπάξεσθαι legendum puto ἀπεξέσθαι, vel præsentī tempore ἀποξέσθαι: ut ξόανα sic dicta sint παρὰ τὸ ξέεσθαι, sicut *delubra* proprie quidam dicta volunt, quæ ex *delibratis* stipitibus facta essent simulacra. SYLBURG. — Ἀποξέσθαι Nov., quæ vox proinde retinenda est. Hesychius, Ξόανα ἀγάλματα.... κυρίως τὰ ἐκ ξύλων ἐξεσμένα, ἢ λίθων.

(7) Ἰκάρῳ. Ἰκαρίῳ, Nov. Mox, πέπρον pro πρέμνον, idem. Mendose.

(8) Τῆς Σαμίας Ἥρας. Theod. Canterus, lib. ii, c. 25, ex hoc loco illum Arnobii corrigit, *Puteum Samios pro Junone*, legitque *pluteum*. Eusebius, *De Præp. evang.*, lib. iii, cap. 5: Οὐπω σκέλμιον ἔργον εἰς ξόανον, Ἥρας δὲ καὶ ξύλινον εἶχον εἶδος. Tertullianus, *adv Gentes*: *Sed et qui crucis religiosos nos putat, consecratus erit noster, cum lignum aliquod propitiatur. Et tamen, quanto distinguitur a crucis stipite Pallas Attica, et Ceres Pharia, quæ sine effigie, rudi palo et informi ligno, prostat?* Lucanus, lib. iii:

.... Simulacraque mæsta deorum

Arte carent, cæcisque exstant informia truncis.

Athenæus, lib. xiv: *Parmeniscus Metapontius risit Latonæ imaginem ligneam in Delo insula, cum eam*

quidem Junonis alterum, ut refert Aethlius, primo stipes erat, ex quo Procleo demum pretore statua efficta est. Postquam autem hae statuæ humanas ✕ in figuras formari cœperunt, βροῆτη eas appellabant, quod homines βροτοί dicebantur. Ex Varrone porro discimus Romanos veteres hastam pro simulacro Martis coluisse: cum artifices hoc pessimo humanas formas effigendi artificio nondum essent eruditi: quo postquam proficere cœperunt, crevit in dies magis, et invaluit error. Quod itaque ex lapidibus et lignis, utque summam dicam, alia quavis materia statuas hominibus similes feceritis, earumque formis subjecta pietate veritatem mendacis involveritis, satis ex iis, quæ diximus, manifestum est. Veruntamen cum hic locus indigere aliqua demonstratione videatur, non est recusandum. Ac Jovem quidem Olympicum, et Poliadem Atheniensem ex auro et ebore effecisse Phidiam, cuius notum est. Junonis autem statuam factam esse Euclidæ scalpro, ex Olympiæ Samiacis cognoscimus. Nec est cur dubitetis quin earum, quas Athenienses venerabiles deas vocant, 14 duas quidem Scopas, quam vero dicuntur habere mediam Calos effinxerit, cum id Polemo affirmaverit in quarto eorum quæ scripsit ad Timæum: ut nec de Jovis et Apollinis simulacris in Patara, Lyciæ urbe, quin ea idem Phidias, una cum duobus leonibus, qui simul illic repositi sunt, formaverit. Quod si horum nonnulli dicant Bryxin artificem fuisse, haud contendam: hunc quoque habes statuarium, eorum utrilibet, inscribe. Quin etiam Telesium Atheniensem, ut ait Philochorus, Neptuni et Amphitrites, quæ Teni adorantur, novemcubitales statuæ artificem agnoscunt. Demetrius autem in secundo *Argolicorum*, statuæ Junonis Tirythiæ et materiam pyrum, et artificem scribit fuisse

✕ P. 41 ED. POTTER, 30 ED. PARIS.

statuam putaret esse. Et apud Arnobium legendum non *Ethedius*, sed *Aethlius*. Citatur ab Athenæo lib. xiv. Ἀέθλιος. COLLECT.

(9) Ἡρξάτο. Ἡρξάντο, Nov. Μοχ, ἐκαρπώσαντο pro ἐκαρπώσατο, idem.

(10) Βροῆτη. Pseychius, βροῆτας, ξόανον, εἶδωλον, ὁμοίωμα τι, παρὰ τὸ βροτῶ ὁικάναι, ὅπερ φασὶν οἱ νεώτεροι τὸ θεῖον. Quod etymon Grammatici fere omnes tradunt.

(11) Ἐν Ῥώμῃ. Scaliger in Varronem: Videtur non longe ab iis quæ ex Varrone affert Clemens, quod apud Nonium citatur ex lib. *De vita populi Rom.*: *Quid inter hos Joves intersit, et eos qui ex marmore, ebore, auro necne sunt, potes animo advertere, et horum temporum divitias, et illorum paupertates*. Ovid.: *Jupiter angusta vix totus stabat in æde*. Paulo post, *imagines in Neapecha*. P. Leopardus corrigit ex Græco ἀγάλματα ἐννεαπύχη, statuæ novem cubitorum, lib. ii, c. 11, *Emendat*. COLLECT.

(12) Τὸν μὲν οὖν. Hoc argumentum tractat Athenagoras *Leaet*. pag. 61.

(13) Κάλως. Calo statuarii, qui mediam Eumenidum sculpsisse dicitur, meminit præter Pausaniam etiam Plinius, et Quintilianus, lib. xii, cap. 10. A. V. SYLBURG.

(14) Ἄ Φειδίας πάλιν ἐκεῖνα τὰ ἀγάλματα. Lowthius ἄ delendum judicat, ut etiam ἐκεῖνα τὰ

τερων μὲν ἦν σανίς, ὕστερον δὲ ἐπὶ Προκλέους ἀρχόντος ἀνδριαντοειδὲς ἐγένετο. Ἐπεὶ δὲ ἀνθρώποις ἀπεικονίζεσθαι τὰ ξόανα ἤρξαστο (9), βροῆτη (10) τὴν ἐκ βροτῶν ἐπωνυμίαν ἐκαρπώσατο. Ἐν Ῥώμῃ (11) δὲ τὸ παλαιὸν ὄν φησὶν γεγονέναι τοῦ Ἄρεως τὸ ξόανον Οὐάξρον ὁ συγγραφεὺς, οὐδέπω τῶν τεχνιτῶν ἐπὶ τὴν εὐπρόσωπον ταύτην κακοτεχνίαν ὠριμηκῶτων: ἐπειδὴ δὲ ἤρθησεν ἡ τέχνη, ἤρθησεν ἡ πλάνη. Ὡς μὲν οὖν τοὺς λίθους, καὶ τὰ ξύλα, καὶ, συνελόντι φάναι, τὴν ὕλην ἀγάλματα ἀνδρείκελα ἐποιήσατε, οἷς ἐπιμορφάζεσθε εὐσεβείαν, σκολομαντοῦντες τὴν ἀλήθειαν, ἤδη μὲν αὐτόθεν ὄντων: οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἀποδείξεως ποσῆς ἐπιδομένου τοῦ τόπου, οὐ παραιτητέον. Τὸν μὲν οὖν (12) Ὀλυμπιάσι Δία καὶ τὸν Ἀθήνησι Πολιάδα ἐκ χρυσοῦ καὶ ἐλέφαντος κατασκευάσαι Φειδίαν, παντὶ που σαφές: τὸ δὲ ἐν Σάμῳ τῆς Ἡρας ξόανον σμίλη τῇ Εὐκλείδου πεποιήσθαι, Ὀλύμπιος ἐν Σαμιακοῖς ἱστορεῖ. Μὴ οὖν ἀμφιβάλλετε, εἰ τῶν Σαμίων Ἀθήνησι καλούμενων θεῶν τὰς μὲν δύο Σκοπᾶς ἐποίησεν ἐκ τοῦ καλούμενου λυχνέως λίθου: Κάλως (13) δὲ, ἦν μέσση αὐτῶν ἱστοροῦνται ἔχουσαι, Πολέμονα δαικύνουσαι ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν πρὸς Τίμαιον: μηδὲ τὰ ἐν Πατάροις τῆς Λυκίας ἀγάλματα Διὸς καὶ Ἀπόλλωνος, ἃ Φειδίας πάλιν ἐκεῖνα τὰ ἀγάλματα (14), καθάπερ τοὺς λέοντας τοὺς σὺν αὐτοῖς ἀνακειμένους, εἰργασται: εἰ δὲ, ὡς φασὶ τινες, Βρούξιος (15) ἦν τέχνη, οὐ διαφέρουσαι, ἔχεις καὶ τοῦτον ἀγαλματοῦργον: ὁπίτερον αὐτῶν βούλει, ἐπιγράφε. Καὶ μὴν Τελεσίου οὐ Ἀθηναίου, ὡς φησι Φιλόχορος, ἔργον εἶσθαι ἀγάλματα ἐννεαπύχη Ἡσείδωνος καὶ Ἀμφιτρίτης ἐν Τήνῳ προσκονόμενα. Δημήτριος γὰρ ἐν δευτέρῳ τῶν Ἀργολικῶν τοῦ ἐν Τίρυνθι τῆς Ἡρας (16) ξόανου καὶ τὴν ὕλην ἔγγηνη, καὶ τὸν ποιητὴν Ἄργον ἀναγράφει. Πολλοὶ δ' ἂν τάχα που θαυμάσειαν, εἰ μάθουεν τὸ Πιλλάδιον, τὸ Διοπετές (17) καλούμενον,

ἀγάλματα. Mihi potius videtur, quod et Herveto olim visum est, ἄ mutandum esse in εἰ.

(15) Βρούξιος. A. et H. Βρούξιος, ut mon. SYLB. Bryaxin vocant etiam Pausanias, Plinius lib. xxxiv, cap. 7, et lib. xxxvi, cap. 5, et Tatianus, pag. 117.

(16) Ἐν Τίρυνθι τῆς Ἡρας. Euseb., lib. iii, cap. 8, ex Plutarcho, λέγεται δὲ Πείρας ὁ πρῶτος Ἀργολίδος Ἡρας ἱερὸν εἰσάμενος, τὴν ἑαυτοῦ θυγατέρα Καλλιθύριαν ἱέρειαν καταστήσας, ἐκ τῶν περὶ Τίρυνθα δένδρων ἔγγηνην τεμένην, Ἡρας ἀγάλμα μορφώσαι. Corrigenus autem est Euseb. in *Chronicis* ad ann. mundi 5530: *In Argis primus sacerdotio functus est Callithyas, filius Pyrantis*. Manuscriptus Christianiss. Regg. matris, *In Argis prima sacerdotio functa est Callitias, filia Spirantis*. Meminit et Clemens lib. i *Strom.* Callithocis, sacerdotis Junonis Argivæ. COLLECT.

(17) Διοπετές. Epicurei, cum plurimum tribuerent Epicuri libro *Περὶ κριτηρίου*, non humano ingenio, sed divino confectum, atque de cælo delapsum ostendere ipsum volentes, διοπετῆ appellabant, ut refert Plutarchus contra Coloten: quod verbum Cicero expressit lib. *De finibus bonor.*, dicens *delapsum de cælo*. D. Lucas, Act. xix, διοπετές appellat Dianæ simulacrum, quod ipsum Numa Romanis persuasit de ancili, de quo Ovid. in lib. *Fast. de Palladio* lib. vi. Gilbertus Cognatus cent. 2,

ὁ Διομήδης καὶ Ὀδυσσεὺς ἱστοροῦνται μὲν ὑφελέσθαι ἀπὸ Τίλου, παρακαταθέσθαι δὲ Δημοφῶντι, ἐκ τῶν Πέλοπος ὀστέων κατασκευάσθαι, καθάπερ τὸν Ὀλύμπιον ἐξ ἄλλων ὀστέων Ἰνδικοῦ θηρίου (18). Καὶ δὴ τὸν ἱστοροῦντα (19) Διονύσιον (20) ἐν τῷ πέμπτῳ μέρει τοῦ Κύκλου παρίστημι. Ἀπελλάς δὲ ἐν τοῖς Δελφικοῖς δύο φησὶ γεγονέναι τὰ Παλλάδια, ἅμφω δ' ὑπ' ἀνθρώπων δεδημιουργῆσθαι. Ἄλλ' ὅπως μηδεὶς ὑπολάβῃ καὶ ταῦτά με ἀγνοῖα παρηκέναι (21), παραθήσομαι, τοῦ Μορύχου Διονύσου τὸ ἄγαλμα Ἀθηνησι γεγονέναι μὲν ἐκ τοῦ Φελλάτα καλουμένου λίθου, ἔργον δὲ εἶναι Σίμωνος (22) τοῦ Εὐπαλάμου, ὡς φησι Πολέμων ἐν τινι ἐπιστολῇ. Ἐγενέσθη (23) δὲ καὶ ἄλλω τινὲ ὄντι, Κρητικῷ, οἶμαι, ἀνδριαντοποιῷ Σκύλλης καὶ Δίπποιος (24) ὀνομαζέσθην· τούτω δὲ τὰ ἐν Ἀργεὶ τοῖν Διοσκουροῖν ἀγάλματα κατασκευασάτην, καὶ τὸν ἐν Τίρυνθι Ἡρακλέους ἀνδριάντα καὶ τὸ τῆς Μουνοχίας Ἀρτέμιδος ξόανον ἐν Σικυῶνι. Καὶ τί περὶ ταῦτα διατρέθω, ἐξὼν αὐτὸν τὸν μεγαλοδαίμονα ὑμῖν ἐπιδειξάι, ὅστις ἦν; ὃν δὴ κατ' ἐξήγησεν πρὸς πάντων σεβασμοῦ κατηξιωμένον ἀκούομεν· τοῦτον ἀχειροποίητον εἶπαιν πετολήκασιν, τὸν Αἰγύπτιον Σάραπιν (25). Οἱ μὲν γὰρ αὐτὸν ἱστοροῦσι χαριστήριον ὑπὸ Σινωπέων Πτολεμαῖου τῷ Φιλαδέλφῳ τῷ Αἰγυπτίων περιφέρειν βασιλεῖ· ὡς λιμῷ τραχόμενος αὐτοῦ, ἀπ' Αἰγύπτου μεταπεμφόμενος (26) οἶτον ὁ Πτολεμαῖος, ἀνεκτήσατο· εἶναι δὲ τὸ ξόανον τοῦτο, ἄγαλμα Πλούτωνος· ὃς, δεξάμενος τὸν ἀνδριάντα, καθίδρυσεν ἐπὶ τῆς ἀκρας, ἣν τὸν Ρακῶτιν καλοῦσιν· ἐνθα καὶ τὸ ἱερὸν τετίμηται τοῦ Σαράπιδος· γειννᾷ δὲ τοῖς τό-

✠ P. 42 ED. POTTER, 31 ED. PARIS.

proverb. 172. Locum Suidæ ascribere ex ms. non pigebit, quod auctior sit et emendatior: Διοπατέρες, ἐξ οὐρανοῦ καταρχόμενον· ὅτι οἱ παρ' Ἑλλήσι τὰ ξόανα κατασκευάζοντες, φόβον ἐμπούησαι βουλιόμενοι (Ald. φόβον) τοῖς ἄρῳσι, ἔφασκον, ὅτι τὸ ἄγαλμα ἐξ οὐρανοῦ παρὰ τοῦ Διὸς ἐπέμφθη, καὶ κατέπετ, κρεῖττον ὑπάρχον πάσης ἀνθρωπίνης χειρὸς καὶ ἀνάλωτον· ὅθεν καὶ Διοπατέρες αὐτὸ καὶ οὐράνιον βρέτας ἐκάλεον παρὰ τὸ βροτῶ ἐοικέναι. Idem antea Clemens hoc ipso in libro. Addit Suidas addenda impresso, Ὅπερ χ' οὕτως ἦν· ἡ περὶ τῶν ἀγαλμάτων ματαία καὶ πεπλανημένη δόξα, ἀλλὰ τοὺς ἀγαλματοποιούς ἢ ἀποκτείνοντες, etc. In extremo est, ἄξιον μισθὸν τῆς κακουργίας κομισάμενοι· Solebant Græci profani, ut simulacra commendarent, dicere ea a Jove missa, ut immortalia: quamobrem et solebant statuarios in exsilium mittere, aut evocare, ne manu facta viderentur. Exemplum offert simulacri Alexandria; Ptolemæus enim artifices, eo contacto, et ingenti fossa excavata, ac tabulatis impositis, dolo occultato, jussit, ut in eis epularentur; tum in medio convivio subsidente pavimento conciderunt, atque ita oppressi sunt. Arnobius lib. iv: Quis ex reliquiis Pelopis compactum esse Palladium prodidit? Julius Firmicus, De errore prof. relig.: Palladii etiam quid sit numen, audite. Simulacrum est ex ossibus Pelopis factum. Hoc avarus Scythia fecisse perhibetur: jam quæ sit considerate, quod barbarus Scythia consecravit. COLLECT. — Quo pertinere Cassandrea verba apud Lycophronem vers. 55, Meursius existimat:

Δεύσσω σε, τλήμων, δεῦτερον πυρομένην,
Ταῖς τ' Αἰακείαις χειρσί, τοῖς τε Ταντάλου
Λαίτριαν οἰκουρούσι λειψάναις πυρὸς
Μαιδὸς καταβρῆχθέντες αἰθάλῳ δέμας.

PATROL. GR. VIII.

Argum. Multis vero mirabile fortasse videbitur, si didicerint Palladium, quod διοπατέρες appellatur, quia cælitus sit delapsum, ✠ quod Diomedes quidem et Ulysses feruntur e Troja sublatum apud Demophoonem deposuisse, factum esse ex ossibus Pelopis, quemadmodum Olympium Jovem ex ossibus Indicæ belluæ: atqui Dionysium hujus rei auctorem in quinta Cycli parte afferre possum. Apellas vero in Delphicis duo fuisse Palladia narrat, quorum utrumque ab hominibus fabricatum est. Ne vero quis me existimet per ignorantiam præterisse, hoc insuper adjiciam: quod Morychi Bacchi statua, quæ Athenis est, facta quidem ex Phellensi lapide, opus autem Simonis filii Eupalami fuerit, ut ex epistola quadam Polemonis cognoscimus. Alii præterea duo fuerunt statuarii ex Creta, nisi me fallit memoria, oriundi, quorum nomina erant Scyllis, et Dipœnus: hi autem Dioscurorum signa Argis, Herculi autem statuam Tirynthe, et Munichie Dianæ simulacrum Sicione fecerunt. Sed quid his immoror, cum magnum illum dæmonem, Serapia Ægyptium, quem præ cæteris omnibus singulari quodam cultu et honore dignari universos homines scimus, quem humanis factum esse manibus negare haud verentur, quisquam fuerit monstrare possim? Nam a nonnullis quidem traditur, hoc simulacrum fuisse signum Platonis, quod Sinopenses munere miserunt Ptolemæo Philadelpho, Ægyptiorum regi, qui gratiam ab ipsis inivisset maximam, quod cum fame laborarent, frumentum ex Ægypto deportandum ad eos curasset: eum vero, statuam hanc ut

(18) Ἰνδικὸν θηρίον. Il est elephantis: nam eburneum erat Olympii Jovis simulacrum.

(19) Τὸν ἱστοροῦντα. Prius legebatur ἱστοροῦντες, verum B. B. et Syllburgius reposuerunt ἱστοροῦντα, quam lectionem firmat etiam ms. nov.

(20) Διονύσιον. Διόνυσον, Nov. mendose. Nam Clemens intelligit Dionysium Milesium, quem Suidas testatur scripsisse præter alia, Κύκλον ἱστοροῦντα ἐν βιβλίῳ ἑπτὰ, Cyclum historicum in libris septem.

(21) Παρηκέναι. Usitatus παρηκέναι, SYLBURG.

(22) Σίμωνος. Σίμωνος prius legebatur, sed rectius Σίμωνος. Ex Pausania, V., SYLB. Eiusdem meminit Laertius in Simone.

(23) Ἐγενέσθη. Γενέσθη, Nov.

(24) Σκύλλης καὶ Δίπποιος. Prius scriptum erat Ἐκύλλης: verum rectius aut Σκύλλης legimus, aut Σκύλλιδος. Scyllidis sane ac Dipœni fratrum mentio apud Pausaniam duobus in locis, itemque apud Plinium: qua de re G. quoque monuit, SYLBURG. — Conf. Hervei Commentarium.

(25) Τὸν Αἰγύπτιον Σάραπιν. De accito Serapidis simulacro e Ponto per Ptolemæum Philadelphum, ut Clemens, vel Soterem, ut alii, conf. Tacitus paulo ante finem Histor. lib. iv, Pausanias in Atticis, Eusebius Chron. an. 1750. Plutarchus lib. De Iside et Osiride, et in fine lib. De solertia animal. Eustathius, in Dionysii Ἠερσῆγησιν, aliique plures.

(26) Μεταπεμφόμενος. Rectius μεταπεμφόμενος. Sequens commutation, ὁ Πτολεμαῖος, A. redundare putat. Sed admodum familiares Clementi sunt ejusmodi pleonasmus, ut item Pausaniæ, SYLBURG.

accepisset, in promontorio, quod nunc Racotim appellant, statuisse; ubi et Ianum Sarapidis colitur, et prædium haud procul hinc ipsi consecratum est: demum Blistichim meretricem mortuam Canopi, Ptolemæum translata hęc in fano sepelivisse. Aliis autem visum est Sarapin Ponticum esse simulacrum, quod solemnè pompa translatum ad Alexandriam memorant. Solus Isidorus auctor est, a Seleuciensibus, qui Antiochiæ finitimi sunt, ductum eo fuisse, cum hos etiam Ptolemæus frumenti penuria laborantes sustentasset. Eo autem, nescio quo modo, prolapsus ✕ est Athenodorus Sandonis filius, ut cum studeret Sarapidi vetustatem asingere, eum esse statuam arte factam arguerit: Sesostrim quippe ait, Ægyptiorum regem, cum plurimas Græcorum gentes subjugasset, reversum in Ægyptum permultos secum artifices eo duxisse. Osirin itaque proavum suum summo artificio jussit effingi: hoc autem operis tradidit Bryaxi artifice, haud ei quidem Atheniensi, sed cuidam cognomini, qui ad id perficiendum multiplici variaque materia usus est; habebat enim auri, et argenti, et æris, et ferri, et plumbi, et stanni, denique, ramenta: nec Ægyptiorum lapidum ullus omnino deerat, nec sapphiri quidem vel hæmatitæ fragmenta, sicut nec smaragdi, nec topazii. Hęc igitur omnia expolita prius et commista cyaneo colore imbuit, unde simulacri hujus color ad nigrorem accedit: hisque demum universis pigmento, quod de funere Osiridis et Apis reliquum erat, conspersis, Sarapin effinxit: cujus ipsum nomen funeris communionem, et procreationem e sepultura inuit, quod, compositione Osiridis et Apis facta, dictum sit Osirapis. Novum item alium in Ægypto, atque in ipsa pene Græcia ad Deum turbam cum eximia religione aggregavit Romanorum rex Antinonum, qui pulcherrimos inter numerandus erat, delicias amoresque suos, quem ipse, quomodo Ganymeden antea Jupiter, consecravit. Nec enim cupiditas ea modum facile tenere potest, que nullo metu coercetur. Itaque sacræ Antinoi noctes ab hominibus hodie cultu divino celebrantur, quarum turpitudinis sibi amator ipse conscius erat, qui si-

✕ P. 45 ED. POTTER, 52 ED. PARIS.

(27) *Αἰγυπτίων*. *Αἰγυπτίῳ* Nov.

(28) *Ὀσίριδος καὶ τοῦ Ἄπιος*. Sic etiam Lactantius, lib. 1, c. 21. At Serapin quasi *Σορβάπιν* dictum vult Clemens *Strom.* 1, pag. 522, 525, a *σορός*, *tumulus*, et Apis, propter rationem ibi redditam. Quod etymon Augustin. *De civit. Dei*, lib. xviii, c. 5, ex Varrone, aliique plurimi tradunt. Verisimilius est, quod refert Plutarchus, lib. *De Iside et Osiride*, hunc deum Sinopenses, a quibus ad Ægyptios profectus est, pro Plutone celuisse: ac proinde Ægyptios eo nomine illum appellasse, quo ipsi Platonem vocabant.

(29) *Σεβασμῖως*. Lowthius *σεβασμῖον* legendam esse putat.

(30) *Ὁ βασιλεὺς Ῥωμαίων*. Adrianns: ut in Dionis epitome tradit Xiphilinus, et Chrysostomus in II Cor. xii, pag. 81, II. V. SYLBERG.—De Antinoo mentio est apud Justinum M. *Apol.* 1, pag. 59; Tertianum, pag. 40, 41; Athenagor., *Legat.* pag. 121;

Α ποὺς τὸ χωρίον· Βλίστιχιν δὲ τὴν παλλακίδα τελευταίαν ἐν Κανόβῳ, μεταγαγὼν ὁ Πτολεμαῖος, ἔθαψεν ὑπὸ τὸν προδοσθλωμένον σηκόν. "Ἄλλοι δὲ φασὶν Ποντικὸν εἶναι βρότας τὸν Σάραπιν, μεταῆχθαι δὲ εἰς Ἀλεξάνδρειαν, μετὰ τιμῆς πανηγυρικῆς. Ἰσίδωρος μόνος παρὰ Σελευκίων τῶν πρὸς Ἀντιόχειαν τὸ ἄγαλμα μεταχθῆναι λέγει, ἐν σιτοδαίᾳ καὶ αὐτῶν γενομένων, καὶ ὑπὸ Πτολεμαίου διατραφέντων. Ἄλλ' ὁ γε Ἀθηνόδωρος ὁ τοῦ Σάνδωνος, ἀρχαίξει τὸν Σάραπιν βουληθεὶς, οὐκ οἶδ' ὅπως περιέπεσεν, ἐλέγξας αὐτὸν ἄγαλμα εἶναι γεννητόν· Σέσωστρίν φησι τὸν Αἰγύπτιον βασιλέα, τὰ πλείστα τῶν παρ' Ἑλλήσι παραστησάμενον ἔθνων, ἐπανελθόντα εἰς Αἴγυπτον, ἐπαγαγέσθαι τεχνίτας ἱκανούς. Τὸν οὖν Ὀσίριν, τὸν προπάτορα τὸν αὐτοῦ, δαιδαλθῆναι ἐκέλευσεν αὐτὸς πολυτελῶς· κατασκευάζει δὲ αὐτὸν Βρούαξις ὁ δημιουργὸς, οὐχ ὁ Ἀθηναῖος, ἄλλος δὲ τις ὁμώνυμος ἐκείνῳ τῷ Βρούαξιδι· ὃς ὕλη κατακέχρηται εἰς δημιουργίαν μικτῆ καὶ ποικίλῃ. Ῥίνημα γὰρ χρυσοῦ ἦν αὐτῷ καὶ ἀργύρου, χαλκοῦ τε, καὶ σιδήρου, καὶ μολίβδου, πρὸς δὲ καὶ κασιτέρου· λίθων δὲ Αἰγυπτίων (27), ἐνέδει οὐδὲ εἰς, σαπυρίου καὶ αἰματίτου θραύσματα, σμαράγδου τε, ἀλλὰ καὶ τοπαζίου. Λεάντας οὖν τὰ πάντα καὶ ἀναμίξας, ἔχρωσε κυάνῳ· οὗ δὴ χάριν μελάντερον τὸ χρῶμα τοῦ ἀγάλματος· καὶ τῶν ἐκ τῆς Ὀσίριδος καὶ τοῦ Ἄπιος (28) κηδεῖας ὑπολελειμμένῳ φαρμάκῳ φυράσας τὰ πάντα, διέπλασε τὸν Σάραπιν· οὗ καὶ τὸ νόημα αἰνιττεται τὴν κοινωνίαν τῆς κηδεῖας, καὶ τὴν ἐκ τῆς ταφῆς δημιουργίαν, σύνθετον ἀπὸ τε Ὀσίριδος καὶ Ἄπιος γενομένον Ὀσίραπιν. Καινὸν δὲ ἄλλον ἐν Αἰγύπτῳ, ὀλίγου δεῖν καὶ παρ' Ἑλλήσι, σεβασμῖως (29) τεθείσκα θεὸν ὁ βασιλεὺς (30) Ῥωμαίων (31), τὸν ἐρώμενον, ὠραιότατον τῶν σφόδρα (32) γενομένον Ἀντίνοον, ὃν ἀνιέρωσεν οὕτως, ὡς Γανυμήδην ὁ Ζεὺς· οὗ γὰρ κωλύεται ῥηδίως ἐπιθυμία, φόβον οὐκ ἔχουσα· καὶ νύκτας ἱεράς τὰς Ἀντινόου προσκυνούσων ἄνθρωποι νῦν, ὡς αἰσχρὰς ἠπίστατο ὁ συναγροπνήσας ἔραστής. Τί μοι θεὸν καταλέγεις, τὸν πορνεία τετιμημένον; Τί δὲ καὶ ὡς υἱὸν θρηνεῖσθαι προσέταξας; Τί δαὶ (33) καὶ τὸ κάλλος αὐτοῦ διηγῆ; Αἰσχρὸν ἔστι τὸ κάλλος ὑβρεῖ μεμαραμμένον (34). Μὴ τυραννήσης, ἄνθρωπε, τοῦ κάλλους, μηδὲ ἐνυθρίσης.

D Theophilum, ad Autolyceum, lib. iii, pag. 122; Tertullian. *Apol.*, cap. 15; Euseb., *Eccl. hist.*, lib. iv, cap. 8; Origenem in *Cels.* lib. iii, p. 155; Pausaniam in *Arcadicis*, p. 469, 470. Edit. Hanov. Spartianum in *Adriano*, aliosque plurimos. Porro Clementis de Antinoo verborum partem primam et postremam recitat Eusebius, *Præpar. evang.*, lib. ii, cap. 6.

(31) *Ῥωμαίων*. Ὀρωμένων Nov. mendose, ut videtur, pro ὁ Ῥωμαίων.

(32) *Ὁραιῶν τῶν σφόδρα*. Sic Heinsius, et post eum editores Paris., nulla, ut videtur, auctoritate freti; nam ὠραιῶν τῶν σφόδρα exhibent Flor., Sylb.; ὠραιότατον σφόδρα, Euseb., Joan., qui hanc sententiam sic proferunt, ὠραιότατον σφόδρα γενομένον Ἀντίνοον, ἀνιέρωσεν οὕτως, ὡς Γ.

(33) *Τί δαί*. Τί δέ, Nov.

(34) *Ὑβρεῖ μεμαραμμένον*. Haud scio an aptius legerimus μεμολυσμένον, aut μεμιασμένον? SYLBERG.

ἀνθοῦντι τῷ νέῳ· τήρησον αὐτὸ καθαρὸν, ἵνα ἦ κα-
λόν. Βασιλεὺς τοῦ κάλλους γενοῦ, μὴ τύραννος. Ἐ-
λεύθερος μεινάτω· τότε σου γνωρίσω τὸ κάλλος, ὅτι
καθαράν πετήρηκας τὴν εἰκόνα· τότε προσκυνήσω
τὸ κάλλος τὸ ἀληθινόν, ὃ ἀρχέτυπὸν (55) ἐστὶ τῶν
καλῶν. Ἦδη δὲ, τάφος (56) ἐστὶ τοῦ ἐρωμένου·
νεὼς ἐστὶν Ἀντινόου καὶ πόλις. Καθάπερ γὰρ οἶμαι,
οἱ ναοὶ, οὕτω δὲ καὶ οἱ τάφοι θαυμάζονται, πυρα-
μίδες καὶ Μαυσώλια (57), καὶ λαβύρινθοι, ἄλλοι ναοὶ
καὶ νεκρῶν, ὡς ἐκαῖνοι τάφοι τῶν θεῶν. Διδάσκα-
λον δὲ ὑμῖν παραθήσομαι τὴν προφήτην Σιβυλλί-
αν·

Nunc catamiti hujus sepulcrum, Antinoi templum et oppidum est. Enimvero simili, ut opinor, templa
sepulcraque sunt in admiratione: Pyramides quippe, Mausolea, Labyrinthi; alia quaedam sunt templa
mortuorum, quemadmodum illa deorum sepulera. Magistram vobis afferam fatidicam Sibyllam **15**:

Οὐ ψεῦδος (58) Φοίβου χρησμηγόρον, ὃν τε μά-
[ταιοι
ἄνθρωποι θεὸν εἶπον, ἐπειψεύσαντο δὲ μάντιν·
Ἄλλὰ Θεοῦ μεγάλου, τὸν οὐ χέρρες ἐπαισιῶν
[ἀνδρῶν,
Εἰδώλοισι ἀλάλοισι λιθοξέστοισιν ὄμοιον.

Αὕτη μέντοι ἐρείπια τοῦ νεῶ προαγορεύει, τὸν μὲν
τῆς Ἐφεσίας Ἀρτέμιδος χάσμασι καὶ σεισμοῖς κα-
ταποντίσασθαι, προμηνύουσα οὕτως·

Ἰατία δ' εἰμώξει Ἐφεσος κλαίονσα παρ'
[ἔχθαις,
Καὶ γῆν ζητοῦσα τὸν οὐκέτι ναιετάοντα·
Τὸν δὲ Ἴσιδος καὶ Σαράπιδος ἐν Αἰγύπτῳ καταναχθή-
σεσθαι φησι, καὶ ἐμπρησθήσεσθαι·

Ἴσι, θεὰ τριτάλαινα, μενεῖς ἐπὶ χεῦμασι (59)
[Νεῖλον
Μούνη, μαινὴς, ἀναυδος, ἐπὶ ψαμύμοισι Ἀχέ-
[ροντος.

Εἶτα ὑποβάστα·

Καὶ σὺ, Σάραπι, λίθους ἀργεῖς ἐπιχειμερά
[πολλοὺς,
Κείσῃ πτόμα μέγιστον ἐν Αἰγύπτῳ τριτά-
[λαίμη.

Σὺ δὲ ἀλλ' εἰ μὴ προφήτιδος ἐπακούεις, τοῦ γε
σοῦ ἀκουσον φιλοσόφου τοῦ Ἐφεσίου Ἡρακλείτου,
τὴν ἀναισθησίαν ὀνειδιζόντος τοῖς ἀγάλμασι· Καὶ
ἀγάλμασι (40) τουτέοισιν εὐχονται, ὅποιον εἴ τις
δόμοις λεσχηνεύοιτο. Ἦ γὰρ οὐχὶ τερατώδεις οἱ
λίθους προστρεπόμενοι, εἶτα μέντοι καὶ πρὸ τῶν
πυλῶν ἰστάντες αὐτοὺς, ὡς ἐνεργεῖς; Ἐρμῆν προσ-

✠ P. 44 ED. POTTER, 35 ED. PARIS.

(55) Ὁ ἀρχ. Ὁ omittit Nov.

(56) Ἦδη δὲ τάφ. Scribe, ex Euseb. et Joan.,
Ἦδη δὲ ὁ τάφος τοῦ ἐρωμένου, νεὼς ἐστὶν Ἀντινόου,
καὶ πόλις· καθάπερ γὰρ οἶμαι, οἱ ναοὶ, οὕτω καὶ
οἱ τ. Quod in versione expressum est.

(57) Μαυσώλια. Μαυσώλια Euseb., Joan. Μαυσώ-
λειον dixit Strabo lib. v.

(58) Οὐ ψεῦδος. Vulg. Sibyllini, pag. 255, habent
Οὐ ψευδοῦς Φοίβου χρησμηγόρος. SYLBERG. Primo
versu, χρησμογόρον, Nov. Ultimo, ἀλάλοισι, idem.
Mox, ἐρείπια τοῦ νεῶ προαγορεύει, editt. Flo-
rent., Sylburg., quam lectionem mutavit Heimsius,
non infeliciter, verum sine auctoritate.

(59) Μενεῖς ἐπὶ χεῦμασι. Μενεῖς ἐπὶ χεῦματα
Nov Mox, ἐπιβάστα προ ὑποβάστα. Idem.

(40) Καὶ ἀγάλμασι. Origenes contra Celsi,

A mul com puero vigilarat. Quid mihi refers inter
deos, cui præmium stupri honores persolvuntur?
Cur autem eum jussisti lugeri tanquam filium?
Cur ejus pulchritudinem enarras? Turpis est pul-
chritudo, quæ per contumeliam emareuit. Ne ty-
rannidem exerceas, o homo, in pulchritudinem;
ne probum inferas florenti adolescenti; ipsam pu-
ram conserva, ut sit pulchra. Pulchritudinis rex esto,
non tyrannus. Liber maneat, sic tuam pulchritu-
dinem agnoscam, quia puram servaveris imaginem.
Sic veram adorabo pulchritudinem, quæ primige-
nium pulchrorum omnium exemplar est, et forma. ✠

Nunc catamiti hujus sepulcrum, Antinoi templum et oppidum est. Enimvero simili, ut opinor, templa
sepulcraque sunt in admiratione: Pyramides quippe, Mausolea, Labyrinthi; alia quaedam sunt templa
mortuorum, quemadmodum illa deorum sepulera. Magistram vobis afferam fatidicam Sibyllam **15**:

Non oracula quidem dantis mendacia Phæbi,
quem dixere Deum, quem falso nomine vatis
Vani appellarunt homines; sed numina veri
Magna Dei, quem non hominum manus ulla do-
[lavit,
Signis consimilem mutis, saxoque politis.

Hæc quidem ruinas templorum prædicat, fore si-
gnificans, ut templum Ephesiae Dianæ terræ moti-
bus hiatusque absorbeat, his verbis:

At lacrymas Ephesus recubans ad littora fundet.
Et quod erit nusquam templum gemebunda requiret.
Fannam vero Isidis et Sarapidis in Ægypto solo
æquandum, et incendio absumendum dicit:

Isi, dea infelix, Nilî remanebis ad annum
Sola, carens et voce, furensque Acherontis arenis.

Deinde subjicit:

Tuque, Sarapi, sedens in saxis, multa dolebis,
Ægypto in misera cum magna ruina jacebis.

Tu vero, si minus ad vatem attendis, saltem tuo
philosopho Heraclito Ephesio, dum exprobrat simu-
laccis, quod sensu careant, aures adverte: *Et hæc*,
inquit, *simulacra precantur, perinde ac si quis ad
edes sermonem haberet. Annon enim sunt plane
prodigiosi, qui lapides, quos præ foribus statuunt,
quasi viva atque vigore præditos colunt? Adorant*

lib. i, pag. 6: Ἐκτίθεται Ἡρακλείτου λέξιν, τὴν
λέγουσαν, Ὅμοια, ὡς εἴ τις τοῖς δόμοις λεσχηνεύοιτο.
παιεῖν τοῖς προσιόντας ὡς θεοῖς ἀψύχους· *Hæc* Origeni
Heracliti dictam, *eos, qui deos inanimes accedant,*
perinde facere ac si fabulentur cum parietibus.
Plenus hanc sententiam recitat lib. vii, pag. 575:
Καὶ μὲν καὶ Ἡράκλειτος ὁδὲ πῶς αναφαίνεται· Καὶ
τοῖς ἀγάλμασι τουτέοισιν εὐχονται, ὅποιον εἴ τις τοῖς
δόμοις λεσχηνεύοιτο. *Atqui Heraclitus sic de his
pronuntiat: Ita preces offerunt istis simulacris, ac si
quis fabuletur cum parietibus.* Quibus testimoniis
constat, perperam a nonnullis substitui δοκοῦσι στέ-
ρητιβις, pro δόμοις. Porro legendum apud Clementem,
τοῖς ἀγάλμασι τουτέοισιν, ex Origen. et Nov.
Deim, δόμοις pro δόμοις, ex Origen. Nam Heracli-
tus Ionica dialecto usus est.

quippe Mercurium quasi deum, sicut etiam Agueia, seu viæ præsidem, et simul præ foribus statuunt. Nam si eos, quod sensu careant, afficiunt contumelia, cur adorant ut deos? Quod si existimant eos esse sensus participes, cur præ foribus constituunt? Romani autem, cum inceptorum suorum maximorum felicitatem Fortunæ acceptam referrent, et potentissimam deam esse existimarent, eam in latrina statuerunt, cloacam ipsi, haud indignum numine templum, consecrantes. At vero lapidi, et ligno et diviti auro parum est curæ, seu nidor, seu sanguis, seu fumus, quo dum honoris causa fumigantur, fuliginem contrahunt; imo nec honor, nec contumelia. Sunt autem ejusmodi simulacra quovis animali viliora. Et quo modo, cum sensu careant, divinis affici honoribus cœperint, sæpe mirari subit, eorumque, qui in hunc errorem inciderint, utpote summe infeliciam, amentia misereri. Nam si quædam animalia non habent omnes sensus, ut vermes et eruce, quæque naturæ suæ conditione a primo ortu imperfecta sunt, velut talpæ, et mus araneus, quem Nicander vocat *cæcumque, surdumque*, tamen his signis et simulacris, quæ sunt penitus stupida, multum præstant: quippe cum uno saltem sensu prædita sint, auditu scilicet, vel tactu, vel qui odoratui, aut gustui respondeat, simulacra vero omni prorsus perceptione destituantur. Sunt autem multa animalia, quæ nec visum habent, nec auditum, nec vocem, ejusmodi est ostreorum genus; vivunt tamen, et augentur, et præterea una cum luna afficiuntur. Simulacra autem nihil prorsus agunt, nihil moluntur, nihil sentiunt; sed alligantur, et clavis panguntur, et affiguntur, et conflantur, limantur, secantur, circumraduntur, cælantur. Ac stupidam sane insensilemque terram dedecorant statuarii, dum artificio suo naturam ejus immutant, eique divinos honores conciliant: quos mea quidem sententia non diis,

✕ P. 45 ED. POTTER, 54 ED. PARIS.

(41) Ἀγυῖα. Ἀγυῖα Nov., pendose.

(42) Τούτους. Τούτοις Flor., Sylb., quod Heinsius mutavit in τούτους: idque firmat Nov.

(43) Μέλει, οὐ κν. Μέλλει οὐ κνίσσης, οὐχ αἵματος καπνοῦ, Nov.

(44) Σπάλακες. Ἀσπάλακες Nov., quorum utrumque in usu est.

(45) Ἡ ἀπτικὴν. Omittit Nov.

(46) Ἀλλὰ ζῆ γε. Ἀλλὰ καὶ ζῆ, Nov.

(47) Κωφὴν μὲν. Respicit *Iliad.* Ω, v. 54:

Κωφὴν γὰρ δὴ γαῖαν ἀεικίξει μενεαίρων.

Surdam enim terram probro afficit præ furore.

(48) Ὑπὸ τῆς τέχνης, καὶ πρ. Ὑπὸ τῆς τέχνης προσκυνεῖν ἀναπειθόντες, arte ut adorent inducentes, Nov.

(49) Τὰ ἀγάλματα, ὅπερ ἐστίν. C., inverso ordine, legendum putat ὅπερ ἐστὶ τὰ ἀγάλματα. SYLBURG.

(50) Ἡμῶν δέ. Vetus lectio est, Ἡμῶν δέ, οὐχ ὕλης αἰσθητῆς αἰσθητὸν νοητὸν δὲ τὸ ἀγαλμᾶ ἐστὶ νοητὸν, οὐχ αἰσθητὸν ἐστὶ τὸ ἀγαλμα. Ubi e margine in contextum irrepsisse videntur ista verba, νοητὸν, οὐχ αἰσθητὸν ἐστὶ τὸ ἀγαλμα: uti ex iis expunctis legendum sit, Ἡμῶν δέ οὐχ ὕλης αἰσθητῆς αἰσθητὸν, νοητὸν δὲ τὸ ἀγαλμᾶ ἐστίν, ὁ θεός. SYLBURG.—Recte irrepsisse aliquid notat Sylburgius. Veram lectionem pete ex interpretatione. Nempe, Ἡμῶν δέ οὐχ

κυνούσιν ὡς θεόν, καὶ τὸν Ἀγυῖα (41), θυρωρὸν ἰστάντες. Εἰ γὰρ ὡς ἀναισθήτους ὑβρίζουσι, τί προσκυνούσιν ὡς θεούς; εἰ δὲ αἰσθήσεως αὐτοὺς μετέχειν οἴονται, τί τούτους (42) ἰστᾶσι θυρωρούς; Ῥωμαῖοι δὲ τὰ μέγιστα κατορθώματα τῆ τύχῃ ἀνατιθέοντες, καὶ ταύτην μεγίστην οἰόμενοι θεόν, φέροντες εἰς τὸν κοπρῶνα ἀνέθηκαν αὐτήν, ἄξιον νεῶν τὸν ἀφεδρῶνα νεύμαντες τῆ βεῖψ. Ἀλλὰ γὰρ ἀναισθήτῳ λίθῳ, καὶ ξύλῳ, καὶ χρυσίῳ πλουσίῳ, οὐδ' ὅτι οὖν μέλει, οὐ κνίσσης (43), οὐχ αἵματος, οὐ καπνοῦ, ὃ δὴ τιμώμενοι καὶ τυφόμενοι, ἐκμελαίνονται: ἀλλ' οὐδὲ τιμῆς, οὐχ ὑβρεως: τὰ δὲ καὶ παντός ἐστὶν ἀτιμότερα ζώου, τὰ ἀγάλματα. Καὶ ὅπως γε τεθείασται τὰ ἀναισθητα, ἀπορεῖν ἔπεισέ μοι, καὶ καταλεεῖν τοὺς πλανωμένους τῆς ἀνοίας, ὡς δειλαίους: εἰ γὰρ καὶ τινα τῶν ζώων οὐχί πάσας ἔχει τὰς αἰσθήσεις, ὥσπερ εὐλαὶ καὶ κάμπαι, καὶ ὅσα διὰ τῆς πρώτης γενέσεως εὐθύς ἀνάπηρα φαίνεται, καθάπερ οἱ σπάλακες (44), καὶ ἡ μυγάλη, ἣν φησὶν ὁ Νικανδρὸς *τυφλήν τε σμερδνήν τε*: ἀλλὰ γε ἀμείνους εἰσὶ τῶν ξοάνων τούτων καὶ τῶν ἀγαλμάτων, τέλειον ὄντων κωφῶν ἔχουσι γὰρ αἰσθησιν μίαν γέ τινα, φέρε εἰπεῖν ἀκουστικὴν, ἢ ἀπτικὴν (45), ἢ τὴν ἀναλογουσαν τῆ ὀσφρήσει, ἢ τῆ γεύσει: τὰ δὲ οὐδὲ μιᾶς αἰσθήσεως μετέχει τὰ ἀγάλματα. Πολλὰ δὲ ἐστὶ τῶν ζώων, ὅσα οὐδὲ ὄρασιν ἔχει, οὐτε ἀκοήν, οὐτε μὴν φωνήν, οἷον καὶ τὸ τῶν ὀστρέων γένος, ἀλλὰ ζῆ γε (46), καὶ αὐξεται. πρὸς δὲ καὶ τῆ σελήνῃ συμπάσχει. Τὰ δὲ ἀγάλματα ἀργά, ἄπρακτα, ἀναισθητα, προσδεῖται, καὶ προσκαθηλοῦται, καὶ προσπήγνυται, χωνεύεται, ῥιναῖται, πρίεσται, περιξέεται, γλύφεται. Κωφὴν μὲν (47) δὴ γαῖαν ἀεικίζουσιν οἱ ἀγαλματοποιοὶ, τῆς οἰκείας ἐξιστάντες φύσεως ὑπὸ τῆς τέχνης προσκυνεῖν (48) ἀναπειθόντες: προσκυνούσι δὲ οἱ θεοποιοὶ οὐ θεούς καὶ δαίμονας, κατὰ γε αἰσθησιν τὴν ἐμὴν, γῆν δὲ καὶ τέχνην, τὰ ἀγάλματα ὅπερ ἐστίν (49). Ἔστι γὰρ ὡς ἀληθῶς τὸ ἀγαλμα ὕλη νεκρά, τεχνίτου χειρὶ μεμορφωμένη. Ἡμῶν δὲ (50) οὐχ

ὕλης αἰσθητῆς αἰσθητὸν, νοητὸν δὲ τὸ ἀγαλμα: νοητὸν οὐχ αἰσθητὸν ἐστὶν ὁ θεός, etc. Cætera repetuntur, et sensum turbant: quare rejiciantur. HEINSIUS.—P. Faber cap. 2 *Dodecameni* hæc habet: Verum Deum esse aut solum, vel unum Deum esse dicitur, idolorum demonumque falso Dei nomen usurpantium habita ratione, ut scilicet ea nequaquam pro diis habenda esse doceatur; eoque pertinet, quod apud Clementem scriptum est, τὸν ὄντα ὄντως μὴ γνωρίζοντες θεόν. Item quod aliquanto post, ubi nullum sensibile simulacrum, quale gentibus, esse Christianis, sed verum Deum ipsa mente atque cognitione comprehendi docet. His enim verbis exprimit, Ἡμῶν δὲ οὐχ ὕλης αἰσθητῆς αἰσθητὸν, νοητὸν δὲ τὸ ἀγαλμᾶ ἐστὶ νοητὸν, οὐχ αἰσθητὸν ἐστὶ τὸ ἀγαλμα: ὁ θεός μόνος ὄντως θεός. Sed hæc obscura et mendosa ita, meo quidem animo, correxeris, si pro priore νοητὸν legeris νοητοῦ, et posterius illud αἰσθητὸν ἐστὶ τὸ ἀγαλμα, tanquam superfluum, et a librario, vel a Scholiaste quodam, repetitum, expuneris: neque enim dubito, quin ita prorsus Clementis exararit: Ἡμῶν δὲ οὐχ ὕλης αἰσθητῆς αἰσθητὸν, νοητοῦ δὲ τὸ ἀγαλμᾶ ἐστὶ νοητὸν ὁ θεός ὁ μόνος ὄντως θεός. Atque ut antiquitus Judæi, Romana etiam vigente republica, Deum ineffabilem et invisibilem existimantes, nullo simulacro adhibito co-

ὕλης αἰσθητῆς αἰσθητόν νοητόν δὲ τὸ ἀγαλμά ἐστιν, ὁ Θεός, ὁ μόνος ὄντως Θεός. Καὶ δὴ ἔμπαινον ἐν αὐταῖς που ταῖς περιστάσεσιν οἱ δεισιδαίμονες, οἱ τῶν λίθων προσκυνηταί, ἔργῳ μαθόντες ἀναίσθητον ὕλην μὴ σέβειν, αὐτῆς ἠττώμενοι τῆς χρείας, ἀπόλλυνται ὑπὸ δεισιδαιμονίας· καταφρονοῦντες δ' ὅμως τῶν ἀγαλμάτων, φαίνεσθαι δὲ μὴ βουλόμενοι αὐτῶν ὅλως περιφρονοῦντας, ἐλέγχονται ὑπ' αὐτῶν τῶν θεῶν, οἷς ἔη τὰ ἀγάλματα πεφύμισται (51). Διονύσιος μὲν γὰρ ὁ τύραννος, ὁ νεώτερος, θοιμάτιον τὸ χρύσειον περιελάμενος τοῦ Διὸς ἐν Σικελίᾳ, προσέταξεν αὐτῷ ἔρατον περιτιθέσθαι, χαριέντως φήσας, τοῦτο ἄμεινον εἶναι τοῦ χρυσοῦ, καὶ θέρουσιν κουφώτερον, καὶ κρύουσι ἀλεεινώτερον. Ἀντίοχος δὲ (52) ὁ Κυζικηνός, ἀπορούμενος χρημάτων, τοῦ Διὸς τὸ ἀγαλμα τὸ χρυσοῦν, πεντεκαίδεκα πηχῶν τὸ μέγεθος ὄν, προσέταξε χινοῦσαι, καὶ τῆς ἄλλης τῆς ἀτιμωτέρας ὕλης ἀγαλμα παραπλήσιον ἐκείνῳ, πετάλοις κεχρυσωμένον, ἀναθεῖναι πάλιν. Αἱ δὲ χελιδόνες (53), καὶ τῶν ὀρνέων τὰ πλείστα, κατεξαιροῦσιν (54) αὐτῶν τῶν ἀγαλμάτων εἰσπνετόμενα, οὐδὲν φροντίσαντα οὔτε Ὀλυμπίου Διὸς, οὔτε Ἐπιδαυρίου Ἀσκληπιοῦ, οὐδὲ μὲν Ἀθηναῖς Πολιάδος, ἢ Σαράπιδος Αἰγυπτίου· παρ' ὧν οὐδὲ αὐτῶν τὴν ἀναίσθησίαν τῶν ἀγαλμάτων ἐκμανθάνουσι. Ἄλλ' εἰσὶ μὲν κακούργοί τινες ἢ πολέμοιοι ἐπιθέμενοι, οἱ δ' αἰσχροκέρδειαν ἐδῆσαν τὰ ἱερά, καὶ τὰ ἀναθήματα ἐσύλησαν, ἢ καὶ αὐτὰ ἐχώνευσαν τὰ ἀγάλματα· καὶ εἰ Καμβύσης (55) τις, ἢ Δαριαῖος, ἢ ἄλλος μαινόμενος τοιαῦτα ἄπτα ἐπεχείρησεν, καὶ εἰ τῶν Αἰγυπτίων τις ἀπέκτεινεν Ἄπιν, γελῶ μὲν, ὅτι τῶν θεῶν ἀπέκτεινεν αὐτῶν, ἀγανοκτῶ δὲ, εἰ κέρδους χάριν ἐπλημμέλει. Ἐκὼν οὖν ἐκλήσομαι τῆσδε τῆς κακούργιας, πλεονεξίας ἔργα, οὐχὶ δὲ ὀδρακείας τῶν εἰδώλων ἐλεγχον νομίζων. Ἄλλ' οὕτως τὸ πῦρ καὶ οἱ σεισμοὶ κερδαλέοι (56), οὐδὲ μὲν φοβοῦνται ἢ δυσωποῦνται, οὐ τοὺς δαίμονας, οὐ τὰ ἀγάλματα,

✠ P. 46 ED. POTTER.

luere; sic hodie Christianis nullum intelligibilis Dei simulacrum esse scripsit, sed intelligibile ductaxat, eum scilicet (ut equidem sentio, nam hoc a Clemente non explicatur) qui revera ipse Deus est, Filium Dei unigenitum. COLLECT.

(51) *Πεφύμισται*. Ἐπιπεφύμισται, Nov.

(52) *Ἀντίοχος δέ*. Arnobius, lib. vi *contra Gentes*· Antiochum Cyzicenum ferunt quindecim cubitorum (sic enim in Romana editione correctum est) Jovem ex delubro aureum sustulisse, et ex aere bracteolis substituisse fucatum. Fuit hic Antiochus Syriæ rex, Sidetis filius; regnavitque annos xviii. Josephus, *Antiq.* lib. xiii, cap. 19; Eusebius et Justinus. Paulo post Arnob. secutus est Clementem, qui ante tribuit juniore Dionysio, quod alii seniori. Deinde, ut notat P. Victorius, lib. xxi, cap. 10, Cicero, lib. iii *De nat. deor.*, id factum in Peloponneso ait, Clemens in Sicilia: sed vereor, inquit, ne hoc M. Tullio imposuerit, quod legens hoc factum in fano Jovis Olympii, ob dignitatem Peloponnesii fani putarit id in Peloponneso commissum. Sed in Sicilia quoque Jovis Olympii fana fuisse T. Livius auctor est, lib. xxiv; et Diodorus Siculus. *Liberalis Dionysii* vertit Hervetus paulo post Græc. Διονύσου τοῦ Ἐλευθερέως. Arnobius: *Ubi Liber Eleutherius cum Athenis?* Ab Eleutheris, urbe Bæotiae, ejus civis Ἐλευθερέως. COLLECT.

(53) *Αἱ δὲ χελιδόνες*. Tertullian., *Apol.*, cap. 12: *Igitur si statuas, et imagines frigidas mortuorum*

aut dæmonibus, sed, ex quibus constant simulacra terræ et artificio persolvunt hi, qui deos faciunt. Nam aliud certe nihil est simulacrum, quam inanima terra, cui artificis manus formam impressit. Apud nos autem haud quidem e sensili materia sensile simulacrum, sed quod sola mente percipitur, est Deus, qui solus vere Deus est. Ac rursus cum superstitiosi illi mortales, qui lapides adorant, adversam fortunam passi, ex ipsa re didicerint, quod materia sensus expers non sit ✠ divinis honoribus afficienda, ipsa necessitate et indigentia victi, metu falsæ religionis miseram sui jacturam patiuntur: et cum simulacra contemnant, ea tamen contemnere videri nolint, ipsorum deorum, quorum nominibus inscripta sunt, infortunis et calamitatibus arguuntur. Nam Dionysius tyrannus junior, cum in Sicilia auream vestem Jovi detraxisset, jussit cum indui lanæa, facete dicens, eam esse aurea meliorem: *ut quæ esset aestate levior, et hieme calidior*. Antiochus autem Cyzicenus, cum egeret pecunia, Jovis auream statuam, quæ quindecim cubitorum erat, fundi jussit, et ex alia viliori materia statuam illi similem, laminis inauratam, ejus loco reponi. Quinetiam hirundines, alieque aves quamplurimæ advolantes, alvos in ipsa simulacra exonerant, nulla ratione habita, aut Olympii Jovis, aut Epidaurii Æsculapii, aut Minervæ Poliadis, aut Sarapidis Ægyptii; a quibus etiam ipsis vos necdum didicistis simulacra esse sensu penitus destituta. Nonnunquam etiam a prædonum vel hostium manu irruptione facta, incensa templa, donaria direpta, ipsa etiam simulacra turpis lucri gratia liquata sunt. Quod si Cambyses aliquis, vel Darius, aliusve quispiam insanus hujusmodi facinus aliquod tentaverit, ✠ aut Ægyptium Apin occiderit: quod quidem ipsorum deum occiderit, risum mihi commoveat;

suorum simillimas, non adoramus, quas milvi, et mures, et araneæ intelligunt. nonne laudem magis quam pavorem merebatur repudium agniti erroris? Minutius, Octavio: *Quanto verius de deis vestris animalia muta naturaliter judicant? mures, hirundines, milvi, non sentire eos sciunt, rodunt, inculcant, insident, ac nisi abigitis, in ipso dei vestri ore nidificant, etc.* Conf. Arnobius, lib. vi; Lactantius, lib. ii, cap. 4; Augustinus, in *psalm. cxiii*. Simile est illud Horatii lib. i, sat. 8, vers. 57, *De Priapo*:

*Mentior at si quid, merdis caput inquinat albis
Corvorum.*

(54) *Κατεξαιροῦσιν*. Quod sæpius dictum est, ac et a librariis confundi solere, id hoc loco repetendum; nam Clemens procul dubio scripsit *κατεξαιροῦσιν*, alvum exonerant in simulacra: sic in *Ranis Aristophanes καταπλάττω τῶν Ἐκκαίων*.

(55) *Καμβύσης*. Herodotus lib. iii refert, quomodo Cambyses Apin Ægyptiam occiderit. Quin etiam satis notum est, Persas, cum Græciam oppugnabant, obvia quæque templa combussisse: Cicero lib. ii *De legibus*: *Nec sequor, inquit, magos Persarum, quibus auctoribus Xerxes inflammasse templa Græciæ dicitur, quod parietibus includerent deos, quibus omnia deberent esse patentia et libera.*

(56) *Σεισμοὶ κερδαλέοι*. Lowthius movit *σεισμο. κερδαλέοι*. Verum *σεισμοὺς κερδαλέους* dixit, quia admodum paulo post *πῦρ τοῦ πρῶτου*.

sia vero turpis lucri causa id patrauerit, doleo et indignor. Hæc itaque scelera, quæ non minus hominum avaritiam, quam deorum imbecillitatem ostendunt, haud invitus oblivione tegam. Quinetiam ignis, motusque terræ ea sunt astutia præditi, ut demones et simulacra non magis quam calculos, qui littoribus maris a fluctibus accumulari solent, pertimescant aut reveantur. Satis mihi perspectum est, ignem eos arguere, et superstitioni remedium a Terre posse. Ignis in lucem te deducet, si vis hæc amentia liberari. Hic enim templum, quod Argis erat, una cum sacerdote & Chryside, combussit. Hic Ephesiæ Dianæ templum, quod post Amazonum tempora secundum erat; Romanumque haud semel Capitolium depopulatus est. Idem a Sarapidis fano Alexandria non abstinuit; et Bacchi Eleutherei delubrum Athenis diruit; Apollinis autem Delphici ædem, primo quidem præcella disjecit, dein vero sapiens ignis funditus delevit. Atque hæc tibi relata sunt, velut eorum præfatio, quæ pollicetur ignis. Cur etiam ipsi statuarum artifices non inducant vobis in animum, quotquot paulo cordatiores estis, inertem materiam contemnere? Phidias quidem Atheniensis, qui Olympii Jovis digito inscripsit **OMNES JUVANS PULCHER**: minime quidem Jovem, sed amasiam suam esse pulchrum significans: Praxiteles etiam, qui, ut auctor est Posidippus de Cnido scribens, cum Veneris simulacrum fabricaretur, Cratinæ, amicæ euidam suæ, quam potuit simillimam effinxit, ut illi sane miseri Praxitelis amicam venerarentur. Phryne vero The-

spiacæ meretrix cum florebat, universi pictores ejus formam in simulacris Veneris exprimebant: quemadmodum etiam lapicidæ in Mercuriis Athe-

(57) *Τοῖς κόμασιν*. Τὰ κόματα, Nov. Mox, *ἱατρικόν* pro *ἱατρικόν*, idem.

(58) *Σὺν καὶ τῇ ἱερείᾳ κατέφλεξεν Χρυσίδι*. Paulus Leopard. lib. vi, cap. 11; *Adv. Jovinianum*, lib. 1, apud D. Hieron. recte legitur, nec est Chryside. Legendum, ut quidam arbitrantur, tametsi apud Pausaniam legatur τὴν ἱερείαν Χρυσίδι: auctores habeo Thucydiden in II et IV: *Templum Junonis apud Argos deflagravit Chryside sacerdote, cum lucernam ardentem coronis apposuisset, illic ita separata, ut incensa omnia non sentiret: propter quod Argivos verita, protinus in Phliantem nocte confugit*. Clementem item Alexandr. et Arnobium, lib. VI: *Ubi Juno regina, cum inclytum ejus sacrum sacerdotemque Chrysidem eadem vis flammæ Argiva in civitate delevit? Ubi Serapis Ægyptius, cum consimili casu jacuit, solutus in cinerem cum mysteriis omnibus atque Iside?* COLLECT.

(59) *Χρυσίδι*. Arnobius et Thucydides Chrysidem vocant; Pausanias vero Χρυσίδι in *Corinthiacis*, p. 115, quo loco refert eam non quidem, ut ait Clemens, cum templo conflagrasse, sed in Arcadiam ad Tegeatas confugisse, ibique in templo Minervæ Aleæ religione loci se tutatam esse adversus Argivos, qui eam ad pœnas exposcebant, quod ejus somnolentia templum Junonis conflagrasset.

(60) *Ἦρ σωφρονούρ*. Tertullianus, *Scorpiaco*: *Sapiens ignis effigiem vituli defundit illis, sagittans illis cor habentes, ubi et thesaurum*. Minutius Felix Octavio: *Illic sapiens ignis membra urit et reficit, corpit et nutrit, sicut ignis fulmine corpora tangunt, et absumunt*. COLLECT.

οὐ μᾶλλον ἢ τὰς ψηφίδας, τὰς παρὰ τοῖς αἰγιαλοῖς σεσωρευμένας τοῖς κόμασιν (57). Οἶδα ἐγὼ πῦρ ἐλεγκτικὸν καὶ δεισιδαιμονίας ἱατρικόν. Εἰ βούλει παύσασθαι τῆς ἀνοίας, φωταγωγήσει σε τὸ πῦρ. Τοῦτο τὸ πῦρ καὶ τὸν ἐν Ἀργεὶ νεῶν σὺν καὶ τῇ ἱερείᾳ κατέφλεξε (58) Χρυσίδι (59): καὶ τὸν ἐν Ἐφέσῳ τῆς Ἀρτέμιδος, δεύτερον μετὰ Ἀμαζόνων, καὶ τὸ ἐν Ῥώμῃ Καπιτώλιον ἐπινενέμηται πολλάκις: οὐκ ἀπέσχετο δὲ οὐδὲ τοῦ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ πόλις: Σαράπιδος ἱεροῦ, Ἀθήνησι γὰρ τοῦ Διονύσου τοῦ Ἐλευθερέως κατήρειψε τὸν νεῶν, καὶ τὸν ἐν Δελφοῖς τοῦ Ἀπόλλωνος πρότερον ἤρπασεν θύελλα, ἔπειτα ἤφρασε πῦρ σωφρονούρ (60). Τοῦτό σοι προσίμιον ἐπιδείκνυται, ὧν ὑπισχνεῖται τὸ πῦρ. Οἱ δὲ τῶν ἀγαλμάτων δημιουργοὶ οὐ δυσωποῦσιν ὑμῶν τοὺς ἔμφρονας, τῆς ὕλης καταφρονεῖν; ὁ μὲν Ἀθηναῖος (61) Φειδίας ἐπὶ τῷ δακτύλῳ τοῦ Διὸς τοῦ Ὀλυμπίου ἐπιγράψας, ΠΑΝΤΑΡΚΗΣ ΚΑΛΟΣ: οὐ γὰρ καλὸς αὐτῷ ὁ Ζεὺς, ἀλλ' ὁ ἐρώμενος ἦν: ὁ Πραξιτέλης δὲ, ὡς Ποσίδιππος ἐν τῷ περὶ Κνίδου (62) διασαφεῖ, τὸ τῆς Ἀφροδίτης ἀγαλμα τῆς Κνιδίας κατασκευάζων, τῷ Κρατίντῃ τῆς ἐρωμένης εἶδει παραπλήσιον παποίηκεν αὐτὴν, ἵν' ἔχοιεν οἱ θεῖοι τὴν Πραξιτέλους ἐρωμένην (63) προσκυνεῖν. Φρόνη δὲ ὀπηνίκα ἦνθε: ἡ ἑταίρα ἡ Θεσπιακὴ, οἱ ζωγράφοι πάντες τῆς Ἀφροδίτης εἰκόνας πρὸς τὸ κάλλος ἀνεμιμοῦντο Φρόνης, ὡσπερ αὖ καὶ οἱ λιθοξόοι τοὺς Ἑρμᾶς Ἀθήνησιν πρὸς Ἀλκιβιάδην ἀπέικαζον. Ὑπολείπεται τῆς σῆς κρίσεως τὸ ἔργον ἐπάσαι, εἰ βούλει, καὶ τὰς ἑταίρας προσκυνεῖν. Ἐντεῦθεν, οἶμαι, κινηθέντες οἱ βασιλεῖς οἱ παλαιοὶ, καταφρονούντες τῶν μύθων τούτων, ἀνέδην (64), διὰ τὸ ἐξ ἀνθρώπων ἀκίνδονον, σφᾶς αὐτοὺς θεοὺς ἀνηγόρευον: ταύτῃ κάκεινους διὰ τὴν δόξαν ἀπρηθανάτισθαι (65) διδάσκοντες: Κῆρξ μὲν Αἰόλου (66), Ζεὺς

(61) *Ὁ μὲν Ἀθηναῖος*. Arnobius sexto: *Inter significes ille memoratus Phidias et primus, cum Olympiam formam Jovis molimine operis extulisset immensi, super Dei digito Pantauches (leg. Pantarces) inscripsit, Pulcher: nomen autem fuerit amati ab se pueri, atque obscena cupiditate dilecti*. Idem iterum: *Quis Praxitelen nescit, Posidippum si relegat, ad formam Cratinæ meretricis, quam infelix perditæ diligebat, os Veneris Cnidiae solertiarum coegisse certamine? Sed sola est hæc Venus, cui de scorti vultu translaticium decus auctum est? Phryne illa Thespiaca (sicut illi referunt, qui negotia Thespiaca scriptitarunt) cum in acumine ipso esset pulchritudinis, venustatis, et floris, exemplarium fuisse perhibetur cunctarum, quæ in opinione sunt, Venerum, sive per urbes Graias, sive istic quo fluxit amor t. lium cupiditasque signorum, etc.* Ibidem rursus: *Quis est enim, qui ignoret, Athenienses illos Hermias Alcibiadis ad corporis similitudinem fabricatos? Hæc scilicet Arnobius pro more suo ex Clemente.*

(62) *Περὶ Κνίδου*. Sic legendum ut prius, potius quam περὶ Κνίδου. SYLBERG.

(63) *Τὴν Πραξιτέλους ἐρωμένην*. A. et B. τὴν τοῦ Πραξιτέλους ἐρωμένην. C. τὴν ὑπὸ Πραξιτέλους ἐρωμένην. In exemplari perperam erat τὴν ὀπρ. ἐρωμένην. Nostræ lectionis exemplum mox. Ib.

(64) *Ἀνέδην*. Ἀναίδην, Nov. Solent autem hæ voces inter se commutari, ut superius adnotatum est. Huic loco ἀναίδην magis convenire videtur.

(65) *Ἀπρηθανάτισθαι*. Ἀπαθανάτισθαι, Nov. Sed aliquis in margine adnotavit ἀπρηθανάτισθαι.

(66) *Κῆρξ μὲν Αἰόλου*. Κῆρξ μὲν ὁ Αἰόλου, Nov.

ὑπὸ τῆς Ἀλκυόνης τῆς γυναικός· Ἀλκυὼν δὲ αὖθις, ὑπὸ τοῦ ἀνδρός Ἥρα προσαγορευομένη. Πτολεμαῖος δὲ (67) ὁ τέταρτος, Διόνυσος ἐκαλεῖτο· καὶ Μιθριδάτης ὁ Ποντικός, Διόνυσος καὶ αὐτός· ἐβούλετο δὲ καὶ Ἀλέξανδρος Ἀμμωνος υἱὸς εἶναι δοκεῖν, καὶ κερασφόρος ἀναπλάττεσθαι πρὸς τῶν ἀγαματοποιῶν, τὸ καλὸν ἀνθρώπου ὑβρίσαι (68) σπεύδων κέρατι. Καὶ οὗτοι γὰρ βασιλεῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ ἰδιῶται θείαις προσηγορίαις σφᾶς αὐτοὺς ἐπέμνυνον, ὡς Μενεκράτης ὁ ἰατρὸς, Ζεὺς οὗτος ἐπικεκλημένος. Τί με δεῖ (69) καταλέγειν Ἀλέξαρχον (70); γραμματικός οὗτος τὴν ἐπιστήμην γεγονώς, ὡς ἱστορεῖ Ἀριστοῦ ὁ Σαλαμῖνιος, αὐτὸν κατασηματίζεν εἰς ἕλιον. Τί δεῖ καὶ Νικαγόρου μεμνηθῆναι; Ζελίτης τὸ γένος ἦν, κατὰ τοὺς Ἀλεξάνδρου γεγονώς χρόνους· Ἐρμῆς προσηγορεύετο ὁ Νικαγόρας, καὶ τῆ στολῇ τοῦ Ἐρμού ἐκέχρητο, ὡς αὐτὸς μαρτυρεῖ· ὅπου γὰρ καὶ ὅλα ἔθνη (71) καὶ πόλεις αὐτανδρῶν, κολακείαν ὑποδύμενοι, ἐξευτελίζουσι τοὺς μύθους περὶ (72) τῶν θεῶν, ἰσοθέους ἀνθρώποι κατασηματίζοντες ἑαυτούς, ὑπὸ δόξης πεφουσημένοι, ἐπιψηφίζόμενοι τιμὰς ἑαυτοῖς ὑπερόγκους· νῦν μὲν τὸν Μακεδόνα τὸν ἐκ Πέλλης τὸν Ἀμύντορος Φίλιππον ἐν Κυνόσαργει νομοθετοῦντες προσκυνεῖν, τὸν τὴν κλεῖν καταγότα, καὶ τὸ σκέλος πεπηρωμένον, ὃς ἐξεκόπη τὸν ὀφθαλμόν· αὖθις δὲ τὸν Δημήτριον, θεὸν καὶ αὐτὸν ἀναγορευόντες· καὶ ἐνθα μὲν ἀπέθῃ τοῦ ἵππου Ἀθῆναζε εἰσιῶν Καταιβάτου ἱερὸν ἐστὶ Δημητρίου· βωμοὶ δὲ πανταχοῦ, καὶ γάμος ὑπὸ Ἀθηναίων αὐτῷ ὁ τῆς Ἀθηνᾶς ἡύτρειζετο. Ὁ δὲ τὴν μὲν θεὸν ὑπερηφάνει (73), τὸ ἀγαλμα γῆμαι μὴ δυνάμενος· Λαμίαν δὲ τὴν ἑταίραν ἔχων, εἰς ἀκρόπολιν ἀνῆει, καὶ τῷ τῆς Ἀθηνᾶς ἐνεφύρετο (74) παστῶ, τῇ παλαιᾷ παρθένῳ τὰ τῆς νέας ἐπιδεικνύς ἑταίρας σχήματα. Οὐ

✠ P. 48 ED. POTTER, 56 ED. PARIS.

Apollodorus, *Bibliothec.* lib. i, cap. 2, Halcyonen inter Æoli filias numerat; Ceyca, Luciferi filium, Æoli autem generum, ducta Halcyone, facit, cap. 5: Ἀλκυόνην δὲ Κῆρῦς ἔφημεν, Ἐωσφόρου παῖς. Οὗτοι δὲ δι' ὑπερηφάνειαν ἀπόλοντο· ὁ μὲν γὰρ τὴν γυναῖκα ἔλεγεν Ἥραν, ἡ δὲ τὸν ἀνδρᾶ Δία. Ζεὺς δὲ αὐτοὺς ἀπωρνέωσε· καὶ τὴν μὲν Ἀλκυόνην ἐποίησε, τὸν δὲ Κῆρῦκα. Cæterum Alcyonen Ceyca, Luciferi filius, sibi in matrimonium duxit. Hi ob superbiam extincti fuerunt. Ille enim conjugem suam, Junonem: hæc vero virum suum, Jovem appellabat. Utrumque autem Jupiter in aves, illam in alcyonem, hunc in merqum, mutavit.

(67) Πτολεμαῖος δέ. P. Victorius lib. vii, cap. 4, locum ex oratione pro Flacco indicat, et Mithridatem, deum, illum patrem, illum conservatorem Asiæ, illum Dionysium Bacchum Liberum nominabant. Athenæus, lib. v: Obviam processisse artifices Bacchi, et libationes factas, cum Athenio regis Mithridatis prætextu per Atticam circumferretur. Vide eundem Victorium cap. 7, 19. Ptolemæo, Auletæ filio, Cleopatæ fratri, cognomen Dionysii tribuunt Eusebius in *Chronico*, et alii passim. COLLECT.

(68) Τὸ κ. ἀνθρ. ὑβρ. Τὸ κ. τοῦ ἀνθρ. Nov.

(69) Τί με δεῖ. Athenæus lib. iii meminit Alexarchi cujusdam, Cassandri Macedoniae regis fratris, qui dicebatur Uranopolidis conditor, et loquendi peculiare formas invexerat. Itaque ad Cassandri duces scripserat, *Alexarchus bellator primipilos Solis filios salvare jubet*. Idem lib. vii Menecratis meminit, ejusque epistolam ad Philippum affert, cujas

mensibus effugere Alcibiadem conabantur. Superest itaque, ut tu nunc judices, si velis, utrum fœdas meretrices adorare debeas. His autem, ut quidem videtur, moti sunt veteres reges, ut, contemptis ejusmodi fabulis, aperte atque palam, propterea quod nullum ab hominibus periculum impenderet, se deos renuntiarent: ea quippe ratione significabant, illos quoque gloria et dignitate sua immortalitatem esse consecutos. Ita Ceyx, filius Æoli, Jupiter ab uxore Alcyone nominatus est: sicut vicissim Alcyone, Juno a marito. Ptolemæus autem quartus, quemadmodum ✠ etiam Mithridates Ponticus, Bacchus vocabatur. Voluit autem Alexander filius videri Ammonis, et cornutus a statuariis effingi, humanam formam turpi cornu dedecorans.

Non solum vero reges, sed privati etiam sibi deorum nomina arrogabant: ut Menecrates medicus, qui eo nominatus est Jupiter. Quid porro opus est referre Alexarchum? Is, cum grammaticæ professus fuisset, ut scribit Aristus Salaminus, sese in selem transformavit. Aut quid refert Nicagoræ meminisse? Erat ille Zelites genere, et Alexandri tempore florebat: *Mercurius appellabatur Nicagoras, et Mercurii amictu usus est*, ut ipse testatur: cum integræ quoque gentes, urbesque frequentissimæ fœdissima adulatione fabulas, quæ de diis narrantur, in ludibria vertant; dum homines semetipsos diis pares faciunt, vanaque gloria inflati, inmodicos honores sibi decernunt: jam enim Macedonii Pellæo Amyntæ filio Philippo, cui tibia et clavicula fractæ, oculusque effossus erat, divinos honores Cynosargis tribuendos decernunt: jam vero Demetrium etiam deum renuntiant, cui Athenienses, quo loco ab equo descendit, cum Athenas

hoc initium est: *Tu quidem in Macedonia regnas, at ego in Medicina*. Recitat et versus eujusdam, qui ait Nicostratum se Herculem dixisse, et alium quemdam se Mercurium autumasse chlamide ornatum, caduceo, et alis, Nicagoram scilicet Zeliten, qui patriæ tyrannidem occupavit. COLLECT.

(70) Ἀλέξαρχον. Ἀνάξαρχον, Nov.

(71) Ὅπου γὰρ καὶ ὅλα ἔθνη. Asteriscum præfigi his verbis curavimus, ut lector meminerit aliquid deesse. Desunt autem hæc sine dubio, aut ejusdem sententiæ, ἀλλὰ τί ταῦτα λέγων ὅπου γὰρ, etc. Heinsius. Mihi vero non apparet quidquam deesse: proinde asteriscum Heinsianum delevi.

(72) Μύθους περὶ. Μύθους τοὺς περὶ. Nov. Recte.

(73) Ὑπερηφάνει. Ὑπερηφάνει Nov. Hoc verbum Clemens accusativo alias etiam connectit. Strom. ii, pag. 567: ὑπερηφάνησαν... ἐδόξενα αὐτῶν contempsit, quæ ei dabantur. Ignatius, ad Smyrnæos, cap. 10: ἃ οὐκ ὑπερηφάνησατε, οὐδὲ ἐπασχίνθητε· quæ non despexistis, nec erubdistis. Suidas: Ὑπερηφανῶ ἀιτιατικῇ· accusativo gaudet. Origenes, adv. Cels, lib. viii, p. 412: Ἀλλὰ καὶ αὐτοῖς πινθ ἐπιφάνειαν γεγονέναι, τὰ μὲν τῆς ἀνθρωπίνης τέχνης ὑπερηφάνησαν, ἀναβαίνειν δὲ πειραθεῖσι τῷ λογισμῷ ἐπ' αὐτὸν τὸν ἐπὶ πᾶσι θεόν. Sed eis se aliquo modo ostendere, qui, spreto simulacris humana arte factis, conati sunt ad altissimum Deum ratione ascendere. Quo loco in margine adnotatum est ὑπερηφάνησαν; sed legendum facili litterarum permutatione, ὑπερηφάνησαν.

(74) Ἐνεφύρετο. Ἐνεφύρατο, Nov.

ingrederetur, Demetrii *Descensoris* templum constituerunt: iidem aras illi quamplurimas, et Minervæ conjugium parabant. Hic autem interea, dea quidem contempta, cuius simulacrum haud potuit uxorem ducere, cum Lamia meretrice ascendit in arcem, quæcum in thalamo Minervæ congressus, seni virgini juvenis meretricis motus ostendit. Non est ergo Hippōri succensendum, qui mortem suam immortalitate donavit: etenim ille monumento suo elegiacum hoc carmen inscribi iussit.

Hic est Hippōnis tumulus, quem immortalibus diis parem fecit Pærea mortuum.

Præclare quidem, o Hippo, hominum errorem nobis ostendis. Et si tibi loquenti non crediderint, saltem mortui discipuli fiant. Hoc oraculum Hippōnis est: id igitur perpendamus. Qui a vobis adorantur, ✕ cum prius homines fuerint, deinde mortem obierunt; affecit autem ipsos honore cum temporis diuturnitas, tum etiam fabularum licentia. Solent enim, nescio quomodo, ea, quæ sunt præsentia, ipsa consuetudine in contemptum venire; quæ autem sunt præterita, quia propter obscuritatem temporis refelli haud facile possunt, ex fabularum commentis honorem consequi; et hæc quidem fidem nullam acquirere, illa vero haberi in admiratione. Proinde qui olim sunt mortui, longo tempore erroris se venditantes, a posteris dii esse existimantur: quæ quidem ita esse fidem faciunt et vulnera, et lacrymæ deorum:

Hæc mihi! quod Sarpedonem, hominum charissimum, Futum est a Patroclo, Menæti filio, vinci.

Superata est Jovis voluntas, et ille victus ob Sarpedonem luctu afficitur. Merito igitur **17** vos ipsi idola et dæmonas eos vocastis, cum et Minervam ipsam, et reliquos deos, qui eos improbe honoravit, Homerus, dæmonas appellaverit:

— *Illa autem ascendit Olympum, Ad domum Jovis ægidem tenentis, aliosque dæmonas.*

Quomodo igitur deorum adhuc numero haberi poterint simulacra et dæmones, immundi sane et abominandi spiritus, quos omnes fatentur esse terrenos, et lutulentos, qui degravantur suo pondere, et circa mortuorum monumenta atque sepulera versantur? quibus etiam in locis umbrosa phanta-

✕ P. 49 ED. POTTER, 57 ED. PARIS.

(75) *Θεοῖσιν ἴσον ἐποίησεν*. Herodianus, lib. iv in principio; Suetonius, in *Claudio*, cap. 45; Cornelius Tacitus *Annal.* xv, extremo; Eusebius, in *Joviano*. R. SYLBERG.— Mox, παρ' ὑμῶν pro παρ' ὑμῖν Nov.

(76) *Φιλεῖ γάρ*. Sententiam hanc de præsentium neglectu, tractat etiam Maximus Tyrius, p. 172 et 197, ac Plutarchus item *Περὶ εὐθυμίας*. H. SYLB.

(77) *Ὁ μοι ἐγὼ*. Ἐγὼν habet Homer. *Iliad.* II, v. 455. Versus, quos Clemens paulo post recitat, occurrunt *Iliad.* Δ, v. 221.

(78) *Πῶς οὖν ἔτι θεοί*. Scribe, πῶς οὖν ἔτι θεοὶ τὰ εἰδῶλα, καὶ οἱ θεοὶ καὶ οἱ δαίμονες, βδελυρὰ ὄντως καὶ ἀκάθαρτα πνεύματα; HEINS.

(79) *Περὶ ἃ δὴ*. Nescio an rectius περὶ ἄδη, ut infernales umbræ intelligantur. H. divise legit περὶ ἃ δὴ καὶ ὑποφαίνονται. SYLBERG.— Περὶ ἃ δὴ καὶ ὑποφαίνονται ἀμυδρῶς, κ.κ., circa quæ quidem obscure

Α νέμεις τῶν οὐδὲ Ἴππωνι, ἀπαθανατίζοντι τὸ θάνατον τὸν ἑαυτοῦ· ὁ Ἴππων γὰρ οὗτος ἐπιγραφῆναι ἐκέλευσεν τῷ μνήματι τῷ ἑαυτοῦ τόδε τὸ ἐλεγείον·

Ἴππωνος τόδε σῆμα, τὴν ἀθανάτοισι θεοῖσιν ἴσον ἐποίησεν (75) μοῖρα καταρθιμένον.

Εὔγε, Ἴππων, ἐπιδεικνύεις ἡμῖν τὴν ἀνθρωπίνην πλάνην. Εἰ γὰρ καὶ λαλοῦντί σοι μὴ πεπιστεύκασι, νεκροῦ γενέσθωσαν μαθηταί. Χρησμὸς οὗτός ἐστιν Ἴππωνος· νοήσωμεν αὐτόν. Οἱ προσκυνούμενοι παρ' ὑμῖν ἄνθρωποι γενόμενοι ποτε, εἶτα μέντοι τεθνήσκουσιν· τιμήθηκε δὲ αὐτοὺς ὁ μῦθος, καὶ ὁ χρόνος· φιλεῖ γάρ (76) πῶς, τὰ μὲν παρόντα, συνηθεία καταφρονεῖσθαι, τὰ δὲ παρορχήχοντα, τοῦ παρατύχα ἐλέγχου κεχωρισμένα χρόνων ἀστέλιχα, τιμηθῆναι τῷ πλάσματι, καὶ τὰ μὲν ἀπιστεῖσθαι, τὰ δὲ καὶ θαυμάζεσθαι. Αὐτίκα γοῶν οἱ παλαιοὶ νεκροὶ τῷ πολλῷ τῆς πλάνης χρόνῳ σεμνονόμενοι τοῖς ἔπειτα νομίζονται θεοί. Πίστις ὑμῖν τῶνδε, αὐτὰ ὑμῶν τὰ μυστήρια, αἱ πανηγύρεις, δεσμὰ καὶ τραύματα, καὶ δακρύοντες θεοί·

vestra mysteria, solemnes conventus, vincula etiam,

Ὁ μοι ἐγὼ (77), ὅτε μοι Σαρπηδένα, φίλτατον ἀνδρῶν, Μοῖρ' ὑπὸ Πατρόκλοιῳ Μενοιτιάδῳ δαμῆναι.

Κεκράτηται τὸ θέλημα τοῦ Διὸς, καὶ ὁ Ζεὺς ὑμῖν διὰ Σαρπηδόνα οἰμώζει νενικημένος. Εἰδῶλα γοῶν εἰκότως αὐτοὺς, καὶ δαίμονας ὑμεῖς αὐτοὶ κεκλήκατε· ἐπαὶ καὶ τὴν Ἀθηνᾶν αὐτὴν καὶ τοὺς ἄλλους θεοὺς, κακίᾳ τιμήσας Ὀμηρος, δαίμονας προσηγόρευσεν·

... *Ἢ δ' Οὐλυμπίῃδε βεβήκει Δώματ' ἐς αἰγιόχοιο Διὸς μετὰ δαίμονας ἄλλους.*

Πῶς οὖν ἔτι θεοὶ (78) τὰ εἰδῶλα καὶ οἱ δαίμονες, βδελυρὰ ὄντως καὶ πνεύματα ἀκάθαρτα, πρὸς πάντων ὁμολογούμενα γήϊνα, καὶ δεισαλέα, κάτω βριθόντα, περὶ τοὺς τάφους καὶ τὰ μνημεῖα καλινδούμενα; περὶ ἃ δὴ (79) καὶ ὑποφαίνονται, ἀμυδρῶς σκισιοῖδη φαντάσματα. Ταῦθ' ὑμῶν οἱ θεοί, τὰ εἰδῶλα, αἱ

apparent, Nov., recte. Quam lectionem firmat Platonis locus, quem Clemens hæc verba scribens imitatus est: is exstat *Phædon.*, p. 61, ubi de pravorum hominum animabus agens: Ἐμβριθὲς δέ γε, ὦ φίλε, ἰνκίπ, τοῦτο οἶσθαι γοῖ εἶναι, καὶ βαρῦ, καὶ γεῶδες, καὶ ὄρατόν· ὁ δὲ ἔγχευσα ἡ τοιαύτη ψυχὴ, βαρύνεται τε καὶ ἔλκεται πάλιν εἰς τὸν ὄρατόν τόπον φόβῳ τοῦ αἰδοῦς τε καὶ ἄδου, ὡς περ λέγεται, περὶ τὰ μνήματα τε καὶ τοὺς τάφους καλινδουμένη· περὶ ἃ δὴ καὶ ὠφθη ἅττα ψυχῶν σκισιοῖδη φαντάσματα, οἷα παρέχονται αἱ τοιαύται ψυχὰ εἰδῶλα, αἱ μὴ καθαρῶς ἀπολυθεῖσαι, ἀλλὰ τοῦ ὄρατοῦ μετέχουσιν· διὸ καὶ ὄρονται. Ponderosum vero, o amice, id putandum est, et grave, terrenumque, et visibile, quod anima ejusmodi secum trahit: ideoque ab eo gravatur, et rursus ad visibilem trahitur locum metu invisibilis atque occulti: et, quemadmodum

σκιαί, καὶ πρὸς τοῦτοις γωλαὶ ἐκεῖναι (80) καὶ
 ῥυσαί, παραβλώπεσ ὀφθαλμῶν, αἰλιταί, αἱ θεοσίτου
 μάλλον αἱ Διὸς θυγατέρες (81). Ὅστε μοι δοκεῖν
 χαριέντως φάναι τὸν Βίωνα (82)· Ἡὼς ἂν ἐνδίκως
 οἱ ἄνθρωποι παρὰ τοῦ Διὸς αἰτήσωνται τὴν εὐ-
 τεκνίαν, ἣν οὐθ' αὐτῷ παρασχεῖν ἴσχυσεν;
 ὕμνοι τῆς ἀθεότητος! Τὴν ἀκήρατον οὐσίαν, τὸ ἕσον
 ἐφ' ὑμῖν, κατορύττετε (83)· καὶ τὸ ἄκραντον ἐκεῖνο,
 καὶ τὸ ἅγιον, ταῖς τάφοις ἐπικεχώκατε, τῆς ἀληθῶς
 ὄντως οὐσίας (84) συλήσαντες τὸ θεῖον. Τί δὴ οὖν τὰ τοῦ
 θεοῦ τοῖς οὐ θεοῖς προσενείματε γέρα (85); τί δαί,
 καταλιπόντες τὸν οὐρανὸν, τὴν γῆν τετιμῆκατε; Τί
 δ' ἄλλο χρυσοῦς, ἢ ἄργυρος, ἢ ἀδάμας, ἢ σιδήρος,
 ἢ χαλκός, ἢ ἐλέφας, ἢ λίθοι τίμιοι (86), οὐχὶ γῆ τε
 καὶ ἐκ γῆς; Οὐχὶ δὲ μιᾶς μητρὸς ἐκγονα τῆς γῆς τὰ
 πάντα ταῦτα ὅσα ὄρας; Τί δὴ οὖν, ὦ μάταιοι καὶ
 κενόφρονες (πάλιν γὰρ δὴ ἐπαναλήψομαι), τὸν
 ὑπερουράνιον βλασφημήσαντες τόπον, εἰς τοῦδαφος
 κατεσύρατε τὴν εὐσέβειαν, χθονίους ὑμῖν ἀναπλά-
 τόντες θεοῦς; καὶ τὰ γεννητὰ ταῦτα πρὸ τοῦ ἀγεν-
 νήτου μετιόντες θεοῦ, βαθυτέρῳ περιπεπτώκατε
 ζόφῳ; Καλὸς ὁ Πάριος λίθος, ἀλλ' οὐδέπω Ποσειδῶν·
 καλὸς ὁ ἐλέφας, ἀλλ' οὐδέπω Ὀλύμπιος· ἐνδοτὴς ἀεὶ
 ποτε ἡ ὕλη τῆς τέχνης· ὁ θεὸς δὲ ἀνευδοτὴς. Προσῆλ-
 θεν ἡ τέχνη, περιβέβληται τὸ σχῆμα (87)· ἡ ὕλη καὶ
 τὸ πλούσιον τῆς οὐσίας πρὸς μὲν τὸ κέρδος ἀγώγι-
 μον, μόνῳ δὲ τῷ σχήματι γίνεται σεβάσιμον. Χρυσός
 ἐστὶ τὸ ἀγαλμά σου, ξύλον ἐστὶ, λίθος ἐστὶ, γῆ ἐστίν,
 ἐὰν ἀνωθεν νοήσης, μορφήν παρὰ τοῦ τεχνίτου προσ-
 λαβοῦσα. Γῆν δὲ ἐγὼ πατεῖν, οὐ προσκυνεῖν μεμε-
 λέτηκα· οὐ γάρ μοι θέμις ἐμπιστεῦσαί ποτε τοῖς
 ἀψύχοις τὰς τῆς ψυχῆς ἐλπίδας. Ἰτέον οὖν, ὡς ἐνι
 μάλιστα, ἐγγυτάτω τῶν ἀγαλμάτων, ὡς οἰκεία ἡ

✠ P. 50 ED. POTTER, 58 ED. JARIS.

fertur, circa monumenta sepulcraque versatur, circa
 quæ jam nonnulla apparuerunt animarum umbrosa
 phantasmata, qualia præferunt simulacra tales ani-
 mæ, quæ videlicet non puræ decesserunt a corpore,
 sed visibile aliquid trahentes: quo fit, ut videri pos-
 sint. Eundem locum respicit Origenes, contra Cels.,
 lib. vii, pag. 554: Ἡ δὲ φαντασία, καὶ ὑπὸ τῶν ἀμαρ-
 τάνων καθελκομένη ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ μετ' ἀναπνεύ-
 σαι (forte I. ἀνανεῦσαι) δυναμένη, τῆδε φέρεται καὶ
 καλινδοῖται, ἢ μὲν τις ἐπὶ τὰ μνήματα, ἐνθα καὶ
 ὤφθη σκισσιδῶν ψυχῶν φαντάσματα, ἢ δὲ τις ἀπαξ-
 απλῶς περὶ τὴν γῆν· ποδαπὰ χρῆ νομίζειν εἶναι
 πνεύματα τὰ ὅλους, ἐν οὕτοις ὀνομάσω, αἰῶνας προσ-
 δεθέντα, ὡσπερ εἴτε μαγγανείαις τισίν, εἴτε καὶ διὰ
 τὴν σφετέραν κακίαν, οἰκοδομαῖς καὶ τόποις; Quæ-
 cumque autem mala est anima, in terram depressa
 peccatorum onere, sine respiratione agitatur et volu-
 tatur huc illuc, quædam circa monumenta, ubi etiam
 umbrosa quædam animarum spectra interdum con-
 spiciuntur, aliæ circa terram passim volitantes:
 quales esse spiritus eos censendum est, quæ tot inte-
 rpris, ut ita dicam, sæculis, sive aliquibus incanta-
 tionibus, sive suapte malitia, sunt alligati certis locis
 et ædificiis. Putabant scilicet animas atque etiam
 reliquos spiritus seu materia concretos esse, seu
 materiali vehiculo inclusos. Conf. quæ adnotata
 sunt pag. 55.

(80) Χωλαὶ ἐκ. Respicit Iliad. I, v. 499:

Καὶ γάρ τε λιταὶ εἰςὶ Διὸς κοῦραι μεγάλαιο
 Χωλαὶ τε, ῥυσσαὶ τε, παραβλώπες τ' ὀφθαλμῶ.
 Sunt enim Litæ Jovis filia magni,
 Claudæ, rugosæque, et strabis oculis.

smata obscure conspici solent. Hi itaque sunt dii
 vestri, simulacra et umbræ; quibus addam claudas
 illas, rugosas, strabisque oculis Litæ, Thersitæ
 potius dicendas, quam Jovis filias. Unde non infa-
 cete interrogatum a Bione videtur, quo tandem jure
 homines ✠ formosos liberos à Jove peterent, quos ipse
 sibi præbere non potuit? O impietatem! Naturam
 corruptionis immunem defoditis, quod sanctum in-
 temeratumque est sepulcris obruitis, Deumque adeo
 ipsum, quoad a vobis fieri potest, vera sua natura
 spoliatis. Cur igitur Dei honores iis, qui non sunt
 dii, tribuistis? Cur, cælo relicto, terram coluistis?
 Quid est enim aliud aurum, vel argentum, vel
 adamas, vel ferrum, vel æs, vel ebur, vel pretiosi
 lapides? annon terra, et ex terra? Nonne hæc om-
 nia, quocumque oculos vertis, ex eodem terræ,
 quasi communis parentis, gremio prodierunt? Cur
 igitur, o fatui et amentes (juvat enim id repetere),
 terrestres vobis deos comminiscendo in illas regio-
 nes, quæ ultra supremum cæli spatium incoluntur,
 contumeliosi estis, omnemque pietatem humi de-
 primitis; et, posthabito æterno ingenitoque Deo,
 quæ sunt facta et genita persequentes, in profun-
 dissimam caliginem incidistis? Pulcher quidem est
 Parius lapis; sed nondum est Neptunus. Pulchrum
 est ebur; sed nondum est Olympius. Materia sem-
 per indiget arte; Deus autem est nullius rei indi-
 gus. Prodiit ars; formam induit materia: ejus
 quidem substantiæ pretium est ad lucrum utile,
 sola vero forma venerationem ei conciliat. Itaque
 statua tua aurum est, lignum est, lapis est, terra
 denique est, si originem ejus persequare, quæ ab
 artifice formam accepit. Ego autem terram calcare

E quo loco scribendum apud Clementem παρα-
 βλώπεσ ὀφθαλμῶν, pro παραβλώπεσ ὀφθαλμῶν.

(81) Μάλλον αἱ Διὸς θυγ. C. A. et H. μάλλον ἢ
 ὡς Διὸς θυγ. magis quam Jovis filia. SYLBERG. Vel,
 μάλλον ἢ Διὸς.

(82) Βίωνα. Aliquis in margine Nov. adnotavit
 juxta hoc nomen, ἱστορικὸς οὗτος ἐγένετο, hic erat
 historiae scriptor. Porro Clemens intelligit Bionem
 Boristhenitem, philosophum e schola Theodori,
 deorum contemptoris.

(83) Κατορύττετε. Κατόρυττε, Nov.

(84) Τῆς ἀληθῶς ὄντως οὐσίας. B. et A. τῆς
 ἀληθῶς οὐστὶς οὐσίας. SYLB. Malim τῆς ἀληθῶς ὄντως
 οὐσίας.

(85) Συλήσαντες τὸ... προσενείματε γέρα. Hæc
 omittit Nov.

(86) Λίθοι τίμιοι. Λίθος τίμιος, Nov.

(87) Προσῆλθεν ἡ τέχνη, περιβέβληται τὸ
 σχῆμα. Deus nulla re indiget; idola arte indigent
 et certa figura. Utrumque enim illis additur, ut fiant
 id quod sunt, hoc est dii, ex opinione miserorum
 gentilium. Scribe, προσῆλθεν ἡ τέχνη, περιβέβληται
 τὸ σχῆμα, accessit ars, circumjecta est figura. Nisi
 quod interpres legisse videatur προσβέβληται· quod
 optime convenit cum altero: προσῆλθεν, προσβέ-
 βληται: utrumque enim notat accessisse aliquid;
 idque τῷ ἀνευδοτῇ, qui est Deus. HEINS. — Legen-
 dum iisdem verbis manentibus, sola interpunctione
 mutata, προσῆλθεν ἡ τέχνη, περιβέβληται τὸ σχῆμα
 ἢ ὕλη· καὶ τ., prodiit, vel præcessit, ars, figuram
 induit materia, etc. Sic paulo post: Τὸ ἀγαλμα...
 γῆ ἐστίν, ἐὰν ἀνωθεν νοήσης, μορφήν παρὰ τοῦ τε-
 χνίτου προσλαβοῦσα.

didici, non adorare. Neque enim mihi fas unquam spem animæ meæ rebus inanitis credere. Quocirca ad simulacra quam proxime accedendum est: quam enim conjunctus, et quasi sociatus sit cum ipsis error, eorum aspectus facile convincet: solent enim speciem habitumque dæmonum clarissime exprimere. Itaque si quis statuas pictasque imagines perlustraverit, is sane ex turpibus eorum figuris deos vestros statim agnoscat; Bacchum quidem, ex amictu; Vulcanum, artis suæ insignibus; Cererem, calamitatis descriptione; Ino, vitta; Neptunum, tridente; Jovem, cygno. Rogus Herculem monstrat. Si quis nude mulieris imaginem conspexerit, ipsius animo aurea Venus statim obversatur. Proinde Cyprius ille Pygmalion eburneæ statuæ, quæ nudam Venerem representabat, amore arsit. Hunc itaque Cyprium statuæ forma captum, cum ea coivisset, auctor est Philostephanus; alteram porro Cnidi fuisse Venerem eximia pulchritudine effictam e lapide, ejus incensum amore quemdam alium cum lapide consuetudinem habuisse, scribit Posidippus; ille quidem libro quem de Cypro, hic autem in eo, quem de Cnido conscripsit. Tanta inerat arti decipiendi potentia, ut libidinosos homines ejus fraudibus captos in barathrum illiceret. Quascunque autem vires ostendet hujusmodi ars, minime tamen eos fallere valet, qui sunt ratione præditi, ejusque ex præscripto vivunt. Utcunque enim pingendi arte columbæ fuerint adeo ad vivuæ expressæ, ut ad eas aliæ columbæ advolarint, imaginum similitudine deceptæ; et ad equarum imagines adhinniverint equi: utcunque puella quædam imaginis, et formosus juvenis Cnidie statuæ amore capti fuisse memorentur; tamen soli oculi spectantium eo artificio decepti sunt; neque enim aliquis unquam sanæ mentis aut cum dea congressus est, aut una cum mortua sese inhumavit, aut in dæmonis lapidive amorem incidit. Vos autem ars aliis

✠ P. 51 ED. POTTER, 59 ED. PARIS.

(88) Ἐλέγχεται. Scribi possit ἐλέγχεται.

(89) Ἀπὸ τῆς σ.... τριαίνης. Hæc omittit Nov.

(90) Ὁ Κύπριος. Arnobius paulo ante finem lib. vi: *Philostephanus in Cypriacis auctor est, Pygmalionem, regem Cypri, simulacrum Veneris, quod sanctitatis apud Cyprios et religionis habebatur antiquæ, adamasse, ut feminam, mente, anima, lumine rationis judiciumque cæcatis: solitumque dementem, tanquam si uxoria res esset, sublevato in lectulum numine copularier et amplexibus atque ore; resque alias agere libidinis vacuæ imaginatione frustrabiles. Consimili ratione Posidippus, in eo libro quem scripserat super Cnido, superque rebus ejus adolescentem haud ignobilem memorat, sed vocabulum ejus obscurat, correptum amoribus Veneris, propter quam Cnidas in nomine est, amatorias et ipsum miscuisse lascivias, cum ejusdem numinis signo genitalibus fusum toris, et voluptatum consequentium finibus.* Pygmalionem alii, non regem, sed statuarium fuisse, et a se factæ statuæ amo e arsisse referunt. Conf. Ovid. *Metam.*, lib. x, v. 245. Pygmalionis statuarii meminit Philostratus, in *Vita Apollon.*, lib. v, cap. 5. De Veneris Cnidie amoribus conf. Plin. *Hist. nat.*, lib. xxxvi, cap. 4 et 5; Valer. Maxim., lib. viii, cap. 11; Philostratus, *De vita Apollonii*, lib. vi, cap. 40. Similium amorum alia quædam exempla memorat

πλάνη καὶ τῆς προσόψεως ἐλέγχεται (88)· ἐναπομέμακται γὰρ πάνυ δὴ σαφῶς τὰ εἶδη τῶν ἀγαλμάτων τὴν διάθεσιν τῶν δαιμόνων. Εἰ γοῦν τις τὰς γραφὰς καὶ τὰ ἀγάλματα περινοσῶν θεῶτο, γνωριεῖ ὑμῶν παραυτίκα τοὺς θεοὺς ἐκ τῶν ἐπονειδίστων σχημάτων· τὸν Διόνυσον ἀπὸ τῆς στολῆς· τὸν Ἡφαιστον ἀπὸ τῆς τέχνης· τὴν Διὸ ἀπὸ τῆς συμφορᾶς· ἀπὸ τοῦ κρηδέμνου τὴν Ἰνώ· ἀπὸ τῆς τριαίνης (89) τὸν Ποσειδῶ· ἀπὸ τοῦ κύκνου τὸν Δία· τὸν δὲ Ἡρακλέα δείκνυσιν ἡ πυρὰ· καὶ γυμνὴν ἴδῃ τις ἀνάγραπτον γυναῖκα, τὴν χρυσῆν Ἀφροδίτην νοεῖ. Οὕτως ὁ Κύπριος (90), ὁ Πυγμαλίον ἐκεῖνος, ἐλεφαντίνου ἡράσθη ἀγάλματος· τὸ ἀγαλμα Ἀφροδίτης ἦν καὶ γυμνὴ ἦν· νικᾶται ὁ Κύπριος τῷ σχήματι, καὶ συνέρχεται τῷ ἀγάλματι· καὶ τοῦτο Φιλοστέφανος ἱστορεῖ. Ἀφροδίτη δὲ ἄλλη ἐν Κνίδῳ, λίθος ἦν, καὶ καλὴ ἦν· ἕτερος ἡράσθη ταύτης, καὶ μίγνυται τῇ λίθῳ (91)· Ποσιδίππος ἱστορεῖ· ὁ μὲν πρότερος ἐν τῷ περὶ Κύπρου, ὁ δὲ ἕτερος ἐν τῷ περὶ Κνίδου. Τοσοῦτον ἴσχυσεν ἀπατῆσαι τέχνη, προσαγωγῆς (92) ἀνθρώποις ἐρωτικοῖς εἰς βάραθρον γενομένη. Δραστήριος μὲν ἡ δημιουργικὴ, ἀλλ' οὐχ οἷα τε ἀπατῆται λογικὸν, οὐδὲ μὴν τοὺς κατὰ λόγον βεβιωκότας (93)· ζωγραφία μὲν γὰρ, δι' ὁμοίτητα σκιαγραφίας, περιστεραῖς (94) προσέπτησαν πελειάδες· καὶ ἵπποις (95) καλῶς γεγραμμέναις προσεχερέμετισαν ἵπποι. Ἐρασθῆναι κόρην εἰκόνας λέγουσι· καὶ νέον καλὸν Κνιδίου ἀγάλματος. Ἀλλ' ἦσαν τῶν θεατῶν αἰ εἴφεις ἡπατημένοι ὑπὸ τῆς τέχνης· οὐδὲ γὰρ ἂν θεῖ τις συνεπλάκη, οὐδ' ἂν νεκρᾶ (96) τις συνετάφη, οὐδ' ἂν ἡράσθη δαίμονος καὶ λίθου ἀνθρώπος σωφρονῶν. Ὑμᾶς δὲ ἄλλη γοητεία ἀπατᾶ ἡ τέχνη, εἰ καὶ μὴ ἐπὶ τὸ ἐρᾶν προσάγουσα, ἀλλὰ ἐπὶ τὸ τιμᾶν καὶ προσκυνεῖν· τὰ δὲ ἀγάλματα (97), καὶ τὰς γραφὰς. Ὁμοία γὰρ ἡ γραφή. Ἐπαινείσθω μὲν ἡ τέχνη, μὴ ἀπατάτω δὲ τὸν ἀνθρώπον, ὡς ἀλήθεια. Ἔστηκεν (98) ὁ ἵππος ἡσυχῇ· ἡ πελειὰς, ἀτρεμῆς· ἀργὸν τὸ πτερόν· ἡ δὲ βοῦς ἡ Δαιδάλου, ἡ ἐκ τοῦ ξύλου πεποιημένη, ταῦρον

Ælianus, *Var. hist.*, lib. ix, c. 59.

(91) Μίγνυται τῇ λίθῳ. Τῇ λίθῳ scripsit auctor: sexus exprimentis gratia usus est eo genere: q. d. τῇ λίθῳ Ἀφροδίτῃ. SYLB.

(92) Προσαγωγῆς. Προαγωγῆς Nov., quod prætulim licet utrumque tolerari possit. Paulo post προσάγουσα habet Nov., quo loco alii codd. προάγουσα.

(93) Οὐδὲ μὴν τ. κ. λ. β. Οὐδὲ μὴν οὐδὲ τοὺς κατὰ λόγον βεβιωκότας, Nov., quod plenius est.

(94) Περιστεραῖς. Περιστεραῖ, Nov.

(95) Ἴπποις. Ælianus, *Var. hist.* lib. ii, cap. 3, meminit τοῦ ἵππου χρεμετίσαντος πρὸς τὸν ἵππον τὸν ἐν τῇ εἰκόνι, equi adhinnientis equo picto ab Apelle. Valer. Maxim., loco cit. cum de amore Cnidie Veneris egisset, addit: *Quo excusabilior est error equi qui, visa pictura equæ, hinnitum edere coactus est: et canum latratus, aspectu picti canis incitatus; taurusque ad amorem et concubium æneæ vaccæ Syracusis nimie similitudinis irritamento compulsus.*

(96) Νεκρᾶ. Νεκρῶ, Nov.

(97) Προσκυνεῖν· τὰ δὲ ἀγάλμα. Π. προσκυνεῖν τὰ τε ἀγάλματα καὶ τὰς γραφὰς. SYLBAC. — Quam emendationem firmat Nov. Paulo ante, προσάγουσα, pro προάγουσα. Idem.

(98) Ὡς ἀλήθεια. Ἔστηκε. Ὡς ἀλήθεια ἔστηκε συνιμετε, Nov.

εἶλεν ἄγριον, καὶ κατηνάγκασε τὸ θηρίον τῆ τέχνῃ
 πλανήσασα, ἐρώσης ἐπιβῆναι γυναικῶς (99). Τοσοῦτον
 εἶστρον αἱ τέχναι κακοτεχνούσαι τοῖς ἀνόητοις ἐνε-
 ποίησαν. Ἀλλὰ τοὺς μὲν πιθήκους οἱ τούτων προ-
 ρεῖς καὶ μελεδωνοὶ θεοαυμάκασιν, ὅτι τῶν κηρίων (1)
 ἢ πηλίνων ὁμοιωμάτων καὶ κοροκοσμίων ἀπατῶ τού-
 τους οὐδέν· ὑμεῖς δὲ ἄρα καὶ πιθήκων χεῖρους γνή-
 σεσθε, λιθίνους καὶ ξυλίνους, καὶ χρυσοῖς, καὶ ἐλε-
 φαντίνοις ἀγαλματίοις καὶ γραφαῖς προσανέχοντες;
 Τοσοῦτον (2) ὑμῖν οἱ δημιουργοὶ ἀθυριμάτων
 ὀλεθρίων, οἱ λιθοξόοι, καὶ οἱ ἀνδριαντοποιοὶ, γραφεῖς
 τε αὐτὰ καὶ τέκτονες, καὶ ποιηταὶ πολλὸν τινα καὶ τοιοῦ-
 τον ὄχλον παρεισάγοντες, κατ' ἄγρους μὲν, Σατύ-
 ρους καὶ Πάνας, ἀνὰ δὲ τὰς ὕλας Νύμφας, τὰς
 Ὀρειάδας, καὶ τὰς Ἀμαθρυάδας· καὶ μὴν ἀλλὰ
 καὶ περὶ τὰ ὕδατα, καὶ περὶ τοὺς ποταμούς, καὶ τὰς
 πηγὰς, τὰς Ναϊάδας· καὶ περὶ τὴν θάλασσαν, τὰς
 Νηρηΐδας· μάγοι δὲ ἤδη, ἀσθεταίς τῆς σφῶν αὐτῶν
 ὑπέρτατος δαίμονας ἀύχουσιν, οἰκέτας αἰσίου ἐαυτοῖς
 καταγράφαντες, τοὺς κατηναγκασμένους, δούλους
 ταῖς ἐπαιδαῖς πεποιηκότας. Γάμοι τε οὖν ἔτι, καὶ παι-
 δοποιαί, καὶ λογαῖαι θεῶν μνημονεύμεναι, καὶ μοι-
 χεῖαι ἀδύμεναι, καὶ εὐωχίαι κοιμηθῆναι, καὶ γέλω-
 τες παρὰ τόπον (3) εἰσαγόμενοι, προτρέπουσι δὲ
 με (4) ἀνακραγεῖν, κἂν σιωπῆσαι θέλω· ὄμοι τῆς
 ἀθεότητος! Σκηρῆν πεποιθήκατε (5) τὸν οὐρανόν, καὶ τὸ
 θεῖον ὑμῖν ὄραμα γεγένηται, καὶ τὸ ἄγριον προσω-
 πείοις δαιμονίων κεκωμώδηκατε, τὴν ἀληθῆ θεοσέ-
 βειαν δεισιδαιμονίᾳ σατυρίσαντες.

ivia, et risus inter pocula, quæ a vestris auctoribus
 vitum, et tacere cupientem, ut exclamem, O impietatem! Cælum
 Dei numen fabula vobis est, idque impositis demoniorum personis
 ludificamini, verumque ejus cultum vestra superstitione deridendum ab omnibus exponitis.

Αὐτὰρ (6) ὁ φορμίζων ἀνεβάλλετο καλὸν ἀεΐδειν. C

Ἄσσον ἡμῖν, Ὅμηρε, τὴν φωνὴν τὴν καλὴν·

Ἄμφ' Ἄρεως φιλόστρετος ἔϋστεφανον τ' Ἀφροδίτης·
 ὅς τ' ἀπρῶτα μίγησεν ἐν Ἡφαίστοις εὐμοισι
 Λύθη (7)· πολλὰ δ' ἔδωκε, λέχος δ' ἤσχυρε καὶ
 [εὐνήν
 Ἡφαίστοιο ἀνακτος.

Κατάπαυσον, Ὅμηρε, τὴν φωνὴν· οὐκ ἔστι καλὴ· μοι-
 χεῖαν διδάσκει· πορνεύειν δὲ ἡμεῖς καὶ τὰ ὦτα παρ-
 ητήμεθα· ἡμεῖς γὰρ, ἡμεῖς ἐσμεν οἱ τὴν εἰκόνα τοῦ
 Θεοῦ (8) περιφέροντες ἐν τῷ ζῶντι καὶ κινουμένῳ
 τούτῳ ἀγάλματι, τῷ ἀνθρώπῳ, σύνοικον εἰκόνα, σύμ-
 βουλον, συνόμιλον, συνέστιον, συμπαθῆ, ὑπερπαθῆ·

* P. 52 ED. POTTER, 40 ED. PARIS.

(99) Γυναικῶς. Pasiphaës. De Tauro autem. seu
 Minotauro, Philo quoque pag. 556. Greg. Naz.,
 Carm. κατὰ γυναικῶν καλλωπιζομένων, v. 168. Dio-
 dorus Siculus, pag. 158, et Plutarchus γαμικῶν
 παραγγεμάτων in II. SYLBERG.

(1) Κηρίων. Κηρίων, Nov.

(2) Τοσοῦτον. Τοσοῦτων, Nov. non male.

(3) Παρὰ τόπον. Scribe ex ms. Nov. παρὰ τόπον,
 inter pocula. Quam emendationem ante nos factam
 esse a G. A. H. docet Sylburgius. Respicit autem
 Clemens Homeri *Iliad.* A, v. 599 :

Ἄσθεστος δ' ἄρ' ἐνὼρτο γέλωσ μακάρεσσι θεοῖσιν,
 ὅς ἴδον Ἡφαιστον διὰ δώματα ποικιλύοντα.

A præterea fallaciis et præstigiis capit, quosque in
 amorem inducere non valet, ad cultum atque ve-
 nerationem statuarum et imaginum impellit. Atqui
 similis est pictura. Laudetur ergo artificium; ne
 vero homini imponat, aut pro veritate se ingerat.
 Quæte constitit equus; columba minime perturbata
 est, nec pennas movit. Dædali quoque vacca e ligno
 efficta taurum agrestem cepit, et belluam illam ar-
 tificio deceptam coegit insanientem amore mulierem
 inire. Ac tantum quidem furorem artes improbis
 artificiiis amantium et fatuorum animis concitave-
 runt. Simias vero habere solent in admiratione,
 qui eas curant nutriuntque, quod eas nec cereræ,
 nec luteæ imagines, licet ornatu puellarum instru-
 ctæ, unquam fallant. Nunquid igitur vos simiis ipsis

B deteriores critis, dum lapideis, et ligneis, et au-
 reis, et eburneis simulacris atque picturis adhære-
 tis? Tot sane perniciosorum ludibriorum opifices
 sunt lapideæ, et statuarii, præterea pictores et
 fabri. ✕ atque poetæ, a quibus ingens hujusmodi col-
 luvies inducitur, in montibus quidem Satyri et Pa-
 nes; in silvis autem, Nymphæ Oreades et Hama-
 dryades; præterea in aquis, fluviis et fontibus,
 Naiades; et in mari, Nereides: magi etiam, qui dæ-
 monum ministerio se venditant, quippe qui eos in
 numerum famulorum suorum ascripserint, et ne-
 cessitate quadam adactos carminibus 18 suis ser-
 vos fecerint: præterea deorum nuptiæ, et procrea-
 tiones liberorum, et puerperia, et adulteria, et con-

nullibi non perstringuntur, impellunt me, licet in-
 vitum, et tacere cupientem, ut exclamem, O impietatem! Cælum
 convertistis in scenam, sanctum
 Dei numen fabula vobis est, idque impositis demoniorum personis
 ludificamini, verumque ejus cultum vestra superstitione deridendum ab omnibus exponitis.

Cæterum ille, cithara ludens, incepit pulchre
 [canere.

Cane nobis, Homere, pulchram illam cantilenam:

Martis amorem, pulchreque coronatæ Veneris,
 Ut primum commisti sunt Vulcani in domo
 Clam; plurima autem dedit, lectumque deturpavit, et
 [cubile
 Vulcani regis.

Desine, quæso, cantilenam, Homere. Minime qui-
 dem pulchra est; docet enim adulterium; quo vel
 aures nostras inquinare religio est. Sumus enim
 nos, sumus, qui in hoc spirante et movente simu-
 lacro, humano videlicet corpore, contubernalem
 nobis, consultricem, sociam et consortem vitæ,

D Profusissimus autem excitatus est risus beatis diis,
 Ut viderunt Vulcanum in domibus ministrantem
 [pocula.

(4) Δέ με. Scribe δὴ με. SYLBERG.

(5) Σκηρῆν περ. Julius Firmicus, *De err. prof. relig.*: O infelicis imitationis cruenta meditatio! Sce-
 nam de cælo fecistis, et errantes animas per abrupta
 præcipitia crudeli calamitate duxistis, cum homi-
 nibus peccare cupientibus facinorum via de deorum
 monstratur exemplis.

(6) Αὐτὰρ. Ex Homeri *Odyss.* Θ, v. 266.

(7) Λύθη. Omittit Nov.

(8) Εἰκόνα τοῦ Θεοῦ. De Dei in nobis imagine
 conf. pag. 62, et quæ ad eam annotabuntur.

quæque participat nostros affectus, et pro nobis commovetur, imaginem Dei circumferimus. Christi gratia Deo consecrati sumus. Nos *genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus quem sibi Deus ut proprium vindicat, qui quondam non populus, nunc autem populus Dei sumus*²²; qui, ut ait Joannes²³, non sumus *ex inferis*; sed ab eo, qui *superne venit*²⁴, omnia didicimus²⁵; qui Dei dispensationem cognitam atque perspectam habemus; qui, denique, ad id sumus exerciti, ut *in novitate vite ambulemus*²⁶. Haud tamen eodem animo sunt affecti magna pars hominum, sed metu omni atque pudore depositis, turpes dæmonum in Venerem pruritus domi suæ depingunt. Adeo ✕ enim dediti sunt lascivie, ut pietis quibusdam tabellis e sublimi suspensis thalamos suos ornent, et impudicitiam pro pietate habeant. Quo sit, ut in cubili jacentes nudam illam Venerem, quæ in adulterio vinculis constricta dicitur, suos inter complexus respiciant. Quin etiam libidinosam illam avem Ledam circumvolantem in annulorum palis depingunt, utunturque sigillis, quæ Jovis impudicitiam repræsentant; nec aliam ob causam hujusmodi picturas recipiunt, quam quod effeminatæ sint atque impuræ. Hæc sunt voluptariæ vestræ ac delicatæ vitæ exemplaria. Hi vestri sermones, quibus petulantiam divino honore afficitis: hæc, denique, deorum, qui una vobiscum stupro se ac libidini dedunt, doctrinæ. Nam *quod quilibet vult, hoc etiam credit*, ut ait orator Atheniensis. Cæterum reliquæ vestræ imagines ejusmodi tandem sunt? Panisci quidam, et nudæ puellæ, et ebrii Satyri et erecta padenda, quæ quidem, licet ob libidinem reprehendi mereantur, tamen in tabellis nuda depingi solent. Quin etiam universas impudiciæ figuras aperte descriptas publicitus intueri haud erubescitis; sed suspensas eo diligentius asservatis; quippe qui velut deorum imagines, has impudiciæ columnas domi consecratis; nec minus sollicite Philænidis motus, quam Herculis labores enretis depingendos. Quarum rerum non modo usum, sed etiam aspectum, et auditionem esse jam penitus obliteranda, et memoriæ eximenda annun-

A *ανάθημα γεγονάμεν τῷ Θεῷ ὑπὲρ Χριστοῦ· ἡμεῖς τὸ γένος τὸ ἐκλεκτὸν, τὸ βασιλῆιον ἱεράτευμα, ἔθνος ἄγιον, λαὸς περιούσιος· οἱ ποτε οὐ λαὸς, νῦν δὲ λαὸς τοῦ Θεοῦ, οἱ, κατὰ τὸν Ἰωάννην, οὐκ ἔντες ἐκ τῶν κάτω, παρὰ δὲ τοῦ ἄνωθεν ἐλθόντος τὸ πᾶν μεμαθηκότες· οἱ τὴν οἰκονομίαν τοῦ Θεοῦ κατανενοηκότες, οἱ ἐν καινότητι ζωῆς περιπατεῖν μεμελετηκότες. Ἄλλ' οὐ ταῦτα φρονεῖν οἱ πολλοί· ἀπορρίψαντες δὲ τὴν αἰδῶ καὶ τὸν φόβον, οἴκοι τοὺς τῶν δαιμόνων ἐγγράφονται πατησιασμούς. Πινακίοις (9) γοῶν τισι καταγράφεις μετεωρότερον ἀνακειμένοις, προσεσχηκότες ἀσελγείᾳ, τοὺς θαλάμους κεκοσμήμασι, τὴν ἀκολασίαν εὐσέβειαν νομίζοντες· κατὰ τοῦ σκίμποδος κατακείμενοι, παρ' αὐτὰς ἐτι τὰς περιπλοκάς, ἀφορῶσιν εἰς τὴν Ἀφροδίτην ἐκείνην, τὴν γυμνήν, τὴν ἐπὶ τῇ συμπλοκῇ δεδεμένην· καὶ τῇ Λήδᾳ περιπατιόμενον τὸν ὄρνιν τὸν ἐρωτικόν, τῆς θηλότητος ἀποδεχόμενοι τὴν γραφὴν (10), ἀποτυποῦσι ταῖς σφενδόναις, σφραγίδι χρώμενοι καταλλήλῳ τῇ Διὸς ἀκολασίᾳ. Ταῦτα ὑμῖν τῆς ἡδυπαθείας τὰ ἀρχέτυπα· αὐτὰ τῆς ὕδρευς αἱ θεολογίαι· αὐτὰ τῶν συμπορευόντων ὑμῖν θεῶν αἱ διδασκαλίαι· ὃ γὰρ βούλεται, τοῦθ' ἕκαστος καὶ οἶεται, κατὰ τὸν Ἀθηναῖον ῥήτορα. Οἶαι δὲ αὖ καὶ ἄλλαι ὑμῶν εἰκόνες; Πανίσκοι τινές, καὶ γυμναὶ κόραι, καὶ Σάτυροι μεθύοντες, καὶ μορίων ἐντάσεις, ταῖς γραφαῖς ἀπογυμνούμεναι, ἀπὸ τῆς ἀκρασίας ἐλεγχόμεναι. Ἦδη δὲ ἀναφανδὸν τῆς ἀκολασίης ὅλης τὰ σχήματα ἀνάγραπτα πανδογμῆι θεώμενοι, οὐκ αἰσχύνεσθε, φυλάττετε δὲ ἐτι μᾶλλον ἀνακειμένα, ὡς περ' ἀμέλει τῶν θεῶν ὑμῶν τὰς εἰκόνας στήλας ἀναισχυντίας καθιερώσαντες οἴκοι, ἐπ' ἵστις ἐγγραφόμενοι τὰ Φιλαινίδος σχήματα (11), ὡς τὰ Ἡρακλέους ἀθλήματα. Τούτων οὐ μόνον τῆς χρήσεως, πρὸς δὲ καὶ τῆς ὕψεως καὶ τῆς ἀκοῆς αὐτῆς ἀμνηστειάν καταγγέλλομεν. Ἠταίρηκεν ὑμῖν τὰ ὄψα, πεπορευέχασιν οἱ ὀφθαλμοί, καὶ, τὸ καινότερον, πρὸ τῆς συμπλοκῆς, αἱ ὄψεις ὑμῖν μεμοιχεύχασιν (12). Ὁ βιασάμενοι τὸν ἄνθρωπον· καὶ τὸ ἐνθεον τοῦ πλάτματος ἐλέγχει. Ἀπάρξαντες (13), πάντα ἀπιστεῖτε, ἵνα ἐκπαθαίνησθε, καὶ πιστεῦτε (14) μὲν τοῖς εἰδώλοις, ζητοῦντες (15) αὐτῶν τὴν ἀκρασίαν, ἀπιστεῖτε δὲ τῷ*

✕ P. 55 ED. POTTER. ²² 1 Petr. II, 9, 10. ²³ Joan. VIII, 25. ²⁴ Ibid. III, 31. ²⁵ Ibid. IV, 25. ²⁶ Rom VI, 4.

(9) Πινακίους. Πινακίος, Nov. mendose.

(10) Ἀποδεχόμενοι τ. γ. Ἀποδεχόμενοι, τὴν γραφὴν ἀποτυπ. Nov. De insignibus annulorum, etc., conf. *Pud. lib. III, c. 44, p. 247.*

(11) Τὰ Φιλαινίδος σχήματα. Athenæns, lib. VIII, p. 113 Aldinæ edit.: Καὶ βιβλία τὰ τε Φιλαινίδος, καὶ τὴν τοῦ Ἀρχεστράτου γαστρονομίαν, ὁμοίως δὲ καὶ τὰς θεραπείας ἐμπαίρους τοιῶνδε κινήσειόν τε καὶ σχημάτων. Et paulo ante, turpissimum ait de rebus venereis opus illi ascriptum, sed falso honestissimæ femine per calumniam id tribuisse Polyeratem, ut testatur Æschrius Samius. Meminit ejusdem lib. X. Vide H. Junium proverb. *Philænidis commentarii*. COLLECT. Justinus M., Apol. 2, extrema: Σωταδείους, καὶ τοῖς Φιλαινιδεῖς, καὶ ὄρχηστικῶς, καὶ Ἐπικουρεῖς, καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς τοιούτοις ποιεστικοῖς διδάγμασιν· Sotadiis, et Philænidis, et saltatoriis, et Epicureis, aliisque id genus poeticis institutionibus. Meminit etiam Tatianus: Φιλαινίδος

καὶ Ἐλεφαντίδος τῶν ἀρρήτων ἐπινοῶν. *Philænidis et Elephantidis insandorum commentorum*, pag. 122, 123. Ea qualia fuerint, explicat Suidas: Ἀστυάνασσα, Ἐλένης τῆς Μενελάου θεράπαινα· ἦτις πρώτη τὰς ἐν τῇ συνουσίᾳ κατακλίσεις εἶδεν καὶ ἐγράψε περὶ σχημάτων συνουσιαστικῶν· ἦν ὕστερον παρεζήλωσαν Φιλαινίς καὶ Ἐλεφαντίνη, αἱ τὰ τοιαῦτα ἐξορχησάμεναι ἀσελγήματα. Eiusdem mentio fit apud eundem v. Δημοχάρης. Conf. *Anthologia Epigr. lib. III, cap. 10.*

(12) Οἱ ὀφθαλμοί... μεμοιχεύχασιν. Hæc e Nov. exciderunt propter voces ὁμοιοτελεύτους.

(13) Ἐλέγχει. Ἀπάρξαντες. Legendum conjuncte, ἐλέγχει ἀπάρξαντες, eo sensu, quem in versione expressimus.

(14) Πιστεῦτε. A. πιστεύετε, indicativo modo, SYLBURG. πιστεύεται, Nov.

(15) Ζητοῦντες. Legendum ζηλοῦντες, *amulantes*, quod habet Nov.

Θεῶ, σωφροσύνην μὴ φέροντες· καὶ τὰ μὲν κρείττω
μεμισήκατε, τὰ δὲ ἥττω τιμηθήκατε· ἀρετῆς μὲν
θεαταί, κακίας δὲ ἀγωνισταί γεγεννημένοι. Ὁλοῖοι
μόνοι τοίνυν, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ὁμοθυμαδὸν, ἐκεῖνοι
πάντες, κατὰ τὴν Σύβυλλαν (16)·

bro, veluti primitias quasdam, obtulistis. Prorsus
et simulacris quidem fidem habetis, quod eorum intemperantiam sequi vobis propositum sit; eam vero
Deo negatis, quia moderate atque continenter vivere haud sustineatis. Quo factum est, ut quæ sunt præ-
stantiora, odio; quæ vero deteriora, honore prosequamini: et spectatores quidem virtutis, vitii au-
tem pugiles sitis. Quocirca ✠ *soli felices sunt*, ut ita dicam, *illi omnes, unanimi consensu*, ut Sibyllæ ver-
bis utar,

Οἱ ναοὺς μὲν πάντας (17) ἀπαρνήσονται (18)

Καὶ βωμοὺς, εἰκαῖα λίθων ἰδρύματα (19)· κω-
[ιδόντες,
[ζών,

Καὶ λίθινα ξόανα, καὶ ἀγάλματα χειροποίητα,
Αἷματι ἐμφύχῳ (20) μεμισμένον, καὶ θυσίαισι B
Τετραπόδων, διπόδων, πτηνῶν, θηρῶν τε φέ-
[ροῖσι.

Καὶ γὰρ δὴ καὶ ἀπηγόρευται ὑμῖν (21) ἀναφανδὸν,
ἀπατηλὸν ὀρίζεσθαι (22) τέχνην· Οὐ γὰρ ποιήσεις,
φρῆσιν ὁ προφήτης, παντὸς ὁμοίωμα, ὅσα ἐν τῷ οὐ-
ρανῷ, καὶ ὅσα ἐν τῇ γῆ κάτω. Ἡ ποῦ γ' ἂν ἔτι
τὴν Πραξιτέλους Δήμητραν, καὶ Κόρην, καὶ τὸν
Ἰακχὸν τὸν μυστικόν, θεοὺς ὑπολάβοιμεν, ἢ τὰς Λυ-
σίππου τέχνας, ἢ τὰς χεῖρας τὰς Ἀπελλικὰς, αἱ δὲ
τῆς θεοδοξίας τὸ σχῆμα τῇ ὕλῃ περιτεθείκασιν; Ἀλλ'
ὑμεῖς μὲν, ὅπως ποτὲ ὁ ἀνδριάς ὅτι μάλιστα ὠραιότα-
τος τεκταίνηται, προσκαρτερεῖτε· ὅπως δὲ αὐτοὶ μὴ
ὅμοιοι δι' ἀναισθησίαν τοῖς ἀνδριάσιν ἀποτελεσθῆτε,
οὐ φροντίζετε. Πάνυ γοῦν ἐμφανῶς καὶ συντόμως ὁ
προφητικὸς ἐλέγχει τὴν συνίθειαν λόγος, Ὅτι πάν- C
τες εἰ θεοὶ τῶν ἐθνῶν δαιμονίων εἰσὶν εἶδωλα (25)·
ὁ δὲ θεὸς τοὺς οὐρανοὺς ἐποίησε καὶ τὰ ἐν τῷ

✠ P. 54 ED. POTTER, 41 ED. PARIS. 27 Exod. xx, 4.

(16) Σύβυλλαν. Hos Sibyllæ versus, cum aliis plu-
ribus, recitat Justinus M., *Cohort. ad Græc.*, p. 81.

(17) Οἱ ναοὺς μὲν πάντας. Mέν addita ex Ju-
stino, SYLBURG. Νηοὺς μὲν ἅπαντας, Justin.

(18) Ἀπαρνήσονται. Sic etiam Justin., sed ἀπο-
στρέφουσιν habent edita Sibyll. *Oracula*.

(19) Ἰδρύματα. Sic edita *Oracula*: sed ἀφιδρύ-
ματα, Justin.

(20) Αἷματι ἐμφύχῳ. Αἷμασιν ἐμφύχων, Justin.
et edita *Oracula*. Sequentem versum hoc modo scri-
bit Justinus:

Τετραπόδων, βλέπονσι δ' ἐνὸς Θεοῦ ἐς μέγα
[κῦδος.

Quadrupedum, videbunt autem ad magnam unius
[Dei gloriam.

(21) Ἀπηγόρευται ὑμῖν. A. et H. ἡμῖν prima
persona. SYLB. — Cæterum nonnullis visum est
Clementem his verbis pingendi artem, et reliquas
ei similes, ut illicitas penitus damnare: quemad-
modum etiam Strom. vi, p. 687: Ὁ τὰ θεῖα τῶν
ἔργων σφετεριζόμενος διὰ τέχνης, ἤτοι πλαστικῆς ἢ
γραφικῆς, καὶ λέγων ἑαυτὸν ποιητὴν εἶναι τῶν ζώων
καὶ φυτῶν· qui divina opera sibi vindicat per pin-
gendi vel pingendi artem, dicens se esse effectorem
animantium et plantarum, dicitur quodammodo præ-
ceptum violare, quo furtum prohibetur. Et *Pædag.*
lib. iii, cap. 2, p. 220, peccare dicit mulieres, quæ
faciem suam in speculis contemplantur, quia Moyses
prohibuit facere imaginem, ἀντίτεχνον τῷ Θεῷ, *Deo*
similem. Quin etiam Tertullianus *Adv. Marcion.*,
lib. iv, c. 22, ait apostolos Moysen et Heliam appa-

tiamus. Scortatæ sunt aures vestræ, oculi quoque
stuprum fecerunt, et quod magis inauditum est, ipsi
vultus ante concubitum commiserunt adulterium.
Oh! qui humanæ naturæ vim intulistis, et quod in
illa creatura Divinitatis inest, dedecori atque pro-

increduli estis, ut affectibus vestris obsequamini:
et spectatores quidem virtutis, vitii au-
tem pugiles sitis. Quocirca ✠ *soli felices sunt*, ut ita dicam, *illi omnes, unanimi consensu*, ut Sibyllæ ver-
bis utar,

Qui sibi visa licet divorum templa negabunt,

Surdorum et lapidum, quæ sunt altaria sedes:

Ex lapide et manibus simulacra effecta divorum,
Cæsorum quæ sunt animato infecta cruore,
Quadrupedum, bipedum, volucrumque, et cæde
[ferarum.

Nos enim clare prohibemur fallacem hanc artem
exercere: Non facies enim, inquit propheta 27, cu-
jusvis rei similitudinem, eorum quæ sunt in cælo, et
quæ sunt in terra infra. Utrumne vero Praxitelis
Cererem et Proserpinam, et Iacchum mysticum, an
potius Lysippi artem, vel Apellis manus, quæ ma-
teriam ea forma ornarunt, quæ existimationem di-
vinitatis ei præbuit, deos esse putemus? Sed vos
quidem in id omnem vestram curam atque studium
impenditis, ut statua fiat quam pulcherrima; parum
interea solliciti, ne vosmetipsi similes statuis per
stuporem efficiamini. Verum hanc consuetudinem
dilucide admodum atque breviter refellit hoc dicto
Propheta: Quod omnes dii gentium sint demonio-
rum simulacra: Deus autem cælos fecerit, et ea quæ

rentes non cognovisse nisi in spiritu. Nec enim ima-
gines eorum, vel statuas populus habuisset, et simili-
tudines, lege prohibente. Idem, lib. *De idololatr.*, cap.
4 et seq. videtur dicere Moysen vetasse fieri quamvis
cujusvis rei similitudinem. Et lib. *De spectaculis*,
cap. 15: Jam vero, inquit, ipsum opus personarum,
quæro an Deo placeat, qui omnem similitudinem vetat
fieri, quanto magis imaginis suæ? Origen. etiam lib. iv,
adv. Cels., p. 181, 182, dicit inter Judæos nullum
fuisse ζωγράφον οὐτ' ἀγάλματοποιόν, pictorem nec
statuarium, legibus totum hoc genus arcentibus,
ne qua occasio idololatriæ præberetur hominibus
crassis. Id præterea Chrysost. affirmat, alios ut
præteream. Verumtamen, quemadmodum Judæis
signa et imagines in templo Salomonis erant, ita
nec prædicti Patres ea illicita esse judicabant extra
divinum cultum, et idololatriæ periculum. Proinde
Tertullianus memorat *picturas calicum* sacrorum, in
quibus Christus pastoris habitu una cum ove in-
sculpi solebat, lib. *De pudicit.*, c. 7 et 10. Et Cle-
mens figuris variis annulos Christianorum inscribi
permittit, *Pædag.*, lib. iii, cap. 44, pag. 246, 247.
Qua vero patientia hi Patres ejusmodi figuris divi-
num cultum tribuentes eos conspexissent, qui se
Christianos profiterentur?

(22) Ὀρίζεσθαι. Lowthius recte admonuit scri-
bendum esse ἐργάζεσθαι. Ejus enim conjecturam
firmat ms. Nov. Cæterum Exodi locum mox imper-
fecte recitat Clemens.

(25) Δαιμονίων εἰσὶν εἶδωλα. Δαιμόνια Psal.
Mox, καὶ τὰ ἐν τῷ οὐρανῷ, additum a Clemente.

erunt in caelo 29. Hinc autem arrepta, nescio quo modo, occasione, nonnulli eo sunt erroris prolapsi, ut divinum artificium, Solem, Lunam, reliquumque astrorum chorum, potius quam ipsum Deum, colerent; ea scilicet perabsurde deos existimantes, quæ nil aliud sunt quam instrumenta quædam, **19** quibus tempora describuntur: *Verbo enim ejus firmata sunt, et spiritu oris ejus omnis virtus eorum* 29. Etenim humana ars et domicilia, et naves, et urbes, et picturas conficit; Dei autem opera qua ratione enumerem? Aspice hunc mundum universum. Ille cælum et solem creavit. Angeli et homines sunt *opera digitorum ipsius* 29. ✕ Quanta est autem Dei potentia, cujus sola voluntas est mundi creatio? Solus enim Deus mundum creavit, ut qui solus sit vere Deus; is autem opera sua volendo conficit, ejusque velle sequitur fieri. Hic autem aberravit philosophorum chorus a veritate, qui perpulehre quidem fatentur ad contemplationem cæli factum fuisse hominem; tamen quæ in cælo apparent, visuque percipiuntur, adorant. Licet enim ea, quæ sunt in cælo, non sint hominum artificia: at hominum tamen gratia condita fuerunt. Ne quis igitur solem adoret, verum solis effectorem desideret: ne quis mundum reponat inter deos, verum mundi conditorem requirat. Quamobrem ei, qui ad portas salutis evadere cupit, unicum, ut videtur, perfrugium relinquitur divina sapientia. Hinc, velut e sacrosancto quodam asylo, eum, qui ad salutem contendit, nulla vis dæmonum abducere unquam poterit.

A οὐρανῶ. Πλανώμενοι γοῦν τινες ἐντεῦθεν, οὐκ οἶδ' ὅπως, θεῖαν μὲν τέχνην, πλὴν ἀλλ' οὐ θεὸν προσκυνούσιν, ἥλιόν τε καὶ σελήνην, καὶ τὸν ἄλλον τῶν ἀστέρων χορὸν, παραλόγως τούτους θεοὺς ὑπολαμβάνοντες, τὰ ἔργα τοῦ χρόνου (24). Τῷ γὰρ λόγῳ αὐτοῦ ἐστὲρρώθησαν, καὶ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν. Ἄλλ' ἡ μὲν ἀνθρωπεία τέχνη οἰκίας τε καὶ ναῦς, καὶ πόλεις, καὶ γραφᾶς δημιουργεῖ. Θεὸς δὲ πῶς ἂν εἴποιμι ὅσα ποιεῖ; Ὅλον ἴδε (25) τὸν κόσμον· ἐκείνου ἔργον ἐστὶν καὶ οὐρανὸς καὶ ἥλιος· καὶ ἄγγελοι καὶ ἄνθρωποι ἔργα τῶν δακτύλων αὐτοῦ. Ὅση γὰρ ἡ δύναμις τοῦ θεοῦ! μόνον αὐτοῦ τὸ βούλημα κοσμοποιία (26)· μόνος γὰρ ὁ θεὸς ἐποίησεν, ἐπεὶ καὶ μόνος ὄντως ἐστὶ θεός· ψιλῶ τῷ βούλεσθαι δημιουργεῖ, καὶ τῷ μόνον ἐβελῆσαι αὐτὸν ἔπεται τὸ γεγενῆσθαι. Ἐνταῦθα φιλοσόφων παρατρέπεται χορὸς, πρὸς μὲν τὴν οὐρανοῦ θέαν (27) παγκάλως γεγονέναι τὸν ἄνθρωπον ὁμολογούντων· τὰ δὲ ἐν οὐρανῷ φαινόμενα καὶ ὕψει καταλαμβάνόμενα προσκυνούντων. Εἰ γὰρ (28) καὶ μὴ ἀνθρώπινα τὰ ἔργα τὰ ἐν οὐρανῷ, ἀλλὰ γοῦν ἀνθρώποις δεδημιουργηται. Καὶ μὴ τὸν ἥλιόν τις ὑμῶν προσκυνεῖτω, ἀλλὰ τὸν ἡλίου ποιητὴν ἐπιποθεῖτω, μηδὲ τὸν κόσμον ἐκθειάζετω, ἀλλὰ τὸν κόσμου δημιουργὸν ἐπιζητησάτω. Μόνη ἄρα ὡς εἴκειν καταφυγὴ τῷ μέλλοντι ἐπὶ τῆς σωτηρίου ἀφικνεῖσθαι θύρας ὑπολείπεται σοφία θεϊκὴ· ἐντεῦθεν ὡσπερ ἐξ ἱεροῦ τινος ἀσύλου, οὐδενὸς οὐκ ἔτι ἀγώγιμος τῶν δαιμόνων ὁ ἄνθρωπος γίνεται, σπεύδων εἰς σωτηρίαν.

C

CAPUT V.

Philosophorum sententias de Deo recenset.

Quin, si libitum tibi sit, philosophorum opinio-

Ἐπιδράμωμεν (29) δὲ, εἰ βούλει, καὶ τῶν φιλοσό-

✕ P. 55 ED. POTTER, 42 ED. PARIS. 28 Psal. xciv, 5. 29 Psal. xxxii, 6. 30 Psal. viii, 4.

(24) *Τὰ ἔργα τοῦ χρόνου.* Respicit Genes. i, 44.

(25) Ὅλον ἴδε τ. Malim hunc locum sic distinguere: Ὅλον ἴδε τὸν κόσμον ἐκείνου ἔργον ἐστὶν καὶ οὐρανὸς, καὶ ἥλιος, καὶ ἄγγελοι, καὶ ἄνθρωποι, ἔργα δακτύλων αὐτοῦ. *Ecce totum mundum, ejus opus est: et caelum, ac sol, atque angeli, hominesque sunt opera digitorum ejus.* Ut ἔργον ad totum, ἔργα ad partes referatur. Respicit autem ps. ci, 26.

(26) *Τὸ βούλημα, κοσμοποιία.* Sane quod Clementis Alexandr. sola Dei voluntate mundum, et a solo Deo conditum, quando et solus Deus est, memorat; mihi non est dubium, quin partim excludendis dæmoniis ac idolis exaraverit; partim etiam, imo vero potissimum, confutandis vetustis hereticis, quorum Simon quidem Magus, veluti signifer quidam, dein Menander ejus discipulus, sed et Saturninus et Carpocrates, et ex Gnosticis nonnulli mundum, et quæ in eo sunt, factum ab angelis emissis ab Ennoëa seu Selene multo inferioribus ingenio Patre asserebant; Cerinthus autem et Nicolaitæ non a primo Deo, sed a virtute valde separata, et distante ab ea principalitate, quæ est super omnia. T. ismegistus Pæmand. cap. 1: Καὶ πάντα ποιήσαντος καὶ ἐνὸς μόνου, τῇ δὲ αὐτοῦ θελήσει δημιουργήσαντος τὰ ὄντα. Vide Irenæi lib. i, cap. 25, et lib. iii, c. 41. Hæc P. Faber cap. 2 Dodecament. COLLECT. Solo volendi actu mundum creatum a Deo dicit, ut ejus infinitam potentiam ostendat, per quam sine labore et ematu omnia produxit. Iustia Pædag. lib. i, cap. 5, p. 93: Ἐπεται τῷ χαρίσασθαι μόνον

βουληθῆναι αὐτὸν, πεπληρωθῆναι τὴν χάριν· *Solam voluntatem gratiam conferenti sequitur perfecta gratia collatio.* Constitut. apost. lib. v, cap. 7: Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ γινώσκωμεν, ὅτι οὐκ ὕλης ἦν ἐνδοξής, ἀλλὰ βουλήσει μόνῃ, ἃ προσετάχθη Χριστῆς, ταῦτα καὶ παράγαγε· etc. « *In principio fecit Deus caelum ac terram: » ac scimus Deum non indignisse materia; sed Christum sola voluntate ea, quæ jussus est, produxisse, caelum dicimus, terram, mare, lumen, noctem, diem, luminaria, stellas, volatilia, aquatica, quadrupedia, etc., Clementinor., hom. 5, c. 35: Ἀὐτὸς μόνος δέματος ἀγγέλων καὶ πνευμάτων βουλῆς νεύματι δημιουργήσας, ἐπλήσσε τοὺς οὐρανοὺς· *Ipse solus populos, angelorum ac spirituum, nutu voluntatis condidit, eisque impleat caelos.**

(27) *Οὐρανῶν θέαν.* Hinc Anaxagoræ responsum, *Hominem nasci ac vivere eis θεωρίαν ἡλίου, καὶ σελήνης, καὶ οὐρανοῦ.* Laertius lib. ii, s. 40. Jamblichus, *Protrept.* cap. 6. Tritum est illud Ovidii, *Metamorph.* i, v. 85:

*Os homini sublime dedit, caelumque tueri
Jussit, et erectos ad sidera tollere vultus.*

(28) *Ei γὰρ.* Tatianus principio cap. 8, his similia habet.

(29) *Ἐπιδράμωμεν.* Hoc argumentum modo plane simili tractat Justin. M. *Parænes.*, pag. 49, 50, 51, ed. Oxon. Quin etiam philosophorum de principis sententias collegerunt Plutarchus, Tertull., Hermias philosophus, Eusebius Nemesius,

ρων τὰς δόξας, ὅσας ἀύχοῦσι περὶ τῶν θεῶν, εἴ πως καὶ φιλοσοφίαν αὐτὴν κενυδοξίας ἔνεκεν ἀνειδωλοποιούσαν τὴν ὕλην ἐφεύρωμεν· εἰ καὶ δαιμόνια ἅπτα ἐκθειάζουσαν, κατὰ παραδρομὴν παραστῆσαι δυνηθώμεν ὀνειρώττους τὴν ἀλήθειαν. Στοιχεῖα μὲν οὖν ἐρχὰς ἀπέλειπον ἐξυμνήσαντες, Θαλῆς ὁ Μιλήσιος τὸ ὕδωρ, καὶ Ἀναξίμενης, ὁ καὶ αὐτὸς Μιλήσιος, τὸν ἀέρα· ὃ Διογένης ὕστερον ὁ Ἀπολλωνιάτης καταχολούθησεν. Παρμενίδης δὲ ὁ Ἐλεάτης, θεοὺς εἰσηγγέσατο πῦρ καὶ γῆν· θάτερον δὲ αὐτοῖν μόνον (30), τὸ πῦρ, θεὸν ὑπελήφατον Ἴππασός τε ὁ Μεταποντῖνος (31) καὶ ὁ Ἐφέσιος Ἡράκλειτος· Ἐμπεδοκλῆς γάρ ὁ Ἀκραγαντῖνος, εἰς πλῆθος ἐμπεσὼν, πρὸς τοῖς τέτταρσι στοιχείοις τούτοις, Νεῖκος καὶ Φιλίαν καταριθμεῖται. "Ἄθεοι μὲν δὴ καὶ οὗτοι (32), σοφία τινὲ ἀσόφω τὴν ὕλην προσκυνήσαντες· καὶ λίθους μὲν ἢ ξύλα οὐ τιμήσαντες, γῆν δὲ τὴν ταύτων μητέρα ἐκθειάσαντες, καὶ Ποσειδῶνα μὲν οὐκ ἀναπλάττοντες, ὕδωρ δὲ αὐτὸ προστρεπόμενοι (33). Τί γάρ ἐστι πρότερον, Ποσειδῶν, ἢ ὑγρά τις οὐσία, ἐκ τῆς πόσεως ὀνοματοποιουμένη; ὡσπερ ἀμέλει ὁ πολέμιος Ἄρης ἀπὸ τῆς ἀρσεως καὶ ἀναιρέσεως κεκλημένος. Ἡ καὶ δοκοῦσί μοι πολλοὶ μάλιστα, τὸ ξίφος μόνον πήξαντες, ἐπιθεῖν ὡς Ἄρει. Ἔστι δὲ Σκυθῶν (34) τὸ τοιοῦτον, καθάπερ Εὐδοξος (35) ἐν δευτέρᾳ τῆς Περιόδου λέ-

✠ P. 56 ED. POTTER, 45 ED. PARIS.

Porphyrius, Joannes Philoponus in prooemio ad lib. i Aristotelis *De anima*; auctor *Recognit.* Clementis lib. viii, cap. 15; Cicero, *De natura deorum*, aliique plures; ac proinde singulorum sententias inter se conferre supervacaneum esset. Mox, pro εἰ καὶ δαιμ. Lowthius mavult ἢ καὶ δαιμ.

(30) *Μέρον*. Rectius μόνον, solum. V. SYLBURG.

(31) *Ἴππασός τε ὁ Μεταπ.* Consentit Theodoret. de Hippaso Metapontino et Heraclito Ephesio. Item Plutarchus, *De placitis philos.*, lib. i, cap. 3: Ἡράκλειτος καὶ Ἴππασος ὁ Μεταποντῖνος ἀρχὴν τῶν ὄλων τὸ πῦρ ἐκ πυρὸς γὰρ πάντα γίνεσθαι, καὶ εἰς πῦρ πάντα τελευτᾶν λέγουσι. At Justinus M., *Parvnes.*, p. 50, nulla Hippasi mentione facta, dicit: Ἡράκλειτος ὁ Μεταποντῖνος ἀρχὴν τῶν πάντων τὸ πῦρ εἶναι λέγει· ἐκ τοῦ πυρὸς γὰρ πάντα γίνεσθαι, καὶ εἰς τὸ πῦρ τὰ πάντα τελευτᾶν· *Heraclitus Metapontinus causam omnium rerum ignem esse asseverat; ex igne namque omnia fieri, et in ignem tandem omnia reverti.* Quo loco scribendum cum Plutarcho, Ἡράκλειτος καὶ Ἴππασος ὁ Μεταποντῖνος, *Heraclitus et Hippasus Metapontinus*. Sylburgius legendum ponuit, Ἡράκλειτος δὲ ὁ Ἐφέσιος, καθάπερ καὶ Ἴππασος ὁ Μεταποντῖνος. Sed Plutarchum sequi tutius est, cum manifestum sit horum auctorum unum alterius, aut utrumque alienius tertii verba recitare.

(32) *Ἄθεοι μὲν δὴ καὶ οὗτοι.* Idem affirmat Clemens, *Strom.* i, p. 296: Στοιχεῖα δὲ σέβουσι Διογένης μὲν τὸν ἀέρα, Θαλῆς δὲ τὸ ὕδωρ, Ἴππασος δὲ τὸ πῦρ· καὶ οἱ τὰς ἀτόμους ἀρχὰς ὑποτιθέμενοι, φιλοσοφίας ὄνομα ὑποδύμενοι, ἄθεοί τινες ἀνθρωπίσκοι καὶ φιλήδονοι. Idem *Strom.* ii, p. 364, refert, nec Thaletem, nec reliquos physicos ante Anaxagoram, Deum agnovisse. Verumtamen ex auctoribus superius laudatis certum est, philosophos, quos enumerat hoc loco Clemens, non fuisse omnes atheos. De Thalete, reliquos ut præteream, Minut. Octavio: *Milesius Thales, inquit, rerum initium aquam dixit; Deum autem eam mentem, quæ ex aqua cuncta formaverit.* Quæ fere κατὰ λέξιν descripta sunt e Ciceron., lib. i *De natura deor.* Eadem dicit Lactantius lib. i, c. 5. Quin etiam Diogen. Laertius lib. i, seg. 55, inter Thaletis

nes quas de diis jactitant, nunc persequatur; si forte contingat nobis, ut ipsam quoque philosophiam inveniamus vana de se persuasionem materiam in simulacra deorum vertisse; vel si dum demonia quædam deorum nomine dignata est, eam tanquam in somnio veritatem vidisse, ostendere in transeursu possimus. Hi itaque elementa nobis reliquerunt principia; quorum Thales Milesius aquam celebravit; Anaximenes autem Milesius et ipse, aerem, quem postea Diogenes Apolloniates secutus est. Parmenides vero Eleates deos introduxit ignem et aquam; quorum alterum, ignem, Hippasus etiam Metapontinus, et Heraclitus Ephesius deum esse putarunt. Empedocles autem Agrigentinus, in multitudinem incidens, præter quatuor elementa, ✠ Contentionem et Amicitiam in numerum deorum cooptavit. Et hi quidem athei sunt, qui insipienti quadam sapientia materiam coluerunt; qui lapidibus quidem et lignis honorem deferre noluerunt; sed tamen Terram, eorum matrem, retulerunt inter deos; qui Neptunum quidem non effingebant, sed Aquam tamen ipsam coluerunt. Quid enim est Neptunus, nisi humida quædam substantia, quæ ἀπὸ τῆς πόσεως sive a potu, dicta est Ποσειδῶν? Quemadmodum Mars ille bellicus ἀπὸ τῆς

ἀποφθέγματα hæc refert: Πρασθύτατον τῶν ὄντων θεός· ἀγέννητον γάρ. Καλλίστον κόσμος· ποίημα γάρ θεοῦ· *Antiquissimum eorum omnium quæ sunt, Deus; ingenitus enim est. Pulcherrimum, mundus: a Deo nim factus est.* Conf. Plutarch., in *Convivio septem Sapient.* Aliud Thaletis responsum quo pietatem suam testatus est, memorat ejusdem lib. seg. 53. Diogen. Laertius et Val. r. Maxim., lib. vii, cap. 2: *Mirifice etiam Thales; nam interrogatus an facta hominum deos fallerent, Nec cogitata inquit.* Verum Clemens ilico philosophos omnes ante Anaxagoram atheos dicit fuisse, quod ille πρῶτος ἐπέστησε νοῦν τοῖς πράγμασι, *primus rebus mentem præfecit*, ut refert cum aliis pluribus *Strom.* ii, loco superius dicto: unde ei Νόος cognominis loco inditus fuit, teste Laertio in Anaxagoræ principio, et Plutarcho, in *Pericle.* Verum licet forte Anaxagoras νόος vocabulo primus sit usus, et in Ionica schola sententiam de Deo mundi opifice renovaverit, tamen eandem Thales antea defenderat, licet Anaximander, Anaximenes, aliique Thaletis successores in constituendis principis Dei nullam mentionem fecerint.

(33) *Προστρεπόμενοι.* Id habent posteriores editiones, consentiente Nov.; at *προστρεπόμενοι*: Flor., Sylb., mendose. Mox, ἀρσεως pro ἀρσεως, Nov.

(34) *Ἔστι δὲ Σκυθῶν.* De Scytharum cultu in eandem sententiam Brodæus, *Miscel.*, lib. v, cap. 5, cum alia citat, tum Ammiani Marcellini locum hunc: *Nec templum apud eos visitur, aut delubrum: nec tugurium quidem culmo tectum cerni usquam potest; sed gladius barbarico ritu humi figitur nudus: eumque ut Martem, regionum quas colunt præsidem, verecundius colunt.* V. SYLBURG. — Solinus *Polyhist.* principio c. 25, de nonnullis Scythiæ populis: *Populis, inquit, istis Deus Mars est. Pro simulacris enses statuunt.* Pomponius Mela, lib. ii, cap. 4, paulo ante finem, de Scythiis: *Mars omnium, inquit, Deus. Ei pro simulacris enses et tentoria dedicant.* Conf. Herodotus lib. iv; Lucianus, *Jove Tragædo*, Arabibus lib. v; Clemens, superius p. 40, ed. Potter, not.

(35) *Εὐδοξος.* Εὐδοξος, Πόντος.

ἔρσειος καὶ ἀναρρέσειος, sive ab insurgendo et interficiendo dicitur est Ἄρσις. Quam præcipue ob causam mihi videntur plurimi, defixo ense, ei quasi Marti sacra facere. Quem sane morem inter Scythas obtinere, auctor est Eudoxus in secunda parte *Periodi*. Sauromatas autem, Scythiæ gentem, acinacem colere, refert Icesius in opere *De mysteriis*. Idem præterea Heraclito ejusque sectatoribus usu venit, qui ignem, quasi rerum universarum principium, adorant. Etenim hunc ignem alii nominarunt Vulcanum. Persarum autem magi, multique ex his qui Asiam incolunt, et præterea Macedones, prout Diogenes in primo *Persicorum* scribit, igni divinos honores tribuunt. Quid Sauromatas referam, quos Nymphodorus in *Moribus barbarorum* narrat ignem venerari? Quid Persas, et Medos, et Magos? Hos enim sub dio rem divinam facere, eo quod existiment ignem et aquam sola deorum esse simulacra, ex Dinone cognoscimus. Neque enim horum ignorantiam celaverim, qui licet se maxime existiment errorem effugisse, in aliam tamen fraudem delapsi ἔ sunt. Nam etsi neque cum Græcis ligna et lapides, neque cum Ægyptiis ibidas et ichneumonas, tamen cum philosophis ignem et aquam esse deorum simulacra putaverunt. Quin et aliquot postea sæculis eos coluisse simulacra humana specie prædita, ostendit in tertio *Chaldaicorum* Beros: eumque morem ab Artaxerxe, Darii filio, Ochi vero patre, introductum fuisse; etenim is primus statuam Veneris Tanaïdis, quam Babylone, et Susis, et Ecbatanis posuisset, Persis, et Bactris, et Damasco, et Sardis exemplo suo præmonstravit esse

✠ P. 57 ED. POTTER.

(56) *Ἡερσῶν*. Herodot. lib. 1, refert Persas sacra facere ἥλιον, καὶ σελήνην, καὶ γῆν, καὶ πῦρ, καὶ ὕδατι, καὶ ἀνέμοισι. *Soli, et lunæ, et terræ, et igni, et aquæ, et ventis*. Sidonius, Carmine 2 de *Magis*:

..... juratur ab illis

Ignis et unda deus....

Conf. Strabo lib. xv; Diogen. Laertius, proœmio; Chrysost. iv *Ἀρξερμάντων*; Arnob., lib. vi. Auctor *Recognitionum* Clementis, lib. iv, cap. 29, de Zoroastre agens: *Busti cineres, inquit, tanquam fulminei ignis reliquias colligentes hi, qui primitus erant decepti, afferunt ad Persas, ut ab eis, tanquam divinus e celo lapsus ignis, perpetuis conservaretur excubiis, atque ut celestis deus coleretur*. Conf. ad eum locum auctores a Cotelerio notati.

(57) *Τί μοι Σαυρομάτ. καταλέγειν*. A. καταλέγειν δαί. SYLBERG.

(58) *Θέειν*. Herodotus, lib. 1: *Simulacra quidem et templa, et altaria lex eos vetat statuere, et statuentes stultitiæ accusant: eo quod, ut mihi quidem videtur, non, perinde ut Græci, deos humana forma præditos esse existiment*. Conf. auctores superius memorati.

(59) *Ὁ Δίνων*. Dinonis *Persica* citat aliquoties Apuleius, in *D. philosoph.* A. et II. SYLBERG.

(60) *Εἰ γὰρ καί*. Horatius, *Artis poet.* v. 51:

In vitium ducit culpæ fuga, si caret arte.

(41) *Ἀρξεδίτης Ταναΐδος*. Strabo quidem Uxiurum meminit, apud quos Ἀρξοδίτη Ἀναΐτης colebatur, et apud Persas sacra fuisse celebrata prodit Anaitidis et Omiani: Ταῦτα ἐν τοῖς Ἀναΐτιδος καὶ τοῦ Ὀριανοῦ ἱερῶς νενομίσται. Videndum ergo, num

γαι. Σκυθῶν δὲ οἱ Σαυρομάται, ὡς φησιν Ἰκέσιος ἐν τῷ *Περὶ μυστηρίων*, ἀκινάκην σέβουσιν. Τοῦτό τοι καὶ οἱ ἀμφὶ τὸν Ἡράκλειτον, τὸ πῦρ ὡς ἀρχέγονον σέβοντες, πεπόθησιν: τὸ γὰρ πῦρ τοῦτο ἕτεροι Ἡφαιστον ὀνόμασαν. Περσῶν (56) δὲ οἱ Μάγοι τὸ πῦρ τετιμήκασι, καὶ τῶν τὴν Ἀσίαν κατοικούντων πολλοί: πρὸς δὲ καὶ Μακεδόνες, ὡς φησι Διογένης ἐν πρώτῳ *Περσικῶν*. Τί μοι Σαυρομάτας καταλέγειν (57) οὗς Νυμφόδωρος ἐν *Νομίμοις βαρβαρικοῖς*, τὸ πῦρ σέθειν ἱστορεῖ: ἢ τοὺς Πέρσας, καὶ τοὺς Μήδους, καὶ τοὺς Μάγους; Θύειν (58) ἐν ὑπαίθρῳ τούτους ὁ Δίνων (59) λέγει, θεῶν ἀγάλματα μὴ τὸ πῦρ καὶ ὕδωρ νομίζοντας. Οὐκ ἀπεκρουσάμην οὐδὲ τὴν τούτων ἄγνοιαν: εἰ γὰρ (40) καὶ τὰ μάλιστα ἀποφεύγειν οἶονταί τῆς πλάνης, ἀλλ' εἰς ἑτέραν κατολισθαίνουσιν ἀπάτην. Ἀγάλματα μὲν θεῶν οὐ ξύλα καὶ λίθους ὑπειλήφασιν, ὡσπερ Ἕλληνες: οὐδὲ μὴν ἰβίδας καὶ ἰχνεύμονας, καθάπερ Αἰγύπτιοι, ἀλλὰ πῦρ τε καὶ ὕδωρ, ὡς φιλόσοφοι. Μετὰ πολλὰς μέντοι ὕστερον περιόδους ἐτῶν ἀνθρωποποιδῆ ἀγάλματα σέθειν αὐτούς, Βήρωτος: ἐν τρίτῃ *Καλδαϊκῶν* παρίστησι, τοῦτο Ἀρταξέρξου τοῦ Δαρείου τοῦ Ὀγρου εἰσηγησάμενου, ὃς πρῶτος τῆς Ἀφροδίτης Ταναΐδος (41) τὸ ἀγαλμα ἀναστήσας ἐν Βαβυλῶνι, καὶ Σούσις, καὶ Ἐκβατάνοις Πέρσας, καὶ Βάκτροις, καὶ Δαμασκῶν καὶ Σάρδεσιν, ὑπέδειξε σέθειν. Ὁμολογούντων τούτων οἱ φιλόσοφοι, τοὺς διδασκάλους τοὺς σφῶν Πέρσας, ἢ Σαυρομάτας, ἢ μάγους, παρ' ὧν τὴν ἀθεότητα τῶν σεβασμίων αὐτοῖς μεμαθήκασιν ἀρχῶν, ἄρ, ... πα τὸν πάντων (42) ποιητῆν, καὶ τῶν ἀρχῶν αὐτῶν δημιουργὸν ἀγνοοῦντας, τὸν ἑναρχον θεόν: τὰ δὲ πτωχὰ ταῦτα καὶ ἀσθενῆ, ἣ φησιν ὁ Ἀπόστολος, τὰ εἰς τὴν ἀνθρώ-

hæc sit dea, quam Clemens hoc loco indicat. Vide Strabonem lib. xv, ubi Persas Venerem et Solem colere tradit, et lib. xi. COLLECT. BOCHARTUS, *Geographiæ sacræ* pag. 277, ait: « Circa Arbela et Garmela Strabo describit naphthe fontem, et ignis scatebras; καὶ τὸ τῆς Ἀναΐδος ἱερὸν, et Ἀναῶν templum, id est Anaitidis, de qua idem Strabo alibi passim, et Agathias lib. ii, et Pausanias *Laconicis*, et Plutarchus Artaxerxe: ex quibus corrigendus Clementis locus in *Protrept.* de eodem Artaxerxe, ὃς πρῶτος τῆς Ἀφροδίτης Ταναΐδος τὸ ἀγαλ. Lege Ἀναΐτιδος, in qua emendatione non debuit hesitare vir doctus. Nam præter Persicam illam Anaitidem, de qua præter Strabonem Agathias lib. ii, etiam Ecbatanis Anaitidem fuisse cultam ex Plutarcho scimus, et Susis, et in Lydia, ubi Sardes, ex Pausania. Et in illius cultum Artaxerxes quam fuerit propensus, inde colligas, quod celebrem illam Aspasiæ, Cyri olim concubinam, ejus formam et reliquas dotes tam multis prædicat Ælianus in *Variis* initio lib. xii, creavit sacerdotem, ut præficeret templo Anaitidis Ecbatanensæ. Nec quemquam movere debet, quod Anaitidem alii Venerem, alii Dianam explicant. Nam raro sibi constant præsci scriptores, cum peregrina numina Græcis nonnibus efferunt. Anaitidem multi Dianam esse voluerunt, quia communi fano cum Deo πῦρ *Omiano*, id est Sole, colebatur, ut testatur Strabo xv. Vicissim alii Venerem esse maluerunt, quia infami ritu virgines in illius templo prostabant, ut idem in fine lib. xi. — Nota infra formam dialecticam imperativi ὁμολογούντων πρὸ ὁμολογεῖσθαι. EDIT. PATROL.

(42) *Τὸν πάντων*. Legi potest etiam τῶν πάντων, ut postea τῶν ὄλων Πατέρα. SYLBERG.

των ὑπερρεσίαν πεποιημένα στοιχεῖα, προστρεπόμενοι τῶν δὲ ἄλλων φιλοσόφων ὅσοι τὰ στοιχεῖα ὑπερβάντες, ἐπολυπραγμύνησάν τι ὑψηλότερον καὶ περιττότερον· οἱ μὲν αὐτῶν τὸ ἄπειρον καθύμνησαν, ὧν Ἀναξίμανδρος (45) ὁ Μιλήσιος ἦν, καὶ Ἀναξαγόρας (44) ὁ Κλαζομένιος, καὶ ὁ Ἀθηναῖος Ἀρχέλαος· τούτω μὲν γὰρ ἄμφω τὸν Νοῦν ἐπιστησάτην τῆ ἀπειρίᾳ· ὁ δὲ Μιλήσιος Λεύκιππος (45) καὶ ὁ Χῖος Μητρόδωρος διττὰς, ὡς ἔοικε, καὶ αὐτὸ ἀρχὰς ἀπελιπέτην, τὸ πλήρες καὶ τὸ κενόν. Προσέβηκε καὶ λαθῶν τούτοις τῶν δυνεῖν τὰ εἰδῶλα (46), ὁ Ἀθηναῖος Δημόκριτος· ὁ γὰρ τοι Κροτωνιάτης Ἀλκμαίων (47), θεοὺς ὤρετο τοὺς ἀστέρας εἶναι, ἐμφύχους ὄντας (οὐ σιωπήσονται οὐδὲ τὴν τούτων ἀναισχυντίαν)· Ξενοκράτης, Καρχηδόνιος (48) οὗτος, ἐπὶ τὰ μὲν θεοὺς τοὺς πλανήτας, ὁμοῦν δὲ, τὸν ἐκ πάντων αὐτῶν συνεστώτα κόσμον ἀνίπτεται. Οὐδὲ μὲν τοὺς ἀπὸ τῆς Στοᾶς (49) παρελεύσομαι, διὰ πάσης ὕλης, καὶ διὰ τῆς ἀτιμοσάτης, τὸ θεῖον διήκειν λέγοντας, οἱ κατασχύνουσι ἀτεχνῶς τὴν φιλοσοφίαν. Οὐδὲν δὲ οἶμαι χαλεπὸν, ἐνταῦθα γενόμενος, καὶ τῶν ἐκ τοῦ Περιπάτου μνησθῆναι· καὶ ὅγε τῆς αἰρέσεως πατήρ, τῶν ὄλων οὐ νοήσας τὸν Πατέρα, τὸν καλούμενον ὕπατον, ψυχὴν (50) εἶναι τοῦ παντὸς οἶεται· τουτέστι τοῦ κόσμου τὴν ψυχὴν

A colendam. Fateantur igitur philosophi se Persas, vel Sauromatas, vel magos magistros habuisse, a quibus didicerunt rerum principiis divinum cultum impie decernere: atque inde. Deum, qui princeps, omniumque effector, ipsorumque principiorum conditor est, ipse principii expers, ignorantes, *eigena hæc et infirma elementa*, ut ea vocat Apostolus ³¹, quæ ad usum hominum ministeriumque facta sunt, coluerunt. E reliquis autem philosophis, qui elementis præteritis excelsius aliquid et præstantius indagarunt; alii quidem infinitum celebraverunt; ex quibus fuit Anaximander Milesius, et Anaxagoras Clazomenius, et Archelaus Atheniensis, qui quidem ambo infinitati Mentem præfecere. Leucippus autem Milesius et Metrodorus Chius, ipsi quoque, ut videtur, duplex principium reliquere, plenum et inane. Quæ duo mutuatus Democritus Abderitanus, tertium adjecit simulacra. Alcmaeon vero Crotoniates astra, ✕ cum ea animata esse putaret, in deos retulit (nec enim horum tacebo impudentiam), et Xenocrates Chalcedonius septem quidem deos esse planetas, octavum vero, qui ex istis omnibus constat, mundum innuit. Nec Stoicos vero prætermittam, qui cum asseverent divinum

✕ P. 58 ED. POTTER, 45-44 ED. PARIS. ³¹ Galat. iv, 9.

(45) Ἀναξίμανδρος. Conf. Diogen. Laertius, in *Anaximandro*, Plutarch., *De placitis philos.*; Euseb., *Præpar. Evang.*, lib. i, c. 8; lib. xiv, c. 14; Simplicius, in *Aristotelis Physic.*, lib. i, c. 2.

(44) Ἀναξαγόρας. Hunc Clemens, *Str.* ii, p. 564, refert, πρῶτον ἐπιστῆναι νοῦν τοῖς πράγμασι. Cicerō, *De natura deor.*, lib. i: *Anaxagoras*, inquit, qui accepit ab Anaximene disciplinam, primus omnium rerum descriptionem et modum mentis infinitæ vi ac ratione designari et confici voluit. Idem refert Laertius principio Anaxagoræ, aliique plures. Quod quo modo intelligi debeat, paulo superius explicatum est. Porro Anaxagoræ comitem dat Archelaum, quod hic illius discipulus fuerit.

(45) Λεύκιππος. Plutarch., lib. i *De placit. philos.*: Λεύκιππος, Δημόκριτος, Δημήτριος, Μητρόδωρος, Ἐπίκουρος τὰ μὲν ἄτομα ἄπειρα τῷ πλήθει, τὸ δὲ κενόν ἄπειρον τῷ μεγέθει. Vult nempe hos principia statuisse immensum spatium et infinitos atomos, et ex atomis in se incidentibus in isto spatio omnia fieri. Conf. Laertius in *Leucippo*.

(46) Εἰδῶλα. Primus Democritus teste Iren. lib. ii, c. 19, dixit, *multas et varias ab universitate figuratas expressas descendisse in hunc mundum*. Minut. pag. 452: *Quid Democritus? quamvis atomorum primus inventor, nomine plerumque naturam, quæ imagines fundat, et intelligentiam, Deum loquitur?* His imaginibus omnia fieri statuit. Ὅρξην δὲ ἡμᾶς κατ' εἰδῶλων ἐμπτώσεις, *videre nos, ac proinde alios sensus exercere, incidentibus in nos rerum imaginibus*; dixisse Democritum, refert Diogenes Laertius lib. ix, segm. 44. Item ὄνειρους γίνεσθαι κατὰ τὰς τῶν εἰδῶλων παραστάσεις, *somnia fieri per præsentiam imaginum*, putavit, teste Plutarcho, *De plac. philos.*, lib. v, cap. 1. Inde factum, ut Deum esse negaret. Cicero, *De nat. deorum* lib. ii: *Primum igitur aut negandum est deos esse, quod et Democritus simulacra, et Epicurus imagines inducens, quodam pacto negat; aut qui deos esse concedant, eis fatendum est, eos aliquid agere, idque præclarum*. Verumtamen Clemens ex hoc dogmate sequi, quod Deus sit, affirmat, *Strom.* v, pag. 590: *Democritus, inquit, velit nolit, per dogmatum consequentiam Deum*

confitebitur; fecit enim easdem imagines in homines incurrentes, et in animantes rationis expertes, ἀπὸ τῆς θείας οὐσίας, a divina essentia. Sed tamen ille per divinam essentiam nil aliud quam naturam intellexit. Cicero, lib. i *De natura deorum*, c. 12: *Quid Democritus, qui tum imagines earumque circuitus, in deorum numero refert; tum illam naturam, quæ imagines fundat ac mittat; tum scientiam, intelligentiamque nostram: nonne in maximo errore versatur?*

(47) Ἀλκμαίων. Cicero, lib. i *De natura deor.*: *Crotoniates autem Alcmaeo, qui soli, et lunæ, reliquisque sideribus, animoque præterea divinitatem dedit, non sensit sese mortalibus rebus immortalitatem dare*.

(48) Ξενοκράτης Καρχηδόνιος. Clemens, *Strom.* v, p. 590, rursus hunc philosophum Καρχηδόνιον vocavit. Idem eum Καλκηδόνιον appellat *Strom.* ii, p. 419, et *Str.* v, p. 604, idque recte. Nam Xenocrates Chalcedonius fuisse dicitur a Strabone, Ἄλιανο, Athenæo, Diogene Laertio ac Suida. Sed facilis ac frequens est error scriptorum voces Καλκηδόνιος et Καρχηδόνιος inter se permutantium. Proinde Eusebius verba *Strom.* v recitans, perperam habet Καρχηδόνιος· idque in nonnullos Laertii codices irrepsit: quemadmodum etiam apud Philostratum, *De vitis philosoph.*, lib. i, cap. 14, in editis et mss. cod. Thrasy-machus dicitur Καρχηδόνιος, quem tamen omnes sciunt Chalcedone natum fuisse: itaque Olearius reposuit Καλκηδόνιος.

(49) Τεὸς ἀπὸ τῆς Στοᾶς. Stoicorum sententiam similiter describit Tatianus pag. 18; Athenagoras p. 28, 29; ipse Clemens *Strom.* i, p. 295, et *Str.* v, p. 591, quibus locis conf. quæ adnotata sunt. Putabant illi Deum esse materiale quoddam πνεῦμα aut animam mundi, quæ omnia pervadit.

(50) Ψυχὴν. De hac sententia Aristotelis conf. Athenagoræ *Legat.* p. 28; Plutarchus, *De placit. philosoph.* lib. i, c. 7. Quod idem philosophus Dei providentiam intra lunæ orbem terminaverit, refert Clemens *Str.* v, p. 591, ad quem locum vide adnotata.

numen omnem, quantumvis vilem et abjectam, materiam pervadere, insignem sane notam dedecoris philosophiæ impresserunt. Nec vero molestum erit, ut arbitror, cum ad hunc locum pervenerim, meminisse etiam Peripateticorum. Cujus sectæ pater rerum omnium patrem ignorans, eum, qui *supremus* dicitur, animam esse universi existimat: adeoque animam hujus mundi pro Deo habens, ipse a se confoditur. Etenim manifesti erroris arguitur, qui, cum providentiam intra lunæ orbem definit, tamen mundum esse Deum statuit; ac proinde eum, qui Dei expers est, Deum esse existimat. **20** Eresius autem ille Theophrastus, Aristotelis discipulus, modo quidem cœlam, modo vero spiritum esse Deum affirmat. Equidem Epicuri solius lubens obliviscar, qui cum Deum nihil prorsus curare existimet, per omnia quidem est impius. Quid vero Heraclides Ponticus? Ubique quidem is ad simulacra Democriti abripitur.

CAPUT VI.

Philosophos aliquando, ipso aspirante, verum hoc in argumento attigisse.

Ingens præterea hujusmodi turba se mihi ingerit, inauditorum demoniorum velut terricula quædam introducens, quæ nil aliud sunt quam absurdæ fictæque ab auctoribus fabularum imagines, et aniles nugæ. Cujusmodi sermones tantum abest ut audiri a viris permittamus, ut ne vagientes quidem, prout dici solet, pueros fabellis lenire soleamus, ne forte cum ipsis connutiamus impietatem, quam hi profitentur, qui cum vere sint rudiores infantibus, tamen sibi videntur sapientes. Quid enim, per ego te veritatem oro, eos, qui tibi crediderunt, corruptioni ac interitui gravi sane atque parum honesto, reddis obnoxios? Cur autem vitam imples simulacris, cum vel ventos, vel aerem, vel ignem, vel terram, vel lapides, vel ligna, vel ferrum, vel hunc mundum esse deos fingis; aut astrologiæ hujus vulgo jactatæ, potius quam astronomiæ ope ad cælestia corpora tuam orationem convertens, ad homines, qui sane errant, errantia sidera deos esse mentiris? ✕ Ego vero Dominum spirituum desidero, Dominum ignis, opificem mundi, quique soli lucem suam dedit: Deum requiro, non autem opera Dei. Quem vestrum habebō disquisitionis hujus adjutorem? Platonem quidem, si tibi videatur, haud penitus repudiamus. Quibus igitur argumentis, o Plato, Deum exquiremus? *Universi enim hujus patrem et effectorem, et invenire difficile est, et cum inveneris, ut eum verbis*

✕ P. 59 ED. POTTER, 45 ED. PARIS.

(51) Οὐδὲ μ. Lowthius mavult οὐδέν.

(52) Παρεισάγ. Παρεισάγων· ξένον ἄτοπον σκ. Nov.

(53) Οἱ μηδέ. Οἷς μηδέ, dativo casu. SYLBERG.

(54) Δοκησεισόφων. Δοκησέφων Nov. Rectius δοκησεισόφων, aut divise δοκήσει σοφῶν.

(55) Δειῶς τε καὶ ἀτάκτως. Sic Heinsius, et post eum reliquæ editt. At Flor. Sylburg. editiones et Nov. habent δειναῖς τε καὶ ἀτάκτοις, quæ proinde vera lectio est.

(56) Τὸν ἡλίον. Distingue cum Nov. τὸν ἡλίου φωταγωγόν· Θεὸν ἐπιζητῶ, quod in versione expressum est.

(57) Πλάτων. Platonis locus est in *Timæo* pag. 28 tomi tertii edit. Serrani. Nec dissimile illud Herma Trismegisti, Θεὸν νοῆσαι μὲν χαλεπὸν, φράσαι δ' ἀδύνατον, de quo quæ sit Gregorii Nazianz. episcris, declarat oratio 2 *Περὶ Θεολογίας* pag. 198.

A Θεὸν ὑπολαμβάνων, αὐτὸς αὐτῷ περιπέριται. Ὁ γὰρ τοι μέχρι τῆς σελήνης αὐτῆς διορίζων τὴν πρόνοιαν, ἔπειτα τὸν κόσμον Θεὸν ἡγούμενος, περιτρέπεται, τὸν ἄμοιρον τοῦ Θεοῦ Θεὸν δογματίζων. Ὁ δὲ Ἑρέσιος ἐκεῖνος Θεόφραστος, ὁ Ἀριστοτέλους γνώριμος, πῆ μὲν οὐρανὸν, πῆ δὲ πνεῦμα τὸν Θεὸν ὑπονοεῖ. Ἐπικούρου μὲν γὰρ μόνου καὶ ἐκὼν ἐκλήσομαι, ὅς οὐδὲ μέλειν (51) οἴεται τῷ Θεῷ, διὰ πάντων ἀσεβῶν. Τί γὰρ Ἡρακλείδης ὁ Ποντικός; Οὐκ ἔσθ' ὅπη οὐκ ἐπὶ τὰ Δημοκρίτου καὶ αὐτὸς κατατύρεται εἰδῶλα.

Eresius autem ille Theophrastus, Aristotelis discipulus, modo quidem cœlam, modo vero spiritum esse Deum affirmat. Equidem Epicuri solius lubens obliviscar, qui cum Deum nihil prorsus curare existimet, per omnia quidem est impius. Quid vero Heraclides Ponticus? Ubique quidem is ad simulacra Democriti abripitur.

CAPUT VI.

Philosophos aliquando, ipso aspirante, verum hoc in argumento attigisse.

Ingens præterea hujusmodi turba se mihi ingerit, inauditorum demoniorum velut terricula quædam introducens, quæ nil aliud sunt quam absurdæ fictæque ab auctoribus fabularum imagines, et aniles nugæ. Cujusmodi sermones tantum abest ut audiri a viris permittamus, ut ne vagientes quidem, prout dici solet, pueros fabellis lenire soleamus, ne forte cum ipsis connutiamus impietatem, quam hi profitentur, qui cum vere sint rudiores infantibus, tamen sibi videntur sapientes. Quid enim, per ego te veritatem oro, eos, qui tibi crediderunt, corruptioni ac interitui gravi sane atque parum honesto, reddis obnoxios? Cur autem vitam imples simulacris, cum vel ventos, vel aerem, vel ignem, vel terram, vel lapides, vel ligna, vel ferrum, vel hunc mundum esse deos fingis; aut astrologiæ hujus vulgo jactatæ, potius quam astronomiæ ope ad cælestia corpora tuam orationem convertens, ad homines, qui sane errant, errantia sidera deos esse mentiris? ✕ Ego vero Dominum spirituum desidero, Dominum ignis, opificem mundi, quique soli lucem suam dedit: Deum requiro, non autem opera Dei. Quem vestrum habebō disquisitionis hujus adjutorem? Platonem quidem, si tibi videatur, haud penitus repudiamus. Quibus igitur argumentis, o Plato, Deum exquiremus? *Universi enim hujus patrem et effectorem, et invenire difficile est, et cum inveneris, ut eum verbis*

✕ P. 59 ED. POTTER, 45 ED. PARIS.

(51) Οὐδὲ μ. Lowthius mavult οὐδέν.

(52) Παρεισάγ. Παρεισάγων· ξένον ἄτοπον σκ. Nov.

(53) Οἱ μηδέ. Οἷς μηδέ, dativo casu. SYLBERG.

(54) Δοκησεισόφων. Δοκησέφων Nov. Rectius δοκησεισόφων, aut divise δοκήσει σοφῶν.

(55) Δειῶς τε καὶ ἀτάκτως. Sic Heinsius, et post eum reliquæ editt. At Flor. Sylburg. editiones et Nov. habent δειναῖς τε καὶ ἀτάκτοις, quæ proinde vera lectio est.

(56) Τὸν ἡλίον. Distingue cum Nov. τὸν ἡλίου φωταγωγόν· Θεὸν ἐπιζητῶ, quod in versione expressum est.

(57) Πλάτων. Platonis locus est in *Timæo* pag. 28 tomi tertii edit. Serrani. Nec dissimile illud Herma Trismegisti, Θεὸν νοῆσαι μὲν χαλεπὸν, φράσαι δ' ἀδύνατον, de quo quæ sit Gregorii Nazianz. episcris, declarat oratio 2 *Περὶ Θεολογίας* pag. 198.

B Καὶ πολὺς μοι ἐπιρῶεῖ τοιοῦτος ὄγκος, οἷον ἐμορμῶ τινα δαιμονίων παρεισάγων (52) ξένων· ἄτοπον σκιαγραφίαν μυθολόγων, ὑβλικῶν γραϊκῶν· πολλοῦ γε δεῖ ἀνδράσιν ἐπιτρέπειν, ἀκροᾶσθαι τοιούτων λόγων, οἱ μηδέ (53) τοὺς παῖδας τοὺς ἑαυτῶν, τοῦτο δὴ τὸ λεγόμενον, κλαυθμυριζομένους ἐθίζομεν παρηγορεῖσθαι μυθίζοντες, ὀρθροδοῦντες συνανατρέφειν αὐτοῖς ἀθεότητα, τὴν πρὸς τῶν δοκησεισόφων (54) δὴ τούτων καταγγελλομένην, μηδὲν τι νηπίων μᾶλλον τἀληθὲς εἰδῶτων. Τί γὰρ, ὦ πρὸς τῆς ἀληθείας, τοὺς σοὶ πεπιστευκότας δεικνύεις ῥύσει καὶ φθορᾷ δεινῶς τε καὶ ἀτάκτως (55) ὑποβεβλημένους; Τί δαί μοι εἰδῶτων ἀναπίμπλης τὸν βίον, ἀνέμους τε, ἢ ἄερα, ἢ πῦρ, ἢ γῆν, ἢ λίθους, ἢ ξύλα, ἢ σίδηρον, ἢ κόσμον τόνδε, Θεοῦ ἀναπλάττουσα· Θεοῦ δὲ καὶ τοὺς ἀστέρους τοὺς πλανήτας τοῖς ἦντως πεπλανημένοις τῶν ἀνθρώπων, διὰ τῆς πολυθρυλλήτου ταύτης ἀστρολογίας, οὐκ ἀστρονομίας, μετεωρολογούσα καὶ ἀδολεσχοῦσα; τὸν Κύριον τῶν πνευμάτων ποιῶ, τὸν Κύριον τοῦ πυρός, τὸν κόσμου δημιουργόν, τὸν ἡλίου (56) φωταγωγόν Θεὸν ἐπιζητῶ, οὐ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ. Τίνα δὴ λάβω παρὰ σοῦ συνεργόν τῆς ζητήσεως; Οὐ γὰρ παντάπασιν ἀπεγνώκαμέν γε, εἰ βούλει, τὸν Πλάτωνα. Πῆ δὴ οὖν ἐξιχνευτέον τὸν Θεὸν, ὦ Πλάτων (57); Τὸν γὰρ πατέρα καὶ ποιητὴν τοῦδε τοῦ παντός, εὐρεῖν τε ἔργον, καὶ εὐρέντα εἰς ἅπαν ἐξεῖπειν ἀδύνατον. Διὰ τί δῆτα; ὦ πρὸς αὐτοῦ·

Vide et Theodoretum lib. II *Therap.* II. SYLBERG. — Platonis locus in *Timæo*, pag. 1047 edit. Ficini, sic se habet: Τὸν μὲν οὖν ποιητὴν καὶ πατέρα τοῦδε τοῦ παντός εὐρεῖν τε ἔργον, καὶ εὐρέντα εἰς πάντας ἀδύνατον λέγειν· *Opificem quidem et patrem mundi invenire difficile, et cum jam inveneris, prædicare in vulgus nefas.* E quo pro ἅπαν scribendum videtur πάντας, aut potius ἅπαντας, quod habet Nov. Clemens hæc verba rursus laudavit *Strom.* v, p. 585, ubi πάντας scripsit. Eorum priorem partem iterum recitavit *Strom.* v, pag. 592. Porro dictum hoc Socrati tribuit Justinus M., *Apol.* II, p. 27. memoriæ lapsu: non enim Socratis, sed Timæi effatum est apud Platonem. Id recitant præterea Athenagoras, *Legat.* p. 25; Tertullianus, *Apol.*, cap. 46; Cyrillus, *contra Julian.*, lib. I, p. 51; auctor *Recognit.* Clementis lib. VII, cap. 20, p. 564; Minucius Octavio, p. 155.

'Ρητέος (58) γὰρ οὐδαμῶς ἐστίν. Εὐγε, ὦ Πλάτων, ἐπαφᾶσαι τῆς ἀληθείας· ἀλλὰ μὴ ἀποκάμῃς· ξὺν μοι λαβοῦ τῆς ζητήσεως τὰγαθοῦ πέρι· πᾶσι γὰρ ἀπαξᾶπλῶς ἀνθρώποις, μάλιστα δὲ τοῖς περὶ λόγους ἐνδιατρίβουσιν, ἐνέστακται τις ἀπόρροια θεϊκῆ· οὗ δὴ χάριν καὶ ἄκοντες μὲν ὁμολογοῦσιν ἓνα τε εἶναι Θεόν, ἀνώλεθρον καὶ ἀγέννητον (59)· τοῦτον ἄνω που περὶ τὰ νῶτα τοῦ οὐρανοῦ (60) ἐν τῇ ἰδίᾳ καὶ οἰκίᾳ περιωπῇ ὄντως ἓντα αἰεῖ.

Θεὸν δὲ ποῖον, εἰπέ μοι, ρητέον;
Τὸν πάνθ' ἐρώντα, κ' αὐτὸν οὐχ ἐρώμενον,

Εὐριπίδης λέγει. Περὶ λανῆσθαι γοῦν ὁ Μένανδρός μοι δοκεῖ, ἔνθα φησίν·

Ἥλιε· σὲ γὰρ δεῖ προσκινεῖν πρῶτον θεῶν,
Δι' ἐν θεωρεῖν ἐστὶ τοῖς ἄλλοις θεοῦς.

Οὐδὲ γὰρ ἥλιος ἐπιδείξει ποτ' ἂν τὸν Θεὸν τὸν ἀληθῆ, οὐδὲ λόγος (61) ὁ ὑγιῆς, ὅς ἐστιν ἥλιος ψυχῆς, δι' οὗ μόνου ἐνδὸν ἀνατείναντος ἐν τῷ βάθει τοῦ νοῦ, καὶ τοῦ νοῦ αὐτοῦ καταυγάζεται τὸ ὄμμα. Ὅθεν οὐκ ἀπεικόντως ὁ Δημόκριτος τῶν λογίων ἀνθρώπων ἀλλοεὺς φησὶν ἀνατείναντας τὰς χεῖρας· ἐνταῦθα ἔν νῦν ἠέρα καλέομεν οἱ Ἕλληες, πάντα διαμυθεῖσθαι (62)· καὶ πάντα οὗτος εἶδεν, καὶ διδοῖ, καὶ ἀφαιρεῖται, καὶ βασιλεὺς οὗτος τῶν πάντων. Ταύτῃ πη καὶ Πλάτων (63), διανοούμενος τὸν Θεὸν, αἰνίττεται· περὶ τὸν πάντων βασιλέα, πάντ' ἐστὶ, κάκεινο (64) αἰτίον ἀπάντων καλῶν. Τίς οὖν ὁ βασιλεὺς τῶν πάντων; Θεός, τῆς τῶν ὄντων ἀληθείας τὸ μέτρον. Ὅσπερ οὖν τῷ μέτρῳ καταληπτὰ μετρούμενα, οὕτως δὲ καὶ τῷ νοῦσαι τὸν Θεὸν μετρεῖται καὶ καταλαμβάνεται ἡ ἀλήθεια. Ὁ δὲ ἱερός ὄντως Μωϋσῆς· Οὐκ ἐστὶν, φησὶν, ἐν τῷ μαρσίππῳ σου στάθμιον καὶ στάθμιον, μέγα ἢ μικρόν (65),

⌘ P. 60 ED. POTTER, 45-46 ED. PARIS.

(58) Ῥητέος. Ῥητέον Nov. Hæc porro verba non exstant apud Platonem eodem loco, quo superiora. Forte Clemens ejus sensum tantum exprimit, non verba. Mox, ἐπαφᾶσθαι pro ἐπαφᾶσαι, idem.

(59) Ἀγέννητον. Ἀγέννητον, ingeneratum seu ingenitum. V. SYLBURG. — Τοῦτον malim ad ἀγέννητον referri, quam ad ea quæ sequuntur.

(60) Νῶτα τοῦ οὐρανοῦ. Imitatur Homeri II. B, vers. 159, νῶτα θαλάσσης.

(61) Οὐδὲ λόγος. A. et H. cum G. Cantero pro οὐδὲ λόγος legunt ἀλλ' ὁ λόγος, ego ὁ δὲ λόγος malo. Sic enim et minor fit mutatio, et recte constat sensus. Ibidem rectius fortasse optativo modo ἐπιδείξει, vel ἐπιδείξειε. SYLBURG.

(62) Καλέομεν οἱ Ἕλληες, πάντα διαμ. Locus depravatus, sed cui facilis est medicina. Scribe et distingue, ὅθεν οὐκ ἀπεικόντως ὁ Δημόκριτος τῶν λογίων ἀνθρώπων ὀλίγους φησὶν ἀνατείναντας τὰς χεῖρας ἐνταῦθα ὄν νῦν ἠέρα καλέομεν οἱ Ἕλληες. Πάντα Δία μυθεῖσθαι. Emendationem nostram ipse Clemens libro quinto confirmat, ubi idem adducitur Democriti locus, et quidem ex ipso, non ut hic verbis aliquantum immutatis, quemadmodum ex Ionismo apparet, quem infregit hoc loco: "Ἡδὲ δὲ, ὡς εἰπεῖν, ὑπ' αὐγᾶς ὁ Δημόκριτος, εἶναί τινας ὀλίγους γράφει τῶν ἀνθρώπων, οἳ δὲ ἀνατείνοντες τὰς χεῖρας ἐνταῦθα ὄν νῦν ἠέρα καλέομεν οἱ Ἕλληες· πάντα Ζεὺς μυθεῖται, καὶ πάνθ' οὗτος εἶδε, καὶ διδοῖ, καὶ ἀφαιρεῖται. Sed Democritus procul dubio scripserat τὰς εὐχὰς ποιέουσι. Nam pendent posteriora. Et Cle-

enunties, prorsus impossibile. Cur vero? quæso te per ipsum. Enuntiari enim non potest. Euge, o Plato, attigisti veritatem; tamen ne pigeat te laboris, sed una mecum suscipe boni inquisitionem. Universo enim generi humano, præcipue vero illis qui in studiis litterarum versati sunt, divina quædam semina sunt instillata; a quibus fateri vel inviti et reluctantes coguntur, quod unus sit Deus, interitus ortusque expers, qui supra nos in aliqua cœlestis planitie regione, velut in propria specula, semper versetur.

Dic autem, qualem Deum concipere debeam:
Qui cuncta cernit, ipse se cerni velat,

ait Euripides. Adeoque errasse mihi quidem Menander videtur, cum dixit:

B Sol, nam deorum colere te primum decet,
Cujus beneficio alios spectamus deos.

Neque enim sol unquam verum Deum ostendet, sed verum Verbum, quod est animæ sol, per quem solum mentis nostræ oculus illustratur, ubi primum interiorem ejus recessum irradiavit. Haud abs re itaque dixit Democritus, paucos admodum e litteris hominibus esse, qui manus ad eum locum sustulerunt, quem nos Græci aerem nunc vocamus; Jovem omnia fari: idem etiam omnia novit, omnia dat auferatque, omniumque rex est. Similiter sentiens Plato, quodam ⌘ in loco de Deo sic loquitur: Circa regem omnium omnium sunt, estque ille causa bonorum omnium. Quisnam igitur est rex omnium? Deus, rerum veritatis norma ac mensura. Quemadmodum igitur mensura comprehendit res demensas, sic etiam qui Deum animo suo concepit, ipsam quoque veritatem metitur et comprehendit. Unde sanctissimus Moyses: Non erit, inquit, in tuo marsupio statera et statera, magna vel parva; sed statera vera,

quod ipsi usitatum est, διὰ μνήμης eum adduxit et instituto accommodavit. Ne legamus ἀνατείνουσι quod minus placet, cum utrobique participium servavit Clemens. Et locus miram habebit venustatem: Οἳ δὲ ἀνατείνοντες τὰς χεῖρας ἐνταῦθα ὄν νῦν ἠέρα καλέομεν οἱ Ἕλληες, ποιέουσι τὰς εὐχὰς. HEINSIUS. — Porro Heinsianam emendationem maxima ex parte firmat Eusebius, Præparat. evang., p. 675.

(63) Πλάτων. Platonis locus exstat in secunda epistola ad Dionysium, pag. 1269, edit. Firini. Eum rursus laudavit Clemens Strom. v, pag. 598, quem locum videsis. Cæterum cum inde, tum etiam e Nov. patet hunc locum sic esse distinguendum: Ταύτῃ πη καὶ Πλάτων διανοούμενος, τὸν Θεὸν αἰνίττεται· Περὶ τὸν πάντων βασιλέα, πάντ' ἐστὶ κάκεινο αἰτίον ἀπάντων καλῶν quem sensum in versione secuti sumus.

(64) Κάκεινο. Κάκεινος Nov. et posteriores Clementis editiones. Sed alteram lectionem firmant tum ejusdem priores editiones, tum ipse Plato.

(65) Μικρόν. Οὐδὲ ἐστὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ σου μέτρον μέγα ἢ μικρόν, addit Nov. In Bibliis Græcis hæc pericope sic se habet: Καὶ οὐκ ἐστὶ ἐν τῷ μαρσίππῳ σου στάθμιον καὶ στάθμιον, μέγα ἢ μικρόν· οὐκ ἐστὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ σου μέτρον καὶ μέτρον, μέγα καὶ μικρόν· στάθμιον ἀληθ. Deut. xxv, 15, 14. Quintianum Clemens hæc verba explicans, statim mentionem μέτρον subjecit: στάθμιον καὶ μέτρον καὶ ἀριθμὸν τῶν ὄλων ὑπολαμβάνων τὸν Θεόν. Itaque veri-

et æqua erit tibi³² : Deum esse stateram, et mensuram, et numerum universorum existimans. Injusta enim et iniqua simulacra domi in marsupio, sive squalente, ut ita dicam, anima sunt abscondita. Unicus autem verus Deus, quem per unicam justam mensuram significat, semper æqualis eodemque modo se habens, omnia justitia sua, quasi trutina, metitur et ponderat, universam naturam velut in æquilibrio continens et sustinens. Deus itaque, ut veteri quoque verbo dicitur, principium, finem, atque media rerum omnium continens, recta peragit, secundum naturam circumiens. Eum vero justitia perpetuo sequitur, quæ de his, qui a divinis legibus desciscunt, pœnas sumit. Undenam, o Plato, hanc veritatis significationem edis? Undenam tibi est affluens illa verborum copia, qua cultum Deo debitum exponis? His, inquit, sunt sapientiores barbarorum gentes. Tuos ego magistros novi, licet eos celare velis. Geometriam didicisti ab Ægyptiis; astronomiam a Babyloniis, sanas incantationes a Thracibus accepisti. Multa etiam Assyrii te docuerunt. Leges autem, quotquot sunt rationi consentaneæ, et illa de Deo sententia, suppeditata tibi sunt ab Hebræis :

Qui nusquam vanis erroribus inducti, hominum opera

21 Ex ebore argentoque, ex auro denique et ære,
E saris lignoque hominum simulacra peremptorum,
Horrent, et quæcunque alii, vanissima turba.
At contra pyras tollunt ad sidera palmas,
Mane ubi membra levant strato, quæ virgine lymphæ
Perfundunt : unumque colunt, qui cuncta gubernat,
Usque immortalem. —

Nec unum modo Platonem, o philosophia, sed alios etiam quamplures in medium adducendos cures, qui præter unicum verum Deum, neminem Dei nomine dignantur, ipsius quidem spiritu, siculi veritatem apprehenderint, inflati. Antisthenes enim, haud id quidem Cynicum dogma excogitavit, sed a Socrate, cui operam dabat, edoctus, Deum dixit esse nemini similem : quare nec ex imagine co-

✠ P. 61 ED. POTTER, 46-47 ED. PARIS. ³² Deut. xxv, 13, 13.

simile est ea verba, οὐκ ἔσται ἐν τῇ οἰκίᾳ σου μέτρον καὶ μέτρον, μέγα ἢ μικρόν, per negligentiam scriptoris propter μικρόν repetitum excidisse e cod. Florentino, quem editi omnes sequuntur.

(66) Μετρεῖται. Respicit Isa. xl, 14 : Quis mensus est pugillo aquas, et cælos palma ponderavit?

(67) Ὁ μὲν δὲ Θεός. Hic locus Platonis exstat De legib. lib. iv, pag. 851, laudatur infra Strom. ii, p. 418, et a Justino M., Cohort. ad Græc., p. 98.

(68) Ἀρχὴν καὶ. Ἀρχὴν τε καὶ, Plat. et Strom.

(69) Τῇ. Scribendum τῷ quod habent Plato et Clemens in Strom.

(70) Σοφώτερα. Loca Platonis infra laudata reperies Strom. i, pag. 302, 303.

(71) Γεωμετρίαν. Tatianus non procul ab initio Orat. Ἀστρονομεῖν Βαβυλώνιοι... γεωμετρεῖν Αἰγύπτιοι. Astronomiam Babyloniis... geometriam Ægyptii docuerunt. Conf. quæ Clemens scripsit de rerum inventoribus, Strom. i, p. 305, seq.

(72) Ἐπωδάς τὰς ὑγιεῖς. Mira venustate Clemens vocavit ὑγιεῖς ἐπωδάς, sanas incantationes, quæ conferre sanitati possunt. Intellegit autem illam, quam tantopere in Charmide commendat So-

Λ ἀλλ' ἢ στάθμιον ἀληθινὸν καὶ δίκαιον ἔσται σοὶ στάθμιον καὶ μέτρον καὶ ἀριθμὸν τῶν ὄλων ὑπολαμβάνων τὸν Θεόν. Τὰ μὲν γὰρ ἄδικα καὶ ἀνίσα εἰδῶλα οἶκαι ἐν τῷ μαρσίππῳ καὶ ἐν τῇ, ὡς ἔπος εἶπειν, βυπότῃ ψυχῇ κατακέκρυπται· τὸ δὲ μόνον δίκαιον μέτρον, ὁ μόνος ὄντως Θεός, ἴσος ἀεὶ, κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἔχων, μετρεῖται (66) πάντα καὶ σταθμᾶται οἰονεὶ τρουτάνῃ τῇ δικαιοσύνῃ, τὴν τῶν ὄλων ἀρρέπτως περιλαμβάνων καὶ ἀνέχων φύσιν. Ὁ μὲν δὲ Θεός (67), ὡσπερ καὶ ὁ παλαιὸς λόγος, ἀρχὴν καὶ (68) τελευτὴν καὶ μέσα τῶν ὄντων ἀπάντων ἔχων, εὐθείαν περφαίνει, κατὰ φύσιν περιπορευόμενος· τῇ (69) δ' ἀεὶ ξυνέπεται δίκη, τῶν ἀπολειπομένων τοῦ θείου νόμου τιμωρός. Πόθεν, ὦ Πλάτων, ἀλήθειαν αἰνίττη; Πόθεν ἢ τῶν λόγων ἀφρονος χορηγία τὴν θεοσέθειαν μαντεύεται; Σοφώτερα (70), φησὶν, τούτων βαρβάρων τὰ γένη. Οἰδᾶ σου τοὺς διδασκάλους, κὰν ἀποκρύπτειν ἐθέλῃς· γεωμετρίαν (71) παρ' Αἰγυπτίων μανθάνεις· ἀστρονομίαν παρὰ Βαβυλωνίων· ἐπωδάς τὰς ὑγιεῖς (72) παρὰ Θρακῶν λαμβάνεις· πολλὰ σε καὶ Ἀσσύριοι πεπαιδεύκασιν· νόμους δὲ τοὺς ὅσοι ἀληθεῖς, καὶ δόξαν τὴν τοῦ Θεοῦ παρ' αὐτῶν ὠφέληται τῶν Ἑβραίων·

Οἵτινες οὐκ ἀπίστησι κενῶς, εὐδὲ ἔργα ἀνθρώπων (73),

Χρῶσα καὶ γάλκεια, καὶ ἀργύρου ἢ δ' ἐλέφαντος,
Καὶ ξυλίω, λιθίων τε, βροτῶν εἰδῶλα θανόντων,
Τιμῶσιν, ὅσα πέρ τε βροτεῖ, κενεόφρονι βουλή·
Ἀλλὰ γὰρ αἴρουσιν πρὸς οὐρανὸν ὠλένας ἀγρίας,
Ὁρθόρως ἐξ εὐνῆς αἰεὶ, χροῖα ἀγνίζοντες (74)
Ἵδασι, καὶ τιμῶσι μόνον τὸν ἀεὶ μεδέοντα
Ἀθάνατον (75).

Καὶ μοι μὴ μόνον, ὦ φιλοσοφία, ἓνα τοῦτον Πλάτωνα, πολλοὺς δὲ καὶ ἄλλους παραστῆσαι σπούδασον, τὸν ἓνα ὄντως μόνον Θεὸν ἀναφθεγγόμενος Θεὸν, κατ' ἐπίπνοϊαν αὐτοῦ, εἴ που τῆς ἀληθείας ἐπιδράξαιτο. Ἀντισθένης μὲν γὰρ οὐ Κυνικὸν δὲ τοῦτο ἐνενόησεν· Σωκράτους δὲ ἅτε γνώριμος, Θεὸν οὐδεὶν εἰκέναι φησὶν· διόπερ αὐτὸν οὐδεὶς ἐκμαθεῖν ἐξ εἰκότος δύναται· Ξενοφῶν (76) δὲ ὁ Ἀθηναῖος διαρρήδην ἂν καὶ

erates, quam a Thrace quodam in castris didicisse se ait. Nimirum, partem sine toto sanari non posse. Oculum non posse sine toto capite, caput sine toto corpore, corpus non posse sine anima. Τοιοῦτον τοίνυν ἔστιν, ὁ Χαρμίδης, καὶ τὸ ταύτης τῆς ἐπωδῆς· Ἐμαθὸν δ' αὐτὴν ἐγὼ ἐκαί ἐπὶ στρατιᾶς παρὰ τινος τῶν Θρακῶν Ζαμόλιδος ἰατρῶν, οἱ λέγονται καὶ ἀθανατίζεσθαι. Vide quæ ad Maximum Tyrium pluribus ταύτης τῆς ἐπωδῆς περὶ adnotavimus. Nam et ipse meminuit, et Θράκιον ἐπωδὴν vocal. Οὐκ αὐτὸ ἐκαίνο, ἢ Θράκιος ἐπωδῆ, inquit. ΠΕΙΝΣ.

(73) Οὐδὲ ἔργα ἀνθρώπων. Metrum postulat, οὐδ' ἔργ' ἀνθρώπων, elisis scilicet vocalibus finalibus. SYLBERG.

(74) Εὐνῆς αἰεὶ, χροῖα ἀγ. A. transposita distinctione, αἰεὶ χροῖα ἀγνίζοντες Ἵδασι· quod Joan. ii confirmant sex hydriæ positæ κατὰ τὸν καθαρισμὸν τῶν Ἰουδαίων. Ιδ.

(75) Ἀθάνατον. Potest etiam ἀθανάτων legi, ut apud Homerum passim. Ιδ.

(76) Ξενοφῶν. Xenophontis locum infra Strom. v, p. 601, laudavit Clemens; item Eusebius Præp. Evang. lib. xiii, pag. 678; Cyrillus contra Julian.,

αὐτὸς περὶ τῆς ἀληθείας ἀναγράφει τι, μαρτυρῶν ὡς Σωκράτης, εἰ μὴ τὸ Σωκράτους ἐδέδεικε φάρμακον· οὐδὲν δὲ ἤπτον αἰνίττεται. Ὁ γὰρ τὰ πάντα (77), φησὶ, σείων καὶ ἀτρεμίζων, ὡς μὲν μέγας τις, καὶ φανερώς δυνατός (78)· ὁποῖος δὲ τις μορφὴν (79), ἀφανής. Οὐδὲ μὴν ὁ παμφαίης (80) δοκῶν εἶναι ἥλιος, οὐδ' αὐτὸς (81) εἰκεν ὄραν αὐτὸν ἐπιτρέπειν· ἀλλ' ἦν τις ἀναιδῶς αὐτὸν θεάσεται, τὴν ὄψιν ἀφαιρεῖται. Πόθεν ἄρα ὁ τοῦ Γρύλλου σοφίζεται; ἢ δηλαδὴ παρὰ τῆς προφήτιδος τῆς Ἑβραίων (82), θεσπιζούσης ὧδέ πως;

Grylli filius? Nunquid ab Hebræorum scilicet prophetissa, quæ sic vaticinatur?
Τίς γὰρ σάρξ (83) δύναται τὸν ἐπουράνιον καὶ ὀφθαλμοῖσιν (84) ἰδεῖν Θεὸν ἄμβροτον, ἐς πῶλον [ἀληθῆ] οἰκεῖ;

Ἄλλ' οὐδ' ἀκτίνων κατεραντίον ἠελίοιο ἄνθρωποι στήναι δυνατοὶ (85), θνητοὶ γεραῶτες.

Κλεάνθης δὲ ὁ Πισαδεύς (86), ὁ ἀπὸ τῆς Στοᾶς φιλόσοφος, ὃς οὐ θεογονίαν ποιητικὴν, θεολογίαν (87) δὲ ἀληθινὴν ἐνδείκνυται, οὐκ ἀπεκρύψατο τοῦ Θεοῦ περὶ ὃ τι πέρ εἶχεν φρονῶν·

Εἰ τὸ ἀγαθὸν (88) ἐρωτῆς μ' οἶον ἔστ', ἄκουε δὴ·
Τεταγμένον, δίκαιον, ἕσιον, εὐσεβές,
Κρατοῦν ἑαυτοῦ, χρήσιμον, καλὸν, δέον,
Ἀδυστηρὲν, ἀδόξαστον, αἰεὶ συμφέρον (89),
Ἄσφοδον, ἄλυπον, ἀσιτελές, ἀνώδυνον,
Ἄφελμον (90), εὐάρεστον, ἀσφαλές, φίλον,
Ἐντιμον, ὁμολογούμενον, εὐκλεές,
Ἄτυζον, ἐπιμελές, πρᾶον, σφοδρὸν,
Χρονίζόμενον, ἄμεμπτον (91), αἰεὶ διαμένον.

✠ P. 62 ED. POTTER.

lib. 1, p. 52. Eundem præ oculis habuit Minutius, p. 154: Nam Socraticus Xenophon formam Dei veri negat videri posse, et ideo queri non oportere. Cicero lib. 1 De natura deorum: Xenophon, inquit, in iis quæ a Socrate dicta reulit, facit Socratem disputantem, formam Dei queri non oportere. Ea porro, quæ recitant Clemens ac reliqui, apud Xenophontem reperire nondum potui. Admodum similia occurrunt Memorabil. lib. IV, p. 802: Ὁ τὸν ὅλον κόσμον συντάττων τε, καὶ συνέχων... οὗτος τὰ μέγιστα μὲν πράττων ὁρᾶται, τόδε οἰκονομῶν, ἀόρατος ἡμῖν ἔστιν· ἐγνοεὶ δὲ, ὅτι ὁ πᾶσι φανερώς δοκῶν εἶναι ἥλιος, ἐκ ἐπιτρέπει τοῖς ἀνθρώποις ἑαυτὸν ἀκριβῶς ὄραν· ἀλλ' ἔάν τις αὐτὸν ἀναιδῶς ἐγχειρῆ θεᾶσθαι, τὴν ὄψιν ἀφαιρεῖται. Forte cum Clemens hæc e memoria ac proinde imperfecte recitaret, alii eum secuti sunt.

(77) Τὰ πάντα. Τὰ omittit Cyrill. Mox, ὡσπερ pro ὡς μὲν, Ib.

(78) Μέγας τις, καὶ φανερώς δυνατός. Scribe, μέγας τις καὶ δυνατός, φανερός, auctoritate Strom., Euseb. Cyrill.; φανερός δυνατός, Nov.

(79) Ὅποῖος δὲ τις μορφὴν. Ὅποῖος δ' ἔστι μορφὴν. Strom., Euseb.

(80) Οὐδὲ μὴν ὁ παμφαίης. Οὕτε μὴν ὁ παμφαίης, Cyrill.

(81) Οὐδ' αὐτός. Οὐδ' οὗτος, Strom., Euseb., Cyrill. Mox, ὄραν ἑαυτὸν, pro ὄραν αὐτὸν Cyril. Scribe, ὄραν αὐτὸν. Dein, αὐτὸν ἀναιδῶς pro ἀναιδῶς αὐτὸν, Xenoph., Euseb.

(82) Προφήτιδος τῆς Ἑβραίων. Id est Sibyllæ, quam Clemens existimavit e Judæorum libris oracula sua consarcinasse. Gregor. Nazianz. Carmine ad Nemesium aut, Trismegistum et Sibyllam, quæ de Deo dixerunt, non divino allatu, sed ex sacris Hebræorum libris protulisse:

Οὐ θεόθεν, βιβλίων δὲ παραβλέψαντες ἑμεῖο.

(83) Τίς γὰρ σ. Hos etiam versus recitant iidem

agnosci a quoriam posse. Quin etiam Xenophon Atheniensis partem aliquam veritatis libere satis atque aperte litteris prodidit, idem plane, quod Socrates, dicturus testimonium, nisi venenum Socratis timuisset: id tamen nihilominus innuit: Qui omnia concutit, idemque tranquillat, inquit, eum et magnum et potentem esse constat: qua vero specie sit, non liquet. Ac ne sol ipse quidem, ut lucem quoquo versum diffundere videatur, impune tamen sese videri patitur: si quis enim in eum impudenter intueri conetur, visum amittit. Undenam igitur hæc didicit?

Quæ caro cælestem poterit verumque tueri,

Humanæ sortis qui expers in vertice cæli

Est Deus? Adversos radios neque cernere solis

Mortales possunt homines, lucemque micantem.

Cleanthes autem Pisadeus, Stoicus philosophus, qui non poeticam theogoniam, sed veram theologiam exhibet, quid sentiret de Deo, minime nos celavit:

Quidnam bonum sit me rogas, jam accipe:
Quod ordinatum est, integrum, sanctum, pium,
Suique compos, utile, decens, commodum,
✠ Grave, ac severam, quodque semper conferat.
Metu, ac dolore majus, et molestia,
Salubre, jucundum, tutum, amicum,
Honoratum, sibi consentiens, clarum,
Modestum, sedulum, lenè, potens,
Perenne, labis nescium, ac semper manens.

C auctores, qui Xenophontis verba laudarunt, et præterea Theophilus Antiochenus sub finem lib. II ad Autolyicum.

(84) Ὄφθαλμοῖσιν. Ὄφθαλμοῖς, Nov.

(85) Δύνατοί. Δύναται Theoph. ex Clemente corrigendus.

(86) Πισαδεύς. Nescio an auctor scripserit Πηδασεύς: apud Diogenem Laertium Cleanthes patria seu ortu dicitur Ἄσπιος. SYLBURG. — Cleanthem ex Asso, Lyciæ urbe, oriundum refert præter Laertium Diogenem in Cleanthe; Ælianus De animal. lib. VI, cap. 50, Strabo Geogr. lib. XIII, Stephanus v. Ἄσπιος, etc. Proinde Monagius existimat apud Clementem Ἄσπεύς substitui debere pro Πισαδεύς.

(87) Θεολογίαν. Θεογονίαν, Nov.

(88) Εἰ τὸ ἀγ. Hos etiam versus recitavit Clemens loco superius memorato, et ex eo Eusebius. Verum quod mirum videri possit, Eusebio ac Clementi in Protreptico magis inter se convenit, quam in lib. V, Strom., licet Eusebius Strom. locum recitet, non vero Protreptico: proinde verisimile est Strom. librum ex Protreptico emendandum esse. Verumtamen primus ex his versibus, Strom. et Euseb. auctoritate hoc modo scribi debet:

Τὰγαθὸν ἐρωτῆς μ' οἶον ἔστ', ἄκουε δὴ.

(89) Αἰεὶ συμφέρον. Ἀεισύμφορον, Euseb.

(90) Ἄφέλ. In Strom. sic se habet hic locus:

Ἄφελμον, εὐάρεστον, ὁμολογούμενον,
Εὐκλεές, ἄτυζον, ἐπιμελές, etc.

Apud Eusebium vero sic:

Ἄφελμον, ἀσφαλές, φίλον, ἐντιμον, εὐάρεστον,
[ὁμολογούμενον,
Εὐκλεές, ἄτυζον, ἐπιμελές, etc.

Utrumque contra metri rationem; ac proinde ex hoc loco corrigi debet.

(91) Ἄμεμπτον. Ἀρίστητον, Strom.

*Iliberalis, quisquis intentus stupet
Opinionem, vel bonum ex illa petit.*

Quibus sane verbis luculenter mihi docere videtur, qualis sit Deus; quodque consuetudo et communis opinio, eos, qui ipsas sequi, quam Deum quærere malunt, in miseram servitutem abducant. Nec vero prætereundus est Pythagoras, ejus hæc sunt verba: *Deus quidem est unus: nec is extra hunc rerum ordinem, sed in eo, totus in toto orbe, præses omnis generationis, universorum temperatio, qui semper est suarum compositionum, operumque omnium auctor, luminare cæli, et pater omnium, mens et vita totius orbis, omnium motus.* Atque hæc quidem, quæ ab illis afflatu Dei scripta, a nobis autem selecta sunt, ad agnitionem Dei suffecerint his omnibus, qui ad perspicendam veritatem non sunt prorsus bebetes atque indociles.

CAPUT VII.

Poetas etiam veritati testimonium ferre.

Accedat insuper ad nos (nec enim erimus sola philosophia contenti) poetica quoque ipsa, quæ penitus dedita mendaciis, vix tandem aliquando veritati testimonium præbebit, seu potius suam ad fabulas digressionem Deo confitebitur. Accedat autem e poetis, quicumque velit, primus. Aratus igitur Dei potentiam omnia pervadere existimat:

... *ut omnia firma sint,*

Hunc semper primum, postremumque propitiant.

Salve, pater, hominibus magnum miraculum, ma-

gnum emolumentum.

Pariter etiam Ascræus Hesiodus Deum significat:

✕ *Ipse enim omnium rex et princeps est,*

Nec immortalium alius quisquam hoc imperium

[possidet.

Quinetiam in scena veritatem aperiunt. Ibi enim,

✕ P. 65 ED. POTTER, 48 ED. PARIS.

(92) *Ἐξανδραποδιζέσθην.* Regula grammat. postulat *ἔξανδραποδιζέσθον.* V. SYLBURG.

(93) *Τοὺς ἀμφὶ τὸν Πυθαγόραν.* Pythagoræ hæc verba tribuunt Justinus M. *Cohort. ad Græc.* p. 84, 85, et Cyrillus *contra Julian.*, lib. 1, p. 50. Minucius Octavio p. 151: *Pythagoræ Deus est animus, per universam rerum naturam commeans et intentus: ex quo etiam animalium omnium vita capitur.* Salvianus *De gubernat. Dei*, lib. 1, p. 4: *Pythagoras philosophus... de Deo et beneficiis Dei disserens, sic locutus est: Animus per omnes mundi partes commeans atque diffusus, ex quo omnia, quæ nascuntur, animalia vitam capiunt.* Quæ verba Salvianus e Lactantii lib. 1, c. 5, sumpsit.

(94) *Ὁ οὗτος δέ.* Αὐτός Justin. αὐτός δέ, Cyrill.

(95) *Ἄλλ' ἐν αὐτῷ.* Ἄλλ' ἐν ἑαυτῷ, sed ipse in se, Justin., ἄλλ' ἐν αὐτῷ Cyril. Uterque ex Clemente, ut videtur, corrigendus. Vult enim Deum habitare in mundo a se facto: quemadmodum Pythagoras alias dixit in versibus, quos ex eo recitavit Justinus M. *De monarch.* p. 159, verum Deum non tantum fecisse mundum, sed etiam... κατοικεῖν

Αὐτὸς ἐν ᾧ πεποίηκε...

Incolere quem fecit...

Max pro ἐν αὐτῷ ὅλος, ἐν ὅλῳ τῷ κύκλῳ scribendum ἐν αὐτῷ, ὅλος ἐν ὅλῳ τῷ κύκλῳ, auctoritate Justinii et Cyrilli, idque in versione expressum est. Dein, ἐπι-

A *Ἀνελευθερος πᾶς ὅστις εἰς δόξαν βλέπει,
Ὡς δὴ παρ' ἐκείνης τευξόμενος καλοῦ τινος.*

Ἐνταῦθα δὴ σαφῶς, οἶμαι, διδάσκει ὁποῖός ἐστιν ὁ Θεός· καὶ ὡς ἡ δόξα ἡ κοινὴ καὶ ἡ συνήθεια, τοὺς ἐπομένους αὐταῖν, ἀλλὰ μὴ τὸν Θεὸν ἐπιζητοῦντας, ἔξανδραποδιζέσθην (92). Οὐκ ἀποκρυπτόν οὐδὲ τοὺς ἀμφὶ τὸν Πυθαγόραν (93), οἱ φαίν· Ὁ μὲν Θεὸς εἰς ᾗ οὗτος δέ (94) οὗχ, ὡς τινες ὑπονοοῦσιν, ἐκτός τῆς διακοσμῆσιος, ἀλλ' ἐν αὐτῇ (95) ὅλος, ἐν ὅλῳ τῷ κύκλῳ ἐπίσκοπος πάσας γενέσιος, κρῆσις τῶν ὅλων· αἰεὶ ὢν, καὶ (96) ἐργάτης τῶν αὐτοῦ ἐντίμῳν καὶ ἔργων ἀπάντων, ἐν οὐρανῷ φωστήρ (97), καὶ πάντων πατήρ, τοὺς καὶ ψύχῳσις τῷ ὅλῳ κύκλῳ, πάντων κίνασις (98). Ἀπόχρη καὶ τάδε, εἰς ἐπίγνωσιν Θεοῦ, ἐπιπνοία Θεοῦ πρὸς αὐτῶν (99) μὲν ἀναγεγραμμένα, πρὸς δὲ ἡμῶν ἐξελεγεμένα, τῷ γε καὶ μικρὸν διαθρεῖν ἀλήθειαν δυναμένῳ.

Ἴτω δὲ ἡμῖν (οὗ γὰρ αὐταρχεῖ μόνον (1) ἡ φιλοσοφία), ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ποιητικὴ, ἡ περὶ τῆ ψεύδους τὰ πάντα ἡσχολημένη· μόλις ποτὲ ἤδη ἀλήθειαν μαρτυρήσουσα, μᾶλλον δὲ ἐξομολογουμένη τῷ Θεῷ τὴν μυθώδη παρέκκασιν. Παρίτω δὴ ὅς τις καὶ βούλεται ποιητῆς πρῶτος. Ἄρατος (2) μὲν οὖν, διὰ πάντων τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ διήκειν νοεῖ·

... ὄφρ' ἔμπεδα (3) πάντα φύωνται.

Τῷ μιν αἰεὶ, πρῶτόν τε καὶ ὅσστατον ἰλάσκειται.

C Καίρει, πάτερ, μέγα θαῦμα, μέγ' ἀνθρώποισιν ὄνειαρ.

Ταύτῃ τοι καὶ ὁ Ἀσκραῖος αἰνιττεται Ἡσίοδος τὸν Θεόν·

Αὐτός γὰρ πάντων βασιλεὺς καὶ κοίρανος [ἐστίν (4),

Ἀθανάτων τε, ὃ δ' οὐ τις ἐρήρεισται κράτος ἄλλος.

Ἦδη δὲ καὶ ἐπὶ τῆς σκηνῆς παραγυμνοῦσι τὴν ἀλή-

σκοπῶν pro ἐπίσκοπος habent Justin., Cyrill. Max pro πάσας γενέσιος, Justinus τῆς γενέσιος habet: πάσας γενεάς Cyrillus, hinc emendandus.

(96) Κρῆσις τῶν ὅλων· αἰεὶ ὢν, καὶ. Κρῆσις τῶν ὅλων αἰεὶ ὢν καὶ, Nov.; κρῆσις (κρῆσις al.) ἐὼν τῶν ὅλων αἰώνων καὶ, Justin.; ἐπίκρασις ὢν ὅλων αἰώνων, καὶ, Cyrill. Dein, καὶ φῶς pro καὶ ἐργάτης, Cyrill.

(97) Ἐργῶν ἀπάντων, ἐν οὐρανῷ φωστήρ. Ἐργῶν ἀρχὴ πάντων, ὃν ἐν οὐρανῷ φ. Justin.; ἔργων ἀρχὴ πάντων, ἐν οὐρανῷ φ. Cyrillus.

(98) Ψύχῳσις τῷ ὅλῳ κύκλῳ, πάντων κίνασις. Ψύχῳσις τῶν ὅλων κύκλων, ἀπάντων κίνασις, Justin.; ψύχῳσις τῶν ὅλων κύκλων, πάντων κίνασις, Cyrill.

(99) Αὐτῶν. Αὐτόν, Nov.

(1) Μόνον. Post hanc vocem Nov. addit παρεργέσθω: quod forte in margine ejusdem libri adnotatum juxta Ἴτω ab imperito scriptore in textum, loco tamen alieno receptum est.

(2) Ἄρατος. Arati locus est initio *Φαινομένων*. V. SYLBURG.

(3) ὄφρ' ἔμπεδ. Aratus hoc hemistichium refert ad ea quæ apud eum præcedunt, non ad ea quæ hic sequuntur.

(4) Κοίρανος ἐστίν. Haud scio an germana lectio sit, κοίρανος ἐστίν ἀθανάτων· Θεῷ δ' οὐ τις ἐρήρεισται κράτος ἄλλος, nec ullus alius virium rebore cum Deo contenderit. SYLBURG.

Θεῶν· ὁ μὲν, Καὶ εἰς (5) τὸν αἰθέρα, καὶ εἰς τὸν A
οὐρανὸν ἀναβλέψας, τόνδε ἡγοῦ Θεὸν, φησὶν Εὐ-
ριπίδης· ὁ δὲ τοῦ Σοφίλου Σοφοκλῆς·

Εἷς ταῖς ἀληθείαισιν (6), εἷς ἐστὶν Θεός,
Ὅς οὐρανὸν τ' ἔτευξε (7) καὶ γαῖαν μακρὴν,
Πόντον τε χαροπὸν οἶδμα, κἀνέμων βίας (8).
Θνητοὶ δὲ (9), πολυκερδία πλανώμενοι,
Ἰδρυσάμεσθα πημάτων πάραψυχῆν (10)
Θεῶν ἀγάματ' (11) ἐκ λίθων, ἢ ξύλων, ἢ χαλ-
κῶν,
Ἥ χρυσστεύκτων, ἢ ἑλεφαντίνων τύπους·
Θυσίας τε τούτοις καὶ κενίς (12) πανηγύρεις
Νέμεντες (13), οὕτως εὐσεβεῖν νομίζομεν.

Οὕτως μὲν ἤδη καὶ παρακεκινδυνευμένως, ἐπὶ τῆς
σκηνῆς, τὴν ἀλήθειαν τοῖς θεαταῖς παρεισήγαγεν.
Ὁ δὲ Θράκιος ἱεροφάντης καὶ ποιητῆς ἄμα, ὁ τοῦ B
Οἰάγρου Ὀρφεύς (14) μετὰ τῶν ἑργίων ἱερο-
φαντίαν, καὶ τῶν εἰδώλων τὴν θεολογίαν, παλινωδίαν
ἀληθείας εἰσάγει, τὸ ἱερόν οὕτως ὄψε ποτε, ὅμως δ'
οἶν, ἄδων λόγον·

Φθέξομαι εἷς θέμις ἐστί· θέρας δ' ἐπίθεσθε βέ-
[θη. α.]
πάντας (15) ὁμῶς· σὺ δ' ἄκουε, φαεινὸν ἔκ-
[γοσε μήνης,
Μουσαῖ', ἐξερέω γὰρ ἀληθέα· μὴ δέ σε τὰ πρὶν
Ἐν στήθεσσι φανέντα φίλης αἰῶνος ἀμέρσῃ.
Εἰς δὲ λόγον θεῖον βλέψας (16), τούτῳ προσ-
[έδρενε,
Ἰθύνων (17) κραδίης νοερὴν κύτος, εὖ δ' ἐπίβαινε
Ἄστραπιτοῦ, μόνον δ' ἐσέρα κόσμοιο ἀνακτα
Ἀθάνατον...

(5) Καὶ εἰς. Hæc non sunt versus, licet in edit.
Parisiens. in metricam formam distincta; verum
Clemens, parum de verbis sollicitus, Euripidis sen-
sum exponit: Verba superius recitavit p. 21, item
Strom. v, p. 605. Eisdem, una cum duobus primis
e Sophoclis versibus, qui mox hic sequuntur, Iu-
davit etiam Athenagoras *Legat.* pag. 25, 24. So-
phoclis versus recitant præterea Justinus M. *Cohort.*
ad Græc., p. 85, lib. *De monarch.*, p. 155: Clemens
noster, *Strom.* v, p. 605; Eusebius, *Præparat. Evang.*
lib. xiii, p. 680; Cyrillus *contra Julian.* lib. i; Theo-
doretus *De curat. Græc. affect.* serm. 7, p. 590.

(6) Εἷς ταῖς ἀλ. Ἐν ταῖς ἀληθείαις εἷς ἐστὶ Θεός
Cyril, mendose.

(7) Ἐτευξε. Ἐτύχε. Justinus quidam codex in
Monarch. τέτυχε. Idem in *Cohort.* Euseb., ἔτευξε
Cyrill., mox μακρὰν pro μακρῆν, Justin. Athenag.
Cyrill. Theod.

(8) Κἀνέμων βίας. Καὶ ἀν. β. Euseb. Cyrill. con-
tra metri rationem. Βίαν Clemens in *Strom.*

(9) Θνητοὶ δ. Vox πολυκερδία mendosa est. Hunc
versum Clemens sic scripsit in *Strom.*:

Θνητοὶ δὲ πολλὰν καρδίαν πλανώμενοι.

Quæ lectio Vigerō præ cæteris placuit. Justin. in *Mo-
narch.* hoc modo eum protulit:

Θνητοὶ δὲ πολλοὶ καρδίαν πλανώμενοι.

Hæc autem lectio Grotio arrisit. Eam præterea tenentur
Eusebius et Theodoretus; itemque Justinus in
Cohort. et Cyrillus, nisi quod hic καρδίῃ, ille καρδία
habeat. Πολλοὶ καρδία Nov., quæ vera lectio esse
videtur.

(10) Παραψυχῆν. Παραψυχᾶς Justin. in lib. *De
monarch.*

(11) Θεῶν ἀγ. Auctoritate Clementis in *Strom.*,

In æthera et cælum cum suspexeris, huic tu Deum
existimes, ait Euripides. Sophili vero filius So-
phocles:

Unus profecto est, unus est tantum Deus,
Cæli solique machinam qui condidit,
Vadamque ponti cærulium, et vim spiritus.
At ductu cæco spiritu gens mortalium
Commenta cladis in suæ solatium est
Simulacra divum, facta saxo aut arbore

Vel pondere auri, dente vel Lucæ bovis.
His victimarum sanguinem, his festos dies
Cum dedicamus, ea religio creditur.

Sic quidem ille non sine gravi suo periculo veri-
tatem in scena spectatoribus exhibuit. Thracius
autem ille sacrorum interpretes juxta ac poeta, Or-
pheus OEagri filius, cum sacra mysteria, totumque
simulacrorum cultum et religionem exposuisset,
verso in contrarium sermone veritatem inducit,
veramque sacrum, licet serius quam par erat, car-
men canit:

Fas quibus est, narrabo; fores claudunto, profani;

Quisquis es, illustri Musæ sed edite Luna,

22 Audi, vera loquar, nec quæ olim visa fuerunt
Pectoribus, charæ te privent lumine vitæ:

Verbum ast aspiciens divinum, assistere nru-
[quam

Huic cessa, mentemque tuam et cor dirige,
[recta

Atque via ingredi, mundi autem respice regem,
Solum immortalem...

Eusebii, Justinus in lib. *De monarch.*, metro præterea
exigente, scribendam,

Θεῶν ἀγάματ' ἐκ λίθων, ἢ χαλκῶν.

ἐκ λίθων τε, καὶ ξύλων Justin. in *Cohort.* Cyrill. Hæc
etiam ἀγάματ' scripsit metro repugnante; ἢ ξύλων
omittit etiam Nov. Proximo versu metri gratia scribe
ἢ λαφαντίνων pro ἢ ἑλεφαντίνων.

(12) Κενίς. Καλᾶς Clemens in *Strom.*; Euseb.,
Justinus utroque loco, Theodoret. Cyrillus solus
κενᾶς tuetur: quam vocem in marginem libri a
quodam Christiano scriptam, in textum irrepsisse
probabile est.

(13) Νέμεντες. Στέφοντες Clemens in *Strom.*, Euseb.,
Theod.; τέρποντες Justin. utroque loco, Cyril.
Mox, παρακεκινδυνευμένος Flor., Sylb., sed παρα-
κεκινδυνευμένος, Nov. et reliqui impressi.

(14) Ὀρφεύς. Simili cum prælatione Justinus
Orphæi versus introfluxit lib. *De monarch.* p. 156,
et Cyrillus lib. i *contra Julianum.* Eundem Orphæi
locum, vel istius partem aliquam recitant Justinus
Cohort. p. 77; Tatianus p. 54; Clemens *Str.* v, pag.
585, 607, 608, 609, 611; Eusebius *Præpar. Evang.*
lib. xiii, cap. 12, ex Aristobulo *Peripatetico*, ejus-
dem libri cap. 15, ex Clementis *Strom.*; Theodoretus
serm. 4 *De curand. Græc. affect.*, p. 475 et 485,
iterumque serm. 2, p. 491. Quod olim annotavi ad
Justinus lib. *De monarchia.*

(15) Βέβηλοι πάντες. Βεβήλοις πάνσιν, Theodoret.
et quidam Tatiani codd., βεβήλοις πάντες al. Utrum-
vis magis placet quam βέβηλοι πάντες.

(16) Βλέψας. Ἐμβλέψας Nov.

(17) Ἰθύνων. Εὐθύνων Clemens *Strom.* v, p. 607,
et ex eo Eusebius. Mox, εὖ τ' ἐπίβαινε pro εὖ δ' ἐπι-
βαινε, Justin. alique.

Dein ulterius pergens, clare subjicit :

✕ *Ex se unus genitus, genita et sunt omnia ab uno :*

Versaturque in eis ipse ; ex mortalibus ullus

Nec videt hunc, contra sed cunctos aspicit ipse.

Sic quidem Orpheus : inque errore se versatum fuisse tandem intellexit.

Tu vero, mortalis vario consilio prædite, ne cun-
cleris diutius,
Sed retro versus, Deum fac tibi propitium.

Nam si Græci, qui quasdam divini verbi quasi scintillas acceperunt, exiguam aliquam veritatis partem, elocuti sunt, vim quidem ejus non occultam attestantur, una tamen, suam imbecillitatem arguunt, quia finem non attigerint : hinc existimo **B** caivis esse manifestum, quod perinde faciunt, qui sine verbo veritatis aut agunt aliquid, aut loquuntur, ac si quis conetur ingredi absque pedibus. Vos vero, ut salutem amplectamini, saltem impellant deorum vestrorum notæ ac reprehensiones, quos poetæ vi veritatis coacti perstringunt et insectantur. Menander enim Comicus, in fabula quæ *Auriga* dicitur,

Mihi, inquit, placere non potest anus comes
Deus ambulator, nec qui irrepit in domos
Tabulæ præsidio.

Et quippe faciebant, qui Matri deorum stipem emendicabant, quibus Antisthenes haud abs re fertur respondisse : *Non alo matrem deorum, quam aii alant.* Idem quoque Comicus, suorum hominum **C** consuetudinem ægre ferens, in ea, quam *Sacerdotem* inscripsit, fabula, hæc verba, quibus impiam erroris eorum arrogantiam refellit, acute satis atque prudenter eloquitur :

... namque si quo vult Deum

✕ P. 64 ED. POTTER, 49 ED. PARIS.

(18) *Εἷς ἔστ' αὐτ.* Eusebius ex Aristobulo :

Εἷς ἔστ' αὐτοτελής, αὐτοῦ δ' ὑπο πάντα τε-
λεῖται.

Theodoretus vero :

Εἷς ἔστ' αὐτογενής· αὐτοῦ δ' ὑπο πάντα τε-
λεῖται.

Clemens in *Strom.* αὐτογενής habet.

(19) *Ἐν δ' αὐτοῖς αὐτός.* Ἐν δ' αὐτὸς αὐτοῖς *Cy-*
vill. Ibidem περιγίγνεται pro περινίσσεται, Justinus **C**
utroque loco, aliique.

(20) *Εἰσορῶα θν.* Eusebius ex Aristob. :

Εἰσορῶα ψυχῶν θνητῶν, τῷ δ' εἰσορῶαται.

Cernit mortalium animarum, mente autem cer-
nitur.

(21) *Ἐναύσματα.* Ἐναύματα Nov.

(22) *Ἐν Ἵποβολιμαίῳ.* Supervacanea sunt hæc **C**
verba. Nam hi versus non in Menandri *Hypobolima-*
ισσο, sed *Auriga* exstabant. Justinus lib. *Demonarch.*
pag. 466 locum hunc paulo aliter recitavit :

Οὐθεὶς μ' ἀρέσκει περιπατῶν ἔξω θεός,
Οὐθεὶς οἰκίαν παρεῖπὼν ἐπὶ τοῦ σανιδίου.
Τὸν δίκαιον δεῖ θεόν,
Οἴκοι μένειν σώζοντα τοὺς ἰδρυμένους.

Quam Grotius ore Clementis hoc modo correxit :

Οὐθεὶς μ' ἀρέσκει περιπατῶν ἔξω θεός
Μετὰ γὰρ οὐδ' εἰς οἰκίας παρεῖπὼν

A *Εἶπα ὑποβάς, διαρρήδην ἐπιφέρει·*

Εἷς ἔστ', αὐτογενής (18)· ἐνὸς ἔκγονα πάντι τέ-
τυκται·

Ἐν δ' αὐτοῖς αὐτός (19) περινίσσεται· οὐδέ τις
[αὐτὸν

Εἰσορῶα θνητῶν (20), αὐτὸς δέ γε πάντας ὄραται.

Οὕτως μὲν δὴ Ὀρφεύς· χρόνῳ τέ ποτε συνῆκεν πε-
πλανημένος·

Ἄλλὰ σὺ μὴ μέλλων, βροτὲ ποικιλόμητι, βράδυσε·

Ἄλλὰ παλλήπλαγκτος στρέψας, θεὸν ἰλάσσοιο.

Εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα ἐναύσματά (21) τινὰ τοῦ λό-
γου τοῦ θεοῦ λαβόντες Ἕλληνας, ὀλίγα ἄλλα τῆς
ἀληθείας ἐφθέγγοντο, προσμαρτυροῦσι μὲν τὴν δύ-
ναμιν αὐτῆς οὐκ ἀποκεκρυμμένην, σφᾶς δὲ αὐτοῦς
B ἐλέγχουσιν ἀσθενεῖς, οὐκ ἐφικόμενοι τοῦ τέλους. Ἦδη
γὰρ οἶμαι παντὶ τῷ δήλῳ γεγονέναι, ὡς τῶν χωρὶς
τοῦ λόγου τῆς ἀληθείας ἐνεργούντων τι, ἢ καὶ φθει-
γομένων, ὁμοίων ὄντων τοῖς χωρὶς βίας βραδύσειν
βιαζομένοις. Δυσωπούντων δὲ σε εἰς σωτηρίαν καὶ
οἱ περὶ τοὺς θεοὺς ὑμῶν ἔλεγχοι, οὗς, διὰ τὴν ἀλή-
θειαν ἐχθιαζόμενοι, κωμωδοῦσι ποιηταί. Μένανδρος
γούν ὁ κωμικός, ἐν *Ἠνιόχῳ*, ἐν *Ἵποβολιμαίῳ* (22)
τῷ δράματι,

Οὐθεὶς μ' ἀρέσκει, φησί, περιπατῶν ἔξω θεός
Μετὰ γὰρ οὐδ' εἰς οἰκίας (23) παρεῖπὼν
Ἐπὶ τοῦ σανιδίου μητραγύρτης (24).

Τοιοῦτοι γὰρ οἱ μητραγύρται. Ὅθεν εἰκότως ὁ Ἀνα-
σθένης ἔλεγεν αὐτοῖς μεταίτουσιν· *Οὐ τρέφω τὴν*
Μητέρα τῶν θεῶν, ἣν οἱ θεοὶ τρέφουσιν. Πάλιν
C δὲ ὁ αὐτὸς κωμωδοποιός, ἐν *Τερείᾳ* τῷ δράματι, χ-
λεπαίνων πρὸς τὴν συνήθειαν, διελέγγειν πειράται
τὸν ἄθεον τῆς πλάνης τύπον, ἐπιφθεγγόμενος ἐμ-
φρόνως·

.....*Εἰ γὰρ ἔλκει (25) τὸν θεόν*

Ἐπὶ τοῦ σανιδίου· τὸν δίκαιον δεῖ θεόν
Οἴκοι μένειν σώζοντα τοὺς ἰδρυμένους.

Quibus verbis Menander Cybeles sacerdotes perstrin-
xit, qui cum anu, quæ Cybeles personam sustine-
bat, urbes circumibant, Deæ stipem petentes.

(23) *Οὐδ' εἰς οἰκίας.* Consuluerunt nos olim viri
nobiles et eruditi, qua ratione μητραγύρτης ἐπὶ
σανιδίου a Menandro dicatur. Sane σανιδίου, quod
alii ἱερὸν σανίδιον vocant (erat autem rhombus, ut
D Grammatici docent) cum quo circumibant urbem οἱ
μητραγύρται, erat indicium et tessera illius quod
agebant : ipsius nimirum stipis, sacrae collectæ, quam
petebant. Sicut ergo dicimus, ἐπὶ κολίτζῳ, de pin-
cerna, quia representat vinum ἢ κολίτζ, ita ἐπὶ σα-
νιδίου, ὁ ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ ἀγυρμού. Dicimus enim ὁ ἐπὶ
ἀγυρμού τῆς θεᾶς, sive τῆς τῶν θεῶν Μητρὸς, sicut
ὁ ἐπὶ ἐπιστολῶν. Quanquam non me latet, τὸ ἐπὶ
ἀντὶ τοῦ μετὰ, quod est usitatum, subreperere potuisse.
HEINSIUS.

(24) *Μητραγύρτης.* Hanc vocem abjiciendam esse
satis est e Justino manifestum. Grotius ait : « Quæ
hic apud Clementem sequitur, μητραγύρτης, addi-
tamentum est interpretis male sensum assecuti ; de
ipso Deo sermo est, quem fert circulator, non de
circulatore. Et hæc dempta voce, quæ sequuntur, τὸν
δίκαιον δεῖ, etc., optime cohærent, sive versum, sive
sensum spectes. »

(25) *Εἰ γὰρ ἔλκει.* Hos etiam versus cum aliis

Τοῖς κυνβάλοις ἄνθρωπος, εἰς ὃ βούλειαι,
Ὁ τοῦτο ποιῶν ἐστὶ μείζων τοῦ θεοῦ.
Ἄλλ' ἐστὶ τόλμης καὶ βίου ταῦτ' ὄργανα
Ἐδρημέν' ἀνθρώποισιν.

Καὶ οὐχὶ μόνος ὁ Μένανδρος, ἀλλὰ καὶ Ὅμηρος, καὶ
Εὐριπίδης, καὶ ἄλλοι συγχοὶ ποιηταί, διελέγχουσιν
ὑμῶν τοὺς θεοὺς, καὶ λοιδορεῖσθαι οὐ δεδίασιν, οὐδὲ
καθ' ἑπόσον, αὐτοῖς. Αὐτίκα τὴν Ἀθηναῖν κυνό-
μυϊαν (26), καὶ τὴν Ἡραίστων ἀμφιγυήν καλοῦσιν·
τῆ δὲ Ἀφροδίτῃ ἢ Ἑλένῃ φησί·

Μηκέτι σοῖσι (27) πόδεσσιν ὑποστρέφειας Ὀ-
[λυμπον.

Ἐπὶ δὲ τοῦ Διονύσου ἀναφανδὸν Ὅμηρος γράφει·

Ὅς ποτε μαινομένοιῳ Διονύσσῳ τιθήνας
Σεῦε κατ' ἠγάθεον Νυσσήϊον· αἱ δ' ἄμυ πᾶσαι
Θύσθλα χυμῶν κατέχευαν, ὑπ' ἀνδροφόνῳ B
[Λυκούργου.

Ἄξιός ὡς ἀληθῶς Σωκρατικῆς διατριβῆς ὁ Εὐριπί-
δης, εἰς τὴν ἀλήθειαν ἀπιδὼν, καὶ τοὺς θεατὰς ὑπερ-
βῶν ποτὲ μὲν τὴν Ἀπόλλωνα,

.... Ὅς μεσομφάλους (28) ἔδρας
Ναίει, βροτοῖσιν στόμα (29) νέμων σαφέστατα,

διελέγχων·

Κεῖνῳ (30) πειθόμενος, τὴν τεκοῦσαν ἔκταρσεν·
Ἐκεῖνον ἠγεῖσθ' ἀνέσιον, καὶ κτείνετε·
Ἐκεῖνος ἡμαρτ', οὐκ ἐγὼ, ἀμαθέστερος (31)
Ὡν τοῦ καλοῦ καὶ τῆς δίκης·

ποτὲ δ' ἐμμανῆ (32) εἰσάγων Ἡρακλέα, καὶ με-
θύοντα, ἀλλαχῶθι, καὶ ἀπληστον· πῶς γὰρ οὐχί, ὅς,
ἐπιώμενος τοῖς κρέασι, γλωρᾷ σῦχα ἐπέσθιεν, ἄμου-
σα ὑλακτῶν, ὥστε βαρβάρῳ μαθεῖν; Ἡδὴ δὲ ἐν C
Ἴωνι τῷ δράματι γυμνῇ τῇ κεφαλῇ (33) ἐγκυκλιεῖ (34)
τῷ θεάτρῳ τοὺς θεοὺς·

Πῶς οἶν (35) δίκαιον, τοὺς νόμους ὑμῶν βροτοῖς
Γράψαντας, αὐτοὺς ἀδικίας (36) ἐξελισκάνειν;
Εἰ δ', οὐ γὰρ ἐσται, τῷ λόγῳ δὲ χρῆσομαι
Ἄδικας βιαίων ἐώσετ' ἀνθρώποις γάμων,
Σὺ, καὶ Περσειδῶν, Ζεὺς θ' ὅς οὐρανοῦ κρατεῖ,
Ναοὺς τίνοντες ἀδικίᾳ (37) κενώσετε.

CAPUT VIII.

Veram de Deo doctrinam a Prophetis esse petendam.

Ὡρα τοίνυν, τῶν ἄλλων ἡμῖν τῆ τάξει προδεδυ-
✗ P. 63 ED. POTTER, 50 ED. PARIS.

nonnullis recitavit Justinus M. in lib. De monarchia,
p. 167.

(26) Κυνόμυϊαν. *Iliad.* Φ, vers. 594:

Τιατ' αὖ ὦ κυνόμυϊα, θεοὺς ἐριδι ξυρελαύνεις;
Ierum *Iliad.* A, vers. 607:

Ἦχι ἐκάστῳ δῶμα περικλυτὸς ἀμφιγυήεις
Ἡραίστος ποιῆσ' εἰδυήσι πραπίδεσσι.

(27) Μηκέτι σοῖσι. *Iliad.* Γ, v. 405. Versus de
Baccho, qui sequuntur, exstant *Iliad.* Z, v. 152.

(28) Ὅς μεσομ. Orestis verba, qui, Delphico
oraculo suadente, matrem interfecerat. Exstant
apud Euripid. *Orest.*, v. 590.

(29) Στόμα. Εἰς στόμα Nov.

(30) Κεῖνῳ. Τούτῳ Euripid. *Mox.* κτείνετε pro
κτείνετε, idem. Exstant autem hi versus loco su-
perius dicto.

(31) Ἀμαθέστερος. Hæc vox ad sequentem ver-
sum pertinet, qui non cum reliquis, quos Clemens
hic recitat, sed inferius *Orest.*, v. 417, exstat, quo
loco sic se habet:

Ἀμαθέστερός γ' ὦν τοῦ καλοῦ καὶ τῆς δίκης.
Eundem locum laudavit etiam D. Justinus, lib. *De*
monarchia.

A Homo perductat creperis tintinnabulis;
Tantum qui pollet, ipse jam major Deo est.
Sed ista sunt commenta confidentiæ,
Et impudentis ingenii molimina.

✗ Neque vero solus Menander, sed etiam Homerus,
et Euripides, aliique poetæ permulti, deos vestros
coarguunt, nec tantillum verentur maledictis eos
proscindere. Etenim Minervam, *cynomyiam*, et Vul-
canum, *utroque pede claudum* appellant. Helena au-
tem Venerem sic alloquitur:

Neque tuis pedibus posthac revertaris ad Olym-
[pum.

De Baccho autem palam et aperte dicit Homerus:

Et qui nutrices Bacchi quandoque furentis
In dium immisit Dionysum, quæ simul omnes
Thyrsum jecerunt, sævo impellente Lycurgo.

Socratica sane schola dignum se præstat Euripides,
qui respiciens ad veritatem, spectatores suos despi-
cit ac contemnit. Modo enim Apollinem

.... qui sedem media in terra
Inhabitans, tribuit hominibus certissima oracula,

coarguit:

Hic parens interfeci matrem:
Illum ducite pollutum, et interficite:
Ille peccavit, non ego,
Quid sit justum atque honestum minus callens:

modo autem Herculem inducit furiosum, et ebrium
alibi, et *inexplebilem*. Quidni enim? cum exceptus
hospitio post carnem comederet virides ficus, ab-
surda quædam latrans, quæ vel barbarus notabat.
Jam in fabula, quæ *Ion* inscribitur, deos nudo ca-
pite in theatrum volvit:

At nonne iniqum est, vos, suas leges quibus
Gens debet hominum, nulla lege vivere?
Si, quod futurum non erit, dicam tamen,
Hominibus æquo supra lucretis modo
Neptunus, et tu, rexque supremus poli,
Vacuaret omnes mulcta templorum deos.

Cæterum tempus jam est, cum cætera sint a no-

(32) Ἐμμανῆ. Respicit Euripidis *Herculem Fu-*
rentem; in iis vero, quæ sequuntur, ejusdem *Al-*
cestid. actus quarti principium; quo loco Hercules
vino se et cibus ingurgitans, dicitur ἄμωσ' ἄλακτεῖν,
absurda latrare, v. 760, vel potius ejusdem alium
similem locum; nam ea, quæ sequuntur, paulum
mutata in iambos transeunt:

.... γλωρᾷ σῦχα ἐπέσθιεν,

Ἄμωσ' ὑλακτῶν, ὥστε βαρβάρῳ μαθεῖν.

(33) Γυμνῇ τῇ κεφαλῇ. *Parœmia* est; nam qui
citra pudorem et palam aliquid faciunt, dicuntur id
nudo capite facere. Utitur D. Cyrillus in *Joan. Evan-*
gelium, et D. Chrysost. in *Babylam*. Vide prover-
biorum Centurias. COLLECT.

(34) Ἐγκυκλιεῖ. *Ἐκκυκλεῖ* Nov., quod rectius est.
Conf. quæ superius dicta sunt pag. 11, not.

(35) Πῶς οἶν. Hæc exstant *Ionis* v. 442. Ea re-
citat præterea Stobæus, itemque Justinus M. lib.
De monarchia.

(36) Ἀδικίας. Ἄνομίαν Euripid.; sed ἀδικίας
Justin., Stob., ex Euripide, ut videtur, corrigendi.

(37) Ἀδικίᾳ. Scribe ἀδικίας, quod habent Euri-
pid., Nov., Justin., Stob.

his ordine suo prius pereursa et tractata, ad prophetarum scripturas procedere. Horum enim responsis, quæ rationem & colendi Deum admodum manifeste nobis exhibent, fundata est veritas. Divinæ autem Scripturæ, sapientesque institutiones compendio ducunt ad salutem : expertesque omni furo, et externis verborum ornamentis, blanditiis, atque illecebris, hominem vitis plane suffocatum suscitant, dum ancipites hujus vitæ casus contemnere docent, unaque et eadem voce diversos affectus eunt, cohortantes quidem a periculosa fraude, clare autem ad consequendam illam, quæ nobis posita est ante oculos, salutem adhortantes. Propterea prima nobis Sibylla vates salutare canticum accinat :

23 Undique clarescit, nulloque errore vagatur :

*Credite dum luci, tenebrasque relinquit noctis :
Solis adest jucunda dies, micat inclyta lampas :*

*Ergo agite, atque animis vigeat sapientia vestris :
Unicus est Deus, imbriferus qui decutit Euros,*

*Fulmina, pestes, atque fames, et tristia cuncta,
Et glaciem, atque nives. Quid opus, tibi singula
[dicam ?*

Est cæli Princeps, Dominus terræ, is quoque vere est ;

ubi divine admodum fraudem tenebris, Dei vero cognitionem soli atque luci assimilavit; et facta comparatione, utrum ex illis eligendam sit, edocet. Nec enim falsum nulla propositione veri dissipatur, sed usu veritatis rejicitur atque fugatur. Cæterum sapientissimus propheta Jeremias, seu potius sanctus in eo Spiritus, Deum ostendit : *Deus appropinquans ego sum, inquit, et non Deus procul. Si fecerit homo aliquid in occulto, et ego non videbo ipsum? Annon cælum et terram ego impleo? dicit Dominus*³³. Rursus autem per Isaiam, *Quis metietur, ait, cælum palmo, et terram omnem pugillo*³⁴? Considera Dei magnitudinem, et obstupescere. Hunc nos veneremur, de quo dicit propheta : *A facie tua montes liquescunt, sicut a facie ignis liquescit cera*³⁵. Is, inquit, est deus, cujus cælum est thronus, terra autem scabellum pedum ejus³⁶. Qui si cælum aperuerit, terror te apprehendet. Quin de simulacris etiam visne audire, quid dicat hic propheta? *Traducentur coram sole, et erant eorum morticinæ, escæ volucribus cæli et bestiis terræ; et putrescent a*

✠ P. 66 ED. POTTER, 50-51 ED. PARIS. ³³ Jer. xxiii, 23, 24. ³⁴ Isa. xl, 12. ³⁵ Isa. lxiv, 1, 2. ³⁶ Isa. lxvi, 1.

(38) Θεραπεύονται. Θεραπεῦσαι Nov.

(39) Οὕτως. Hos versus, una cum aliis multis, recitavit Theophilus Antioch. sub finem lib. ii ad Autolycum.

(40) Πάντ' ἐστὶ. Scribe πάντεςσι, auctoritate Theophili, et ipsius Clementis, qui hunc versum inferius iterum laudavit Strom. v, p. 604. In seq. versu, γόφον pro ζόφον, Theoph.

(41) Γλυκυδεακός. Sic etiam Theoph., sed alii malunt γλυκύδακρος.

(42) Σεισμούς τ' ἐπιπέμπον. Σεισμούς ἐπιπέμπον Theoph. In sequenti linea λοιμούς omittit Nov.

(43) Κρύσταλλα τε. Τί καθ' ἐν ἑξ. Malim, κρύ-

σμένων, ἐπὶ τῆς προφητικῆς εἶναι γραφῆς καὶ γὰρ οἱ χρῆσμοί, τὰς εἰς τὴν θεοπέθειαν ἡμῶν ἀφορμὰς ἐναργέστατα προτείνοντες, θεμελιούσι τὴν ἀλήθειαν. Γραφαὶ δὲ αἱ θεῖαι, καὶ πολιτεῖαι σώφρονες, σύντομοι σωτηρίας ὁδοί· γυμναὶ κομμωτικῆς, καὶ τῆς ἐκτὸς καλλιφωνίας, καὶ στωμυλίας, καὶ κολακείας ὑπάρχουσαι, ἀνιστῶσιν ἀγχόμενον ὑπὸ κακίας τὸν ἄνθρωπον, ὑπεριδοῦσαι τὸν ἡλισθὸν τὸν βιωτικὸν, μᾶλλον καὶ τῆ αὐτῆ φωνῆ πολλὰ θεραπεύουσαι (38), ἀποτρέπουσαι μὲν ἡμᾶς τῆς ἐπιζημίου ἀπάτης, προτρέπουσαι δὲ ἐμφανῶς εἰς προῦπτον σωτηρίαν. Αὐτίκα γοῦν ἡ προφήτης ἡμῶν ἀτάτω πρώτη Σίβυλλα τὸ ἄσμα τὸ σωτήριον·

B Οὕτως (39) ἰδοὺ πάντ' ἐστὶ (40) σαφῆς, ἀπλά-
[ρητος ὑπάρχει
"Εἴθετε, μὴ σκοτήνη δὲ διώκετε καὶ ζόφον αἰεὶ·
Ἡελίου γλυκυδεακός (41), ἰδοὺ, χάρις ἔξοχα
[λίμπαι.
Γνώστε δὲ κατῳόμενοι σαφῆνη ἐν στήθεσιν ὕμων·
Εἷς θεός ἐστι, βροχίας, ἀνέμενος, σεισμὸς τ'
[ἐπιπέμπον (42),
Ἀστεροπίας, λιμῶν, λοιμῶν, καὶ κήδεα λυγρὰ,
Καὶ τριφετοῦς, κρύσταλλα τε. Τί καθ' ἐν ἑξα-
[γορεύω (43);
Οὐρανῷ ἠγρεῖται, γαίης κρατεῖ, αὐτῆς ὑπάρχει

ἐνθέως σφόδρα τὴν μὲν ἀπάτην ἀπεικάζουσα τῷ σκότει. τὴν δὲ γνώσιν ἡλίω καὶ φωτὶ τοῦ Θεοῦ· ἄκωφ δὲ παραθεμένη τῆ συγκρίσει, τὴν ἐκλογὴν διώσκει. Τὸ γὰρ ψεῦδος, οὐ ψιλλῆ τῆ παραθέσει τῶν ἀληθῶν διασχεδάννυται· τῆ δὲ χρήσει τῆς ἀληθείας ἐκθιαζόμενον, φυγαδεύεται. Ἰερεμίας δὲ ὁ προφήτης, ὁ πάνσοφος, μᾶλλον δὲ ἐν Ἰερεμιά τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ἐπιδείκνυσι τὸν Θεόν· Θεός ἐγγίζων ἐγὼ εἰμὶ, φησὶ, καὶ οὐχὶ Θεός πρόφωθεν. Εἰ ποιήσει τι ἄνθρωπος ἐν κρυφαίοις (44), καὶ ἐγὼ οὐκ ἔφομαι αὐτόν; ἢ οὐχὶ τοὺς οὐρανοὺς καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ; λέγει Κύριος. Πάλιν δὲ εἰς διὰ Ἡσαΐου, Τίς μετρήσει (45), φησὶ, τὸν οὐρανὸν σπιθαμῆ, καὶ πύσσιν τὴν γῆν δρακί; Ὅρα τὸ μέγεθος τοῦ Θεοῦ, καὶ καταπλάγῃ. Τοῦτον προσκυνήσωμεν, ἐφ' οὗ φησὶν ὁ προφήτης· Ἀπὸ προσώπου (46) σου ὄρη τακῆσονται, ὡς ἀπὸ προσώπου πυρός τήκεται κηρός. Οὗτος, φησὶν, ἐστὶν ὁ Θεός, οὗ θρόνος μὲν ἔστιν ὁ οὐρανός, ὑποπόδιον δὲ ἡ γῆ· ὅς ἐάν ἀνοίξῃ τὸν οὐρανόν, τρόμος σὲ λήψεται. Βούλει καὶ περὶ τῶν εἰδώλων ἀκούσαι τί φησὶν ὁ προφήτης οὗτος; Παραδειγματι-

σταλλα. Τί δὲ καθ' ἐν ἑξαγορεύω, auctoritate Theoph.; τί δὲ ἡabet etiam Nov.

(44) Εἰ ποιήσει τι ἄνθρωπος ἐν κρ. In Græcis Bibliis hodiernis exstat : Εἰ κρυθήσεται τις ἐν κρ. Mox, μὴ οὐχὶ τὸν οὐρανόν pro ἢ οὐχὶ τοὺς οὐρανοὺς. Ib.

(45) Τίς μετρήσει. Ἐμέτρησε Græc. Bib.

(46) Ἀπὸ προσώπου. Clemens memoriae suæ ore hæc recitans diversa Isaiæ loca tanquam unum exhibuit. Is enim hæc dicit cap. lxiv, 1, 2 : Ἐάν ἀνοίξῃς τὸν οὐρανόν, τρόμος λήψεται ἀπὸ σου ὄρη, καὶ τακῆσονται ὡς κηρός ἀπὸ προσώπου πυρός τήκεται. Εἰ cap. lxvi, 1 : Οὕτως λέγει Κύριος· Ὁ οὐρανός μεθ' ἑσέ, καὶ ἡ γῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου.

σθήσονται (47) ἔμπροσθεν τοῦ ἡλίου, καὶ ἔσται τὰ θνησιμαῖα αὐτῶν βρώματα τοῖς πετεινοῖς τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τοῖς θηρίοις τῆς γῆς· καὶ σαπήσεται ὑπὸ τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης ἃ αὐτοὶ ἠγάπησαν, καὶ οἷς αὐτοὶ ἐδοῦλευσαν, καὶ ἔμπροσθήσεται ἡ πόλις αὐτῶν. Φθαρῆσθε: δὲ καὶ τὰ στοιχεῖα καὶ τὸν κόσμον σὺν καὶ αὐτοῖς λέγει· Ἡ γῆ, φησὶ, παλαιωθήσεται, καὶ ὁ οὐρανὸς παρελεύσεται· τὸ δὲ ῥῆμα Κυρίου μένει εἰς τὸν αἰῶνα. Τί δαί, ὅτ' ἂν πάλιν ἐπιτὼν δεικνύται ὁ Θεὸς βουληθῆ διὰ Μωϋσέως· Ἴδετε, ἴδετε, ὅτι ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἔστι Θεὸς ἕτερος (48) πλὴν ἐμοῦ. Ἐγὼ ἀποκτενῶ, καὶ ζῆν ποιήσω· πατιάξω, καὶ γὰρ ἰάσομαι, καὶ οὐκ ἔστιν ὅς ἐξελεῖται ἐκ τῶν χειρῶν μου. Ἀλλὰ καὶ ἐτέρου ἐπακοῦσα· θέλεις χρησιμῶς; ἔχεις τὸν χορὸν πάντα τὸν προφητικόν, τοὺς συνθιασώτας τοῦ Μωϋσέως. Τί φησὶν αὐτοῖς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ Ἠσαΐου (49), οὐκ ἐκνήσω λέγειν· Ἴδού ἐγὼ στερεῶν βροντῆν, καὶ κτιζῶν πνεῦμα οὗ αἱ χεῖρες καὶ τὴν στρατιάν τοῦ οὐρανοῦ ἐθεμελίωσαν. Ἐπι καὶ διὰ Ἡσαΐου καὶ ταύτης ἀποκνημισθῶσι τὴν φωνήν· Ἐγὼ εἰμι, ἐγὼ εἰμι, φησὶν, ὁ Κύριος, ὁ λαλῶν (50) δικαιοσύνην, καὶ ἀναγγέλλων ἀλήθειαν. Συνάχθητε, καὶ ἤκουτε· βουλευσασθε ἅμα, οἱ σωζόμενοι ἀπὸ τῶν ἐθνῶν. Οὐκ ἔγνωσαν οἱ αἰροντες τὸ ξύλον, γλύμμα αὐτῶν· καὶ προσευχόμενοι θεοῖς (51), οἳ οὐ σώσουσιν αὐτούς. Εἶθ' ὑποβάς, Ἐγὼ, φησὶν, ὁ Θεός, καὶ οὐκ ἔστι πλὴν ἐμοῦ δίκαιος (52) καὶ σωτήρ· οὐκ ἔστι πάρεξ ἐμοῦ. Ἐπιστρέψατε πρὸς μέ, καὶ σωθήσθε, οἱ ἀπ' ἐσχάτου τῆς γῆς. Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεός, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλος· κατ' ἐμαντοῦ ἐμνύω. Τοῖς δὲ εἰδωλολάτραις δυσχεραίνει, λέγων· Τίτι ὁμοιώσατε Κύριον, ἢ τίτι ὁμοιώματι ὁμοιώσατε αὐτόν; Μὴ εἰκόνα ἐποίησε τέκτων; ἢ χρυσοχόος χωρεύσας χρυσίον περιεχύρωσεν αὐτόν; καὶ τὰ ἐπὶ ταῦτοις. Μὴ οὖν ἐπι ὑμεῖς εἰδωλολάτραι ἀλλὰ κἀν ἡμῶν φυλάξασθε τὰς ἀπειλάς· ὀλοῦξαι (53) γὰρ τὰ γλυπτὰ καὶ τὰ χειροποίητα, μᾶλλον δὲ οἱ ἐπ' αὐτοῖς πεποιθότες· ἀναίσθητος γὰρ ἡ ὕλη. Ἐπι, φησὶν, ὁ Κύριος σείσει πόλεις κατοικουμένας, καὶ τὴν οἰκουμένην ὅλην καταλήψεται τῇ χειρὶ, ὡς νεο-

A *Et sole et luna, quæ ipsi amaverunt, et quibus ipsi servierunt, et civitas eorum incendetur* ³⁷. Dicit autem fore, ut etiam elementa et mundus cum ipsis pereant: *Terra, inquit, veterascet, et cælum præteribit, verbum autem Dei manet in æternum. Quid vero, cum Deus rursus se ostendere per Moysen velit? Videte, videte, quod ego sum, et non est alius Deus præter me. Ego occidam, et vivere faciam: percutiam, et ego medebor: et non est qui eripiet e meis manibus* ³⁸. Placetne vero alium quoque vatem audire? universum prophetarum chorum cum Moyse concinentem habes. Quid illis dicit sanctus Spiritus per Oseam prophetam, haud gravabor enuntiare: *Ecce ego firmans tonitru, et creans spiritum: cujus manus cæli quoque fundarunt militiam* ³⁹. Atque iterum per Isaiam: nam et hoc quoque dictum commemorabo tibi: *Ego sum, ego sum, inquit, Dominus, qui loquor justitiam, et annuntio veritatem. Congregamini, et venite; simul consultate, qui servamini e gentibus. Non cognoverunt, qui tollunt lignum, sculpturam eorum; et deos orantes, qui eos non servabunt* ⁴⁰. Deinde paulo inferius: *Ego, inquit, Deus, et non est præter me justus, et servator: non est excepto me. Convertimini ad me, et salvi eritis, qui estis ex finibus terræ. Ego sum Deus, et non est alius, per meipsum juro* ⁴¹. Et simulacrorum cultoribus iratus, ait: *Cui assimilastis Dominum, aut cui similitudini assimilastis ipsum? Nam imaginem fecit faber, aut aurifex aure fuso ipsum auro illivit* ⁴²? et quæ deinceps inde sequuntur. Quocirca ne vosmet posthac simulacrorum cultui addicatis, sed nunc saltem cavete has minas: *Ejulabunt enim sculptilia, et quæ manu facta sunt* ⁴³, vel hi potius, quibus in istis est fiducia; est enim materia sensus experta. Quinetiam Dominus, inquit, *concutiet urbes, quæ habitantur, et manu comprehendet universum orbem terræ, velut nidum* ⁴⁴. Quid vero mysteria tibi atque dicta Sapientie e sapientissimo Hebræorum puero annuntiem? *Dominus creavit me initium viarum suarum ad opera sua* ⁴⁵. Et, *Dominus dat sapientiam, et a*

³⁷ P. 67 ED. POTTER, 51-52 ED. PARIS. ³⁷ Jer. viii, 2: xxxiv, 20; iv, 26. ³⁸ Deut. xxxii, 59. ³⁹ Amos iv, 15. ⁴⁰ Isa. xlv, 19, 20. ⁴¹ Ibid. 24, 22, 25. ⁴² Isa. xl, 18, 19. ⁴³ Isa. x, 10, 11. ⁴⁴ Ibid. 14. ⁴⁵ Prov. viii, 22.

(47) Παραδειγματισθήσονται. Hoc etiam loco diversas ejusdem Prophete sententias in unam confudit. Jerem. viii, 2: *Καὶ ψύξουσιν αὐτὰ πρὸς τὸν ἡλίον καὶ τὴν σελήνην, καὶ πρὸς πάντας τοὺς ἀστέρας, πᾶσαν τὴν στρατιάν τοῦ οὐρανοῦ, ἃ ἠγάπησαν, καὶ οἷς ἐδοῦλευσαν, καὶ ἔσονται εἰς παράδειγμα ἐπὶ προσώπου τῆς γῆς.* Item cap. xxxiv, 20: *Καὶ δώσω αὐτοὺς τοῖς ἐχθροῖς αὐτῶν, καὶ ἔσται θνησιμαῖα αὐτῶν βρώματα τοῖς πετεινοῖς τοῦ οὐρανοῦ καὶ τοῖς θηρίοις τῆς γῆς.* Et cap. iv, 26: *Καὶ πᾶσαι αἱ πόλεις ἐμπεπυρισμέναι πυρὶ ἀπὸ προσώπου Κυρίου.* Porro in illis, quæ mox sequuntur, respexisse videtur, et in unum confudisse Isa. xl, 8; i. i, 6; Luc. xvi, 17.

(48) Ἐτερος. Additamentum Clementis. Mox, ἀποκτείνω pro ἀποκτενῶ, Bibl. Græc.

(49) Ἠσαΐ. Locus, qui ex Osee citatur, reperitur Amos cap. iv, 15: *Διότι Κύριος εἰ στερεῶν βροντῆν, καὶ κτιζῶν πνεῦμα.* COLLECT. -- Quæ sequuntur, petita

fuisse videntur e Ps. viii, 4: *Ὁλοῦμαι τοὺς οὐρανοὺς, ἔργα δακτύλων σου, σελήνην καὶ ἀστέρας, ἃ σὺ ἐθεμελίωσας, aliisque locis, quibus stellæ dicuntur στρατιὰ οὐρανοῦ.*

(50) Ἐγὼ εἰμι, φησὶν, ὁ Κύριος ὁ λαλῶν. Ἐγὼ εἰμι Κύριος ὁ λαλῶν Nov. et Bibl. Græc. Proinde φησὶν interpretis additamentum est.

(51) Προσευχόμενοι θεοῖς. Προσευχόμενοι πρὸς θεούς, Bibl. Græc.

(52) Πλὴν ἐμοῦ δ. Hunc locum sic distinguit Nov.: *πλὴν ἐμοῦ δίκαιος· καὶ σωτήρ οὐκ ἔστι π. ἐ. Mox, ἐπ' ἐμέ pro πρὸς μέ, Bibl. Græc. Dein, κατ' ἐμοῦ pro κατ' ἐμαντοῦ, Nov. Paulo post, καὶ τινι ὁμ. pro ἡ τινι ὁμ. Bibl. Græc.*

(53) Ὀλοῦξαι. Respicit Isa. x, 10, 11: *Ὀλοῦξατε τὰ γλυπτὰ ἐν Ἱερουσαλήμ, καὶ ἐν Σαμαρείᾳ· ὃν τρόπον ἐποίησα Σαμαρεία καὶ τοῖς χειροποιήτοις αὐτῆς, οὕτω ποιήσω καὶ Ἱερουσαλήμ, καὶ τοῖς εἰδωλοῖς αὐτῆς.*

facie ejus cognitio et intelligentia ⁴⁶. Quousque, piger, jaces, quando autem ex somno excitaberis ⁴⁷? sin autem fueris impiger, veniet tanquam fons messis tua ⁴⁸, Verbum paternum, & bonus lychnus, Dominus qui inducit lucem, fidem omnibus, et salutem ⁴⁹. Dominus enim qui fecit terram in virtute sua, ut ait Jeremias ⁵⁰, creavit orbem terræ in sapientia sua. Etenim nos, qui ad simulacra procideramus, Sapientia, quæ ejus est Verbum, erigit ad veritatem: quæ prima est a lapsu resurrectio. Hinc, ut nos a cultu simulacrorum penitus averteret, pulcherrime clamavit Moyses: *Audi, Israel: Dominus Deus tuus, Deus unus est* ⁵¹. Et, *Dominum Deum tuum adorabis, et ei soli servies* ⁵². Quocirca tandem aliquando intelligite, homines, a Davide, beato illo psalmorum auctore, admoniti, *apprehendite disciplinam, ne aliquando irascatur Dominus, et pereatis de via justa, quando exarscrit velociter furor ejus. Beati omnes qui confidunt in ipso* ⁵³. Jam vero singulari nos misericordia complectens Dominus, salutare nobis canticum, quasi modos ad quos prælia ineuntur, dedit: *Filii hominum, usquequo gravi eritis corde? Quare diligitis vanitatem, et quæritis mendacium* ⁵⁴? Quenam igitur ea vanitas, quodnam est mendacium? Id tibi exponet sanctus Domini Apostolus, quo loco Græcos reprehendit, *Quod cum Deum cognovissent, non sicut Deum glorificaverunt, neque gratias ei egerunt; sed vani facti sunt in cogitationibus suis, et mutaverunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, et servierunt creaturæ potius quam creatori* ⁵⁵. Quandoquidem igitur hic Deus est is qui in principio fecit cælum et terram ⁵⁶, tu autem Deum non habens cognitum, divino cultu et honore cælum dignaris, quæ te excusatio ab impietatis crimine defendit? Attende iterum prophetam dicentem: *Deficiet quidem sol, et cælum obscurabitur, splendebit autem omnipotens in æternum, et concutientur cælorum virtutes, et cæli convolventur ut pellis extensi et contracti* (etenim hæc sunt prophetarum verba), *et terra fugiet a facie Domini.*

θῆσεται, καὶ εἰ οὐρανοὶ εὐλιγῆσονται ὡς δέφρις ἐκτεινόμενοι καὶ συστελλόμενοι (αὗται γὰρ αἱ προφητικὰὶ φωναὶ) καὶ ἡ γῆ φεύξεται ἀπὸ προσώπου Κυρίου.

CAPUT IX.

Graviter illos peccare, qui benignam Dei vocationem spernunt, aut negligunt.

Possem etiam alias tibi Scripturas afferre pene innumerabiles, quarum ne apex quidem unus præteribit ⁵⁷⁻⁵⁸, qui non perficiatur. Spiritus enim sanctus,

Λ *σιάν. Τί σοι σοφίας ἀναγγέλλω μυστήρια, καὶ ῥήσεις ἐκ παιδὸς Ἑβραίου σεσοφισμένου; Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ. Καὶ, Κύριος δίδωσι σοφίαν, καὶ ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ γνῶσις καὶ σύνεσις. Ἔως πότε (54), ὀκνηρὸν, κατὰ κείσαι; πότε δὲ ἐξ ὑπνῶν ἐγερθήσῃ; Ἐὰν δὲ ἄοικνος ᾖ, ἤξει σοι ὡς περ πηγὴ ὁ ἀμητός σου, ὁ Λόγος ὁ πατρικός, ὁ ἀγαθὸς λύχνος (55), ὁ Κύριος ἐπάγων τὸ φῶς, τὴν πίστιν πᾶσι, καὶ σωτηρίαν. Κύριος γὰρ, ὁ ποιήσας τὴν γῆν ἐν τῇ ἰσχυρί αὐτοῦ, ὡς φησιν Ἱερεμίας, ἀνῶρθωσε τὴν οἰκουμένην ἐν τῇ σοφίᾳ αὐτοῦ· προπεσόντας γὰρ ἡμᾶς ἐπὶ τὰ εἰδῶλα, ἡ σοφία, ἡ ἐστὶν ὁ Λόγος αὐτοῦ, ἀνορθοῖ ἐπὶ τὴν ἀλήθειαν· καὶ αὕτη πρώτη τοῦ παραπτώματος ἀνάστασις. Ὅθεν ἀποτρέπων εἰδωλολατρίας ἀπάσης ὁ Θεοπέσιος παγκάλως ἀνακέκραγε Μωϋσῆς: Ἄκουε, Ἰσραὴλ· Κύριος ὁ Θεός (56) σου, Κύριος εἰς ἔκτισιν καὶ, Κύριον τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις. Νῦν δὲ οὖν σύνετε, ὡ ἄνθρωποι, κατὰ τὸν μακάριον ψαλμῶδὸν ἐκεῖνον τὸν Δαβὶδ· ὁράξασθε παιδείας, μήποτε ἐργισθῆ ὁ Κύριος, καὶ ἀπολειθῆτε ἐξ ὁδοῦ δικαίας, ἕτ' ἂν ἐκκαυθῆ ἐν τάχει ὁ θυμὸς αὐτοῦ· μακάριοι πάντες οἱ πεποιθότες ἐπ' αὐτῷ. Ἦδη δὲ, ὑπεροικτείρων ἡμᾶς ὁ Κύριος, τὸ σωτήριον ἐνδίδωσι μέλος, οἷον ἐμβατήριον ῥυθμόν· Υἱοὶ ἀνθρώπων, ἕως πότε βαρυκάρδιοι; Ἴνα τί ἀγαπᾶτε ματαιότητα, καὶ ζητεῖτε τὸ ψεῦδος; Τίς οὖν ἡ ματαιότης, καὶ τί τὸ ψεῦδος; Ὁ ἅγιος Ἀπόστολος τοῦ Κυρίου, τοὺς Ἑλληνας αἰτιώμενος, ἐξηγήσεται σοι, Ὅτι γνόντες τὸν Θεόν, οὐχ ὡς Θεὸν ἐδόξασαν, ἢ ἠὲ χαρίστησαν, ἀλλ' ἐματαιώθησαν ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν, καὶ ἠλλάξαν τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ (57) ἐν ὁμοιώματι εἰκότος φθαρτοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἐλάτρευσαν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα. Καὶ μὴν ὁ γὰρ Θεὸς οὗτος, ὃς ἐν ἀρχῇ ἐποίησε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· Σὺ δὲ τὸν μὲν Θεὸν οὐ νοεῖς, τὸν δὲ οὐρανὸν προσκυνεῖς, καὶ πῶς οὐκ ἀσεβεῖς; Ἄκουε πάλιν προφήτου λέγοντος: Ἐκλείψει (58) μὲν ὁ ἥλιος, καὶ ὁ οὐρανὸς σκοτισθήσεται· λάμψει δὲ ὁ παντοκράτωρ εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ αἱ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν σαλευ-*

θῆσεται, καὶ εἰ οὐρανοὶ εὐλιγῆσονται ὡς δέφρις ἐκτεινόμενοι καὶ συστελλόμενοι (αὗται γὰρ αἱ προφητικὰὶ φωναὶ) καὶ ἡ γῆ φεύξεται ἀπὸ προσώπου Κυρίου.

CAPUT IX.

Graviter illos peccare, qui benignam Dei vocationem spernunt, aut negligunt.

Possem etiam alias tibi Scripturas afferre pene innumerabiles, quarum ne apex quidem unus præteribit ⁵⁷⁻⁵⁸, qui non perficiatur. Spiritus enim sanctus,

Κ *καὶ μυρίας ἂν ἔχοιμί σοι Γραφὰς παραφέρειν, ὧν οὐδὲ κεραία παρελεύσεται μία, μὴ οὐχὶ ἐπιτελής γενομένη· τὸ γὰρ στόμα Κυρίου, τὸ ἅγιον Πνεῦμα.*

✠ P. 68 ED. POTTER, 52-55 ED. PARIS. ⁴⁶ Prov. II, 6. ⁴⁷ Prov. VI, 9. ⁴⁸ Ibid. 41. ⁴⁹ Ibid. 21. ⁵⁰ Jer. I, 42. ⁵¹ Dent. VI, 4. ⁵² Ibid. 15; X, 20. ⁵³ Psal. II, 12, 13. ⁵⁴ Psal. IV, 3. ⁵⁵ Rom. I, 21, 23, 25. ⁵⁶ Gen. I, 4. ⁵⁷⁻⁵⁸ Matth. V, 18; Luc. XVI, 17.

(54) Ἔως πότε. Ἔως τινός Bibl. Græc. Mox, σοι post ἤξει omittunt.

(55) Ὁ ἀγαθὸς λ. Similia occurrunt Prov. VI, 20, 22, 25: Υἱὲ, φύλαξον νόμους πατρὸς σου... ἡνίκα ἂν περιπατῆς ἐπάγου αὐτήν, καὶ μετὰ σοῦ ἔστω... ὅτι λύχνος ἐντολῆ νόμου καὶ φῶς ὁδοῦ ζωῆς, καὶ ἔλεγχος, καὶ παιδεία. Εἶα, quæ scripsit Clemens, si verba respicias, frustra quærentur.

(56) Κύριος ὁ Θ. Κύριος ὁ Θεός, σοῦ Κύριος, εἰ ἐστὶ Nov.; ἡμῶν pro σου, Bibl. Græc. Mox, φοβηθήσῃ pro προσκυνήσεις, Bibl. Græc.

(57) Τοῦ Θεοῦ. Τοῦ ἀφθάρτου Θεοῦ Bibl. Græc.

(58) Ἐκλείψει. His similia occurrunt psal. CI, 26; Isa. XIII, 10; Ezech. XXXII, 7; Joel. II, 10, 31; III, 15. Ipsa verba, prout ea recitat Clemens nondum inveni.

ἐλάλησεν ταῦτα. Μὴ τοίνυν μηκέτι (59), φησὶν, υἱέ μου, ἀλιγώρει παιδείας Κυρίου μηδ' ἐκλύου ὑπ' αὐτοῦ ἐλεγχόμενος. Ὡς τῆς ὑπερβαλλούσης φιλοφροσύνης! Οὐδ' ὡς μαθηταῖς ὁ διδάσκαλος, οὐδ' ὡς οἰκέταις ὁ κύριος, οὐδ' ὡς Θεὸς ἀνθρώποις, πατήρ δὲ ὡς, ἡπίως νοουθετεῖ υἱούς (60)· εἶτα Μωϋσῆς μὲν ὁμολογεῖ ἔμφορος εἶναι καὶ ἔντρομος, ἀκούων περὶ τοῦ Λόγου· Σὺ δὲ, τοῦ Λόγου ἀκρούμενος τοῦ Θεοῦ, οὐ δέδιας; οὐκ ἀγωνιάς; οὐχὶ ἅμα τε εὐλαβῆ, καὶ σπεύδεις ἐκμαθεῖν, τουτέστι σπεύδεις εἰς σωτηρίαν, φοβούμενος τὴν ὀργὴν, ἀγαπήσας τὴν χάριν, ζηλώσας τὴν ἐλπίδα, ἵνα ἐκκλίνῃς τὴν κρίσιν; Ἦκετε, ἦκετε, ὦ νεολαία ἡ ἐμὴ· ἦν γὰρ μὴ αὐθις ὡς τὰ παιδία γενήσεσθε, καὶ ἀναγεννηθῆτε, ὡς φησὶν ἡ Γραφή, τὸν ὄντως ὄντα Πατέρα οὐ μὴ ἀπολάβητε, οὐδ' οὐ μὴ εἰσελεύσησθέ ποτε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Πῶς γὰρ εἰσελθεῖν ἐπιτέτραπται τῷ ξένῳ; Ἀλλ' ὅταν, ὄψαι, ἐγγραφῆ (61), καὶ πολιτευθῆ, καὶ τὸν πατέρα ἀπολάβῃ, τότε ἐν τοῖς (62) τοῦ πατρὸς γενήσεται, τότε κληρονομησάτω καταξιοθήσεται, τότε τῆς βασιλείας τῆς πατρῴας κοινωνήσεται τῷ γνησίῳ, τῷ ἡγαπημένῳ. Αὕτη γὰρ ἡ πρωτότοκος (63) Ἐκκλησία, ἡ ἐκ πολλῶν ἀγαθῶν συγκειμένη παιδίῳ· ταῦτ' ἐστὶ τὰ πρωτότοκα, τὰ ἐναπογεγραμμένα ἐν οὐρανοῖς καὶ τοσαύταις μυριάσιν ἀγγέλων συμπανηγυρίζοντα. Πρωτότοκοι δὲ παῖδες ἡμεῖς οἱ τρόφιμοι τοῦ Θεοῦ, οἱ τοῦ πρωτοτόκου γνήσιοι φίλοι, οἱ πρῶτοι τῶν ἄλλων ἀνθρώπων τὸν Θεὸν νενοσκέτας, οἱ πρῶτοι τῶν ἁμαρτιῶν ἀπεσπασμένοι, οἱ πρῶτοι τοῦ διαβόλου καχωρισμένοι. Νυνὶ δὲ τοσούτῳ τινὲς εἰσὶν ἀθεώτεροι (64), ὅση φιλοφροσύνη ὁ Θεός· ὁ μὲν γὰρ ἐκ δούλων υἱούς ἡμᾶς γενέσθαι βούλεται, οἱ δὲ, καὶ υἱοὶ γενέσθαι ὑπερηφανήκασιν. Ὡς τῆς ἀπονοίας πολλῆς (65)! τὸν Κύριον ἀπαισχύνεσθε; Ἐλευθερίαν ἐπαγγέλλεται· ὑμεῖς δὲ εἰς δουλείαν ἀποδιδράσκετε. Σωτηρίαν χαρίζεται· ὑμεῖς δὲ εἰς ἀνθρώπον ὑποφέρεσθε (66). Ζωὴν δωρεῖται αἰώνιον· ὑμεῖς δὲ τὴν κόλασιν ἀναμένετε· καὶ τὸ πῦρ δὲ προσκοπεῖτε (67), ὃ ἠτοίμασεν ὁ Κύριος τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο ὁ μακάριος Ἀπόστολος, Μαρτῦρο-

A qui Domini quasi os est, ea est elocutus. *Noli ergo amplius, inquit, filii, negligere castigationem Domini, neque deficias, cum ab eo argueris* ⁵⁹. O admirabilem erga homines amorem! Non se quemadmodum magister adversus discipulos gerit, nec quemadmodum dominus adversus servos, nec quemadmodum ✠ Deus adversus homines, sed *tanquam pater filios mitissime admonet*. Deinde fatetur quidem Moyses se *exterritum ac tremebundum fuisse* ⁶⁰, cum de Verbo audiret: Tu autem ipsum Verbum audiens, nihil times? nihil admodum commoveris? Nonne simul et ipsum revereris, et ex eo discere festinas; hoc est festinas ad salutem, iram quidem timens, gratiam diligens, spem vero propositam sequens, ut declines iudicium? Venite, venite, mei juvenes, nisi B enim efficiamini rursus pueri, et regeneremini, ut ait Scriptura ⁶¹, neque verum Patrem recipere, neque in regnum cælorum ingredi unquam poteritis. Peregrino enim ingredi qua tandem ratione permitti potest? Is tamen, ut ego quidem existimo, cum fuerit inscriptus, et civitate donatus, patremque acceperit, tunc in sui patris domo manebit, tunc hæres instituetur, tunc ingenuo ejus *dilectoque Filio* ⁶² paterni regni socius atque particeps erit. Hæc enim est *primogenita Ecclesia*, quæ ex multis pueris constat. Hi sunt *primogeniti, qui conscripti sunt in cælis*, et una cum tot angelorum *myriadibus dies festos concelebrant* ⁶³. Primogeniti autem nos filii, qui sumus Dei alumni, et primogeniti ejus germani amici; qui primi ex omnibus hominibus Deum agnovimus, primi a peccatis liberati, primi a consortio diaboli separati sumus. Jam vero tanto magis impij sunt nonnulli, quanto benignior est Deus ac humanior. Etenim cum Deus nos ex servis filios fieri voluit, hi in numerum ejus filiorum assumi fastidiunt. O incredibilem amentiam! pudetne vos Domini? Is quidem libertatem pollicetur, vos autem aufugitis in servitutem. Is salutem largitur, vosque in perniciem vestram ruitis. Is æternam salutem donat, et vos supplicium expectatis, et cum præstolamini ignem,

✠ P. 69 ED. POTTER, 53-54 ED. PARIS. ⁵⁹ Prov. iii, 11; Hebr. xii, 5. ⁶⁰ Hebr. xii, 21. ⁶¹ Matth. xviii, 5; Luc. xviii, 17; Joan. iii, 5. ⁶² Matth. iii, 17. ⁶³ Hebr. xii, 22, 25.

(59) Μὴ τοίνυν μηκέτι. Μηκέτι τοίνυν Nov.

(60) Πατήρ δὲ ὡς, ἡπίως νοουθετεῖ υἱούς. Malim patrem δὲ ὡς ἡπίως, νοουθετεῖ υἱούς· *tanquam vero milis pater, admonet filios*. Quam lectionem præbet Nov. Eidem favet Homerus, cujus hoc hemistichium est,

. . . πατήρ δ' ὡς ἡπίως ἦεν.

Solet autem hæc vox peculiariter dici de paterno affectu in liberos. Unde apud Homer. Jupiter Minervæ dicit *Il. Θ, v. 40*:

. . . ἐθέλω δέ τοι ἡπίως εἶναι.

Item Paulus I Thess. ii, 7, 8: Ἀλλ' ἐγεννήθημεν ἡπιοὶ ἐν μέσῳ ὑμῶν ὡς ἂν τροφὸς θάλπη τὰ ἑαυτῆς τέκνα, οὕτως, etc. Μοx Ὡς πατήρ τέκνα ἑαυτοῦ, παρακαλοῦντες ὑμᾶς καὶ παραμυθούμενοι.

(61) Ἐγγραφῆ. Respicit veterem Atheniensium, aliarumque gentium morem, quo qui civitate donabantur, aliquem e civibus patrem sibi ascisciebant, ejusque nomine in publicis tabulis inscribebantur. Conf. *Archæologia Græcæ* lib. i, c. 9.

(62) Ἐν τοῖς. Videtur Christi dictum respexisse, quod refert Lucas ii, 49: Οὐκ ἤδειτε, ὅτι ἐν τοῖς τοῦ Πατρὸς μου δεῖ εἶναι με; nesciebatis, quia in iis, quæ Patris mei sunt, oportet me esse?

(63) Αὕτη γὰρ ἡ πρωτότ. Respicit Hebr. xii, 22, 25: Ἀλλὰ προσεληλύθατε Σιών ὄρει καὶ πόλει Θεοῦ ζῶντος, Ἱερουσαλὴμ ἐπουρανίῳ, καὶ μυριάσιν ἀγγέλων, πανηγύρει καὶ Ἐκκλησίᾳ πρωτοτόκων ἐν οὐρανοῖς ἀπογεγραμμένων. Sed accessistis ad Sion montem, et civitatem Dei viventis, Jerusalem cælestem et multorum millium angelorum frequentiam, et Ecclesiam primitivorum, qui conscripti sunt in cælis.

(64) Ἀθεώτεροι. Ἀθεώρητοι Nov.

(65) Τῆς ἀπ. πολλῆς. Τῆς ἀπ. τῆς πολλῆς Nov. Μοx, ἐπαισχύνεσθε pro ἀπαισχύνεσθε substituit Tatiani editor, pag. 45.

(66) Εἰς ἀνθρώπον ὑποφ. Sunt qui malint, εἰς ἀπίστον ὑποφέρεσθε· ut σωτηρία suam habeat contrarium. SYLBERG.

(67) Προσκοπεῖτε. Σκοπεῖτε Nov.

quem paravit Dominus diabolo et angelis ejus ⁶⁴. Propterea beatus Apostolus, Obtestor, inquit, per Dominum, ne amplius ambuletis sicut et gentes ambulat in vanitate mentis suae, obtenebratum habentes intellectum, et abalienati a vita Dei propter ignorantiam, quae est in ipsis ex obduratione cordis ipsorum. Qui, cum dedoluerant, semetipsos dediderunt propter terrae ad operandam omnem impuritatem et avaritiam ⁶⁵. Cum autem ejusmodi testis hominum amentiam, invocato Dei nomine, arguerit, nunquid aliud restat incredulis, quam judicium et condemnatio? Nec vero curam eorum deponit Dominus, sed instat ipsis assidue hortando, perterrefaciendo, impellendo, excitando, admonendo: et hos quidem, qui erroribus fuerant implicati, expergefatos e mediis tenebris excitat. Expergiscere, inquit, qui dormis, et surge a mortuis, et illucescet tibi Christus Dominus ⁶⁶, ille Sol resurrectionis, qui ante luciferum genitus est ⁶⁷, suisque radiis vitam praebuit. Ne quis itaque spernat Verbum ac nihili faciat, ne forte semetipsam imprudens contempsisse reperiat. Dicit enim alicubi Scriptura: Hodie si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra, sicut in exacerbatione in die tentationis in deserto, ubi tentaverunt me patres vestri in probatione ⁶⁸. Quenam autem est illa probatio? Si cupis discere, sanctus tibi Spiritus explicabit: Et viderunt, inquit, opera mea quadraginta annis. Quare infensus fui generationi huic, et dixi, Semper errant corde; ipsi vero non cognoverunt vias meas. Itaque juravi in ira mea, si introibunt in requiem meam ⁶⁹. En minas! en exhortationem! en poenam! Cur igitur etiamnum iratum nobis Deum ex elementi et benefico facimus? Cur non aures nostras Verbo patelaeimus, Deumque hospitem puris et intaminatis animabus excipimus? Ejus enim promissio inmensae sane gratiae ac beneficii loco erit, si hodie vocem ejus audierimus; caeterum illud hodie in dies augetur, quandiu hodie nominatur. Usque enim ad consummationem rerum ultimam et hodiernus dies, et discendi tempus permanet. Exinde verum illud hodie, Dei scilicet dies nunquam defecturus, in omnia usque saecula extenditur. Quocirca voci divini Verbi semper pareamus:

Α μαι ἐν Κυρίῳ, φησὶ, μηκέτι ὑμᾶς περιπατεῖν, καθὼς καὶ τὰ ἔθνη (68) περιπατεῖ, ἐν μιταιότητι τοῦ τοῦ αὐτῶν, ἐσκοτισμένοι τῇ διανοίᾳ ὄντες, καὶ ἀπηλλοτριωμένοι τῆς ζωῆς τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν ἀγνοίαν τὴν οὖσαν ἐν αὐτοῖς, διὰ τὴν πόρρωσιν τῆς καρδίας αὐτῶν· εἴτινες ἑαυτοὺς παρέδωκαν ἀπηληγότες τῇ ἀσελγείᾳ εἰς ἐργασίαν ἀκαθαρσίας πάσης καὶ πλεονεξίας. Τοιοῦτου μάρτυρος ἐλέγχοντες τὴν τῶν ἀνθρώπων ἄνοιαν καὶ Θεὸν (69) ἐπιθεωροῦν, τί δὴ ἕτερον ὑπολείπεται τοῖς ἀπίστοις ἢ κρίσις καὶ καταδίκη; Οὐκ ἀμελεῖ δὲ ὁ Κύριος παραινῶν, ἐκφοβῶν, προτρέπων, διαγείρων, νοσητῶν· ἀφυπνίζει γὰρ τοι, καὶ τοῦ σκότους αὐτοῦ τοὺς πεπλανημένους διανίστησιν. Ἐγείρε (70), φησὶν, ὁ καθέδων, καὶ ἀνάστα ἐκ τῶν νεκρῶν· καὶ ἐπιφανέσθαι σὺ ὁ Χριστὸς Κύριος, ὁ τῆς ἀναστάσεως ἥμιος, ὁ πρὸ ἑωσφόρου γεννώμενος, ὁ ζωὴν χαρισάμενος ἀκρίτων ἰδίας. Μὴ οὖν περιφρονεῖτω τις τοῦ Λόγου, μὴ λάθῃ καταφρονῶν ἑαυτοῦ. Λέγει γὰρ ποῦ ἡ Γραφή: Σήμερον εἶν τῆς φωτῆς αὐτοῦ ἀκούσθητε, μὴ σκληρόνητε τὰς καρδίας ὑμῶν, ὡς ἐν τῷ πικρασμῷ κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ πειρασμοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὗ ἐπειρασάν με εἰ πατέρες ὑμῶν ἐν δοκιμασίᾳ (71). Ἡ δὲ δοκιμασία τίς ἐστίν; Εἰ θέλεις μαθεῖν, τὸ ἅγιόν σοι Πνεῦμα ἐξηγήσεται· Καὶ εἶδον τὰ ἔργα μου, φησὶ, τεσσαράκοντα ἔτη (72). Διὸ προσώχθισα τῇ γενεῇ ταύτῃ, καὶ εἶπα Ἄει πλανῶνται τῇ καρδίᾳ· αὐτοὶ δὲ οὐκ ἔγνωσαν τὰς ἐδοῦς μου. Ὡς ὤμωσα ἐν τῇ ἐρήμῳ μου, κὶ εὐελεύσονται εἰς τὴν ἀνάπανσίν μου. Ὁρᾶτε τὴν ἀπειλήν. Ὁρᾶτε τὴν προτροπήν· ὁρᾶτε τὴν τιμὴν. Τί δὴ οὖν ἐστὶ τὴν χάριν εἰς ἕρξην μεταλλάσσομεν, καὶ οὐχὶ ἀναπαυμένους ταῖς ἀκραῖς καταδεχόμενοι τὴν Λόγον, ἐν ἀγναῖς ξενοδοχοῦμεν ταῖς ψυχαῖς (73) τοῦ Θεοῦ; Μεγάλη γὰρ τῆς ἐπαγγελίας αὐτοῦ ἡ χάρις, εἶν σήμερον τῆς (74) φωτῆς αὐτοῦ ἀκούσθητε. Τὸ δὲ σήμερον καθ' ἑκάστην αὐτοῦ αὐξεται τὴν ἡμέραν, ἐστ' ἂν ἡ σήμερον ὀνομάζεται. Μέχρι δὲ συντελείας καὶ ἡ σήμερον καὶ ἡ μάθησις διαμένει· καὶ τότε ἡ ὄντως σήμερον, ἡ ἀνελλιπὴς τοῦ Θεοῦ ἡμέρα, ταῖς αἰῶσι συνακτείνεται. Ἄει οὖν τῆς φωτῆς ὑπακούωμεν τοῦ θεοῦ Λόγου· ἡ σήμερον γὰρ αἰῶνος αἰὼν ἐστὶν εἰκὼν (75)· σύμβολον δὲ τοῦ φωτός, ἡμέρα (76)· φῶς

✠ P. 70 ED. POTTER, 54-55 ED. PARIS.

⁶⁴ Ephes. v, 14. ⁶⁵ Psal. cix, 5. ⁶⁶ Psal. xciv, 8, 9. ⁶⁷ Ibid. 9, 10, 11. ⁶⁸ Joana. x, 5, 16.

(68) Τὰ ἔθνη. Τὰ λοιπὰ ἔθνη Bibl. Graec. Mox, καὶ post ὄντες omitt. Dein, ἐν πλεονεξίᾳ pro καὶ πλεονεξίας, ibid.

(69) Καὶ Θεόν. Τὸν Θεόν Nov.

(70) Ἐγείρε. Ἐγείρα: Bibl. Graec.

(71) Ἐν δοκιμασίᾳ. Ἐδοκίμασαν Bibl. Graec. Ea, quae sequuntur, hoc modo distinguit Nov. Ἡ δὲ δοκιμασία τίς ἐστίν εἰ θέλεις μαθεῖν.

(72) Τεσσαράκοντα ἔτ. Τεσσαράκοντα ἔτη προσώχθισα τῇ γενεῇ ἐκείνῃ, Bibl. Graec.

(73) Ταῖς ψυχαῖς. Ταῖς omittit Nov.

(74) Ἐἶν σήμερον τ. Haec sic distingui possunt: Ἐἶν σήμερον τῆς φωτῆς αὐτοῦ ἀκούσθητε (τὸ δὲ σήμερον καθ' ἑκάστην αὐτοῦ αὐξεται τὴν ἡμέραν) ἐστ' ἂν ἡ σήμερον ὀνομάζεται. Si hodie vocem ejus audierimus (illud autem hodie singulis diebus ei accrescit) quamdiu nominetur hodie. Po-

⁶⁵ Math. xxv, 41, 46. ⁶⁸ Ephes. iv, 17, 18, 19.

D strema verba sumpsit ex Hebr. iii, 15: Ἀλλὰ παρακαλεῖ τε ἑαυτοὺς καθ' ἑκάστην ἡμέραν, ἄχρις οὗ τὸ σήμερον καλεῖται.

(75) Ἡ σήμερον γὰρ αἰῶνος αἰὼν ἐστὶν εἰκὼν. Sic Flor., Syll., itemque ms. Nov. In Heinsiana veto editione, quam Parisienses expriment, αἰὼν mutata est in αἰῶνος. Sylburgius scribi voluit αἰδίου αἰῶνός ἐστὶν εἰκὼν, aeterni saeculi imago est. Quam lectionem dicit firmari a Basil. pag. 665, et Gregor. Naz., p. 229. Fortasse aliquis ad marginem libri sui εἰκὼν adnotavit, vel, ut interpretamentum vocis σύμβολον, quae sequitur; vel, quia putabat τὸ σήμερον non esse αἰῶνα, sed tantum αἰῶνος εἰκὼνα. Etenim sapissime sit ut quae ad marginem adnotata fuere, ab imperitis scriptoribus in textum recipiantur.

(76) Ἡμέρα. Ἡ ἡμέρα Nov. recte.

δέ, ὁ Λόγος ἀνθρώποις, δι' οὗ καταυγαζόμεθα τὸν Θεόν. Εἰκότως ἄρα πιστεύσασι μὴν καὶ ὑπακούουσιν ἢ χάρις ὑπερπλεονάσει· ἀπειθήσασι δὲ καὶ πλανωμένοις κατὰ καρδίαν, ὁδοὺς τε τὰς κυριακάς μὴ ἐγνώκωσιν, ἅς εὐθείας ποιεῖν καὶ εὐτρεπίζειν παρήγγειλεν Ἰωάννης· τούτοις δὲ προσώχθισεν ὁ Θεός, καὶ ἀπειλεῖ. Καὶ ὁ καὶ τὸ τέλος τῆς ἀπειλῆς ἀνιγματοδῶς ἀπειλήσασιν οἱ παλαιοὶ τῶν Ἑβραίων πλανῆται· οὐ γὰρ εἰσελθεῖν εἰς τὴν κατάπανσιν λέγονται διὰ τὴν ἀπιστίαν, πρηνή (77) σφᾶς αὐτοὺς, κατακολουθήσαντας τῷ Μωϋσέως διαδόχῳ, ὃς ποτε ἔργῳ μαθεῖν, οὐκ ἂν ἄλλως σωθῆναι, μὴ οὐχί (78) ὡς Ἰησοῦ (79) πεπιστευκότας. Φιλάνθρωπος δὲ ὢν ὁ Κύριος, πάντας ἀνθρώπους εἰς ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας παρακαλεῖ, ὁ τὸν Παράκλητον ἀποπέλτων. Τίς ὢν ἢ ἐπίγνωσις; θεοσέβεια· θεοσέβεια δὲ πρὸς πάντα ὠφέλιμος, κατὰ τὸν Παῦλον, ἐπαγγελίαν ἔχουσα ζωῆς, τῆς νῦν καὶ τῆς μελλούσης. Πόσου ὁμολογήσατε, ὦ ἄνθρωποι, εἰ ἐπιπράτκετο σωτηρία ἀίδιος, ὠνήσασθαι (80) ἂν; οὐδὲ εἰ τὸν Πάκτωλόν τις ὕλον, τοῦ χρυσοῦ τὸ ρεῦμα τὸ μυθικόν, ἀπομετρήσειε, ἀντάξιον σωτηρίας μισθὸν ἀριθμήσει. Μὴ οὖν ἀποκάμητε ἔξεστιν ὑμῖν, ἣν ἐθέλητε, ἐξωνήσασθαι τὴν πολυτίμητον σωτηρίαν οἰκείῳ θησαυρῷ, ἀγάπῃ καὶ πίστει ζωῆς (81)· ὅς ἐστιν ἀξιόλογος μισθός. Ταύτην ἡδέως τὴν τιμὴν ὁ Θεὸς λαμβάνει· Ἠλίκαμεν γὰρ ἐπὶ Θεῷ ζῶντι, ὃς ἐστὶ σωτὴρ πάντων ἀνθρώπων, μάλιστα πιστῶν. Οἱ δὲ ἄλλοι, περιπεφυκότες τῷ κόσμῳ, οἷα φύκιά τινα ἐνάλοις πέτραις, ἀθανασίας ὀλιγωροῦσιν· καθάπερ ὁ Ἰθακήσιος γέρων (82), οὐ τῆς ἀληθείας, καὶ τῆς ἐν οὐρανῷ πατρίδος, πρὸς δὲ καὶ τοῦ ὄντως ἕντος ἱμειρόμενος φωτός, ἀλλὰ τοῦ καπνοῦ. Θεοσέβεια δὲ, ἐξομοιούσα τῷ Θεῷ κατὰ τὸ δυνατόν τὸν ἄνθρωπον, κατὰλληλον ἐπιγράφεται διδάσκαλον Θεόν, τὸν (83) καὶ μόνον ἀπεικάσαι κατ' ἀξίαν δυνάμενον ἄνθρωπον Θεῷ. Ταύτην Ἀπόστολος (84) τὴν διδασκαλίαν, θείαν ἕντως ἐπιστάμενος, Σὺ δὲ, ὦ Τιμόθεε (85), φησὶν, ἀπὸ βρέφους τὰ ἱερὰ γράμματα οἶδας, τὰ δυνάμενά σε σοφίσαι εἰς σωτηρίαν διὰ πίστεως ἐν Χριστῷ (86)· ἱερὰ γὰρ ὡς ἀληθῶς τὰ ἱεροποιούντα καὶ θεοποιούντα (87) γράμματα· ἐξ ὧν γραμμάτων καὶ συλλαβῶν τῶν ἱερῶν

✠ P. 71 ED. POTTER, 55-56 ED. PARIS. ⁷¹ Joan. i, 9. ⁷² I Tim. i, 14. ⁷³ Psal. xciv, 10. ⁷⁴ Matth. iii, 5. ⁷⁵ Hebr. iii, 18, 19. ⁷⁶ I Tim. ii, 4. ⁷⁷ I Tim. iv, 8. ⁷⁸ I Tim. iv, 10. ⁷⁹ II Tim. iii, 15.

(77) Πρηνή. Πρηνή Nov. Mox, κατακολουθήσαντες D pro κατακολουθήσαντας, idem.

(78) Οὐχί. Omittit Nov.

(79) Ἰησοῦ. A. Ἰησοῦ mavult Syllburg. Quam conjecturam firmare videtur ms. Nov., qui Ἰησοῦς habet, scil. pro Ἰησοῦ.

(80) ὠνήσασθαι. Hanc vocem quidam perperam in ὠνήσεσθε mutandum putarunt. Paulo ante, πόσον pro πόσου habet Nov.

(81) Πίστει ζωῆς. Quidam scribendum putant πίστει ζωῆς, fide mera, sincera. Quod inusitatum esse videtur. Forte ζωῆς juxta πολυτίμητον σωτηρίαν, interpretamenti loco, in margine libri adnotatum, postea in textum irrepsit.

(82) Ὁ Ἰθακήσιος γέρων. Ulysses. Respicit autem Clemens Odyss. A, vers. 57:

..... αὐτὰρ Ὀδυσσεύς,

A 25 nam hodie illud significat aeternitatem: dies vero lucem notat: lux autem hominum est Verbum ⁷¹, cujus ope Deum videmus. Merito igitur his, qui crediderunt, et morigeri fuerunt, *superabundabit gratia* ⁷²; incredulis autem et contumacibus, qui *errant corde, et non cognoverunt vias Domini* ⁷³, quas Joannes *rectas facere jussit* ⁷⁴, infensus est et *minatur* Deus. Cujus quidem minationis ✠ finis veteribus illis Hebraeis, qui errabant in deserto, aenigmate quodam erat significatus; dicuntur enim *non fuisse in requiem ingressi propter incredulitatem* ⁷⁵, antequam Moysis successorem secuti, sero tandem ipso usu forent edocti, se non posse aliter salvos fieri, quam si Jesu crediderint. Dominus autem, cum sit humani generis amantissimus, *Paracletum* mittit, qui *omnes homines hortetur ad cognoscendam veritatem* ⁷⁶. Quæ est igitur ea cognitio? pietas erga Deum. *At pietas ad omnia utilis est*, dicente Paulo ⁷⁷, *ut quæ promissionem habeat vitæ præsentis ac futuræ*. Si æterna vita venum exponeretur, quanti vos, o homines, eam empturos promitteretis? Ne si Pactolum quidem, qui totus aureo, ut est in fabulis, decurrit flumine, quis dederit, pro salute justum pretium numeraverit. Quamobrem ne vos animus deficiat. Licet vobis, si videtur, hanc pretiosissimam salutem propriis vestris thesauris, charitate, vivaque fide, quæ merces haud injusta reputatur, emere. Hoc pretium Deus lubenter accipit: *Speravimus enim in Deo vivo, qui est servator omnium hominum, præcipue vero fidelium* ⁷⁸. Cæteri autem mundo, velut alga marinis rupibus, circumnati, immortalitatem spernant: quemadmodum Ithacensis ille senex, haud quidem veræ cælestisque patriæ, aut veræ lucis, sed *fumi desiderio* flagrabat. Pietas autem, ut hominem Deo, quoad potest, assimilet, idoneum ipsi magistrum Deum ascribit, qui solus hominem, prout est dignum, Deo similem efficere valet. Quam doctrinam cum Apostolus vere divinam esse sciat: *Tu autem, inquit, o Timothee, a puero sacras litteras novisti, quæ te possunt sapientem reddere ad salutem per fidem, quæ est in Christo* ⁷⁹; fieri enim nequit, ut

Ἰέμενος καὶ καπνὸν ἀποθρώσκοντα νοῆσαι
Ἦς γαίης, θάρσειν ἱμείρεται ....

..... Cæterum Ulysses

Cupiens vel fumum exsipientem videre
Suae terræ, mori desiderat .....

(83) Τόν. Omittit Nov.

(84) Ἀπόστολος. Malim ὁ Ἀπόστολος, cum articulo, ut et alibi passim. SYLBURG, hanc lectionem firmat Nov.

(85) Ὡ Τιμόθεε. Clementis additamentum.

(86) Πίστεως ἐν Χ. Πίστεως τῆς ἐν Χ. Bibl. Græc.

(87) Θεοποιούντι. Clemens, Platonem secutus, sæpe dicit homines per virtutem ac pietatem non solum Deo assimilari, sed etiam deos quodammodo fieri. Conf. hujus libri pag. 71, et quæ ibi adnotata erunt.

illæ litteræ non sînt sacræ, quæ non modo sanctos, sed etiam divinos faciunt. Unde *scripturas* etiam illas, seu volumina, quæ ex his *litteris* syllabisque *sacris* constant, Apostolus appellat ⁸⁰ *divinitus inspiratas*, ut quæ essent *utiles ad doctrinam, ad redargutionem, ad correctionem, ad institutionem in justitia, ut perfectus sit homo Dei, ad omne opus bonum instructus*. Neminem certe aliorum sanctorum hortationes perinde commovebant, ac ipse Dominus, qui genus humanum tantopere dilexit. Is enim & aliad nihil agit, nihil molitur, nisi ut homines sint salvi ac incolumes. Quocirca urget eos ac impellit ad salutem, clamans : *Appropinquavit regnum cælorum* ⁸¹. Quæ voce attentos sibi homines eos facit, qui paulo timidiores erant. Apostolus itidem Domini cohortans Macedonas, divinam vocem interpretatur : *Appropinquavit Dominus*, inquit, *cavete ne deprehendatur vacui* ⁸². Vos autem adeone estis metu vacui, adeone potius increduli, ut nec ipsi Domino, nedum Paulo, ne quidem cum *pro Christo obsecrat* ⁸³, fidem habentes, *gustetis ac videatis* ⁸⁴ Christum esse Deum? Fides vos introducet, experientia docebit, Scriptura instituet, *Venite*, dicens, *o filii, audite me, timorem Domini docebo vos* ⁸⁵. Deinde quasi jam fide imbutis breviter subjicit : *Quis est homo qui vult vitam, qui diligit videre dies bonos* ⁸⁶? Nos, inquam, tales sumus, qui hominum colimus, bonosque sectamur. Audite igitur, qui *procul*; audite, qui *prope* estis ⁸⁷. Verbum a nemine unquam celatum fuit, sed, quasi publica lux, illucet *omnibus hominibus* ⁸⁸, et quod ad ipsum nemo est Cimmerius. C

τὰς συγκειμένας γραφάς, καὶ συντάγματα, ὁ αὐτὸς ἀκολούθως Ἀπόστολος θεοπνεύστους καλεῖ, ὡς ἐλεήμονες οὔσας πρὸς διδασκαλίαν, πρὸς ἐλεγχον, πρὸς ἐπιδόρθωσιν, πρὸς παιδείαν τὴν ἐν δικαιοσύνῃ ἡγαῦρτις ἢ ὁ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος, πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἐξηρητισμένος. Οὐκ ἂν τις οὕτως ἐκπλαγίη τῶν ἄλλων ἀγίων τὰς προτροπὰς, ὡς αὐτὸν τὸν Κύριον, τὸν φιλόθρωπον. Οὐδὲν γὰρ ἄλλ' ἢ τοῦτο ἔργον μόνος ἐστὶν αὐτῷ, σώζεσθαι τὸν ἄνθρωπον. Βασίλειον, ἐπαίγων εἰς σωτηρίαν αὐτοῦ· Ἠγγικεν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν· ἐπιστρέφει· (88) τοὺς ἀνθρώπους, πλησιάζοντας τῷ φόβῳ. Ταύτη καὶ ὁ Ἀπόστολος τοῦ Κυρίου, παρακαλῶν τοὺς Μακεδόνας, ἐρημηγεῖς γίνεσθαι τῆς θείας φωνῆς· Ὁ Κύριος (89) ἡγγικεν, λέγων, εὐλαβεῖσθε μὴ καταληφθῶμεν κεφαί. Ὑμεῖς δὲ, ἐς τοσοῦτον ἀδεεῖς (90), μᾶλλον δὲ ἄπιστοι, μήτε αὐτῷ περὶ θύμενοι τῷ Κυρίῳ, μήτε τῷ Παύλῳ, καὶ ταῦτα ἐπὶ Χριστοῦ δεομένῳ γεύσεσθε (91), καὶ ἴδετε ὅτι Χριστὸς ὁ Θεός; ἢ πίστις εἰσάξει, ἢ πείρα διδάξει, ἢ ἴσχυρ' παιδαγωγήσει, Δεῖτε, ὦ τέκνα, λέγουσα· ἀκούσατέ μου, φόβον Κυρίου διδάξω ὑμῶς. Εἶτα, ὡς ἔδη πεπιστευκότι, συντόμως ἐπιλέγει· Τίς ἐστὶν ἄνθρωπος ὁ θέλων ζωὴν, ἀγαπῶν ἡμέρας ἰδεῖν ἀγαθὰς; Ὑμεῖς ἐσμέν, φήσομεν, οἱ τὰγαθοῦ προσκυνηταί, οἱ τῶν ἀγαθῶν ζηλωταί. Ἀκούσατε οὖν οἱ μακρὰν (92), ἀκούσατε οἱ ἐγγύς· οὐκ ἀπακρύθη τιναὶ ὁ Λόγος· φῶς ἐστὶ κοινόν, ἐπιλάμπει πᾶσιν ἀνθρώποις· οὐδαὶς κτημέριος ἐν Λόγῳ. Σπεύσωμεν εἰς σωτηρίαν, ἐπὶ τὴν παλιγγενέσιαν, εἰς μίαν ἀγάπην (93) συναχθῆναι οἱ πολλοί, κατὰ τὴν τῆς μοναδικῆς οὐσίας ἔνωσιν· σπεύσωμεν (94) ἀγαθοεργούμενοι ἀναλόγως ἐν ὁμοθυμῳ, τὴν ἀγαθὴν ἐκζητοῦντες μονάδα. Ἡ δὲ ἐκ πολλῶν ἔνωσις, ἐκ πολυφωνίας καὶ διασπορᾶς ἁρμονίαν λαβοῦσα θεϊκὴν, μία γίνεται συμφωνία, ἐν ἡρεσῇ καὶ διδασκαλίῳ τῷ Λόγῳ ἐπομένῃ, ἐπὶ αὐτῇ τὴν ἀλήθειαν ἀναπαυομένη, Ἄβρα λέγουσα, ὁ πατήρ· ταύτην ὁ Θεὸς τὴν φωνὴν τὴν ἀληθινὴν ἀσπάζεται παρὰ τῶν αὐτοῦ παίδων πρώτην καρπούμενος.

80 I Tim. iii, 16, 17. 81 Matth. iv, 17. 82 Philipp. iv, 5.
83 II Cor. v, 20. 84 Psal. xxxiii, 9. 85 Ibid. 12. 86 Ibid. 15. 87 Esther. ix, 20. 88 Joann. i, 9.

(88) Ἐπιστρέφει. Sic distingue, Ἐπιστρέφει τοὺς ἀνθρώπους πλησιάζοντας, τῷ φόβῳ. Eos, qui ad se accedunt, per timorem convertit.

(89) Ὁ Κύριος. S. Scripturæ sensum, non verba, recitat. Porro καταληφθῶμεν pro καταληφθῶμεν habet Nov.

(90) Ἀδεεῖς. Hervetus legit ἐνδεεῖς, quod A. minus placet. SVLBERG.

(91) Γεύσεσθε. A. et H. γεύσασθε καὶ ἴδετε ὅτι χρηστὸς ὁ Θεός, ex psalmo xxxiii. Hervetus interpretis vulgatam lectionem secutus est : in qua ut interrogatio locum habet, ita in altera non habet. SVLBERG. — Alludit ad psalm. xxxiii 9 : Γεύσασθε, καὶ ἴδετε ὅτι χρηστὸς ὁ Κύριος. Sic *Pædag.* lib. i, c. 6, p. 105 illa I Pet. ii, recitans, εἰ ἐγεύσασθε ὅτι χρηστὸς ὁ Κύριος, scripsit : Εἰ ἐγεύσασθε ὅτι Χριστὸς ὁ Κ. *Strom.* v, pag. 579, iterum psalmi verba sic scribit, Γεύσασθε, καὶ ἴδετε ὅτι Χριστὸς ὁ Κύριος. *Protrept.*, p. 76, χρηστὸς ὁ σύμπας ἀνθρώπων βίος, τῶν Χριστῶν ἐγνωκότων. Denique *Strom.* ii, similiter in his vocibus iudicet : Οἱ εἰς τὸν Χριστὸν πεπιστευκότις, χρηστοί τε εἰσὶ, καὶ λέγονται· Qui in Christum crediderunt, χρηστοί, boni, sunt et dicuntur. Verum eo loco Χριστοὶ potius legendum esse,

D nonnulli existimant. S. Justinus, *Apol.* i, p. 6 : Ὅσον τε ἐκ τοῦ κατηγορουμένου ἡμῶν ὀνόματος χρηστότατοι ὑπάρχομεν· Quod ad nomen ipsum Christianorum spectat, quod criminis loco nobis objicitur, optimi (χρηστότατοι) certe sumus. Idem paulo post : Χριστιανοὶ γὰρ εἶναι κατηγορούμεθα· τὸ δὲ χρηστὸν μισεῖσθαι οὐ δίκαιον· Christiani esse deservimur : atqui bonum (χρηστὸν) odisse, injustum est. Gentiles per ignorantiam Chrestum, sæpe vocabant Christum. Conf. Suetonius in *Claudio* cap. 25; Lælius in *Philopatride*; Tertullianus, *Apol.*, cap. 5; Lactantius, lib. iv, cap. 7; Theophilus initio lib. i, *Ad Autolye*.

(92) Ἀκούσατε οὖν οἱ μακρὰν ἀκούσατε οὐκ ἔστι Nov. Porro respicit Clemens Pauli verba ad Ephes. ii, 17 : Εὐηγγελίσασθε εἰρήνην ὑμῖν τοῖς μακρὰν, καὶ τοῖς ἐγγύς. Ut mox Joann. i, 9 : Τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον.

(93) Εἰς μίαν ἀγάπην. Imitatur Christi dictum, quod refert Joan. xvii, 21, 22, 25.

(94) Ἐνωσιν· σπεύστωμεν. Sic distingui possit, ἔνωσιν σπεύσωμεν ἀγαθοεργούμενοι, ἀναλόγως ἐνός.

redacta, unum concentum efficit, eundemque chori ducem et magistrum sequitur, et in eadem requiescens veritate, dicit *Abba, pater*⁸⁹. Hanc Deus germanam filiorum suorum vocem, quam primam ei offerre solent, amplectitur.

CAPUT X.

Respondens objectioni Gentilium, qui nefas esse uiebant morem patrium deserere, eo impensius hortatur illos ad veritatem amplectendam, qua ab erroribus istis liberentur.

Ἄλλ' ἐκ πατέρων (95), φασὲ, παραδεδομένον ἡμῖν ἄθος ἀνατρέπειν οὐκ εὐλογον. Καὶ τί δὴ οὐχὶ τῆ πρώτῃ τροφῇ τῆ γάλακτι χρῶμεθα, ἢ δὴ πούθεν συνείθισαν ἡμᾶς ἐκ γενετῆς αἰ τιθεαί; Τί δαὶ αὐξάνομεν ἢ μειούμεν τὴν πατρῴαν οὐσίαν, καὶ οὐχὶ τὴν ἴσιν, ὡς παρελήφαμεν, διαφυλάττομεν; Τί δαὶ οὐκέτι τοῖς κόλλοις (96) τοῖς πατρῴοις ἐναποθλύζομεν, ἢ καὶ τὰ ἄλλα, ἃ νηπιάζοντες ὑπὸ μητρῶσιν τε ἐκτραφέμενοι, γέλωτα ὑφλομεν, ἐπιτελοῦμεν ἔτι (97)· ἀλλὰ σφῶς αὐτοῦς, καὶ εἰ μὴ παιδαγωγῶν ἐτύχομεν ἀγαθῶν, ἐπανωρθώσαμεν; εἴτα ἐπὶ τῶν παθῶν αἰ παρεκθάσεις, καίτοι ἐπιζητήσιοι καὶ ἐπισφαλεῖς οὖσαι, ὁμῶς γλυκεῖαι πως προσπίπτουσιν (98)· ἐπὶ δὲ τοῦ βίου, οὐχὶ τὸ ἔθος καταλείποντες τὸ πονηρὸν καὶ ἐμπαθὲς καὶ ἄθεον, κἂν οἱ πατέρες χαλεπίνωσιν, οὐκ ἐπὶ τὴν ἀλήθειαν ἐκκλινοῦμεν, καὶ τὸν ἐντωὶς ὄντα πατέρα ἐπιζητήσωμεν (99), οἷον δηλητήριον φάρμακον τὴν συνήθειαν ἀπωσάμενοι; Τοῦτ' αὐτὸ γάρ τοι τὸ κάλλιστον τῶν ἐγχειρουμένων ἐστὶν ὑποδείξαι ὑμῖν, ὡς ἀπὸ μανίας καὶ τοῦ τριπαθλοῦ τούτου ἔθους ἐμισθήθη ἡ θεοσέβεια· οὐ γάρ ἂν ἐμισθήθη ποτὲ ἢ ἀπηγορεύθη ἀγαθὸν τοσοῦτον, οὐ μείζον (1) οὐδὲν ἐκ θεοῦ δωρόρηται πῶ τῆ τῶν ἀνθρώπων γενέσει, εἰ μὴ συναρπαζόμενοι τῷ ἔθει, εἴτα μέντοι ἀπαθύσαντες τὰ ὄντα ἡμῖν, οἷον ἵπποι (2) σκληραύχεντες ἀφηνιάζοντες, τοὺς χαλκίους ἐνδακόντες, ἀποφεύγετε τοὺς λόγους, ἀποσεῖσασθαι μὲν (3) τοὺς ἡνιόχους ὑμῶν τοῦ βίου ἡμᾶς ἐπιποθοῦντες, ἐπὶ δὲ τοὺς κρημνοὺς τῆς ἀπωλείας ὑπὸ τῆς ἀνοίας φερόμενοι, ἐναγῆ τὸν ἅγιον ὑπολαμβάνετε τοῦ θεοῦ Λόγον. Ἐπιταί τοιγαροῦν ὑμῖν, κατὰ τὸν Σοφοκλέα, τὰ ἐπίχειρα τῆς ἐκλογῆς (4).

Νοῦς φροῦδος, ὦτ' ἀχρεῖα, φροντίδες κεραί.

Καὶ οὐκ ἴστε ὡς παντὸς μᾶλλον τοῦτο ἀληθές, ὅτι

✕ P. 73 ED. POTTER, 57 ED. PARIS. ⁸⁹ Marc. xiv, 56; Rom. viii, 15.

(95) Ἄλλ' ἐκ πατέρων. Hanc rationem quam ethnici Christianis semper objiciebant, refellit etiam Justinus M. initio *Cohort. ad Græcos*.

(96) Τοῖς κόλλοις. Respicit verba Phœnicis ad Achillem alumnum, quæ refert Homerus *Iliad.* I, v. 484 :

Πρὶν γ' ὅτε δή σ', ἐπ' ἐμοῖσιν ἐγὼ γούνασσι καθίσας,
"Ὅσον τ' ἄσαιμι προτάμων, καὶ οἶνον ἐπισχῶν,
Πολλάκι μοι κατέδενσαις ἐνὶ στήθεσσι χιτῶνα
οἴνου, ἀποθλύζων ἐν νηπιέῃ ἀλεγεινῇ.

(97) Ὀφλομεν, ἐπιτελοῦμεν ἔτι. Ὀφλώμεν, ἐπὶ τέλος μὲν ἔτι Nov.

(98) Γλυκεῖαι π. π. Lowthius ait : « Locus mancus et corruptus. Sensus videtur esse : Siquidem officium esse ducimus, immoderatos animi affectus coercere, cur non pari ratione absurdas consuetudines ab animi perturbationibus profectas rejicimus? » Porro nos alium sensum in Latina versione expressimus.

(99) Ἐπιζητήσωμεν. H. Ἐπιζητήσωμεν, sub-

At vero, inquitis, evertere consuetudines a majoribus nobis traditas, rationi minime consentaneum est. Proinde cur non lacte etiam utimur, tanquam primo alimento, cui nutrices nostræ, statim ac sumus in lucem editi, nos assuefecerunt? Cur augemus patrum facultates, vel minuimus; ✕ nec eundem modum, quem illi nobis reliquere, deinceps perpetuo servamus? Cur nec in sinus patrum cibos nostros regerimus, nec etiam alia adhuc facimus, quibus olim, cum parvuli essemus, et a matribus aleremur, risum commovimus; sed nosmetipsos, etiam nullo præcipiente magistro, corrigimus et emendamus? Quod si in affectibus excessus, etsi sint admodum periculosi et exitiales, tamen aliqua nos voluptate afficiunt : cur non etiam in vita, ex hac flagitiosa, perturbata affectibus atque impia consuetudine ad veritatem, patribus licet ringtonibus, deflectemus; et rejecta, tanquam mortifero veneno, consuetudine, verum patrem quaeremus? Nam **26** a nobis quidem nihil pulchrius aut præclarior suscipi potest, quam si vobis ostenderimus, hanc insanam ac plane miserrimam consuetudinem esse veræ pietati inimicissimam. Nec enim aut odio haberi, aut omnino repudiari potuit tam eximium beneficium, quo Deus nihil unquam majus humano generi tribuit, nisi consuetudine abrepti, obturatis deinde auribus, tanquam contumaces equi detrectantes habenas, et frenos mordentes, rationes fugeritis, vitæ vestræ nos magistros et aurigas excutere cupientes : et amentia vestra præcipientes in exitium acti, sanctum Dei Verbum existimaretis execerandum esse ac detestabile. Quamobrem vos electionis vestræ præmia sequuntur, ut ait Sophocles,

Mens vana, aures inutilis, cogitationes irritæ.

Et nescitis veris omnibus hoc esse verius, quod

junctivo modo. SYLBURG. — Quam lectionem firmat Nov.

D (1) Οὐ μείζον. Ad Christianam philosophiam accommodat quod de profana dixit Plato in *Timæo* : Οὐ μείζον, inquit, ἀγαθὸν οὐτ' ἤλθεον, οὐθ' ἤξει ποτὲ τῷ θνητῷ γένει δωρηθὲν ἐκ θεῶν. Id Latine vertit Cicero, *Academ. Quest.* lib. I, c. 2 : *Totum igitur illud philosophiæ studium mihi quidem ipse sumo, et ad vitæ constantiam quantum possum, et ad animi delectationem : nec ullam arbitror, ut apud Platonem est, majus aut melius a diis datum munus homini.* Idem lib. xv, epist. 4, extrema, de philosophia dicit : *Qua nec mihi charior ulla unquam res in vita fuit, nec hominum generi majus a diis munus ullum est datum.*

(2) Οἷον ἵπποι. Iterum Platonem imitatur Phædri pag. 1226, 1227. Eadem comparatione inferius usus est Clemens *Pædag.* lib. II, cap. 10.

(3) Μέν. Μέντοι Nov.

(4) Τῆς ἐκλογῆς. Cæcæ nempe ac stolidæ : quæ mendacium veritati prætulistiis. V. SYLBURG.

boni plique homines, eo quod bonum coluerunt, bonam mercedem consequentur; qui autem contra sunt mali, meritam pœnam. Quin etiam ipsi scele- ris principi imminet supplicium; proinde ei mina- tur Zacharias: *Increpabit te, qui elegit Jerusalem. Nonne ecce hoc est ut torris evulsus ex igne* ⁵⁰? Quenam igitur insita est in animis hominum vo- luntariæ mortis appetitio? Cur ad hunc mortiferum *torrem*, quocum necesse est eos una comburi, con- fugerunt: cum integrum ipsis fuerit, honeste ex Dei præcepto, non autem ex consuetudine vivere? nam Deus quidem vitam largitur; prava autem consuetudo, postquam excesserint hac vita, seram illis affert inter supplicia pœnitentiam. *Passus au- tem vel stultus didicit*, quod superstitione quidem exitium et interitum, pietas vero salutem afferat. Conspiciuntur sæpe numero, qui simulacris se addi- xerunt, coma quidem sordida et inculta, vestibus laceratis et squalore obsitis deformati, lavationibus prorsus abstinentes, unguibus in immanem longi- tudinem exerescentibus plane efferati, quamplurimi etiam virilitatem exsecti, qui re quidem ipsa satis ostendunt, sepulcra quædam mortuorum aut car- ceres fuisse simulacrorum templa. Hi sane mihi lugere deos, non colere videntur: ut qui ea pa- tiantur, quæ misericordia potius digna sunt, quam pietate. Vos autem etiamne estis cæci, nec ad om- nium rerum Herum et totius universitatis Domi- num oculos attollere curatis? An non ex his carce- ribus elabi, et ad misericordiam e cœlo demissam confugere vobis in animo est? Deus enim hominem, perinde ac mater ad pullum e nido excedentem advolans, pro sua singulari in eum benevolentia sustentat: quod si serpens aliquis pullo inhiet, *ma- ter circumvolat charissimos natos deflens*; Deus vero pater figmentum suum quærit, et lapsum curat, et feram abigit, et pullum recuperans, ut subvolet in nidum, hortatur. Cæterum canes, cum aberraverunt, sagaci nare dominum persequi et indagare solent. Quin etiam equi excusso insessore, vel uno sibilo edito, domino suo paruerunt. *Novit au- tem*, inquit, *bos possessorem suum, et asinus præsepe domini sui: Israel autem me non novit* ⁵¹. Quid ergo Dominus? Obliviscitur tantæ injuriæ, etiamnum

A ἄρα εἰ μὲν ἀγαθοὶ καὶ θεοσεβεῖς, ἀγαθῆς τῆς ἀμοι- βῆς τεύχονται, τὰγαθὸν τετιμηκότες, εἰ δὲ ἐκ τῶν ἐναντίων πονηροὶ τῆς καταλλήλου τιμωρίας. Καὶ τῷ γε ἄρχοντι τῆς κακίας ἐπήρτηται κόλασις· ἀπειλεῖ γοῦν αὐτῷ ὁ προφήτης Ζαχαρίας· Ἐπιτιμήσαι ἐν σοὶ ὁ ἐκλεξάμενος τὴν Ἱερουσαλήμ· οὐκ ἰδοὺ τοῦτο ὡς (5) δαλὸς ἐξέσπασμένος ἐκ πυρός; Τίς (6) οὖν ἐστὶ τοῖς ἀνθρώποις ὄρεξις ἐγκεῖται θανάτου ἐκου- σίου; τί δαὲ τῷ δαλῷ τῷ θανατηφόρῳ τούτῳ προσ- πεφεύγασιν (7), μεθ' οὗ καταφλεχθήσονται, ἐξὸν βιώναι καλῶς, κατὰ τὸν Θεόν, οὐ κατὰ τὸ ἔθος; Θεὸς μὲν γὰρ ζωὴν χαρίζεται, ἔθος δὲ πονηρὸν, μετὰ τὴν ἐνθένδε ἀπαλλαγὴν, μετάνοιαν κενὴν ἅμα τιμωρίᾳ προστρέβεται· Παθῶν (8) δὲ τε νήπιος ἔγνω, ὡς ἀπολλύει δεισιδαιμονία, καὶ σώζει θεοσεβεία. Ἰδέτω τις ὑμῶν τοὺς παρὰ τοῖς εἰδώλοις λατρεύοντας, κό- μη βυπῶντας, ἐσθῆτι πιναρᾷ καὶ κατερόρηγυῖα (9) καθυβρισμένους, λουτρῶν μὲν παντάπασιν ἀπειρά- τους, ταῖς δὲ τῶν ὀνύγων ἀκμαῖς ἐκτεθριωμένους, πολλοὺς δὲ καὶ τῶν αἰδοίων ἀφρημένους, ἔργῳ δει- κνύοντας τῶν εἰδώλων τὰ τεμένη, τάφους τινὰς ἢ δε- σμωτήρια. Οὗτοί μοι δοκοῦσι πενθεῖν, οὐ θρησκεύειν τοὺς θεούς· ἐλέου μᾶλλον ἢ θεοσεβείας ἀξία πεπον- θότες. Καὶ παῦτα ὀρῶντες, ἐστὶ τυφλιώτετε, καὶ οὐχὶ πρὸς τὸν Δεσπότην τῶν πάντων καὶ Κύριον τὸν ὅλων (10) ἀναθλέψετε; οὐχὶ δὲ καταφεύξεσθε ἐκ τῶν ἐνταῦθα δεσμωτηρίων, ἐκφεύγοντες ἐπὶ τὸν ἔλεον τὸν ἐξ οὐρανῶν; Ὁ γὰρ Θεὸς ἐκ πολλῆς τῆς φιλοφροσύνης ἀντέχεται τοῦ ἀνθρώπου, ὡσπερ ἐκ καλιᾶς ἐκπίπτοντος νεοττοῦ ἢ μήτηρ ὄρνις ἐφίπτα- ται· εἰ δὲ που καὶ θηρίον ἐρπυστικὸν περιχάνοι τῷ νεοττῷ, μήτηρ δ' ἀμφιποτάται, ὀδυρομένη φίλα τέκνα (11)· ὁ δὲ Θεὸς πατήρ καὶ ζητεῖ τὸ πλάσμα, καὶ ἰάται τὸ παράπτωμα, καὶ διώκει τὸ θηρίον, καὶ τὸν νεοττὸν αὐθις ἀναλαμβάνει, ἐπὶ τὴν καλιὰν ἀνα- πτῆναι παρορμῶν. Εἶτα κύνες μὲν, ἦδη πεπλανημένοι, ὀδμαῖς ῥινηλατοῦντες, ἐξίχνευσαν τὸν δεσπότην· καὶ ἵπποι τὸν ἀναβάτην ἀποσεισάμενοι, ἐν ἵππου συρίγματι ὑπήκουσαν τῷ δεσπότη (12)· Ἐγὼ δὲ, φησὶ, βοῦς τὸν κτησάμενον, καὶ ἕνος τὴν φάττην τοῦ κυρίου αὐτοῦ· Ἰσραὴλ δὲ με οὐκ ἔγνω. Τί οὖν ὁ Κύριος; Οὐ μνησικακεῖ, ἐστὶ ἐλεεῖ, ἐστὶ τὴν μετάνοιαν ἀπαιτεῖ. Ἐρέεσθαι δὲ ὑμᾶς βούλομαι, εἰ οὐκ ἄτοπον ὑμῖν δοκεῖ, πλάσμα ὑμᾶς τοὺς ἀνθρώ-

✠ P. 74 ED. POTTER, 58 ED. PARIS .⁵⁰ Zach. III, 2. ⁵¹ Isa. I, 5.

(5) Ὡς. Hæc particula addita ex vulg. Bibl. edi- tione. SYLBURG. — Hunc locum Theodoretus ex- plicat de Jesu, Josedec filio, et aliis, qui, cum paulo ante a captivitate rediissent, captivitatis ferebant signa, paupertatem et inopiam. Torris enim semi- stulatum lignum est ex igne arreptum. Hieronymus eodem modo explicat. Similis locus est Amos IV, 41, quem reperies lib. I *Pædagogici* cap. 8. COLLECT.

(6) Τίς. Omittit Nov.

(7) Προσπεφεύγασιν. Προσφεύγουσι Nov. Mox, καταφλεχθήσονται pro καταφλεχθήσονται, idem.

(8) Παθῶν. Hemistichium ex Hesiod. *Oper. et Dier.* lib. I, vers. 216.

(9) Κατερόρηγυῖα. Scribe κατερόρωγυῖα, quod habet Nov.

(10) Κύριον τὸν ὅλων. Κύριον τῶν ὅλων rectius, ut supra. SYLBURG. — Quam correctionem firma Nov.

(11) Ὀδυρομένη φίλα τέκνα. Hemistichium est Homeri *Iliad.* B, v. 315, ubi describitur illud auspicium, seu prodigium aviculatum, quas draco devoravit,

. . . ἀμφιποτάτο ὀδυρομένη φίλα τέκνα.

COLLECT. — Hic etiam ἀμφιποτάτο habet Nov.

(12) Καὶ ἵπποι τὸν ἀναβάτην ἀποσεισάμενοι, ἐν ἵππου συρίγματι ὑπήκουσαν τῷ δεσπότη. Hæc vel imprudenti Herveto exciderunt, vel consulto, quod mendosa essent, suppressa sunt. Forte ita corrigi possunt, ἐν ὑποσυρίγματι, vel ἀποσυρίγματι, vel etiam, ut quibusdam placet, ἐνὶ που συ- ρίγματι, equi ipsi excusso insessore, vel uno sibilo edito, domino parere solent. Jul. Pollux *Περὶ ἵπ- पासίας*· Κλωγμῶ δὲ ἐξεγείρειν (ms. ἐπεγείρειν) τὸν ἵππον ἐρεῖς καὶ ῥαίζω· dicis etiam sibilo et stridore equum excitare. COLLECT.

πους ἐπιγεγονότας τοῦ Θεοῦ, καὶ παρ' αὐτοῦ τὴν ψυ-
χὴν εἰληφότας, καὶ ὄντας ὅλως τοῦ Θεοῦ, ἐτέρῳ δου-
λεύειν δεσπότῃ· πρὸς δὲ καὶ θεραπεύειν ἀντὶ μὲν
τοῦ βασιλέως τὴν τύραννον, ἀντὶ δὲ τοῦ ἀγαθοῦ τὸν
πονηρόν; Τίς γάρ, ὦ πρὸς τῆς ἀληθείας, σωφρονῶν
γα, τὰγαθὸν καταλείπων, κακίᾳ σὺναστῖν; Τίς δαί,
ὅστις τὸν Θεὸν ἀποφεύγων, δαιμονίως συμβίῃ; Τίς
δαί, οὐδὲ εἶναι δυνάμενος τοῦ Θεοῦ, δουλεύειν ἴδει-
ται; ἢ τίς οὐρανοῦ πολίτης εἶναι δυνάμενος, ἔραβόν
διώκει, ἐξὸν περὶ ἀδίστον γεωργεῖν, καὶ οὐρανοῦ πε-
ριπολεῖν, καὶ τῆς ζωτικῆς καὶ ἀκηράτου μεταλαμβάνειν
πηγῆς, κατ' ἴχνος (15) ἐκείνης τῆς φωτεινῆς
ἀροστατοῦντα νεφέλης, ὡσπερ ὁ Ἠλίας, θεωροῦντα
τὸν ὑπερὸν σπητήριον (14); Οἱ δὲ, σκολιῶν δίκην,
περὶ τέλματα καὶ βορβόρους, τὰ ἴδωντ' ῥεύματα, κα-
λυδούμενοι, ἀνοήτους καὶ ἀνοήτους ἐκθόσκονται
πρυφᾶς, ὑπόδειξις τινὲς ἄνθρωποι. Ὑψὲς γάρ, φησὶν (15),
ἠδονται βορβόρῳ μᾶλλον ἢ καθαρῷ ὕδατι· καὶ
ἐπὶ φορυτῶ (16) μυχγαίνουσι, κατὰ Δημόκριτον.
Μὴ δῆτα οὖν, μὴ δῆτα ἐξανδραποδισθῶμεν, μηδὲ
ὑπόδειξις γενώμεθα, ἀλλ' ὡς τέκνα φωτὸς γνήσια,
ἀναθρήσωμεν καὶ ἀναβλέψωμεν εἰς τὸ φῶς, μὴ νό-
θους ἡμᾶς (17) ἐξελέγξῃ ὁ Κύριος, ὡσπερ ὁ ἥλιος
τοῦς ἀστέρας. Μετανοήσωμεν οὖν, καὶ μεταστῶμεν ἐξ
ἀμαθίας εἰς ἐπιστήμην, ἐξ ἀφροσύνης εἰς φρόνησιν,
ἐξ ἀκρασίας εἰς ἐγκράτειαν, ἐξ ἀδικίας εἰς δικαιο-
σύνην, ἐξ ἀθεότητος εἰς Θεόν. Καλὸς ὁ κίνδυνος (18)
αὐτομολεῖν πρὸς Θεόν· πολλῶν δὲ καὶ ἄλλων ἐστὶν
ἀπολαῦσαι ἀγαθῶν τοῦς δικαιοσύνης ἐραστὰς, οἱ τὴν
αἰδίον διώκομεν σωτηρίαν, ἀσὰρ δὲ καὶ ὧν αὐτὸς
αἰνίσσεται ὁ Θεὸς διὰ Ἡσαίου λαλῶν· Ἔστι κληρο-
νομία τοῖς θεραπεύουσιν Κύριον· καλὴ γὰρ καὶ ἐρά-
σμιος ἡ κληρονομία, οὐ χρυσίον, οὐκ ἄργυρος, οὐκ
ἐσθής, ἐνθα πῶς σῆς καὶ τὰ τῆς γῆς ἀστυῆς σου
καταδύεται, περὶ τὸν χαμαιζήτηλον πλοῦτον ὀφθαλμῶν
ἀλλ' ἐκεῖνος ὁ θησαυρὸς τῆς σωτηρίας, πρὸς ὃν γὰρ
ἐπαίγεσθαι χρὴ, φιλοπόνητος γενόμενος. Συναπαί-
ρει (19) δὲ ἡμῶν ἐνθένδε τὰ ἔργα τὰ ἀστεῖα, συνίπτα-
ται (20) τῷ τῆς ἀληθείας περὶ. Ταύτην ἡμῶν τὴν
κληρονομίαν ἐγχειρίζει ἡ αἰδίας διαθήκη τοῦ Θεοῦ,
τὴν αἰδίον δωρεὰν χορηγοῦσα (21)· ὁ δὲ φιλόστοργος

A miseretur, etiamnum exposcit pœnitentiam. Jam
vero quærere ex vobis velim, ecquidnam vobis vi-
deatur absurdius, quam ut vos, qui a Deo facti
estis, qui animas vestras illi debetis acceptas, et
toti denique, quancunq̄ forte estis, ejus estis,
alii cuiquam domino serviat; præterea ut pro
rege tyrannum, pro bono pessimum colatis? Quis
enim, o per veritatem, cui sana mens inest, bono
derelicto, malitiæ adhaeret? Quis Deum fugiet,
ut demoniorum convictu fruatur? Quis, cum
Dei filiis annumerari liceat, servitatem ducit po-
tiores? Aut quis in crebum recipi conten-
dit cum cœli civis esse possit; cum ei liceat para-
disum colere, et cœlos circumire, vitalisque et pe-
rennis esse fontis particeps *lucidam illam nubem*
B per aera sequenti, et salutarem pluviam, velut olim
Elias, contemplanti? Cæteri autem, instar vermium,
in paludibus ac cœno, voluptatis nempe fluentis,
volutantes, stultis ac inutilibus pascuntur deliciis,
porcini plane homines. *Solent enim porci, ut aiunt,
cœno potius quam puriore aqua delectari*, et, quod a
Democrito dictum accepimus, *faedas colluviones in-
sane concupiscunt*. Nequaquam igitur nos manci-
pari sinamus aut porcis effici similes, sed tanquam
germani *lucis filii*⁹², sursum oculos attollamus ad-
versus lucem, ne quemadmodum sol aquilas, ita
nos Dominus adulterinos arguat. Agamus ergo pœ-
nitentiam, et ab ignoratione transeamus ad scien-
tiam, ab imprudentia ad prudentiam, ab intempe-
rantia ad temperantiam, ab injustitia ad justitiam,
ab impietate ad Deum. Pulchrum est periculum ad
Deum transfugere. Nam cum alia bona permulta
proposita nobis sint, qui justitiam colimus, vitam-
que æternam persequimur, tum ea vero præcipue;
quæ Deus ipse per Isaiam significavit: *Constat cul-
toribus Domini hæreditas*⁹³; perpulchra sane et
amabilis hæreditas, non autem, non argentum, non
vestis, quam *tinea*; nec res terrenæ quas latro su-
bit⁹⁴, humilium abjectarumque divitiarum amore
captus; verum *thesaurus* ille salutis, ad quem nos
oportet contendere, Verbi amatores factos. Hinc

✠ P. 75 ED. POTTER, 59 ED. PARIS. ⁹² Ephes. v, 8. ⁹³ Isa. LIV, 17. ⁹⁴ Matth. vi, 19, 20.

(15) Κατ' ἴχνος. Respicere videtur III Reg. xviii, D
44, 45: Ἰδοὺ νεφέλη μικρὰ, ὡς ἴχνος ἀνδρὸς,
ἀνάγουσα ὕδωρ. . . καὶ ἐγένετο ὑπερὶς μέγας. Et
Matth. xvii, 5: Ἰδοὺ νεφέλη φωτεινὴ ἐπεσκίασεν
αὐτούς, nempe, Moysen et Elham.

(14) Τὸν ὑπερὸν σπητήριον. Malim, articulo gemi-
nato, τὸν ὑπερὸν τὸν σπητήριον, ut alibi passim, et
paulo ante, SYLBURG.

(15) φησὶν. A. φασίν plurali numero: ut alludat ad
proverbium. SYLBURG. — Hoc proverbiale dictum
rursus laudavit Clemens Strom. i, p. 270: Εἰ δὲ μὴ
πάντων ἡ γνώσις, ἕνος λύρας, ἢ φασίν οἱ παρομιμαζό-
μενοι, τοῖς πολλοῖς τὰ συγγράμματα· ὕψος γοῦν βορ-
βόρῳ ἴδονται μᾶλλον ἢ καθαρῷ ὕδατι.

(16) Ἐπὶ φορυτῶ. Herveus vertit, in palea cu-
mulo: φορυτός licet Hesychio significet ἄχυρα, et
quisquiliās aridas, sumitur tamen pro colluvione
quavis: ut Chrysostomus τὸν φορυτὸν τῶν ἀμαρ-
τιῶν, dixit τὴν ἀκαθαρσίαν. Horatius, . . . *amica luto*
sus. COLLECT.

(17) Ἡμᾶς. Sic legit Sylburgius, pro ὑμᾶς.

(18) Καλὸς ὁ κ. Horatius lib. iii, od. 25, v. 18:

. . . *Dulce periculum est,
O Lenæe, sequi deum.*

(19) Συναπαίρει. Et hoc Platoni suo debet Cle-
mens. Sane Platonici amorem illum bonum et pu-
dicum, qui a cœlo, ut volebat Socrates, non ab ulla
libidine in animum philosophi illabitur, ἀστεῖον δι-
cunt. Alcinous, plane ut hic Clemens, τὸ φαῦλον καὶ
τὸ ἀστεῖον opposuit: Ἔστι δὲ ἐρωτικὴ, ἢ μὲν ἀστεῖα,
ἢ τῆς σπουδαίας ψυχῆς, ἢ δὲ φαύλη, ἢ τῆς κακῆς.
Ita, ἀστεῖα ἔργα dicit noster, τὰ ἀγαθὰ. Et Theodo-
rus, ἐν ταῖς Ἐκλογαῖς, τὴν ἀστεῖαν ἀρετὴν dixit:
Νοεῖται μέγα, καὶ ἀπερινόητον, καὶ κάλλιστον φῶς,
ἀπρόσιτον, πᾶσαν δύναμιν ἀγαθὴν, πᾶσαν ἀστεῖαν
ἀρετὴν συγκεκληρωμένον. HEINSIUS.

(20) Συνίπταται. Καὶ συνίπταται. Nov. recte.

(21) Χορηγοῦσα. Χορηγοῦσαν. Nov.

autem una migrant bona ac præclara opera, pen- nisque veritatis nobiscum simul evolant. Hanc nobis hæreditatem, æternum sane donum, æternum Dei fœdus in manus tradit. Pater autem ille noster, qui vere est pater, nosque impensius amat, **27** hortari, monere, emendare, diligere nunquam desinit; nec enim desinit servare, verum optimum dat consilium, *Justi efficiamini, inquit Dominus. Qui sititis, ite ad aquam; et quicumque non habetis pecuniam, ite et emite, et bibite, absque pecunia*⁹⁵. Ad lavationem, ad salutem, ad illuminationem hortatur, aperte & propemodum clamans, Do tibi, o fili, terram et mare, atque cœlum: quæque in eis sunt, omnia tibi largior animantia. Tu modo, o fili, patrem sitias, Deus tibi gratis ostendetur; veritas enim non *renditur*⁹⁶. Tibi volatilia, tibi aquatilia, tibi, denique, dat quæcunque terram habitant. Hæc eo sunt a Patre condita, ut vos iis grato memorique animo fruamini; quæ pecunia quidem emet nothus, qui *filius est perditionis*⁹⁷, cuique *mammoneæ servire*⁹⁸ constitutum est: tibi vero tanquam tua permittit, legitimo scilicet filio, qui Patrem diligis, cujus gratia *adhuc operatur*⁹⁹, cuique soli hoc promissum facit: *Et terra extendetur in firmitatem; nec enim destinata est corruptioni: mea est enim universa terra*¹, tua vero erit, si Deum receperis. Hinc iis, qui crediderunt, hoc lætissimum nuntium defert Scriptura: *Sancti autem Domini erunt hæredes gloriæ Dei, et potentia eius. Quænam est ea, dic mihi, o beate, gloria? quam oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit; et lætabuntur in regno Domini sui in æternum. Amen.*² Jam igitur accepistis, o homines, qualem quantamque Deus gratiam pollicetur; ex altera quoque parte, quæ supplicia minatus fuerit, audivistis. His Dominus ad salutem ducit, et metu et gratia hominem instituens. Quid cunctamur? cur non effugimus supplicium? cur non recipimus donum? Cur autem ea, quæ præstantiora sunt, Deum scilicet præ malo, non eligimus, et simulacrorum cultui sapientiam

Α οὗτος ἡμῶν πατήρ, ὁ ὄντως πατήρ, οὐ παύεται προ-
τρέπων, νοουθετῶν, παιδεύων, φιλῶν. Οὐδὲ γὰρ
σώζων παύεται· συμβουλεύει δὲ τὰ ἄριστα· Δίκαιοι γέ-
νεσθε (22), λέγει Κύριος. Οἱ διψῶντες, πορεύεσθε
ἐν ὕδατι καὶ ἔσσι μὴ ἔχετε ἀργύριον, βαδίσατε,
καὶ ἀγοράσατε, καὶ πίετε, ἄνευ ἀργυρίου. Ἐπὶ τὸ
λουτρῶν, ἐπὶ τὴν σωτηρίαν, ἐπὶ τὸν φωτισμὸν (23) πα-
ρακαλεῖ, μονονουχὶ βροτῶν καὶ λέγων· Τὴν σοὶ δι-
δομι καὶ θάλασσαν, παιδίον, οὐρανόν τε· καὶ τὰ ἐν
αὐτοῖς πάντα ζῶά σοι χαρίζομαι. Μόνον, ὦ παιδίον,
εἰρήσεν τοῦ Πατρὸς· ἀμισθαί σοι δειχθήσεται ὁ Θεός·
οὐ κατηλεύεται ἡ ἀλήθεια. Δίδωσί σοι καὶ τὰ πτηνὰ,
καὶ τὰ νηκτὰ (24), καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς. Ταῦτά σου
ταῖς εὐχαρίστοις τροφαῖς (25) δεδημιούργηκεν ὁ Πα-
τήρ· ἅπερ ἀργυρίῳ μὲν ὠνήσεται ὁ νόθος, ὃς ἀπω-
λείας ἐστὶ παιδίον, ὃς μαμωνᾶ δουλεύειν προήρηται·
σοὶ δὲ τὰ σὰ ἐπιτρέπαι, τῷ γνησίῳ λέγει, τῷ φιλοῦντι
τὸν Πατέρα, δι' ἧν ἔτι ἐργάζεται, ὃ μόνῳ καὶ ὑπι-
σχνεῖται, λέγων· Καὶ ἡ γῆ παραταθήσεται (26)
εἰς βεβαίωσιν· οὐ γὰρ κροῦται (27) τῆ εθορᾶ·
Ἐμὴ γὰρ ἐστὶ πῦσα ἡ γῆ· ἐστὶ δὲ σὴ (28), ἐάν
ἀπολάβῃς τὸν Θεόν. Ὅθεν ἡ Γραφή εἰκότως εὐαγγε-
λίζεται τοῖς πεπιστευκόσιν· Οἱ δὲ ἅγιοι (29) Κυρίου
κληρονομήσουσι τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν δύ-
ναμιν αὐτοῦ. Ποῖαν, ὦ μακάριε, δόξαν, εἰπέ μοι;
ἦν ἐφθαλμῶς οὐκ εἶδεν, οὐδέ οὖς ἤκουσεν, οὐδέ
ἐπὶ καρδίᾳ ἀνθρώπου ἀνέβη· καὶ χαρήσονται ἐπὶ
τῇ βασιλείᾳ τοῦ Κυρίου αὐτῶν εἰς τοὺς αἰῶνας.
Ἄμην. Ἔχετε, ὦ ἄνθρωποι, τὴν θείαν τῆς χάριτος
ἐπαγγελίαν· ἀκτῆσατε καὶ τὴν ἄλλην τῆς κολάσεως
ἀπειλήν· δι' ὧν ὁ Κύριος σώζει, φόβῳ καὶ χάριτι
C παιδαγωγῶν τὸν ἄνθρωπον. Τί μέλλομεν; τί οὐκ ἐκ-
κλίνομεν τὴν κλίμακον; τί οὐ καταδεχόμεθα τὴν δω-
ρεάν; τί δὲ οὐχ αἰρούμεθα τὰ βελτίονα, Θεὸν ἀντὶ
τοῦ πονηροῦ, καὶ σοφίαν εἰδωλολατρίας προκρίνομεν,
καὶ ζωὴν ἀντικαταλλάσσομεθα θανάτῳ; Ἴδου τέ-
θειρα (30) πρὸ προσώπου ἡμῶν, φησὶ, τὸν θάνα-
τον καὶ τὴν ζωὴν. Πειράζει σε ὁ Κύριος, ἐκλέξα-
σθαι τὴν ζωὴν. Συμβουλεύει σοι ὡς πατήρ (31),
παῖθῃσθαι τῷ Θεῷ (32). Ἐάν γὰρ ἀκούσῃτέ μου,

95 P. 76 ED. POTTER. 60 ED. PARIS. 96 Isa. LV, 1. 97 II Cor. II, 17. 98 Joan. XVII, 12; II Thess. II, 5. 99 Math. VI, 24; Luc. XVI, 13. 1 Joan. V, 17. 1 Levit. XXV, 25. 2 I Cor. II, 9.

(22) Δίκαιοι γένεσθε. Ἔσεσθέ μοι δίκαιοι Bibl. Græc. Mox, βαδίσαντες ἀγοράσατε pro βαδίσατε καὶ ἀγ. Dein φάγετε pro πίετε. Ibid.

(23) Φωτισμὸν. Hac voce Patres baptismum, et gratiam baptizatis collatam ubique denotant, secuti Hebr. VI, 4: Ἀδύνατον γὰρ τοὺς ἅπασι φωτισθέντας, γουσαμένους τε τῆς δωρεᾶς τῆς ἐπουρανοῦ, καὶ μετόχους γεννηθέντας Πνεύματος ἁγίου, etc. Clemens, *Pædag.* lib. I, cap. 6, p. 92, 95: Τελειοῦται δὲ τῷ λουτρῷ μόνῳ, καὶ τοῦ Πνεύματος τῆ καθόδῳ ἀγιάζε-
ται. — Βαπτίζόμενοι, οἰσποιοῦμεθα· οἰσποιοῦμενοι, τελειοῦμεθα.

(24) Νηκτὰ. Νοκτὰ. Nov. mendose.

(25) Τροφαῖς. Hervetus et A. malunt τροφαῖς, alimentis. SYLB. — Sed Clemens τροφαῖς dixit, ut copiam et alluentiam rerum inueneret.

(26) Παραταθήσεται. Sic Flor., Sylb.; παρατα-
θήσεται, Heinsiana, et reliquæ post eam edunt. Vera lectio videtur fuisse, οὐ παραθήσεται, quam exhibet Nov. Clemens enim respicit Levit. XXV, 23: Ἡ γῆ οὐ παραθήσεται εἰς βεβαίωσιν.

(27) Κροῦται. Aptius κροῦται: vitiatum, læditur, a χέρ ποτα. Ut apud Hesychium quoque, κε κρηωμένη, κεκακωμένη. SYLBURG. — Sed nulla mutatione opus est.

(28) Ἐστὶ δὲ σὴ. A. ἐστὶ δὲ καὶ σὴ, est vero, et ita. SYLB. — Quam lectionem firmat Nov. Paulo ante, πᾶσα omittunt Bibl. Græc.

(29) Οἱ δὲ ἅγιοι. Similia quædam occurrunt Prov. III, 5, 6, Isa. LXV, 9. Verba hæc, ut etiam ea, quæ paulo post occurrunt, χαρήσονται ἐπὶ, etc., hactenus frustra quæsiui. Conf. Apoc. XI, 15.

(30) Ἴδου τέθειρα. Hæc Moysis et Isaiaæ dicta eodem, quo Clemens, sensu ante illum exhibuit Justin. M. *Apol.* I, c. 56, p. 84, 85. Porro δέδοξα pro τέθειρα habent Bibl. Gr. Neutrum agnoscit Justin.

(31) Ὡς πατήρ. Justinus loco superius dicto, Διὰ Ἡσαΐου, τοῦ ἐτέρου προφήτου, ὡς ἀπὸ τοῦ Πατρὸς τῶν ὅλων καὶ δεσπότητος Θεοῦ· per Isaiam, prophetam alium, velut a Patre rerum omnium et dominatore Deo.

(32) Παῖθῃσθαι τῷ Θ. Παῖθῃσθε τῷ Θεῷ, Nov.,

ψησι, καὶ θελήσητε, τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς φάγεσθε. ὑπακοῆς ἢ χάρις. Ἐὰν δὲ μὴ ὑπακούσητέ μου, μηδὲ θελήσητε, μάχαιρα ὑμῶν καὶ πῦρ κατέδε-
ται (55) παρακοῆς ἢ κρίσις. Τὸ γὰρ στόμα Κυ-
ρίου ἐλάλησεν ταῦτα· λόγος ἀληθείας, Λόγος Κυρίου.
Βούλεσθε ὑμῖν ἀγαθὸς γένομαι σύμβουλος; Ἀλλ' ὑμεῖς μὲν, ἀκούσατε· ἐγὼ (54), εἰ δυνατόν, ἐνδείξο-
μαι· ἐχοῦν μὲν ὑμᾶς, ὧ ἄνθρωποι, αὐτοῦ περὶ
ἐγνωσμένους τοῦ ἀγαθοῦ, ἐμψυτον ἐπάγεσθαι μάρ-
τυρα ἀξιόχρεων, πίστιν αὐτόθεν οἰκοθεν περιφανῶς
αἰρουμένην τὸ βέλτιστον, μηδὲ ζητεῖν εἰ μεταδιω-
κτέον ἐκπονεῖν (55). Καὶ γὰρ εἰ τῷ μεθυστέον, φέρε
εἰπεῖν, ἀμφιβάλλειν γρή· ὑμεῖς δὲ, πρὶν ἢ ἐπισκέ-
ψασθε, μεθύετε· καὶ εἰ ὑβρίζετε, οὐ πολυπραγμο-
νεῖτε, ἀλλ' ἢ τάχος (56) ὑβρίζετε. Μῶλον δ' ἄρα, εἰ
θεοσεβητέον, ζητεῖτε, καὶ εἰ τῷ σόφῳ τούτῳ δὴ τῷ
θεῷ καὶ τῷ Χριστῷ κατακολουθητέον· ταῦτα δὲ,
βουλῆς καὶ σκέψεως ἀξιῶτε, οὐδ' ὃ πρόπει θεῷ, ὃ
εἰ ποτέ ἐστι, νενοσκότας. Πιστεύσατε ἡμῖν κἄν ὡς
μέθη, ἵνα σωφρονήσητε· πιστεύσατε κἄν ὡς ὕδρι,
ἵνα ζήσητε. Εἰ δὲ καὶ παῖθεσθαι βούλεσθε (57), τὴν
ἐναργῆ τῶν ἀρετῶν ὑποπτεύσαντας πίστιν, φέρε
ὑμῖν ἐκ περιουσίας τὴν περὶ τοῦ Λόγου παραθήσο-
μαι πειθῶ. Ὑμεῖς δὲ (καὶ γὰρ (58) τὰ πάτρια ὑμᾶς
ἐτι τῆς ἀληθείας ἀπασχολοῖ ἔθνη προκατατρημένους)
ἀκούουσ' ἂν ἤδη, τὸ μετὰ τοῦτο ὅπως ἔχει· καὶ δὴ
μή τις ὑμᾶς τοῦδε τοῦ ὀνόματος αἰσχύνῃ προκατα-
λαβανέτω, ἢ τ' ἀνδράσι μέγα σίνεται (59), παρα-
τρέπουσα σωτηρίας. Ἀποδυσάμενοι δ' οὖν περιφανῶς
ἐν τῷ τῆς ἀληθείας σταδίῳ γνησίως ἀγωνιζώμεθα,
βραβεύοντες μὲν τοῦ Λόγου τοῦ ἀγίου, ἀγωνοθετοῦν-
τος δὲ τοῦ Δεσπότης τῶν ὅλων. Οὐ γὰρ μικρὸν
ὑμῖν (40) τὸ ἄθλον ἀθανασία πρόκειται. Μὴ οὖν ἐτι
φροντίζετε, μηδὲ εἰ ὀλίγον τι (41) ὑμᾶς ἀγορεύουσι
σύρρακές τινες ἀγοραῖοι, δεισιδαιμονίας ἄθεοι χορευ-
ταί, ἀνοίᾳ καὶ παρανοίᾳ ἐπ' αὐτὸ ὠθοῦμενοι τὸ βάρα-
θρον, εἰδῶλων ποιηταί, καὶ λίθων προσκυνηταί. Οἷδε
γὰρ ἀνθρώπους ἀποθεῶν τετολημῆκασιν, τρισκαιδέκα-
τον (42) Ἀλέξανδρον τὸν Μακεδόνα ἀναγράφοντες

A præferimus, et pro morte vitam comparamus? *Ecce*,
inquit, *ante faciem vestram posui mortem et vitam* 3.
Tentat te Dominus, ut vitam eligas. Hortatur, tan-
quam pater, et suadet, ut Deo obedias. *Si enim me*,
inquit, *audieritis et volueritis, bona terræ comedetis*
4: hanc constituit obedientiæ gratiam. *Sin au-*
tem mihi non obedieritis, neque volueritis, gladius
vos et ignis devorabit 5: hoc adversus contuma-
ciam iudicium pronuntiat. *Hæc enim locutum est*
os Domini 6, veritatis lex, Domini Verbum. ✕ Pla-
cetne, ut, quod maxime vobis expediat, consi-
liam exponam? Vos igitur attendite; ego autem
clare, pro meis viribus, exhibebo. Oportebat qui-
dem vos, o homines, cum de bono cogitaretis, te-
stem adhibuisse insitum ac idoneum, fidem, quæ
ex se statim ac sua natura eligit, quod est præ-
stantissimum; nec an ea sit persequenda, tam diu
querere aut laborare. Nemo enim vestrum dubitat,
verbi causa, an oporteat inebriari, verum, prius-
quam consideretis, inebriamini. Nec valde solliciti
estis, an liceat injuriam facere; sed eam, quam
potestis celerrime, facitis; in hoc solum hæretis,
an Deus sit colendus? et an hic sapiens, Deus
nempe et Christus, sit sequendus? Hæc digna con-
sultatione ac deliberatione vestra existimatis; quid
sit Deo aptum ac decens, minime cogitantes. Cre-
dite saltem nobis, quemadmodum soletis ebrietati,
ut sobrii evadatis. Credite saltem quemadmodum
injuriæ, ut vitam consequamini. Quod si agnita
virtutum manifesta fide, obtemperare volueritis,
ex abundantî vobis afferam, quæ ad eliciendum
vestrum consensum a verbo suppeditata sunt. Vos
autem (patrii enim mores sic vos præoccupaverunt,
ut a veritatis studio huc usque penitus averterint)
jam tandem ad ea, quæ consequuntur, animos at-
tendite. Nec hujusce nominis pudor aliquis præce-
ptos deterreat, qui a salute homines adducere, maxi-
mumque illis damnum afferre solet. Quapropter
palam exuentes nos vestibus, in stadio veritatis

✕ P. 77 ED. POTTER, 61 ED. PARIS. 3 Deuter. xxx, 15, 19. 4 Isa. i, 19. 5 Ibid. 20° Isa. i, 20; xxxiii, 11.

hanc sententiam ad ea, quæ sequuntur, trahens. *Mox*, Ἐὰν θέλητε, καὶ εἰσακούσητέ μου, et paulo
post ἔὰν δὲ μὴ θέλητε καὶ μὴ εἰσακούσητε. *Bibl. Gr.*

(55) *Μάχαιρα ὑμῶν καὶ πῦρ κατ.* Hæc verba καὶ
πῦρ, quæ Isaiaæ textus hoc loco non agnoscit, inter-
pretamentum esse vocis μάχαιρα, facile concedet,
qui Justinî verba legerit, loco superius dicto: Τὸ
δὲ προειρημένον, μάχαιρα ὑμῶν κατέδεταί, οὐ λέ-
γει διὰ μαχαιρῶν φονευθήσεσθαι τοὺς παρακούσαν-
τας, ἀλλ' ἢ μάχαιρα τοῦ θεοῦ ἐστὶ τὸ πῦρ, οὗ βροχῆ
γίνονται οἱ τὰ φαῦλα πράττειν αἰρούμενοι· διὰ τοῦτο
λέγει, μάχαιρα ὑμῶν κατέδεταί· τὸ γὰρ στόμα Κυ-
ρίου ἐλάλησεν. Εἰ δὲ καὶ περὶ τεμνουσῆς καὶ αὐτίκα
ἀπαλλασσοῦσῆς μαχαίρας ἔλεγον, οὐκ ἂν εἶπε, κατέ-
δεταί. Quod autem superius dictum est, « Gladius
depascet vos, » non innuit immorigeros gladiis cæsum
iri: verum gladius Dei est ignis, cui pabulum sunt,
qui mala facere eligunt: propterea, « Gladius, in-
quit, depascet vos: os enim Domini locutum est. »
Quod si de gladio dixisset, qui dissecat et confestim
emittit, verbo « depascet » usus non fuisset. Huic vero
interpretationi ansam præbuit alius Isaiaæ locus,
quo dicitur πῦρ κατέδεταί ὑμᾶς, Isa. xxxiii, 11.

(54) Ἐγώ. Ἐγὼ δὲ scribendum ex Nov.

(55) Μηδὲ ζητεῖν εἰ μεταδιωκτέον ἐκπονεῖν.

A. ζητεῖν ἢ ἐκπονεῖν εἰ μεταδιωκτέον. *Sylburg.*

(56) Ἀλλ' ἢ τάχος. Rectius ἀλλ' ἢ τάχος, ut
infra. 13.

(57) *Εἰ δὲ καὶ π. β.* Malim, εἰ δὲ καὶ μὴ παῖθε-
σθαι βούλεσθε· quod si nolitis mihi obtemperare, eo
quod manifestam virtutum fidem suspectam habeatis,
age vobis ex abundantî, etc. Nam ὑποπτεύων non
est suspicere, admirari, quo sensu id accepit Her-
veyus, sed suspicari et dubitare. Nisi potius scriben-
dum sit ἐποπτεύσαντας.

(58) Καὶ γὰρ. Οὐ γὰρ Nov.

(59) Ἡ τ' ἀνδράσι μέγα σίνεται. Hesiodi est
carmen in Oper. 516:

Αἰδώς ἢ εἰ ἀνδραμέγα σίνεται, οὐδ' ἐνίνησιν.
Et Homeri *Iliad.* Ω, v. 45. Ex quibus locis hic
emendandus. Reperitur et apud Stobæum tit. *Le*
verecundia 51. Non ergo fortes solum, sed quosvis
inducat poeta, et vitiosam verecundiam intelligit.
COLLECT. — Perperam igitur quidam γίνεταί pro σί-
νεταί substituerunt.

(40) Ἐμῖν. Ἐμῖν Nov. recte.

(41) Ὀλίγον τι. Potest etiam legi ἄλογόν τι. H. V.
Sylburg.

(42) *Τρισκαιδέκατον.* Alexandro sc. addito, duo-
decim majorum deorum numerum augeri volebant.

legitime certemus, iudice quidem sancto Verbo, Domino autem totius rerum universitatis certaminis instructore. Nobis enim haud leve præmium, immortalitas proposita est. Ne sit igitur curæ, si contentius de vobis loquantur quidam de sæce populi, qui impios superstitionis choros exercent, amentia sua ac insania præcipites in ipsum barathrum acti, simulacrorum fabricatores, lapidumque cultores. Hi sunt enim, qui homines ausi fuerunt in deos referre; qui Alexandrum Macedonem, quem Babylon ostendit mortuum, deum decimum tertium numerabant. Proinde divinum illum Sophistam, cui nomen erat Theocrito, non possum non suspicere ac admirari. Nam is, Alexandro mortuo vanas de diis opiniones, quæ in animis hominum insederant, irridens, ad suos cives, ✕ *Bono*, inquit, *o viri, estote animo, quandiu deos ante homines mori videtis*. Sane autem qui deos sibi corporeos et aspectabiles, horumque, qui procreati ac geniti sunt, colluviem asciscit, et veneratur, longe est illis ipsis dæmonibus infelicior. Deus enim nequaquam est, sicut dæmones, injustus, sed, quam fieri potest, justissimus: nec est illi quidquam similius, quam qui ex nobis quam justissimus fuerit:

*Venite e viis tota gens operariorum,
Qui Jovis filiam visu terribilem, Operariam deam,
Appositis vannis colitis, stolidi,*

qui lapidibus a vobismetipsis elaboratis divinos honores tribuitis. Huc etiam accedant Phidias vester et Polycleetus, Praxiteles etiam et Apelles, et cæteri denique omnes qui mechanicas artes exercent, terreni terræ opifices: *Tunc enim, ut quadam prophetia dicitur, infeliciter hic evenient res, cum statuæ crediderint*. Accedant, inquam (nec enim desinam vocare) viles illi ac sordidi artifices. Ho-

✕ P. 78 ED. POTTER, 61-62 ED. PARIS.

(45) *Θεόκριτος*. De Theocrito, Chio oratore, Metrodori discipulo, conf. Suidas, Vossius, *De histor. græc.*, lib. III, Jonsius, *De Scriptor. hist. philos.*, lib. I, c. 9. Memoratur illius aliud de Alexandro dictum apud Athenæum lib. I, c. 9.

(44) *Γενητῶν*. A. γεννητῶν, genitorum. SYLBURG. — Τούτων omittit Nov.

(45) *Οἷόν τε*. Οἷοντα: Nov.

(46) *Βάτε*. Primum memento esse versiculos, qui ab auctore adducuntur; deinde, scribendum esse,

*Βάτ' ἐξ ὀδῶν δὲ πᾶς ὁ χειρῶναξ λεῶς,
Οἱ τὴν Διὸς γοργῶπιν Ἐργάτην θεῶν,
Στατοῖσι λίκνοις προτρέπεσθ' ἠλίθιοι.*

HEINSIUS. — Gatakerus *Advers.* c. 9, hoc modo versus hos scribit:

*Βάτ' εἰς ὀδῶν δὲ πᾶς ὁ χειρῶναξ λεῶς,
Οἱ τὴν Διὸς γοργῶπιν Ἐργάτην στατοῖς
Λίκνοις προτρέπεσθε.....*

Porro Ἐργάτην pro Ἐργάτην habet Nov. Verisimile est Clementem scripsisse Ἐργάτην, quo nomine Minerva vocari solet.

(47) *Λίκνοις προτρέπεσθε*. Vannum in *Rustico* carmine appellasse Virgilium, notum omnibus est; qui tamen, dum agricolarum instrumentum hoc esse traderet, docuit in alio etiam usu illud haberi solitum; et in rebus divinis, maxime Liberi patris, frequens esse consuevisse. Eruditissimus enim poeta, quod ipse sciebat, aliis quoque ἐν παρέργῳ

θεῶν, ἐν Βαβυλῶν ἤλεγξε νεκρὸν. Ἄγαμαι τοίνυν τὸν βεῖον σοφιστὴν Θεόκριτος (45) ἕνομα αὐτῷ· μετὰ τὴν Ἀλεξάνδρου τελευτὴν ἐπισκώπτων ὁ Θεόκριτος τὰς δόξας τὰς κενὰς τῶν ἀνθρώπων, ἃς εἶχον περὶ θεῶν, πρὸς τοὺς πολίτας, Ἄνδρες, εἶπεν, θαρσύνετε ἄχρις ἂν ὀράτε τοὺς θεοὺς πρότερον τῶν ἀνθρώπων ἀποθνήσκοντας. Θεοὺς δὲ δὴ τοὺς ὀρατοὺς καὶ τὸν σύγκλυδα τῶν γεννητῶν (44) τούτων ὄχλον ὁ προσκυνῶν καὶ προσεταιριζόμενος, αὐτῶν ἐκαίνων τῶν δαιμόνων ἀβλιώτερος μακρῶ. Θεὸς γὰρ οὐδαμῆ οὐδαμῶς ἄδικος, ὡσπερ οἱ δαίμονες· ἀλλ', ὡς οἷόν τε (45), δικαιοτάτος, καὶ οὐκ ἔστιν αὐτῷ ὁμοιότερον οὐδὲν, ἢ ὅτ' ἂν ἡμῶν γένηται ὅτι δικαιοτάτος. Βάτε (46) εἰς ὀδῶν δὴ, πᾶς ὁ χειρῶναξ λεῶς, οἱ τὴν Διὸς γοργῶπιν Ἐργάτην θεῶν στατοῖσι λίκνοις προτρέπε-

σθε (47), ἠλίθιοι, τῶν λίθων δημιουργοὶ τε καὶ προσκυνηταί. Φειδίας (48) ὑμῶν καὶ ὁ Πολύκλειτος ἠχόντων, Πραξιτέλης τε αὐτῶ καὶ Ἀπελλῆς, καὶ ὅσοι τὰς βαναύσους (49) μετέρχονται τέχνας, γῆνοι γῆς ὄντες ἐργάται. Τότε γάρ, φησὶ τις προφητεία, δυστυχήσει τὰ τῆδε πράγματα, ὅτ' ἂν ἀνδράσι πιστεύσωσιν. ἠχόντων οὖν αὐθις (οὐ καὶ ἀνήσω (50) καλῶν) οἱ μικροτέχνη (51). Οὐδεὶς ποὺ τούτων ἐμπνουν εἰκόνα δεδημιούργηκεν, οὐδὲ μὴν ἐκ γῆς μαλθακὴν ἐμάλαξε σάρκα. Τίς ἔτηξε μυελόν; ἢ τίς ἐπηξεν ὀστέα; τίς νεῦρα διέτεινεν; τίς φλέβας ἐφύσησεν; τίς αἷμα ἐνέχεεν ἐν αὐταῖς; ἢ τίς δέρμα περιέτεινεν; ποῦ δ' ἂν τίς αὐτῶν ὀφθαλμοὺς ποιῆσαι βλέποντας; τίς ἐνεφύσησε ψυχὴν; τίς δικαιοσύνην ἐδώρησατο; τίς ἀθανασίαν ὑπέσχηται; μόνος ὁ τῶν ὄλων δημιουργός, ὁ ἀριστοτέχνης (52) Πατήρ, τοιοῦτον ἀγαλμα ἐμφύγον ἡμᾶς, τὸν ἀνθρώπον, ἐπλασεν. Ὁ δὲ Ὀλύμπιος ὑμῶν, εἰκόνας εἰκῶν, πολὺ τι τῆς ἀληθείας ἀπάδων, ἔργον ἐστὶ κωφῶν χειρῶν Ἀττικῶν (53). Ἡ (54) μὲν γὰρ τοῦ Θεοῦ εἰκῶν ὁ Λόγος αὐτοῦ· καὶ υἱὸς τοῦ Νοῦ γνήσιος, ὁ θεῖος Λόγος, φωτὸς

notum esse voluit. Intelligit autem, ut opinor, vannum, quod λίκνον Græci vocant, instrumentum ad cuncta pene sacrificia idoneum, ut veteres grammatici tradunt; unde qui illud gerebat in sacris, λικνοφόρος vocabatur. Plutarchus, in *Alexandro*: Ἐκ τοῦ κίττου καὶ τῶν μουσικῶν λίκνων. P. Victorius, in *Varronem*. Suidas, Τὸ λίκνον πρὸς πᾶσαν τελευτὴν καὶ θυσίαν ἐπιτρέπειν ἐστὶ. Virgilius, *1 Georg.*:

Arbutæ crates, et mysticâ vannus Iacchi.
COLLECT.

(48) *Φειδίας*. Ὁ Φειδίας Nov.

(49) *Τὰς βαναύσους... τότε*. Hæc exciderunt e Nov.

(50) *Οὐ καὶ ἀνήσω*. Aptius opinor, οὐ γὰρ ἀνήσω, ut supra. SYLBURG. — Hanc conjecturam firmat Nov.

(51) *Μικροτέχνη*. Hos opponit τῷ ἀριστοτέχνῳ, de quo paulo post. Mox, ἐμπνουν pro ἐμπνουν, Nov. mendose.

(52) *Ἀριστοτέχνης*. A. ἀριστοτέχνης, sed Doricum ἀριστοτέχνης consulto usurpatum videtur, ut clarum sit fontis indicium. SYLBURG.

(53) *Χειρῶν Ἀττικῶν*. Hoc est, Phidiæ Atheniensis. Ejus enim opus fuisse Jovem Olympicum, testantur Clemens superius; Theophilus, *ad Autolyt.* lib. I; Pausanias, *Eliaç.* I.

(54) *Ἡ*. Articulum hunc omissum in edit. Flor. supplevit A. SYLBURG. — Verum genuinam lectionem exhibet Nov., εἰκῶν μὲν γὰρ τοῦ Θεοῦ.

ἀρχέτυπον φῶς· εἰκὼν δὲ τοῦ Λόγου, ὁ ἄνθρωπος. Ἀληθινὸς (55) ὁ νοῦς ὁ ἐν ἀνθρώπῳ, ὁ κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ καὶ κατ' ὁμοίωσιν διὰ τοῦτο γεννηθῆσαι λεγόμενος, τῇ κατὰ καρδίαν φρονήσει τοῦ Θεοῦ παρειαζόμενος Λόγῳ, καὶ ταύτῃ λογικῶς ἀνθρώπου δὲ τοῦ ἐρωμένου, τοῦ γηγενοῦς, γένος εἰκὼν τὰ ἀγάλματα τὰ ἀνδρσεϊκελά, πόρβον τῆς ἀληθείας ἐπίκαιρον (56) ἐκμαγεῖον καταφαίνεται. Οὐδὲν οὖν ἀλλ' ἢ μανίας ἐμπλεως ὁ βίος ἐδοξέ μοι γεγονέναι, τοσαύτη σπουδῇ περὶ τὴν ὕλην καταγιγνώμενος. Ἐπιτέτραπται (57) δὲ ὑπὸ κενῆς ἐδέξης ἢ συνήθειας, δουλείας μὲν γέυσασα ὕμῶν, καὶ ἀλόγου περιεργασίας, νομίμων δὲ ἀνόμων καὶ ἀπατηλῶν ὑποκρίσεων ἄγνοια, αἰτία ἤδη κατασκευασθεῖσα (58) τῷ τῶν ἀνθρώπων γένει κηρῶν ἐλευθρίων καὶ εἰδωλῶν ἐπιστηγῶν, πάλλας τῶν δαιμόνων ἐπινοήσασα μαρμαῶν, κηλίδα (59) τοῖς ἐπομένοις αὐτῇ ἐναπεμάχασα θανάτου μακροῦ. Λάθετε (60) οὖν ὕδωρ λογικόν, λούσασθε σὶ μαρμαρῶσιν, περιβράνατε αὐτοὺς ἀπὸ τῆς συνήθειας ταῖς ἀληθιναῖς σαγῶσιν καθαροὺς εἰς οὐρανοὺς ἀναβῆναι δεῖ. Ἀνθρώπος εἶ (61), τὸ κοινότατον ἐπιζήτησον, τὸν δημιουργήσαντά σε· οὐὶς εἶ, τὸ ἰδιαίτατον ἀναγνώρισον, τὸν πατέρα. Σὺ δὲ εἶ ταῖς ἀμαρτίαις παραμένεις (62), προστετηκῶς ἡδοναῖς· τίνα καλήσει Κύριος· Ὑμῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν; Ὑμῶν ἐστὶν, ἐὰν θελήσητε, τῶν πρὸς τὸν Θεὸν τὴν προαίρεσιν (63) ἐσχηκότων ὕμῶν, ἐὰν θελήσητε πιστεῦσαι μόνον, καὶ τῇ συντομίᾳ τοῦ κηρύγματος ἐπεσθαι ἢ ὑπακούσαντες οἱ Νινευῖται, τῆς προσδοκηθείσης ἐλώσεως μετανοήσῃ γνησίῳ τὴν καλὴν ἀντικατηλέξαντο σωτηρίαν. Πῶς οὖν ἀνέλιθον, φησὶν, εἰς οὐρανοὺς; Οὐὶς ἐστὶν ὁ Κύριος· στενὴ μὲν, ἀλλ' ἐξ οὐρανῶν· στενὴ μὲν, ἀλλ' εἰς οὐρανοὺς ἀναπέμπουσαι· στενὴ, ἐπὶ γῆς ὑπερρωμένη· πλατεῖα, ἐν οὐρανοῖς προσκυνουμένη. Εἶθ' ὁ μὲν ἄπιστος (64) τοῦ Λόγου, συγγνώμην τῆς πλάνης ἔχει τὴν ἄγνοιαν (65)· ὁ δὲ εἰς ὕδα βαλλόμενος, καὶ τῇ ψυχῇ παρὰ τῆς γνώμης

A rum sane nemo vivam unquam et spirantem imaginem effluxit, aut ex terra teneram carnem emolivit. Quis medullam liquefecit? quis ossa induravit? quis nervos distendit? quis venas inflavit? quis in eas sanguinem infudit? quis cutem circumduxit? **28** quis eorum unquam oculis a se formati visum est largitus? quis animam inspiravit? quis imbuit justitia? quis pollicitus est immortalitatem? Solus, qui haec universa condidit, nobilissimus artifex Pater hujusmodi nos animatam imaginem, hominem, formavit. Olympius autem vester, imaginis hujus imago, longissime discrepans a veritate, stupidum est Atticarum manuum artificium. Est enim imago Dei, ejus Verbum: Mentis nempe germanus filius, divinum Verbum, laeis archetypa lux. Verbi autem imago est homo. **29** Est enim in homine vera mens, qui ad imaginem et similitudinem Dei propterea factus esse dicitur; cordis nempe atque animi sui sensu divino Verbo seu rationi assimilatus, eoque particeps rationis. Aspectabilis autem hujus ac terrigenae hominis terrenas imagines, statuas scilicet humanam exprimentes figuram, caduca et fragilia simulacra, eaque a veritate alienissima esse, manifestum est. Unde non potuit mihi vita hominum non videri plena furoris, quae tanto in materia studio ac ardore versata est. Vana porro opinio hanc consuetudinem, quae servituti vos, curisque inutilibus ac rationi parum conscientiae subiecit, alit atque sustentat. Rituum enim impiorum, harumque fallacium imitationum ignoratio, execranda simulacra fabricandi, unaque tristissimarum cladum causa humano generi exstitit, varias daemonum formas commenta, et iis, qui ipsam sequuntur, omnibus diuturnae mortis notam impressit. Rationabilem igitur aquam accipite: Lavamini, qui polluti estis; verisque vosmet guttis a consuetudine purgate; pu-

* P. 79 ED. POTTER, 62-63 ED. PARIS. * Gen. 1, 26.

(55) Ὁ ἄνθρωπος· ἀληθινός. Absurde haec disjunctum Herveus interpret, ut etiam editiones Clementis omnes. Legendum, ὁ ἄνθρωπος ἀληθινός, ὁ νοῦς ὁ ἐν ἀνθρώπῳ· verus homo, mens scilicet, quae in homine est. LOWTHIUS. — Saepenumero Clementis dicit humanam quidem mentem τοῦ Λόγου, filii Dei, hunc vero Patris imaginem esse. Strom. v, p. 594; Εἰκὼν μὲν γὰρ Θεοῦ Λόγος θεῖος... εἰκὼν δὲ εἰκόνας ἀνθρώπινος νοῦς. Conf. p. 75, 485, 671, 708, etc. Hinc Origenes εἰκόνα Θεοῦ dicit Christum fuisse, κατ' εἰκόνα vero hominem, adv. Celsum, lib. vi, pag. 519. Idem nescio an Clementem praeculis habuerit lib. viii, p. 589, 590, quo loco dicit, *Philidæ Jovem Olympium nullius pretii videri collatum prorsus τὸν κατασκευασθέντα κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος Θεοῦ, ad eum, qui ad imaginem creatoris Dei factus est.* Dein addit, Servatorem nostrum esse perfectam Dei imaginem; homines vero, quotquot eum imitantur, esse κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος.

(56) Ἐπίκαιρον. Malim ἐπίκαιρον, quod Hesychio est ἐπίκαιρον, ἐπιθανάτιον, σαθρόν. Unde paulo post κηρῶν ἐλευθρίων mentio.

(57) Ἐπιτέτραπται. Herveus exp. *permissa est*, ac si esset haec vox ab ἐπιτρέπω deducta. Malim ἐπιτέτραπται a τρέπω, quod in versione expressimus. Quin etiam τὸ τετραμμένον apud Demosthenem

a τρέπω deductum citant Lexicographi.

(58) Ἦδη κατασκευασθεῖσα. Forsan legendum, ἤδη κατασκευάσασα. SYLBURG.

(59) Κηλίδα. Lycophron vers. 163:

Πανώλεθρον κηλίδα θεοδέξας γένει.

Perniciosas posteris imprecatus diras.

(60) Λάθετε. Λαθέξ Nov. In iis, quae statim sequuntur, partim ad aquam baptismi, partim ad veteres lustrandi ceremonias alludit.

(61) Ἀνθρώπος εἶ. Haec sic distinguit Nov. Ἀνθρώπος εἶ, τὸ κοινότατον· ἐπιζήτησον τὸν δημιουργήσαντά σε· οὐὶς εἶ, τὸ ἰδιαίτατον· ἀναγνώρισον τὸν πατέρα. *Homo es, si id spectemus, quod tibi cum aliis maxime commune est; eum require, a quo creatus es. Filius es, si spectemus, quod tibi maxime proprium est; patrem agnosce.*

(62) Παραμένεις. Sic legendum indicat tum Sylburgius, tum etiam Nov. Prius scriptum erat παραμένεις, subjunct. modo.

(63) Προαίρεσιν. Sic locum hunc distinguit Nov. Prius scriptum fuit, προαίρεσιν ἐσχηκότων ὕμῶν, ἐὰν θελ.

(64) Ὁ μὲν ἄπιστος. Conf. Strom. ii, p. 587.

(65) Ἄγνοιαν. Sic legendum pro vulgato ἄγνοια. SYLBURG.

ros enim oportet esse, qui cælum ascendunt. Homo a quo creatus es. Filius cum sis, agnosce quod est maxime proprium, tuum scilicet patrem. Tu autem voluptatibus addictus, et quasi illiquescens, etiamnum in peccatis permanes? Cui dicet Dominus: *Vestrum est regnum cælorum?*⁸ Vestrum est, quibus Deo parere propositum est, si velitis; vestrum, inquam, modo velitis credere, et compendiarium prædicationis viam sequi: cui obtemperantes Nuntiavitæ, acta sincere penitentia expectatum excidium pulcherrima salute commutaverunt. Qua igitur, inquit, ratione patebit mihi ad cælum aditus? *Via est Dominus*⁹: *angusta*¹⁰ quidem, sed quæ *e cælo*¹¹ venit; angusta quidem, sed quæ ad cælum remittit; angusta, et qua nihil est in terris contemptius; lata tamen eadem, et in cælis divino cultu dignata. Interea qui de Verbo nil unquam audivit, is propter ignorantiam erroris veniam consequitur; qui vero auribus accepit et consulto tamen incredulam mentem gerit, quo videbitur esse prudentior, eo magis ipsi sua cognitio nocet; cum ipsa cum prudentia condemnet, quod optimum & non elegerit. Est enim alioqui a natura homini insitum, ut ei quædam sit cum Deo conjunctio. Ac proinde quemadmodum equum non cogimus arare, neque taurum venari, ad id autem, ad quod natura aptum est, animal unumquodque trahimus: sic sane hominem, qui ad contemplationem cæli natus, et plane cælestis planta est, id quod in ipso inest præ cæteris animalibus peculiare atque eximium sumentes, ut Deum cognoscat, et viaticum sibi in omnia sæcula suffecturum comparet, hortamur ac suademus. Da, inquam, agriculturæ operam, si agricola es; interim dum agros colis, Deum cognosce. Naviga, qui rei nauticæ deditus es; non ante tamen, quam cælestem gubernatorem invocaveris. Militantem te deprehendit cognitio? audi imperatorem, qui nil tibi, nisi quod justum est, imperat. Proinde tanquam vino ac sopore gravati, redite tandem ad vosmetipsos: apertisque aliquantulum oculis, dispicite lapides, qui a vobis coluntur, et sumptus, quos in materiam frustra impenditis, quidnam sibi velint. Opes vestras, ac facultates in ignorantiam, quemadmodum ipsam quoque vitam in mortem effunditis, atque in hac sola vanæ vestre spei finem reperitis. Interim adeo mancipati prave consuetudini estis, ut nec vestrum ipsi misereri, neque his, quos miseriam est vestri erroris, morem gerere possitis; verum ea suspensi, ad extremum usque spiritum ultro in perniciem vestram ruitis. *Lux enim venit in mundum, sed dilexerunt homines potius tenebras quam lucem*¹²: cum ea, quæ salutem obstat, fastum, et divitias, et timorem, hoc dicto poetico abstergere licuisset:

Quo jam has ingentes opes fero? quo autem ei
[ipse
Erro?

Πῆ δὲ (73) χρήματα πολλά φέρω τὰς; πῆ δὲ
[καὶ αὐτός
Πλάζομαι;

✠ P. 80 ED. POTTER, 65 ED. PARIS. ⁸ Matth. v, 3, 10. ⁹ Joan. xiv, 6. ¹⁰ Matth. vii, 13, 14.
¹¹ Joan. iii, 13, 31. ¹² Ibid. 19.

(66) *Φέρων*. Φέρει Nov. Μοχ, καὶ ὅσω γε φρ. SYLB.

(67) *Ὁ ἄνθρ*. Articulum omittit Nov.

(68) *Ἔχειν*. Sic legendum pro vulgato ἔχει. SYLBURG. — Quam correctionem firmat Nov.

(69) *Φυτὸν οὐράνιον*. Οὐράνιον φυτόν esse hominem, tradit etiam Plutarchus *Περὶ φυγῆς*, et Plato, in *Timæi* epilogo. H. SYLBURG.

(70) *Ἐφόδιον αἰώνων, θεοσέβειαν*. Θεοσέβειαν omittit Nov. Gregorius Thaumaturgus, *Panegyri in Orig.*, p. 56-57, edit. Paris., dicit, *Legum disciplinam esse μέγιστόν ἐφόδιον, maximum subsidium*, Oratoricæ. *Ἐφόδιον, viaticum*. Persius, sat. v, v. 64, de sapientia:

φέρων (66) τὴν ἀπειθειαν, ὅσω γε φρονιμώτερος εἶναι δόξει, πρὸς κακοῦ ἢ σύνεσις αὐτῷ· ὅτι τῆ φρονήσει κέχρηται κατηγόρη, τὸ βέλτιστον οὐχ ἐλόμενος. Πέφυκε γὰρ ἄλλως ὁ ἄνθρωπος (67)· οἰκείως ἔχειν (68) πρὸς Θεόν. Ὡσπερ οὖν τὸν ἵππον ἀροῦν οὐ βιαζόμεθα, οὐδὲ τὸν ταῦρον κυνηγετεῖν, πρὸς ὃ πέφυκε δὲ ἕκαστον τῶν ζώων περιόλομεν· οὕτως ἀμέλει καὶ τὸν ἄνθρωπον ἐπὶ τὴν οὐρανοῦ γενόμενον θέαν, φυτὸν οὐράνιον (69) ὡς ἀληθῶς, ἐπὶ τὴν γνῶσιν παρακαλοῦμεν τοῦ Θεοῦ, τὸ οἰκείον αὐτοῦ καὶ ἐξαίρετον καὶ ἰδιωματικὸν παρὰ τὰ ἄλλα ζῶα κατειλημμένοι, αὐταρχες ἐφόδιον αἰώνων, θεοσέβειαν (70) παρασκευάζεσθαι συμβουλεύοντες. Γεώργει, φάμεν, εἰ γεωργὸς εἶ· ἀλλὰ γνῶθι τὸν Θεόν, γεωργῶν· Καὶ πλῆθι (71) ὁ τῆς ναυτιλίας ἐρῶν, ἀλλὰ τὸν οὐράνιον κυβερνήτην παρακαλῶν· στρατευόμενόν σε κατείληφεν ἡ γνῶσις; τοῦ δίκαια σημαίνοντος (72) ἄκουε στρατηγοῦ. Καθάπερ οὖν κάρω καὶ μέθῃ βεβαρημένοι, ἀνανήψατε, καὶ διαβλήσαντες ὀλίγον, ἐννοήθητε τί θέλουσιν ὑμῖν οἱ προσκυνούμενοι λίθοι, καὶ ἅ περὶ τὴν ὕλην κενοσπούδως θαπνῶνται. Εἰς ἄγνοιαν καὶ τὰ χρήματα καὶ τὸν βίον, ὡς τὸ ζῆν ὑμῶν εἰς θάνατον καταναλίσκετε, τοῦτο μόνον τῆς ματαιίας ὑμῶν ἐλπίδος εὐράμενοι· τὸ πέρας· οὐδὲ αὐτοὺς οἶοί τε ὄντες οἰκτεῖραι, ἀλλ' οὐδὲ τοῖς καταλεοῦσιν ὑμᾶς τῆς πλάνης ἐπιτήδαιοι πείθεσθαι γίνεσθε, συνθηθεὶς κακῆ δεδουλωμένοι, ἧς ἀπηρητημένοι, αὐθαίρετοι, μέχρι τῆς ἐσχάτης ἀναπνοῆς, εἰς ἀπώλειαν ὑποφέρεσθε· Ὅτι τὸ φῶς ἐλήλυθεν εἰς τὸν κόσμον, καὶ ἠγάπησαν οἱ ἄνθρωποι μᾶλλον τὸ σκότος ἢ τὸ φῶς· ἐξὸν ἀπομάχεσθαι τὰ ἐμποδῶν τῆ σωτηρίᾳ, καὶ τὸν τύπον, καὶ τὸν πλοῦτον, καὶ τὸν φόβον, ἐπιφθεγγόμενους τὸ ποιητικὸν δὴ τοῦτο·

φέρων (66) τὴν ἀπειθειαν, ὅσω γε φρονιμώτερος εἶναι δόξει, πρὸς κακοῦ ἢ σύνεσις αὐτῷ· ὅτι τῆ φρονήσει κέχρηται κατηγόρη, τὸ βέλτιστον οὐχ ἐλόμενος. Πέφυκε γὰρ ἄλλως ὁ ἄνθρωπος (67)· οἰκείως ἔχειν (68) πρὸς Θεόν. Ὡσπερ οὖν τὸν ἵππον ἀροῦν οὐ βιαζόμεθα, οὐδὲ τὸν ταῦρον κυνηγετεῖν, πρὸς ὃ πέφυκε δὲ ἕκαστον τῶν ζώων περιόλομεν· οὕτως ἀμέλει καὶ τὸν ἄνθρωπον ἐπὶ τὴν οὐρανοῦ γενόμενον θέαν, φυτὸν οὐράνιον (69) ὡς ἀληθῶς, ἐπὶ τὴν γνῶσιν παρακαλοῦμεν τοῦ Θεοῦ, τὸ οἰκείον αὐτοῦ καὶ ἐξαίρετον καὶ ἰδιωματικὸν παρὰ τὰ ἄλλα ζῶα κατειλημμένοι, αὐταρχες ἐφόδιον αἰώνων, θεοσέβειαν (70) παρασκευάζεσθαι συμβουλεύοντες. Γεώργει, φάμεν, εἰ γεωργὸς εἶ· ἀλλὰ γνῶθι τὸν Θεόν, γεωργῶν· Καὶ πλῆθι (71) ὁ τῆς ναυτιλίας ἐρῶν, ἀλλὰ τὸν οὐράνιον κυβερνήτην παρακαλῶν· στρατευόμενόν σε κατείληφεν ἡ γνῶσις; τοῦ δίκαια σημαίνοντος (72) ἄκουε στρατηγοῦ. Καθάπερ οὖν κάρω καὶ μέθῃ βεβαρημένοι, ἀνανήψατε, καὶ διαβλήσαντες ὀλίγον, ἐννοήθητε τί θέλουσιν ὑμῖν οἱ προσκυνούμενοι λίθοι, καὶ ἅ περὶ τὴν ὕλην κενοσπούδως θαπνῶνται. Εἰς ἄγνοιαν καὶ τὰ χρήματα καὶ τὸν βίον, ὡς τὸ ζῆν ὑμῶν εἰς θάνατον καταναλίσκετε, τοῦτο μόνον τῆς ματαιίας ὑμῶν ἐλπίδος εὐράμενοι· τὸ πέρας· οὐδὲ αὐτοὺς οἶοί τε ὄντες οἰκτεῖραι, ἀλλ' οὐδὲ τοῖς καταλεοῦσιν ὑμᾶς τῆς πλάνης ἐπιτήδαιοι πείθεσθαι γίνεσθε, συνθηθεὶς κακῆ δεδουλωμένοι, ἧς ἀπηρητημένοι, αὐθαίρετοι, μέχρι τῆς ἐσχάτης ἀναπνοῆς, εἰς ἀπώλειαν ὑποφέρεσθε· Ὅτι τὸ φῶς ἐλήλυθεν εἰς τὸν κόσμον, καὶ ἠγάπησαν οἱ ἄνθρωποι μᾶλλον τὸ σκότος ἢ τὸ φῶς· ἐξὸν ἀπομάχεσθαι τὰ ἐμποδῶν τῆ σωτηρίᾳ, καὶ τὸν τύπον, καὶ τὸν πλοῦτον, καὶ τὸν φόβον, ἐπιφθεγγόμενους τὸ ποιητικὸν δὴ τοῦτο·

Πῆ δὲ (73) χρήματα πολλά φέρω τὰς; πῆ δὲ
[καὶ αὐτός
Πλάζομαι;

. . . petite hinc, juvenesque, senesque,
Finem animo certum, miserisque viatica canis.

(71) Πλῆθι. Ἀντὶ τοῦ πλεῦσον, adnotavit aliquis in margine Nov.

(72) Σημαίνοντος. Non significantis, ut exp. Hervei., sed imperantis, quo sensu Homerus hac voce sæpe usus est, *Il. A*, v. 296; *Il. K*, v. 58; *Il. E*, v. 85. Quin etiam in eo, quod sequitur, imitari videtur Homeri *Odyss. Γ*, v. 159:

Οἱ δ' ἦλθον οἶνω βεβαρηκότεες υἱες Ἀχαιῶν.
Illi vero venerunt vino gravati filii Achivorum.

(73) Πῆ δὲ. Ulyssis verba Ithacæ patriam igno-

Εἰ βούλεσθε (74) οὖν τὰς φαντασίας ταύτας τὰς κενὰς ἀπορρίψαντες, τῇ συνηθείᾳ αὐτῇ ἀποτάξασθαι, κενοδοξία ἐπιλέγετε,

Ψευδεῖς ὕπνιοι, χαίρετ', οὐδὲν ἦτ' ἄρα.

Τί γὰρ ἠγείσθε, ὦ ἄνθρωποι (75), τὸν Τυφῶνα, καὶ τὸν Ἑρμῆν, καὶ τὸν Ἀνδοκίδην, καὶ τὸν Ἀμύητον; ἢ παντὶ τι δῆλον, ὅτι λίθους, ὡσπερ καὶ τὸν Ἑρμῆν; Ὡς δὲ οὐκ ἔστι θεὸς ἢ ἄλλως, καὶ ὡς οὐκ ἔστι θεὸς ἢ ἴρις, ἀλλὰ πάθη ἀέρων καὶ νεφῶν· καὶ ὃν τρόπον οὐκ ἔστιν ἡμέρα θεὸς, οὐδὲ μῆν οὐδὲ ἐνιαυτός, οὐδὲ χρόνος ὁ ἐκ τούτων συμπληρούμενος· οὕτως οὐδὲ ἥλιος, οὐδὲ σελήνη, οἷς ἕκαστον τῶν προειρημένων διορίζεται. Τίς ἂν οὖν τὴν εὐθύνην, καὶ τὴν κόλασιν, καὶ τὴν δίχην, καὶ τὴν νέμεσιν, εὖ φρονῶν, ὑπολάβοι θεοῦς; Οὐδὲ γὰρ οὐδ' Ἑρινύες, οὐδὲ Μοῖραι, οὐδὲ Εἰμαρμένη, ἐπεὶ μηδὲ πολιτεία, μηδὲ δόξα, μηδὲ Πλοῦτος, θεοί· ὃν καὶ ζωγράφοι τυφλὸν ἐπιδεικνύουσιν. Εἰ δὲ Αἰδῶ, καὶ Ἑρωτα, καὶ Ἀφροδίτην ἐκθειάζετε, ἀκαλουθούντων αὐτοῖς, Αἰσχύνῃ, καὶ Ὀρμῇ, καὶ Κάλλῳ, καὶ Σουουσίᾳ. Οὐκ οὖν ἐτ' ἂν εἰκότως (76) Ὑπνος καὶ Θάνατος, θεῶ διδυμάωνε παρ' ὑμῖν νομίζοιτο, πάθη ταῦτα περὶ τὰ ζῶα συμβαίνοντα φυσικῶς· οὐδὲ μῆν Κῆρα, οὐδὲ Εἰμαρμένην, οὐδὲ Μοῖρας, θεῶς ἐνδίκως ἐρεῖτε. Εἰ δὲ Ἑρις (77) καὶ Μάχη οὐ θεοί, οὐδὲ Ἄρης (78), οὐδὲ Ἐνώ. Ἐπι τε εἰ αἱ ἀστραπαὶ, καὶ οἱ κεραυνοί, καὶ οἱ ἄμβροι οὐ θεοί, πῶς τὸ Πῦρ καὶ τὸ ὕδωρ θεοί; πῶς δὲ καὶ οἱ διαίτηντες καὶ οἱ κομηταί, διὰ πάθος ἀέρος γεγεννημένοι; ὁ δὲ τὴν Τύχην θεὸν λέγων, καὶ τὴν Πράξιν λεγέτω θεόν. Εἰ δὲ οὖν τούτων οὐδὲ ἐν θεῶς εἶναι νομίζεται, οὐδὲ μῆν ἐκείνων τῶν χειροκμητῶν καὶ ἀναισθητῶν πλάσμάτων· πρόνοια δὲ τις περὶ ἡμᾶς καταφαίνεται δυνάμει θεϊκῆς· λείπεται οὐδὲν ἄλλο ἢ τοῦτο ὁμολογεῖν, ὅτι ἄρα ὄντως μόνος ἔστι (79) τε καὶ ὑφέστηκεν ὁ μόνος ὄντως ὑπάρχων θεός· ἀλλὰ γὰρ μανδραγόραν ἢ τι ἄλλο φάρμακον πεπωκόσιν ἀνθρώποις εἰκόσιν ἀνόητοι. Θεὸς δὲ ὑμῖν ἀνανῆσαι δοίη ποτὲ τοῦδε τοῦ ὕπνου καὶ συνιέναι θεόν· μηδὲ χρυσόν, ἢ λίθον, ἢ δένδρον, ἢ πράξιν, ἢ πάθος, ἢ νόσον, ἢ φόβον ἰνδάλλεσθαι (80) ὡς θεόν. Τρεῖς (81) γὰρ μύριοι εἰσιν, ὡς ἀληθῶς, ἐπι

✠ P. 81 ED. POTTER, 64 ED. PARIS.

rantis, in qua cum ingenti divitiarum acervo expositus fuerat, *Odyss. N.*, v. 265.

(74) *Εἰ β. Οὐ β. Nov.*

(75) *Τί γὰρ ἠγείσθε, ὦ ἄνθρ.* Argumentum tale est: An vos hujus aut illius Mercurium, aut ab hoc aut illo consecratum Mercurium putatis? Non sane. Scitis enim esse lapidem, quem videtis. Expergiscimini ergo, et scitote ipsum quoque Mercurium, nihil aliud quam lapidem esse; quem vos, quia saepe in lapidibus vidistis, persuadetis vobis esse deum. Scribendum arbitror τὸν Τυφῶνος Ἑρμῆν, καὶ τὸν Ἀνδοκίδου, καὶ τὸν Ἀμύητου. De Andocide Mercurio habes apud Æschinē in Oratione contra *Timarchum*, apud Hesychium et Harpocrationem. Hunc Mercurium, ut ex illis discimus, negabant plerique esse Andocidæ. Ipse quoque, ut notat Harpocration Andocides ἐν τῷ *Περὶ μυστηρίων* confessus erat, ὅτι τῆς Λίγηδος εἶη τὸ ἀνάθημα. Ex hac tribu autem fuit Typho, cujus in *Eliacis* meminit Pausanias: qui et ipse alioquin de suo nomine dedicavit Mercurium, nisi ille fuerit τοῦ Ἀνδοκίδου. Nam Clemens diversos facere videtur. HEINSIUS. — Porro in Flor. et Sylb. scriptum est τὸν Τυφῶνα Ἑρμῆν, καὶ τὸν Ἀνδοκ. Nescio quomodo factum, ut

A Proinde si constitutum vobis sit, his inanibus commentis repudiatis, ipsi consuetudini renuntiare, dicite vanæ opinioni:

Valete, mendacia somnia, nil enim fuistis.

Cur enim, o homines, existimatis Typhonem esse, ✠ Mercurium, et Andocidam, et Amyetum? annon cuilibet utique manifestum est lapides esse eos, sicut etiam ipsum Mercurium? Ut vero nec halo deus est, nec iris, sed quedam aeris ac nubium affectiones: quemadmodum etiam nec dies est inter deos recensendus, nec mensis, nec annus, nec, quod his completur, tempus: sic neque sol, neque luna, quibus ea, quorum jam facta mentio est, omnia definiuntur. Quisnam itaque sanus iudicium, et supplicium, et justitiam, et vindictam, deos esse putaverit? Neque enim Furia, neque Parca, neque Fatum; quoniam nec respublica, nec gloria, nec Plutus, quem pictores caecum exhibent, deorum in numero habendi sunt. Sin autem Verecundiam, et Amorem, et Venerem in deos referitis, hos consequantur Infamia, et Libido, et Pulchritudo, et Coitus. Haud igitur jure gemelli a vobis dii posthac habebuntur Somnus et Mors, cum ea sint affectiones, quæ natura animalibus accidunt. Nec par est, ut vel Fortunam, vel Fatum, vel Parcas, deas appelletis. Sin autem Lis et Pugna 29 non sunt dii, nec Mars eo nomine, nec Eayo dignandi fuerint. Quin etiam si fulgura, et fulmina, et imbres, esse deos negatis, cur in eorum numero Ignem et Aquam reponitis? cur item stellas discurrentes, aut cometas, quæ ex affectione quadam aeris nascuntur? Qui vero deam appellat Fortunam, deam quoque appellet Actionem. Quamobrem si neque ex his, neque ex istis simulacris, quæ humanis manibus fabricata, sensusque prorsus expertia sunt, quidquam deus habetur, sed inesse nobis constat quamdam divinæ virtutis præsensio-nem: nil aliud restat, quam ut hoc fateamur, quod qui solus vere existit Deus, vere solus et sit, et

posteriores edit. exhiberent τὸν Τυφῶνα, καὶ τὸν Ἑρμῆν, καὶ τὸν Ἀνδοκ. Verisimile est vocem Ἑρμῆν in margine juxta Τυφῶνα adnotatam, in textum irrepsisse.

(76) *Ἐτ' ἂν εἰκ.* Ἐστ' ἐν εἰκ. Nov. In sequentibus respicit cujusdam poete dictum, qui somnum et mortem appellavit θεῶ διδυμάωνε. Homerus ὕπνον κασιγνήτον θανάτου dixit *Il. E.*

(77) *Εἰ δὲ Ἑρις.* Conf. Homeri *Il. Δ.*, v. 440, *Il. E.*, v. 891, et 592.

(78) *Ἄρης.* Ἑρις. Nov. mendose.

(79) *Ὅτι τὸς μόνος ἔστι.* Μόνος ὄντως ἔστι. Nov.

(80) *Ἰνδάλλεσθαι.* Ἰδάλλεσθε Nov. Clemens imitari videtur *Il. Γ.*

Ὡστε μοι ἀθανάτοις ἰνδάλλεται εἰσοράσθαι.

In iis quæ mox sequuntur, Hesiodi *Ἔργ. α'*, v. 250, exprimit:

Τρεῖς γὰρ μύριοι εἰσιν ἐπὶ γῆσιν πολυβοτείρη. Ἀθάνατοι Ζηρέες, φύλακες θνητῶν ἀνθρώπων.

(81) *Τρεῖς.* Rectius adverbialiter *τρεῖς, ter*: et seq. v. *δα μωρες ἀθάνατοι*, ut supra. SYLBURG. — Mihi posterior lectio nequaquam esse sollicitanda videtur.

fuerit. Qui vero id non sentiunt, persimiles sunt istis, qui mandragoram, aliudve istiusmodi pharmacum liberunt. Deus autem vobis concedat, ut ex hoc somno tandem experfecti, ipsum percipiat; nec vobis aurum, nec lapis, nec arbor, nec actio, nec affectio, nec morbus, nec metus, Deo similis videatur. Nam haud dubie

*Ter decies mille sunt in terra multos pascenie daemones, haud quidem immortales, sed neque mortales; nec enim sensus, ac proinde mortis participes sunt; sed cum e lapide ac ligno constant, dominorum loco ab hominibus habitati, eorum vitam spe consuetudinis gravissimo dedecore atque iniuria ✕ afficiunt. Domini autem, inquit, est terra, et plenitudo ejus*¹³. Cur igitur, cum Dei bonis fruere, eorum Dominum ignorare sustines? Relinque meam terram, inquit Deus. Ne tu aquam, quae per me scatet, attingas. Fructus, quos ego colo, ne percipias. Nutritia, o homo, Deo repende. Dominum tuum agnosce. Tu proprium es Dei figmentum. Quod autem est ejus proprium, quo jure fiat alienum? Nam quod abalienatum est, cum privetur proprietate, privatur etiam veritate. Annon enim quodammodo ut Niobe; vel, ut magis mystice vos alloquar, instar Hebraeae cujusdam mulieris, quam veteres Lot uxorem dicebant, sensu penitus estis orbat? Eam enim, quod Sodomorum amore capta esset, in lapidem conversam fuisse accepimus. Sunt porro Sodomitae, homines athei, et impietati addicti, duri cordis ac stupidi. Deum credas Lisee te verbis alloquentem audire: Ne lapides, et ligna, et aves, et serpentes, potius quam homines, sacras esse res existimes: e contra, homines vere sacros, feras autem id, quod sunt, habete. Nam homines quidam miseri ac infelices per corvum, aut graeculum clarissimam edere vocem, per hominem vero nil prorsus loqui Deum putant: ac proinde corvum, velut Dei nuntium et interpretem, honore afficiunt; Dei vero hominem persequuntur, eumque, proh nefas! qui licet, nec erocitet, nec clocitet, tamen e ratione loquitur, eosque perhumaniter erudit, et ad colendam justitiam impellit, inhumaniter occidere conantur, nec spe caelestis gratiae, nec supplicii metu praepediti. Nec enim Deo fidem adhibent, aut ejus potentiam intelligunt. Cujus porro amor erga homines verbis exprimi non potest: is quanto odio scelera prosequatur, mente concipi nequit. Quemadmodum autem ira

✕ P. 82 ED. POTTER, 65 ED. PARIS. ¹³ Psal. xxiii, 4, 1 Cor. x, 25.

Dicit auctor, daemones non esse vere ἀθανάτους, nec tamen θνητούς, sed penitus vita carentes.

(82) *Μὴ μετ.* *Μὴ δὲ μετ.* Nov.

(85) *Τὰ τροφεία.* Respicit proverbiale quoddam dictum, Suidas, Κριὸς τροφεία ἀπέτισε. Παροιμία ἐπὶ τῶν ἀχαρίστων. Καὶ γὰρ τοὺς κριούς ἐκτραφέντας φασὶ κυρίῳ τὸς θρεψαμένους. Ὅ ἐστι πικρῶν. Aries mercedem pro alimentis persolvit. *Proverbium in ingratos. Aiunt enim arietes, postquam nutriti ad adultam aetatem pervenerunt, cornu petere eos, qui ipsos aluerunt.*

(84) *Λὼτ ἐκάλεσε αὐτήν.* Pro αὐτῆν A legendum

Α γθοὶ πολυβοτείρη δαίμονες, οὐκ ἀθάνατοι, οὐδὲ μὴν θνητοί· οὐδὲ γὰρ αἰσθήσεως ἵνα καὶ θανάτου, μεταλήψασιν· λίθινοι δὲ καὶ ξύλινοι, δεσπόται ἀνθρώπων, ὑβρίζοντες καὶ παρασπονδούντες τὴν βίον διὰ τῆς συνθηθείας. Ἡ γῆ δὲ, τοῦ Κυρίου, φησὶ, καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς. Εἶτα τί τοκράς ἐν τοῖς τοῦ Κυρίου τροφῶν, ἀγνοεῖν τὸν Δεσπότην; Κατάλειπε τὴν γῆν τὴν ἐμήν, ἐρεῖ σοι ὁ Κύριος· μὴ θίγῃς τοῦ ὕδατος, ὃ ἐγὼ ἀναδίδωμι· τῶν καρπῶν, ὧν ἐγὼ γεωργῶ, μὴ μεταλάβανε (82)· ἀπίδος, ἄνθρωπε, τὰ τροφεία (85) τῷ θεῷ· ἐπίγνωθί σου τὸν Δεσπότην· ἴδιον εἶ πλάσμα τοῦ θεοῦ· τὸ δὲ οἰκεῖον αὐτοῦ, πῶς ἂν ἐνδίκως ἀλλότριον γένοιτο; Τὸ γὰρ ἀπληροστροφούμενον, στερρόμενον τῆς οἰκειότητος, στέρεται τῆς ἀληθείας. Ἡ γὰρ οὐχὶ Νιόβης τρόπον τινα, μᾶλλον δὲ, ἵνα μυστικώτερον πρὸς ὑμᾶς ἀποφθέγγομαι, γυναικὸς τῆς Ἑβραίας δίκην, Λὼτ ἐκάλεσε αὐτήν (84) οἱ παλαιοί, εἰς ἀναισθησίαν μετατρέπεσθε; Αελιθωμένην ταύτην παρελήφαμεν τὴν γυναῖκα, διὰ τὸ Σοδόμων ἐρεῖν· Σοδομίται δὲ οἱ ἄθεοι, καὶ οἱ πρὸς τὴν ἀσέβειαν ἐπιστροφόμενοι, σκληροκάρδιοί τε καὶ ἡλίθιοι. Ταύτας οἶον θεόθεν ἐπιλέγεσθαι σοι τῆς φωνᾶς· Μὴ γὰρ οἶον λίθους μὲν εἶναι ἱερὰ, καὶ ξύλα, καὶ ἕρπια, καὶ ὄφεις, ἀνθρώπους οὐδαμῆ (85)· πολὺ δὲ τὸναντίον, ἱεροὺς μὲν ὄντως τοὺς ἀνθρώπους ὑπολαμβάνετε, τὰ δὲ θηρία καὶ τοὺς λίθους ὅπερ εἰσίν. Οἱ γὰρ τοὶ δαίλαιοι τῶν ἀνθρώπων καὶ ἄθλιοι, διὰ μὲν κόρακος καὶ κολοιοῦ νομίζουσι τὸν θεὸν ἐρεβοῦν, διὰ δὲ ἀνθρώπου σιωπῆν· καὶ τὸν μὲν κόρακα τετιμῆκασιν, ἵ· ἄγγελον θεοῦ· τὸν δὲ ἀνθρώπον τοῦ θεοῦ διώκουσιν, οὐ κρόζοντα, οὐ κλώζοντα, φθεγγόμενον δὲ, οἴμοι! λογικῶς, καὶ φιλανθρώπως κατηγούοντα, ἀπασφάττειν ἀπανθρώπως ἐπιχειροῦσιν, ἐπὶ τὴν δικαιοσύνην κηλοῦντα, οὔτε τὴν χάριν τὴν ἀνοθεῖν ἀπεκδέχομενοι, οὔτε τὴν κλάσιν ἐκτρέπομενοι. Οὐ γὰρ πιστεύουσι τῷ θεῷ, οὐδὲ ἐκμανθάνουσι τὴν δύναμιν αὐτοῦ· οὐ δὲ ἀρήτος ἢ φιλανθρωπία, τοῦτου ἀχώρητος ἢ μισοπονηρία. Τρέφει δὲ ὁ μὲν θυμὸς τὴν κλάσιν, ἐπὶ ἀμαρτίᾳ· εὐ ποιεῖ δὲ ἐπὶ μετανοίᾳ ἢ φιλανθρωπία. Οἰκτρότατον δὲ τὸ στέρεσθαι τῆς παρὰ τοῦ θεοῦ ἐπικουρίας. Ὀμμάτων μὲν οὖν ἡ πῆρωσις, καὶ τῆς ἀκοῆς ἢ κώφωσις, ἀλγεινότερα παρὰ τὰς λοιπὰς τοῦ πονηροῦ πικροτάτας· ἡ μὲν γὰρ αὐτῶν, ἀφήρηται τῆς οὐρανόθεν προσέλευσις· ἡ δὲ, τῆς θείας μαθήσεως ἐστέρηται. Ὑμεῖς δὲ, πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἀνάπηροι, καὶ τυφλοὶ μὲν τὴν νοῦν, κωφοὶ δὲ τὴν σύνεσιν ὄντες, οὐκ ἀλγεῖτε, οὐκ ἀγανακτεῖτε, οὐ τὸν οὐρανὸν ἰδεῖν, καὶ τὸν τοῦ οὐρανοῦ ποιητὴν

censet αὐτῆς τὸν ἄνδρα, ex Genes. cap. xix. Mutatione opus non est, si Λὼτ genitivo seu possessivo casu accipiamus, ut non semel infra. SYLBERG. — Sic Strom. II, p. 587: Τὴν Λὼτ γυναῖκα ἐπιστραφεῖσαν μόνον... κατέλιπεν ἀναίσθητον ὡς λίθον δείξας ἀλατίην. *Uxorem Lot, quod tantum retro se convertisset, reliquit sine sensu, salis petram factam.* Et Strom. VII, p. 758. Μὴ ἐπιστραφεῖσθω εἰς τὰ ὀπίσω, καθάπερ ἡ Λὼτ γυνή. *Ne ad ea, quae retro sunt, convertatur, sicut uxor Lot.*

(85) *Οὐδαμῆ.* Δὲ μὴ. Nov.

ἐπεθυμήσατε, οὐδὲ τὸν τῶν πάντων δημιουργὸν καὶ πατέρα ἀκούσαί καὶ μαθεῖν ἐξεζητήσατε, τὴν προαίρεσιν τῆ σωτηρίας συνάψαντες· ἐμποδῶν γὰρ ἴσταται οὐδὲν τῷ σπεύδοντι πρὸς γνῶσιν Θεοῦ, οὐκ ἀπαιδία, οὐ πένια, οὐκ ἀδοξία, οὐκ ἀκτημοσύνη· οὐδέ τις τὴν ὄντως ἀληθῆ σοφίαν, χαλκῷ δηώσας (86), μεταλλάξει εὐχεται, οὐδὲ σιδήρῳ· εὖ γὰρ τοι παντὸς μᾶλλον τοῦτο εἴληται· ὁ Χριστὸς ἐστὶ πανταχοῦ σωτήριος· ὁ γὰρ τοῦ δικαίου ζηλωτής, ὡς ἂν τοῦ ἀνευθεοῦς ἐραστής, ὀλιγοδέης, οὐκ ἐν ἄλλῳ τινὶ ἢ ἐν αὐτῷ καὶ τῷ Θεῷ τὸ μακάριον θεσανείσας, ἔθθα οὐ σῆς, οὐ ληστής, οὐ πειρατής, ἀλλ' ὁ τῶν ἀγαθῶν αἰδώς δοτήρ. Ἄρα οὖν εἰκότως ὁμοίωσθε τοῖς ὄφρασι (87) ἐκείνοις, οἷς τὰ ὦτα πρὸς τοὺς κατεπάδοντας ἀποκέχλειται. θυμὸς γὰρ αὐτοῖς, φησὶν ἡ Γραφή, κατὰ τὴν ὁμοίωσιν τοῦ ὄφρατος, ὡς ἀσπίδες κωφῆς, καὶ βουβύσης τὰ ὦτα αὐτῆς, ἥτις οὐκ εἰσακούσεται φωνῆς (88) ἐπαδόντων. Ἄλλ' ὑμεῖς γε κατεπάσθητε τὴν ἀγνοίαν, καὶ παραδέξασθε τὸν ἥμερον καὶ ὑμέτερον (89) Λόγον, καὶ τὸν ἰὸν ἀποπτύσατε τὸν δηλητήριον, ὅπως ὅτι μάλιστα ὑμῖν τὴν φθορὰν, ὡς ἐκείνοις τὸ γῆρας, ἀποθύσαθαι· δοθῆ. Ἀκούσατέ μου, καὶ μὴ τὰ ὦτα ἀποθύσατε (90), μηδὲ τὰς ἀκοὰς ἀπορράξητε, ἀλλ' εἰς νοῦν βάλεσθε τὰ λεγόμενα. Καλὸν ἐστὶ τὸ φάρμακον τῆς ἀθανασίας· στήσατέ ποτε τοὺς ὀλοὺς ἐρπυστικούς (91)· οἱ γὰρ ἐχθροὶ Κυρίου χοῦν λείξουσιν, φησὶν, ἡ Γραφή λέγει (92). Ἀναεῦσατε τῆς γῆς εἰς αἰθέρα, ἀναβλέψατε εἰς εὐρανὸν, θαυμάσατε, παύσασθε καταδοκῶντες (93) τῶν δικαίων τὴν πτέρυν, καὶ τὴν ἑδρὴν τῆς ἀληθείας ἐμποδιζόντες· φρόνιμοι γένεσθε καὶ ἀβλαβεῖς· (τάχα που ὁ Κύριος ἀπλότητος ὑμῖν δωρήσεται πτερόν (94)· πτεροῦσαι γὰρ προφήρηται γηγενεῖς)· ἵνα δῆ, τοὺς χειραμοὺς καταλείποντες, οἰκήσητε τοὺς οὐρανοὺς. Μόνον ἐξ ὅλης καρδίας μετανοήσωμεν, ὡς ὅλη καρδίᾳ δουρηθῆναι χωρῆσαι τὸν Θεόν. Ἐλπίσατε ἐπ' αὐτὸν, φησὶ, πᾶσα συναγωγὴ λαοῦ· ἐκχέ-

A peccantibus alit supplicium, sic pœnitentiam agentes humanitas ornat beneficiis. Dei vero auxilio privari, longe miserrimum est. Hinc ab artibus maligni dæmonis nil tam grave atque acerbum patimur, quam oculorum orbitatem, ac aurium surditatem; quarum nos altera quidem cœlorum contemplationi, altera vero divinarum disciplinarum auditioni penitus ineptos reddit. Proinde vos, qui veritate quasi mutili, mente cæci, surdique intellectu estis, non doletis, nec omnino graviter fertis, nec ullo cœlum aut cœli conditorem videndi desiderio ✕ estis incensi; neque universorum opificem ac patrem audire atque cognoscere studium vobis fuit, animos ad salutem applicantibus. Nam ad cognitionem Dei contendentibus nihil est, quod B moram et impedimentum inferre possit; non sane orbitas liberorum, non paupertas, non obscuritas nominis, non egestas. Neque quispiam veram sapientiam *are ferrove excisam* optat commutare; hanc enim rebus universis longe præfert. Christus est ubique salutaris. Nam qui justus æmulus ac imitator est, cum sit ejus amicus, qui nulla re indiget, paucis eget ipse; ut qui non alibi felicitatis suæ *thesaurum reposuerit*, quam in se ipso et Deo, ubi non est *linea*, nec *fur*¹⁴, nec *pirata*, sed æternus bonorum largitor. Merito igitur istis serpentibus assimilati estis, qui adversus incantatores aures suas obstruunt. *Animus enim eis, ait Scriptura, ad similitudinem serpentis; tanquam aspidis suavis, et aures suas obturantis, quæ non exaudit vocem incantantium*¹⁵. Quin vos sinite a sanctitate incantari, miteque nostrum Verbum recipite, et lethale virus exspuite, ut vobis interitum, sicut illis senium, exuere concedatur. Audite me, neque aures obstruite, neque auditum obturate; sed animis vestris, quæ dicentur, imprimate. *Immortalitas egregium est medicamentum. Nolite amplius, velut*

✕ P. 85 ED. POTTER. 66 ED. PARIS. ¹⁴ Matth. vi, 20, 21. ¹⁵ Psal. LVII, 5, 6.

(86) Δηώσας. Δηλώσας Nov. Χαλκῷ δηώσαςi phrasis est Homericæ. Conf. Il. Θ, v. 554; Il. E, v. 517, 518. Mox, εἴρηται pro εἴληται, Flor. Syll. Scribi possit εἴληται.

(87) ὄφρασι. De aspide aures obturante Psal. LVII, 5; Sirach. XII, 15 et LXVII, 15. Il. Ibidem nota ἀποκέχλειται absque σ. SYLBURG. — Verum id librarii errore contigit. Nam ms. Nov. habet ἀπο- D κέχλειται.

(88) Φωνῆς. Φωνῆν Bibl. Gr. Paulo ante, ὡσεὶ pro ὡς. Nov. Bibl. Gr.

(89) ἥμερον καὶ ὑμέτερον. A. τὸν ἥμετερον καὶ ὑμέτερον, nostrum et vestrum; rectius, quamquam etiam legi possit τὸν ἥμερον. Hervetus interpret sane ἥμερον secutus est. SYLBURG. — Vera lectio est, quam exhibet Nov. τὸν ἥμερον καὶ ἥμέτερον· ludit enim in simili vocum sono: et ἥμερον Λόγον opponit τῷ δηλητηρίῳ ἰῶ.

(90) Ἀποθύσατε. A. ἀποθύσητε· sed fortasse potius, referre ἀποθύσατε, mox legendum ἀπορράξατε, idemque per omnia cola erit verborum modus. SYLBURG. — Verum Nov. habet ἀποθύσητε, pro ἀποθύσατε· subjunctivum itaque prætulimus indicativo.

(91) Τοὺς ὀλοὺς ἐρπ. Τοὺς ὀλοὺς τοὺς ἐρπ. Nov. recte.

(92) Φησὶν, ἡ Γραφή λέγει. Φησὶ pleonasticum hoc loco, ut infra quoque. SYLBURG.

(93) Καταδοκῶντες. Respicit Genes. XLIX, 17; Ps. LV, 7. Mox recitat Christi dictum, verbis paulum immutatis, Matth. x, 16: *Γίνεσθε οὖν φρόνιμοι ὡς οἱ ἔρπεις, καὶ ἀκέραιοι ὡς αἱ περιστεραὶ*.

(94) Πτερόν. Facta ad columbas allusione, sequitur *alarum* mentio. Præterea vero respicere videtur Clemens Platonis locum, quo refert eos, qui pietatem ac justitiam colunt, *alis* vestitos in cœlum sublimes ferri, *Phædri* pag. 1222: Πέφυκεν ἡ πτεροῦ δύναμις τὸ ἐμθριθὲς ἀγειν, ἄνω μετεωρίζουσα, ἢ τὸ τῶν θεῶν γένος οἰκεῖ. Κοκοινώνηκε δὲ πη μάλιστα τῶν περὶ τὸ σῶμα τοῦ θεοῦ ψυχῆ· τὸ δὲ θεῖον, καλὸν, σοφὸν, ἀγαθόν, καὶ πᾶν ὅτι τοιοῦτο. Τούτοις δὲ τρέφεται τε καὶ αὐξεται μάλιστα τὸ τῆς ψυχῆς πτέρωμα, αἰσχυρῶ δὲ καὶ κακῶ καὶ τοῖς ἐναντίοις διόλλυται. *Naturalis alarum vis est, grave in sublime attollere, ubi deorum inhabitat genus. Omnium vero, quæ sunt circa corpus, maxime particeps divini est animus. Divinum autem, pulchrum, sapiens, bonum, et quidquid tale dici potest. His utique aliter maxime, augeturque ipsa alatio animi: turpi autem et malo, contrariisque hujusmodi deficit atque interit.*

serpentes, reptare: nam inimici Domini pulverem *lingent*, ait Scriptura ¹⁶. A terra ad ætherem oculos attollite, suspicite in cælum, admiremini, desinite insidiari calcaneo justorum, et *viam veritatis* ¹⁷ impedire. *Estate prudentes et innocii*; fortasse Dominus utique vobis dabit pennam simplicitatis (is enim terrigenas pennas instruere constituit), ut ex his latibulis evadentes, cælos habitetis. Nos tantummodo toto corde pœnitentiam agamus, ut totum nostrum cor Dominum recipere valeat. *Sperate in ipsam*, inquit, *tota populi congregatio; effundite coram ipso omnia corda vestra* ¹⁸, ad recentes ab impietate ait; miseretur, et implet justitia. Crede, ✕ homo, homini et Deo. Crede, homo, *Deo viventi*, qui passus est, et adoratur. Credite, servi, mortuo. Credite ei, universi homines, qui solus est Deus ex universis hominibus. Credite, et mercedem accipite salutem. *Quærite Deum, et vivet anima vestra* ¹⁹. Qui Deum querit, de propria salute sollicitus est. Invenisti Deum? habes vitam. Queramus igitur, ut vivamus. Inventionis merces est vita apud Deum. *Exsultent et lætentur in te omnes, qui te quarunt; et dicant perpetuo, Magnificetur Deus* ²⁰. Optimus Dei hymnus est immortalis homo, qui justitia instructus est, et in animo suo oracula veritatis habet insculpta. Ubi enim, præterquam in sapiente anima, inseribenda est justitia? ubi charitas? ubi pudor? ubi mansuetudo? Quorum autem animæ his divinis characteribus signatæ fuerint, eos, ut ego quidem existimo, oportet putare se nactos esse optimos sapientiæ carceres, unde in quosvis vite casus emittantur; eandemque tutissimum salutis portum existimare; per quam quidem liberis contingunt boni patres, qui ad Patrem confugerunt; patribus autem boni filii, qui Filium cognoverunt; uxoribus etiam boni mariti, qui Sponsi meminerunt; servis denique, boni domini, qui sunt ab extrema servitate liberati. O bestias hominibus, qui hoc errore ducuntur, beatiores!

☉ Quæ quidem perinde ac vos in ignorantie versantur: nequaquam autem mentiuntur veritatem.

✕ P. 84 ED. POTTER, 67 ED. PARIS. ¹⁶ Psal. LXXI, 9. ¹⁷ II Petr. II, 2. ¹⁸ Psal. LXI, 9. ¹⁹ Psal. LXIX, 55. ²⁰ Psal. LXIX, 5.

(95) *Ἐκχέετε*. *Ἐκχέετε* Bibl. Græc. Mox, *παύσας* deest, ibid.

(96) *Ἡὸς τῶν καινῶν τῆς πονηρίας*. *Ἡὸς τῶν καινῶν τῆς πονηρίας*, *temporibus iniquis*, Syllb., Flor., Heins. Recentiores editt. alteram lectionem exhibent, Herveti conjecturam secuti, quam firmat Nov. Posset etiam sic distingui: *Ἡὸς τῶν καινῶν τῆς πονηρίας*, λέγει, ἐλεεῖ. *Ad novos*, hoc est a peccatis ad pietatem nuper conversos, *dicit, improbitatis miseretur*.

(97) *Πίστευσον*. Observavit Cl. Ballus, Clementem in hoc loco Christum non modo hominem, sed et Deum, Deum illum viventem, qui adoratur (quæ manifesta est veri Dei periphrasis), denique, unicum hominum omnium Deum pronuntiare. *Defens. Fid. Nicæn.*, sect. 2, cap. 6.

(98) *Διὰ παντός*. *Διαπαντός* Bibl. Græc.

(99) *Καλῶς ἔγνωτε*. Simili allusione Christum superius vocavit *καλὸν ἄσμα*, p. 6.

(1) *Σοφίας*. *Σοφίαν* Nov. Quam lectionem receptæ

εστε (95) ἐνώπιον αὐτοῦ πάσας τὰς καρδίας ὑμῶν, πρὸς τοὺς καινοὺς τῆς πονηρίας (96), λέγει, ἐλεεῖ, καὶ δικαιοσύνης πληροῖ. Πίστευσον (97), ἀνθρώπω καὶ Θεῷ· πίστευσον, ἄνθρωπε, τῷ παθόντι, καὶ προσκυνουμένῳ Θεῷ ζῶντι. Πιστεύσατε, οἱ δοῦλοι, τῷ νεκρῷ· πάντες ἄνθρωποι, πιστεύσατε μόνῳ τῷ πάντων ἀνθρώπων Θεῷ. Πιστεύσατε, καὶ μισθὸν λάβετε σωτηρίαν· ἐκζητήσατε τὸν Θεόν, καὶ ζησεται ἡ ψυχὴ ὑμῶν. Ὁ ἐκζητῶν τὸν Θεὸν τὴν ἰδίαν πολυπραγμονεῖ σωτηρίαν. Ἔγνωτε τὸν Θεόν; ἔχαις τὴν ζωὴν. Ζητήσωμεν οὖν, ἵνα καὶ ζήσωμεν. Ὁ μισθὸς τῆς εὐρέσεως ζωῆ παρὰ Θεῷ. Ἀγαλλιάσθωσαν καὶ εὐφρανθήτωσαν ἐπὶ σοὶ πάντες οἱ ζητοῦντές σε· καὶ λεγέτωσαν διὰ παντός (98), Μεγαλυνθήτω ὁ Θεός. Καλῶς ἔγνωτε (99) τοῦ Θεοῦ, ἀθάνατος ἄνθρωπος, δικαιοσύνη οἰκοδομούμενος, ἐν ᾧ τὰ λόγια τῆς ἀληθείας ἐγκεκράχεται. Ποῦ γὰρ ἀλλαχόθεν ἢ ἐν σώφρονι ψυχῇ δικαιοσύνην ἐγγραπτέον; ποῦ ἀγάπην; αἰδῶ δὲ ποῦ; πραύτητα δὲ ποῦ; Ταύτας, οἶμαι, τὰς βεβαίας γραφὰς ἐναποσφραγισμένους χρὴ τῇ ψυχῇ, καλὸν ἀφετήριον σοφίας (1) ἡγεῖσθαι τοῖς ἐφ' ὅτι οὖν τοῦ βίου τραφεῖσι (2) μέρος, ὅρμον τε τὴν αὐτὴν ἀκόμονα σωτηρίας σοφίαν νομίζειν· δι' ἣν ἀγαθοὶ μὲν πατέρες τέκνων οἱ τῷ Πατρὶ προσδεδραμηκότες, ἀγαθοὶ δὲ γυναῖς υἱέσιν (3) οἱ τὴν Υἱὸν νενοηκότες· ἀγαθοὶ δὲ ἄνδρες γυναικῶν οἱ μεμνημένοι τοῦ Νυμφίου· ἀγαθοὶ δὲ οἰκετῶν δεσπότες οἱ τῆς ἐσχάτης δουλείας λελυτρωμένοι. Ὡ μακαριώτερα τῆς ἐν ἀνθρώποις πλάνης τὰ ἱερὰ! ἃ ἐπινέμεται τὴν ἀγνοίαν, ὡς ὑμεῖς, οὐχ ὑποκρίνεται δὲ τὴν ἀλήθειαν. Οὐκ ἔστι παρ' αὐτοῖς κολάκων γένη· οὐ δεισιδαιμονοῦσιν ἰχθύες· οὐκ εἰδωλολατρεῖ τὰ ὄρνεα ἕνα. Μόνον ἐκπλήττεται τὸν οὐρανόν, ἐπεὶ Θεὸν νοῆσαι μὴ δύναται, ἀπηξιωμένα τοῦ λόγου. Εἴτ' οὐκ αἰσχύνεσθε, καὶ τῶν ἀλόγων σφᾶς αὐτοὺς ἀλογωτέρους πεποιηκότες, οἱ διὰ τσοσούτων ἤλικιῶν ἐν ἀθεότητι κατατέτριψθε; Παῖδες γεγόνατε, εἴτα μαιράκια, εἴτα ἐργεῖν, εἴτα ἄνδρες· χρηστοὶ δὲ εὐδέποτα. Κἂν τὸ γῆρας (4) αἰδέσθητε, ἐπὶ δυσμαῖς τοῦ βίου γενόμενοι· σωφρονήσατε κἂν ἐπὶ τέλει τοῦ βίου· τὸν Θεὸν ἐπίγνωτε· ὡς δὴ τὸ τέλος ὑμῖν τοῦ

prætulerm, quia respondet posteriori hujus sententiæ membro. Vult enim Clemens, veram sapientiam esse utriusque, ἀφετηρίου et ὄρμου, loco habendam; quod ab ea scilicet incipiendum, et in ea desinendum sit.

(2) *Τραφεῖσι*. Scribe *τραπαῖσι*, a *τρέπω*. Quemadmodum superius ἐπιτέτραπται pro ἐπιτέθραπται. Sunt enim casus verborum *τρέπω* et *τρέψω* valde εὐμετάβολοι. Conf. sup. not. 57.

(3) *Γονεῖς υἱέσιν*. Harum sententiarum ἀντιστοιχία requirit, ut scribamus υἱοί, vel υἱεῖς, γονεῶσιν.

(4) *Κἂν τὸ γ.* Hæc malim sic distinguere cum Nov.: *Κἂν τὸ γῆρας αἰδέσθητε, ἐπὶ δυσμαῖς τοῦ βίου γενόμενοι, σωφρονήσατε· κἂν ἐπὶ τέλει τοῦ βίου, τὸν Θεὸν ἐπίγνωτε, ὡς, κ. τ. λ.* Saltem senectutem reveremini: jam ad occasum vitæ proveci, respiciete; saltem in fine vitæ Deum agnoscite, ut vitæ p̄cis fiat vobis salutis principium.

βίου ἀρχὴν ἀναλάβοι σωτηρίας. Ἐγγράσατε πρὸς δεισιδαιμονίαν· νέοι ἀφίκεσθε πρὸς θεοσέβειαν· παῖδας ἀνάγκους ἐγκρινεῖ ὁ θεός. Ὁ μὲν οὖν Ἀθηναῖος τοῖς Σόλωνος ἐπέσθω νόμοις· καὶ ὁ Ἀργεῖος τοῖς Φορωνέως· καὶ ὁ Σπαρτιάτης τοῖς Λυκούργου· εἰ δὲ σεαυτὸν ἀναγράφεις τοῦ θεοῦ, οὐρανὸς μὲν σοι ἡ πατρίς, ὁ δὲ θεὸς νομοθέτης. Τίνας δὲ καὶ οἱ νόμοι; Οὐ φονεύσεις· οὐ μοιχεύσεις· οὐ παιδοφθορήσεις (5)· οὐ κλέψεις· οὐ ψευδομαρτυρήσεις· ἀγαπήσεις Κύριον τὸν θεόν σου. Εἰσὶ δὲ καὶ τούτων τὰ παραπλήρωματα, λόγοι νόμοι, καὶ ἄγιοι λόγοι, ἐν αὐταῖς ἐγγραφόμενοι ταῖς καρδίαις· Ἀγαπήσεις (6) τὸν πλησίον σου ὡς ἐαυτόν (7)· καὶ, Τῷ τυπτοτί σε εἰς τὴν σιαγῆνα, πάρεχε καὶ τὴν ἄλλην· καὶ, Οὐκ ἐπιθυμήσεις· ἐπιθυμία γὰρ μόνη μεμοίχευκας. Πόσω γοῦν ἄμεινον τοῖς ἀνθρώποις τοῦ τυγχάνειν τῶν ἐπιθυμιῶν τὸ τὴν (8) ἀρχὴν μηδὲ ἐπιθυμεῖν ἐθέλειν ὢν μὴ δεῖ; Ἀλλ' ὑμεῖς μὲν τὸ αὐστηρὸν τῆς σωτηρίας ὑπομένειν οὐ καρτερεῖτε· καθάπερ δὲ τῶν σιτίων τοῖς γλυκέσιν ἠδόμεθα διὰ τὴν λειότητά τῆς ἡδονῆς προσιμῶντες· ἴσται δὲ ἡμᾶς καὶ ὑγιάζει τὰ πικρὰ τραχύνοντα τὴν αἴσθησιν, ἀλλὰ τοὺς ἀσθενεῖς τὸν στόμαχον ῥώννυσιν ἢ τῶν φαρμάκων αὐστηρία· οὕτως ἔδει μὲν καὶ γαργαλίζει ἡ συνήθεια· ἀλλ' ἡ μὲν εἰς τὸ βράθυρον ὠθεῖ, ἡ συνήθεια ἢ δὲ εἰς οὐρανὸν ἀνάγει, ἡ ἀλήθεια. Τραχεῖα (9) μὲν τὸ πρῶτον, ἀλλ' ἀγαθὴ κουροτρόφος· καὶ σεμνὴ μὲν ἢ γυναικωνίτις (10) αὕτη, σώφρων δὲ ἢ γερούσια· οὐδὲ ἐστὶ (11) δυσπρόσιτος, οὐδὲ ἀδύνατος λαβεῖν, ἀλλ' ἐστὶν ἐγγυτάτω, ἐν οἴκοις ἡμῶν· ἢ φησὶν αἰνιττοῦμενος ὁ πάνσοφος Μωϋσῆς· τρισὶ τοῖς καθ' ἡμᾶς (12)

ἐνδαιπωμένη μέρεσι, χερσὶ, καὶ στόματι, καὶ καρδίᾳ· σύμβολον τοῦτο γνήσιον τρισὶ τοῖς πᾶσι συμπληρωμένης τῆς ἀληθείας, βουλῆ, καὶ πράξει, καὶ λόγῳ. Μηδὲ γὰρ τόδε δεῖμαινα, μὴ σε τὰ πολλὰ καὶ ἐπιτερπῆ φανταζόμενον ἀφέληται σφίας· αὐτὸς ἐκὼν ὑπερβήσῃ τὸν λῆρον τῆς συνήθειας, καθάπερ καὶ οἱ παῖδες τὰ ἀθύρματα, ἄνδρες γενόμενοι, ἀπέρρυσαν. Τάχει μὲν δὴ ἀνυπερβλήτωρ εὐνοία τε εὐπρόσιτος ἢ

⌘ P. 85 ED. POTTER. 68 ED. PARIS. ²¹ Exod. xv, 45, 14, 15, 16. ²² Deut. vi, 5; Matth. xxii, 37, etc. ²³ Ibid, 59. ²⁴ Luc. vi, 29. ²⁵ Matth. v, 28.

(5) Οὐ παιδοφθορήσεις. Hoc præceptum, licet id nec Exodus, nec Deuteron. agnoscant, cum οὐ μοιχεύσεις, etc., rursus iunxit Clemens *Pædag.* lib. ii, cap. 10, pag. 191; lib. iii, cap. 12, pag. 260; *Strom.* iii, pag. 440. Idem præterea factum ab auctore *Constitut. apost.* lib. vii, c. 2, et ante eos a Barnaba, epist. c. 19. Scelus id vetat Moyses Levit. xviii, 22.

(6) Ἀγαπήσεις. Hæc Clemens partim e Matthæo, partim e Luca consarcinavit; e memoria scilicet, pro more suo, Christi dicta recitans.

(7) Ὡς ἐαυτόν. A. mavult ὡς σεαυτόν, secundum legitimam sermonis regulam, ut infra. *Sylburg.* — Σεαυτόν habet N. Test. textus.

(8) Τὸ τὴν. Hæc verba omittit Nov.

(9) Τραχεῖα. Respicit *Odys.* I, v. 27, quo Ulysses de Ithaca dicit:

Τρηγεῖ', ἀλλ' ἀγαθὴ κουροτρόφος....
Aspera, sed bona juvenum ultrix.

(10) Γυναικωνίτις. Apud Laedæmonios, Romanos, aliasque gentes, virgines inter mulieres in γυναικωνίτιδι degabant; juvenes in sexum consessum, vel senectutem duci solebant, ut eorum exemplis præ-

A Inter eas nulla est adulatorum gens; pisces dæmonas non colunt; aves non venerantur simulacra; unum solummodo cælum admirantur, cum Deum percipere per defectum rationis omnino nequeant. Vos igitur tandem non erubescitis, quod vosmetipsos feceritis animalibus ratione carentibus magis irrationalibus, qui tot ætates in impietate contrivistis? Fuistis enim pueri, deinde adolentes, deinde juvenes, deinde viri; boni autem hactenus neutiquam. Senectutem saltem, cum jam ad occasum vitæ proveci estis, reveremini. Saltem in hoc extremo vitæ sine resipiscite, Deumque agnoscite; ut vobis vitæ finis initium salutis recuperet. Consenuistis in cultu dæmonum, venite juvenes ad cultum Dei; in numerum innocentium puerorum vos refert Deus. Atheniensis igitur Solonis, Argivus Phoronei, et Spartanus Lycurgi leges sequatur; sin te Deo ascribis, cælum ⌘ quidem tibi patria est, Deus autem legislator. Jam vero quæ sunt leges? *Non occides. Non mæchaberis. Puero stuprum non inferes. Non furaberis. Non dices falsum testimonium* ²¹. *Diliges Dominum Deum tuum* ²². Has porro explent atque perficiunt leges illæ rationi consentaneæ, et sancta verba, quæ in ipsis hominum cordibus inscripta sunt: *Diliges proximum tuum, sicut teipsum* ²³. *Ei, Qui tibi verberaverit maxillam, præbe et alteram* ²⁴. *Ei, Non concupisces; nam, licet nil ultra, quam concupiveris, mæchatus es* ²⁵. Quanto igitur melius hominibus est, ab initio quæ non oportet nolle concupiscere, quam assequi quæ concupiverint? Cæterum vos salutis austeritatem ferre non sastiactis; sed quemadmodum dulcioribus quidem cibis delectamur, eosque propter insite voluptatis illecebras pluris facimus; curant vero nos, et in bonam valetudinem restitunt amari, qui sensum stringunt et exasperant, qui etiam imbecillo stomacho laborantes corroborat atque confirmat medicamentorum austeritas, sic delectat ac titillat consuetudo; atqui ea in ba-

ceptisque ad bonos mores instruerentur.

(11) Οὐδὲ ἐστὶ. Respicit Deuteron. xxx, 14: Ἐγγύς σου ἐστὶ τὸ ῥῆμα σφύδρα, ἐν τῷ στόματι σου, καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ σου, καὶ ἐν ταῖς χερσὶ σου ποιεῖν αὐτό. Philo Judæus, *De nominum mut.*, pag. 1081: Μωϋσῆς, διδάσκων, ὅτι ἡ ἀγαθὴ κτήσις οὐτ' ἀδύνατος ἐστὶν, οὔτε δυσθήρατος, φησὶν· Οὐκ εἰς οὐρανὸν ἀναπτῆναι δεῖ, οὐδ' ἄχρι περάτων γῆς καὶ θαλάττης ἐλθεῖν ἐπὶ τὴν σύλληψιν αὐτοῦ· ἀλλ' ἐστὶν ἐγγύς, καὶ σφύδρα ἐγγύς· εἶτα μόνον οὐκ ὀφθαλμοφανῶς δείκνυσιν· Πᾶν ἔργον, φησὶ, τῷ στόματι σου, καὶ τῇ καρδίᾳ, καὶ ταῖς χερσὶ· συμβολικῶς ἐν λόγοις, ἐν βουλαῖς, ἐν ἔργοις. *Moses docens bonum illam possessionem, neque impossibilem esse, nec investigatione difficilem, ait: « Non opus esse in cælum volare, aut usque ad extremos terræ marisque fines se conferre, ut ea percipiatur, sed prope esse, ac valde prope. » Deinde illam prope modum ante oculos ponit, dicens: « Omne opus in ore tuo, et in corde, et in manibus. » Quæ verba idem notant ac hæc: In verbis, in consiliis, in operibus.*

(12) Καθ' ἡμᾶς. Sic A. rectius, quam quod olim legebatur, καθ' ὑμᾶς.

rathrum præcipites agit, veritas autem in cœlum sustollit; quæ primo quidem asperior, at certe *optima juvenum est nutrix*; hæc grave ac honestum est gynæceum, prudens vero senatus. Nec vero difficilis est accessu, aut ejusmodi, ut eam homines assequi haud possint; sed *proxime* est, in domibus nostris, et, quemadmodum innuit Moyses, vir omni sapientia ornatus, tribus nostris residet membris, *manibus, et ore, et corde*, quod germanum est veritatis symbolum, ad quam complendam universa hæc tria sunt requisita, consilium, et actio et oratio. Nec vero metuas, ne te voluptatum turba, quæ animo tuo subinde sese ingerit, a sapientia abducat; haud enim invitus consuetudinis nugas præteribis, sicut pueri, cum ad virilem ætatem pervenerint, ludicra abjiciunt. Cæterum potentia Dei incredibili celeritate, et benevolentia, ad quam omnibus facilis patebat aditus, æthi terrarum illucens, salutari semine universum complevit. Nec enim tam exiguo temporis spatio tantum opus absque divina Providentia perfecit Dominus, qui specie tenus despectus, reipsa adoratus est, expiator, servator, mansuetus, divinum Verbum; verus sine controversia Deus, cum Domino totius universitatis adæquatus, quoniam ejus filius erat, et *Verbum erat in Deo*: neque cum primum prædicatus nullam impetravit fidem, neque cum hominis personam indutus, et e carne formatus, salutarem egit humanitatis actum, ignoratus; is enim legitime decertavit, et suam creaturam in certamine socius adjuvit. Cum autem sole celerius, ex ipsa Patris voluntate ortus esset, maxima celeritate ad universos homines delatus, facillime fecit, ut Deus nobis illucesceret; unde nam ipse, et quis esset, doctrina atque editis a se miraculis ostendens, fœderis conciliator, et pacificator, et Servator noster, Verbum, fons vitalis, pacificus, per universam terræ faciem diffusus; per quem, ut ita dicam, rerum universitas effecta est *pelagus bonorum*.

CAPUT XI.

Quanta sint Dei beneficia in homines per Christi adventum collata.

Jam vero, nisi molestam fuerit, ab ipso capite repetens, intueri divinum beneficium. Primus hominem paradysum incolens, ludebat solutus, quia puerulus erat Dei: **31** cum vero sese subjecerat voluptati (voluptatem enim innuit serpens, eo quod ventre gradiatur, terrestre vitium, igni pascendo destinatum), a pravus libidinibus seductus, contumacia adolevit, Deumque patrem suum, ipsi non parendo, ignominia affecit. Quanta vis erat voluptatis? Homo, qui ob simplicitatem fuerat solutus, inventus est peccatis ligatus. Eum cum vinculis liberare vellet Dominus, carnem induit, (o divinum mysterium!) serpentem hanc devicit, tyrannum, hoc est mortem, in servitatem redegit: et, quod maxime præter opinionem contigit, illum hominem, qui seductus ab illecebris voluptatis, et corruptioni

✕ P. 86 ED. POTTER, 69 ED. PARIS.

(15) Τῇ γῆ. Τὴν γῆν Nov.

(14) Κηδεμονίας. Κοριδοῦς Nov.

(15) Ὁ καθάρσιος, καὶ σωτήριος, καὶ μελιχίος. *Tria Jovis cognomina.*

(16) Ὁ θεῖος Λόγος. Insignis locus contra Arianos. Conf. quæ adnotavit doctissimus Bullus, *Defens. fid. Nicæn.*, sect. 2, c. 6, p. 88, et sect. 2, cap. 2, p. 260, 261. Porro φανερώτατος ὄντως θεός idem est ac φανερώτατος ὄν θεός, manifestissime Deus existens. Quemadmodum Strom. v, p. 547, dicitur σοφία καὶ χρηστότης φανερωτάτη τοῦ Θεοῦ, *Dei sapientia et benignitas manifestissima.*

δύναμις ἡ θεϊκὴ ἐπιλάμψασα τῇ γῆ (15); σωτηρίου σπέρματος ἐνέπλησε τὴ πᾶν. Οὐ γὰρ ἂν οὕτως ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ τοσοῦτον ἔργον ἄνευ θείας κηδεμονίας (14) ἐξήνυσεν ὁ Κύριος, ὅψαι καταφρονούμενος, ἔργῳ προσκυνούμενος, ὁ καθάρσιος, καὶ σωτήριος, καὶ μελιχίος (15), ὁ θεῖος Λόγος (16), ὁ φανερώτατος ὄντως θεός, ὁ τῷ Δεσπότῃ τῶν ὅλων ἐξισωθεὶς: ὅτι τῆν υἱὸς αὐτοῦ, καὶ ὁ Λόγος (17) ἦν ἐν τῷ Θεῷ, οὕθ' ὅτε τὸ πρῶτον προσκρούχθη ἀπιστηθεὶς, οὕθ' ὅτε τὸ ἀνθρώπου πρωτωπεῖον ἀναλαθὼν, καὶ σαρκὶ ἀναπλασάμενος, τὸ σωτήριον ἔργον τῆς ἀνθρωπότητος ὑπεκρίνατο, ἀγνωθεὶς: γνήσιος (18) γὰρ ἦν ἀγωνιστῆς, καὶ τοῦ πλάσματος συναγωνιστῆς: τάχιστα δὲ εἰς πάντας ἀνθρώπους διαδοθεὶς, θάπτον ἡλίος ἐξ αὐτῆς ἀνατείλας τῆς πατρικῆς βουλήσεως, ῥᾶστα ἡμῖν ἐπέλαμψε τὸν Θεόν: ὅθεν τε τῆν αὐτὸς, καὶ ὅς τῆν, δι' ὧν ἐδίδαξε καὶ ἐνεδείξατο, παραστησάμενος, ὁ σκοπδοφόρος, καὶ διαλλακτῆς, καὶ Σωτὴρ ἡμῶν Λόγος, πηγὴ ζωοποιός, εὐρηγική, ἐπὶ πᾶν τὸ πρόσωπον τῆς γῆς χεόμενος: δι' ὧν, ὡς ἔπος εἰπεῖν, τὰ πάντα ἤδη ἀέλλαρος γέγονεν ἀγαθῶν.

Θεόν: ὅθεν τε τῆν αὐτὸς, καὶ ὅς τῆν, δι' ὧν ἐδίδαξε καὶ ἐνεδείξατο, παραστησάμενος, ὁ σκοπδοφόρος, καὶ διαλλακτῆς, καὶ Σωτὴρ ἡμῶν Λόγος, πηγὴ ζωοποιός, εὐρηγική, ἐπὶ πᾶν τὸ πρόσωπον τῆς γῆς χεόμενος: δι' ὧν, ὡς ἔπος εἰπεῖν, τὰ πάντα ἤδη ἀέλλαρος γέγονεν ἀγαθῶν.

Μικρὸν δὲ, εἰ βούλει, ἀνωθεν ἄθροι τὴν θεῖαν εὐεργεσίαν. Ὁ πρῶτος, ὅτε ἐν παραδείσῳ ἔπαιζε λελυμένος, ἐπέλ παιδίον τῆν τοῦ Θεοῦ: ὅτε δὲ ὑπέπιπτεν (19) τῆδονῆ· (ὄφις [20] ἀλληγορεῖται τῆδονῆ ἐπὶ γαστέρα ἔρπουσα, κακία γῆνι, εἰς ὕλας τρεφομένη) παρήγετο ἐπιθυμίαις ὁ παῖς, ἀνδριζόμενος ἀπειθεῖα: καὶ παρακούσας τοῦ Πατρὸς, ἠσχύνετο τὸν Θεόν. Οἶον ἴσχυσεν τῆδονῆ. Ὁ δὲ ἀπλότητα λελυμένος ἀνθρωπῶς ἀμαρτίαις εὐρέθη δεδεμένος. Τῶν δεσμῶν λύσαι τοῦτον ὁ Κύριος αἰθῆς τῆθέλησεν: καὶ σαρκὶ ἐνδεθεὶς, μυστήριον θεῖον! τούτῳ (21) τὸν ὄφιν ἐχειρώσατο, καὶ τὸν τύραννον ἐδουλώσατο, τὸν θάνατον: καὶ τὸ παραδοξότατον, ἐκείνον τὸν ἀνθρώπον, τὸν τῆδονῆ πεπλανημένον, τὸν τῆ φθιρᾶ δεδεμένον χερσὶν ἠπλωμέναις ἐδείξε λελυμένον. Ὡ θαύματος μυστικοῦ! **D** Κέλκται μὲν ὁ Κύριος, ἀνέστη δὲ ἀνθρώπος: καὶ ὁ

(17) Ὁ Λόγος. Respicit Joan. 1, 1: Ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν.

(18) Γνήσιος. Superius similia dixit pag. 5, ubi conf. not.

(19) Ὑπέπιπτεν. Ἐπέπιπτεν Nov.

(20) Ὄφις. Serpentis allegoria est apud Philonem Hexaemero. H. Sic idem Philo de legum allegor. Πολύπλοκός γε καὶ ποικίλη ὡσπερ τοῦ ὄφεως ἡ κίνησις, οὕτως καὶ τῆς τῆδονῆς. A. SYLBERG. — Item lib. *De agricultura* p. 201, 202, et alibi sæpe.

(21) Τούτῳ. Τούτον Nov.

ἐκ τοῦ παραδείσου πεσὼν, μεῖζον ὑπακοῆς ἄθλον, οὐρανοῦς ἀπολαμβάνει. Διό μοι δοκεῖ, ἐπεὶ αὐτὸς ἦκεν ὡς ἡμᾶς οὐρανόθεν ὁ Λόγος, ἡμᾶς ἐπ' ἀνθρωπίνην (22) ἵεναι μὴ χρῆναι διδασκαλίαν ἔτι, Ἀθήνας καὶ τὴν ἄλλην Ἑλλάδα, πρὸς δὲ καὶ Ἰωνίαν, πολυπραγμονούντας. Εἰ γὰρ ἡμῖν ὁ διδάσκαλος, ὁ πληρώσας τὰ πάντα δυνάμεσιν ἀγίαις, δημιουργία, σωτηρία, εὐεργεσία, νομοθεσία, προφητεία, διδασκαλία, πάντα νῦν ὁ διδάσκαλος κατηγεῖ, καὶ τὸ πᾶν ἤδη Ἀθῆναι καὶ Ἑλλὰς γέγονε τῷ Λόγῳ. Οὐ γὰρ δὴ μύθῳ μὲν ἐπιστεύετε ποιητικῶ, τὸν Μίνω τὸν Κρήτα, τοῦ Διὸς, ὡς ἄριστον, ἀναγράφοντι (23), ἡμᾶς δὲ ἀπιστήσετε (24) μαθητὰς Θεοῦ γεγονότας, τὴν ἠντιῶς ἀληθῆ σοφίαν ἐπανηρημένους, οὐδ' ἦν φιλοσοφίας ἀκροὶ μόνον ἤνιξαντο, οἱ δὲ τοῦ Χριστοῦ μαθηταὶ καὶ κατελήφασιν καὶ ἀνεκέρυξαν. Καὶ ὅθι καὶ πᾶς (25), ὡς ἔπος εἶπειν, ὁ Χριστὸς, οὐ μερίζεται, οὔτε βάρβαρός ἐστιν, οὔτε Ἰουδαῖος, οὔτε Ἑλληνας οὐκ ἄρβεν, οὐ θῆλυ· καινὸς δὲ ἄνθρωπος (26), Θεοῦ Πνεύματι ἀγίῳ μεταπεπλασμένος. Εἶθ' αἱ μὲν ἄλλαι συμβουλαὶ τε καὶ ὑποθήκαι λυπραὶ, καὶ περὶ τῶν ἐπὶ μέρος εἰσὶν, εἰ γαμητέον, εἰ πολιτευτέον, εἰ παιδοποιητέον, καθολικὴ δὲ ἄρα προτροπὴ μόνη καὶ πρὸς ὅλον ὀφθαλμὸν τὸν βίον, ἐν παντὶ καιρῷ, ἐν πάσῃ περιστάσει πρὸς τὸ κυριώτατον τέλος, τὴν ζωὴν, συντείνουσα, ἡ θεοσέβεια, καθ' ἣ καὶ μόνον ἐπάναγκές ἐστι ζῆν, ἵνα ζήσωμεν ἀεὶ. Φιλοσοφία δὲ, ἥ φασιν οἱ πρεσβύτεροι, πολυχρόνιος ἐστὶ συμβουλιὴ σοφίας (27), ἀίδιον μνηστευομένη ἔρωτα· ἐντολὴ δὲ Κυρίου τηλαυγῆς, φωτίζουσα ὀφθαλμοῦς. Ἀπόλαβε τὸν Χριστὸν, ἀπόλαβε τὸ βλέπειν, ἀπόλαβε σου τὸ φῶς.

norma si vivamus, nihil nobis ad æternam vitam deerit. Ac philosophia quidem, ut veteres dicunt, est diuturna admonitio, quæ perpetuum sapientiæ amorem conciliat: præceptum vero Domini lucidum est, illuminans oculos ²⁷. Recipe Christum, recipere visum, recipere lucem,

Ἔως εἶ (28) γινώσκεις ἡμῖν Θεόν, ἡδὲ καὶ ἄνδρα.

Γλυκὸς ὁ Λόγος ὁ φωτίσας ἡμᾶς, ὑπὲρ χρυσοῦ καὶ λίθου τίμιον· ποθεινός ἐστιν ὑπὲρ μέλι καὶ κηρίον. Πῶς γὰρ οὐ ποθεινός, ὁ τὸν ἐν σκότει καταρωρυγμένον νοῦν ἐνεργῆ (29) ποιησάμενος, καὶ τὰ φωσφέρα (30) τῆς ψυχῆς ἀποξύνων ἔργατα; καὶ

✠ P. 87 ED. POTTER, 70 ED. PARIS. ²⁵ Galat. iii, 28; vi, 15; Ephes. iv, 25. ²⁷ Psal. xviii, 9. ²⁸ Ibid. 11.

(22) Ἀνθρωπίνην. Hæc eo non tendunt, ut humaniores litteras penitus rejiciamus, quarum utilitatem postea copiose ostendit, principio Strom. i, sed tantum ne illas divinis præferamus.

(23) Τοῦ Διὸς, ὡς ἄριστον, ἀναγράφοντι. Procul dubio legendum τοῦ Διὸς βαριστὴν ἀναγρ. ex hoc versu Odys. I :

.... ἐνθα τε Μίνως

Ἐννέωρος βασιλεὺς Διὸς μεγάλου βαριστῆς.

Sylburg. COLLECT. — Atque hanc emendationem firmat Nov.

(24) Ἀπιστήσετε. Sic legendum esse, pro ἀπιστήσατε, monuit A. Sylburg.

(25) Καὶ δὴ καὶ πᾶς. Gentium discrimen apud Christum non esse, docet Paulus Coloss. iii, et Gal. iii. Sylburg.

(26) Καινὸς δὲ ἄν. Hæc sic distinguit Nov. : Καινὸς δὲ ἄνθρωπος Θεοῦ, Πνεῦμ. ἁγ. κ. Novus autem homo Dei, Spiritu S. transformatus.

(27) Σοφίας. Hæc vox ad sequentia referri debet, ut sit in Nov. Vult enim philosophiam esse συμ-

A illigatus fuerat, explicatis manibus, solutum ostendit. O mirabile mysterium! Succubuit quidem Dominus, homo autem surrexit; et qui cecidit ex paradiso, majus obedientiæ præmium, cælum accipit. Quamobrem, ut mihi videtur, cum ipsum Verbum ad nos venit cœlitus, non sunt nobis amplius frequentandæ hominum scholæ, nec Athenæ, reliquæ Græciæ, aut etiam Ionia studiorum causa adeundæ. Nam si hoc utamur magistro, qui sanctis virtutibus, opificio, salute, beneficio, legislatione, & vaticinio, doctrina, complevit omnia; nulla est doctrina, quam is non tradit, ipsique, hoc est Verbo, universus jam orbis terrarum Athenæ atque Græciæ factus est. Vobis enim, qui poeticae fabulæ credidistis, Minœm Cretensem familiari Jovis consuetudine usum fuisse, difficile non erit credere, nos Dei factos discipulos, veram sapientiam suscepisse; eam nempe, quam philosophorum principes tantum obscure innuerunt, sed Christi discipuli tum comprehenderunt, tum etiam prædicarunt. Atque adeo in toto, ut ita dicam, Christo nulla jam partitio, nullum est discrimen: non enim ille barbarus est, nec Judæus, nec Græcus; non mas, nec femina; sed novus homo ²⁸, sancto Dei Spiritu transformatus. Porro autem cætera consilia ac præcepta sunt quidem exilia, et de rebus singularibus agunt: veluti, an ducenda uxor? an gerenda respublica? an liberi sint procreandi? sola autem ea, quæ ad pietatem suadet, exhortatio generalis est, sola ad universam vitæ rationem pertinet, et nullo non tempore atque casu

C ad supremum finem, vitam nempe, dirigit. Ex hac deerit. Ac philosophia quidem, ut veteres dicunt, est diuturna admonitio, quæ perpetuum sapientiæ amorem conciliat: præceptum vero Domini lucidum est, illuminans oculos

Ut bene cognoscas Deum simul atque hominem.

Dulcius est Verbum, a quo illuminati sumus, quam auram et lapis pretiosus; magis idem desiderabile, quam mel et sapor ²⁸. Quidni enim desiderabile sit, quod defossam tenebris mentem in lucem produxit, et luciferos animæ oculos exacuit? Quemadmodum

ἐοικὼς σοφίας· quemadmodum apud Diogenea Laertium in Platone, philosophia dicitur ὄρεξις τῆς θείας σοφίας, appetitio divinæ sapientiæ, item a Philone, ἐπιτήδευσις σοφίας, meditatio sapientiæ, lib. De congr. quar. erud. grat., pag. 45d. Idem lib. De mundi opific., pag. 17, de contemplatione dicit: Ἀφ' ἧς πληγθεὶς ὁ νοῦς, ἔρωτα καὶ πόθον ἔσχε τῆς τούτων ἐπιστήμης· ὅθεν τὸ φιλοσοφίας ἀνεβλάστησε γένος. Qua percussa mens, amorem et desiderium hujusmodi rerum concipit; unde prognata est philosophia. Nam philosophia non est ipsa sapientia, sed ejus amor, si vocis originem spectemus. Unde Pythagoras sese non σοφόν, sed φιλόσοφον appellari voluit.

(28) Ἔως εἶ. Hic versus exstat II. E, v. 128, quo loco γινώσκης pro γινώσκεις scriptum est.

(29) Ἐνεργῆ. Scribe ἐναργῆ ex Nov. quod Latine vertimus.

(30) Φωσφέρα. Phrasis poetica, e Platone comico sumpta. Euripides etiam dixit φωσφέροι κόφραι.

enim absente sole per cætera quidem astra nox esset ubique diffusa, sic nisi Verbum cognovissemus, et ab eo essemus illuminati, nihil sane differremus ab altilibus gallinis, in tenebris saginati, ut postea mortem patiamur. Capiamus igitur lucem, et Deum ☩ quoque capiamus. Capiamus lucem, et Domini discipuli sumus. Is enim Patri hoc pollicitus est: *Enarrabo nomen tuum fratribus meis; in medio Ecclesie celebrabo te*²⁹. Celebra, queso, et enarra mihi patrem tuum Deum. Salutem præbent tuæ enarrationes. Docebit me tuum canticum, quod Deum quærens, hætenus erraverim. Cum vero tu me, Domine, deducis in lucem, et Deum invenio per te, et Patrem accipio abs te; fio tuus *coheres*³⁰, quoniam te *non puduit fratris*³¹ me loco habere. Auferamus igitur, auferamus veritatis oblivionem, ignorantiam; et tenebris, quæ nos impediunt, velut ab oculis nube, remotis, verum Deum contemblemur, hanc ipsi vocem primum acclamantes: *Salve lux; quia lux nobis e cælo, qui tenebris defossi et in umbra mortis*³² inclusi fuimus, exorta est, sole quidem purior, et hac vita jucundior. Lux illa, vita est æterna, et vivunt, quæcunque eam participant. Nox autem fugit lucem, et præ timore sese condens, diei Domini cedit. Ubique diffusa est lux, quæ sopiri non potest; et occidens orienti, credidit. Quod quidem a *nova creatione* significatum est: *Sol enim justitiæ*³³, a quo universa obsequitantur, totum genus humanum æqualiter lustrat Patris sui exemplo, qui *facit ut sol suus exoriatur super omnes homines*³⁴, eosque rore veritatis aspergit. Is occasum traduxit ad orientem, et mortem quodammodo crucifixam in vitam sustulit; hominem autem exitio ereptum ætheri suspendit divinus agricola, corruptionem in immunitatem interitus, terramque in cælum transferens: *Prospera significans, populos autem ad opus bonum excitans, verum victum revocans in memoriam; hæreditatem*

Α γὰρ ὡς περ ἡλίου μὴ ὄντος, ἕνεκα τῶν ἄλλων ἀστρῶν νύξ ἂν ἦν τὰ πάντα οὕτως, εἰ μὴ τὸν Λόγον ἐγνωμεν, καὶ τοῦτω κατηργάσθημεν, οὐδὲν ἂν τῶν σιτευμένων ὄρνιθων (31) ἐλειπόμεθα, ἐν σκότει πιαινόμενοι, καὶ θανάτῳ τρεφόμενοι. Χωρήσωμεν (32) τὸ φῶς, ἵνα χωρήσωμεν τὸν Θεόν χωρήσωμεν τὸ φῶς, καὶ μαθητεύσωμεν τῷ Κυρίῳ. Τοῦτό τοι καὶ ἐπήγγελται τῷ Πατρὶ: Δηγήσομαι τὸ ἔνομά σου τοῖς ἀδελφοῖς μου· ἐν μέσῳ Ἐκκλησίας ὑμνήσω σε. Ὑμνησον, καὶ διηγῆσομαι τὸν πατέρα (33) σου, τὸν Θεόν· σώζει σου τὰ διηγήματα, παιδεύσει με ἡ ὁδὸς, ὡς μέχρι νῦν ἐπλανόμην, ζητῶν τὸν Θεόν. Ἐπεὶ ἐέ με φωταγωγεῖς, Κύριε, καὶ τὸν Θεόν εὕρισκω διὰ σοῦ, καὶ τὸν Πατέρα ἀπολαμβάνω παρὰ σοῦ, γίνομαι σου συγκληρονόμος, ἐπεὶ, τὸν ἀδελφὸν οὐκ ἐπισχόνθης. Ἀφέλωμεν οὖν, ἀφέλωμεν τὴν λήθην τῆς ἀληθείας, τὴν ἄγνοιαν· καὶ τὸ σκότος τὸ ἐμποδῶν, ὡς ἄγλῶν (34) ὄψεως καταγαγόντες, τὸν ὄντως ὄντα Θεὸν ἐποπτεύσωμεν, ταύτην αὐτῷ πρῶτον ἀνομνήσαντες (35) τὴν φωνήν· Χαῖρε, φῶς· ὅτι φῶς (36) ἡμῖν ἐξ οὐρανοῦ, τοῖς ἐν σκότει κατορωρυγμένοις, καὶ ἐν σκιᾷ θανάτου κατακεκλεισμένοις, ἐξέλαμψεν, ἡλίου καθαρότερον, ζωῆς τῆς ἐνταῦθα γλυκύτερον. Τὸ φῶς ἐκεῖνο ζωὴ ἐστὶν αἰδῖος· καὶ ὅσα μεταίληφεν αὐτοῦ, ζῆ. Ἡ νύξ δὲ εὐλαθεῖται τὸ φῶς· καὶ ὄνουσα διὰ τὸν φόβον, παραχωρεῖ τῇ ἡμέρᾳ Κυρίου. Τὰ πάντα φῶς ἀκοίμητον γέγονε, καὶ ἡ δύσις ἀνατολῆ πεπίστευκεν. Τοῦτο ἡ κτίσις ἡ καινὴ βεβοῦλεται· ὁ γὰρ τὰ πάντα καθιππέων (37) δικαιοσύνης Ἥλιος ἐπίσης περιπολεῖ τὴν ἀνθρωπότητα, τὸν Πατέρα μιμούμενος, ὃς ἐπὶ πάντας ἀνθρώπους ἀνατέλλει τὸν ἥλιον αὐτοῦ, καὶ καταφεκάζει τὴν ὁδὸν τῆς ἀληθείας· οὗτος τὴν δύσιν εἰς ἀνατολὴν μετήγαγε, καὶ τὸν θάνατον εἰς ζωὴν ἀνεσταύρωσεν· ἐξαρπάσας δὲ τῆς ἀπώλειας τὸν ἀνθρώπον, προσεκρέμασεν αἰθέρι, μεταφτεῦσεν τὴν φθορὰν εἰς ἀφθαρσίαν, καὶ γῆν μεταβάλλων εἰς οὐρανοὺς, ὁ τοῦ Θεοῦ γεωργός, Δεξιὰ σημαίνων (38), λαοὺς δ' ἐπὶ ἔρ-

☩ P. 88 ED. POTTER, 70-71 ED. PARIS. ²⁹ Psal. xxi, 25. ³⁰ Rom. viii, 17. ³¹ Hebr. ii, 11. ³² Matth. iv, 16; Isa. ix, 2. ³³ Malach. iv, 2. ³⁴ Matth. v, 45.

(31) *Σιτευμένων ὄρνιθων*. Varro lib. iii, c. 9, De re rustica: *De tribus generibus gallinæ saginantur maxime villaticæ. Eas includunt in locum tepidum, et angustum, et tenebricosum; quod motus earum et lux pinguedini inimica; vel, ut alii legunt, vindicta*. Martialis lemmate, *Gallina altilis,*

*Pascitur et dulci facilis gallina farina,
Pascitur et tenebris: ingeniosa gula est.*

Paulo post, *ἀφέλωμεν τὴν λήθην τῆς ἀληθείας, τὴν ἄγνοιαν, auferamus oblivionem veritatis ignorantiam*. S.c. Platonici scientiam dicebant esse reminiscen-tiam. COLLECT.

(32) *Χωρήσωμεν*. *Χωρήσωμεν* Nov.

(33) *Ὑμνησον, καὶ διηγῆσομαι τὸν π.* Ὑμν. καὶ διηγῆσομαι σοι τ. π. Nov. Scribi debet, Ὑμνησον, καὶ διηγῆσον μοι τὸν πατέρα· quod in Latina versione expressimus. Sunt enim verba hominis Christo per prosopopœiam respondentis. Sed scriptor aliquis parum attentus διηγῆσομαι, quod paulo superius occurrit, hic repetendum putasse videtur.

(34) *Ἀγλῶν*. Respicere videtur locum *Iliad. E*, paulo superius laudatum, quo Minerva Diomedem lûs alloquitur:

Ἀγλῶν δ' αὖ τοι ἀπ' ἐφθαλμῶν ἔλασ, ἢ πρὶν ἐπῆγεν,

Ὅφρ' εὖ γνώσκησ ἡμῖν θεὸν ἠδὲ καὶ ἄνδρα.

(35) *Ἀνομνήσαντες*. Jul. Firmicus, *De errore prof. rel. c. 20: Dicis etiam Χαῖρε, νομφίε, χαῖρε, φῶς. Quid miserum hominem per abrupta præcipitas calamitosa persuasio? Quid illi falsæ spei polliceris insignia? Nullum apud te lumen est, nec aliquis sponsus, qui hoc mereatur audire. Unum tumen est, unus est aliquis sponsus hominum, quorum gratiam Christus accepit.* COLLECT.

(36) *Ὅτι φ.* Ὅτι omittit Nov.

(37) *Καθιππέων*. Alludit ad solis equos.

(38) *Δεξιὰ σημαίνων*. Non ad aliud quid alludit, sed Arati carmina usurpat. Sic enim habent Græci, *Δεξιὰ σημαίνει, λαοὺς δ' ἐπὶ ἔργον ἐγείρει, Μιμνήσκων βίῳ τοιο....*

Quæ reperies apud hunc ipsum Clementem lib. v *Strom. : Isque et numine dextera significat, etc.* Festus Avienus:

*Hoc duce per tumidi ferimur freta gurqitis, isto
Præceptore solum gravidis versamur aratris,
Iste modum statuit signis.*

γον ἀγαθὸν ἐγείρων, μιμησῶν βίῳ αὐτοῦ καὶ τὸν μέγαν ὄντως καὶ θεῖον καὶ ἀναφαίρετον τοῦ Πατρὸς κληρον χαριζόμενος ἡμῖν. οὐρανίῳ διδασκαλίᾳ θεοποιῶν (39) τὸν ἄνθρωπον, διδούς νόμους (40) εἰς τὴν διάρκειαν αὐτῶν, καὶ ἐπὶ καρδίαν γράφων αὐτούς. Τίνας ὑπόγράφει νόμους; Ὅτι πάντες εἴσονται τὸν Θεόν, ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλου· καὶ ἴλεως, φησὶν ὁ Θεός, ἔσομαι αὐτοῖς, καὶ τῶν ἀμαρτιῶν αὐτῶν οὐ μνησθῶ. Δεξιόμεθα τοὺς νόμους τῆς ζωῆς· πεισθῶμεν προτροπομένῳ Θεῷ· μάθωμεν αὐτὸν, ἵνα ἴλεως ἢ· ἀποδώμεν (41) καὶ μὴ δεομένῳ μισθὸν εὐχάριστον, εὐπάθειαν, οἶόντι ἐνοίκιον, τὴν εὐσέθειαν τῷ Θεῷ, τῆς ἐνταῦθα ἐνοικήσεως.

Χρῦσα χαλκείων (42), ἑκατόμβοι ἐννεαβοίων,

ὀλίγη πίστεως γῆν σοι δίδωσι τὴν ποσαύτην γεωργεῖν, ὕδωρ πίνειν, καὶ ἄλλο πλεῖν, ἀέρα ἀναπνεῖν, πῦρ ὑπουργεῖν, κόσμον οἰκεῖν· ἐνταῦθεν εἰς οὐρανοὺς ἀποικίαν στείλασθαί σοι συγκεχώρηκεν· τὰ μεγάλα ταῦτα καὶ ποσαῦτά σοι δημιουργήματα καὶ χάρισματα, ὀλίγη πίστεως μεμίσθωκεν. Εἴθ' οἱ μὲν τοῖς γόησι πεπιστευκότες τὰ περίεργα καὶ τὰς ἐπασιδὰς, ὡς σωτηρίους δῆθεν, ἀποδέχονται· ὑμεῖς δὲ οὐ βούλεσθε τὸν οὐράνιον αὐτὸν περιάψασθαι, τὸν Σωτῆρα Λόγον· καὶ τῇ ἐπιδοῇ τοῦ Θεοῦ πιστεύσαντες ἀπαλλαγῆναι μὲν παθῶν, ἃ δὴ ψυχῆς νόσοι, ἀποσπασθῆναι δὲ ἀμαρτίας· θάνατος γὰρ αἰδίου ἀμαρτίας. Ἡτέλειον νόδοι (43) καὶ τυφλοὶ, καθάπερ οἱ σπάλακες, οὐδὲν ἄλλο ἢ ἐσθιοντες, ἐν σκότῳ διαιτᾶσθε, περικαταρρέοντες τῇ φθορᾷ. Ἄλλ' ἐστὶν ἡ ἀλήθεια (44) ἡ κεκραγυῖα· Ἐκ σκοτέως φῶς λάμψει (45). Λαμφάτω οὖν ἐν τῷ

A nobis largiens vere magnam ac divinam, et quæ eripi non potest; per cœlestem doctrinam ex homine ✕ deum faciens, *leges indens menti eorum, et cordi eorum eas inscribens*. Quas leges intelligit? *Quod omnes cognoscent Deum, a parvo usque ad magnum; et Propitius, inquit Deus, ero ipsis, et peccatorum eorum non recordabor* ³⁶. Suscipiamus leges vitæ; pareamus **32** hortanti Deo. Percipiamus ipsum, ut sit propitius. Reddamus ipsi, licet minime indigenti, animum bene compositum, gratam habitationis nostræ mercedem; Deo nempe, *cujus beneficio hic habitamus, cultum ac pietatem*.

Aurum pro ære, centum boum pretium pro pretio novem boum;

B exigua nempe fide hanc tantam terram tibi colendam concedit: aquam præterea, quam bibas; et aliam, in qua naviges; aerem, quem respices; ignem, *cujus vi exerceas artificia; mundum, quem habites, præbet: hinc demum tibi concessit in cœlos coloniam deducere: hæc tibi tot tantaque opera ac beneficia exigua fide locavit*. Illi porro, qui præstigatoribus credunt, amuleta corporibus suis alliganda, et incantationes salutares, ut putant, recipiunt; vos autem ne ipsum quidem cœleste Verbum, ac Servatorem nostrum, alligare vobis vultis, nec Dei credentes incantationi, perturbationibus, quæ sunt animi morbi, liberari, et a peccato, quod æterna mors est, avelli. Estis plane hebetes atque cæci; perinde ac talpæ, vitam in tenebris agitis, nihil aliud quam edentes, corruptione circumfusi.

✕ P. 89 ED. POTTER, 71 ED. PARIS. ³⁶ Hebr. viii, 10, 11, 12; Jer. xxxi, 33, 34.

Scholiasies Græcus: Τὰ αἴσια λέγει, καὶ τὰ πρὸς τὸν λόγον συμφέροντα· ἔργον δὲ λέγει κατ' ἐξοχὴν τὴν γεωργίαν. COLLECT.

(39) Θεοποιῶν. Superius adnotatum est, Clementem sæpe dicere, homines per pietatem ac virtutem non solum Deo assimilari, sed quodammodo in divinam naturam transformari ac deos fieri. *Str.* vi, p. 670: Δύναμιν λαβοῦσα κυριακὴν ἡ ψυχὴ, μελετᾷ εἶναι θεός. *Anima, cum Domini vim et gratiam acceperit, meditatur esse deus.* *Str.* vii, p. 710: Θεαταί, ἄγγελοι καὶ θεοί, *Spectatores, angeli et dii*. Ubi deos appellat beatorum animas. *Ibid.*, p. 752: Τὴν ἐσομένην ἡμῖν κατὰ Θεὸν μετὰ Θεῶν διαίταν. *Futurum nobis secundum Deum cum diis convictum, id est cum justis animabus*. Mox ibidem: Θεοὶ τὴν προσηγορίαν κέκληνται οἱ σύνθετοι τῶν ἄλλων θεῶν τῶν ὑπὸ τῷ Σωτῆρι πρώτων τεταγμένων γεννησόμενοι. *Deorum appellantur nomine, qui in iisdem sedibus sunt collocati, in quibus alii dii, qui sunt primi a Servatore constituti*. *Ibid.*, p. 761, dixit eum, qui Christo pareit, ἐν σαρκὶ περιπολοῦντα Θεόν, *in carne versantem deum esse*. *Conf.* p. 154, 405, 529, 555, 651, 702, etc. Huic autem loquendi modo ansam dedit S. Scriptura, quibus locis homines deos appellavit. *Clemens Protrept.* p. 76, ad eos, qui sancte in hoc mundo versantur, *Psalmi verba applicat, Ego dixi: Dii estis, et filii Altissimi*. *Conf. Pædag.* lib. i, cap. 6, pag. 95; *Strom.* ii, p. 414. Et *Str.* iv, p. 554: Τούτω, inquit, δυνατὸν τῷ τρόπῳ τὸν γνωστικὸν ἡδὴ γενέσθαι θεόν. Ἐγὼ εἶπα· Θεοὶ ἐστε, καὶ υἱοὶ Ὑψίστου. *Str.* vi, p. 687: Τοὺς ἐπιγόντας αὐτὸν, υἱοὺς ἀναγορεύει καὶ θεοὺς. E philosophis non unus huic metaphoꝛe favit. *Clemens Heraclitum adduxit Pædag.* lib. iii, cap. 4: Ὁ δὲ ἄνθρωπος

ἐκεῖνος, ὃ ὀνομασθεὶς ὁ Λόγος... μορφήν ἔχει τοῦ Λόγου, ἐξομοιοῦται τῷ Θεῷ... Θεός δὲ ἐκεῖνος ὁ ἄνθρωπος γίνεται, ὅτι βούλεται ὁ Θεός. Ὅρθῶς ἄρα εἶπεν Ἡράκλειτος· Ἄνθρωποι θεοί· θεοὶ ἄνθρωποι. Item *Platonem Strom.* iv, p. 536, 537: Εἰκότως οὖν καὶ Πλάτων τὸν τῶν ἰδεῶν θεωρητικὸν Θεὸν ἐν ἀνθρώποις ζῆσεσθαί φησι. Mox: Καὶ ἐν τῷ Σοφιστῇ δὲ τὸν Ἐλεάτην ξένον, διαλεκτικὸν ὄντα, ὁ Σωκράτης Θεὸν ὀνόμασεν· οἷους τοὺς θεοὺς ξείνοισιν ἀλλοδαποῖσιν, ἐπιφοιτῶντας τοῖς ἄστεσιν.

(40) Διδούς νόμ. Hæc *Clemens* διὰ μνήμης recitans *Scripturæ sensum potius quam verba exhibuit*.

(41) Ἀποδώμεν. *Persius, Sat.* 2, v. 71:

Quin damus id superis, de magna quod dare lance Non possit magni Messalæ lippa propago, Compositum jus fasque animi, sanctosque recessus Mentis, et incoctum generoso pectus honesto: Hæc cedo, ut admoveam templis, et farre litabo.

(42) Χρῦσα χαλκ. Ex *Iliad.* Z, v. 256. Porro cum manifeste ad ea, quæ sequuntur, pertineat hic versus, priores *Clementis* editiones eum unanimiter præcedentibus adnectunt, excepta *Flor.* in qua ambiguum est, utram ad partem pertineat.

(43) Νώδοι. Haud scio, an aptius νόδοι, seu νόθοι, ignavi et pigri; nisi forte, quia sequitur ἐσθιοντες, νόδοι peculiariter hic intelligendi, qui segnius comedunt: cum alias νόδοι sint, qui comedere non possunt, dentibus carentes, edentuli. *SYLBURG.*

(44) Ἄλλ' ἐστὶν ἡ ἀλ. Ἄλλ' ἐστὶν, ἐστὶν ἡ ἀλ. *Nov.*

(45) Λάμψει. A. mavult λάμψαι ex *II Cor.* iv, 6. *SYLBURG.*

At veritas est, quæ clamat: *Ex tenebris lux lucebit*³⁶. *Luceat ergo lux in occulta parte hominis, scilicet corde ejus: et exoriantur scientiæ radii, qui interiorum splendore suo patefaciant, lucis discipulum, Christi familiarem atque cohæredem*³⁷; præcipue eum pio ac bono filio, boni Patris, ac lenia, et quæ filio suo salutaria sunt, imperantis, augustum ac venerabile nomen in cognitionem venerit. Ille, qui ei paret, omnibus sane rebus præcellit, sequitur Deum, paret Patri, illum errans cognovit, dilexit Deum, dilexit proximum, implevit mandatum, præmium requirit, promissum exigit. Deo autem semper propositum est servare gregem hominum: et ideo bonum pastorem bonus misit Deus. Verbum autem, explicata veritate, salutis altitudinem hominibus ostendit, ut vel ducti pœnitentia, & salutem consequerentur, vel, si parere nollent, judicio forent obnoxii. Hæc est justitiæ prædicatio, quæ parentibus bonum est nuntium; cæteros, qui parere detrectaverint, judicio arcessit. Atqui bellica sane tuba clangore suo milites congregaverit, et bellum indixerit; Christo autem, pacificum cœlestis cœlestis armis ad limites usque terræ afflanti, pacificos suos milites congregare non licebit? Congregavit quidem, o homo, sanguinæ et verbo incruentum exercitum, cui regnum cœlorum tradidit. Tuba autem Christi est ejus Evangelium. Et is quidem tuba cecinit, nos autem audivimus. Pacificis igitur armis instruamur, *induti thoracem justitiæ, et assumpto clypeo fidei, et galea salutis imposita, gladium etiam Spiritus, hoc est verbum Dei*³⁸, exacuamus. Ita nos Apostolus pacifice ordinat. Hæc nostra sunt arma, vulneribus prorsus impervia. His instructi adversus malum illum in acie stemus, *ignita mali jacula exstinguamus* aqueis cuspidibus a Verbo tinctis, beneficia gratis laudibus remunerantes, et Deum per divinum Verbum honorantes. *Adhuc enim loquente te, dicet, inquit: Ecce adsum*³⁹. O! sanctam et beatam hanc potentiam, per quam Deus cum hominibus versatur. Præstat igitur optimæ ac præstantissimæ naturæ imitorem simul et cultorem fieri. Nullo enim alio modo imitari Deum licet, nisi sancte eum colendo; nec colere ac venerari, nisi imitando. Cœlestis itaque ac verè divinus amor tum conciliatur hominibus, cum in ipsa anima vera pulchritudo a Verbo divino excitata effluerit. Quod vero maximum est, cum sincera voluntate pari gressu currit salus; et vita cum libera electione eodem, ut ita dicam, jugo pendet. Proinde sola hæc veritatis cohortatio est, quæ, perinde ac fidelissimi amicorum, ad extremum usque habitum nobi cum permanet; et si quis ad

A ἀποκεκρυμμένῳ τοῦ ἀνθρώπου, ἐν τῇ καρδίᾳ, τὸ φῶς· καὶ τῆς γνώσεως αἱ ἀκτῖνες ἀνατειλάτωσαν, τὸν ἐγκεκρυμμένον ἔνδον ἐκφαίνουσαι καὶ ἀποστίλθουσαι ἄνθρωπον, τὸν μαθητὴν τοῦ φωτός, τὸν Χριστοῦ γνώριμόν τε καὶ συγκληρονόμον· μάλιστα ἐπειδὴν τὸ τιμιώτατον (46) καὶ σεβασμιώτατον, εὐσεβεῖ τε καὶ ἀγαθῷ παιδί ἀγαθοῦ Πατρὸς ὄνομα εἰς γνώσιν ἀφίκηται, προστάττοντος ἡγια, καὶ τῷ παιδί ἐγκελευομένου τὰ σωτήρια. Ὁ δὲ πειθόμενος αὐτῷ κατὰ πάντα δὴ πλεονεκτεῖ, ἐπεταί τῷ Θεῷ, πείθεται τῷ Πατρὶ, ἐγνω πλανώμενος αὐτὸν, ἠγάπησε τὸν Θεόν, ἠγάπησε τὸν πλησίον, ἐπλήρωσε τὴν ἐντολήν, τὸ ἄθλον ἐπιζητεῖ, τὴν ἐπαγγελίαν ἀπαιτεῖ. Πρόκειται δὲ αἰεὶ τῷ Θεῷ, τὴν ἀνθρώπων ἀγέλην σώζειν· ταύτη καὶ τὸν ἀγαθὸν ποιμένα ὁ ἀγαθὸς ἀπέστειλεν Θεός.

B Ἀπλώσας δὲ ὁ Λόγος τὴν ἀλήθειαν, ἔδειξε τοῖς ἀνθρώποις τὸ ὕψος τῆς σωτηρίας, ὅπως ἢ μετανοήσαντες σωθῶσιν, ἢ, μὴ ὑπακούσαντες, κριθῶσιν· τοῦτο τῆς δικαιοσύνης τὸ κήρυγμα, ὑπακούουσιν εὐαγγέλιον, παρακούσασιν κριτήριον. Ἀλλὰ σάλπιγξ μὲν ἢ μεγαλόκλονος, ἠχήσασα, στρατιώτας συνήγαγεν, καὶ πόλεμον κατήγγειλεν· Χριστὸς δὲ, εἰρηνικὸν ἐπὶ τὰ πέρατα τῆς γῆς ἐπιπνεύσας μέλος, οὐ συνάξει ἄρα τοὺς εἰρηνικοὺς στρατιώτας τοὺς ἑαυτοῦ· Συνήγαγε μὲν οὖν, ὦ ἄνθρωπε, τὸ στρατιωτικὸν τὸ ἀναίμακτον, αἵματι καὶ λόγῳ· καὶ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν αὐτοῖς ἐνεχείρησεν. Σάλπιγξ ἐστὶ Χριστοῦ τὸ εὐαγγέλιον αὐτοῦ· ὁ μὲν ἐσάλπισεν, ἡμεῖς δὲ ἠκούσαμεν. Ἐξοπλισώμεθα εἰρηνικῶς, ἐνδυσάμενοι τὸν θώρακὰ τῆς δικαιοσύνης, καὶ τὴν ἄσπίδα τῆς πίστεως ἀναλαβόντες, καὶ τὴν κόρην τοῦ σωτηρίου περιθέμενοι· καὶ τὴν μάχαιραν τοῦ Πνεύματος, ὃ ἐστὶ ῥῆμα Θεοῦ, ἀκονήσωμεν. Οὕτως ἡμεῖς ὁ Ἀπόστολος εἰρηνικῶς ἐκτάττει· ταῦτα ἡμῶν τὰ ὄπλα τὰ ἀτρωτά· τοῦτοις ἐξοπλισάμενοι παραταξώμεθα τῷ πονηρῷ· τὰ πεπυρακτωμένα τοῦ πονηροῦ ἀποσβέσωμεν βέλη ταῖς ὕδατιναις (47) ἀκμαῖς, ταῖς ὑπὸ τοῦ Λόγου βεβαμμέναις, εὐχαρίστοις ἀμειβόμενοι τὰς εὐποιίας εὐλογίαις, καὶ τὸν Θεὸν τῷ θεῷ γεραίροντες Λόγῳ. Ἔτι γὰρ λαλοῦντός σου, ἐρεῖ, φησὶν· Ἰδοὺ πάρειμι. Ὡς τῆς ἀγίας καὶ μακαρίας ταύτης δυνάμεως, δι' ἧς ἀνθρώποις συμπολιτεύεται Θεός. Δώϊον οὖν καὶ ἄμεινον, τῆς ἀρίστης τῶν ὄντων οὐσίας μιμητὴν ὁμοῦ καὶ θεραπευτὴν γενέσθαι·

D οὐ γὰρ μιμεῖσθαί τις δυνήσεται τὸν Θεόν, ἢ δι' ὧν ὁσίως θεραπεύσει· οὐδ' ἂν (48) θεραπεύειν καὶ σέβειν, ἢ μιμούμενος· ὁ γέ τοι οὐράνιος καὶ θεῖος ὄντως ἔρωσ, ταύτη προσγίνεται τοῖς ἀνθρώποις, ὅτ' ἂν ἐν αὐτῇ που τῇ ψυχῇ τὸ ὄντως καλὸν, ὑπὸ τοῦ θείου Λόγου ἀναζωπυρούμενον, ἐκλάμπειν δυνήθῃ· καὶ τὸ μέγιστον, ἅμα τῷ βουλευθῆναι γενεσίως τὸ σωθῆναι συντρέχει, ὁμοζυγούντων, ὡς ἔπος εἰπεῖν,

³⁶ II Cor. iv, 6. ³⁷ Rom. viii, 17. & P. 30 ED. POTTER, 72 ED. PARIS. ³⁸ Ephes. vi, 14, 16, 17; I Thess. v, 8; Isa. lix, 17. ³⁹ Isa. lviii, 9.

(46). Ἐπειδὴν τὸ τιμ. Ἐπειδὴν τὸ τιμιώτατον εὐσεβῆ τε καὶ ἀγ. Nov.

(47) Ὑδατίναις. Aqua sc. baptismi constantibus. Mox alludit ad ferrum, quod aqua tingi solet, ut

indurescat.

(48) Ἄν. Et ἂν retineri potest, et αὖ pro eo substitui; subaudiendum vero ex præcedente membro δυνήσεται. SYLBURG.

προαιρέσειως καὶ ζωῆς. Τοιγάρτοι μόνη αὐτῆ ἢ τῆς ἀληθείας προτροπὴ τοῖς πιστοτάτοις ἀπεικασταὶ τῶν φίλων, μέχρι τῆς ἐσχάτης ἀναπνοῆς παραμένουσα, παραπομπὸς ἀγαθῆ ὁλοῦ καὶ τελείου τῷ (49) τῆς ψυχῆς πνεύματι τοῖς εἰς οὐρανὸν ἀπαίρουσι γινομένη (50). Τί δὴ σε προτρέπω; Σωθῆναί σε ἐπαίγομαι· τοῦτο Χριστὸς βούλεται· ἐνὶ λόγῳ, ζωὴν σοὶ χαρίζεται. Καὶ τίς ἐστὶν οὗτος; μάθε συντόμως· Λόγος ἀληθείας, Λόγος ἀφθαρσίας (51), ὁ ἀναγεννῶν τὸν ἄνθρωπον, εἰς ἀλήθειαν αὐτὸν ἀναφέρειον, τὸ κέντρον τῆς σωτηρίας, ὁ ἐξελαύνων τὴν φθορὰν, ὁ ἐκδιώκων τὸν θάνατον, ὁ ἐν ἀνθρώποις οἰκοδομῆσας νεῶν, ἵνα ἐν ἀνθρώποις ἰδρῶσῃ τὸν Θεόν. Ἄγνισον τὸν νεῶν, καὶ τὰς ἡδονὰς καὶ τὰς ῥαθυμίας (52), ὡσπερ ἄνθος ἐφ' ἡμέρον, καταλήμπανε ἀνέμῳ καὶ πυρὶ· σωφροσύνης δὲ τοῖς καρποῖς γεώργησον ἐμφρόνως, καὶ σεαυτὸν ἀκροθίνιον ἀνάστησον τῷ Θεῷ, ὅπως οὐκ ἔργον μόνον, ἀλλὰ καὶ χάρις ἦ τοῦ Θεοῦ· βασιλείας ἀξίον φανῆναι, καὶ βασιλείας κατηξιῶσθαι.

CAPUT XII.

Hortatur ut missis erroribus et cupiditatibus pristinis, se Christo, unico veritatis magistro, instituerdos præbeant.

Φύγωμεν οὖν τὴν συνήθειαν, φύγωμεν, ὡς ἄκραν χαλεπήν, ἢ Χαρυβδαίως ἀπειλήν, ἢ Σειρήνας μυθικάς· ἄγχει τὸν ἄνθρωπον, τῆς ἀληθείας ἀποτρέπει, ἀπάγει τῆς ζωῆς· παγὶς ἐστὶ, βάραθρον ἐστὶ, βόθρος ἐστὶ, λίκνος (54) ἐστὶ, κακὸν ἢ συνήθεια·

Κεῖνον μὲν καπνοῦ (55) καὶ κύματος ἐκτὸς
[ἐεργε

Νῆα . . .

Φεύγωμεν, ὡς συναῦται, φύγωμεν τὸ κῶμα (56) τοῦτο, πῦρ ἐρεῦγεται· νῆσός (57) ἐστὶ πονηρὰ, ὅσοις καὶ νεκροῖς σεσωρευμένη· ἄδει δὲ ἐν αὐτῇ πορνίδιον ὠραῖον, ἡδονή, πανδῆμῳ (58) τερπόμενον μουσικῇ·

Δεῦρ' ἄγ' (59) ἰὼν, πολύαιν' Ὀδυσσεῦ, μέγα
[κῦδος Ἀχαιῶν·

Νῆα κατέστησον, ἵνα θειοτέρην ἔπ' ἀκού-
[σης (60).

Ἐπαινεῖ σε, ὡς ναῦτα, καὶ πολυύμνητον λέγει, καὶ τὸ κῶμα τῶν Ἑλλήνων ἢ πόρνη σφρατρίζεται· ἔασον αὐ-

✠ P. 91 ED. POTTER, 75 ED. PARIS.

(49) Τῷ. Hunc articulum omittit Nov.

(50) Γινομένη. Γενομένη Nov.

(51) Λόγος ἀφθ. Λόγος omittit Nov.

(52) Τὰς ἡδονὰς καὶ τὰς ῥαθυμίας. Fortasse cum interprete He. velio legendum τὰς ἡδονὰς καὶ τὰς θρόψεις. A. SYLBURG. — Perperam, nam paulo post, ῥαθυμίας eodem plane sensu occurrit.

(55) Πρέπει δὲ ἄμφω, τῷ Χριστῷ γνώριμον. Scilicet, πρέπει δὲ ἀμφοτέρων, τὸν Χριστοῦ γνώριμον καὶ βασιλείας ἀξίον φανῆναι, καὶ βασιλείας κατηξιῶσθαι. Hoc est: utrumque decet, ut qui Christi est amicus, et dignus videatur regno, et regno dignatus sit. HEINSIUS.

(54) Λίκνος. Malim λίκνον.

(55) Κεῖνον μὲν κ. Pro κεῖνον apud Homerum legitur τούτου P. overbiallyt-er autem καπνοῦ καὶ κύματος ἐκτὸς βαίνειν usurpat etiam Philo lib. III Περὶ ὀνειρώων, editionis nostræ, p. 144. H. SYLBURG. — Τούτου habet etiam Nov. Proinde ea vera lectio est. Sunt autem hæc apud Homerum Ulyssis verba, quibus navis suæ gubernatorem Scyllam vitare cauet. *Odys. M, v. 226.*

A *cælum tendit, integro perfectoque animæ spiritui optima dux est. Ad quid autem te hortor? Sane ut salvus fias. Hoc vult Christus: et, ut uno dicam verbo, vitam tibi largitur. Ille vero quis est? paucis accipe: Verbum veritatis, Verbum immunitatis ab interitu, quod hominem regenerat, eum reducendo ad veritatem; salutis stimulus, qui abigit interitum, qui mortem expellit, qui in hominibus templum ædificavit, ut Deum in ipsis statueret. Fac ut templum hoc sit purum, et voluptates ac mollitiem, tanquam caducum florem, vento atque igni relinque. Temperantiæ autem fructus prudenter colito, teque ipsum Deo, ✠ veluti primitias, consecra; ut ejus sit non solum opus, sed etiam operis gratia. Utrumque autem decet, ut qui Christi discipulus est, regno dignus videatur, et regno dignus sit.*

πρέπει δὲ ἄμφω, τῷ Χριστῷ γνώριμον (55) καὶ βα-

Fugiamus igitur consuetudinem, fugiamus veluti periculosum promontorium, aut Charybdis minas, aut fabulosas Sirenes: consuetudo homineum suffocat, avertit a veritate, abducit a vita; laqueus est, barathrum est, fovea est, cribrum est malum:

Hinc quidem fumum et fluctum extra dirige

Navem . . .

Fugiamus, fugiamus, o socii, hunc fluctum, ignem eructat; periculosa est insula, ossibus 33 et cadaveribus plena; in ea autem cantat formosa meretricula, voluptas, quæ publica vulgarique musica delectat:

Huc age profecius, illustris Ulysses, ingens gloria Græcorum,

Navem siste, ut diviniorum vocem audias.

Laudat te, o nauta, et celebrem vocat, Græcorumque gloriæ suam facere conatur meretrix.

(56) Τὸ κῶμα. Respicit *Odys. M, v. 257*, ubi poeta fluctum, quem evomit Charybdis, comparat λέβητι ἐν πυρὶ πολλῷ· *lebeti in igne multo.*

(57) Νῆσος. Respicit ejusdem *Odys. M, v. 46*, ubi, Sirenum insulam describens, hæc dicit:

Ἄλλα τε σειρήνες λιγυρῇ θέλονσιν ἀοιδῇ,
Ἥμεναι ἐν λειμῶνι· πολὺς δ' ἄμφ' ὄστρο-

Ἄνδρῶν πυθομένων, περὶ δὲ βινὸι μινύθου-

*Sed Sirenes dulci demulcent canitena,
Sedentes in pravo; ingens vero circum ex ossi-*

Virorum putrefactorum, undique autem cutes

(58) Ἠδονῇ, πανδῆμῳ. Ἠδονῇ πανδῆμῳ conjuncte, Nov.

(59) Δεῦρ' ἄγ'. Sirenum verba, quibus Ulysses ad sese pertrahere conabantur, *Odys. M, v. 184.*

(60) Θειοτέρην ἔπ' ἀκ. Νωτέραν ἔπ' editiones vulgatae habent *Odys. M. A. SYLBURG.* — Utitur hoc

Sine ipsam cadavera depascere, tibi cœlestis A Spiritus opem fert : prætergredere voluptatem, seducit :

Ne vero mulier te animo clunes ornata decipiat,

Blande garriens, tuum inquirens tugurium.

Præternaviga cantum; morte afficit. Si velis modo, vicisti interitum; et ligno alligatus, ab omni corruptione solutus eris. Gubernabit te Verbum Dei, et ad portum cœlorum appellet Spiritus sanctus. Tum Deum meum intueberis, et sacris illis mysteriis initiaberis, et iis rebus frueris, quæ in cœlis recondita, quæ mihi asservata sunt, quæ nec auris audivit, nec in mentem alicujus venerunt ⁴⁰.

Atqui mihi videor videre duos soles,
Geminasque Thebas,

✕ dicebat quidam per simulacra in furorem actus, meraque ebrius ignorantia. Me vero ejus debacchantis misereret, nec possem committere, quin sic mente alienatum ad sobriam salutem hortarer. Dominus enim pœnitentiam peccatoris, haudquamquam autem ejus mortem amplectitur. Veni, o insane, non innixus thyrso, neque hedera redimitus. Abjice mitram, abjice nebridem, redi ad sanam mentem. Ostendam tibi Verbum, et Verbi mysteria, ea juxta tuarum imaginem rerum enarrans. Hic est mons Deo dilectus, qui haudquamquam, veluti Cithæron, tragœdiis materiam præbuit; sed veritatis actibus consecratus est. Mons sobrius, castis umbrosus silvis. In eo autem bacchantur, C hæud quidem fulmine ictæ Semeles sorores, Mænades, impura visceratione initiate; sed Dei filiæ, pulcherrimæ agnæ, quæ veneranda Verbi orgia concelebrant, sobrium instaurantes chorum. Chorum agunt viri justitia præcellentes. Canticum est hymnus regi totius rerum universitatis sacer. Psallunt puellæ, collaudant angeli, prophætæ loquuntur; editur musicæ sonus, cursu thiasum persequuntur; qui vocati sunt, desiderio recipiendi Patrem festinant. Veni, tu quoque, o senex, relictis Thebis; abjectaque divinatione et Bacchica insania, deduci te ad veritatem patere. Ecce tibi, quo in-nitaris, lignum præbeo. Festina, Tiresia, fidem ha-

⁴⁰ 1 Cor. ii, 9. ✕ P. 92 ED. POTTER, 74 ED. PARIS.

eodem versu in iis, quæ ad mores pertinent, Aristoteles in *Nicomachum Ethic.* c. 9. Cæterum pro ὅπ' ἀκούσης, Nov. habet ἐπακούσης.

(61) Πνεῦμά σε οὐρ. Pro σέ H. mavult σοί dat. casu, ut alibi. Idem cum A. pro vulg. et corrupto πάραθι, reposuit παράθει, prætercurre. Nostrum πάραθι probat etiam C. Ibidem mox rectius cum A. legimus βουκολαῖ, seducit, seu abducit ab armento. SYLBURG.

(62) Νόου. Νόου etsi excusari possit, usitator tamen est νόον, subaudita præp. κατὰ, vel simili; atque adeo νόον habent etiam Hesiodi edit. vulgare sub finem τῶν Ἔργων. V. SYLBURG.—Quam lectiōnem firmat etiam Nov.

(63) Τῷ ξύλῳ. Allusio a malo navis, cui alligatus Ulysses Sirenas evasit, ad lignum crucis.

(64) Μοῦ. Pro μοῦ rectius μοί legimus dat. casu

τὴν ἐπινέμεσθαι τοὺς νεκροὺς, Πνεῦμά σε οὐράνιον (61) βοηθεῖ· πάραθι τὴν ἡδονὴν, βουκολαῖ·

Μηδὲ γυνή σε νόου (62) πυγαστέλλος ἐξαπατάω, Αἰγύλα κωτίλλουσα, τὴν διφῶσα καλήν.

Παράπλει τὴν ὄδον, θάνατον ἐργάζεται. Ἐὰν ἐθέλῃς μόνον, νενίκηκας τὴν ἀπόλειαν· καὶ τῷ ξύλῳ (63) προσδεδεμένος ἀπάσης ἔση τῆς φθορᾶς λελυμένος· κωθερνήσει σε ὁ Λόγος ὁ τοῦ Θεοῦ, καὶ τοῖς λιμέσι καθορμίζει τῶν οὐρανῶν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Τότε μου (64) κατοπτέουσι τὸν Θεὸν, καὶ τοῖς ἁγίοις ἐκείναις τελεσθήσῃ μυστηρίοις, καὶ τῶν ἐν οὐρανοῖς ἀπολαύσεις ἀποκεκρυμμένων, τῶν ἐμοὶ τετηρημένων, ἃ οὔτε οὐς ἤκουσεν, οὔτε ἐπὶ καρδίαν ἀνέβη τινός.

B Καὶ μὴν ἑρῆν (65) μοι δύο μὲν ἡλίους δεκῶ, Δισσῦς δὲ θήβας,

βακχεύων ἔλεγέ τις εἰδῶλοισι, ἀγνοία μεθύων ἀκράτῳ (66). Ἐγὼ δ' αὐτὸν οἰκτείρομαι παρονοῦντα, καὶ τὸν οὕτω παρονοῦντα ἐπὶ σωτηρίαν παρακαλέσαιμι σωφρονούσαν ὅτι καὶ Κύριος (67) μετάνοιαν ἀμαρτωλοῦ, καὶ οὐχὶ θάνατον ἀσπάζεται. Ἦκε, ὦ παραπλήξ, μὴ θύρῳ σκηριπτόμενος, μὴ κίττῳ ἀναδοῦμενος· ρίψον τὴν μίτραν, ρίψον τὴν νεβρίδα, σωφρόνησον. Δεῖξω σοι τὸν Λόγον, καὶ τοῦ Λόγου τὰ μυστήρια, κατὰ τὴν σὴν διηγούμενος εἰκόνα. Ὅρος ἐστὶ τοῦτο θεῖον πεφλημένον· οὐ τραγωδίαις ὡς Κιθαίρων ὑποκείμενον, ἀλλὰ τῆς ἀληθείας (68) ἀνακείμενον δράμασιν· ὅρος νηφάλιον, ἀγναῖς ὕλαις οὐσκίον· βακχεύουσι δὲ ἐν αὐτῷ οὐχ αἱ Σεμέλης τῆς κεραυνίας ἀδελφαὶ αἱ Μαινάδες, αἱ δύσαγνον κρειανομίαν μούμεναι, ἀλλ' αἱ τοῦ Θεοῦ θυγατέρες, αἱ ἀμνάδες αἱ καλάι, τὰ σεμνὰ τοῦ Λόγου θεσπίζουσαι ὄργια, χορὸν ἐγείρουσαι σώφρονα. Ὁ χορὸς οἱ δίκαιοι· τὸ ἄσμα ὕμνος ἐστὶ τοῦ πάντων βασιλέως. Ψάλλουσιν αἱ κῆραι, δεξάζουσιν ἄγγελοι, προφηταὶ λαλοῦσιν· ἦχος στέλλεται μουσικῆς, δρόμῳ τὸν θίασον διώκουσι· σπεύδουσιν οἱ κεκλημένοι, Πατέρα ποθοῦντες ἀπολαθεῖν. Ἦκέ μοι, ὦ πρέσβυ, καὶ σὺ, τὰς θήβας λιπὼν, καὶ τὴν μαντικὴν καὶ τὴν Βακχικὴν ἀπορρίψας, πρὸς ἀλήθειαν χειραγωγῶ. Ἰδοῦ σοι τὸ ξύλον ἐπερείδασθαι δίδωμι· σπεῦσον, Τειρεσία (69), πίστευσον, ὄψει. Χριστὸς ἐπιλάμπει φαιδρότερον ἡλίου, δι' ὃν ὀφθαλμοὶ τυ-

ut passim. SYLBURG. — Sed mox iterum primam personam adhibet.

(65) Καὶ μὴν ἑρ. Verba Penthei a Baccho in furorem acti apud Euripid. *Bacch.* v. 916. Ea rursus laudavit Clemens *Paedag.* lib ii, cap. 2, pag. 153.

(66) Ἀκράτῳ. Alludit ad eos, qui merum, ἀκρατον, bibendo inebriantur.

(67) Κύριος. Resp. cit. Ezechielis xxxiii, 11, xviii, 32. In iis, quæ statim sequuntur, Bacchanalia celebrantes describit. Illi enim, exemplo Bacchi, thyrsum manibus gestantes, hedera redimiti, pelilibus induti, insanientium more, montes camposque oberrabant. Conf. Meursii *Dionysia*.

(68) Τῆς ἀλ. Τοῖς ἀλ. Nov. His similia superius dixit p. 5.

(69) Τειρεσία. Tiresiæ fortasse mentionem iniecit, quod versus Euripidis paulo superius laudatos

φλῶν ἀναβλέπουσιν· νύξ σε φεύξεται, πῦρ φοθηθήσεται, θάνατος οὐκ ἔσται· ὄψει τοὺς οὐρανοὺς, ὧ γέρον (70), ὁ Θήβας μὴ βλέπων. Ὡ τῶν ἀγίων ὡς ἀληθῶς μυστηρίων! ὦ φωτὸς ἀκηράτου! Δαδουχοῦμαι (71), τοὺς οὐρανοὺς καὶ τὸν Θεὸν ἐποπτεύσας· ἅγιος γίνομαι, μυούμενος. Ἱεροφάντει δὲ ὁ Κύριος, καὶ τὸν μύστην σφραγίζεται (72) φωταγωγῶν· καὶ παρατίθεται τῷ Πατρὶ τὸν πεπιστευκότα, αἰδοῖσι τηρούμενον. Ταῦτα τῶν ἐμῶν μυστηρίων τὰ βακχεύματα· εἰ βούλει, καὶ σὺ μου· καὶ χορεύσεις μετ' ἀγγέλων ἀμφὶ τὸν ἀγέννητον καὶ ἀνώλεθρον καὶ μόνον ὄντως Θεόν, συνυμνοῦντος ἡμῖν τοῦ Θεοῦ Λόγου. Ἄϊδιος οὗτος, Ἰησοῦς εἷς, ὁ μέγας (73) ἀρχιερεὺς Θεοῦ τε ἐνδὸς τοῦ αὐτοῦ καὶ Πατρὸς, ὑπὲρ ἀνθρώπων εὐχεται, καὶ ἀνθρώποις ἐγκυλεύεται. Κέκλυτε (74)· μυρία φῦλα, μᾶλλον δὲ ὅσοι τῶν ἀνθρώπων λογικοὶ, καὶ βάρβαροι, καὶ Ἕλληνας· τὸ πᾶν ἀνθρώπων γένος καλῶ, ὧν ἐγὼ δημιουργὸς θελήματι Πατρὸς· ἤκατε ὡς ἐμὲ, ὑφ' ἑνα ταχθησόμενοι Θεῷ, καὶ τὸν ἑνα Λόγον τοῦ Θεοῦ· καὶ μὴ μόνον τῶν ἀλόγων ζώων πλεονεκτεῖτε τῷ λόγῳ· ἐκ δὲ τῶν θνητῶν ἀπάντων ὑμῖν ἀθανασίαν μόνους καρπώσασθαι δίδωμι. Ἐθέλω γάρ, ἐθέλω καὶ ταύτης ὑμῖν μεταδοῦναι τῆς χάριτος· ὁλόκληρον χορηγῶν τὴν εὐεργεσίαν, ἀφθαρσίαν· καὶ Λόγον χαρίζομαι ὑμῖν τὴν γνῶσιν τοῦ Θεοῦ, τέλειον ἐμαυτὸν χαρίζομαι. Τοῦτό εἰμι ἐγὼ, τοῦτο βούλεται ὁ Θεός, τοῦτο συμφωνία ἐστὶ, τοῦτο ἀρμονία Πατρὸς, τοῦτο Υἱός, τοῦτο Χριστός, τοῦτο ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, βραχίων Κυρίου, δύναμις τῶν ὄλων, τὸ θελήμα τοῦ Πατρὸς· ὧν πάσαι μὲν εἰκόνες, σὺ πᾶσαι δὲ ἐμφορεῖς· διεσθῶσασθαι ὑμᾶς πρὸς τὸ ἀρχέτυπον βούλομαι, ἵνα μοι καὶ ὑμοὶ γένησθε. Χρίσω ὑμᾶς τῷ πιστεῶς ἀλείμματι, δι' οὗ τὴν φθορὰν ἀποβάλλετε· καὶ γυμνὴν δικαιοσύνης ἐπιδείξω τὸ σχῆμα, δι' οὗ πρὸς τὸν Θεὸν ἀναβαίνατε. Δεῦτε πρὸς μὲ (75) πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ περροτισμένοι, κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς· ἄρατε τὸν ζυγὸν μου ἐφ' ὑμᾶς, καὶ μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πρᾶξ (76) εἰμι, καὶ ταπεινός τῇ καρδίᾳ· καὶ εὐρήσετε ἀνάπαυσιν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν· ἐ γάρ ζυγός μου χρηστός, καὶ φορτίον μου ἐλαφρόν ἐστιν. Σπούσωμεν, δράμωμεν, ὧ θεοφιλεῖ καὶ

✠ P. 95 ED. POTTER, 75 ED. PARIS.

ab illo pronuntiatos putaverit. Quo errore lapsus est *Pædag.*, lib. II, cap. 2, p. 155: Καὶ μὴν ὄραν μοι δύο μὲν ἡλίους δοκῶ, μεθύων ὁ Θηβαῖος ἔλεγε γέρον· *Atque duos soles videre mihi videor, ebrius dicebat Thebanus senex.* Hæc porro sic scribit, dist. nguit Nov. *Tiresiæ fidem habe: Christus visum tuum illuminabit sole splendidius.* Perperam in vulgari edit. *πίστευσον ὄψει, visui tuo crede, conjuncte dicitur.*

(70) Ὡ γέρον. *Odyss.* M. et K. H. SYLBURG.

(71) Δαδουχοῦμαι. Alludit ad ritus mysteriorum Eleusiorum; in quibus erat ὁδοῦχος, qui *facem manu ferebat; iεροφάντης, qui sacra monstrabat, μύστης et ἐπόπτης, quibus mysteriis initiari, eaque intueri permissum est.* Hanc Alcibiades impietatis arguebatur, referente Plutarcho in *Alcibiade*, ἀπομιμούμενος τὰ μυστήρια, καὶ δεικνύων τοῖς ἑαυτοῦ ἑταίροις ἐν τῇ οἰκίᾳ τῇ ἑαυτοῦ, ἔχων στολὴν, οὐκ ἀντὶ Ἱεροφάντης ἔχων δεικνύει τὰ ἱερά, καὶ ὀνομάζων αὐτὸν μὲν Ἱεροφάντην, Πολυτίωνα δὲ δαδου-

A he, visum recipies. Christus, per quem cæcorum visus restituitur, sole splendidius illucet. Nox te fugiet, ignis extimescet, mors abibit. Qui Thebas, o senex, contueri non potes, cælos videbis. O vere sancta mysteria! O puram lucem! Prælati mihi facibus, cælos ac Deum conspicio. Dum initior, sanctus fio. Dominus autem est interpretes sacrærum, qui mystam illuminatum obsignat, et eum, qui crediderit, Patri commendat in sæcula servandum. Hæc sunt meorum mysteriorum bacchanalia. Tu quoque, si videatur, initiare. Tum circa eum, qui ortus et interitus immunis solusque verus Deus est, una cum angelis, hymnum nobiscum eanente Deo Verbo, chorum duces. Æternus ✠ hic Jesus, unus magnus pontifex unius Dei, qui est idem Pater, orat pro hominibus, idemque hominibus hortatur. *Attendite, gentes innumerabiles; seu potius quotquot estis inter homines ratione præditi, tam barbari quam Græci.* Universum hominum genus voco, quorum ego voluntate Patris opifex sum. Venite ad me, sub uno Deo et uno Dei Verbo ordinandi. Nec sufficiat vobis animalia rationis expertia sola ratione superasse, cum vobis ex universo genere mortalium solis liceat meo munere immortalitatem consequi. Volo enim, volo hanc vobis impertire gratiam: integrum beneficium, immunitatem corruptionis, tribuens. Sed et Verbum vobis largior, Dei scilicet cognitionem, memetipsum integrum largior. Hoc sum ego, hoc vult Deus, hoc symphonia est, hoc concentus Patris, hoc Filius, hoc Christus, hoc Verbum Dei, brachium Domini, potestas rerum omnium, voluntas Patris. Quarum quidem rerum olim exhibitæ sunt imagines, verum illæ nequaquam omnes similes. Proinde volo vos ad exemplar primigenium corrigere, ut similes etiam mihi efficiamini. Fidei vos unguento, per quod corruptionem exuetis, ungam, et nudam justitiæ figuram, per quam ad Deum ascendetis, repræsentabo. *Venite ad me, omnes qui fatigati estis et onerati; et ego reficiam vos. Tollite jugum meum super vos, et discite a me, quod mitis sim et humilis*

χρον, κήρυκα δὲ Θεοδώρον. *Quod imitatus mysteria, ea domi suæ sociis ostendisset, indutus vestem, qualem habens Hierophantes ostendit sacra, et appellasset se quidem Hierophantam, Polytionem vero Daduchum, Theodorum vero præconem.*

(72) Σφραγίζεται. Alludit ad sigillam baptismi, et signum, seu characterem, qui deorum quorundam cultoribus imprimi solebat. Unde illud *Apocal.* XIII, 17: *Ne quis possit emere aut vendere, ei μὴ ὁ ἔχων τὸ χάραγμα, ἢ τὸ ὄνομα τοῦ θηρίου, ἢ τὸν ἀριθμὸν τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ.* Conf. *Archæologia Græca*, lib. I, c. 40; lib. III, c. 2.

(73) Ἄϊδιος οὗτος, Ἰησοῦς εἷς, ὁ μ. Potes et sic distinguere: Ἄϊδιος οὗτος Ἰησοῦς, εἷς ὁ μέγας ἀρχιερεὺς. Interpretes Hervetus post εἷς distinguit, *æternus hic est Jesus unus.* SYLBURG. Est porro hoc insigne testimonium adversus Arianos.

(74) Κέκλυτε. Hemistichium ex *Iliad.* P, v. 220.

(75) Πρὸς μὲ. Omittit Nov.

(76) Πρᾶξ. *Πρᾶξ* Bibl. Græc. Mox, Χρηστός ἐστὶ Nov. Dein, καὶ τὸ φορτίον, Bibl. Græc. et Nov.

corde; et invenietis requiem animabus vestris. *Jugu enim meum facile. et onus meum leve est* ⁴¹. Festinemus, curramus, o homines Dei amantia, Deo vere similia, simulacra. Festinemus, curramus, *tollamus jugum ejus*, suscipiamus bonum aurigam, a quo homines ad immunitatem corruptionis aguntur. Christum diligamus. Is pullum ac vetulum asinum sub idem jugum duxit; et juncta nunc hominum biga ad immortalitatem dirigit currum; id evidenter implere festinans, quod olim obscure significaverat, tunc quidem ad Jerusalem, nunc vero ad cœlos contendens. Pulcherrimum sane Patri spectaculum, æternus ipsius Filius victoriam reportans. Fiamus igitur in bona ambitiosi, Deique amantes homines; et earum rerum quæ nihil a quoquam pati possunt, maximas, Deum ac vitam, consequamur. Est autem Verbum adjutor: in eo sit nobis fiducia. Nec nos unquam tantum argenti ac ✠ auri, vel gloriæ subeat desiderium, quantum ipsius Verbi veritatis. **34** Nequaquam enim Deo gratum erit, si nos ea quidem, quæ maximi sunt pretii, minimi facimus; amentia autem, et ignorantia, et socordia, et cultus simulacrorum apertissima probra, et extremam impietatem plurimi habemus. Etenim haud abs re philosophorum filii, quæcunque faciunt stulti, nefarie ac impie eos gerere existimant: Quin etiam dam ignorantiam adnumerant in speciebus insanitæ, nil aliud quam insanire vulgus hominum fatentur. Non est ergo dubitandum, inquiet Verbum, utrum sit melius, sobrium esse, vel insanire. Oportet autem veritatem mordicus tenentes, et sobriam gerentes mentem, Deum totis viribus sequi; et sicuti sunt, res universas existimare ejus esse. Præterea, advertent-

⁴¹ Matth. xi, 28, 29, 30. ✠ P. 94 ED. POTTER, 76 ED. PARIS.

(77) Ὑποβάλλωμεν. H. υποβάλλωμεν, *subjiciamus*. SYLBERG. — Quam emendationem firmat Nov.

(78) Τὸν Χριστόν. Αγ. Η. ita distinguit, τὸν Χριστὸν ἀγαπήσωμεν τὸν πῶλον ὑποζύγιον ἤγαγε. Allusio autem ad Matth. xxi, 5. SYLBERG. — Quem sensum in Latina versione secuti sumus. Lowthius ait: Locus ita forsan corrigendus: Τὸν Χριστὸν ἀγαπήσωμεν (τὸν πῶλον, quod sequitur, inducendo) ὑποζύγιον ἤγαγε σὺν τῷ πῶλῳ. Nisi quis legere malit, ἀγαπήσωμεν τὸν πωλοδάμνην, quo titulo Christum compellat lib. 1 *Pædag.*, cap. 5, p. 87.

(79) Καταξέυξας εἰς τὸν Θεόν, πρὸς ἀθ. κ. Scribi posset καταξέυξας, εἰς ἀθανασίαν κατιθύναι τὸ ἄρμα, omis. is intermediis vocibus τὸν Θεόν πρὸς, quæ non sunt necessaria. Et quidem in Nov. hoc loco omis. s. mox reperiuntur, σπεύδων πρὸς τὸν Θεόν πληρῶσαι.

(80) Ἐπέλη. Ἐπέλοι Nov.

(81) Τιθέμεθα. Αἰρώμεθα Nov.

(82) Φιλοσόφων π. Stoicos intelligit. Hi enim statuebant, referente Stobæo in *Eclogis ethic.*, c. 4, p. 170: ἱερέα μόνον εἶναι τὸν σοφόν, *solum sapientem esse sacerdotem*; illum solum esse εὐσεβῆ, καὶ ἔμπειρον τῆς θεῶν θεραπείας, *rium, et divini cultus scientia præditum*. E contra dicebant πάντα τοὺς ἄφρονας εἶναι ἀσεβεῖς, *omnes insipientes esse impios*; eisdemque vocabant φαύλους, ἀνοσίους, ἀκαθάρτους, *micrōs; pravos, profanos, impios, sceleratos*. Denique πάντ' εἶναι τὸν ἄφρονα θεῶς ἐχθρόν· *omnem stultum esse diis inimicum*, affirmabant, ut ibidem refertur pag. 181.

θεοσέκελα τοῦ Λόγου ἄνθρωποι ἀγάλματα· σπεύσωμεν, δράμωμεν, ἄρωμεν τὸν ζυγὸν αὐτοῦ, ὑποβάλλωμεν (77) ἀφθαρείᾳ καλὸν ἠνίοχον ἀνθρώπων, τὸν Χριστόν. Ἀγαπήσωμεν (78) τὸν πῶλον· ὑποζύγιον ἤγαγε σὺν τῷ παλαιῷ· καὶ τῶν ἀνθρώπων τὴν συνωρίδα καταξέυξας εἰς τὸν Θεόν, πρὸς ἀθανασίαν κατιθύναι (79) τὸ ἄρμα, σπεύδων πληρῶσαι ἐναργῶς, ὃ ἠνίκατο πρότερον μὲν εἰς Ἱερουσαλήμ, νῦν δὲ εἰσελαύνων οὐρανοῦς. Κάλλιστον θέαμα τῷ Πατρὶ, Ὑἱὸς ἀίδιος νικηφόρος. Φιλότιμοι τοίνυν πρὸς τὰ καλὰ, καὶ θεοφιλεῖς ἄνθρωποι γενώμεθα, καὶ τῶν ἀπαθῶν τὰ μέγιστα, Θεὸν καὶ ζωὴν, κτησώμεθα. Ἀρωγὸς δὲ ὁ Λόγος· θαρρόωμεν αὐτῷ· καὶ μήποτε ἡμᾶς τοσοῦτος ἀργύρου καὶ χρυσοῦ, μὴ δόξης ἐπέλη (80) πόθος, ὅσος αὐτοῦ τοῦ τῆς ἀληθείας Λόγου. Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ τῷ Θεῷ αὐτῷ ἄρεστόν, εἰ ἡμεῖς τὰ μὲν πλείστου ἄξια ὑπὲρ ἐλαχίστου ποιούμεθα, ἀνοσίας δὲ, καὶ ἀμαθίας, καὶ ῥαθυμίας, καὶ εἰδωλολατρίας ὕβρις περιφανεῖς, καὶ τὴν ἐσχάτην δυσσεβείαν, περὶ πλείονος τιθέμεθα (81). Οὐ γὰρ ἀπὸ τρόπου φιλοσόφων παῖδες (82) πάντα ὅσα πράττουσιν οἱ ἀνόητοι, ἀνοσιουργεῖν καὶ ἀσεβεῖν νομίζουσιν, καὶ αὐτὴν γε εἶσι τὴν ἄγνοιαν μανίας εἶδος (83) ὑπογράφοντες, οὐδὲν ἄλλο ἢ μεμηγνῆναι τοὺς πολλοὺς ὁμολογοῦσιν. Οὐ δὲ οὖν ἀμφιβάλλειν (84), ἐρεῖ ὁ Λόγος, ὁπότερον αὐτοῖν ἀμεινον, σωφρονεῖν ἢ μεμηγνῆναι· ἐχομένους δὲ ἀπρὶς τῆς ἀληθείας, παντὶ σθένει ἐπεσθαι χρὴ τῷ Θεῷ, σωφρονούντας, καὶ πάντα αὐτοῦ νομίζειν, ὡς περ ἐστὶ πρὸς δὲ καὶ ἡμᾶς, τὸ κάλλιστον τῶν κτημάτων, μεμαθηκότας ὄντας αὐτοῦ, σφᾶς αὐτοῦς ἐπιτρέπειν τῷ Θεῷ, ἀγαπῶντας Κύριον τὸν Θεόν, καὶ τοῦτο παρ' ὅλον τὸν βίον ἔργον ἡγουμένους. Εἰ δὲ κοινὰ τὰ φίλων, θεοφιλῆς δὲ ὁ ἄνθρωπος τῷ Θεῷ· καὶ γὰρ οὖν φίλος (85), μεσιτεύοντας τοῦ Λόγου· γίνεται δὲ οὖν τὰ

76 ED. PARIS.

(83) Ἀγνοίαν μανίας εἶδος. Stoici, referente Stobæo pag. 170, dicebant malum omnem insanire, ἄγνοιαν ἔχοντα αὐτοῦ, καὶ τῶν καθ' αὐτὸν, ὅπερ ἐστὶ μανία· ignorantia nempe sui, eorumque quæ ad se pertinent, laborantem, quæ insania est. Diogenes Laertius lib. ii, seg. 224, memorat Zenonem, Stoicæ sectæ patrem, tradidisse πάντα ἄφρονας μαινέσθαι, *stultos omnes insanire*. Quod Cicero disputavit in *Paradox.* 5, cui titulus est, Ὅτι πάντες οἱ μωροὶ μαινόνται.

(84) Οὐ δὲ οὖν ἀμ. A. mavult δαῖ οὖν. Sed et δὲ οὖν retineri potest, subaudito impersonali δαῖ, χρὴ, aut simili: ut alibi sæpe præsertim apud poetas. Stoica porro hæc paradoxa tractata etiam a Cicerone. SYLBERG. — Porro χρὴ statim sequitur.

(85) Θεοφιλῆς δὲ ὁ ἄνθρωπος τῷ Θεῷ καὶ γὰρ οὖν φ. Scribe, θεοφιλῆς δὲ ὁ ἄνθρωπος, καὶ φίλος τῷ Θεῷ. Hoc est, ἤγουν φίλος τῷ Θεῷ. Et est interpretatio alterius, quod est ambiguum. Siquidem θεοφιλῆς ὁ φίλων τὸν Θεόν, ὃ τε ὑπὸ τοῦ Θεοῦ φιλούμενος. Heinsius. — Verum sola interpunctione mutata, qua et alibi sensus auctoris passim depravatus est, sic scribendum: θεοφιλῆς δὲ ὁ ἄνθρωπος· τῷ Θεῷ καὶ γὰρ οὖν (vel καὶ γὰρ οὖν τῷ Θεῷ) φίλος, μεσιτεύοντας τοῦ Λόγου, γίνεται δὲ οὖν, etc. Quem sensum Latine expressimus. Porro hanc sententiam Clemens e Philone Judæo sumpsit, qui lib. 1 *De vita Moysis*, pag. 626, hæc dicit:

Nam si, juxta proverbium, « Amicorum omnia sunt communia, » propheta autem Dei amicus dicitur; inde consequitur, ut divinæ possessionis usum habeat.

πάντα τοῦ ἀνθρώπου, ὅτι τὰ πάντα τοῦ Θεοῦ· καὶ ἀμοιβὰς ἀμοιβῶν τοῖν φίλοιν τὰ πάντα, τοῦ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου. Ὡρα οὖν ἡμῖν μόνον τὸν θεοσεβῆ Χριστιανὸν εἰπεῖν πλούσιόν τε (86), καὶ σώφρονα, καὶ εὐγενῆ· καὶ ταύτη εἰκόνα τοῦ Θεοῦ μεθ' ὁμοιώσεως (87) καὶ λέγειν καὶ πιστεύειν, δίκαιον καὶ ὅσιον μετὰ φρονήσεως γενόμενον ὑπὸ Χριστοῦ Ἰησοῦ, καὶ εἰς τοσοῦτον ὅμοιον ἤδη καὶ Θεῷ. Οὐκ ἀποκρύπτεται γοῦν ὁ προφήτης τὴν χάριν, λέγων· Ἐγὼ εἶπον, ὅτι θεοί (88) ἐστε, καὶ υἱοὶ Ἰησοῦ πάντες. Ἡμεῖς γάρ, ἡμεῖς εἰσπεποιήται, καὶ ἡμῶν ἐθέλει μόνων κεκλήσθαι πατήρ, οὐ τῶν ἀπειθούτων. Καὶ γὰρ οὖν ὧδέ πως ἔχει τὰ ἡμέτερα τῶν Χριστοῦ ὁπαδῶν· Οἷαι μὲν αἱ (89) βουλαί, τοῖτοι καὶ οἱ λόγοι ὅποιοι δὲ εἰ λόγοι, τοιαῖδε καὶ αἱ πράξεις· καὶ ὅποια τὰ ἔργα, τοιοῦτος ὁ βίος· χρηστὸς ὁ σύμπας (90) ἀνθρώπων βίος τῶν Χριστῶν ἐγνωκότων. Ἄλλως, οἴμαι, τῶν λόγων, εἰ καὶ μακροτέρω προῆλθον ὑπὸ φιλανθρωπίας, ὅτι περ εἶχον ἐκ Θεοῦ ἐκχέων, ὡς ἂν ἐπὶ τὸ μέγιστον τῶν ἀγαθῶν, τὴν σωτηρίαν, παρακαλῶν· περὶ γὰρ τοῖ τῆς παύλης (91) οὐδαμῆ οὐδαμῶς ἐχούσης ζωῆς (92), οὐκ ἐθέλουσιν οὐδ' οἱ λόγοι παύσασθαι ποτε ἱεροφαντοῦντες. Ὑμῖν δὲ ἔτι τοῦτο περιλείπεται πέρας, τὸ λυσιτελοῦν ἐλέσθαι, ἢ κρίσιν, ἢ χάριν. Ὡς ἐγωγε οὐδ' ἀμφιβάλλειν ἀξιῶ, πότερον ἄμεινον αὐτῶν· οὐδὲ μὴ συγκρίνεσθαι θέμις ζωῆν ἀπωλείᾳ. effundens, amore hominum longius processi, eo hortarer. Sermones enim, quibus vita nullum finem habitura declaratur, ægre tandem finiri solent. Hoc demum vobis reliquum est, ut quod utilius fuerit, sive iudicium, sive gratiam, eligatis. Nam mihi ne dubitandum quidem videtur, utrum eorum sit melius; sed neque fas est, vitam cum exitio comparare.

ΣΥΓΚΕΚΡΟΤΗΤΑΙ (93) ΚΡΗΠΙΣ ΛΑΗΘΕΙΑΣ, Ω ΠΑΙΔΕΣ ΥΜΕΙΣ, ΥΜΙΝ (94) ΑΥΤΟΙΣ, ΑΓΙΟΥ ΝΕΩ ΜΕΓΑΛΟΥ ΘΕΟΥ ΘΕΜΕΛΙΟΣ ΓΝΩΣΕΩΣ ΑΡΡΑΓΗΣ, ΠΡΟΤΡΟΠΗ ΚΑΛΗ, ΔΓ ΥΠΑΚΟΗΣ ΕΥΛΟΓΟΥ ΖΩΗΣ ΛΙΑΙΟΣ ΟΡΕΞΙΣ (95) ΝΟΕΡΩ ΚΑΤΑΒΑΗΘΕΙΣΑ ΧΩΡΙΩ.

CONSTRUCTA EST VOBIS, O PUERI, VERITATIS BASIS, SACRI TEMPLI MAGNI DEI FIRMUM COGNITIONIS FUNDAMENTUM, PRÆCLARA COHORTATIO, VITÆ PER OBEDIENTIAM RATIONABILEM ÆTERNA APPETITIO INTELLIGENTI SOLO JACTA.

⁴² Psal. LXXXI, 6. ✕ P. 95, 96 ED POTTER. 77, 78 ED. PARIS.

Aute Philonem Diogenes Cynicus eodem modo C ratiocinatus est, referente Laertio lib. vi, seg. 37: *Ratiocinabatur autem hunc in modum: Omnia deorum sunt; diis autem amici sapientes sunt; sunt autem amicorum omnia communia; omnia igitur sapientum sunt.* Idem hæc inferius repetit ejusdem libri seg. 72. Similia dicit Clemens Strom. ii, p. 367 et 403.

(86) *Πλούσιόν τε, καὶ σ.* Hæc epitheta Stoici suo sapienti, eique soli tribuerunt; quod apud Stobæum et Laertium locis superius laudatis videre licet. Conf. Strom. ii, p. 367, et quæ ibi adnotata sunt.

(87) *Εἰκόνα τοῦ Θεοῦ μεθ' ὁμοιώσεως.* Cum Moyses dixerit in Gen. i, Deum hominem creasse κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν, secundum imaginem et similitudinem suam, Clemens hæc duo sic distinguit, ut Dei similitudo sit ejus imagine perfectior; et hæc quidem omni homini conveniat, illa solum ei, qui secundum Dei leges vitam instituit, nec in hac vita plena perfectaque unquam sit. Conf. Pædag. lib. i principio c. 12, et quæ ibi adnotata sunt.

(88) *Ἐγὼ εἶπον, ὅτι θεοί.* Ἐγὼ εἶπα, θεοί Bihl. Græc. Clemens infra Pædag., lib. i, cap. 6, p. 93; Str. ii, p. 414; Str. iv, p. 554.

(89) *Οἷαι μὲν αἱ.* Hæc poetica sunt, et facile in iambicos versus transeunt:

Οἷαι μὲν αἱ βουλαί, τοιαῖδε γ' οἱ λόγοι
Ὅποιοι δ' οἱ λόγοι, τοιαῖδε γ' αἱ πράξεις·

tes nos possessionum Dei omnium esse pulcherri-
mam, nosmetipsos in illius tutelam committamus,
diligentes Dominum Deum, et id nobis negotii
per totum vitæ spatium incumbere putantes.
Quod si communia sunt amicorum omnia, et homo
Dei amicus est (Verbi quippe interventu is Dei
factus est amicus), igitur homini jus in om-
nia competit, quod ad Deum omnia jure perti-
neant: et sunt omnia utriusque amici, Dei et
hominis, communia. Restat igitur, ut solum pium
Christianum appellemus divitem, et sobrium, et ge-
nerosum; et ideo imaginem Dei, effictam ad ipsius si-
militudinem, dicamus ipsum ac credamus: ut qui ju-
stus sanctusque et prudens a Christo sit factus, et
proinde Deo similis. Hanc itaque gratiam his verbis
expressit propheta, ubi dicit: *Ego dixi, quod dii estis,
et filii Altissimi, omnes* ⁴². Nos enim, nos adopta-
vit filios: et noster solummodo pater haberi ✕
vult, non autem eorum, qui ei non obtemperant.
Res ergo nostræ, qui Christi nos assecelas profite-
mur, ita se quodammodo habent: *Qualia consilia,
tales sermones nostri sunt; quales autem sermones,
tales etiam actiones; et qualia opera, talis demum
vita: bona est universa hominum vita, qui Chri-
stam cognoverunt.* Satis jam, opinor, verborum
est; quin imo id quod mihi a Deo concessum est,
quod ad salutem, bonorum omnium extremum,

X' ὅποια τὰ ἔργα, τοιοῦτός δ' ἔσθ' ὁ βίος.

Οἶος ὁ λόγος, τοῖος ὁ βίος· *Qualis sermo, talis vita,* bis inferius dixit Clemens, Strom. iii, p. 444, et Str. vii, p. 760. Philo Judæus hos etiam versus in prosam vertit, lib. *De præmiis et pœnis* p. 922: *Nam si qualia sunt consilia, tales sint sermones; et qualia dicta, talia facta: omniaque hæc inter se respondeant, conjuncta insolubili harmoniæ vinculo, etc.*

(90) *Χρηστὸς ὁ σ.* Ludit in vocibus χρηστός et Χριστός, ut superius pag. 72, ubi conf. not.

(91) *Παύλης.* Rectius H. παύλαν. SYLBURG.

(92) *Ἐχούσης ζωῆς.* Ἐχούσης τῆς ζωῆς Nov.

(93) *Συγκεκροτήται.* Hanc periochen nonnulli *Protreptico*, alii *Pædagogo* adnectunt. Videtur autem de *Protreptico* dicta, viam quasi parare ad *Pædagogum*. Porro *κεκροτήται* pro *συγκεκροτήται* habet ms. codex in Bibliotheca Regia, et alius in Bodleiana asservatus. Hæc vero sententia, cum primo libro *Pædagogi*, excidit e Nov.

(94) *Ἑμῖν.* Ἡμῖν Reg. Bohl.

(95) *Ἄειδιος ὄρεξις.* Æterna appetitio, id est permanens, quæ usque ad finem vitæ non interit. Sic superius dixit philosophiam ingenerare σοφίας ἀίδιον ἔρωτα, sapientiæ æternum amorem. Et *Pædag.* lib. i, cap. 7, p. 108, παιδαγωγίαν ait esse πράξεων ἀγίων ὑποτύπωσιν ἐν αἰωνίῳ διαμονῇ, descriptionem sanctarum actionum in æterna perseverantia.